

LUDOVICI ANTONII
MURATORII
OPERA OMNIA.

ANTIQUITATES
ITALICAE

MEDIÆVÆ,

SIVE

DISSERTATIONES

De Moribus, Ritibus, Religione, Regimine, Magistratibus, Legibus, Studiis
Literarum, Artibus, Lingua, Militia, Nummis, Principibus, Libertate,
Servitute, Foederibus, aliisque faciem & mores Italici Populi referenti-
bus post declinationem Rom. Imp. ad Annum usque MD.

OMNIA ILLUSTRANTUR ET CONFIRMANTUR

INGENTI COPIA DIPLOMATUM
ET CHARTARUM VETERUM,

Nunc primum ex Archivis Italiae depromptarum,

ADDITIS ETIAM

NUMMIS, CHRONICIS, ALIISQUE MONUMENTIS

NUNQUAM ANTEA EDITIS.

AUCTORE

LUDOVICO ANTONIO MURATORIO

SERENISSIMI DUCIS MUTINAE

BIBLIOTHECAE PRAEFECTO.

*Arretino Seminario & Collegio Ecclesiasticorum Castilionensi Episcopalis
alteram hanc editionem curantibus.*

TOMUS OCTAVUS.

ARRETI MDCCLXXV.

Typis MICHAELIS BELLOTTI Impres. Episcop. sub signo PETRARCAE.

SUPERIORIBUS PERMITTENTIBUS.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

DISSEMINATION

OF THE RESULTS OF RESEARCH
IN THE PHYSICAL SCIENCES
AND ENGINEERING

AND THE HUMANITIES
AND SOCIAL SCIENCES

AND THE ARTS

100
DE HOSPITALIBUS

PEREGRINORUM,

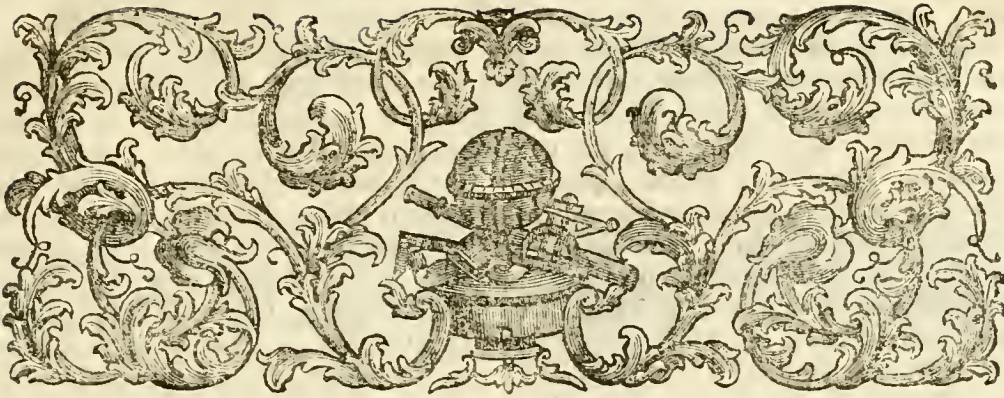
INFIRMORUM,

INFANTIUM EXPOSITORUM &c.

DISSERTATIO

TRIGESIMASEPTIMA.

DE HOSPITALIBUS
BERGHEIMORUM
IN FIRMORUM
MONTIUM
DISSEMINATIONE
TRIGONOMETRICA

DISSERTATIO TRIGESIMASEPTIMA.

Uoties in rudium
Seculorum Histo-
ria nobis occur-
rit, & saepissime
certe occurrit,
Christianae libe-
ralitatis mentio
in sacra Tempa,
in Episcopos, & Canonicorum coe-
tus, atque in Monasteria tum San-
ctimonialium, tum Monachorum:
non continuo putandum est, ex tan-
ta ac tam pia opum profusione nihil
superfuisse, quod in turbam Paupe-
rum atque egenorum effunderetur.
Immo non minus studium Christi Fi-
delibus erat, ut hi quoque aleren-
tur, recrearentur, & omnia Miseri-
cordiae officia implerentur in eorum
solatium. Notum erat, ac passim
depraedicabatur, quam solícite, quam
enixe in tot sacrarum Literarum lo-
eis Deus commendet & inculcet Mi-
sericordiam in Pauperes, & quàm

A splendida praemia misericordibus pol-
liceatur. Eadem quoque altis voci-
bus Sancti Patres ingeminabant; &
quicumque zelo Legis & Caritatis
igne ardebat, Populum ac praesertim
divites, ad hujusmodi officia solici-
tabat. Quamobrem vel ferreis illis
Seculis tanta erat in Pauperes Chri-
stianorum munificentia, ut certe tem-
pora nostra, quamquam pietate ac
morum temperantiâ prae illis emine-
re videantur, quod tamen est ad Mi-
sericordiam in Pauperes, conferre
cum iis aequae non possis. Et in hoc-
ce quidem argumentum multa ego
concessi, edito jam Libro *de Carita-
te Christiana*. Sed res poscit, ut &
haec nonnulla proferam, quae ad
propius dignoscendam hac in parte
C illorum Seculorum faciem non inop-
portuna censui. Primo igitur statuen-
dum est, illarum opum, quae a piis
Christianis sive in vita donabantur
Ecclesiis, Episcopis, & Clericorum
Colle-

Collegiis, five legabantur post mortem, participes quoque olim fuisset Pauperes. In eum quippe finem sacris locis oblationes fiebant, ut non solum ornamenta Templo, & Ministris alimenta suppeditarentur, sed ut Pauperum Populus ex eodem, quantum fieri posset, aerario reficeretur. Innumera sunt in hanc rem Conciliorum & Patrum decreta, quae quia eruditissimus vir Ludovicus Thomassinus Part. 3. Lib. 3. de Beneficiis, jam pridem delibavit, ideo commemorare heic supervacaneum foret. Unum tantummodo repetere juvat, nempe Anno Christi DCCCXVI. a Ludovico Pio Imperatore constitutum fuisse, quae pars reddituum Ecclesiasticorum Pauperibus conferenda esset, ne hominum avaritia absorberet, quod egentium quoque subsidio omnino debebatur. Ejus verba sunt Lib. primo Capitularium Cap. 80. apud Baluzium: *Statutum est, ut quidquid temporis imperii nostri a fidelibus Ecclesiae sponte conlatum fuerit, in ditioribus locis duas partes in usus Pauperum, tertiam in stipendia cedere Clericorum aut Monachorum. In minoribus vero locis aequo inter Clerum & Pauperes fere dividendum.* Non eadem certe ubique obtinuit distributio Ecclesiasticorum proventuum: attamen ex Canonum instituto non levis pars impendenda semper erat in Pauperes. Praeterea quotidianis Fidelium elemosynis inopiae egentium subveniebatur, uti nostris quoque temporibus misericordes faciunt. Sed alterum, quod raro nunc praestatur, frequens olim fuit Christianae Caritatis exemplum: nempe erant, qui integram hereditatem suam, aut ejus portionem non modicam, dividendam, ac in egenos

A continuo distribuendam jubebant. Plura piissimae istius consuetudinis exempla praesto forent; sed omnium loco proferam duas Chartas, unde eorum temporum pietas luculentius effulgeat. Primam mihi suppeditavit Archivum nobilissimi Brixiani Monasterii Monialium Sanctae Juliae, ubi exemplum ex authentico desumptum adhuc legitur, Anno MCGXCIX. coram Judicibus Brixianis authenticatum. Ut ex ea liquet, Anno DCCLIX. Tertio Regni Desiderii Langobardorum Regis, & Primo Adalgisi ejus filii, venundatum est dimidium hereditatis Gifulfi Civis Laudensis ab Hippolyto Laudense Episcopo, ut Christi Pauperibus de praesenti distribuatur, quatenus sine aliqua offensione ipsa ejus elemosyna ad requiem vel refrigerium Animae ejus quam citius occurrere possit. Scilicet impensius quam nostris temporibus tunc Populo, Christi Legem sequenti, inculcabatur, Elemosynas quoque in Pauperes effusas, efficacissimum esse auxilium atque suffragium Animabus Fidelium ex corpore jam solutis. Nunc a nonnullis unice depraedicatorum in eam rem salutaris Sacrificii & Orationum utilitas: tunc vero Pauperum etiam causa suis patronis, & secundo quidem successu, abundabat. Fuerit autem, necesse est, summa ingens pecuniae egentibus tunc erogata, quando auri Solidos novos protestatos, ac coloratos, pensantes numero tria millia octingentos quinquaginta finitum pretium ea venditio peperit. Ut autem hoc etiam moneam, habes Episcopum Hippolytum catalogo Laudensium Episcoporum adjungendum, quem ignoravit Ughellius.

Hippolytus Episcopus Laudensis medietatem Curtis Alphiani a Gisulfo relictam, ut ejus pretium in Pauperes distribuatur, vendit Ganderisio Reſtori Monasterii Sanctae Mariae Brixienſis, Anno Chriſti 759.

IN nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti. **M**anifeſte profiteor ego Epolitus humelii Episcopus ſanctae Catholice Laudensis Eccleſie, quoniam ante hos annos Gisulphus Rorator per cartulam ſuae diſpoſitionis ſtatueraſt, ut medietatem ex omnibus rebus ejus, quicquid per ſingula loca habuerat, poſt ipſius obitum fieri deberent per manus Pontifici Laudeniſi, qui in tempore eſſet; & ſtatueraſt, ut ipſis rebus, qui venundatis fieri ejus Sadoara aduixerit, uſufructuario nomine in ejus eſſent poteſtatem. Nunc autem ſuggerente, hac plurimum poſtulate ipſa Sadoara, pietate precellentiſſimi Domni Deſiderii Regis, ut ex ipſas res venundare deberemus, iſteſt medietatem de Curte in loco, qui dicitur Albiano, ſine qualicumque tarditate, & pretium ipſum acceperemus, & juxta inſtitutionem locali ejus quondam Giſulfi, Chriſti Pauperibus de preſenti diſtribueremus, quatinus ſine aliqua offenſione ipſa ejus elemoſina ad requiem vel refrigerium anime ejus cum citius occurrere poſſit: ideoque manifeſte profiteor ego qui ſupra Epolitus Episcopus juxta inſtitutionem eidem Giſulfi, adſtante & poſtulate ſupradicta Sadoara, in preſentia Venerabilium Sacerdotum, atque Illuſtrium Judicum, vel etiam germanis ſupraſcripte Sadoare, nec non & Clericorum nobilium, qui ſubſcripturi vel confirmaturi ſunt, accepiffem & accipi a te Ganderis Reſtore Monasterii Sanctae Dei Genetricis Mariae ſito intra Civitate Brixia ex ſacolo predicti Monasterii, auri Solidos novos proteſtatos

Tom. VIII.

A ac coloratos penſantes numero tria millia octingentos quinquaginta finitum pretium pro medietate ex omnibus rebus illis predicti Giſulfi, quas habere videtur in jam ſato fundo Albiano, antepoſito reſtera, que intra ipſam domum coltilem poſita ſunt, & quinquaginta juges terra, quas Aruoald germanis ſupraſcripte Sadoare emere debet de illa petia terre, que dicitur de Campo prope Reconam, omnia & in omnibus tam terras ad ipſo peculiare pertinentes, quam etiam de Caſas maſſaritiis una cum edificiis de Caſis maſſaritiis ſeu clauſis, cum campis &c. iſteſt da parte de Occidente & medietate de Porto in Fluvio Olivo ad ipſa Curte pertinente, qualiter ad jam dicto Giſulfo poſſeſſa eſt, & ipſe in die obitus ſui reliquit &c. ego preſatus Epolitus Episcopus in ſupraſcripto Monasterio pro jam dictis tria millia octingentos quinquaginta Solidos, ſecundum a nobis, vel Theupald, & Magipert, ſeu Aruoald, Theupert, & Benigno res ipſas appreciatas ſunt, contradedimus & venundamus, ita ut amodo in jura & poteſtate jam ſati Monasterii predicta medietas ex ſupraſcriptis rebus in fundo Albiano da parte Occidente ex omnibus & in integrum omni in tempore, qualiter ſuperius continetur, adnexa permaneat &c. Quam igitur manifeſtationis paginam Audonem Notarium reſcribere conrogavimus, in qua ſubter nos manibus noſtris propriis ſubſcripſemus, & his quorum ſuperius memoriam fecimus, trademus ſubſcrivendum.

B

Facta

Facta Cartola manifestationis tempore Domnorum nostrorum Desiderii & Adilchis Excellentissimis Regibus, Anno Regni eorum Christo protegente Tertio & Primo, Septima decima die Mensis Septembris, Indictione Tertia decima.

Actum Tito feliciter.

Epolitus per Dei gratia Episcopus, Sadoara Deo dicata supplicante feci, & protestatus pro venundatione te sola, quod ei Vir suus post ejus ovitum concessit, testes manus mea conscripsi cum Sacerdotes fideles, ex pretio recepi III. millia DCCCL. & contuli distribui pro anima Gisulsi Roratoris.

Signum manus Sadoare Religiose femine, qui hanc Cartula per postulatione suprascripti Principis suprascripto Pontifice fieri conrogavit.

In Christi nomine. Benedictus V. N. Archidiaconus rogatus ad Sadoara ex iussione venerabili Domino Ipolito Episcopo subscripsi &c. Signum manus Concesso germano suprascripte Sadoare consentienti Ariald V. M. huic Cartole manifestationis, rogatus ad Epolito E-

Episcopo, & Sadoara germana mea consentiens subscripsi.

Ego Alchis huic Cartule manifestationis rogatus ad Epolitus & Sadoara Socera mea consensi, qui me presente confirmaverunt, & suprascriptos Solidos ipse Episcopus accepit &c.

Ego qui supra Ando Notarius rogatus Scriptor hujus Cartule, quam post rovorata & tradita compleri & dedi.

Alterum laudabilis hujus liberalitatis exemplum occurrit in pergamina ante annos fere sexcentos ex autographo scripta, quam olim legibam in Archivo Canonorum Regularium Lateranensium Sancti Bartholomaei Pistoriensis. Nimirum similis venditio facta est a Guillerado sanctae Pistoriensis Ecclesiae Episcopo de rebus Ifferadi Presbyteri, qui ad solitariam pertransiuit vitam, ut pretium inde contractum in Pauperes effunderetur. Nuper memoratus Ughellius Tomo 3. Ital. Sac. Wiltretradum appellat Episcopum hunc, & sane corrupte, nam Guilleradus aut Willeradus ei nomen fuit.

Venditio rerum Ifferadi Presbyteri, facta Ildeperto, qui & Ildo, Abbati Monasterii Sancti Bartholomaei Pistoriensis a Guillerado Episcopo ejusdem Civitatis, Anno 812.

IN nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti. Karolus serenissimus Augustus a Deo electus & coronatus, magnus & pacificus Romanorum gubernans Imperium, qui & misericordia Dei omnipotentis Rex Francorum, & Langobardorum in Italia, postquam Papia Civitate ingressus est, Anno Trigesimo Nono, die XX. Mense Novembris, Indictione VI. feliciter. Manifesti sumus nos Guillerad sancte Pistoriensis Ecclesiae Episcopus, Zacheus Presbyter filius quondam Alchisi, & Tassimanno

D filio bone memorie Inroni, eo quod ante hos annos Ifferad Presbyter, qui ad solitaria pertransiuit vita, filio quondam Gaiprandi, in nos per suum Judicatum tradedit, instituit & judicavit, quid aut quomodo nos ex ejus substantia deveamus venundare pretio tollendi pro Anima ejus distribuendum omnia, ita quod aut qualis nobis ipse Ifferad tradedit per Cartula Judicati sui conscripta per manus Ansprand Subdiaconus & Notarius, in nos confirmavit. Ideoque nos jam dicti Guillerad

rad Episcopus, Zacheus Presbiter, & Tassimanno secundum ejus decretum, de sua substantia vendidimus atque tradidimus tibi Ildepert, qui Ildo clamat, venerabilis Abbas Monasterii Sancti Bartholomaei, tres Case & portionis massariacie in loco qui dicitur Bastiano, qui regitur una ex ipse per Marungula, alia per Aurinnundulo, tertia per Bonello, & sunt Case & rebus ipse in finibus Senense, ut diximus, tam predictae Case & portiones cum omnibus pertinentiis & adjacentiis de rebus ipsius Ifferadi Presbiteri ad ipse Case in quibuscumque loco justo ordine atinentibus tam in montibus, quam in vallibus ac padulibus, fontis, rivis, aquis, aquarumque ductibus, cum finibus & terminibus & accessionibus suis, cultis rebus & incultis, cum omnibus inferioribus & superioribus suis ad rebus ipsis pertinentibus, movilibus & immovilibus, seu qui se moventibus, qualiter superius locuimus, omnia in integrum tibi, qui supra, Ildo Abbas a parte Sancti Monasterii tui venditionis titulo tradidimus: pretio verd pro omnia suprascripta venditio ad te suscepimus argenti Solidos viginti per novinos denarios pretium finitum, & declaratum in tali ordine, ut si de dicta suprascripta venditio nostra quicumque homo veniet adversus te Ildo Abbas vel adversus tuis successoribus, vel contra pars predicti Monasterii vestri Sancti Bartholomei cum qualivet contrasactione aut contradictione cum ventilatione causas agendis, & nos vel posteribus heredibus aut successoribus nostris vobis ab ipsos suprascriptos contradictores suprascripta venditio nostra non potuerimus defensare, tunc nihil alia pariamur exinde molesti nec calumniam nisi tantum partis vestre reddere deveamus alio tanto pretio, quantum ut superius legitur ad te Ildo Abbas suscepimus. Nam

A si quaecumque alius omo sine nostra factione vel traditione quandoque tempore adversus vos de suprascripta venditio nostra litigaverint aut causaverint, tunc tu jam nominatus Ildo Abbas vel tuis successoris, qualiter per melius potueritis, vobis per vos ipsis suprascripte Case & rebus deveatis defensare, omnino exinde causas agendi, responsum reddendi, sine ponendi, potestativos esse deveatis. Nam nos suprascripti venditoribus, neque nostris posteris, heredibus aut successoribus exinde auctori nec defensori, neque restauratoris aut pretium redditoris querere non deveatis, quia & nos vobis nec a parte ipsius sacri Monasterii Sancti Bartholomaei da tali homine, qui forsasse vobis suprascripta venditio nostra sine aliqua traditione aut factione nostra condixerit, auctoris nec defensoris nec restauratoris nec pretium redditoris non promittimus, quoniam in is omnibus, ut superius Textum minutius designat, tibi suprascripte Case & rebus vendidimus, & sub tali titulo ad te pretio ipso suscepimus, quod pro Anime remedium ipsius Ifferadi juxta ejus dispositum dispensavimus, & in hoc tramite, ut superius circumscriptum est, hanc Cartulam Gauspert Notarius scribere rogavimus.

B

C

D

Actum Pistoria, Regnum & Indictione suprascripta feliciter.

✠ Ego Guilleradus Episcopus in hunc scriptum a nos facto manu mea subscripsi.

E ✠ Ego Zacheus Presbiter in hunc scripto ad nos factum manu mea subscripsi.

✠ Ego Tassimanno in hanc Cartula a nos facta manus mea subscripsi.

Ego Ansprandus rogatus ad Guillerada Episcopus & Zacheo Presbiter & Tassimanno testis subscripsi.

Signum manus ✠ Fusoni filio quondam Bauroni teste.

Signi manus ✠ Pranduloni germano ejus teste.

Et signum manus ✠ Rechiprand filio quondam Deorelli teste,

Ego qui supra Gauspert Scriptor post traditionem complevi & dedi.

Ego Gualbertus Notarius & Judex sacri Palatii Scriptor, authenticum illud vidi & legi, ut in hoc exemplar scriptum est, & quod inibi scriptum invenni, fideliter exemplavi.

Hiscæ adde percelebrem ac ubique usitatum iis temporibus beneficentiae ritum in Pauperes, nempe varia genera Piorum Locorum sive domuum erectionem, ubi variis egentium necessitatibus singulari Caritate ac munificentia occurrebatur. Erant pro Aegrotantibus, erant pro Hospitibus sive Peregrinis, erant pro Infantibus expositis, pro Orphanis, pro Invalidis, ac Senibus, & reliquo Egentium vulgo: ita ut unumquodque Pauperum genus haberet, unde sibi praesidium facile conquiret. Post datam a Constantino Magno pacem Ecclesiae jam invalescere coeperunt ejusmodi Christianae Caritatis domicilia atque aeraria; pluraque exempla suppetunt in Ecclesiastica Historia. Mihi satis erit commemorare Legem 46. Sancimus, si quis &c. Codice Justiniano de Episcop. & Cleric. ubi Justinus Augustus curae Deo amabilium Episcoporum commendat facere aedificationes sanctissimarum Ecclesiarum, & Hospitalium (ubi Peregrini recipiuntur, quae Xenodochia quoque appellabantur) & Gerontocomiorum (ubi Senes aluntur) aut Orphanotrophiorum (ubi Orphanis alimentum confertur) aut Ptochotrophiorum (ubi Pauperes tectum & victum inveniunt) aut Nosocomiorum (ubi Aegri nutriuntur atque curantur) constructionem, aut Captivorum

A vedemtionem, aut aliam quamlibet actionem piam. Infra quoque praeter Orphanotrophos & Ptochotrophos nominantur, hoc est Orphanorum & Infantium curatores in piis locis. Propterea certabant in Italia Christiani, ut hujusmodi perpetuae Caritatis officinas in Urbibus, in pagis erigerent. Nullum fere Monasterium pingue erat, cui adnexa non foret Hospitalis domus, in quam divertebant Peregrini & Pauperes pascendi. Immo in Concilio Aquisgranensi Primo & Secundo id pro lege constitutum fuit. Episcopi etiam & Canonici pariter Christianae liberalitatis officia praestabant. Tunc autem peregrinantium longe major copia erat quam nostris temporibus. Walafridus Strabo Lib. 2. Cap. 47. de Vita Sancti Galli, praesertim nationem Scotorum commemorat, quibus consuetudo peregrinandi jam paene in naturam conversa est. Tunc etiam alia officia Caritatis ac liberalitatis in Pauperes longe majora quam nunc, & uberiora erant: quod certe dicere pudet, tacere tamen non juvat. Hinc enim & majus Ecclesiasticis viris, eoque majus Secularibus, erat decus, & spes grandior Regni coelestis. Saeculo Christianae Aerae Decimo Mediolanensem Ecclesiam teterrimum Schisma afflixit, Pontificatus causâ certantibus Manasse atque Adelmanno. De iis Arnulphus in Histor. Mediolanens. Lib. primo, Cap. 4. haec habet: Arderico Episcopo ad superna vocato, eruperunt duo adversarii Ambrosianae dignitatis ambitione succensi: Manasses videlicet Arelatensis Episcopus, & Adelmanus Presbyter Mediolanensis &c. Cumque diu contenderent, ille ex datione Regis, scilicet Burgundiae (hoc est, Hugonis Italiae Regis;) hic ex factione Plebis, & de Mediolanio (fortasse Cleri

Cleri de Mediolano) quinquennio contra se invicem pertinaciter altercati sunt, factis partibus ex alterutro. Quorum execrabili jurgio jacturam praegrandem sustinuit Ecclesia, praecipue in thesauris & cymiliis omnibus, quibus incomparabiliter affluebat. Quid in Adelmanno

A | laudandum foret, quum diem * unum obiit, vix occurrebat; attamen quod pius in Pauperes fuisset, hoc illi ingentis Elogii loco fuit. Accipe ejus Epitaphium, nondum editum, quod Mediolani e MSto Codice Francisci Castelli olim descripsi.

HIC TUMULATUR ADALMANNUS PRÆSULQUE BEATUS,
CLARIOR IN TANTA QUI FUIT URBE POTENS.
HUJUS ORIGO FUIT CELSO DE SANGUINE DUCTA,
PAUPERIBUS LARGUS EXTITIT ATQUE PIUS.
HUC GRESSUM REFERENS MODICUM TU SISTE VIATOR,
DIC FAMULO REQUIEM, CRIMINA PELLE, DEUS.
OBIIT AUTEM ANNO INCARNATIONIS DOMINICÆ
DCCCLVI. MENSE DEC. INDICT. XV.

Clarissimus Papebrochius in Actis Sanctorum Tom. 7. Maji, Exegetim dedit de Episcopis Mediolanensibus, atque ibi post Ughellium dubitavit, an Adelmannus unquam fuerit ordinatus Archiepiscopus. Tum censet, ipsum Anno Christi DCCCCLI. aut e vivis abiisse, aut Episcopatu se abdicasse; quippe eo Anno, ut is opinatur, Walpertus Cathedralam Mediolanensem conscendit. Nunc ex ejus Epitaphio habemus, ipsum Praefulis titulo ornatum; & nisi Castellus de suo addiderit Notas Chronologicas, eundem quoque discimus, finem vivendi fecisse Anno DCCCCLVI. Ita ergo olim inopum, aegrorum, ac hospitem cura in honore erat, ut hanc potissimum gloriam sibi vindicarent Romani Pontifices, ceterique Episcopi, quibus & Christiana virtus & sui muneris cura praecipue cordi erant. Vide in Annalibus Ecclesiasticis Cardinalis Baronii, & in Antonii Bosii Romæ Subterraneâ complurium Romanorum Ponti-

B | ficum Epitaphia. Usitatior eorum laus subsidium Pauperum. Immo & in hoc ipso officio cum aliis certasse videas ipsa interdum Virginum Deo sacrarum Coenobia. In Dissertatione LXVI. de Monaster. Monial. producitur Chartam Pistoriensem, in qua Monasterium Sanctimonialium Sancti Petri fundatur una cum *Senodochio ad egenos vel pauperes recipiendum, & eleemosynam tribuendum, & gubernandum per hebdomadam unam Pauperes vel Peregrinas animas*. Nunc alteram addo Chartam Lucensem, Anno DCCXC conscriptam, ac testem Monasterii sacrarum Virginum Lucae fundati una cum Xenodochio, in quo *Pauperes duodecim una die per singulas hebdomadas suscipi ac pasci debeant, & hebdomada ante Pascha Balneum ibi calefiat, ut totâ ipsâ hebdomadâ ipsi Pauperes laventur*. Ita verò se habent in vetustissimo apographo illae tabulae, ex Archivo Archiepiscopali ejus Urbis depromptae.

Xeno-

(*) Lego suum.

Xenodochii & Monasterii Monialium Sancti Vitalis Lucensis amplificatio, seu erectio, & dotatio facta a Jacobo Diacono, Anno 790.

IN Christi nomine. Regnante Domno nostro Carolus Rex Francorum & Langobardorum, & Domno nostro Pipino idem Rex filio ejus, Anno Regni eorum Sextodecimo & Nonno, IV. Nonas Aprilis, Indictione Tertiadecima. Manifestum est mihi Jacobo Diacono filio bone memorie Teutpervi, quia ante os plurimos annos quondam Sichipertus construxit Ecclesiam in onore Dei & beati Sancti Vitalis Christi Martiris, in proprio territorio suo loco Placule, prope muro hujus Lucane Civitatis, & per dotis titulum in eadem Ecclesia & Monasterio contulit aliquit ex rebus suis, & ipsam presatam Ecclesiam Sancti Vitalis cum rebus ibidem datis constituit esse in potestatem Sieberadi Clerici filii sui, avendum, regendum, Peregrinos consolandum, & ordinationem faciendum, & per singulas ebdomadas quinque Pauperes pascere constituit pro remedio suorum. Et dum ipsa Ecclesia a Gentibus incensa & desolata fuisset, tum ipse Sieberadus Clericus per Cartulam me, qui supra, Jacobum Diaconum in predicta Dei Ecclesia Sancti Vitalis, & in omnibus rebus ad eam pertinentibus, rectorem & gubernatorem ordinavit, quamvis ipsa incensa esset Basilica; ita ut in mea esset potestatem, in omnibus secundum Deum ordinandum, & ipsos Pauperes pascendum. Postea vero ego, qui supra, Jacobus Diaconus, prestante Dei misericordia in proprio territorio meo a fundamentis edificavi Ecclesiam in onore Domini nostri Jesu Christi & Sanctorum Apostolorum Jacobi & Filippi, ibi prope muro istius Civitatis in jam dicto loco Placule. Moxd vero in Dei

A omnipotentis nomine offero, do, & vobis sepe dicte Ecclesie Sancti Jacobi & Sancti Filippi, pro remedio anime mee, fundamentum ipsum, ubi ipsa Dei Ecclesia posita est, unacum omnibus edificis circa ipsa Dei Ecclesia, quem ibidem a me facta sunt, excepto fundamentum, & terra mea illa, qui mihi obvenerunt ab Ermerada, qualiter da via percurrit usque ad ipsum Balneum meum, quem mihi reservo, ubi sit ipsum Xenodochio Sancti Vitalis ipsos Pauperes recipiendum & pascendum, qualiter ipsi quondam Sichipertus Clericus decrevit pro ipso dote, tam ipse fabrica una cum fundamenta & Curte, qualiter mihi per Cartulas obvenerunt in integrum. Simulque offero ibidem clausura de terra & vinea mea in Ferchalino qui fuit bone memorie Perprandi, cum ipsa casa, que ibi esse videtur, una cum ipso palmento, & cum omnibus, qualiter mihi per Cartulam venit in integrum. Et duas Casas meas massaricias in loco Tuscie cum rebus & hominibus & notriminas, mobile vel immovile, qualiter mihi sunt pertenentes in integrum. Similiter & offero ibidem Case, & rem meam in Quaratiuna, & Case & rem mea in Colline cum fabricis & omnibus rebus ad eas pertinentibus in integrum. Ita vero faciente divina misericordia ipsam presatam Ecclesiam Sanctorum Apostolorum Jacobi & Filippi constituo in perpetuum esset Monacharum Dei Monasterio secundum Deum, & sanctam Regulam ibidem vivendum. Et omnes res ipsas & homines de ipsa congregatione Monacharum Abbatisse, que fuerit, sit potestatem in omnibus; nisi tantum volo, ut dum prestante Christo,

ego qui supra Jacobus Diaconus aruixero, vel quem ego jam in ipsum Monasterium..... ipsum Monasterio cum rebus suis in nostra sit potestate regendo & gubernando secundum Deum recto ordine, & ordinationem ibidem faciendum in omnibus mihi, qui supra, Jacobo reservo potestatem, qualiter voluero. Et ipse Abbatissa, que ibidem in tempore fuerit, pro sua & ipsius Monasterii protectionem per singulos annos reddere debeat in Ecclesia Sancti Petri in Romam ad luminaria in decem Solidos auro oleum, sicut jam ante os tempus ego per Cartulam decrevi, & qualiter per ipsam Cartulam ego constitui, quam in Ecclesia Sancti Petri in Roma obruli, in eo ordine firmiter persistat.

Tantum quidem & volo, ut singulis annis in Natale Sanctorum superscriptorum Jacobi & Filippi, Episcopus huius Civitatis ad celebrandas Missas cum Sacerdotibus ibidem venire licentiam aveat. Et Abbatissa, qui tunc fuerit, eidem Episcopo pro benedictionem dare debeat uno tappito bono, nam amplius ei nullum imponatur. Et ipsa congregatio Monacharum, que Deo iubente ibidem facte fuerit, licentiam aveat de inter se una cum consensu Episcopi huius Civitatis sibi Abbatissa elegendi, qualem in bonis actibus meliorem prospexerit; & qualem hominem ipse Congregatio vel Abbatissa at Episcopum questerit, qui causa huius Monasterii peragere & procurare possat, eis pro mercede sue anime dare debeat, qui ei secundum Deum visus fuerit; & Presbiterum, quam ipse Abbatissa & congregatio Monacharum in ipso Senodochio Sancti Vitalis, quem ego Christo prestante in proprio territorio meo dinuo a fundamentis construere cupio, ordinare post meo decesso volueris cum consensu Episcopi, eum ordinare debeam. Et taliter constituo, ut per singulos annos Abbatissa huius Monaste-

A
rii vel congregatio Monacharum ex omni substantia predicti Monasterii, que ibi data est, vel in antea Deo prestante data fuerit, sive substantia superscripti Sancti Vitalis de omni labore & vino & oleo, sive de nostrinas, ligna, seo & de orto, vel queque abuerit, ex omnibus ipsam Decimam eidem Presbitero in ipso Senodochio consistente; & illos quinque Pauperes, quos Sichepertus pascere depotavit, & septem Pauperes supra, ut sint infimul Pauperes duodecim, quos una die per singulas ebdomadas in ipso Senodocio Sancti Vitalis suscipere, & a mensa pascere debeat ipse Presbiter, qui ibi ordinatus fuerit, secundum possivilitate sua, ut melius potuerit. Et semper in ebdomada ante Pascha Presbiter de ipsum Senodocio ipsum Balneum calere facias, ut tota ipsa ebdomadâ ipsi Pauperes laventur. Et si forsitan ibi congregatio Ancillarum Dei facta non fuerit, & sub regimine Regule & Abbatisse vivere debeat, & post meum decessu, vel illius hominis, quem ibidem jam ordinavi vel ordinavero, ipsum Monasterium destitutum remanserit, volo & taliter constituo, ut superscripta Ecclesia cum omnibus rebus at eam pertinentibus deveniat in potestatem beati Sancti Petri in Roma, vel Pontifici, qui in tempore Papa ordinatus fuerit, in omnibus ordinandum & gubernandum, qualiter ei secundum Deum recte paruerit. Nisi tantum ipsum Senodocio Sancti Vitalis secundum texto dotis suo jure permaneat. Quidem & volo, ut queque de aliis Castis & rebus meis, tam de movile quam & immovile, que presentî aveo, vel in antea abuero, a me in judicata vel non data remanserit, sit pro anima mea in potestatem predicti Monasterii mei Sancti Jacobi & Filippi in prefinito. Nam si Domino placuerit, & omnia, qualiter
a me

a me superius constitutum est, factum fuerit, omni tempore inviolabiliter in sua potestatem in perpetuum Cenovitatum Dei Monasterio persistat in eo ordine permanere, sicut ego disposui. Et si quicumque homo temeraria presumptionem in suprascripto Monasterio vel in rebus & hominibus ibidem pertinentibus quamlibet invasionem aut superbia aut oppressionem facere, aut exinde aliquit subtrahere aut minuire presumserit, non mereator illam beatam vocem audire, quam iusti audituri sunt, sed in die tremendi iudicii aveat parte cum his, qui ad sinistram fuerit, & cum eis demergatur in supplicium eternum, qui preparatus est Diabulo & Angelis ejus. Facientibus ibi bona reddat Deus mercedem eterna. Et si Episcopo hujus Civitatis negligentiam posuerit faciendo, sicut ego superius decrevi non posse disrumpi, set semper in predicto ordine in sua permaneat firmitate, & nulli liceat nolle quod semel volui. Et pro confirmatione duas Cartulas dotalium uno tenore conscript. & Magniprandum Clericum scribere rogavi.

Actum in suprascripto Monasterio. Unam obtulit in Arcivo Ecclesie Sancti Martini Domo Episcopati: alia dedi in oc Monasterio conservandam.

Ego Jacobus Diaconus in hanc dotem a me facta manu mea subscripsi.

Ego Deusdedit Arcidiaconus rogatus a Jacobus Diaconus in hanc dotem me teste subscripsi.

Ego Rachiprandus Presbiter rogatus a Jacobo Diacono in hanc dotalis Cartulam me teste subscripsi.

Ego Magniprandus Clericus post tradita cumplevi & dedi.

Sed praesertim iis Misericordiae muneribus Monachi fungebantur, quibus Hospitalitas & cura Pauperum enixius commendabatur a sacris Canonibus, aut ab eorum sanctis Insti-

A tutoribus. Vix Sanctus Anselmus circiter Annum DCCLII. celebri Monasterio Nonantulano fundamenta posuit in agro Mutinensi, ut in ejus Vita apud Mabillonium habetur Seculo quarto part. primâ, Actor. Sanctorum Ordinis Sancti Benedicti, quum Hospitium ad suscipiendos hospites & peregrinos magno cum studio illic aedificavit: de quibus illi die noctuque cura maxima & sollicitudo fuit, ut nullus inde sine refectiois misericordia abire posset. Subdit ejusdem Vitae Scriptor post alia multa: Hinc inter cetera plura bona, quae egit, Hospitalitatem diligens, omniumque Pauperum curam sollicite gerens, Hospitia atque Xenodochia perplura constituere curavit.

C Tum memorat ab eo conditum Hospitale prope Monasterium fere quatuor millia, scilicet in loco nunc appellato il Passo di Santo Ambrosio ad Scultennam in Via Claudia, quam Aemiliam contra morem Majorum nostrorum nonnulli appellant, ad suscipiendos Debiles & Feminas, qui ad Monasterium venire non poterant. Duo

D itidem Xenodochia in agro Vicentino excitavit, ubi quotidie pauperes & debiles, & singulis Mensium Kalendis Pauperes ducenti pascebantur. Ita Fulradus Abbas Sancti Dionysii Parisiensis, ut ex Annalibus Benedictinis liquet ad Annum DCCLXXVII. res suas omnes Basilicae Sancti Dionysii postremis tabulis reliquit, ut cedant in alimoniam fervorum Dei,

E & susceptionem Hospitum, & in elemosynam synodicorum Pauperum seu matriculariorum, Viduarum, & Orphanorum. Fuerunt autem Matricularii pauperes, qui in matricula Ecclesiae descripti erant, ut ex ejusdem Ecclesiae redivibus alerentur. Aut matriculam, sive domum adjacentem Ecclesiae inhabitabant, in qua victus eis

eis conferebatur. Qua de re legendus Du-Cangius in Glossario Latino. Sexcenta alia hujusmodi exempla praetereo, satius ducens ostendere, Laicos aut reliquos Ecclesiasticos piâ aemulatione ductos, Misericordiae suae in Pauperes lora laxasse, constructis innumeris Pauperum domiciliis. Quod quamquam in omnibus aut plerisque Italiae Urbibus actum fuerit, attamen commodius mihi erit palam facere in una Lucensi Urbe, quae in conservandis antiquis monumentis Ecclesiae suae ceteris Italicae fortasse palmam praeripuit. Itaque primo mihi occurrit in Archivo Archiepiscopi Civitatis illius vetu-

A rissimum antigraphum in pergamaena, ex quo constat, circiter Annum DCCXVIII. Liutprando Rege regnante, Templum Sancti Silvestri una cum *Xenodochio* & *Balneo* erectum dotatumque fuisse a nonnullis piis Civibus Lucensibus, constituto ibi Presbytero, seu Abbate sacri loci Custode, ad peregrinos recipiendum, B pauperes, viduas, & orphanos consolandum. Tempus conscriptae primum Chartae desideratur. Verum id levi negotio intelligas ex duabus aliis Chartis, quae priori adtexebantur, & quarum postrema mihi visa est archetypum. Ideoque ipsas etiam subjungere placuit.

Teuthpaldus, Dommulus, aliique pii Cives Lucenses sacram Aedem sub Sancti Silvestri nomine una cum Xenodochio in Urbe Lucensi aedificant, circiter Annum 718.

I N nomine Domini Dei nostri Jesu Christi. Congruè nobis auxilium est, dum hic peregrinamur carnali officium gerimus, resaurizare nobis super terram utilia sunt, et caro nostra mortalis, anima immortalis. Unde nos Teuthpald cum germanis meis, & Dommulum, Leonaci cum germano meo, seo & Aupald, Wilifrid, Maurinom, Teudevaci, Nandulum, Geminianum Clivicum, Gardisalam, recurrentes nos omnis ad aulam misericordie pro..... nostris, quam in hoc seculo gessimus atque gerimus, pro haerorem Dei, & redemptione anime nostre, Heredesiam ha fundamentis, fabricis, vestibolis, constituemus in honorem beatissimi Dei Confessoris Sancti Silvestri, in Porta beati Sancti Petri, ubi nos vel si in aigni Sinedochium facere vili sumus in terra, qui novis ex nostra portione a Teodora filio quondam Leotari advinet, in qua fundamento prefata Ecclesia sita est, idcirco
Tom. VIII.

C co donamus..... Ecclesie beati Sancti Silvestri fundamento ipso una cum Casa, que Sinedochio constituemus cum Corve vel orto seo omnem intrinsecus, sed & Balneo, qui novis vicarie & ex comparationem advinet a Domino venerabili Talisperiano..... nus una cum fundamentum, ubi ipse Balneum situs est, quamque & per unumque nostrum terra prope Civitate a designato nomine, idest D Ego Teuthpal cum germanus meus offerui inivi terra modiorum..... Dommulum terra modiorum tris in Placulo inter adfinis terra Duci; in Leonaci cum germano suo terra modiorum quatuor super casa Borunciuli in Macritula, & duas modios terra Maurinus in Albingo..... Annuald terra modiorum tris in loco ubi Teuthpald dedit super filice; Wilifrid terra modiorum tris prope Casa Waltari; Nandulo terra modiorum duo infra Lituro, & tertio modiorum locum ante Casa Bucculi; Geminianus
G terra

terra & vinea offeruit Solidos quadragenta; Teodoraci pro terra & vinea Solidos quadragenta, ut exinde terra & vinea con.....; Gundiscalco terra modiorum duo, tris scafilorum prope terram Trioni & scafilum prope terrula Liuvuald; & pro vinea per unumquemque nostram dedimus Solidos decem, excepto Maurinus, qui dedit duo modia vinea in Savelliano, & Geminianus & Teodoraci, qui dederunt predictos Solidos in auro pro dotis titulo. Et ita addidet animus nostrus, ut ad gubernandum in potestatem Custodis illius Gundoni Presbiteri, quem inivi cum comune consilio Presbiterum ordinavimus, inveniat esse Peregrinus recipiendum, Pauperis, Vidua, & Orfanis consolandum, mandatum juxta regule ordine faciendum, & pro nostris facinoribus Dominum deprecandum, in omnibus & per omnia opem usque Sinedoci, secundum priscorum Patrum traditionem juxta ejus sententia in omnibus adimplere debeas. Et hoc addimus, ut si ipse Abbas Custus de hac luce ereptus est, quem inivi Priorem & gubernatorem due partes ex novis una cum Monaci ipsi eligerent, tertia pars ex nostris inivi.... ipsum Abbatem ordinandum predictum officium Dei peragendum. Nam nulli nostrorum offerentium exinde in aliquo subtrahatur, aut ha novis minuetur, nec ulla inivi potestatem aveamus neque in ipso balneum invasionem faciendam, nec in nulla res, quas inivi ha novis offeruntur est, nisi in omnibus, ut predictimus, in potestatem Sancti Silvestri inveniat esse, & absque omnem..... contra ipsam Ecclesiam agere voluerit hanc vis removator exinde violentiam, & defensor non querentis, quod in aliquo a nos perteneat, contra quam dotalii seu monusculi nostre cartule, quam nos & credis nostris adversus ipsam

A sanctam Dei Ecclesiam, vel quod inibi ha novis offertum est, aliquando spondimus esse venturi post facta viro dotis cartula Dei compulsatione correctus.

Ego Waltari..... Sancti Silvestri offero in integrum possidendam clausura in Colliario cum vinea & olivas sem virgarium plus minus modiorum dece, cum omnia quidquid infra ipsa clausura est cum cultum vel incultum in integrum..... pro peccatis Sacerdos, qui inivi ordinatus est, aut futurus esset, borare debeas.

Signum manus Teutpald V. D. Donatoris.

Signum manus Teutpert fratri ejus consentientis.

Signum manus Dommuli conservatoris.

C Signum manus Leonaci V. D. auctoris & conservatoris.

Signum manus Petronaci..... consentientis.

Signum manus Anuuald V. D. idem conservatoris &c.

Signum manus Waltarini, qui hoc offeruit.

..... dolf exiguus indignus Presbiter rogatus ad Waltarene ubi cartule donationis in Ecclesia Sancti Silvestri vel ejusque Senodoci sicut superius legitur testi subscripti.

..... ripert V. L. ubi Chartulo rogatus a Waltarene a hic Chartule donationis facta in Ecclesia Sancti Silvestri vel ejusque Senodocii sicut superius legitur testi subscripti.

E Floriprandus Notarius ex autentico quantum cognoscere potui fideliter exemplavi absque fraude.

In nomine Domini Jesu Christi. Dum Deo juvante Ecclesia beati Sancti Silvestri sita fuisset ad Porta beati Sancti Petri, & per Cristianus hominis condita, & per dotis & donis titulo confirmata, amor superne virtutis meum animam accommodaret pro meis facinoribus

ribus offero ego Geminianus Deo & tibi sepe dicte Ecclesie beati Sancti Silvestri, idest in primis quatuor modiorum terra ad Argili super via ad Aqualonga, modiorum duas ad Tempanianu, modiorum duo de terra da Cunichis, ad Arcu modiorum duo de summo Campo da Sancto Martino, Caldaria una Ornille cum catena fumaria, hec istum predicta Ecclesia quite jure iuri defendas, & nullus de heredis meus hoc ipsum manusculum exinde subtrahi possit, & Sacerdos in iuri consistentis pro meis facinoribus Christum Dominum deprecari diceas.

In nomine Domini Dei & Salvatoris nostri Jesu Christi, regnante Domino nostro Liutprand (*) viro excellentissimo Rege Anno Octavo, per Indictionem III. feliciter. Censu, me Aufrid V. D. hanc die vendidisse & vendedi, tradidisset & tradedi vobis Annuald, Teutpald, Leonaci, Petrenaci, Teutpert, Dommuli, Wilifrid, Nandulo, Geminiano Clerico, Teuderaci, ortu meum, quem avere videor ante Sancto Silvestre, qui latere sene prope Curte vel orre Sancti Silvestri rectu casa Domnici, vel de filio Giovanni, & in integro ipso orto vobis tradedi possedendum, ut ab hodierna die abeat, teneatis, & in vestra sit potestatem de ipso orto fa-

A cere quod volueritis. Unde accepisset & suscepi a vobis Annuald, Teutpald, Teutpert, Petronaci, Leonaci, Dommuli, Wilifrid, Nanduli, Geminiano Clerico, & Teuderaci, pretium placitum & defenito capitulo auri Soledas quinquaginta, de quibus previdi vobis Cartula venditionis facere, ut ab hodierna die aveatis, possideatis, & in vestra potestate, & sicut non crido, ut si ego aut eredis meus vos molestaverimus, aut da qualivet homine vobis defensare non petuero, spondeo vobis componerendupla condicionem; quam viro venditionis Cartula Guiremund V. D. scribere rogavi.

Actum Luca, Mense Martio, per Indictione superscripta feliciter.

C Signum manus Aufrid vendituri & repromissuri.

D Altera Charta succedat iisdem temporibus conscripta, cujus tantummodo exemplum, vetustum tamen, superest. Ex illa habemus, Anno DCCXXI. dotatum fuisse nuper extructum Templum & Monasterium Sancti Michaelis extra Lucensem Urbem, ut Sacerdos, qui ibi constitutus fuerit, officium peragat, Viduam, Orphanum, & Pauperem consoletur, Egenum & Peregrinum recipiat. Ea integrae pergamenae textum.

Pertualdus Civis Lucensis aedem Sancti Michaelis & Monasterium constituit ac dotat, praescriptâ elemosynâ in Pauperes, Anno 721.

I N nomine Domini Dei nostri Jesu Christi. Regnante Domino nostro Liutprand Viro excellentissimo Rege, Anno felicissimo Regni ejus Nono per Indictione Quarta feliciter. Omnium Ecclesiarum conditor Christus &c. Unde ego Pertualdo considerans adque pertrahans animum meum, dum crumpere non mea necessitate, sed Dei compulsionem

E correctus ubi longinquo Urbe Viduam, Pupillam, & Orphanum protegere pro illo desiderium complectar, linnibus Beati Petri Apostolorum Principis Romane Urbis devotum juxta placitum Deo ad propria remeatus, queque illuc Deo devotus sum, ipso juvantem, ut virtus permiserit, opem perfici. Idcirco ego Pertualdo offero Deo, & tibi Ecclesie beati

(*) idest Anno Christi DCCXX.

ti Archangeli Michaëli, quem a fundamentis, fabricis, vestibulis in honore Christi Domini nostri constitui prope domicellula mea, ubi cummanire videor, quam & ad ejus Monasterium, idest Curte cum fundamento, ubi ipse Ecclesia vel Monasterio sita sunt, per loca designata finis Fessato &c. terra perteneunte modiloco unum, ubi sibi Abbas vel Monachi inivi consistentis ortum vel pigmentario havire debeat una cum terra prope Civitate ad Valle modiorum quatuor, Campo ad Quinto modiorum quinque, Decimas, vineas, & olivas, quensque havire videor ad Sancto Pancratio, & decimas de vineas & olivas, quam havire videor de proprio loco, qui dicitur Muriarico super Sancto Petro, similiterque Decimas de omnem laborem meum, tam vinum, quam granum dedit vel mihi Dominus dederit, inivi persovere debeam ad illas vero vinea, quam nominatim decrevi, adimplire debeas ad gregis equorum, armentorum, ovium seu porcorum, omnia qui nati fuerent a Kalendas Januarias Indictione IV. in ipso sancto loco idem decimas dare debeas, & terra ad Avina, qui mihi a Regia potestate concessa est in integrum. De casis vero in primis in Monaciatico Casa, qui regitur per Sinarine &c. pro anime mee remedium per dotis titulo offerre visus sum, ab hoc die trado in integrum possedendum; ita ut Sacerdos, qui inivi constitutus est, aut fuit, pro meis facinoribus Dominum deprecari debeat, Officium peragendum, Viduam, Orfanum, & Pauperem consolandum, Eginum, & Peregrinum recipiendum, juxta Dei preceptum, omnium opem ferre non desinat. Et si quis de filiis meis in ipso sancto loco Deo servire volueret regulariter agere, nulla ei sit contradictio, quid si minime ex legitimo prolis meas inivi volueret Deo servire, & Abbas

A qui inivi constitutus fueret, de hac luce migraveret, quem ipsum Congregationem sive Abbatem & Priorem eligere ipse in loco, & nihil inivi meis heredibus potestatem habeas invasionem faciendi, neque exinde aliquid subtrahendi, nisi si a qualibet homine ipsa Ecclesia vel Munasterio contra justitia polsatus fueret a meus proprius heredit habeas defensionem, nam non menuctus contra quam dotali seu monusculi mei paginam numquam me heredes meus adversus ipsum sanctum virtute aliquando spondimus esset venturus, sed omnia sicut supra legitur inviolabiliter conservare. Quam dotali & monusculi mei Cartula et Nepoti meo distante genitore suo Petroni scribere commonui.

C Actum Luca.

Signum manus Pertualdum autori & conservatori.

Signum manus Filipert filio ejus consentientis.

Signum manus Ansualdum testis.

Signum manus Radipert V. D. testis.

Ego Rachiprandus Clericus exemplar fideliter exemplavi.

D Ego Ermimari Clericus hunc exemplar de exemplari fideliter exemplavi.

Tertiam Chartam, eamque authenticam, exhibeo ex eodem Lucensis Archiepiscopii Archivo depromptam, quae tamen vetustatis injurias sensit, ac proinde multis cum lacunis prodibit. Complectitur & ipsa Xenodochii fundationem factam Anno DCCLVII. sub Perideo Episcopo Lucense, ut ibi Pauperes atque Peregrini modernis & futuris temporibus per omnem hebdomadam pascantur. Hinc autem certo habes, ante diem V. Novembris Anni DCCLVI. Desiderio Langobardici Regni habenas non fuisse conlatas: quod animadvertas velim, uti & formulam intrante Mense, quae post Annum Christi Mille-

simum

simum frequentissima in membranis
occurrit, sed longe vetustior est,

A quam censuerit Clariss. Du-Cangius.
Sunt haec verba illius Chartae.

Sicheradus Presbyter, Fileradus, & Alapertus Cives Lucenses
aedem sacram una cum Xenodochio prope moenia Ci-
vitatatis Lucensis constituunt, Anno 757.

IN nomine Domini nostri. Regnante
Domno nostro Desiderio Rege,
Anno Regni ejus Deo propitio Primo,
Quinto die intrante Mense Novembrio,
Indictione XI. feliciter. In Christi no-
mine manifesti sumus nus Sicheradus
vir venerabilis Presbiter..... quia
propter Dei amorem..... fundamintis
vestiboli, ut virtus admiset in propriis
territuriis nostra Ecclesia in bonore.....
ani, Sancti Pauli, Sancti An..... a-
bire visi sumus hic prope muro Civitate
ista Lucense, ubi omnem spem nostram
posuimus, ubi & dum pa..... ipsas
Dei ad..... noster Pereteus Episco-
pus reconditus & intronissus fuisset,
auxiliante ipso Redemptore nostro, inivi
Senodochium instituere videmur,..... o:a-
mus ividem..... in parvis de res no-
stra, qua..... offerre..... aci-
piat..... in primis omnium nus qui
supra Sicheradus, Fileradus, & Ala-
pert offerre videmur Deo, & tibi jam
dicta Ecclesia, qui ad nus..... esset
casa illas, qui est scelario, qui novis
hic prope jam dicta Ecclesia ad.....
abuimus, & cum fundaminto ubi ipsa
posita est, cum Curte seo granario vel
omnis fabricis cum suis edificiis cum pe-
tras..... vel arboribus vel omnia
qu..... novis hic in jam dicto loco
ad ipso Pacifico ubvinet in integrum.
Et ego jam nominatus germanis Siche-
radus..... tiola in jam dicta..... esia
offerre videor in primis tres in Casti-
liorum terra mea in loco Ropga, qui
est ad latere de terra Pertuli simul,
& casa mea illa in loco Flabiana, ubi

B Machinald Massario residere visus est,
cum omnia ad ipsa casa pertinente in
integrum & parte mea de..... ad
Ronco, qui est ad latere de terra Per-
forti in integrum. Similiter & ego Fi-
leradus de mea substantia in suprascri-
pta Dei Ecclesia offerre videor Terra
ad Padule, qui mihi da Filipert abvinet,
& uno modiloco inter terra &
vinca in Faxo cum omnia legnamen
tuendi derelivi..... in suprascripio lo-
co Faxo, quantum ad ipsa vinca a u-
tilitas fueret & uno modiloco terra ad
Arno prope..... parte mea de casa in
Buelli cum..... silva & terra, qui
mihi da Germani in sorte abvinet, &
servo uno simul, & reddito de casa in
Terpiniana, qui mihi per dona Domno-
rum Regum abui; & ubi Aduald re-
sidet, in integrum simul & dare videor
in jam dicta Ecclesia jumenta una Vac-
ca, una Vitellata, uno Bove, & inter
capras, pecoras, & porcus capitas vi-
ginti, seo vero omnis, que an nus tum
ego cum heredis meus inivi dare deve-
vemus. Con..... simul & ego Ala-
pert in predicta Dei Ecclesia offerre vi-
deor casa mea illa in loco Subgruminio,
ubi Magnulo Massario resedet cum ipso
Magnulo, & cum omnis res ad ipsa
Casa pertinentes in integrum; & tertia
parte de oliveto meo in Versiliz in in-
tegrum, & terra prope Civitate ista....
in loco Viniate, & uno petio de terra
illa, quam mihi da Aripal abvinet in
integrum; & parte mea de Silva in
loco, qui dicitur ad Cerro in integrum.
Ita omnia sicut supra, nus propter Dei
amore

amore in predicta Dei Ecclesia tradere videmur, sic tamen protigentem Christo taliter banc Dei Ecclesia ad Synodico instituere videmur, ut abeant; nullusque ex nos neque heredis nostris inivi nulla invasionem nec menuationem facere diceas nec per nullo ingenio nullusque de nus ipsa Dei Ecclesia vel res eidem pertinentes alivi extraneare possant, nisi quis de nus Deo serviente inivi introire aut esse volueret, potestatem habeas inivi introire & habitare, & omnia in predicta Dei Ecclesia servientem adque Deo placentem esse diceamus, nam ut de nulla ividem molestationem vel deviationem facientem. De filii vero masculini aut de heredes nostros taliter decrevimus, ut post nostro decesso, qui inivi introire voluerit cum rebus suis ad avitandum tantum unum de heredis seo de filii nostros per capud habeant licentiam introire, & taliter in omnibus conservandum sicut Deo apeta sunt, & qualiter & de nostras personas superius hic esse decrevimus, ordinatione vero facienda tam nus quam & post nostro decesso, qui hic de heredis nostris fuerent nus insimul secundum Dei placentem communiter & uno consilio facere in predicta Dei Synodico diceamus: nam nullus extraneus nec ad nullus publicis devolvantur, nisi in omnibus nostrorum vel de heredis nostros qualiter supra decrevimus, & taliter aduc hanc pagina dotalium instituere adque firmare previdimus; & quis ex nos aut de heredibus nostris contra hanc pagina in alico agi presumerit, & menime bec omnia capitula conservaveret, qualiter superius legitur, qui ad nus inscritum est, componat pars partes ad illam quis de nus bec omnia conservaveret, pena aure Solidos numero mille, & amittat predicta Dei Ecclesia, vel omnis res eidem pertinentem, & iterum dote ista istavile permaneat, & inivi Pauperos

A adque Peregrinos modernos & futuris temporibus per omnis ebdoma... pascatur, consulatione acepian, quia propter Dei timorem taliter esse istituumus. Et hanc pagina dotalium ad David iscrivere rogavimus, ubi & pro confirmationem propria manus nostra signum sancte Cruci fecimus.

Actum Luca.

B ✠ Signum manus Siceradi vivi venerabilis Presbiteri, qui hanc pagina dotalium fieri rogavit.

✠ Signum manus Fileradi, qui hanc pagina

Ego Alapert in anch pagina ad nos facta, sicut supra legitur, manus mea propria subsscripsi & c.

C In praecedenti Charta nullum est verbum Monasterii, sed tantum Aedis sacrae, & Hospitalis domus. Et quidem in more etiam fuit, Xenodochia adjungere ipsis Clericorum Templis aut aediculis; sive Oratoria sine Xenodochio construere, & nihilominus Rectoribus aut Custodibus earumdem sacrarum Aedium elemosynam praescribere in Pauperes erogandam. Qui vero ejusmodi Ecclesiis atque Xenodochiis praeficiebantur, plerumque ex Diaconorum ordine defumi consueverunt; Ministri quippe, seu Oeconomi, erant reddituum egenis distribuendorum: quae etiam cura Diaconis in primitiva Ecclesia delata est. Quamobrem quoties, apud Anastasium in Vitis Pontificum Romanorum, & apud Johannem Diaconum in Vitis Antistitum Neapolitanorum, & apud alios Diaconiae mentio occurrit, aut Diaconum Ecclesiae alicui praefuisse reperis, continuo intellige id genus Ecclesias, unde Pauperes, aut Peregrini, Orphani, Viduae, & Senes, Christianae liberalitatis fructus recipiebant. Ex hisce Caritatis Christianae officinis saltem viginti-

E quatuor

quatuor Regina Urbium Roma olim numerabat. Du-Cangius in Appendice ad Glossar. Latin. Tomo 2. Glossar. Graeci, ex Diurni Romani Cap. 7. Titul. 17. haec verba adfert: *Sed Dispensator, qui pro tempore fuerit in eadem venerabili Diaconia, pro remissione peccatorum nostrorum, omnes Diaconites, & Pauperes Christi, qui ibidem conveniunt, Kyrie eleison exclamare student. Vocem Diaconites interpretatur Du-Cangius Pauperes, qui in Diaconiis*

A *alebantur.* Minus recte, ut opinor. Non aliud fuere *Diaconitae* nisi Ministri Diaconiae, qui videlicet sub Diacono alimenta atque eleemosynas pauperibus distribuebant. Accipe quid habeat Romana Inscriptio in Basilica Sanctae Mariae in Colmedin posita, apud Turrigium Part. 2. pag. 537. de Crypt. Vatican. & apud Crescimbenium in Historia ejusdem Diaconiae.

HEC. TIBI. PRECLARA. VIR
GO. CÆLESTIS. REGINA. SCA. SV
PEREXALTAT. ET. GLORIOSA. DO
MINA. MEA. DEI GENETRIX MARIA.
DE. TVA. TIBI. OFFERO. DONA. EGO.
HVMILLIMVS. SERVVLVS. TVVS.
EVSTHATIVS. INMERITVS. DVX.
QVEM. TIBI. DESERVIRE. ET. HVIC.
SANCTÆ. TVÆ. DIACONIÆ. DISPENSA
TOREM. EFFICI. JVSSISTI. TRADENS.
DE. PROPRIIS. MEIS. FACVLTATI
BVS. IN. VSVS. ISTIVS. SCÆ. DIAC. PRO.
SVSTENTATIONE. XPI. PAVPERVM.
ET. OMNIVM. HIC. DESERVIENTI
VM. DIACONITARVM. OB. MEORVM.
VENIAM. DELICTORVM. &c.

In Charta Lucensi Anni DCCXXIX. quam dedi in Dissertatione IV. de *Offic. Dom. Reg.* germani quidam *Diaconiam in susceptione Peregrinorum fieri* exoptant. Supra etiam vidimus in Charta Lucensi Anni DCCXC. *Jacobum Diaconum in Ecclesia Sancti Vitalis, cui Xenodochium appositum e-*

C *rat, constitutum fuisse Rectorem & gubernatorem.* Ejusmodi Rectores, Diaconiae alicui Romae potissimum praepositi, *Cardinales Diaconi* appellabantur, uti in Dissertatione LXI. de *Cardinal.* adnotabo. In aliis tamen Urbibus nihil referebat, Diaconus ne, an *Presbyter* ejusmodi *Oratorii* five

Xeno-

Xenodochiis praeficeretur. Suppeditat mihi Lucense Archivum in hanc rem luculentum testem, Chartam videlicet Anni DCCLXIV. in qua Ansaldo quidam Aedem sacram in ipsa Lucensi Urbe a se constructam fateatur, ut *omni tempore per unamquamque hebdomadam in domo praedictae Ecclesiae ad mensam duodecim Pauperes & Peregrini excipiantur*. Tum Rattradae Sacrimoniali post obitum suum jus patronatus tribuit, hoc est, jus *regendi, gubernandi, usufructuandi, & ordinationem de Presbytero vel de Diacono faciendi in ipsa Ecclesia*. Sacratum vero dicit Oratorium illud *per bonae memoriae Peredeum Episcopum*; quae verba indicare videntur, jam sublatum e vivis Episcopum hunc. Ughellius in Lucensium Episcoporum catalogo Tom. prim. Ital. Sacr. *Peredeum* Episcopum ignoravit. Tum in Appendice ad Tomum quintum, Antistitem ipsum commemorans, viventem fecit Anno Christi DCCLXXX.

A Et sane ex formula *bonae memoriae*, uti & in Antiquitatibus Estensibus jamdudum monui, deducendus minime est Peredei Episcopi obitus. Jam illum vidimus in supra allata Charta Anni DCCLVII. Episcopum Lucensem. In Archivo ejusdem Archiepiscopii is itidem occurrit Anno VI. *Desiderii, & IV. Adelcbis Regum* (hoc est Anno vulgaris Epochae DCCLXII.) die VIII. Decembris, Indictione I. Ad haec reperitur idem Praeful vivens in membranis Anni DCCLXV. & DCCLXVI. Denique visuntur ibidem postremae ejus tabulae scriptae Anno IV. *Caroli Francorum & Langobardorum Regis*, die XVI. Martii, Indictione I. hoc est Anno DCCLXXVIII. Quibus positis facile intelligimus, ipsius vitam protrahi potuisse usque ad Annum DCCLXXX. ab Ughellio memoratum; aut saltem ipsum nequaquam e vivis recessisse, quando conscripta fuit Charta, quam nunc produco.

Ansaldo Teupaldi filius, Civis Lucensis, Oratorium Sanctae Mariae in ipsa Civitate condit & dotat, constituta in Pauperes elemosynâ per singulas hebdomadas, Anno 764.

IN Dei nomine, Regnante Domino nostro Desiderio Rege, Anno Regni ejus Septimo, & filio ejus idem Domino nostro Adelchis Rege, Anno Regni ejus Quinto, XVII. Kalendas Februarias, per Indictione Secunda. Manifestum est mihi Ansaldo filio bone memoriae Teupaldi, quia pro remedium anime mee ante hos annos a fundamentis fabricâ construxi Ecclesiam in honore Dei, & beate Sancte Marie semper Virginis in fundamento de casa habitationis nostrae, hic infra Civitate, ipsa Lucense in mea propria portione, & per bone memoriae Peredeo Episcopo sacrata est ipsa

D Dei Ecclesia. Nunc vero per presentem Carolam judicati, seu dotatiam, dispensare provideo de omnibus ipsis rebus meis in tali tenore, ut dum ego advixero, omnis res mea in mea sit potestate iterum judicare, vindicare, donare, & in omnibus dispensare, qualiter voluero; post decessu meo quidquid & omnibus rebus meis non vindata, aut non donata, vel quolibet ordine adhuc non judicata remanserit a me, volo, ut omnia, sive casa habitationis mee cum funda... ipsa Dei Ecclesia, superposito est Curte... Ortis, terris, vineis &c. omnia in integra, ut dixi, quidquid a me iterum

rum in iudicatum remanserit, sit in potestate suprascripte Ecclesie, & Monasterio Sancte Marie &c. in tali tenore, ut si Rattrada Dei Ancilla, parenta mea, & filia quondam..... super decessu meo..... in ejus sit potestate ipsa Dei Ecclesia, & Monasterio Sancte Marie, & omnia suprascripta, quas superius..... & de ipsa Dei Ecclesia..... regendi, gubernandi, usufructuandi, & ordinationem de Presbitero vel de Diaconam faciendi in ipsa Ecclesia, qualiter me..... De terras vero, vel ancillas seu aldiones meos, tali tenore decerno, ut omnes in mea sint potestate..... in omnibus faciendi quid voluero. Similiter & si jam dicta Rattrada Dei Ancilla super decessu meo vixerit, omnes seruos, ancillas, seu aldiones meos, qui adhuc a me non iudicati remanserint, simul..... Ipsi homines absolventi..... De ordinatione vero eidem Ecclesie sic insertum, ut Presbiter, aut Diaconas, qui a me, vel ab ipsa Rattrada post meo decessu iudicatum fuerit Rector, ordinare omni tempore in ipso Dei Monasterio, si super nos vixerit, per unaqueque ebdomada in casa predictae Ecclesie infra hanc Civitatem ad mensam duodecim Pauperes & Peregrini..... & qualiter hoc adimpleverit, aut officium & luminaria..... vel eleemosynam..... in mea sint potestate..... (Reliqua desiderantur.)

Alibi in hoc ipso Opere geminas alias ejusdem argumenti Chartas adferam, ex quarum primâ Anno DCC-LIX. conscriptâ deducitur, constructam fuisse a Gregorio filio Mauricii Aedem sacram sub vocabulo Sancti Donati in loco Asulari, ibique Rectorem constitutum Presbyterum, sic tamen ut absque ulla femina ibidem habitare debeat, & per singulas hebdoma-

A das quatuor Peregrinos omni tempore die uno pascere debeat. In altera Charta scripta Anno DCCLXV. Rixolfus unus minoribus Presbyteris (consentiente, ut is ait, mihi Domino patre meo Regnolfo Abbate) Oratorio Sanctae Mariae, & Sancti Donati, a suo parente constructo, multa largitur, & Presbyterum Rectorem ibi statuit, qui per omnem septimanam tribus diebus viginti quatuor Pauperibus prandium exhibeat: prandium vero tale sit: scapbilum (mensura frumentaria) grani, unde fiat panis coctus, & duo congia vini, & duo congia palmentarii ex faba & panico mixto, bene spisso, & condito de uncto aut de oleo. Et quandoquidem Carolus Magnus, uti in Lege 63. Langobard. Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. pag. 101. habetur, decrevit, ut Episcopi & Abbates per Xenodochia & Monasteria eorum, Hospitale, ubi antiquitus fuerit, faciant, & summo perecurrent, ut nullatenus praetermittatur; aliasque idem Augustus Leges promulgavit pro restaurandis Xenodochiis, Pauperibusque rite reficiendis, quas Lotharius I. Imperator, ejusque filius Ludovicus II. confirmarunt: propterea Ambrosius Lucensis Episcopus Anno DCCCXLVII. Xenodochium Sancti Columbani, situm prope moenia Civitatis, instauravit ad salutem animarum Domnorum nostrorum Hlotharii Imperatoris & Hludowici Regum, memorans etiam sacram jussionem Imperialem hac de re, simulque constituit, ut semper tribus diebus per singulas hebdomadas ibidem duodecim Pauperes pascerentur. En Chartam ipsam ex autographo existente in praeclaudato Archiepiscopii Lucensis Archivo, desumptam.

Institutio Reſtoris Eccleſiae & Xenodochii Sancti Columbani, facta
ab Ambroſio Epifcopo Lucenſi, Anno 847.

IN Dei nomine. Regnante Domino no-
ſtro Hlothario Imperatore Augu-
ſto, Anno Chriſto propitio Imperii ejuſ,
poſtquam in Italia ingreſſus eſt, Vigeli-
mo Quinto, Pridie Nonas Majas, In-
dictione X. In Chriſti nomine ego Am-
broſius gratiã Dei humilis Epifcopus
hujus ſanctae Lucane Eccleſiae. Mani-
feſta cauſa eſt mihi, quia dum ſacra
juſſio Imperialis nos agnoſcentem de
quibuſdam Senodochiis reſtaurandam, ac
in Dei laudibus elevandas elemoſinas di-
ſtribuendum, unde ad ſalutem anima-
rum Domnorum noſtrorum Hlotharii
Imperatoris, & Hludowici Regum....
proficiatur ſalutem augmentum, ideo....
una cum conſenſum Sacerdotum meorum
de Eccleſia Sancti Columbani, quod eſt
Sinodochio, ſita prope muras iſtius Ci-
vitatſ Lucenſe, pertenens Eccleſiae Epi-
ſcopatuſ noſtro Sancti Martini, ut ma-
gis ac magis in Dei omnipotentis lau-
dibus proficiat, propterea te Alipertum
Presbiterum noſtrum, filio quondam A-
liprandi in preſatam Dei Eccleſiam San-
cti Columbani, & in omnibus caſis &
rebus ejuſ, ubicumque ad eam pertinen-
tibus, Rectorem ac gubernatorem.....
& conſtituo omnibus diebus vite tue a-
bendi, regendi, gubernandi, meliorandi,
uſumfruſtuandi, officium Dei per tuam
diſpoſitionem die noctuque in eadem Ec-
cleſia recto moderamine efficiendi, & ſem-
per ter diebus pro ſingulas ebdoma-
das ibidem duodecim Pauperes paſce-
re debeas, ſicuti ſtatuta inſtitutionem
anteceſſorum meorum preordinatum eſt moſ
diligentiſſime adimplendum, ad ſuſce-
ptionem & reſedtionem Pauperum,
pro ſalutem & redemptionem animarum
predictorum Dominorum noſtrorum, ſic

A tamen, ut dum Gumperta Dei Ancil-
la, quondam Ropprandi Presbiteri, ad-
vivere meruerit, in preſatam Sinodochio
Sancti Columbani reſedere, & ubi tu
reſedebat, ibidem Deo ſerbiendum, &
ipſos Pauperes ibi recipiendum & gu-
bernandum, ſicut conſuetudo docet
eos paſcendi: & rebus eidem Eccleſiae,
dum advixerit, gubernandi & ſuervi.
B Poſt vero ejuſ deceſſo in aliis omnibus,
ut ſupra legitur, adimplere & obſer-
bare debeas. Nam ſi ego vel, quiſcumque
ſucceſſores meos contra hanc ordinationem
aliquid agere aut diſrumpere queſierimus,
dum ita adimpletum & conſervatum fue-
rit, ſicut ſupra legitur, & ſic non per-
miſerimus quieto ordine permanere, ſicut
ſtatutum eſt; promitto me ego cum ſuc-
ceſſores meos componere tibi Alipertum
C Presbiterum argentum Solidos duocentos,
& preſens ordinationem firmam & ſta-
bilem permaneat; quam Petrum Cleri-
cum Notarium ſcribere rogavi.

Actum Luca.

Ego Ambroſius Epifcopus in hanc
ordinationem ad me facta ſubſcripſi.

Signum ✠ manus Gbirperti filio bo-
ne memorie Wiſtriperti teſtis.

D Ego Teuſfridi Notarius rogatus ad Am-
broſius Epifcopus me teſte ſubſcripſi.

Ego Flaipertu Clerico rogatus ad Am-
broſio Epifcopus me teſte ſubſcripſi.

Ego Teudimundus rogatus ad Ambro-
ſio Epifcopus me teſte ſubſcripſi.

Ego Uppertus Diaconus rogatus ad Am-
broſio Epifcopus me teſte ſubſcripſi.

E Ego Criſtianus Presbiter ſubſcripſi.

Ego Teudilaſcius Archidiaconus ſub-
ſcripſi.

Ego Danibel Archipresbiter ſubſcripſi.

Ego Godiprandus Presbiter ſubſcripſi.

Ego

& beatissimae semper Virginis Mariae ad Peregrinorum receptionem, eo iubente, fuerit constructum, voluit tantâ illud rerum propriarum substantiâ locupletare, per quam sufficeret diurnus pauperum Christi concursus tolerari. Sed cum eundem locum talium rerum copiâ, quas essent ipsa propinquitate aptiora, vellet honorare, volente Domino & genitore nostro Ludovico gloriosissimo Imperatore, sub Monasterio nostrae proprietatis, quod vocatur Novellicium, de nostro patrimonio Regalia facta in praesatum locum per nostrae auctoritatis Praeceptum confirmavimus. Sed ut hoc sanctum ac venerabile Monasterium, in honore beatissimi Principis Apostolorum Petri fundatum, nullam missarum rerum pateretur jacturam, sed potiore gratularetur dignae recompensationis munere, Monasterium quoddam, quod Appanis nuncupatur, id ipsum in ejusdem Principis Apostolorum honore constructum & proprii jurisdictione ad hoc suppleendum ibi reddidimus, considerantes, ut sub unius Abbatis regimine utraque Monasteria regulariter Deo militarent. His ita gestis, placuit nostrae Imperiali excellentiae precibus venerabilis viri Ildradi horum Monasteriorum Patris faventes, ut memoratum Monasterium, cujus vocabulum est Appanis, Priori Monasterio suo Novellicio, cum omnibus rebus atque appendiciis suis, juste sibi pertinentibus, per nostrae auctoritatis Praeceptum confirmavimus; quod & nos ita fecisse omnium fidelium nostrorum cognoscat sagacitas. Praecipientes ergo statuimus, atque per hoc nostrum Cæsareum Praeceptum confirmamus ad Novellicium Monasterium, Rectoresque ejus, qui fuerint per tempora, in recompensatione supra memoratum Hospitale sub jure Monasterii Novellicii & nostra proprietate, concedimus ad praedictam necessitatem Monasterium, quod vocatur

A Appanis, cum omnibus, quas ad illud rite pertinere noscuntur; ut amodo & deinceps in jure ipsius Monasterii saepe nominati, Rectorumque ejus, perpetua stabilitate in Dei nomine maneat, ipsi-
 B que Dei famulis utrobique dictim degentibus proficiat in augmentum, qualiter pro communi salute Dei misericordiam jucundo animo valeant exorare. Ut autem hoc nostrae confirmationis Praeceptum ab omnibus credatur, & melius per futura tempora conservetur, manu propria, & annuli nostri sigillo subter illud decrevimus esse mucuendum.

Signum..... Lotbarii gloriosissimi Augusti.

C Locus Sigilli ☩ cerei deperditi.

Ghuitardus ad vicem Vitgarii scripsi. Datum XVI. Kalendas Martias, Anno, Christo propitio, Imperii Domini Ludovici serenissimi Imperatoris Undecimo, Regni Lotbarii gloriosissimi Augusti..... Indictione Terria.

D Actum Murinco ex Palatio Regio in Dei nomine feliciter. Amen.

E Uti Sanctus Bernardus Menthonen-
 sis in Monte Jovis (nunc il gran San Bernardo) ad transeuntium commoditatem, Augustae Praetoriae circiter Annum DCCCCLXXX. Xenodochium tam egenis quam opulenti fabricavit, ita & in aliis hujusmodi locis idem a Christiana Misericordia praestitum. Quem pium ritum aemulantur nunc Turcae ipsi, hujusmodi aedificia excitantes in peregrinantium, sive iter facientium subsidium, quibus nulla alia diversoria forent. Possent exempla hujus ritus ex universa Italia colligere. Sed juvat in una hac regione, quam incolo, eadem ostendere. In agro Mutinensi ad fluvium Scultennam

tennam (quo nomine is adhuc a montium habitatoribus donatur, quum planitie incolae *Panarium* appellent) Sanctus Anselmus Nonantulani Monasterii fundator, ut supra vidimus, Hospitalem domum sub nomine *Sancti Ambrosii* excitavit, cujus nulla nunc vestigia supersunt. Ad fluvium Gabellum, nunc *Secchia*, in agro Regiensi constitutum antiquitus fuit *Xenodochium Herberiae* perquam opulentum, quod adhuc viget. Rursus apud nos via est, quae Saxolo ad Garfagnanam ac Tusciam per interpositum Apenninum ducit. Illic in jugo a vetustis temporibus excitata fuit una cum Templo domus hospitalitati sacra, quam *Hospitale Sancti Peregrini* adhuc nuncupant, redivitibus tamen cunctis, atque elemosynis ex iniquitate temporum in Rectoris Laici utilitatem nunc cedentibus, non autem in Pauperum alimentum, quibus a pietate Fidelium fuerunt destinati & adhuc destinantur. *Fraxinovenise* quoque Monasterium in iisdem montibus additum fuit a Mathilde magna Comitissa ejusque matre Beatrice, ibi-

A que par est credere, hospitalitatem in usu fuisse. Praeterea ab agro Regiensi alia via est, quae per Cerretum & Ligonchium, trajecto Apennino, in Garfagnanam descendit ad Silanum. Utrunque pone jugum montis exstructa olim fuere Xenodochia, quibus adhuc est nomen *Hospitaletti*, ibique Caritas exercetur. Sunt & alia in Mutinensium montibus loca, quae non munus, sed nomen hoc retinent, appellata nempe *Hospitaletti*. Ita Bononiensibus est via, quae per Apenninum ducit in Pistoriensem agrum, ibique etiam durat *Hospitaletti* vocabulum, illud fortasse, cui celeberrima Comitissa Mathildis multos fundos in beneficium Peregrinorum contulit. Videant eruditi Bononienses, num ad ipsum pertineat Charta, informis tamen, ab Henrico IV. Augusto, non tanquam Imperatore, sed tanquam ejusdem Mathildis herede, ut is contendebat, subscripta, & signo Crucis manu ipsius Imperatoris exarato firmata, quam olim Pistorii in Archivo Monachorum Vallis-Umbrosae legere mihi contigit.

Decretum immunitatis concessum Hospitali posito juxta Renum
in Curte Marchionis, ab Henrico Rege V.
Imperatore IV. Anno 1118.

IN nomine Domini Dei eterni. Henricus Dei gratia Romanorum Imperator Augustus, Imperiali clementia precibus Tenzi venerabilis Presbyteri commotus, Preceptum, quod appellant Bannum, emisit super domo venerabili, hoc est, Ospitali, quae constructa est juxta Renum in Curte Marchionis, ut in omnibus rebus, quas Comitissa Mathildis eidem venerabili domui largita erat, vel in futurum ei possint adquiri, ab omni injuria permaneant inlesa atque inviolata. Nec vero quisquam ho-

E minum publicarum factionum exactorum aliquod ab ea petere vel percipere audeat, nisi illi Imperator ipse nominatim jubeat. Quod si qua forte persona publica seu privata contra presentis tenorem aliquod injuriae jam dictae Domui intulerit, vel aliquid ab ea publice factionis nomine tentaverit exigere, centum Librarum auri optimi pene sit obnoxius, cujus dimidium quidem nostris scripsiis, dimidium vero jam dictae venerabili domui persolvat.

Actum

Actum in loco Bonbiano, Anno ab Incarnatione Domini nostri Jesu Christi Milleſimo Centeſimo Octavo Decimo, XI. Kalendas Julii, Indictione XI. feliciter. Intervenſerunt teſtes Corvolus de Ferignano, & Seraſinellus filius ejus, & Ugizone filio Raineri, & Ubertus de Bibiano, & Ubertinus nepos ejus, & Ubertinus de Siviliana, & Brunetus, & Jocus de eodem loco, & Melus de Caſtiliene, & Saſolo, & Giſlione de Gato, & alii quamplures ibi intervenſerunt.

A Ego Gernerius Judex affui & ſubſcripſi.

Ego Girardus Judex & Notarius intervenſui, & per juffione ſupraſcripti Henrici Imperatoris, qui iſtum ſingnum Crucis fecit, ſcripſi.

B Commemorat Henricus antecedentem Chartam Mathildis Comitiffae, qua pro eadem Hospitali aede Bannum Imperiale emiſſum fuerat. Hanc autem, uti & praecedentem, quia in praeſequenti Archivo Piſtorienſis Abbatiae Sancti Michaëlis in Furcule Monachorum Vallis Umbroſae inveni, apponere heic ſtatui.

Mathildis Comitiffae & Duciffae Tuſciae donatio facta Hospitali Sancti Michaëlis Archangeli de Bumbiano, Anno 1098.

I N nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti. Anno ab Incarnatione ejusdem Milleſimo Nonageſimo Octavo. Regnante Imperator Henricus V. Idus Auguſti, Indictione VI. Sancto autem Ospitale, quod eſt conſtructum ad onorem Dei & beati Michaëlis Archangeli, ſitum in loco Bumbiano, ubi dicitur Plano de la Curte prope Reno, Ego Domna Matilda Ducatrice pro timore Domini, & remedium anime mee, vel ablutionis peccati mei, que commiſi, & pro anime Bonifacii Marchione genitori meo, & Beatrice matris mee, concedo ſeu offero vobis Donato Presbytero, & Girardo Monacho a parte praediſto Ospitale, ſeu in veſtris ſucceſſoribus, ad jure eidem Ospitali idem locum & plano, ubi edificatum eſt, con juges quadraginta & octo de terra bona laboratoria, id eſt manſus quatuor in circuitu praediſti Ospitalis; & de alia Silva Bonbiano habeant miniſtratori Ospitali huius pa-

C ſcendi gregis, & lignis, & ſeno faciendi, quantum oportum fuerit ad praefato Ospitale, in jam diſtis rebus qualiter ſuperius legitur. Concedo & offero ego praediſta Domina Matilda eadem ratione, ut Ospitale ſiant ſub jugum Sancti Petri, cujus eſt proprietas, hoc videlicet obſervandum, ut nullus Bolo-nienſi Episcopus tollat bonis de Ospitale: & ſi tollerit, revertat in meam poteſtate. Qui autem jam diſtas res, qualiter ſuperius legitur, cum ſuperioribus & inferioribus atque con ingreſſibus & acceſſionibus & affinibus ſuis in integrum, taliter a praefenti die & hora per hanc paginam offerſionis mee in vobis praediſtis Donato Presbyter, & Girardo Monacho, veſtrisque ſucceſſoribus a parte..... Ospitale maneat,

D & perſiſtat poteſtatem, ad habendum, tenendum abſque omni contradictionem meam, meorumque ſucceſſorum. Et inſuper ſpondeo atque promitto ego praediſta Matil-

Matilda vobis nominato Donato Presbyter & Girardo Monacho a parte Ospitale supralcriptis rebus omni tempore ab omni homine defensare iusta legem, dampna lris omnia substinere: quod si ad defensandum minime fecero, aut contra hanc ofersionem per quodcumque vis ingenium agere aut causare presumpsero, vel si agentibus consentientes fuero, tunc promitto componere Libras quinquaginta denariorum Lucensium, & post penam solutam hanc paginam ofersionis mee omni tempore in sua maneat firmitatem.

Actum in Prato Fesoso feliciter, in presencia Bernardo Episcopo feliciter.

Signum manus ego predi-

ca Matilda, que hoc fieri rogavi, & insuper jubeo atque precipio & iurionem facio, ut nullus homo audeat frodare, neque furtum facere, aut ullam ofensionem facere ad jam dicto Ospitale. Et quicumque hoc non observaverit, sciat se compositurum Libras quinquaginta nomine pene.

Signum manibus ✠ ✠ ✠ ✠ ✠ ✠ Alberto Comite, & Raginerius filius quondam Bulgavelli, & Corbolo, & Alberto filio Maginsfedi, & Sasolo da Bibianello, & Uberto de Stangno, qui rogati sunt testes.

✠ Nimque Ardirico Judice teste.

✠ Ego Gosberio Notarius subscripsi post tradita complevis.

Vide etiam Epistolam septuagesimam quartam Codicis Carolini, in qua Hadrianus I. Papa Carolo Magno Francorum & Langobardorum Regi commendat Monasterium Sancti Hilarii Confessoris Christi in Calligata, una cum Hospitalibus, qui per colles Alpium siti sunt pro susceptione Peregrinorum, ut in omnibus pro Monachorum Deo

A servientium laudibus atque susceptione Peregrinorum, justitiam illic conservare dignetur, & invasionem, quam Gundi-brandus Dux Civitatis Florentinae in eodem Monasterio ingerit, emendare jubeat. Uti verò innui in Libro de Caritate erga Proximum, barbaricis Saeculis minime in usu fuisse videntur publica Hospitia, qualia hodie apud nos exstant, sive Diverforia, ubi coenarent & cubarent suâ pecuniâ Peregrini. Caruerunt iis antiquiores Graeci & Romani primis ab Urbe condita Seculis. Hospitia tunc apud amicos quaerebantur. Eâ de causâ institutae tesseræ Hospitalitatis. Veteres enim, ut ait vetus Thebaidis Scholiastes, quoniam non poterant omnes suos hospites noscere, tesseram illis dabant, quam illi ad hospitia reversi ostendebant praeposito hospitii. De hisce Tesseris Thomasinium vide plura scribentem. Deinde paulatim Romae, ac aliis in locis institutae fuerunt publicae Cauponae, sive Tabernae meritoriae, sordidae plerumque, in quibus iter agentes & hospites excipiebantur. Earum meminit Plautus, meminere & alii, inter quos praecipue recensendus Julius Maternus Firmicus Lib. 4. cap. 15. Astronomic. ubi de Veneris stellâ haec ait: Si in dejectis locis fuerit inventa, faciet Hospites, Popinarios, Tabernarios &c. Haec ille Seculo Christianae Aerae Quarto, sub nomine Hospitum designans Caupones, unde postea Italica vox Oste eâ significatione emerfit. Verum subsequen-

C
D
E
tibus Seculis pauca publicorum Hospitiorum extra Urbes vestigia invenias: quod indicio esse possit, tunc rara ea saltem fuisse. Idque nobis etiam persuadeant verba Caroli Magni in Capitulari Anni DCCCII. Cap. 27. Tom. prim. Baluzii. Praecipimus, ait, ut in omni Regno nostro neque Di-

ves neque Pauper Peregrinis Hospitia denegare audeant: idest siue Peregrinis propter Deum ambulantibus per terram, siue cuilibet iteranti. Propter amorem Dei, & propter salutem animae suae, tectum & focum & aquam nemo illi denegat. Alibi in eisdem Capitularibus Hospitalitas enixe commendatur. Non ait Carolus, hospitium Pauperibus tantummodo concedendum. Ait cuilibet iteranti, idest itineranti tam diviti quàm pauperi. Si Hospitia, quae nunc Osterie appellamus, in usu fuissent, illic divites saltem sibi quaesissent requiem & cibum. Idem Carolus Magnus in Lege Langobard. undecima mandat, ut nemo praesumat ad nos venienti Mansionem (idest Hospitium) vetare. Et quae necessaria sunt, sicut vicino suo, ei vendat. Quam Legem ita explicat & confirmat Pippinus Italiae Rex ejus filius Lege sextadecima inter Langobardicas: De Episcopis, Abbatibus, & Comitibus; seu Vassis Dominicis, vel reliquis hominibus, qui ad Palatium veniunt, vel inde vadunt, vel ubicumque pergunt per Regnum nostrum, ut quando hybernium tempus fuerit, nullus audeat Mansionem vetare ad ipsos iterantes, in tantum quod ipsi iterantes injuste nullas causas (nunc Cose) tollant. Sed & Ludovicus II. Augustus Anno Christi DCCCLV. in Capitulari Ticinensi a me edito Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. pag. 158. constituit, ut a Fidelibus seu Vassis Caesareis iter habentibus non molestentur incolae, aut eorum domos per vim invadant, vel propria diripiant absque collato pretio. Sed neque indigenae per solita loca tectum, focum, aquam, & paleam hospitibus denegare, aut suavis carius quam vicinis audeant vendere. Ita in Diplomate Caroli Calvi Regis Francorum Anno DCCCXLVII. in Appendice Tomi secundi Annal. Bene-

A dictin. pro Monachis Sancti Amandi praecipitur, ut ad Hospitale Pauperum Decimae conferantur, atque ibi hospitalitas regulariter ad laudem Dei exhibeatur tam Divitibus quàm Pauperibus.

In Urbibus verò aliquibus non desisse Cauponas atque Tabernas fortassis subodorare tibi videaris ex iis, quae Agnellus circiter Annum Christi DCCCXL. in Vitis Ravennatum Pontificum describens bellum civile, ait: *Clausa sunt Balnea: oppilaverunt Caupones Tabernas &c.* Sed prius statuendum foret, quid *Tabernae* nomine significarit Agnellus. Ibi certe vinum, immo & alia comestibilia venibant. Incertum verò, an & illic hospitium praeberetur. In Concilio Turonensi Tertio, Anno DCCCXIII. Canon. 21. statuitur, ne Presbyteri Tabernas ingrediantur comedendi, bibendive causâ. Ammianus Marcellinus Lib. 28. Cap. 4. Histor. de Ampe-lio Praefecto Praetorio loquens, ad Annum Christi CCCLXIX. ait: *Statuerat, ne Taberna vinaria ante horam quartam aperiretur, neve ad usque praestitutum diei spatium lixae coctam proponerent carnem, vel honestus quidam mandens videretur in publico.* Erant & *Tabernae caesariae*, atque aliae, in quibus obsonia, aut aliae merces venales erant. Inde sibi victum peregrini comparabant, hospitium vero in privatorum aedibus, eorum videlicet, qui inde lucrum facere cupiebant, ac non difficile, ut puto, genti nobili aut bene nummatae occurrebant, si quando amicis, aut Tesseris destituti, hospitium quaerere cogebantur. Anonymus Salernitanus in Paralipomenis a me editis Part. II. Tomi II. Rer. Italicar. pag. 221. Amalphitanos mercatores Tarentum, quae tunc *Civitas opulentissima* erat, profectos Anno DCCCXL. exhibet, ut Sicon-

nolfum Principem de carcere educerent. Dum finis, inquit, dici data fuisset, illi hac illac gradiebantur; quasi Mauri, & ejusmodi emittebant voces, quatenus aliquis eis daret mansionem. Carcerum custodes hisce vocibus permoti eos invitarunt: *Scopis mundatam domum habemus. Venite, & hac nocte heic manete, & quod libet munus exinde date.* Tunc Amalphitani pecuniâ eis numeratâ dixerunt: *Ad forum pergit, dapesque nobis emite, necnon praecipua vina.* Non ergo ibi publica Hospitia, sed penes privatas personas tectum quaerebatur, atque e foro vinum, panis, & obsonia petebantur. In Gallia quoque servatum hunc morem, publica quoque ibi Hospitia desiderata fuisse, ex Capitulari Theodulfi Episcopi Aurelianensis, qui eisdem fere temporibus floruit, haurire mihi videor. *Admonendi sunt (ita ille Cap. 25.) fideles, ut Hospitalitatem diligant, & nulli hospitium praebere detrectent. Et si cui fortè hospitium praestiterint, nullam ab eo mercedem accipiant: nisi fortè ille, qui a se recipitur, sponte suâ aliquid det.* Ergo apud quoslibet commodam habentes domum, Hospitium quaerebatur. Peregrinus autem aut gratis recipiebatur, aut pretium constitutum persolvebat. Quod postremum e subsequen- tibus Theodulfi verbis ediscimus, quum subdit: *Nam ille modus Hospitalitatis non solum inhumanus, sed etiam crudelis est, quo numquam hospes in domum ante recipitur, nisi prius dandi hospiti merces compensetur.* Accipe etiam, quae eodem Seculo scripserit Walterius Episcopus Aurelianensis in Capitulis a Cellotio editis, Cap. 8. ubi Hospitalitatem commendat: *Quod si quis Presbyter, ait, pro paupertate Hospitalitatem dicit viantibus exhibere non posse: saltem in domo sua eum li-*

A *benter recipiat; Salvamentum, focum, aquam, stramen ad lectum ei praestet; & ad emendum quae ei necessaria sunt, ei quaerere adjuvet.* Nunc ergo aliquis percontetur, quei fieri potuit, ut tot inter Peregrinos improbi saepe non fuerint, qui hospitibus suis pro mercede Hospitalitatis intulerint vim, & aliquid e domesticis rebus surripuerint. Justa interrogatio: cui Riculcus Episcopus Sueffionensis Anno DCCC-LXXXIX. in Constitutione ad Presbyteros hisce verbis respondebat Cap. 12. *Et quoniam contingere solet, ut susceptae personae, illis, a quibus suscipiuntur, damnum aliquod inferant: si quos tales suscipitis, de quorum persona dubitatis, in remota eos domo collocare, ne locum inveniant aut ipsi peccandi, aut vobis dispendium inferendi.* Haec autem satis sunt, ut intelligamus, obnoxiam multis incommodis fuisse Hospitalitatem, qua tamen privare bonos, ne eâ mali abuterentur, nunquam Christiana Lex aequum censuit, praesertim temporibus iis, quibus aut nihil publici diversorii, aut Xenodochiorum raritas passim occurrebat, & periculum suberat, quemadmodum Riculcus idem ibi monet, *ne si aliquis pauperum hospitium postulaverit, & impetrare non meruerit, extra domum jacens, vel a bestiis comedatur, vel frigore aut aliquâ hyemis asperitate moriatur.*

E Porro certum est, Seculo XIII. immo longe antea, in nulla ferme ex Italicis Urbibus desiderata fuisse itinerantium diversoria. Prae aliis testibus praesto mihi est Auctor Chronici Parmensis editi Tomo IX. Rer. Italicar. qui immanem Christi Fidelium motum describens ad Romanum Jubilaeum Anno MCCC. haec habet: *Et singulis diebus videbatur, quod iret unus exercitus generalis omnibus horis*

per Stratam Claudiam intus & extra. Et omnes domus Stratae Claudiae in Civitate & extra, tam solita Hospitia & Tabernae, quam aliae pro majori parte hospitabantur, & dabant cibum & potum pro denariis. Attamen (quod mirere) nonnullis adhuc in locis non solum in usu non erat, sed & interdicitum fuit, aliquid comestibile in publicis Tabernis dividere. Leges Municipales Veronae promulgatas Anno MCCXXVIII. vide, editas a doctissimo Campagnola. Ibi Rubricâ 202. legitur: *Prohibemus, quod nullus Tabernarius vel Tabernaria vendat ullo modo, vel vendi faciat per se, vel per suum familiam, neque per aliam personam stantem in sua domo pro eis, aliquid comestibile vel esui paratum &c.* Infra verò subdit: *Exceptis Tabernariis & Albergatoribus super stratis & in Villis, qui possint dare comedere foresteriis, & alienis euntibus per stratas & albergantibus in suis domibus, non tamen illis de suis terris.* Itaque suspicari quisquam possit, in desuetudinem abiisse olim publica diversoria, siquidem statuamus, minime iis caruisse Romanos, ex quo Barbarae gentes in Italiam delapsae ordinem omnem politiae everterunt, nemine in posterum audente hospites exleges, & mercedem a tabernario facile auferentes, in suis aedibus recipere. Quod si petas, quei tunc fuerit consultum necessitatibus itinerantium: respondeo, multos ex iis apud amicos quaesivisse hospitium, reliquos sese commendasse aut privatis personis, quibus Hospitalitas tantopere laudata a Deo, a Conciliis, a Patribus, ac demum a Carolo Magno cordi erat; aut Xenodochia adiisse, quae in hanc rem bene multa olim aedificari consueverunt secundum normam Christianae Caritatis. Haec erigere ac dota-

A re unum ex praecipuis Pietatis operibus tum maxime reputatum est. Quid habeat Auctor Vitae Beati Petri Urseoli Ducis Venetiarum, ac deinde Monachi Seculo Christi Decimo, accipe. Profectus Venetias Guarinus Abbas expletis deprecationum vocibus, hospitium petiit, requirens a quodam indigenâ, qui sibi fertur tale dedisse responsum: *Cur a me petis hospitium, cum minime sim ausus, o domine, tibi vel alicui, huc ad Reliquias Beati Marci venienti, ego nec alius concedere? At ille. Quare? Respondit: Dux patriae hujus, qui susceptor est omnium Peregrinorum huc advenientium, constituit decretum, ne ab aliquo nostrorum hospitetur quilibet Peregrinus, nisi ab ipso solo, vel de ejus licentiâ. Aedificatas namque habet maximas domos hospitem, simulque Xenodochium, in quibus Divites Pauperesque hospitantur, quibus etiam & necessarium praebet victus stipendium.* Vide in Tomo XVI. *Rer. Italicar. Historiam Placentinam*, ac mirare, quot olim Hospitalia Aedes numerarentur in una Urbe Placentina, ejusque agro. Haec mihi vera causa fuisse creditur, cur tot olim pia Hospitia a Christi Fidelibus fuerint instituta, videlicet diversoriorum defectus. Si Turcae suis itinerantibus consulunt, cur non idem & majora praestiterint Christi veri Dei adoratores? Ita verò hac de causâ invaluit, Seculo potissimum Aerae Christianae Nono, hic Hospitalitatis piae usus, ut pauca, ne dicam nulla, Monachorum essent, aut Canonicorum Collegia, quibus munus recipiendi Peregrinos non injungeretur, reditusque in idem opus affluerent. Inter Capitularia Caroli Calvi unum habetur, Anno DCCC-LXVIII. editum, in quo Missis Regiis mandatur, *ut per Civitates & singula Monasteria tam Canonicorum quam*

Monachorum (ecce Monasterii nomen inditum Collegiis quoque Canonico- rum sub communi tecto viventium) sive Sanctimonialium, una cum Episcopo Parrochiae (idest Dioecesis) uniuscujusque &c. victum ac potum, & vestitum, atque cetera necessaria ordinent; & Hospitalitatem supervenientium Hospitum, & receptionem Pauperum ibidem disponant, & ordinent. Nomine Hospitum Divites etiam designantur, qui Hospitio indigebant, dum in itinere essent. Ac propterea, ut est in Vitis Antistitum Cenomanensium apud Mabilionium, Bertichramnus Episcopus circiter Annum Christi DLXXXVI. Monasterium Sancti Germani condidit, & Hospitale Pauperum atque Nobilitum inibi esse instituit. Infra Cap. 12. repetitur constitutum ab eodem Episcopo Xenodochium, ut omnes adventantes tam Divites quam & Pauperes ibi refectioem haberent; & alimenta & cetera necessaria abundanter ibi acciperent. Praeterea Lib. 3. Miscellaneor. Baluzii in Vita Aldrici Episcopi Cenomanensis, qui sub Ludovico Pio Augusto floruit, Cap. 44. constructa ab eo traduntur duo Hospitalia, unum ad receptionem Episcoporum, & Comitum, atque Abbatum, sive cunctorum adventantium: alterum, in quo Pauperes, & Debiles, Caeci, ac Claudii, sive aliarum debilitatum subnixi, & Indigen-

A tes multi reciperentur. Ad haec in suburbiiis Civitatum Hospitalis Aedes condere Majores nostri in more habuerunt. Ita consultum Peregrinis, quibus, si quando nocte intercepti ita fuissent, clausis jam Urbium portis, ut extra eas quiescere cogerentur, male successisset, quum publica, uti diximus, tunc diverforia deessent. B Quamobrem eorum securitati & quieti Christiana pietas cavet. In Charta Monasterii Padolironensis, exarata Anno MCKIX. commemoratur Hospitale, quod bonae memoriae Comitissa Matilda construxit in suburbano Mantuae, situm juxta Portam, quae dicitur de Hospitali. Ex hisce piis Hospitaliis unum saltem fuisse pariter in suburbiiis Mutinae infra ostendam. Nunc alterum Mediolani in suburbio Portae Ticinensis olim positum mihi occurrat. Illius cura commendata fuit a Sancto Galdino Mediolanensi Archiepiscopo Canonicis Sancti Eustorgii, quorum postea Templum ac aedes tradita fuere Fratribus Praedicatoribus Anno MCCXVII. teste Gualvaneo de la Flamma in Manipulo Florum, Tomo XI. Rer. Italicarum; qua de re si plura cupis, Puricellium adi in Dissertat. de Basilic. Nazarian. Accipe nunc tabulas testes, quas olim Mediolani describebam. C D

Milonis Archiepiscopi Mediolanensis Bulla, qua Canonicis Sancti Eustorgii Hospitalis domus Portae Ticinensis, aliaque jura confirmat, Anno 1194.

M illo Dei gratia sanctae Mediolanensis Ecclesiae Archiepiscopus, dilecto Fratri Guidoni Praeposito & Fratribus Ecclesiae beati Eustorgii Mediolanensis, tam praesentibus quam substituendis in perpetuum. Tunc verè

E assumptum videmur officium administrare, cum de Ecclesiis & earum servientibus, nostro commissis regimini, sinceriori & ampliori cura & meditatione sollicita utiliter cogitamus, & eas totaliter satagimus ordinare, defendere, & fovere,

ut nihil nostrae sit in posterum negligentiae imputandum, sed potius ex utili provisione nostra spiritaliter & temporaliter auctore Deo suscipiant incrementum, & quod canonicè adeptae sunt, omni tempore sine difficultate qualibet perpetuo valeant possidere quiete. Audivimus siquidem, & ex tenore Privilegiorum bonae memoriae Domini Rubaldi, & Domini Oberti, atque beatissimi Confessoris Galdini, praedecessorum nostrorum nobis manifeste innotuit, quod praedictus Dominus Rubaldus Hospitale ad honorem Dei, & Pauperum sustentationem in Suburbio Portae Ticinensis constructum, & ejus ordinationem omnimodam, & memoratus Dominus Obertus superstantiae Ecclesiae vestrae dispositionem, regimen, dominium, & investituram Ecclesiae vestrae, vobis, vestrisque successoribus donando concesserint, & concedendo donaverint: & praedictus Beatus Galdinus tunc Mediolani Archiepiscopus illa eadem, necnon Ecclesiam Beati Petri, & Ecclesiam Sancti Stephani cum omnibus ad eas pertinentibus, tam in Decimationibus quàm in aliis redditibus, proventibus, & possessionibus, & omnia alia ad Ecclesiam Beati Eustorgii pertinentia, Apostolicae Sedis, cujus fungebatur delegatione, & Sanctae Mediolanensis Ecclesiae auctoritate, vobis, vestrisque successoribus confirmavit, libere & quiete habenda perpetuo, sicut in eorum Privilegiis continetur. Nolentes igitur, quod a tantis Patribus, a nobis omnimodis imitandis, statutum est, alicujus malignitate infringi vel mutari, honestis precibus & petitionibus vestris annuentes, & grato concurrentes affectu, Hospitale praedictum, & ejusdem omnimodam ordinationem atque dispositionem, regimen, dominium, & investituram superstantiae Ecclesiae vestrae, & Ecclesiam beati Petri, & Ec-

A
clesiam sancti Stephani, cum omnibus ad eas pertinentibus, & omnia alia ad Ecclesiam beati Eustorgii pertinentia, ad instar Beati Galdini praedecessoris nostri, auctoritate sanctae Mediolanensis, cui licet indigni praesidemus, Ecclesiae, & nostrae, jure perpetuo vobis, vestrisque successoribus concedimus, confirmamus, & praesentis scripti paginam communimus; statuentes, ut nulli omnino hominum Clerico vel Laico in nostra commoranti ditione liceat contra hanc nostram confirmationem venire, vel eam ausu infringere temerario. Si quis vero id attemptaverit, & commonitus diligenter suam debita satisfactione non correxerit temeritatem, iram Dei omnipotentis & nostram, ac sui ordinis & officii periculum se noverit incursum.

C
Ego Milo Mediolanensis Archiepiscopus subscripsi.

Ego Philippus Mediolanensis Archiepresbyter.

Ego Obertus Mediolanensis Archidiaconus.

Ego Vizardus Vicecomes Presbyter subscripsi.

D
Ego Petrus Presbyter subscripsi.

Ego Albertus Presbyter subscripsi.

Ego Guiscardus Mediolanensis Ecclesiae Presbyter subscripsi.

Ego Rolandus Mediolanensis Ecclesiae Diaconus & Cancellarius subscripsi.

Ego Otto Diaconus subscripsi.

Ego Otto Diaconus Vicedominus subscripsi.

E
Ego Oldo Mediolanensis Ecclesiae Diaconus subscripsi.

Ego Obertus Mediolanensis Ecclesiae Diaconus subscripsi.

Ego Faxatus Subdiaconus subscripsi.

Ego Lanterius Subdiaconus subscripsi.

Ego Jacobus Cassina Subdiaconus subscripsi.

Datum per manum Domni Rolandi Mediolanensis Cancellarii, Millesimo Centesimo

tesimo Nonagesimo Quarto, XIII. die Martii, Pontificatus Domini Milonis Dei gratiâ Mediolanensis Archiepiscopi Anno Septimo.

Conferenda Charta haec rursus est cum iis, quae nuper laudatus Puricellius disputat de Anno ordinationis Milonis hujus Archiepiscopi in Monument. Basilic. Ambrosian. num. 605. Neque illibenter hujusmodi piorum locorum curam Monachi & Canonici suscipiebant, tum quod Hospitalitatis & Caritatis Christianae officiiis fungebantur, tum etiam quod quae e peregrinorum alimentis supererant, in proprium usum convertebant. Lupum Abbatem Ferrariensem in Gallia Seculo Christi Nono haec scribentem audi: *Cellam* (ita ille Epistolâ undecimâ ad Lotharium Regem inquit) *Sancti Jodoci, quam Magnus Carolus quondam Alcuino ad elemosynam exhibendam Peregrinis commiserat, beatae memoriae pater vester nobis eâ ratione concessit, ut quod elemosynae superesset, in nostrum usum cederet.* Atque haecenus de piis aedibus in subsidium Peregrinorum constructis.

Non tam facile vero, neque tam saepe in veterum Seculorum Historia ac monumentis reperias excitata a Christiana Caritate habitacula ad excipiendos pueros ab incertis parentibus natos, aut ab inhumanis parentibus expositos. Uti in Libro de Caritate animadverti, ex Lege Constantini Magni quicumque infantem projectum colligebat atque alebat, jus in illum ita sibi parabat, ut ipsum retinere, sive filium, sive servum, omni repetitionis inquietudine sublatâ, sibi liceret. Justinianus autem Augustus I. Sancimus C. de Infantibus expositis. hujusmodi pueros a conditione Servorum absolvit. Attamen apud Fran-

A cos prior consuetudo diu obtinuit, mihi que incertum est, quem morem sequuti fuerint Itali, regnantibus Langobardis & Francis. Jam supra vidimus memorata in Codice Justiniano *Brephotrophia*, hoc est, pias aedes, ubi Infantes alebantur ex Fidelium munificentia. An illuc deferrentur tenelli foetus a matribus projecti, nondum agnovi. In Capitularibus Regum Francorum Lib. 2. Cap. 29. ex Juliano Antecessore Novella 7. Cap. prim. commemoratur, & ab *Orphanotrophio* distinguitur *Brephotrophium*, idest locus venerabilis, in quo Infantes aluntur. Mos iste alendi pauperes Infantes an ex Oriente in Italiam primis Ecclesiae pacatae Seculis investus fuerit, qualve radices hec egerit, veterum monumenta, quae norim, non produunt. Quod ergo animadvertendum, saltem Octavo Epochae vulgaris Seculo sanctae hujusce institutionis exemplum occurrit, idque Mediolani, ubi Anno DCC-LXXXVII. constructum est piâ liberalitate domicilium, in quo pueri expositi exciperentur, a *Datheo Archiepreshytero sanctae Mediolanensis Ecclesiae*. Vide Puricellium in Monumentis Basilic. Ambrosian. qui num. 17. tabulas refert Petri Archiepiscopi Mediolanensis, scriptas Anno Christi DCCLXXXIX. non verò DCCXC. quibus subscribit *Datheus Archiepreshyter sanctae Mediolanensis Ecclesiae*. Ille idem est ac pii loci conditor, de quo nunc mihi sermo. Foundationis Chartam descripsi e Codice Francisci Castelli, qui manu exaratus Anno MDL. nunc adservatur in Bibliotheca Ambrosiana Mediolani. Adnotat autem ibi Castellus, hocce duos versus in musivo pavimenti *Sancti Salvatoris in Xenodochio* adhuc legi, videlicet:

SANGTE MEMENTO DEVS, QVIA CONDIDIT ISTE DATHEVS
HANC AVLAM MISERIS AVXILIO PVERIS

Desiderantur in eadem Charta Anni Pippini Regis, non ex incuria Librarii, sed ut ab aliis Notariis factum iisdem temporibus fuit, qui Annos tantum Caroli memorabant, ut

A | alibi ostendi. Accipe nunc, quomodo recipiendi, & quoto tempore nutriendi forent huiusmodi infantes, liberi tamen dimittendi.

Fundatio, seu dotatio Brephotrophii Sancti Salvatoris, facta a Datheo Archipresbytero Mediolanensis Ecclesiae, Anno 787.

IN Christi nomine. Regnantibus Dominis nostris Karolo & Pipino excellentissimis Regibus, Anno Regni eorum in Italia Tertio Decimo, VIII. Calendas Martias, Indictione X. Constat sancto Exsenodochio, quod divina adjuvante clementia Datheus Archipresbiter sanctae Mediolanensis Ecclesiae, filius bonae memoriae Dommatioris Magercarii, intra hanc Mediolanii Civitatem juxta Ecclesiam Majorem instruere & confirmare videtur. Si desideris subactis carnalibus ex multis utique sordibus animae nostrae... nitorem sedamus, expeditibile valde est, ut ex multis misericordiarum conatibus animam a contagione pestifera abluamus, ut id genus peccati, quod suadente hoste occidit innoxios, e contrario genus justitiae vincat, & vivat per clementiam, quos consuetis negare crudelitas. Et quia frequentier per luxuriam hominum genus decipitur, & exinde malum homicidii generatur, dum concipientes ex adulterio, ne prodantur in publico, fetos teneros necant, & absque Baptismatis lavacro Parvulos ad Tartara mittunt, quia nullum reperiunt locum, in quo servare vivos valeant, & celare possint adulterii stuprum; sed per cloacas & sterquilinia, fluminaque projiciunt, atque per hoc toties exercentur homicidia

B | in Orbe, quoties ex fornicatione concipitur infans: id circo ego, qui supra Datheus Archipresbiter, tam pro mercede animae meae, quam pro universorum Civium salute, dispono atque ordino, & per praesentem Judicatum meum confirmo, ut sit Exsenodochium praedictorum Parvulorum in domo mea, quam emi de Andrea & Bono germanis, filiis quondam Gausoni, cum universis rebus, quae ex his per emptionem vel donationem advenerunt, simul & portionem Thomae Presbiteri germani praedictorum, quam emi de Thoma Notario, qui in uno membro se tenere videntur, qualiter Cartula emptionis meae legitur, vel in antea Deo juvante addidero. Et volo, ut sit ipsum Exsenodochium in potestate & jura Sancti Ambrosii, seu Pontificis, qui pro tempore fuerit. Et volo, ut regatur per Archipresbiterum sanctae Mediolanensis Ecclesiae, pro eo quod ipsa domus Ecclesiae coheret, ut ipse absque fatigatione ad Officium Ecclesiae occurrere possit. Ordo dispositionis meae ita est.

E | Volo atque statuo, ut cum tales feminae, quae instigante adversario ex adulterio conceperint & parturierint, si in Ecclesia provenerint, continuo per Praepositum colligantur, & collocentur in praedicto Exsenodochio, atque nutrices
eis

eis provideantur mercede conductae, quae Parvulos lacte nutriant, & ad Baptismatis purificationem perducant. Et cum ablactati fuerint, illic demorentur usque ad annos continuos septem, & artificio quocumque imbuantur sufficienter, habentes ex ipso Exsenodochio victum & vestitum seu calceamentum. Et cum ad septem annorum aetatem expletam pervenerint, stent omnes liberi & absoluti ab omni vinculo servitutis, cesso eis iure patronatus eundi vel habitandi, ubi voluerint. Quod si forte Archipresbiter noluerit huius mercedis fieri particeps, & venerit esse Praepositus, volo ut praefatus Pontifex de ipso ordine Presbiterorum seniore, qualem meliorem praeviderit, ordinare dignetur, ut ipse hoc Exsenodochium gubernet & perficiat universa, sicut supra statui, per providentiam sacri Pontificis. Et ut communiter omnium nostrorum merces accrescat, ita sane ut tres partes sine huiusmodi accessione vel redditibus ipsius Exsenodochii Praepositus, qui pro tempore fuerit, in suo stipendio, in familiae gubernatione, vel infra paramentis rectis habeat, & in luminaribus Sanctae Dei Genitricis Mariae, quam ego Deo juvante mihi aedificavero vel congregavero. Quartam vero portionem sine diminutione ex integro habeat, ut diximus, in victu & vestimento supradictorum Parvulorum. Et si forsitan de tali procreatione Parvuli nati, aut jactati non fuerint, quibus ipsa quarta portio tribuatur; tunc ex omnibus dentur Egenis, Pauperibus, & Peregrinis. Et hoc vero statuo atque confirmo, ut in ipso Exsenodochio Presbyteri ex ordine Cardinali in sala, quam ego aedificavero, habeant hospitium per partem, si quis voluerit, aut quanti ex his voluerint, ad manendum, quatenus ad Officium Ecclesiae noctu sine impedimento aliquo possint esse parati, nullam domi-

A nationem vel impertionem aliam ibi habentes, nisi pro Dei amore & ipsius Exsenodochii existentes adjuutores vel defensores, in quantum valuerint, ut participes efficiantur nostrae mercedis. Custodes etiam predicti Exsenodochii majores sint diebus vitae suae, quos ego, aut quem me vivente ordinavero sub cura cauta sollicitudinis Pontificis Sanctae Mediolanensis Ecclesiae. Post vero eorum decessum in curam & potestatem jam facti Pontificis deveniat, ut superius institui, ordinandum; reservatâ autem mihi diebus vitae meae potestate inibi in omnibus imperandi & gubernandi, necnon in alio modo judicandum habiturus. Adjuramus omnes Pontifices sanctae Ecclesiae Mediolanensis per inseparabilem Trinitatem, adventumque aeterni Regis, ut hanc dispositionem meam inconvulsam, & sine aliqua transmutatione conservent, & nullam suppositionem Exsenodochio faciant, nisi in quantum mea decrevit voluntas. Et si fecerint, retribuatur illis in iudicio Judicis sempiterni. Quam enim Cartulam dispositionis vel Judicati mei, Anspertum Subdiaconum sanctae Mediolanensis Ecclesiae rescribere rogavi, & subter propriis manibus confirmavi, testibusque obtuli roborandum.

Actum Mediolano, Die, Regno, & Indictione superscripta.

Ego Datheus Archipresbiter sanctae Mediolanensis Ecclesiae in hac Cartula dispositionis seu Judicati a me facta relegi & subscripsi.

Ego Petrus Diaconus sanctae Mediolanensis Ecclesiae in hac Cartula dispositionis seu Judicati rogatus a Datheo Archipresbitero testis subscripsi.

Fortis Diaconus sanctae Mediolanensis Ecclesiae in hac Cartula Judicati rogatus a Datheo Archipresbytero testis subscripsi.

Natalis Presbyter sanctae Mediolanensis Ecclesiae in hac Cartula Judicati rogatus a Datheo Archipresbitero testis subscripsi.

Odelpertus Diaconus sanctae Mediolanensis Ecclesiae in hac Cartula Judicati rogatus a Datheo Archipresbitero testis subscripsi.

Ego Beatus Diaconus sanctae Mediolanensis Ecclesiae rogatus a Datheo Archipresbitero testis in hac Cartula Judicati subscripsi.

Ego qui supra Anspertus Subdiaconus Scriptor hujus Cartulae Judicati, quam post iraditam complevi & dedi.

Haec Mediolani acta Seculo Christi Octavo, quo tempore apud Francos perseverabat mos antiquorum in liberis exponendis. Ii verò *Collecti* appellabantur, quod nimirum colligerentur a praetereuntibus. Servi fie-

A bant colligentis, nisi intra decem dies a parentibus aut cognatis agniti repeterentur. Vide Lib. 6. Tit. 144. Capitular. cum reliquis ibi a Baluzio adnotatis. Mos etiam tunc fuit, si expositus infans nondum sacro Baptismate lotus erat, sal in fasciis puerilibus includere: quo signo ministrandum Baptisma puerulo innuebatur. Sed & alter locus Mediolani olim exsistebat ad ipsos Infantes expositos excipiendos, nempe Hospitalis domus in Brolio posita non longe a Platea Urbis. Ibi, teste supra laudato Castello, affixa in muro tabula marmorea visebatur, continens decretum *Sancti Galdini* Mediolanensis Archiepiscopi, cui subscribunt *Algisius & Milo*, ipsam Cathedram subinde consequuti. Potiorem partem inde excerptam accipe.

Paeta & Conventiones inter Magistrum, Decanos, & Fratres Hospitalis Brolii ad praesentiam Domini Galdini Archiepiscopi, & Apostolicae Sedis Legati, Anno 1168.

Nos Otto Praepositus de Crescentia-go, Johannes Presbyter Ecclesiae Sancti Silvestri, Petrus Presbyter Ecclesiae Sancti Xisti, atque Anselmus de Otto, ex praecepto Domini Galdini sacrosanctae Mediolanensis Ecclesiae Archiepiscopi, & Apostolicae Sedis Legati; inter Fratres Hospitalis Pauperum, Decanos Consortii Pauperum, visâ prius conventionem inter eos factâ, & Privilegio Domini Oberti bonae memoriae Archiepiscopi, ita sancimus, ut deinceps usque in perpetuum omnia bona jam dicti Consortii, quae nunc habet, & in futurum habeat, simul atque Infantium, sint communia cum bonis omnibus dicti Hospitalis ad languentium Pauperum refectioem, & Pupillarum nutritionem: tali videlicet

D modo, ut Conversi dicti Hospitalis, qui nunc sunt, vel pro tempore fuerint, colligere debeant omnes aegrotantes Pauperes, quibus ad serviendum personarum & rerum subsidium deest, & expositos Infantes, quos per Urbem invenerint, & ad Ospitale ducere, & sufficientem victum & vestitum pro posse tribuere &c.

E Ego Galdinus sanctae Mediolanensis Ecclesiae Archiepiscopus, & Apostolicae Sedis Legatus hoc pactum seu conventionem confirmavi & subscripsi.

Ego Milo Mediolanensis Archipresbyter subscripsi.

Ego Algisius Mediolanensis Ecclesiae Cimiliarcha & Cancellarius subscripsi.

Et ego Otto Crescentiacensis Praepositus hanc conventionem cum praedictis sociis

sociis ex jussione Domini Galdini Mediolanensis Archiepiscopi & Apostolicae Sedis Legati composui & subscripsi.

Ego Johannes Ecclesiae beati Silvestri immeritus Officialis praenominatae conventioni interfui & subscripsi.

Actum est hoc Anno Incarnationis Dominicae Millesimo Centesimo Sexagesimo Octavo, XI. Kalendas Septembris, Indictione Prima.

Animadvertite, Hospitalium domorum, ac Nosocomiorum Ministros, etiam si Monasticum institutum minime profiterentur, appellatos fuisse *Fratres*. *Conversi* quoque dicebantur; neque enim Sacerdotes ad ejusmodi munus eligi satis decere creditum fuit. Nosocomio quoque Mutinensi praefuisse mihi creditur *Frater Guilmus*, cujus mentio est in Inscriptione, quam allaturus sum in Dissertatione LXXV. *De piis Laicor. Confraternit.* In sententiâ itidem Anno MCLIII. pronuntiata ab Archiepiscopo Mediolanensi Oberto, atque jam a me divulgatâ in Dissertatione XXXIII. *de Origine Italicar. voc. Fratres Hospitalis Sancti Michaëlis* contendebant, *Hospitale non esse de Parochia Ecclesiae Sancti Michaëlis; & se liberam habere potestatem requirendi Sacerdotem undecumque vellent, qui in celebrandis divinis Officiis eis serviret.* Ex quo intelligimus, Hospitalium Curatores fuisse Laicos viros, eisque liberum extitisse eligere Sacerdotem, qui Sacramenta ibi cum Archiepiscopi venâ ministraret. Quod autem in Charta Mediolanensi nuper vidimus, collectos fuisse omnes *agrotantes Pauperes*, nos tandem monet, ut sermonem ad eos quoque convertamus. Nam quae haecenus deduximus, nihil habent de pio erga *Agrotos Christianorum studio & Caritate.* Praecipua nempe eorum temporum cura eò collineasse videtur,

Tom. VIII.

A ut Peregrinantium necessitatibus quotidianis occurrerent: quae autem subsidia Aegris pararint, nondum satis patuit. Immo in ipsa Mediolanensi Urbe Seculo Christi XI. quo scribebat Landolphus Senior (cujus Historia a me edita fuit in Tomo IV. *Rer. Italicarum*) nullam *Nosocomiorum* mentionem invenio. Quippe is describens Ecclesiae Ambrosianae ordinem Lib. 2. Cap. 25. haec habet: *Praeterea Xenodochia, e quibus alia suscipiebant Clerico: peregrinos, alia mulieres tantum pauperes, & peregrinas; alia infantulos, qui ante Ecclesiae januas a parentibus, qui eos nutrire ac fovere minime valebant, nimia paupertate attenuati, mittebantur, & mercede ac stipendiis obstetricibus ordinatis pueriliter alebantur.* Verum enim vero quum vel ipso Christianae Aere Seculo Quarto in Oriente Sanctus Basilus, ac deinde Sanctus Johannes Chrysostomus, tum Justinianus Augustus, aliique pietate insignes viri, publicas exstruxerint aedes ad recipiendos pauperes Aegrotos; in Occidente verò Fabiola Romae, teste Sancto Hieronymo, eisdem Valetudinarium constituerit: difficile ad credendum inducor, exaruisse tam subito sanctissimae hujus liberalitatis consuetudinem in Italia & Gallia. Immo veri videtur simile, continuatam fuisse, quando in supra laudato Capitulari Reg. Francor. Lib. 2. Cap. 29. *Nosocomium* quoque memoratur, *idest locus venerabilis, in quo Agroti homines curantur; & Chidelbertus Rex piium hujusmodi domicilium Lugduni, ut infra dicam, exstruxerit.* Praeterea quoties *Xenodochii* nomen occurrit in veterum Libris & Chartis (occurrit autem saepe) non continuo excogitandum, ea tantum loca significari, quibus adventantes peregrini ex-

F cipe-

ciperentur; ea enim appellatio complectebatur omnia Caritatis domicilia, sive Pauperibus, sive Peregrinis, sive Aegrotantibus constituta, quemadmodum & nostris temporibus *Hospitalium* nomine singula Misericordiae loca designamus, in quibus vel peregrinis, vel egentibus, vel senibus, vel aegris alimenta & reliqua pietatis officia praestantur. Justinianum Augustum audi in l. *quum deditisii* §. *sed scimus C. de Latina Libert. tollenda* ita loquentem: *Si quis servum suum aegritudine periclitantem a sua domo publice egerit, quum erat ei libera facultas, si non ipse ad ejus curam sufficeret, in Xenonem eum mittere &c.* Idem est *Xenon* atque *Xenodochium*, sive *Hospitalis domus*; & *Xenones* constitutos ad aegrotantium curam nunc videmus. Ita in Concilio Aurelianensi V. quod celebratum fuit Anno Christi DXLIX. apud Labbeum Tomo quinto pag. 394 memoratur Canone XV. *Xenodochium, quod piissimus Rex Childebertus in Lugdunensi Urbe condidit.* Infra vero statuitur, ut ibi *cura Aegrotantium ac numerus, vel exceptio Peregrinorum inviolabili semper stabilitate permaneat.* Proinde Sanctus Adalardus Abbas Corbejensis sub Ludovico Pio Caesare, ut ex ejus Vita habemus, ad diem II. Januarii, *Orphanorum quoque, & Debilium, necnon & hospitem Xenodochium constituerat.* Angilberga etiam Augusta Ludovici II. uxor, ut est in postremis ejus tabulis apud Campium Tomo primo Histor. Eccles. Placentinae, quum instituisset Placentiae Parthenonem Sancti Sixti, ei Anno DCCCLXXVII. junxit unum *Xenodochium Debilium, & adventantium Peregrinorum.* Ita eodem Seculo Lupus Abbas Ferrariensis, quamquam Cellam Sancti Jodoci, ut supra vidimus, suo Monasterio con-

A cessam scribat *ad elemosynam exhibendam Peregrinis*: eâ tamen sibi sublatâ, scribit ad Hincmarum Remensem Archiepiscopum Epistol. 44. in haec verba: *Hinc queruntur Infirmi: apud nos consueta requirunt, nec inveniunt Hospites.* Et in Epistola 45. *Pueros, Senes, atque Infirmos propter inopiam non fovemus.*

B Quare a vero non abludit, ne fuisse quidem neglectos a Christiana pietate Saeculis iis barbaris Pauperes a morbis afflictos. Attamen si in re obscura conjecturis agere licet, ego quidem puto, frequentius eâ tempestate consultum fuisse Aegrorum inopum necessitatibus, effusus duntaxat in illos elemosynis, quas ad Pauperum solamen Fidelium Caritas conferebat. Sed simul opinor, perquam rara fuisse publica Valetudinaria, qualia nunc complura tantâ cum laude & gloriâ Christiani nominis in singulis Italiae Civitatibus, atque extra Italiam, conspicimus. Horum usus potissimum invaluisse videtur post Annum Christi Millesimum. Sanctus Lanfrancus Anno MLXX. Archiepiscopus Cantuariensis in Anglia creatus, uti ex ejus Vita ab Eadmero scripta ad diem 28. Maji habemus, Nosocomium Cantuariae excitavit, in duas partes divitum, viros videlicet variis infirmitatum qualitatibus pressos uni; parti vero alteri feminas se male habentes instituens. Ticinensis patriâ, atque adeo Italicus genere fuit sanctus ille Antistes, & fortassis ex Italia in Angliam Nosocomiorum institutionem & exemplum detulit. In Charta Attonis Episcopi Florentini, Anno MXXXVII. scripta apud Ughellium Tom. 3. Ital. Sacr. in Episcop. Florentin. describuntur Pietatis & Caritatis Opera, quae in Sancti Miniatis Monasterio exercebantur.

Ibi

Ibi inter cetera *Peregrinorum, & Hospitum turba, quasi in propriis domibus, receptionis & refocillationis adipiscuntur necessaria fomenta. Ibi Infirmi aluntur. Ibi Pauperes beneficio alimoniae satiantur.* Porro sub Innocentio III. Papa novimus excitatum Romae fuisse, magnificentissimum nunc, Sancti Spiritus in Saxia ad Aegrorum levamen Domicilium. Neque juvat excurrere per singula loca: vix ullum invenias, ejus originem supra septingentos annos producere possis. Nam quod ait Gregorius Lombardellus, celebre *Nosocomium Senense*, sub nomine Sanctae Mariae de Scala fundatum fuisse Anno DCCCXCVIII. a Beato Servo Dei Sorore, immo illud esse primum in Italia conditum post barbaros exactos: vercor, ut certis fabulis, legitimisque testibus nitatur. Nam etsi vel antiquis Seculis Nosocomia aliquot Italia quoque habere potuerit, pleraque tamen barbaricis temporibus deleta fuisse videntur, atque in eorum locum alia sensim successisse tantummodo post Seculum a Christo nato Decimum. Certe perquam rara eadem fuisse olim puto, quum alium eursum liberalitas Christiana eâ tempestate teneret. Fuerunt etiam anti-

A quitus nonnullis in locis *Leprosorum Domus*: ac praeterea accedere coeperunt post Saeculum, ut opinor, Undecimum Hospitales aedes iis destinatae, qui *Ignis Sacri* morbum contrahebant: quae morborum genera apud nos ex Dei Optimi Maximi munere evanuerunt, simulque cum eis institutae domus. Vide supra Dissertationem XVI. de *Foeneratoribus*. Nunc unam lubet proferre Chartam, olim mihi traditam a doctissimo & amico viro D. Petro Canneto Abbate Camaldulensi. Ex eâ constabit, in Monasterio Canonicorum Regularium Sanctae Mariae ad Carceres, quod veteres Estenses Marchiones in agro Estensi condidere, non *hospitum* duntaxat, sed & *Aegrotantium* curam fuisse olim susceptam. Scripta quidem Charta Anno MCXCVII. Sed pia ista liberalitas jam antea in mores inducâ fuerat. Azzo enim Estensis Marchio eâ ratione Canonicis dona parentum suorum confirmat, ut *Prior, & ejus Fratres perpetuo debeant in Hospitum receptione, & Infirmorum cura, uberioribus elemosynis, sicut prius bene & laudabiliter faciebant, attentius vigilare.*

Investitura bonorum data ab Azzone Marchione Estensi Livaldo Priori & Canonicis Monasterii Sanctae Mariae ad Carceres, Anno 1197.

A Nno Domini Millesimo Centesimo Nonagesimo Septimo, Indictione XV. die V. exeunte mense Junii, in praesentia Domini Pistoris Vicentini Episcopi, & Domini Gerardi Praepositi, Magistri Dominici Judicis, & Presbyteri Ortonis, Presbyteri Azonis, Presbyteri Deodati, & Presbyteri Jacobini, Canonorum Sanctae Mariae ad Carceres, & aliorum: in solario Ho-

E spitum Sanctae Mariae ad Carceres, Dominus Azo Estensis Marchio in remissione peccatorum suorum, suorumque praedecessorum, concessit Domino Livaldo Priori Sanctae Mariae ad Carceres, & ejus Fratribus Canonicis ejusdem loci, recipientibus pro ipsa Ecclesia; & per fustem, quem in manu habebat, eundem Priorem investivit, praesentibus Fratribus, ejusdem Ecclesiae

nomine recipientem, ut dictum est, de omnibus possessionibus sive in aquis sive in terris cultis, vigris, pascuis, nemoribus, paludibus, ubicumque jacentibus, ad Eltensem Domum pertinentibus, quas praedicta Ecclesia tum temporis forte minus juste possidebat, ita scilicet, ut ab inde in perpetuum ipsa Ecclesia ea, quae minus juste forte possidebat, juste & legitime perpetuo, omni sua suorumque successorum omnium contradictione, habere & tenere & quiete possidere debeat. Et hoc eo intuitu fecit praesatus Marchio, ut ibi dictum est, ut praedictus Prior, & ejus Fratres, eorumque successores, Deo dante, perpetuo debeant in Hospitum receptione, & Infirmorum curâ uberioribus eleemosynis, sicut prius bene & laudabiliter faciebant, attentius vigilare.

A Actum est hoc in suprascripto loco &c.

Ego Oldricus Imperialis Aulae Notarius interfui, & hanc Cartam jussu istius Marchionis scripsi.

Consueverunt autem Romani Pontifices, ut Caritas & beneficentia in Pauperes propagaretur, piis hisce locis patrocinium suum impendere, eiisque Privilegia impertiri. Cujus rei unum exemplum proferam. Celeberrimum est, ut antea dixi, a multis Seculis Senensi in Urbe Nosocomium Sanctae Mariae de Scala. Porro quantopere eidem favorit Alexander IV. Romanus Pontifex, ex illius Literis discas, quas ex autographo descriptas ad me misit, dum vivebat, Clariss. vir Hubertus Benvoglientus.

Privilegium concessum Reſtori & Fratribus Hospitalis Pauperum Beatae Mariae Senensis ab Alexandro IV. Summo Pontifice, Anno 1257.

Alexander Episcopus, servus servorum Dei, universis Christi Fidelibus, ad quos Literae istae pervenerint, salutem & Apostolicam benedictionem. Si juxta sententiam Sapientis inter tempus seminandi discernimus & metendi, seminare debemus in terris, quod cum multiplicato fructu recolligere debeamus in coelis, facientes nobis de mammona iniquitatis amicos, qui, quum defecerimus, in aeterna tabernacula nos admittant. Sic enim thesaurizamus nobis thesauros in coelo, ubi fures non fodiunt nec furantur. Sic terrena in caelestia, & transitoria in aeterna felici commercio commutamus. Licet autem indigentibus universis aperire teneamur viscera Caritatis, illis tamen specialius & abundantius quodammodo liberalitatis debemus gratiam exhibere, qui quum

C sint pauperes spiritu, sponte subeunt onera paupertatis, ut pauperibus possint copiosius subvenire, dum tamquam nihil habentes, & omnia possidentes, velut penuriam pati & abundare didicerint, abundant pauperibus, sibi egent, & in se aliorum egestatem assument, ut ex indigentia liberali liberalius ministrent hospitibus & egenis. Hoc vero quamvis multi laudabiliter exsequantur, illi tamen student laudabilius adimplere, qui Hospitalitati vacantes, non solum recipiunt hospites, sed & trahunt, illud Propheticum exsequentes: Frange esurienti panem tuum, & Egenos, Vagosque induc in domum tuam. Quum videris Nudum, operi eum, & carnem tuam ne despexeris. Hi enim quum pascunt esurientes, sitientes portant, colligunt hospites, nudos vestiunt, & non

Et non solum infirmos visitant, sed eorum in se infirmitates assumunt, ministrant in carcere positos, & quibus in infirmitate participant, communicant in sepultura defunctis, illa omnia exsequuntur, propter quae Dominus in ultimo distributionis examine remuneraturum se bonos, & malos asserit puniturum. Quum igitur dilecti filii..... Rector, & Fratres Hospitalis Pauperum Beatae Mariae Senensis ad hoc totis viribus elaborent, ut undique confluentium egenorum, pariter & Aegrorum necessitatibus se exponant, monemus universitatem vestram, & homines in Domino, ac in remissionem vobis injungimus peccatorum, quod, ut cooperatores sitis operum pietatis, accedentes ad vos eorum Nuntios benigne recipere ac honeste tractare curetis, eis grata subsidia, & pias eleemosynas conferentes, ut quod pauperibus consuleritis per manus eorum in terris, vobis per manus pauperum thesaurizetis in caelis, cum Apostolo sentientes, quoniam qui parce seminat, parce & metet: & qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet vitam aeternam. Nos autem de omnipotentis Dei misericordia, & beatorum Petri & Pauli Apostolorum ejus auctoritate, ac eam quam nobis indulget, potestate confisi, omnibus, qui de facultatibus suis ipsis subvenerint, & in tam sancta Fratritate statuerint se collega, eisque beneficia praestiterint annuatim septimam partem injunctae poenitentiae relaxamus. Auctoritate Apostolica statuentes, ut iis, qui eorum Fratritatem assumerint, si Ecclesiae, ad quas pertinent, fuerint interdictae, ipsosque mori contigerit, nisi excommunicati vel nominatim interdicti fuerint, aut etiam publice usurarii, sepultura Ecclesiastica non negetur. Receptores quoque Fratritatis & Collectarum ipsarum, salvo jure Dominorum suorum,

A sub beati Petri & nostra protectione suscipimus. Statuentes, ut si qui Fratrum ipsorum, qui ad easdem Fratritates vel Collectas missi fuerint, in quamlibet Civitatem, Castellum, vel Vicum interdictum advenerint, in eorum jucundo adventu semel aperiantur Ecclesiae annuatim: & excommunicatis, & nominatim interdictis ejectis, divina ibi Officia celebrentur, ut super eleemosynis acquirendis verbum exhortationis ad Populum proponatur. Salva in omnibus supradictis declaratione Concilii Generalis. Date igitur eleemosynam, ut omnia munda sint vobis, quoniam eleemosyna a morte liberat, & ipsa est, quae purgat peccata, & facit invenire vitam aeternam; quia sicut aqua ignem ardentem extinguit, sic eleemosyna peccato resistit.

Datum Viterbii V. Kalendas Julii, Pontificatus nostri Anno Tertio.

Mihi verò per suas Literas significavit olim eruditionis antiquae cultor indefessus Benvoglientus supra laudatus, servari apud se Literas Caelestini III. Papae, datas Anno Tertio sui Pontificatus, hoc est, Anno Christi MCXCIII. per quas ille Nosocomium Senense in aliquibus eximit e jure Canonicorum, quod isti intemperanter multos pii loci fundos dissipassent. Adservabat etiam idem Benvoglientus Diploma Henrici Regis, quem genuit Fredericus II. Imperator, datum Senae Anno MCCXLI. per quod eidem Nosocomio privilegia confirmat. Atque haec erant apud Majores nostros Caritatis Christianae munia. Antiquis verò Monachis, animadvertas velim non unum tantummodo hospitalitatis domicilium fuisse, eorum Coenobio plerumque contiguum, sed & plura interdum. Ad Padolironense celebre Monasterium, quod in agro

gro Mantuano situm est, spectabat olim *Hospitale*, quod bonae memoriae *Comitissa Matilda* construxit in suburbano Mantuae, situm juxta Portam, quae dicitur de *Hospitali*. Locum hunc Monachi Monasterii Mantuani Sancti Andreae suum esse contendebant, eisque Monachi Padolironenses obstitabant. Anno MCIX. controversiam hanc postremo decreto diremit *Maifredus Episcopus Mantuanus*, pro Monachis Padolironensibus pronuntians. Ita a Monachis Benedictinis, Leonense Monasterium in Brixiano agro situm incolentibus, praeter alia regebatur olim Xenodochium Sancti Aegidii, cujus nunc nulla vestigia supersunt, non longe a moenibus Mutinensis Urbis situm. Quum verò ejusdem pii loci regimen in leve commodum Brixiani Monasterii cederet ob nimiam distantiam, ipsum tradidere Leonenses Monachi nomine emphyteusis Monachis Sancti Petri Mutinensibus. Legitur adhuc in istorum Tabulario Charta exarata Anno MCLXXV. in loco *Leni* (ita enim Monasterium Leonense, sive ad *Leones*, appellatum posterioribus Saeculis fuit) in qua *Domnus Aibertus Abbas Leonensis Monasterii* investivis *Presbyterum Sichenzonem & Cantesholum* ejus *Conversum*, de *Hospitali Sancti Aegidii*, & de omnibus ad ipsius jus pertinentibus, quod est scitum juxta *Mutinam*, in perpetuum nomine *Hospitalis Sancti Nicolai &c.* (erat & istud Xenodochium olim juxta unam e *Portis Mutinae*, qua fluit *Canalis della Predella*, a Benedictinis Mutinensibus rectum) *ut jam dictus Presbyter, & ejus successores debeant solveve per singulos annos in Festo Sancti Martini quatuor Libras cereae, nomine census, praefato Monasterio Sancti Benedicti (Leonensis) in loco Panziani, ubi*

A multa praedia Brixianis Monachis erant. Sed & ipsis Monachis Mutinensibus Sancti Petri sua erat antea Hospitalis domus: idque eis potissimum a *Johanne Episcopo Mutinensi* commendatum in Charta donationis, Anno DCCCCXCVI. scripta, ubi haec leguntur: *Et Domum Hospitalensem habeant, ubi SECUNDUM MOREM Hospites de Decimis laborum suorum recipiant*: Quae postrema verba indicant, quota pars Monasticorum reddituum impendi soleret in Hospitalitatis usu. Atque ex his paucis disce, quot olim Xenodochia Monachorum curae commendata fuerint, quando Mutinae quoque Brixiani Monachi Hospitalensem domum regebant. Et *Leonensis* quidem Coenobii facta mihi est alibi mentio, hoc est in *Dissertatione XV. de Munimissionibus*. Illud *Mabillonius* in *Annalib. Benedictinis* vix pro merito agnovisse videtur, pauca tantum de eo habens ad Annum DCCLIX. ubi ejus foundationem refert ad *Desiderium Langobardorum Regem*, cui revera sacratu ille locus originem suam debet, ac amplissimae dotationis donum. Addit *Mabillonius*, hoc Monasterium a *Conrado Secundo Imperatore* solo acquatum. Verum in nuper memorata *Dissertatione* ego monumenta indicavi ad idem Monasterium, ejusque Abbates spectantia, etiam post tempora *Conradi Secundi Regis Romanorum*, nam duos *Conrados Imperiales* nomine insignitos non habuimus. Atque haec jam vidisti ad Annum Christi MCLXXV. idest post *Conradi II.* tempora *Albertum Abbatem Leonensem*. Restat adhuc & altera pergamena in *Chartophylacio* eorundem *Benedictinorum Mutinensium Sancti Petri*, controversiam exhibens inter ipsos Monachos, & *Domnum Guil-*

Guillelmum Dei gratiâ Abbatem Monasterii de Leno Diocesis Brixienfis. Neque se peritiorum celeberrimus illius Coenobii prodidit Angelus de Nuce Casinensis Abbas in Notis ad Chronicon Casinense Leonis Marficani. Auctor est idem Leo Lib. 2. Capit. 65. Monachos Casinenses, abjecto Basilio Abbate spurio, Anno MXXXVIII. Richerium, qui tunc Leonensem Abbatiam regebat, in Abbatem sibi dari exposulasse. Nihil de Abbatia ista Angelus de Nuce habet, hoc unum inane adnotans, pro Abbatiam legi in MSto Codice Ecclesiam, quasi is Ecclesiam aliquam antea regebat Casinensi Coenobio subjectam. Longius etiam a veritate recessit Camillus Peregrinus in Serie Abbatum Casinensium, quum haec de Richerio scripsit: *Richerius Abbas Leonensis Imperatorem Conradum in Italiam sequutus, ad Abbatiam Casinensem translatus est.* Scribendum ei fuerat *Leonensis*. Vide in Tom. XIV. Rer. Italicar. Jacobum Malvecium Historicum Brixianum, qui pag. 848. de constructione Monasterii de Leno agit, eique praeter alia obligatas fuisse ait *Decimas & Primitias desuper totam Annatiam in usu Pauperum & Peregrinorum.* Tum ad Annum MCXXXV. tradit, *Coenobium Leonense funditus igne dirutum.* Is etiam narrat, sacrum locum gravibus aerumnis pessundatum jacuisse diu, & *meis quoque diebus omni decore nudatum, nec amplius Religiosorum Coenobium, Pauperum refugium, Peregrinorum Hospitium dici potest.* An neget Clarissimus Marchio Scipio Maffius in Verona Illustrata, Monasterium hoc Brixiani agri fuisse, aliis perpendendum relinquo.

Sed quando in Leonense Monasterium incidimus, veniam mihi a Le-

Astoribus polliceor, si illud non ante dimisero, quàm Opusculum hactenus luce carens hisce veterum Seculorum monumentis adjecero. Ejus Auctor est Bonizo primo Sutrinus, tum teste Bertholdo Constantiense Historico Placentinus Episcopus, qui Anno Christi MLXXXIX. quod virili animo Schismaticis, hostibusque Ecclesiae Romanae obsisteret, ab ipsis obruncatus glorioso certamine mortem subiit. Eum inter Scriptores Ecclesiasticos jamdiu retulit Anonymus Mellicensis a Clariss. P. Pezioso editus. Tum de eo egerunt Ughellius Tomo primo Ital. Sacr. in Sutrinitis Episcopis, & Tom. 2. in Placentinis, & postea Petrus Lambecius in Commentar. de Biblioth. Caesar. & Guillelmus Cave in Histor. Literar. ac nuperrime omnium fuffissime Casimirus Oudinus in Commentar. de Scriptorib. Ecclesiasticis. Latent ejus Opera inter scrinia Caesareae Vindobonensis Bibliothecae: hoc est *Synagma Decretorum e sacra Scriptura, Conciliis, & Patribus collecturum; atque Epitome Historiae Pontificum Romanorum:* cujus postremi Libri quum ego summo opere avidus forem, intellexi tandem, nihil aliud illic exhiberi, nisi merum breve Catalogum Romanorum Pontificum, quales multos habemus, proptereaque ab eo ultra mihi procurando abstinui. Alia quoque ab eo conscripta Opuscula periisse creduntur, de quibus consulendus nuper memoratus Oudinus. Ad praesens quod attinet, Mabillonius in Itinerar. Italic. pag. 13. haec jam scripserat, de Ambrosiana Mediolanensi Bibliotheca agens: *In alio Codice exstat Bonizonis Sutrini Episcopi Liber de Sacramentis ad Gualterium Leonensis Monasterii Abbatem: quo in Libro Auctor meminit alterius*

Opus-

Opusculi sui contra Ugonem Schismaticum. Sed & ante Mabillonium Petrus Maria Campius in Historia Eccles. Placentinae ad Annum MXLIV. & MLXXXVII. plura attulit de Bonizone praelaudato, atque inter cetera monuit, se Romae vidisse illius

A Librum de Ecclesiasticis Sacramentis. Igitur Opusculum istud, quod e MSto Codice Ambrosianae Bibliothecae olim ego hausi, ad Gualterium Leonensis Monasterii non Abbatem, sed Priorem, scriptum Dissertationi huic additum volo.

Incipit Libellus de Sacramentis a Bonizone Sutrino Episcopo editus ad Gualterium Leonensis Coenobii Monachum & Priorem missus.

SANCTA & universalis mater Ecclesia, uni viro conjuncta Christo, quia non ambulat in umbra, sed Dei gratia certa jam fruitur re, multa non recipit Sacramenta. Habet tamen pauca, duo ab ipso Domino tradita, quaedam vero ab Apostolis instituta. Praeceptum enim Baptizandi, & qualiter baptizandis, quo in novum renascitur hominem, & sine quo, teste veritate, nemo intrabit in regnum Coelorum, dari debeat Baptismus, post resurrectionem Apostolis a Domino traditum in Evangelio secundum Matthaeum legimus in hunc modum: Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti: ut doctrina antecedit Baptisma, scilicet ut ante doceatur credere qui baptizandus est, quam baptizetur; quia sicut Fides sine operibus mortua est, ita & opera, si non sunt ex Fide, nihil profunt. Quod in parvulis quidem non observatur, quia per Fidem parentum, & eorum a quibus suscipiuntur in sacro Baptismate, salvari creduntur. Ita tamen ut quum ad intelligibilem aetatem pervenerint, non solum doceantur, quid in corde debeant credere, sed etiam quid in opere observare. Et licet ante dominicam Passionem Christi legamus, baptizasse Discipulos, tamen quia nondum erat immolatus Agnus, qui venerat tollere peccata Mundi, hujusmodi susipientibus

B Paradisi non reserabat introitum, & non poterant, in novum resurgere hominem, qui sepulti non erant Christo per Baptismum in mortem. Ceterum licet talibus regni coelestis per hujusmodi Baptisma non aperiebatur janua, non tamen omnino erat supervacaneus. Tantum enim proderat ille Baptismus, quantum Exorcismus & Catechizatio profunt baptizandis. Nec quemquam moveat, quod Baptismus talis dicitur Christi in Evangelio. Nam & Fides, qua imbuuntur Catechumeni, & dicitur Christi, & est. Sine perceptione tamen Baptismi non salvat Catechumenos. Enimvero licet post resurrectionem, & praecceptum baptizandi, & modum Apostolos legamus a Domino suscepisse, non tamen legimus eos baptizasse, nisi post adventum sancti Spiritus Paracliti. In die enim sancto Pentecostes quum Apostoli linguis loquerentur omnium gentium, Judaeis eos musto plenos esse concrepantibus, Petrus Jobelis prophetia falsa profari perfidos demonstravit, & Davidico testimonio evangelizans illis Jesum mortis solutis doloribus surrexisse, compunctos corde ipso usque die ad tria millia in nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti baptizavit. Quapropter a Romanis Pontificibus definitum est, ut sicut infirmis, & morte periclitantibus, & obsidione positis, & in naufragio & in ceteris periculis, ne sine gratia

gratia Baptismi percant, omni tempore subveniendum; sic sanis & incolumibus in sancto tantum Sabbato Paschae, & Sabbato Pentecostes subveniendum est. Praeterea si quando vel Haereticorum vesania, vel stultorum Sacerdotum ignorantia, una ex tribus in Baptismo fuerit innominata persona, non erit ratum Baptisma, nec dici poterit iteratum, quod constat non recte factum. Quod etiam in Actibus Apostolorum fecisse legimus Paulum de his, qui Baptismate baptizati erant Jobannis. Nam quia Spiritum Sanctum nondum, si esset, cognoverant, iterum baptizantur, immo verò verum suscipiunt Baptisma. Oportet enim, ut qui filii debent esse adoptionis, eo renascantur Spiritu, quo Dominicus Homo in Virginali utero conceptus est. Gratia enim Dei renascimur. Et quia una est Patris & Filii & Spiritus Sancti Deitas, una voluntas, una procul dubio est operatio. Haec de Sacramento Baptismi nunc breviter me dixisse sufficiat. Nunc verò ad Eucharistiae transcamus Sacramentum.

De Sacramento Eucharistiae.

Ultimo phase cum Apostolis a Domino celebrato, de quo secundum Lucam habes, Dominum dixisse: desiderio desideravi, hoc Pascha manducare vobiscum, antequam patiar. Dico enim vobis, quia ex hoc non manducabo illud, donec impleatur in Regno Dei. Et accepto Calice gratias egit & dixit: Accipite & dividite inter vos. Dico enim vobis, quod non bibam de generatione vitis, donec Regnum Dei veniat. Abolito igitur veteris Legis sacramento, spretisque carnalibus Judaicae plebis caerimoniis, quae vetus nomine in hoc loco designatur, * protinus novi Testamenti Sacramentum, & ritum celebrandi, ac-

Tom. VIII.

A cipiens panem, commendavit Apostolis dicens: Hoc est Corpus meum, quod pro vobis tradetur. Hoc facite in meam commemorationem. Similiter & Calicem, postquam coenavit, dicens: Hic est Calix novum testamentum in Sanguine meo, qui pro vobis fundetur. Verum post Dominicam resurrectionem Christo cum Apostolis saepius manducante & bibente & colloquente, non oportebat Apostolis, gaudio resurrectionis repletos Sacramentum in commemoratione Dominicae Passionis celebrare. Quid enim piscis affusus post resurrectionem a Christo manducatus, & Discipulis traditus, nisi Christum passum designabat, cum eodem panem & piscem suprapositum prunis edebant, & ipsum eundem in Sacramento panis & piscis & favi mellis manducabant? Post adventum verò in Discipulos Sancti Spiritus Paracliti cum invidua * multitudinis credentium esse cor unum & anima una, in Actibus Apostolorum legimus, Apostolos fregisse panes in domibus & circa domos in commemorationem Dominicae Passionis, & populos credentium communicasse. Nec multo pere curabant utrum panis esset azymus vel * fermentatus. Postea vero Christiana pullulante Religione, Discipulis in Orbem terrarum dispersis, & maxime quum Vas Electionis praedicatà Damasco & Arabia, incipiens ab Hierosolymis usque ad Illyricum, & usque in Spaniam & in Insulas interjacentes seminasset Evangelium, coeperunt Ecclesiae in una Sabbati ad audiendum verbum Dei in loco, quo poterant, convenire. & post praedicationes, immo verò collationes, pane & simpliciter tantum vino in mensa sive lignea sive ex lapidibus constructa super imposito, obsecrationibus & orationibus necnon & postulationibus, quam usque hodie in sancto Parasceve Ecclesia decantat, a Sacerdote su-

G

per

per Eucharistia rite celebratis, Dominica oratione lenta voce, ut a circumstantibus vix possit audiri, decantata, Populus in commemoratione Dominicae Passionis secundum Dominicam traditionem communicabat, & hoc in plerisque Ecclesiis a jejunis. In aliquibus vero in exemplum Dominicae coenae fiebat a coenatis. Quod etiam usque ad beati Augustini tempora durasse, ipso docente in Epistola, quam scribit ad Jannarium Episcopum de Coena Domini, ita esse cognovimus. Beatus vero Paulus Apostolus Magister gentium, dum Timotheum ad regimen instrueret Episcopale, inter cetera sic ait: Obsecro primum fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro Regibus, & his, qui in sublimitate sunt positi, ut quietam vitam agamus &c. Et hunc ritum Sacramentorum ab Apostolis celebratum, & Ecclesiis traditum, beatus Coelestinus Romanus Episcopus in Decretali sua Epistola Africanis Episcopis missa, quum de Gratia Dei disputaret, inter cetera sic ait: Obsecrationem quoque Sacerdotalium Sacramentorum recipiamus, quae ab Apostolis tradita, in toto Mundo, atque in omni Catholica Ecclesia uniformiter celebratur, ut legem credendi statuat lex supplicandi. Quum enim sanctarum Plebium Sacerdotes mandatam sibi legatione fungantur, apud divinam clementiam humani generis agunt causam, & totam secum Ecclesiam congemiscente postulant & precantur, ut Infidelibus donetur Fides, ut Idolatrae ab impietatis suae liberentur erroribus, ut Judaeis ablato cordis velamine lux veritatis appareat, ut Haeretici Catholicae Fidei perceptione resipiscant, ut Schismatici spiritum redivivae Caritatis accipiant, ut Lapsis poenitentiae remedia conferantur, utque Catechu-

A. menis ad regenerationis sacramenta perductis coelestis misericordiae aula referetur. Haec ab Apostolis ita celebrata, & Ecclesiis tradita, & beati Pauli Apostoli traditione instrumur, & beati Coelestini Romani Pontificis ita edocemur Epistolam. Superest nunc qualiter haec nostrae * quae in Occidentali Missae celebrantur climate, institutio celebrari debeat, & a quibus auctoribus sumpsit exordium, me scribere. Tu vero pro nobis orare non differas, ut Dominus gratiam suam, carbene de altari forcipe sublato, mea dignetur purgare labia. Quis enim ego sum, qui tanta possim enucleare mysteria? Sed & in spinis locutus est Dominus. Et utinam, o bone Jesu, meos non horrescas verpes, qui tollis peccata Mundi.

C. Post beati Petri Apostolorum Principis inclitum martyrium quod uno eodemque die cum beato Paulo Doctore gentium sub Nerone Caesare suscipiens, gloriosam Romanam fecit Ecclesiam, Clemens natione Romanus Romanum suscepit Pontificatum. Qualiter vero primus sit per electionem Petri, & tertius in gradu, si quis gnarus esse voluerit, legat Librum, quem scripsi in Ugonem Schismaticum, & ibi inveniet ad plenum dilucidatum. Hic vero spiritu Dei plenus intuens, ne solemnes, quas superius diximus, orationes saepius auribus Populorum recitatae vilescerent, & quod plus est, ne forte ab Ethnicis memoriae commendatae in campis & in plateis, in theatris & in delubris Idolorum recitarentur, ob reverentiam Apostolorum uno die, in sancto scilicet Parasceve, secundum praeteritum morem praecipit celebrari. Ipse vero Canonem instituit, qui per annum totum super Eucharistiam recitaretur secreta, ut qui tanto secretius, tanto avidius tantoque reverentius a Populo susciperetur. Hic idem in Dominicis diebus in loco, qui inven-

niri poterat, opportuno Populum instituit credentium convocari, datâque collectâ, quam obsecrationem dicit beatus Augustinus, lecteque a Populo Evangelio, post praedicationem imponi super mensam panem, & simpliciter tantum vinum praecepit. Obsecrationibus quoque secrete super oblationem decantatis a Sacerdote salvari Populum in hunc modum: Dominus vobiscum; quo respondente & cum spiritu tuo, iterum admoneri, ut sursum habeat cor, ut quae sursum sunt, cogitet non quae super terram, instituit. Quo respondente, se habere ad Dominum, ad agendas Deo gratias eundem prorsus invitet Populum. Quo respondente: dignum & justum esse, Deo gratias agere, illico sic incipiat dicens: Verè dignum & justum est, aequum & salutare, nos tibi semper & ubique gratias agere, Domine sancte Pater omnipotens aeternae Deus, per Christum Dominum nostrum: per quem majestatem tuam laudant Angeli, adorant Dominationes, tremunt Potestates, coeli, colorumque Virtutes, ac beata Seraphim sociâ exultatione concelebrant. Cum quibus & nostras voces ut admitti jubeas deprecamur, supplici confessione dicentes. Quumque ab omni Ecclesia Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus Sabaoth. Pleni sunt Coeli & Terra gloriâ tuâ. Osanna in excelsis. Benedictus, qui venit in nomine Domini. Osanna in excelsis, fuerit decantatum, illico Canonem, quem beatus Augustinus Orationem vocat, super Eucharistiam secrete recitari instituit in hunc modum: Te igitur, clementissime Deus &c. (a) Hanc igitur oblationem servitutis nostrae, sed & cunctae familiae tuae,

A quaesumus, ut placatus accipias per Christum Dominum. Quam oblationem tu, Deus, in omnibus, quaesumus, benedictam, ascriptam, ratam, rationabilem, acceptabilemque facere digneris, ut nobis Corpus & Sanguis fiat dilectissimi filii tui Domini nostri Jesu Christi. Super quae propitio ac sereno vultu &c. (b) Per quem haec omnia, Domine, semper bona creas, sanctificas, vivificas, benedixis, & praestas nobis per ipsum, & cum ipso & in ipso &c. His ita perlectis, Dominicâ secrete finitâ Oratione, invitato Populo ad benedictionem, instituit supra Populum dari benedictiones, quas beatus Augustinus nominet Postulationes; & particulâ Panis intus posita in Calice communicabant, qui volebant. Et sic finita erat Missa.

Hoc modo Anacletus, qui Clementi successit in Pontificatum, & Evaristus Anacleti successor, Missas celebraverunt. Beatus verò Alexander Evaristi successor memoriam Passionis Christi addidit in Canone ab eo loco, ubi sic incipit: Qui pridie quàm pateretur, usquo ad: supra quae propitio ac sereno vultu. Instituit praeterea, ut panis tantum Azymus offerretur: nam ante indifferenter & fermentatus & azymus offerebatur. Praecipit etiam, ut in Sacrificio aqua vino misceretur. Et hoc tantum in Missarum solemnibus supraddito, per omnia beati Clementis instituta secutus, quem Sixtus ejus successor per omnia imitatus est. Telesphorus verò Sixti successor Hymnum Angelicum in Missarum solemnibus addidit decantandum. Quod etiam Telesphorus, Higinus, & Pius, Agnitus, & Soter, Leuterius, & Victor, Zephirinus, & Calixtus, Urbanus, & Pontianus, Anterus, & Fabianus,

G 2

bianus,

(a) Sequitur Canon Apostolorum. Ibi fit mentio usque ad Sanctum Thaddaeum inclusive, neque aliorum fit mentio.

(b) Neque adsunt Consecrationis verba.

bianus, Cornelius, & Lucius, Stephanus, & Dionysius, nihil addentes in Canone, azyma offerentes, & aquam in Sacrificio vino miscentes secundum institutum Alexandri Papae, Missas celebrare. Felix verò Dionysii successor instituit, ut nomina Martyrum, uti Apostolorum, recitarentur in Canone. Addidit etiam in Canone ab eo loco, ubi sic incipit: Nobis quoque peccatoribus usque: Per quem haec, Domine, semper bona creas. Praecepit etiam, ut supra Sepulcra Martyrum & super Reliquias Missae cantarentur. Quod beatus Augustinus in Tractatu super Johannem laudat benefactum, ut memoria passionis Martyrum passionis Christi misceretur. Post hunc Marcus & Eutitianus, Gajus, & Marcellinus, & Eusebius, Melciades, & Silvester, Marcus, & Julius, Liberius, & Felix, Damasus, & Ciricius, & Anastasius, nihil addentes in Missarum officio, Missas secundum ritum anteriorum suorum celebrare. Innocentius verò Anastasii successor finitâ Dominicâ Oratione, antequam particula panis poneretur in Calice, pacem Populo altâ voce annuntiari, & inter Missarum solemnias dari instituit Populo jam ante Dominicam Orationem ab Episcopo vel a Sacerdote benedicto. Quo ritu Zosimus, & Coelestinus, Sixtus, & Primus Leo Missas celebraverunt. Primus verò Leo finito Evangelio Symbolum ab omni Populo instituit decantandum. Hilarius verò Leonis successor, & Simplicius, Felix, & Gelasius, qui Librum Collectarum fecit, quem postea beatus Gregorius correxit, Anastasius & Simmachus, Ormisda, & Johannes, Felix, Bonifacius, Agabitus, & Silverius, Vigilius, & Pelagius, Johannes, & Benedictus, & Pelagius beati Gregorii praedecessor, Missas secundum traditionem anteriorem

A suorum nihil addentes celebrare. Beatus verò Gregorius primus in Romana Ecclesia instituit, ut Antiphona, quae vocatur Introitus, ad mulcendum audientium animos decantaretur, & hoc a Mediolanensi habuit Ecclesia. Deinde Kyrie eleison a Clero novies decantari, & post Apostolum Gradale & Alleluja, excepto a Septuagesima usque ad Pascha: in quo tempore Tractus cantari constituit. Lectoque Evangelio dum oblationes offeruntur, Offertorium decantari instituit. Addidit praeterea in Canone: Diesque nostros in tua pace disponas, atque ab aeterna damnatione nos eripias, & in electorum tuorum jubeas grege numerari, per Christum Dominum nostrum. Addidit etiam: Praeceptis salutaribus moniti, & divinâ institutione formati audemus dicere: Pater noster &c. Et constituit, ut hoc cum Dominica Oratione super Eucharistiam alta voce a Sacerdote decantaretur, ut sequens Oratione, quae sic incipit. Libera nos, Domine, ab omnibus malis: quae ante eum altâ voce decantabatur, secreta diceretur. Et post fractionem Eucharistiae post communicaverint, antiphonam, quae vocant post-communionem, decantari instituit. Et post susceptam Eucharistiam, gratiarum actionibus Deo oblati, postulationes, quae a beato Clemente usque ad sua tempora supra Populum dabantur, antequam pax Domini diceretur, finitis post-communionibus, supra Populum dari instituit. Nam antea positus Sacerdotali benedictione * Populis quasi securus abibat, & ad gratiarum actiones Deo * reddendam non intererat. Sergius verò Romanus Episcopus, qui a beato (a) Hieronymo vigesimus fuit, Agnus Dei instituit inter Missarum solemnias, sicut hodie fit, decantari.

De

(*) Legendam Populus.

(a) Legendum beato Gregorio.

De Sale & ejus virtute.

Veniam nunc ad Sacramenta ab Apostolis instituta. Et primum de sacramento Salis, Deo adjuvante, dicere incipiam. In veteri Testamento omne sacrificium Sale aspergebatur. Sal enim discretionens, quae magistra est Virtutum, significat, sine qua & quae videtur virtus, est vitium. Sale enim sector morbidae carnis aboletur, & viscera Sale condita in multam servantur aetatem. In Evangelio habes, Dominum dixisse Apostolis: Habete Salem in vobis. Et in alio loco ad eosdem Apostolos dixisse: Vos estis Sal terrae. Sed uniformiter in universa definitum est Ecclesia. Quum quis ad catechizandum accesserit, petit exsufflationem Sacerdotis, qua Spiritus immundus expellitur; Sal per manus accipiat Sacerdotis, dicente eodem: Accipe Sal sapientiae, quod proficiet tibi in vitam aeternam: non quod vita aeterna donetur Catechumenis, sed quia Sal sacramentum est Fidei, quae per dilectionem operatur, & baptizatos perducit ad vitam aeternam. In plerisque vero Ecclesiis Sal semel datur Catechunis: in quibusdam vero omnibus scrutiniis.

De triplici Oleo, & ejus virtutibus.

Transendum nunc est ad Olei Sacramentum, quod trifarie dividitur. Est enim Oleum Chrismale, cujus consignatione septiformis gratia Sancti datur Spiritus. Est & Oleum exorcizatum, quo unguuntur Catechumeni ad effugandum inimicum. Est & Oleum Infermorum ad sanitatem corporis & animae praeparatum. Habet etiam Oleum hoc proprium, ut mixtum aliis liquoribus supernatet omnia liquamina, & non misceatur. Et significat veritatem, quae

A sursum tendit, & de sursum est, & non misceatur mendacio. Praeterea & ad illuminandum liquor est idoneus. Non enim tantum accensus illuminat, verum etiam tenebrae noctis tempore projectus in mari aquas illuminat. Habet Oleum etiam hoc proprium. Illuminat, nutrit, vulnera curat, tumores deprimit, febres extinguit, calores repellit. Legimus etiam ad Noë rediisse columbam ad vesperam, ramum olivae portasse in ore, ex quo cognovit, pacem redditam esse in terris humani generis propagator. Intellexit enim vir Spiritu Sancto plenus a vespescente Mundo per avem, quae caret felle, per quam Spiritus Sanctus designatur, per olivae sacramentum genus humanum Sanguine Christi Deo Patri reconciliandum; & licet non visibili sed invisibili prae consortibus suis Oleo unctus sit Christus, Christus tamen Unctus interpretatur. A Christo Christiani vocamur, Populus acquisitionis, gens sancta, & ut in Epistola sua dicit Cephas, regale Sacerdotium. Antiquitus enim Reges tantum & Sacerdotes & Prophetae Chrismali ungebantur Oleo. In novo vero Testamento omnes per Baptismum renati Oleo sanctificantur invisibili, & unguuntur visibili: licet in primitiva Ecclesia, quae in Judaea post Dominicam Ascensionem pullulavit, datum fuisse non legimus. Ceterum in primitiva Ecclesia, quae in Judaea coepit, credentes non Christianos nominari, sed Nazarenos in Actibus Apostolorum satis aperte Vas electionis ad Felicem Praesidem declarat, dicens: De secta autem Nazarenorum, supra qua accusor, sic Deo meo deservio, ut paternis non obviam traditionibus. In Antiochia vero ad evitandam ironiam Judaeorum, nomen Christianorum primitus exortum est. Et hoc Sacramento ab Apostolis, antequam dividerentur, instituto baptizatis, & in Christo renatis per

Apo-

Apostolos & eorum successores Episcopos, ut tutorem haberent Paraclitum per manus impositionem, & per Chrismaalis Olei insignitionem coepit Spiritus Sancti orando donari charisma. Quia vero Oleum Infirmorum ab Apostolis institutum testatur Jacobus Apostolus dicens: Infirmatur quis in vobis? inducat Presbyteros Ecclesiae, ut orent super eum, ungentes eum Oleo sanctificato. Et oratio Fidei salvabit infirmum; & si in peccatis fuerit, remittetur ei. Hoc omni tempore inter Missarum solemniam a Presbyteris in eo loco, ubi sic legitur: Per quem haec omnia bona creas, solebat consecrari. Nunc vero a solis Episcopis in eodem loco Missae in Coena Domini consecratur. Oleum vero Chrismale odoriferi balsami recipit commixtionem. Oleum enim misericordiae & veritatis & luminis sic odorem suum longe lateque habet dispergere, ut ex bonis operibus a videntibus honorificetur Pater noster, qui in coelis est, & qui non consentiunt veritati, non habeant unde detrahant religioni. Beatus vero Anacletus Clementis successor in Epistola sua Decretali dicit, Episcopum minus quam a tribus non posse consecrari. Et hoc exemplo Jacobi Hierosolymitani comprobatur Episcopi, qui a Petro & Johanne & Jacobo ordinatus est, & hoc in Dominicis diebus. Dicit etiam, caput Episcopi debere Chrismate perungi, ut principale nostrum, qui est mens, Spiritu Sancto delibuta secundum Dei imaginem vivat & sapiat & conformetur, & ut manus ejusdem, per quas opera designantur, Chrismate perungantur, ut possit audire a consecrante: Quaecumque benedixeris, sint benedicta, & quaecumque consecraveris, sint consecrata. Haec sunt manus, quae Chrisma conficiunt, cujus unctio ad invocationem Episcopi septiformis gratia super baptizatos Sancti

A Spiritus effunditur. Et quae eodem Chrismate manus perungant Sacerdotis, eiusque potestatem tribuant baptizare & praedicare, & Missas tam pro vivis quam pro defunctis decantare. Consecrationes vero Ecclesiarum & Altarium a beato Silvestro in Ecclesiasticis Historiis fuisse legitur exordium. Nam antea licet Oratoria essent, in quibus Dei Populus conveniebat, non tamen Altaria vel Ecclesias, Paganorum saeviente procella audebant publice habere consecratos, sed in Cryptis & Coemeteriis & in domibus occulte Missas celebrabant. Postquam vero Constantinus Christianae se subjecit Religioni, in Palatio suo Lateranensi Ecclesiam in honore Salvatoris aedificavit, & ut imago Salvatoris publice depingeretur in parietibus, & imago Jovis ex alto deiceretur, & ut Tempora clauderentur, & Ecclesiae publice aedificarentur, instituit. Et ex illo tempore coeperant mensae Altarium lapideae Chrismate perungi in similitudinem lapidis illius, quem erexit Jacob in titulum, qui Christum designabat, qui est lapis angularis, qui fecit utraque unum. Sunt praeterea & alia Sacramenta, quibus nunc utitur Ecclesia Dominico exemplo, quamvis non tradito praecepto, ut est exsufflatio in Exorcismus, effectio in Catechumenis, & manus impositio, qua Baptizatis consignando Sanctus datur Spiritus, & qua reconciliantur Peccatores matri Ecclesiae, & qua Episcopis & Sacerdotibus & Levitis virtus traditur ministerii.

Explicit Libellus de Sacramentis a Bonifacio Sutrino Episcopo editus, ad Gualterium Leonensis Coenobii Monachum & Priorem missus.

Ceterum quae haecenus dixi de pia veterum Fidelium munificentia in instituendis atque ditandis tot Caritatis Christianae domiciliis, optandum est, ut praesentes & posteros

ad imitationem atque aemulationem commoveant. Sed potissimum commendanda illa loca, quae veris Pauperibus, & Aegrotis subsidium praebent. At in Peregrinorum hospitibus, si aliquid fortè desiderem, mihi facile, ut spero, etiam probi ignoscant. Utique laudanda piorum hominum peregrinatio, eisque tectum & victum amore Christi largiri, sine ulla haesitatione mercede sua in coelis minime fraudabitur. Verùm tot ex hisce peregrinis num germanae devotionis causâ ad Sanctorum loca pergunt? Experientia negat. Ii nempe manuum laborem averfati, quamquam robustissimi, erroneam vitam perquam suavem eligunt: atque huc

A & illuc, dum vires adsunt, excurrentes, & ad eadem loca, quae antea inviserant, regredientes, Clericalem etiam (quod turpe ac intolerandum est) habitum nonnunquam mentiti, in ebrietatem & furta etiam proni, procacissime hinc inde eleemolynas corradunt. Nonne panis, quem perditae ejusmodi nebulonum turmae usurpant, rectius effunderetur in pauperrimos patriae suae Civitates (neque enim iis ulla Civitas, ullus locus caret) atque in peregrinos tantummodo verae Pietatis causâ itinerantes? Vide, quae dicam in calce Dissertationis LVIII. *de Christiana veneratione erga Sanctos.*

Table with multiple columns and rows, containing illegible text.

DE JUDICIIS DEI,

S I V E

EXPERIMENTIS VETERUM,
AD SCRUTANDUM HOMINUM CRIMEN,
SIVE INNOCENTIAM.

D I S S E R T A T I O
TRIGESIMAOCTAVA.

THE FOLIOLETS DEPT

1878

AMERICAN TRAVELERS

AND THE HISTORY OF THE

AMERICAN TRAVELERS

AND THE HISTORY OF THE

AMERICAN TRAVELERS

DISSERTATIO

TRIGESIMAOCTAVA.

Inter antiquorum ritus, qui ad tempora nostra minime penetrarunt, immo jamdiu proscripti sunt, *Judicia Dei* potissimum animadvertere ad eruditionem nostram pertinet. Eo nomine olim significabantur experimenta a Christianis instituta cum invocatione nominis divini, ut si quando objecta alicui crimina dubia, aut occulta forent, accusationem suam actor, interveniente Deo, probare, aut reus eluere posset. Nimirum sibi nullo negotio eorum temporum homines persuadebant, Deum scelerum ultorem, innocentiae verò patronum, prodigiis quoque, si invocaretur, certaturum pro detegenda veritate, quam pertingere oculi humani acies nequibat. Hinc sensim varii instituti fuere modi, quibus explorari putabatur de controversis criminibus scientia & testificatio Dei. Proinde experimenta haec appellata fuere *Judicia Dei*, quasi ad omniscientis Judicium controversia deferretur, & inde justa sententia expectanda foret. *Purgationes* quoque dicebantur, quoties ad ea confugiebat accusatus, ut inlatum crimen a se removeret. Omnium antiquissima Purgatio, neque solum antiqua, sed

A semper a Conciliis & Patribus probata, *Jusjurandum* fuit, quod alio nomine *Sacramentum* vocarunt. Ut major in ipso emittendo reverentia foret, illud super Sanctorum tumulis atque Reliquiis praebere, mos olim fuit. Circiter Annum Christi CCCG-IV. Sancti Augustini discipulus accusatus a Bonifacio Presbytero, crimen in ipsum Bonifacium transtulit. Dubia res erat; scandalum periculum instabat. Quid heic Augustinus? *Elegi* (ita ille scribit Epistolâ 78. olim 137.) *aliquid medium, ut certo placito se ambo constringerent ad locum sanctum se perrecturos, ubi terribiliora opera Dei non sanam cujuscumque conscientiam multo facilius aperirent, & ad confessionem vel poenâ vel timore compellerent &c.* Multis notissima est sanctitas loci, ubi beati Felicis Nolensis Corpus conditum est: quo volui ut pergerent; quia inde facilius fideliusque scribi potest quidquid in eorum aliquo divinitus fuerit propalatum. Et sane quàm celebris eâ tempestate foret Sancti Felicis Nolani tumulus, ex hujusmodi etiam miraculis, Natales in ejus honorem conscripti a Sancto Paulino (quorum pars a me primum evulgata fuit in Tomo primo Anecdotorum *) satis produnt. Addit Augustinus: *Nam & nos novimus, Mediolani apud memoriam Sanctorum, ubi mirabiliter & terribiliter Daemones confitentur, suum quem-*

H 2

quem-

(*) Edit. hujus nostrae T. XI. P. I.

quemdam, qui ad eum locum venerat, ut falsum jurando deciperet, compulsus fuisse confiteri furtum. Ita Gregorius Magnus in Epistola 33. Lib. 2. ad Justinum Praetorem scribit, se in Leone quidem Episcopo nullam invenisse culpam: attamen subdit, ne quid videretur omissum, aut nostro potuisset dubium cordi remanere, ad beati Petri sacratissimum Corpus districta eum ex abundanti fecimus sacramenta praebere. Quibus praestitis, magnam sumus exultatione gavisi, quod hujuscemodi experimento innocentia ejus evidenter cernitur. Idem factum a Martino Diacono ipse tradit Epistolâ 18. Lib. 7. ut alia loca omittam. Ad Sancti quoque Geminiani Mutinensium Episcopi & Patroni tumulum habita hujusmodi Judicia, ostendam in Dissertatione LVIII. de Christian. veneratione erga Sanctos. Immo quoties Episcopis, atque ipsis Romanis Pontificibus aliquod crimen obiectum fuit, non aliam viam iidem inierunt, ut se se innocentes ostenderent. Sed quia perquam commodâ ratione videbantur multi criminatio- nes evadere, interposito duntaxat Jurejurando, sancitum fuit ab anti- quis Principibus, diuque servatum, ut accusatus alios quoque adhiberet testes innocentiae suae, quos Sacramentales, vel Sacramentarios, vel Conjuratores appellare vulgo consueverunt. Atque hinc nata formula dicendi, jurare quartâ manu quintâ manu &c. hoc est, quatuor, quinque, & pluribus conjuratoribus adhibitis se se purgare. Id moris in Italia quoque temporibus Langobardorum fuisse observatum, nos edocebit Lex 367. Rotharis Regis Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. ubi haec verba: Si contigerit, hominem post datum fidejussorem de Sacramento, & Sacramentales

A nominatos, mori &c. Additur ibi: Sacramentum tunc intelligitur ruptum, quando praesentibus sacrosanctis Evangeliiis, aut armis sacratis, ille, qui pulsatur, cum Sacramentalibus suis se conjunxerit &c. Usitatissimum vero fuit ubique Jusjurandum emittere ad Sancta Dei Evangelia, testibus etiam sanctis viris Ambrosio, & Gregorio Nazianzeno. Propterea in ejusdem quoque Rotharis Lege 364. iterum occurrit jurare ad Evangelia sancta cum duodecim aidis suis, idest Sacramentalibus: & jurare ad arma sacrata. Scilicet omnibus Septentrionalibus Populis, uti Du-Cangius erudite ostendit in Glossario Latino, maxime probabantur Sacramenta praestita tactis armis, quibus benedixerat ante Sacerdos. Proinde a scopo aberravit Macer in Hierolexico ad vocem Juramentum, contendens, heic significari Arma Sacerdotalia, hoc est, instrumenta Sacrificii, seu Paramenta sacra. De veris armis haec intelligenda sunt, in quibus post Sacra opinionem Honoris staret tunc militares viri. Locum verò & formulam ad jurandum praescripsit Italico Populo Carolus Magnus in Lege Langobard. 38. hisce verbis: Omnia Sacramenta in Ecclesiis, aut super Reliquias jurentur. Et quae in Ecclesia juranda sunt, vel cum septem electis, aut si duodecim esse debent. Et sic jurent: Si illum Deus adjuvet, & illi Sancti, quorum Reliquiae istae sunt, ut veritatem dicat. Plura non addo, ne longius, quam par sit, Lectorem in hocce argumento deducam. Illud tantummodo adjiciam, hunc unum Purgationis modum pro legitimo a Patribus semper habitum, & Canonicum adhuc appellari. Consulendus est in hanc rem Gratianus Causâ 2. Quaestion. quintâ, & Gregorius IX.

in Decretal. Lib. quinto, Tit. 34. de purgat. Canonica

Judiciis quoque Canonicis adjungenda videretur *Purgatio per Eucharistiam*, cujus haec fuit methodus. Quum accusatus suspicionem a se a moliri cupiebat alicujus criminis, quod manifestis rationibus aut confirmari, aut dealbari nequibat, ad sacram Synaxim adducebatur. Et antequam Domini Corpus ore acciperet, coram adstantibus protestabatur: *Corpus Domini sit mihi ad probationem hodie*, aut aliud quid simile. Quo facto quies ei restituebatur, dimissa Deo cura puniendi hominis, si is mendax commissum facinus negasset, aut fiste pollicitus aliquid fuisset. Purgationem hanc Hadrianus II. Papa Anno DCCCLXIX. a Lothario Lotharingiae Rege, suisque comitibus accepit. Atque ipse Rex, ceterique divino, quemadmodum creditur, judicio percussi, brevi finem vivendi fecerunt, ut habent Annales Beriniani, Metenses &c. Sed praecipue Episcopi & Sacerdotes, alicujus culpaes insimulati, consuevere Sacrum celebrare, & ad Communionem palam sese innocentes profiteri, Deum vindicem invocantes, si mentirentur. Ita Gregorius ipse Septimus Papa Anno MLXXVII. se purgavit Canonicae coram Henrico IV. Germaniae ac Italiae Rege: tum alii Episcopi & Presbyteri, quos omitto. A nonnullis etiam Conciliis probata est ejusmodi Purgationis forma, in qua nihil superstitionis, nullamque Dei tentationem invenias. Et lane vix a *Jurjurando* differt. Attamen Secula posteriora unum *Jurjurandum* pro legitima & Canonica Purgatione acceperunt. Sed praeter istas excogitatae sunt ab antiquis a-

A liae rationes eruendae, ut sibi persuadebant, veritatis occultae, & accusationis aut confirmandae aut diluendae, idque non sine ingenti temeritatis, & nimiae credulitatis nota. Non has Ecclesia adinvenit, non has Romani Pontifices unquam probarunt: immo eas tandem penitus sustulerunt. Propterea *Purgationes vulgares*, quasi a vulgo institutae, appellabantur; uti & *Judicia Dei*, cujus nominis causam antea aperui. Primum locum faciam *Judicio Aquae frigidae*. Quum gravia flagitii alicujus indicia quemquam gravabant, sed non ita, ut convinci reus posset, res ad Deum judicanda deferebatur, pia quidem, sed temeraria, ut dixi, persuasione. Parabatur, sive deligebatur lacus Aquae, ad quem accusatus, antea in Templo monitus & adjuratus, accedebat: & praemissis orationibus, atque invocato Deo teste veritatis ac scelerum vindice, in altum projiciebatur, intentis interea adstantium oculis, num aqua eum reciperet, an sustentaret. Non ingratum, puto, Lectoribus erit, accipere descriptum verbis antiquorum hunc ritum, quando ejus duplex monumentum ex membranis eductum praesto mihi est. Primum descripsi e pervetusto Antiphonario, nempe circiter Annum Christi MCL. manu exarato, & existente in Bibliotheca insignis Capituli Metropolitanani Canonorum Mediolanensium; quod olim spectabat ad Canonicae Vallis Travaliae. Alterum excerpti ex antiquissimo Rituali MSto, quem olim possidebat amicus meus D Caestinus Lorence Monachus Benedictinus. Ita vero inscribitur Mediolanensis MSti Ritus.

Ordo ad faciendum Judicium
ad Aquam frigidam.

HOc est verum Judicium ad hominem, qui debet exire in Aquam frigidam, quando Romani propter invidentiam tulerunt Domino Leoni Papae oculos & linguam, propter thesaurum Sancti Petri. Tunc venit ad Imperatorem Carolum, ut eum adjuvaret de inimicis suis. Tunc Imperator duxit eum Romam, & restituit eum in locum suum, & thesaurum supradictum non potuit invenire aliter, nisi per istud Judicium; quod Judicium fecere Beatus Eugenius, & Leo, & Imperator, ut Episcopi & Abbates & Comites firmiter teneant & credant, quod probatum habuerunt illi sancti Viri, quod invenerunt. Quum homines vis dimittere in Aquam frigidam ad probationem, ita debes facere. Accipe illos homines, quos vis mittere in aquam, & duc eos ad Ecclesiam coram omnibus. Et cantet Presbyter Missam, & facit illos ad ipsam Missam offerre. Quum autem ad Communionem venerint, antequam communicent, interroget eos Sacerdos conjuratione ista, & dicat: Adjuro vos homines per Patrem & Filium & Spiritum Sanctum, & per veram Christianitatem, quam vos suscepistis, & per Unigenitum Dei Filium, & Sanctam Trinitatem, & per sanctum Evangelium, & per istas Reliquias, quae in hac Ecclesia sancta sunt, ut non praesumatis ullo modo communicare, neque accedere ad hoc sanctum Altare, si vos hoc fecistis, aut consensistis, aut scitis, qualiter hoc egerint. Si autem homines tacuerint, & nemo ullum sermonem dixerit, tunc accedat Sacerdos ad Altare, & communicet ex illis quemcumque vult mittere in Aquam. Quum communicant, dicat

A Sacerdos ad unumquemque per singulos: Hoc Corpus & Sanguis Domini nostri Jesu Christi sit tibi acceptum ad probationem hodie. Expleta Missa faciet ipse Sacerdos Aquam benedictam, & accipiat ipsam Aquam, & vadant ad locum, ubi homines probati debeant esse. Quum autem venerit ad jam praedictum locum, praebet illis omnibus de ipsa supra benedicta Aqua bibere. Ut autem dederit, dicat ad unumquemque: Haec est Aqua benedicta. Sit tibi ad comprobationem fidei. Postea vero conjuret Sacerdos Aquam, ubi illos mittere debet: Adjuro & benedico te, Aqua, in nomine Dei Patris omnipotentis, qui te in principio creavit, & jussit ministrari humanis necessitatibus. Qui etiam te jussit segregari ab aquis superioribus. Adjuro te etiam per ineffabile nomen Domini nostri Jesu Christi, Filii Dei omnipotentis, sub cujus pedibus mare elemento aquarum se calcabile praebuit; qui etiam se baptizari in aquarum elemento voluit. Adjuro te etiam per Spiritum Sanctum, cujus voluntate mare divisum est, & Populus Israel per illud siccis vestigiis transivit: ad cujus etiam vestigii invocationem Elias ferrum, quod de manubrio exierat, super Aquas natate fecit: ut nullo modo suscipias hos homines, si in aliquo ex his sunt culpabiles, quod illis objiciat, scilicet aut per opera, aut per consensum, aut per scientiam, aut per ullum ingenium. Sed fac eos natate super te, ut nulla possit esse causa aliqua, aut nulla praestigiatio, quae illos possit non manifestare. Adjuro te per Nomen ejus obedias, cui omnis Creatura servit, quem Cherubin & Seraphin laudant dicentes: Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus exercituum; qui etiam dominatur per infinita

infinita secula seculorum. Amen. *I-tem post conjugationem Aquae apprehendat ipsos homines, qui ad Judicium debent intrare. Exuat illos vestimentis eorum, & faciat osculari singulos Sanctum Evangelium & Crucem Christi. Post haec ista conjugatio fiat per unumquemque: Adjuro, homo, per invocationem Domini nostri Jesu Christi, & per Judicium Aquae frigidae.*

Adjuro ^{vos} te per Patrem & Filium & Spiritum Sanctum, & per Trinitatem inseparabilem; & per Dominum nostrum Jesum Christum; & per omnes Angelos & Archangelos; & per Nomen Dei; & per diem tremendum Judicii; & per viginti quatuor Seniores, qui cotidie Deum laudant; & per quatuor Evangelistas Marcum & Matthaeum, Lucam & Johanneem; & per duodecim Apostolos; & per omnes Sanctos Dei, per Martyres & Confessores atque Virgines, & Principatus & Potestates & Dominationes & Virtutes; & per Thronos, Cherubin & Seraphin; & per omnia secreta Coelestia; & per tres pueros Sidrac, Misac, & Abdenago, qui cotidie Deum laudant; & per centum quadraginta quatuor millia, qui pro Christi nomine passi fuerunt; & per Mariam Matrem Domini nostri Jesu Christi; & per cunctum Populum sanctum Dei; & per illud Baptismum, quod

Sacerdos ^{vos} te regeneravit: ^{vos} te adjuro, ut si ^{vos} tu hoc furtum scitis aut audistis ^{vos} bajulastis aut in domos vestras recepistis ^{vos} aut consentientes aut consentanei fuistis aut si

A habetis cor incrassatum vel induratum, aut si inculpabiles estis, evanescant corda vestra, & non suscipiat ^{vos} te Aqua, neque ullum maleficio

B ^{vos} raticio. Propterea obnixte te deprecamur, Domine Jesu Christe; tale signum fac, ut si culpabilis est hic homo, nullatenus recipiantur ab Aqua. Haec Domine Jesu Christe, ad laudem & gloriam & invocationem nominis tui, ut omnes agnoscant, quia tu es benedictus Deus, qui vivis & regnas in Secula seculorum. Amen. *Deinde accipiat modo Presbyter de ipsa Aqua benedicta, quam prius fecerit. Aspergat super unumquemque: & statim illos projiciat in Aquam.*

D Accipe nunc non dissimilem narrationem ex praeclaudato MSto Rituali.

Benedictio Aquae Frigidae ad furtum. Justum Judicium homines, quia verum est, quod Dominus Papa Eugenius constituit ad faciendum, ut nullum liceat perjurare super Sancta Sanctorum, justum faciant, Episcopi, Abbates, & Comites, & Vassi Dominici. Et est constitutum in omnem regionem Romanorum. Adjuro te, homo, per Patrem & Filium & Spiritum Sanctum; per Diem tremendum; per viginti quatuor Seniores, qui quotidie laudant Deum; per centum quadraginta quatuor millia, qui Christi Martyres sunt; & per omnes sanctas Virgines; & per beatam Virginem Mariam,

riam, quae Christum portare meruit; & per illum Baptismum, quem Sacerdos super te regeneravit. In hoc tibi supra dico, cum Sanctis tibi invocor, ut tu (ille) de hoc furto aut consensisti, aut bajulasti, aut consentaneus fuisti. Cor incrassatum aut induratum. Si culpabilis es, non suscipiat eum hodie Aqua. Pro hoc, Domine, fac signum tale, ut omnes cognoscant, quia tu es Deus benedictus in secula seculorum. Amen. Incipit Judicium, quod fecit Beatus Eugenius cum Domino Papa Leone, & Domino Karolo Magno Imperatore, & Romani, propter thesaurum Sancti Petri, & invidiam insimul tulerunt Leoni Papae oculos & linguam. Ille evasit vix de manibus eorum, & venit ad Imperatorem Karolum, ut eum adjuvaret de suis inimicis. Et tunc Imperator reduxit eum Romae. Et thesaurum supradictum non potuit invenire aliter, nisi per iustum Judicium, quod fecit beatus Eugenius, & Leo Papa, & Imperator Karolus, ut Episcopi, & Abbates, seu Comites firmiter teneant & credant, quia probatum habuerunt illi Sancti, quos invenerunt. Istam facere debes, quum hominem vis mittere in Aquam ad probationem. Tunc accipe illos homines, quos in voluntate habes mittere in Aquam: & duc eos ad Ecclesiam. Et coram omnibus canant Missam, & faciat eos ad ipsam Missam offerre. Quum autem ad Communionem venerint, antequam communicent, interroget eos Sacerdos, & conjugationem istam dicat. Conjuratio hominis. Adjuro vos, homines, per Patrem, & Filium, & Spiritum Sanctum, &c. (a) Si autem omnes tacuerint & nullus hoc dixerit, accedat Sacerdos ad Altare, & commu-

A nicet eos, quos vult mittere in Aquam.

Quum autem communicat, dicat Sacerdos per singulos: Corpus & Sanguis Domini nostri Jesu Christi sit tibi hodie ad probationem. Postea vero conjuret Sacerdos Aquam, ubi homines mittendi sunt. Conjuratio Aquae: Adjuro te, Aqua, in nomine Dei Patris omnipotentis &c. (b) Post conjugationem autem Aquae, exuat illos vestimentis eorum: & faciat illos osculari Sanctum Evangelium & Crucem Christi. Post haec de ipsa Aqua benedicta aspergat Presbyter super unumquemque, & projiciat eos statim in Aquam per singulos. Haec autem omnia facere debent jejunando. Neque illi comedant cibos, neque qui pro ipsis mittuntur in Aqua. Conjuratio hominis: Adjuro vos, homines ill. per invocationem te, homo Domini nostri Jesu Christi, & per Judicium Aquae frigidae &c. (c)

Quum audis, communicantibus exhibitum fuisse Corpus & Sanguinem Domini, habes etiam antiquitatem Ritus, qui in usu fuit, antea quam Calicis usus Laicis, ita jubente Ecclesia, adimeretur. Simul autem animadvertite, non vulgo tantum probata olim fuisse hujusmodi spuria Judicia, sed etiam nonnullis Ecclesiasticis viris, quandoquidem in sacris eorum Ritualibus, non secus atque alia Ecclesiastica instituta occurrunt. Et sane ex ipsis Ritualibus alias non dissimiles ejusdem Ritus formulas e-didit Juretus, Lindenbrogius, Goldastus, Mabillonius, Du-Cangius, Bignonius, & alii. Neque mirum, quod tanta fides adjungeretur hujusmodi probationum generi: quum ejus institutores venditarentur, si superis pla-

(a) Formulam hujus conjugationis habes supra in Ordine ad faciendum Judicium &c.

(b) Conjuratio Aquae haec est eadem, quam accepisti in supra laudato Ordine.

(c) Vide supra formulam Conjugationis hominum.

placet, Leo III. Romanus Pontifex, & Carolus Magnus, & Beatus Eugenius, idem fortasse, qui Landulpho Seniori Lib. 2. Cap. undecim. Histor. Mediolanens. Tom. IV. Rer. Italicar. memoratur. Grandia haec nomina fidem miram invento conciliabant. Neque rudis Popelli erat fictioni larvam detrahere, & praesertim quod a Sacerdotibus quibusdam res proponebatur, eorumque Rituales Libri veluti certam hanc detegendae veritatis formam commendabant. Hincmarus ipse Remensis Episcopus, vir doctissimus, inventum hoc laudabat in Opusculo de divortio Lotharii. Sed jam exclamantes audi: o barbarum ac truculentum morem, fabulamque summe perniciosam, quae hominibus fortasse culpa carentibus tam facile vitam eripiebat! Bona verba quaeso. Et mihi olim ea opinio infederat, infelices ita demersos animas reliquisse sub aquis; ac proinde ritum barbaricum execrabar. Gregorius Turonensis Lib. primo, Cap. 69. & 70. de Gloria Martyrum, auctor est, duas mulieres adulterii accusatas, ut aquis immergerentur dijudicatas fuisse. Ex iis una innocens reputata super aquas ferri coepit. Alteram stilus sub aquis tenuit, ne ad fundum fluminis perveniret: idque miraculi loco fuit; quapropter veluti insons dimissa est. Ad haec Du Cangio referente, in Statutis MSris Caroli I. Siciliae Regis, qui post dimidium Seculi XIII. regnavit, ista leguntur: *Quant aucuns estoit accusez d'aucun crime, dont il deust estre noyez, s'il n'estoit coupables, il ne pooiet noyer. Mais ce n'est mie voirs; car ce fesoit li banfices de l'air, qui le retient, non mie autre chose.* Quae, si bene intelligo, haec sonant: *Quum de aliquo crimine quisquam accusabatur, propter quod in a-*
Tom. VIII.

A qua suffocandus esset: si innocens erat, suffocari non poterat. Sed istud minime verum est; fiebat enim aëris beneficio, qui projectum in aquas retinebat: neque ob aliam causam id contingebat. Haec & mihi ante oculos erant olim. Verum in hanc rem diligentius inspiciens, deprehendi, aliter rem aetam antiquioribus Saeculis. Clarissimus vir P. Edmundus Martene Monachus Benedictinus Tom. 3. Lib. 3. Cap. 7. de antiqu. Ecles. Ritib. aliquot congeffit formulas *Probationum in aqua frigida*, ex Archivis Gallicis; nam & ibi idem mos summo in honore & vigore fuit. Ita & P. Pezium in Thesauro Anecdotor. novissim. Part. 2. Tomi 2. pag. 635 Et antea Mabillonius in Analectis pag. 161. noviss. edition. alias edidit Formulas ejusmodi Ritus. Itaque apud eundem Martene ista leguntur: *Deinde verò corda quadam, quae cum tenere queat, circa lumbos alligetur, atque in corda fiat nodus; & sic in aquam suaviter, ne aquam commoveat, demittatur. Si verò usque ad nodum demersus fuerit, extrahatur ceu salvus; sin autem, quasi reus a videntibus aestimetur.* Itaque animadvertendum est (secus quàm ego scripseram in Notis ad Legem Langobard. 55. Lotharii I. Part. II. Tom. I. Rer. Italicar.) eos solum in ejusmodi Judicio culpae reos fuisse habitos, quos aqua averfabatur, atque in sinu suo recipere negabat, perinde quasi scelere inquinatos ipsa quoque horreret. Ceterum qui revera demergebatur, protinus veluti innocens reputatus, ex aqua incolumis educebatur. Attentius vide, quid in supra evulgato Ritu contineatur. Adjurat Sacerdos Aquam, *ut nullo modo suscipiat eos homines, si in aliquo sunt culpabiles; sed faciat eos natare super se.* In-
I fra

fra adjurantur homines, ut si furtum sciant, aut receperint &c. aut si inculpabiles sint (pro culpabiles ita ibi scriptum) evanescant eorum corda, & non suscipiat eos Aqua. Ita in alterâ Formulâ apud supra laudatum Martene rogatur Deus, ut si innocens de hoc furco, unde purgatio quaerenda est, in hanc Aquam corpus suum immittere volueris, confestim ab ipsa excipiatur Aqua. Si autem culpabilis aut reus &c. ab ista Aqua rejiciatur &c. Diserte etiam tradit supra memoratus Hincmarus, conligatos fune in aquam fuisse demissos, ne si innoxios Aqua reciperet, si periclitarentur. Quare nocentes, uti supernatantes, minime in imum, ut ferunt, dilabebantur. Atque, ut vides, nullum aliud in ejusmodi Judicio periculum aderat, nisi quum Aqua irata sinum aperire volebat cadenti homini: tunc enim is illati criminis reus decernebatur. Commodissimam profectò dicas vel pro perditissimis hominibus viam istam sese purgandi. Immo veniam efflagito ego, si suspicer, ab aliquo versuto potius quàm pio Viro adinventam fuisse rationem hanc explorandae veritatis, ut per minime periculosum experimentum sub specie divinae Revelationis eriperetur poenae aliquis improbus, & veluti testimonium innocentiae haberetur, quod illum aqua in sinum suum excepisset, ac minime suo dorso sustentasset. Perquam rudes profectò fuerint homines iis Seculis oportet, & non levi credulitate laborarint, quando ad innocentiam dignoscendam pro caelesti voce atque prodigio accipiebant, hominem bene ponderosum in Aqua mergi. Sed ne quid diffimulem, in Chronico Mosomenfi edito a Dacherio ad Annum MCLXVI. narratur,

A ex nonnullis Haereticis, deprehensis apud Vizeliacum, duos se se obtulisse examini Aquae. Adducti sunt ergo ad Judicium examinis Aquae; & eorum unus omnium judicio salvus per Aquam factus est. Fuerunt nonnulli, qui exinde dubiam tulere sententiam. Alter porro remersus in Aquam, fere omnium ore damnatus est &c. Ipso repente, ad Aquae Judicium reductus, & secundu demersus, nec vel parum ab Aqua receptus est. Bis denique damnatus, igni ab omnibus adjudicatus est. Guibertus quoque Abbas Novigenti Lib. 3. Cap. 14. de Vita sua, par miraculum narrat de fure quodam. De altero eadem habet Hermannus Monachus in Lib. Miracul. Sanctae Mariae Laudun. Quibus in exemplis vides, sese Deum accommodasse interdum ad hominum piam fidem & preces. Mabillonius quoque in Annalib. Benedictin. ad Annum MXXXI. & MXXX. paria miracula contigisse refert. Si vera sunt etiam, quae interdum audivi, in Transilvania perdurat adhuc experimentum Aquae ad dignoscendas Sagas, sive Incantatrices maleficas, quarum ingens copia ibi traditur esse, & de quibus multa narrantur, quae tamen credere vera sapiens nolit, nisi suos ipse oculos testes adhibeat.

E Eiusdem quoque generis, & in eundem finem excogitatum fuit alterum Judicium Panis & Casei. Nempe post multas Ecclesiasticas caeremonias, orationes, Missam, & Communionem, accusato Panis & Caseus benedicti tradebantur. Si edere & glutire poterat, jam exploratae illius innocentiae omnes plaudebant. Sin cibus comedi, atque in ventriculum demitti nequebat, continuò objecti criminis reus dijudicabatur*.

Judicium

* Judicio sive Experimento hoc, quo tempore, nempe Saeculis barbaricis, vasti homines Religioni minime obsequentes pro libito suo, non quidem licite, nec auctoritate aliqua

Judicium Casei in Germanico Codice profans indicarunt etiam Eccardus, & Clarifs. P. Godefridus Abbas Gottwicensis Lib. I. Cap. II. Chronici Gottwicen. Accipe nunc ejusmodi Ritus descriptionem nondum editam ex antiquissimo Rituali supra mihi memorato.

Benedictio Panis & Casei.

Agios, Agios, Agios. Sancte Pater, qui es invisibilis, aeternae Deus, omnium rerum Creator, Deus spiritalium orator, qui cunctorum conditor es, & arcana conspicias. Qui scrutaris corda & renes, Deus, deprecor te; exaudi verba deprecationis meae, ut qui hoc furtum admiserit, Panis vel Caseus iste fauces & guttura eorum transire non possit. Amen. *Alia Benedictio:* Domine, qui liberaisti Moysen & Aaron a dextra Aegypti, Davit de manu Goliae, Jonam de ventre Ceti, Petrum de fluctibus, Paulum de vinculis, Theclam de bestiis, Susannam de falso crimine, tres Pueros de camino ignis ardentis, Danielelem de lacu leonum, Paraliticum de grabato, Lazarum de monumento, ostende misericordiam tuam, ut qui hoc furtum commiserunt, Panis vel Caseus iste fauces vel guttura eorum transire non possit. Per &c. *Conjura-*

B *tio Panis & Casei:* Te igitur clementissime Pater, per Jesum Christum filium tuum Dominum nostrum supplices rogamus & petimus, ut inhaereas linguas gutturibus istorum hominum, qui hoc furtum fecerunt vel commiserunt, aut numquam manducent neque glutiant creaturam tuam Panem & Caseum istum, ut sciant, quia tu es, & non est alius Deus praeter te. Summe Deus, qui in caelis moraris, qui habes ob Trinitatem & majestatem tuam justos Angelos tuos, emitte, Domine, Angelum tuum Gabrielem, qui ora haereat gutturibus eorum, qui hoc furtum fecerunt, ut nec manducent nec glutiant creaturam tuam Panem & Caseum istum. **C** *Abraam, Isaac, & Jacob, hos Patriarchas invoco cum duodecim millibus Angelorum & Archangelorum. Invoco quatuor Evangelistas Marcum, Matthaeum, Lucam, & Johannem. Invoco Moysen & Aaron, qui mare * disiverunt: ut ligent linguas gutturibus istorum hominum, qui hoc furtum fecerunt, aut consenserunt. Si hanc creaturam tuam Panem & Caseum gustaverint, tremulent sicut arbor tremulus, & requiem non habeant nec requiescant in faucibus eorum creaturam Panis & Casei: ut sciant omnes, quia tu es Deus, & non est alius praeter te.* **D** *Per &c. Conjuratio hominis: Conjuro* **E** *te,*

I 2

aliqua legitima fulti sacra profanis immiscere assueti, ut etiam aliis hujuscemodi usibus & piis disciplinis quampluribus, ad incautos rudesque decipiendos, sibi quoque modo consulendum, ausu temerario ac superstitioso abutebantur. In id respiciebat, opinor, immortalis Boccaccius, vir erunctae naris & omnigenae eruditionis, nec non suaviloquentiae, & aevi sui pravis moribus irrisorum censorumque disertorum, *quot aut fuerunt, aut sunt, aut aliis erunt in annis facile princeps, tunc quum in fab. VI. Diei 8. ad sublatum furto suum occisum inveniendum, cui subreptus fuerat, ei Experimentum hocce per quemdam proponit, his verbis usum: = & per certo se tu gli potessi ragunare, io so fare la experientia del pane & del formaggio, & vedremmo di botto chi l'a avuto..... & così si possono benedire le galle del gengiovo come il pane e'l cacio =*. Itaque locus iste explicari non posse videtur, nisi habita ratione ad disciplinam qualemcunque praedictam, quam lepidos fures forte docuerat Presbyter, haud quidem prudens, & plus nimio festivus, & rei gnarus, & apud quem ablata furto res fuerat ante recondita.

te, *homo*, per patrem & Filium & Spiritum Sanctum, & per tremendum Judicii diem, per quatuor Evangelistas, per duodecim Apostolos, & per sexdecim Prophetas, & per viginti quatuor Seniores, qui cotidie in laudem Dei adorant, per illum Redemptorem, qui pro nostris peccatis manus suas sanctas in Cruce suspendere dignatus est; si in hoc furtum mixtus es, aut fecisti, aut bajulasti, taliter tibi ordinetur de manu Domini, vel de tanta sancta gloria & virtute, ut Panem & Caseum istum non possis manducare, nisi inflato ore, cum spuma & gemitu & dolore & lacrymis; faucibusque tuis sis constrictus per Eum, qui venturus est judicare vivos & mortuos, & Seculum per ignem.

In Antiphonario quoque vetustissimo Capituli Metropolitanis Mediolanensis, cujus supra mentionem feci, legebatur *Benedictio Panis & Casei ad inveniendum, qui furatus est*. Ast ego, ne Lectori sim toedio, unicum exemplum attuli, & praesertim quod non dissimilis hujusce Judicii descriptio occurrat apud praelaudatum Martene in Libr. de antiquis Eccles. Ritibus. Gravioris contra discriminis fuit *Judicium Aquae ferventis*. In hanc demissus homo si urebatur, intentati criminis nulla defensio supererat. Is enim reus a Caelo indicatus credebatur. Vicissim verò innocentem depraedicabant (neque injuriâ) ubi inde illaesus emergebat. Manum tantummodo, non autem corpus totum, in lebetem ferventis Aquae eâ occasione solitam fuisse immitti, antiquorum monumenta testantur. Immo innuere videntur, Servos duntaxat alicujus culpae arcessitos subiisse ejusmodi Judicium. In Capitulari Ludovici Pii, edito Anno Christi

A DCCCXIX. apud Baluzium Tom. primo Capitular. Reg. Francor. pag. 598. & 669. atque inter Leges Langobardicas Cap. 9. Ludovici Pii, pag. 128. Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. ubi de homicidiis intra aedes sacras perpetratis agitur, haec habentur: *Si proprius Servus hoc commiserit, judicio Aquae ferventis examine- tur, utrum hoc sponte, an se defendendo fecisset. Et si manus ejus exusta fuerit, interficiatur*. Sed longe antea ritum eundem indicaverat Liutprandus Langobardorum Rex Lege 21. Lib. 5. pag. 61. ejusdem Partis II. Tomi I. Rer. Italicar. his verbis: *Si quis Servum alienum sine voluntate Domini sui in sacramentum miserit, aut manum in Caldaria mittere fecerit, componat Domino ejus Solidos viginti*. Gregorius quoque Turonensis non dissimile experimentum narrat Lib. primo, Cap. 81. de Gloria Martyrum, quod institutum fuit inter Catholicum & Haereticum in orthodoxae Fidei testimonium. Hac de re legendus Du-Cangius in Glossar. Latin. ad vocem *Aqua*, & videndae Formulae hujus Ritus apud supralaudatum Martene Tom. 3. Lib. 3. Cap. 7. de antiquis Eccles. Ritibus. Ego tantummodo proferam, quae in nuper laudato Rituali MSto de hoc Ritu habentur: unde etiam elucebit, nihil aliud quàm *manum* immitti consuevisse in Aquam ferventem, quum ejusmodi experimentum peragebatur.

Benedictio super *Aquam ferventem*.

DEus Judex justus, fortis & patiens, qui auctor pacis es, & judicas aequitatem, judica quod justum est, Domine, & rectum Judicium tuum. Qui respicis super terram, & facis eam tremere. Tu Deus omni-

omnipotens, qui per adventum Filii tui Domini nostri Jesu Christi Mundum salvasti, & per sanctissimam ejus Passionem genus humanum redemisti: tu hanc Aquam igne ferventem ✠ sanctifica. Qui tres pueros, idest Sidrac, Misac, & Abdenago, jubente Rege Nabucodonosor in camino ignis accensa fornace salvasti. Tu, clementissime Dominator praesta, ut si quis innocens de hoc furto, vel stupro in hanc Aquam igne ferventem Manum miserit, sicut tres pueros supradictos de camino ignis solvisti, & Susannam de falso crimine liberasti, ita & qui innocens de hoc furto in hanc Aquam igne ferventem Manum miserit, salvam & illaeram educat. Ita, Domine omnipotens, si quis est culpabilis, incrassante Diabolo cor induratum, praesumserit Manum suam mittere, tu, justissime, qui es Veritas, heic in corpore tuo veritatem manifesta, ut anima per poenitentiam salvetur. Et si culpabilis est, & per aliquod malefium, aut per herbas peccatum suum tegere voluerit, tua dextera evacuare dignetur. Per &c. *Alia benedictio*: Benedico ✠ te, Creatura Aquae igne ferventis, in nomine Patris, ex quo cuncta procedunt, & Filii, per quem facta sunt omnia, & Spiritus Sancti, in quo universa sociantur. Et adjuro te per Eum, qui te ex quatuor fluminibus totam terram rigare produxit: nam & te in vinum mutavit; etiam in te baptizatus est. Ut nulla insidia Diaboli, neque maleficia hominis inimici te a veritate Judicii separare possint; sed punias noxium, & illaeram purifices innocentem, per Eum, cui nulla latent occulta, & qui misit te per Diluvium super universum Orbem, ut peccatores de-

A leres; & adhuc venturus est judicare vivos & mortuos, & Seculum per ignem.

B Narrantur & de hoc Judicio miracula nonnulla caelitus patrata. Unum praeceteris refert Hincmarus supra memoratus in Libro *de divertio Lotharii*, qui rem quoque sibi probari satis significat. Neque dispar fuit *Judicium Ferri candentis*. In vetusto Antiphonario Capituli Metropolitanani Mediolanensis habetur *Benedictio ad Judicium Ferri ardentis in manu*. Scilicet qui illaesus Ferrum candens manibus retinebat, a se veritatem aut innocentiam stare ejusmodi prodigio evincebat. Qui adurebatur, certum vulgo praebat judicium, se mentitum, aut crimine illato gravari. En quae in Rituali MSto de hujusmodi Judicio reperi.

Benedictio Ferri ad Judicium faciendum.

D **I**N primis benedicatur ignis: Domine Sancte Pater omnipotens aeternae Deus, in nomine tuo, & Filii tui Dei, & Domini nostri Jesu Christi, & Spiritus Sancti, benedicimus ✠, & sanctificamus ignem hunc. Adjuva nos, qui vivis & regnas, per &c. *Sequuntur Letaniae. Postea legitur Evangelium*: In illo tempore ductus est Jesus in desertum &c. *Alia benedictio*: Deus qui tribus pueris mitigasti flammam ignium, concede propitius, ut nos famulos tuos non exurat flamma vitiorum, per &c. *Alia benedictio*: Deus, quem omnia opera benedicunt, quem Coeli glorificant, quaesumus te orantes, ut sicut tres pueros de camino ignis incendio non solum illaesos, sed etiam in tuis laudibus conclamantes libera-

E sti,

fi, ita & nos a peccatorum nexibus absolutos, a devoragine ignis eripias. Ut dum te Dominum Deum patrem benedictione laudamus, criminum flammis, operumque carnis incendia superantes, sacrificium tibi debitum fieri mereamur, per Dominum &c. *Alia*: Deus, cui noticiam nullam umquam secreta fugiunt, fidei nostrae tua bonitate resplende, & praesta, ut quisquis purgandi se gratia hoc igni tulerit ferrum, potentiae tuae indicio vel absolvatur innocens, vel obnoxius detegatur, per &c. *Alia*: Benedic, Domine, per invocationem sanctissimi nominis tui, ad manifestandum verum Judicium tuum, hoc genus metalli, ut omni daemonum falsitate procul remotâ veritas veri Judicii manifesta fiat, per &c.

Similem, nisi idem sit, Ritum subnecto. Novem aut duodecim ferrei *Vomeris* candentes substernebantur, ac super eos pedibus nudis incedere eligebat aut jubebatur, qui suam veracitatem aut innocentiam probandam susceperat. Victor abibat, qui nullum ab igne detrimentum reportabat; victus, qui laedebatur. In Lege Langobardica 105. Caroli Magni Part. II. Tomi II. pag. 106. *Rer. Italicar.* edicatur, ut qui homicidium se perpetrasse negaverit, ad novem *Vomeris* ignitos *Judicio Dei examinandus accedat*. Adeo verò pervulgatum erat & commendatum *Ferri candentis Judicium*, ut Monachi ipsi non rarò ad illud in rebus dubiis appellarent. Sirmondus V. Cl. in *Notis ad Epistol. 39. Lib. 3. Goffridi Vindocinensis acta controversiae inter Haimericum Vicecomitem, ac Theodoricum Sancti Albini Abbatem. Vicecomitem adiit Abbas, paratus aut calidi Ferri Judicio secun-*

dem Legem Monachorum per suum hominem probare, aut scuto & baculo juxta Legem Saecularium defendere &c. Mabillonius quoque in *Appendice ad Tom. 4. Annal. Benedictinor.* num. 42. Chartam refert, in qua Monachi Majoris Monasterii ad litem dirimendam uti decreverunt *Solito candentis Ferri Judicio*. Vide quàm altas radices temerarii isti mores egerint, quando & ipsi religiosi viri in eos consentiebant, adeo ut *candentis Ferri Judicium* familiare Monachis evaserit, & veluti *Lex Monachorum* censeretur. Quod plus etiam mirere, obnoxiae fuerunt ejusmodi *Judiciis Imperatrices ipsae atque Reginae, quoties in dubium revocabatur illarum honestas. Carolus Crassus Augustus Anno DCCCLXXXVII. Annalista Saxone teste, Conjugi suae adulterii crimen objecit. Illa virginitatem se approbare Dei Judicio, si marito placeret, aut singulari Certamine, aut ignitorum Vomerum examine affirmabat; factaque discidio, in Andelam Monasterium Ancillarum Dei in Alsatia, quod ipsa exstruxerat, Deo famulari recessit, in quo sepulta multis miraculis praefulget. Henrici I. Augusti in Caelitum catalogum inlatis Conjugem sanctam norunt omnes Cunegundem. Sed non omnibus notum est, adactam fuisse castissimam Augustam, ut a se thori violati suspicionem atque accusationem removeret, ad *Judicium Vomerum* suscipiendum. Rem narrat vetustissimus Auctor Vitae ipsius apud Ludewigum Tomo primo, pag. 346. Scriptor. Bambergens. atque inter cetera scribit: *Expurgationis gratia ad Vomeris candentes illud sibi Judicium elegit, quod propter duritiam hominum institutum esse cognoscitur &c. Stupentibus & flentibus universis, qui aderant, Vomeris**

res candentes nudo vestigio calcavit, & sine adustionis molestia, secunda pertransiit. Ita paucis post annis, hoc est Anno MXXXIII. insimulata inhonestae consuetudinis Emma Angliae Regina apud Eduardum Regem filium innocentiam suam *Ferri candentis* examine probavit, super novem ignitos Vomeres in pavimento Templi paratos illaesa perambulans. Neque alia ratione quidam homo ingenuus, de homicidio *Sigefredi* Comitis inculpatus, culpam a se amovit. Hoc est, *candentis Ferro se expurgavit*, & ex decreto Synodi post duas noctes illaesus apparuit, ut habetur in Vita Sancti Meinwerici Episcopi Paterbrunensis Cap. 99. apud Leibnitium Tomo primo Scriptor. Brunsvicensium. Neque reticere volo famosum facinus, cujus auctorem habemus Godefridum Viterbiensem Part. 17. Chronici, ubi res gestas Ottonis III. Augusti persequitur. Quum is *juxta Mutinam* versaretur, deperiit Augusta Coniux Comitum Urbis, & ad infanda sollicitavit. Procacem feminam repulit Comes, sibi que ex ejus irâ imminere jam mortem praesentens, consciam servatae fidei propriam Uxorem voluit, eique inter cetera dixit:

Tu mihi post mortem conscia testis eris.

Si dubium videatur eis, quod teste probabis,

Judicio Candentis eos Ferri superabis.

Neque secus accidit. Necato Comite, quem apud maritum irata Augusta calumniata fuerat, illius Uxor intrepida Ottonem Augustum adit, & re proditâ, sese examini *Ferri candentis* offert, ex quo illaesa prodiit. Flammis propterea adjudicata est Im-

peratrix, caelo auctore damnata. Equidem novi, a Pagio, Leibnitio, aliisque doctissimis Viris concordi calamo nunc inter fabulas amandari totam istam Viterbiensis narrationem, quum de ea altum silentium sit apud omnes synchronos & propiores Historicos, & jam communi sententia inter eruditos statutum sit, Ottonem III. Augustum nuptias nunquam cum ulla femina celebrasse. Attamen alibi animadverti, & nunc repeto, Landolphum Seniore, Historicum Mediolanensem Lib. primo, Cap. 18. Historiar. Tomo IV. Rer. Italicar. in haec verba de eodem Augusto loqui: *Erat Otto Ottonis filius Secundi a consilio conjugali, mortua Coniuge, ex qua sibi filium masculum minime genuerat, alienus. Qui quum in castitate videns per humanam fragilitatem persistere se non posse &c.* Tum pergit dicere, missum ab eo fuisse Arnulphum Mediolanensem Archiepiscopum ad Graecorum Imperatorem, ut ejus filiam sibi in uxorem peteret. Rebus humanis exemptus est Otto III. in juventutis flore Anno MII. Landolphus autem Historicus haec de eo scribebat circiter Annum MLXXXIV. Quare vides, non exiguum robur hinc accedere Godefridi Scriptoris Italici verbis. Augustae illius impudicae mortem & facinus ignominiosum satius duxerint Germanici Historici (synchronos autem unum aut duos tantum habemus) silentio tegere, quam in infamiam gentis suae, atque affinium commemorare. Quum verò aversantem secundas nuptias Landolphus Ottonem exhibet, indicare etiam videtur, primas ei male cessisse. Queri autem posset, num praeter superstitionem praestigiae quoque & doli in hujusmodi experimenta coirent. Certe cultores quoque Apollinis

pollinis in Monte Soracte, Plinio teste Lib. 7. Cap. 2. *super ambustam ligni struem ambulantes, non aduri tradebantur.* Quod & Vergilius scripsit Libro undecimo, versu 787. Aeneid.

--- --- --- *Et medium freti pietate
per Ignem
Cultores, multâ premimus vestigia
prunâ.*

Id autem Varro apud Servium ab Hirpinis tentatum ait, quod medicamento plantas tingerent. De cultoribus Feromiaë parem audaciam Strabo refert. Albertus quoque Magnus in Libro de Mirabilibus nos docet, quibus medicamentis in manu deferri possit ignis sine læsione deferentis. Ego fabulas suspicor. Experimentum tamen aliis dimitto. Quod certum est, diu etiam inter Fideles Christi ejusmodi Judicium locum habuit. Nam (uti auctor est Radevicus Lib. primo, Cap. 26. de Gestis Friderici) in Legibus militaribus ab ipso Friderico I. Augusto Anno MC-LVIII. promulgatis, *Servus culpatus, non in furto deprehensus, sequenti die expurgabit se Judicio ignis Ferri, vel dominus juramentum pro eo præstabit.* Immo quod mirere, vel Anno Christi MCCCXXIX. in ipsa Mutinensi Urbe Ferri igniti experimentum perdurabat, uti fidem facit Bonifacius de Morano in Chronico Mutinensi, Tomo XI. Rer. Italicar. ubi immanem Theutonicorum militum impotentiam describit in Civis, a quibus & acciti & benevole excepti nuper antea fuerant. *Aggrediebantur etiam (sunt ejus verba) Civis & Comitatus, asserendo, se eisdem pecuniam mutuisse, petendo sibi satisfieri de eadem. Et ipsi Mutinensibus denegantibus, ut rei veritas se habebat, &*

A *regulam (nunc Riga) ferream igno calefactam manu sumere offerebant. Quare accipiebant nullâ habitâ læsione ipsi Mutinenses. Theotonicici sic videntes asseriebant, se nolle credere fallaci probationi hujusmodi, & hoc Arte-Magicâ procedere asseriebant.*

Ad hætenus recensita accedat Judicium Crucis, cujus est mentio in Lege X. Langobard. Caroli Magni, Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. pag. 95. Hæc in Codice Estensi ita legitur: *De eo, qui perjurium fecerit &c. Quod si accusator contendere volueris de ipso perjurio, stent ad Crucem.* In Capitularibus quoque Regum Francorum non semel experimenti hujus mentio occurrit. Multum verò se fatigavit eruditissimus Du-Cangius in Glossar. Latin. ut decerneret, qualis forma olim fuerit hujusce Judicii: ac denique statuit, eos, qui Crucis examen subibant, expansis in Crucis formam, sive sublati in altum brachiis, ante Crucem in Templo stetisse certo ac definito tempore, hoc est, donec recitaretur Evangelium, aut Psalmi nonnulli. Immobiles persistentes, innocui: contra qui sustinere tandiu brachia nequibant, fontes veluti divino judicio habebantur. Hujus rei documentum protulit Dubletus ex Sandionysiano Parisiensi Archivo, illatum subinde a celeberrimo Mabillonio in Appendicem Rei Diplomaticæ num. 51. Contendente Herchenrado Episcopo Parisiensi Anno Christi DCCLXXI. contra Monasterium Placitium coram Carolo Magno Rege, *ad Dei Judicium ad Crucem provocatum fuit, in quo succubuit homo Episcopi. Alterum exemplum protulit Ughellius Tomo V. in Episcop. Veronensibus, nempe experimentum Anno DCCCXXXVII. Veronæ factum a duobus Clericis, qui*

qui in Ecclesia Sancti Johannis Baptistae ad Domum, ad Crucem steterunt. Ambo ab Introitu Missae usque ad mediam Passionem secundum Matthaeum constantes perstitere. Tum unus ex iis lassus in terram velut exanimis cecidit. Alter pacificus (fortasse Pacificus nomine) usque ad finem Passionis stetit, hoc est victoriam retulit. Nul- lum hinc grave damnum in devictos fluxisse vides, uti in examine Ignis factum ostendimus. Ac proinde nil mirum, si Carolus Magnus in Divisione Regnorum inter filios suos, Tomo primo, pag. 444. Capitularium, *Judicium Crucis* telegerit, ad definiendas in posterum controversias, quae inter eosdem suborirentur, nec unquam pro tali causa cujuslibet generis pugna vel campus ad examinationem judicetur. Erit mihi infra in peculiari Dissertatione sermo de campo, hoc est de Duello.

Interea Judiciorum seriem absolutam, famosissimum prae ceteris referens illud, quod *transitus per Ignem* mihi appellabitur. Ejus vestigia ante Annum a Christo nato Milleimum in Occidente non invenio. At Cedrenus sub Anastasio Imperatore circiter Annum DVI. auctor est, Episcopum Orthodoxum Ariano hanc in Oriente obtulisse conditionem, ut per Ignem, cujus esset Fides verior, probaretur. Recusante facere Ariano, Orthodoxus intrans per ignem, illaesus exivit. A Graecis, ut reor, didicere Itali post aliquot Secula ejusmodi experimento uti ad Religionis tutelam, ac praecipue ad convincendos Episcopos Simoniae accusatos. Celeberimus hac de causa evasit Petrus cognomento *Igneus*, Vallumbrosani Coenobii Monachus, dignus qui postea sanctae Romanae Ecclesiae Cardinalis & Episcopus Albanensis renun-

Tom. VIII.

A tiaretur. Contendente Populi Florentini parte, Theuzonem Episcopus simoniace Episcopalem cathedram sibi quaesivisse, gemina lignorum strues, Sancti Johannis Gualberti Abbatis jussu, Anno MLXVII. paucis a Florentia passuum millibus paratur, relicta in medio semita unius brachii, per quam homo transire posset. Ardentem rogam Petrus intrepidus intrat, illaesus inter flammam pertransit, & Episcopum hoc prodigio veluti caelesti voce convictum extrudendum ostendit. Rem fuse narrant Acta Sancti Johannis Gualberti. Johannes Villanius, Baronius, Ughellius, & alii. Neque minori famae celebritate per Italiam insonuit, *Judicium Ignis*, quod Liprandus Presbyter Mediolanensis Anno MCII. subiit, ut evinceret, Grossolanum, sive Chrysolalum Archiepiscopum per Simoniam in Mediolanensem Cathedralam insiliisse. Habes narrationem in Histor. Mediolanensi Landulphi junioris Cap. decimo, pag. 481. Tomi V. Rer. Italicar. quam consulere potes. Attamen non tam prospere res illa processit, ut integra fides prodigio accederet. Nam uti Landulphus in ejus excusationem scribit, quia ignis manum Presbyteri, in prosci-ciendo aquam & incensum super ignem, laesit; & quia pes equi Johannis de Rhaude nudum Presbyteri pedem de igne exeuntis dure calcavit: turba tristis de casu & ruina Grossolani, in Presbyterum & ejus legem post paucos dies scandalizavit &c. Ambiguo pariter similique successu a Petro Bartholomaeo rudi Clerico tentata est Ignis fortuna in expeditione Hierosolymitana Anno MXCVIII. ut Lanceam a se inventam Antiochiae probaret illam esse, quae latus Salvatoris nostri aperuerat. Per Ignem transivit,

K

inquit

inquit Willelmus Tyrensis Lib. 7. Cap. 18. *Histor. quantum Populo videbatur, illaesus. Verum res in dubium paulo post versa est. Nam ille idem infra paucos dies vita decessit. Cujus accelerati obitus occasionem, quum homo sanus & vitalis prius videretur, quidam assererent tentatum incendium. Alii vero dicebant, quod ab incendio sanus evaserat & incolumis: sed egressum ab igne turbae causa devotionis irruentes oppresserant & contriverant.* Richardus Cluniacensis, cujus Historiam in hoc ipso Opere evulgabo infra, addit: *Populus volens eum tangere, vel de vestimento ejus aliquid accipere, fecerunt iria vel quatuor vulnera in ejus cruribus, abscindentes de carne, & pinnam dorsi ejus confringentes, creperunt eam.* Quod ego vehementius obstupeſco, quum deinde per aliquot Secula intentatum fuisset immane hoc experimentum, sub finem Seculi XV. idem rursus propositum fuit a viris quidem religiosiſ Florentiae; immo & in illud conſenſerat Hieronymus Savonarola, vir pietate non minus quam doctrinâ celeberrimus adhuc. Cur peractum reapse non fuerit, Nardius, Johannes Franciscus Picus, atque alii Historici tradidere.

Juvat nunc exclamare: oh miseram hominum conditionem, quantopere, quam saepe te prodis! & quanto opinionum impetu in abrupta, tibi que pernicioſa interdum raperis! Erant haec olim in usu, ubique commendabantur: neque dubitabant vulgares homines, quin ad hujusmodi Judicia conflueret peculiaris quaedam occulta Dei virtus. Et nihilominus perspicere majores quoque nostri poterant experimentis iis tentari Deum, & plane dedecere cum Numinis dignitatem, tum exilitatem

A nostram, velle quodammodo cogere Deum ad patranda miracula ad arbitrium nostrum, & pro levibus pleurumque causis. Gratulandum autem Seculis nostris, quod hisce morbis minime laboramus; nam illorum semina jamdiu praecisa fuere Romanorum Pontificum & Ecclesiae decreto. Aventinus Lib. 4. Annalium Bojorum haec ipsa Judicia olim usitata describit, eorumque formam refert. Tum in haec verba erumpit: *Atque haec tantum absuit, ut impia indicarentur, ut sanctissimos Pontifices, Principes Christianissimos, viros atque feminas sacratas, usurpasse istas purgandi caeremonias inveniam. Illud tum erat sapere, fidem Deo habere, omnem spem in ipso collocare. Nostro Saeculo nihil minus. Quippe nihil aliud est, quam delirare, Deumque immortalem irritando ad iracundiam provocare. Solet id factum, ut video, diversis aetatibus, huius pietatis, alibi erroris nomen accipere.* Ita ille: cui tamen repositum velim, ista quidem vetustis temporibus usurpata passim fuisse, sed nunquam calculo Romanae Ecclesiae probata; neque defuisse inter ipsos Christianos, qui ejusmodi Judicia averſarentur atque damnarent. Propterea *Vulgaria* appellata sunt, idest a vulgo adinventata, non autem recepta ab universalis Ecclesia. Nam etsi Concilia quaedam Germanica, ac praecipue Triburiense Anno DCCCXCV. ab Episcopis XXII. celebratum, *ferventis Aquae, & Ferri candentis purgationem* in casibus dubiis amplexa fuerint, in eandem tamen Disciplinam minime reliquas Ecclesias conſenſisse reperimus. Disciplinam, inquam; neque enim haec ad Dogma pertinent. Immo ante Patres Triburienses Agobardus Archiepiscopus Lugdunensis, vir doctissimus, Li-

brum ediderat *contra damnabilem opinionem putantium divini Judicii veritatem igne, vel aquis, vel conflictu armorum patefieri*. Quem Librum Maffonus, ac deinde Baluzius evulgarunt. Ipso autem testante, *vani duntaxat homines nominabant ista Judicium Dei*. Eadem repetit in Libro adversus Legem Gundobadi, scribens: *Non oportet, mentem fidelem suspicari, quod omnipotens Deus occulta hominum in praesenti vita per Aquam calidam, aut Ferrum revelari velit: quanto minus per crudelia certamina?* A gratiano quoque *Causa 2. Quaest. f. c. consulisti*, Stephano V. Papae Epistola tribuitur ad Lambertum Episcopum Moguntinum, in quo haec verba: *Nam Ferri candentis, vel Aquae ferventis examinatione confessionem extorqueri a quolibet, sacri non censent Canones; & quod Sanctorum Patrum documento sancitum non est, superstitione adinventione non est praesumendum*. Ita alii Romani Pontifices, quorum sententias habes in *Decretal. Gregorii IX. Papae, Lib. V. Tit. de Purgatione vulgari*. Ivo Carnotensis, atque alii, in pravas hujusmodi consuetudines insurrexere, easque abrogarunt. Longe verò antea desuit examen Crucis. Interdictum quippe fuit a Ludovico Pio, sive ab ejus filio Lothario I., ut habetur in *Lege 90. Langobard. ejusdem Lotharii, hisce verbis: Statutum est, ut nullus deinceps quamlibet examinationem Crucis facere praesumat, ne Christi Passio, quae glorificata est, cujuslibet temeritate contemni habeatur*. Reverentia ergo Dominicae Passionis facile Populo persuasit, ut ab hujusmodi experimento abstinerent. Johannes Ferrandus in *Disquisition. Reliquiar. Lib. 2. Cap. 3. opinatur, praclaudentem Lege interdictam quoque fuisse eorum audacem*

A pietatem, qui lignum Crucis sanctae sibi oblatum, exploraturi an verum, falsumve foret, illud in ignem conjiciebant, veneraturi postea, si illaefsum inde extraheretur. Verum id a mente Principis alienum fuisse puto: aliud enim est *examinatio Crucis*, aliud *examinatio Ligni Crucis*.

B Suffulit quoque Ludovicus Pius Augustus *Aquae frigidae Judicium in Capitularibus*. Et Lotharius illius filius in *Lege Langobard. 55. Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. pag. 143. edixit, ut examen Aquae frigidae, quod hactenus faciebant, a Missis nostris interdiceretur, ne ulterius fiat*. Verum id perinde mihi est, ac nihil interdixisse, quando ii ipsi Imperatores liberum alibi dimisere cursum aliis, ut agebant, *Judiciis Dei, hoc est, Aquae ferventis, Ferri candentis, & Monomachiae*. Suspicio ergo potius, *Aquae frigidae experimentum ab iis interdictum, non quòd tentatio Dei revera crederetur ab ipsis, sed quòd ad illudendos homines excogitatum videretur, quum per illud innocentes reputarentur, qui in Aquam demissi mergebantur: quo quid facilius? Ceterum ne tunc quidem, neque postea, abrogatum puta Judicium istud*. Ejus exempla bene multa Saeculum etiam *Vulgaris Epochae Undecimum suppeditat, quae a congerendo nunc abstineo, ne cui sim toedio*. Reticere tamen nequeo, quod habet Ughellius in *catalogo Barensum Archiepiscoporum, hoc est pacta inita inter Rogerium I. Siciliae Regem, & Cives Barenses Anno MCII. Indictione X. Ita scriptum ab Ughellio: sed parum castigata*. Scribendum quippe fuit *Anno MCXXXII. Indictione X. Illic enim disertè Rogerius appellatur Siciliae & Italiae (hoc est Apuliae) Rex magnificus: quem*

quem titulum circiter ea tempora is arripuit. Et Anno quidem MCXXXII. Rogerius, teste Anonymo Casinensi, potitus est Barenfi Civitate. Immo eodem Anno, ut auctor est Falco Beneventanus, Populum illum vacillantem in fide recepit, nolensque eum exacerbare, quibusdam eorum petitionibus, prudenti consilio usus, consensit. Leguntur autem in Charta Ughelliana haec verba: *Quod si Dominus Rex Tancredo filio suo, vel alii filiorum ejus, Civitatem Barum dederit &c.* Atque hinc emendandus Rocchus Pirrus, celeberrimus alioqui Scriptor Siculus, qui in Chronologia Regum Siciliae, enumerans filios Rogerii I. Regis, non solum non agnovit, sed rejecit Tancredum, inquiens: *Addunt nonnulli male Tancredum Bari Principem.* Atqui in praememorata Charta disertissime commemoratur *Tancredus Rogerii filius.* Accedat & Alexander Abbas Telestinus, qui Cap. postremo Libror. de Gest. Rogerii, Tomo V. Rer. Italicar. de ipso Rege circiter Annum MCXXXV. haec adnotavit: *Duos liberos suos ad Militiam promovit, Rogerium scilicet Ducem, & Tancredum Barensem Principem.* Ac proinde tum apud Pirrum, tum in Arbore Genealogicâ praepositâ a Suritâ Histo-

riae Gaufredi Malaterrae, in eodem Tomo V. Rer. Italicar. addendus est *Tancredus* iste, cujus etiam non semel mentionem fecit Romualdus Salernitanus in Chronico Tomo VII. Rer. Italicarum, ac praecipue ad Annum MCXXX. Mirum certe, quei heic cespitaverit Rocchus Pirrus, qui etiam fallitur, quum Amphusium alterum Rogerii filium recensens, subdit: *quem falso Alphonsum appellat Surita.* Immo nihil aliud fuit *Anfus*, *Ansons*, & *Anfusius* apud Hispanos, quam *Alphonsum*. Rem exploratam nihil opus est exemplis confirmare. Redeo ad pacta Barensium, ubi Rogerius haec pollicitus dicitur: *Ferrum caccavum, pugnâ, aquam vobis non judicabit, vel judicari faciet.* Scribe: *Ferrum, caccavum*, hoc est, caccabum sive Caldariam &c. Id est: Barenses nunquam compellet ad subeundum Judicium *Ferri candentis, Aquae ferventis, Monomachiae, & Aquae Frigidae.* Ex his intelligis, Anno MCXXXII. nondum sublatam fuisse prorsus ejusmodi Judiciorum consuetudinem, quandoquidem Barenfis Populus se ab iis immunem cupit. Verum par est credere, non diutius illa stetisse: illorum enim exempla Seculo subsequenti nequaquam occurrunt.

DE DUELLO,
EJUSQUE ORIGINE

A C U S U.

DISSERTATIO
TRIGESIMANONA.

DE DUELLO
MUSQUE ORIGINI
A. S. D. S. A.
D. T. A. R. T. I. O.
T. A. G. E. S. I. M. A. N. O. N. A. L.

DISSERTATIO

TRIGESIMANONA.

Inter Judicia Dei, ut olim aiebant, postremum locum Monomachiis servavi. Quod argumentum etsi protritum jam sit, & doctorum hominum, ac praecipue Italicorum, calamo illustratum, de me tamen, neque injuriâ, conquereretur, si eum ego insalutatum dimitterem, dum reliquos antiquorum mores oratione persequor. Ejus originem fuere qui retulerunt ad vetustissima Graecorum atque Latinorum tempora. Alii a Langobardis derivarunt. Certe singularis Certaminis exempla refert Poëtarum, quos habemus, vetustissimus Homerus, ut sacras Historias praeteream, atque Romanas. Retice re tamen non possum, quae Livius Lib. 28. Cap. 21. Histor. contigisse narrat Scipioni, dum Carthaginem in Hispanicam Urbem rediisset, gladiatorii spectaculi edendi causâ. *Non illud, inquit Livius, vile ac veniale. Voluntaria omnis & gratuita opera pugnantium fuit. Nam alii missi ab Regulis sunt ad specimen insitae genti virtutis ostendendum. Alii ipsi professi se pugnuros in gratiam Ducis. Alios aemulatio & certamen, ut provocarent, provocatique haud abnuerent, traxit. Quidam quas disceptando finire*

A nequiverant, aut noluerant, pacto inter se, ut victorem res sequeretur, ferro decreverunt. Tum narrare pergit Livius, inter ceteros Corbim & Orsuam, patruales fratres, de principatu Civitatis, quam Ibem vocabant, ambigentes, ferro se certaturos, nec alium Deorum hominumve, quam Martem se Judicem habituros, professos, in arenam descendisse: quorum alter a fortiore superatus cecidit. Vellejus quoque Paterculus Lib. 2. Histor. sub Tiberio Augusto scribebat, Germanos Quinctilio Varo gratias egisse, quod lites Romanâ justitiâ finiret, & solita armis discerni, jure terminarentur. Haec, fateor, Duellorum non obscura, ne dicam certa, vestigia sunt. Attamen quod in praesentia quaerimus, nondum satis Certamen, de quo agimus, nobis exhibent. Antiquissima certe sunt singularia Certamina, & prope est ut dicam, cum iracundia & furore hominum, ac proinde cum ipso terrarum Orbe nata; sed illis temporibus non eo titulo suscipiebantur, quo Secula Christianorum uti consueverunt. Ethnicismo regnante ad singularem pugnam prodibant privati homines aut cupiditate laetis, ut fortitudinem suam testatam facerent; aut rabie urgente, ut quando aemulum sive inimicum, sive in lite adversarium, aliter dejicere ac vincere non possent, viri-

viribus & armis odiorum ac litigiorum finem committerent. At Duella, de quibus nunc mihi sermo est, ea intelligo, quae olim duo aut plures singulares adversarii inter se constituebant, quoties occultum aliquod crimen aut purgare, aut confirmare certis indiciis ac rationibus nequibant, eâ persuasione imbuti, fore ut Deus veritatis ac innocentiae vindex melioris causae patrono victoriam decerneret. Propterea ipsum quoque Duellum inter *Judicia Dei* passim recensebatur. Quando haec opinio emerferit inter Christianae Fidei professores, incertum duco. Illud certum, ejus originem, & exordia Duelli, perperam Langobardorum genti tributa fuisse. Nam aequae ac illi, ceterae Septentrionis Nationes, in Italiam, Galliam, Britanniam olim prolapsae, usum singularis Certaminis secum advexere, & singulae familiarem habuerunt atque probarunt. Primus autem, qui barbaro ac pessimo ritui auctoritatem Lege latâ conciliasse videtur, is fuit *Gundobadus Burgundionum Rex, Haereticus Arianus*, qui inlustri Galliae parte positus, Anno Christianae Epochae DIX. nunquam ejurato errore suo finem vivendi fecit. Prostant ejus Leges, in quibus Tit. 35. statuit, ut si quis jusjurandum oblatum rejiciens, *adversarium suum veritatis fiducia armis dixerit posse convinci, pugnandi licentia non negetur*. Non is profectò Monomachiae, tanquam Judicii sub Dei oculis faciendi, institutor; sed tantummodo propagator dicendus. Nam, ut habet Sanctus Agobardus Lugdunensis Archiepiscopus Cap. 13. Libri contra Gundobadi Legem, Seculo IX. conscripti, quum improbaret Beatus Avitus Viennensis Episcopus ejusmodi certamina, respondebat idem

A. Gundobadus: *Quid est, quod inter Regna & Genes, vel etiam inter personas saepe singulas, dirimendae proelii causae divino Judicio committuntur: & ei maxime parti, cui justitia competit, victoria succedit?* Haec negabat constantissime Sanctus Avitus; immo reponebat: *Saepe, ut cernimus, pars aut jussu tenens, aut juxta deposcens, laborat in proeliis, & praevalet iniquae partis vel superior fortitudo, vel furtiva subreptio*. En quammature in barbaricam & impiam consuetudinem Sancti Viri insurrexerint. Verum ii surdis canebant.

Itaque tam prospero successu pervasit Duellorum usus per universam Septentrionem, ut nulla ferme gens ibi fuerit, quae non solam armis dubias lites dirimeret, sed etiam publico decreto veluti legitimum morem confirmaret. Proinde ejus non semel mentio in Legibus Alamannorum, Bajuvariorum, Langobardorum, Danorum, & Francorum. Gothos olim a Duello aversos invenio: nam Theodericus apud Cassiodorium Lib. 3. Epistol. 24. ad Barbaros & Romanos per Pannoniam Sirmiensem constitutos scribens: *Cur, inquit, ad Monomachiam recurritis, qui venalem Judicem non habetis? Imitemini Gotthes nostros, qui foris proelia, intus norunt exercere modestiam*. Neque in Legibus Wisigothorum Hispaniâ potitorum, mentionem Duelli inspicio. Subsequentis tamen temporibus prava consuetudo apud ipsos quoque invaluit. Sed in primis Langobardi certarunt usu Duelli. Auctor est Paullus Diaconus Lib. 4. Cap. 49. de Gest. Langobardor. *Gundibergam Rodoaldi Regis uxorem, de crimine adulterii apud virum accusatam fuisse. Tunc proprius ejus Servus, Catellus nomine, a Rege expetist, ut cum eo, qui Reginae cri-*

men ingesserat, pro castitate suae Dominae Monomachidâ dimicaret. Qui dum cum criminatore illo singulare certamen iniisset, cuncto Populo astante, superavit. Regina verò post hoc factum ad dignitatem pristinam rediit. Nempe firmâ persuasione tenebantur, victori Deum fuisse opitulatum, ut innocentiam aut veritatem tueretur. Vides heic Servum Duello contendisse. Id certe rarum: sed venia Principis accessit. Quod tamen ad decus Langobardicae gentis non omittendum est, Liutprandus Rex, quamvis & ipse Duella suis in Legibus quodammodo probarit, fassus est tamen, id se Necessitate compulsum egisse, quum secus agere nequiret, & Consuetudinem, quae nimis inoleverat, e Populo suo eradicare supra vires suas esset. Quibus verbis ille satis aperte professus est, se non ignorare, quàm immerito inter Judicia Dei referrentur ejusmodi pugnae, quum saepe in iis innocentes succumberent. Quia (inquit ille Lib. 6. Lege 65. atque ego temperare mihi non possum, quin repetam) incerti sumus de Judicio Dei, & multos audivimus per pugnam sine justa causa suam causam perdidisse. Sed propter Consuetudinem gentis nostrae Langobardorum Legem impiam vetare non possumus. In notis tamen ad eandem Legem Part. II. Tomi I. Rer. Italic. animadverti, antiquos Codices heic habere ipsam non verò impiam, uti praeferunt vulgares editiones. Liutprandus enim inane quidem ac infidum Judicium arbitratus est ejusmodi pugnas; at non eò usque progressus est, ut impium simul judicaret. Cur verò tantâ animi contentione amplexi fuerint atque usurparint olim Germanici Populi Duellorum usum supra cetera vulgaria tentamenta divini Judicii, hoc in causa mihi fuis-

Tom. VIII.

A se videtur. Ut enim nunc, ita & antiquissimis temporibus, immo longe acrius tunc, quàm tempestate nostrâ, statuebant Germani, Tacito etiam teste, potiolem gloriae partem in fortitudine, in bello, in caedibus. Singularium Certaminum spectacula non tam experimentum erant, ut putabatur, divinae sententiae, quàm propriae virtutis, sive, ut certius loquar, suarum virium & militaris industriae. Victorem sequebatur laus & claritas nominis, & exstimatio ingens apud Principes; neque minor apud feminas. Dulce quoque fuit, manibus propriis vindictam sumere posse de adversario, aut ei vitam precanti generose concedere. Uno verbo: cum inani persuasione Numinis ad eas pugnas peculiari modo accurrentis, tot alii affectus rationesque conjungebantur, ut nihil mirum videri possit, si tam pertinaci studio & tandiu, immo paene ad nostra usque tempora, hujusmodi barbaricus ritus perduravit.

Age verò, quando mihi contigit evulgare Ermoldi Nigelli Poëma magni faciendum, de Reb. gest. Ludovici Pii Augusti, Part. II. Tomi II. Rer. Italicar. atque is nobis pictum reliquit singulare Certamen, initum coram ipso Augusto inter Beram sive Beronem Comitem Barchinonensem, & Sanilonem, qui eum perfidiae erga Regem insimularat: juvat nunc ab ipso Auctore Synchrono accipere, quo ritu pugna tunc peracta fuerit. Uterque Gothicae nationis erat. Sat prodit Ermoldus, in more fuisse Francis, pedites ad Certamen procedere, neque aliis armis pugnare, quàm quibus per Legem licebat; Gothorum verò fuisse, insidentes equis certare, & propriis armis uti, hastâ videlicet, scuto, & gladio. Nam Bero a Caesare petiit:

L

More

*More tamen nostro liceat resideere ca-
ballum,
Armaque ferre mea.*

Negavit Ludovicus, & rem peragen-
dam decrevit *more Francorum*; quam-
quam postea ab eorum precibus vi-
ctus indulxit, ut secundum Gothicae
gentis ritum dimicarent. Praeterea
tradit Ermoldus, nonnisi veniâ ab
Augusto factâ susceptum fuisse judi-
cium pugnae. Ipse verò, ut erat su-
pra omnes mitis ac pius, antequam
in campum prodirent, plurimum o-
perae posuit, ut illorum litem com-
poneret, veniam pollicitus fatenti
crimen. At illi in proposito constantes
pugnam praetulerunt. Anno DCCC-
XX. in Aquisgranensi Urbe spectaculum
Populo praebuere ambo isti pu-
giles. Describitur autem a saepe lau-
dato Poëta locus, ubi Certamen e-
ditum est. Ponè sequebatur Regio-
rum famulorum turba, ut si quem
cadere percussum viderent, e mani-
bus victoris vivum eriperent:

*Ut si quis socium gladio percusserit,
illi*

*More pio eripiant; mortis ab ore
trahant.*

Tum succedebant (quod maxime a-
nimadvertendum) qui feretrum secum
adducebant, ut si quem inter vulne-
ra vita defereret, illum continuo ef-
ferrent:

*Mox Gundoldus adest, feretrum de
more paratum*

*Ducere postque jubet, ut fuerat
solitus.*

In nonnullis Germaniae locis, unde
infana Duelli licentia nondum passa
est se evelli, sunt qui mihi narrant,
perseverare adhuc morem deferendi
feretri ad certaminis campum, ne in

A pugna confossis tarda sit sepulturae
quies. Signo deinde inchoandae pu-
gnae ab Imperatore dato, concurrunt
aemuli:

Arte novâ, Francis antea nota minus.

Quae verba rursus indicant, nequa-
quam consuevisse Francos equestri pu-
gnâ suas lites dirimere, sed quidem
pedestri, atque aliis armis. Res acta
primùm hastis; tum iis fractis suc-
cessere enses. Istus tandem Bera suc-
cubuit, & culpam fassus, a Regiis
famulis neci eripitur. Haec Ermol-
dus.

Mitius autem in singulari Certa-
mine processere olim Franci; plerum-
que enim, Legibus ita statuentibus,
Scuto tantùm, ac Fuste, sive baculo,
armati inter se pugnant. In Lege
Langobardorum 66. Caroli Magni,
Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. *Me-
lius visum est, ut in campo cum Fusti-
bus pariter contendant, quàm perjurium
perpetretur.* Rursus in Lege III. Lu-
dovici Pii: *Eligantur duo ex ipsis, i-
dest ex utraque parte unus, qui cum
Scutis & Fustibus in campo decertent,
utra pars falsitatem vel veritatem suo
testimonio consequatur.* Quid plura? Lo-
tharius I. in Lege Langobard. 31. ita
decernit: *Quibuscumque per Legem
propter aliquam contentionem pugna fue-
rit judicata, praeter de infidelitate Re-
gis, cum Fustibus & Scutis pugnent,
sicut in Capitulare Dominico prius con-
stitutum est.* Itaque rarò, immo per-
quam rarò accidebat, ut quisquam
certando occumberet. In Antiquitat.
Eftenlib. pag. 152. Par. I. Cap. 16.
Placitum evulgavi, habitum Anno
DCCCCLXXI. ubi Vivenlius Advo-
catus Presbyterorum ait: *Ecce me pa-
ratum cum Evangelia, & Scuto & Fu-
ste, eadem pugna faciendum.* Ita illis
temporibus. Diu etiam Patavii per-
durasse

durasse hunc morem testatur Anonymus Auctor, cujus Tractatum MStum de Generatione aliquorum Civium Urbis Paduae possideo. Ibi haec leguntur: *Cavacii fuerunt divites Populares tempore Ezerini de Romano in Vico Sancti Urbani, qui ante exstiterant Campiones bellorum. Talis enim erat Antiquorum consuetudo. Si duo Nobiles aut potentes homines inter se homicidium commisissent, utraque pars inveniebat sibi unum Campionem pretio; & ordinata die bi duo Campiones intra stangatum, quod juxta Portam Baxanelli erat ordinatum, ponebatur, & cludebantur armati clypeis, baculis, & maschariis de ligno (ideft larvati incedebant ejusmodi Campiones: cujus ritus vestigium nusquam alibi mihi occurrit). Et ille, cujus Campio bellum sustinere non poterat, condemnabatur in certa pecuniae quantitate Communi Paduae persolvenda. Sed longe atrociores scaenas videre Saecula subsequuta. Non fustibus, sed armis funestissimis, a gente, ut ita dicam, furente res peragebatur. Ceterum antiquitus homini, qui victus in certamine cadebat, propter perjurium, quod ante pugnam commiserat, dextera manus amputabatur: quam tamen poenam quisque pretio persoluto redimere consuevit. Scilicet non solum, ut in Lege XVII. Lib. 6. Liutprandi habetur, praemittendum provocanti erat jusjurandum, se pugnam non assto animo obtulisse; sed etiam uterque litigator antea jurabat, se pro una veritate certaturum, ut habes in Formulis antiquis ad Leges Langobardor. Ortonis II. Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. Victus vero e vestigio censebatur pro falsitate in arenam descendisse. Ast ubi condicta erat pugna, quam (inquit Regino Lib. 2. Cap. 77. de Eccles. Discipl.) nostri Campum vocant, utraque pars*

A *Wadium dare cogebatur, hoc est fidejussorem, sive pignus exhibere de pugna reapse peragenda, ne sine poena recedere ex obligatione ei postea liceret. Tanta autem fuit divini patrocinii spes in abominandis hisce certaminibus, ut Johanne Sarisberienfi in Epistol. 169. aliisque testibus, certaturi noctem praecedentem ducerent infornem in Templo ad tumultum alicujus Sancti, ut cum in agone propitium experirentur. Neque tamen cogitandum, antiquis temporibus licuisse cuicumque ad arbitrium suum, & pro quacumque causa, pugnam offerre atque suscipere: quod effrenata licentia posteriorum Saeculorum invexit. Paucae erant caussae, eaeque a Legibus praescriptae, pro quibus, quum dubia lis erat, ad arma se convertere licuit; in ceteris nefas fuit. Haec caussas, quae tamen ubique semper nequaquam eadem fuere, enumeratas vide ab Alciato, Fausto de Longiano, Lando, aliisque Italicis Scriptoribus de Duello. Eisdem quoque recenset Ducangius ex Bellomanerio. Ego ab iis referendis abstineo, ne nimius sim; praeterquamquod in Additamentis ad Langobardicas Leges pag. 163. Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. jandiu evulgavi intentiones, unde per Leges potest haberi pugna.*

E *Quod praecipue in hoc argumento considerandum est, ut humanarum mentium infirmitas hinc etiam luculentius appareat, erant certe vel antiquis temporibus, qui fera hujusmodi atque insana spectacula improbant, eaque divinis adversari Legibus contendebant: inter quos praesertim effulsit Agobardus Lugdunensis Antistes sub Ludovico Pio Augusto in Lib. adversus Legem Gundobadi. Instabat ille, ut Duelli usus*

e Lugdunenſi provincia auferretur. Inquit enim Cap. 7. *Frequenter non ſolum valentes viribus, ſed etiam infirmi & ſenes laceſſuntur ad certamen & pugnam, etiam pro viliffimis rebus. Quibus ſeralibus certaminibus contingunt homicidia injuſta, & crudeles ac perverſi eventus judiciorum non ſine amiſſione Fidei, & Caritatis, ac Pietatis, dum putant Deum illi adeſſe, qui poterit fratrem ſuum superare, & in profundum miſeriarum dejicere.* Infra addit: *Talia certamina vehementer contraria ſunt Simplicitati & Pietati Chriſtianae, & doctrinae Evangelicae nimis adverſa &c.* Neque ſecus ſenſit Nicolaus I. Romanus Pontifex in cauſa Lotharii Regis ac Theotbergae Epifcol. quinquageſimâ. Vide Gratianum Diſt. 2. Quaest. 4. Ac deinde Atto Vercellenſis Epifcopus in Libello de Preſſur. Eccleſ. apud Dacherium in Spicilegio, haec ſcribebat circiter Annum Chriſti DCCCC. XLV. *Si aliquis Militum Sacerdotes Dei in crimine pulſaverit, per pugnam hoc ſingulari certamine ajunt diſcernendum. Sed iſtud judicium quorundam Laicorum ſolummodo eſt, quod nec ipſis etiam omnino approbatur. Nam ſaepe innocentes victi, nocentes verò victores in tali judicio eſſe videntur.* Aliis teſtibus parco. Attamen diſſimulare nolum, ita olim invaluiſſe iniquum morem, ut non duntaxat rude vulgus, ſed etiam Principes ipſi paſſim, immo & ipſi Eceleſiaſtici viri, ſive permittendo, ſive probando, ſingularia Certamina foverent, ſuoque exemplo veluti ſacrarent. Sed potiffimum referata ſunt clauſtra abominandis hiſce pugnis in Italia ſub Germanis Auguſtis. Vigente Franco- rum Imperio, Duellum, ſive campo contendere, ut ajebant, toleratum potius quàm imperatum videbatur. Ve-

A rùm liſte tibi Ottonis II. Caefaris Leges inter Langobardicas Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. Ibi, *ſi contentio fuerit de quibuſdam caſibus, ut per pugnam decernatur, edicit, jubet, praecipit Imperator.* Proinde mirum in modum crevit exinde in Italico Populo Duellorum ſeges atque licentia. Quod etiam dolendum, minime corruptelae huic obſiſtebant Epifcopi, immo ſuffragio ſuo vim tanto morbo addidiſſe putandi ſunt. Leges quoque promulgavit Italicæ genti obſervandas, & Langobardicis additas, Henricus inter Auguſtos Primus, quem Caclitum catalogo additum adhuc veneramur. Ibi pariter decernitur, *ut per pugnam Homicidia dubia purgentur.* Leges verò teſtatur piiffimus Caefar ſe edidiſſe in Regni Comitiiſ, *attestatione laudis quamplurimum nobis adſtantium fidelium Archiepiſcoporum, Mediolanenſis videlicet, & Ravenneniſis, ſive Trevereniſis, Epifcoporum quoque Transburgenſis, Placentini, Cuman, Vercellenſis, Parmeniſis &c.* Suas quoque Leges Duellum praecipientes ſtatuerat Otto II. in Veronenſibus Comitiiſ Anno DCCCCLXXXIII. *conſentientibus omnibus Italiae Proceribus, adeoque ipſis etiam Epifcopis.* Quamobrem nil mirum, ſi in monumentis antiquitatis tam ſaepe nobis occurrant Canonici & Clerici, Abbates & Monachi, ipſaeque Sanctimoniales aut pugnam in litibus offerentes, aut in eandem oblatam conſentientes. Pro *Curte Stationa*, quae nunc Angleria ad Verbanum Lacum appellatur, altercatio oborta eſt inter *Berengarium & Hugonem Comitem, & Eufraſiam Abbatiffam Parthenoniſ Ticinenſis Sancti Felicis.* Litem diremit pugna peracta in *Papienſi Palatio ante praefentiam Henrici I. Auguſti* ſupra laudati; & victoria ſtetit,

stetit, divinâ auxiliante gratiâ, pugnantî pro sacris Virginibus. En tabulas rei testes: hoc est, Diploma ejusdem Augusti, ex Archivo Monasterii illius olim a me descriptum.

A | Praeferebat pergamena notas omnes authentici sive autographi Privilegii: sed prava Latinitas ancipitem me in ea sententia reliquit.

Confirmatio omnium Privilegiorum & jurium facta ab Henrico I. Imperatore Parthenoni Sancti Felicis Ticinensis, quod appellatur Monasterium Reginae, Anno Christi 1014.

IN nomine Sancte & individue Trinitatis. Hinricus divina favente gratia Romanorum Imperator Augustus.

Omnium fidelium nostrorumque tam presentium quàm & futurorum nosces industria, quod concedimus atque confirmamus pro anime nostre remedio Monasterio Sancti Salvatoris, quod dicitur Regine, medietatem de duabus partibus tam de Castellis quàm de Curtis seu Villis, cum aldiis utriusque sexus, atque cum omnibus pertinentiis, nemina quorum hec sunt: Coronate, Casirenovo, Radea; item Coronate, & Castro-Insula, que nominatur Majore, infra Laco Majore; Lexa, Valle, Summowico, Mezanuga, Villa Bulgavi, Colonaco, Schiate, Passeriano, Verdevio, Vedusclo, Salimputeo, Tricio, Comisa, Ambreciaco, Ambeciaco, Bugenaco, Besonaco, Curunas, Terrentiffi, Vigueria, Pinieli, Morenise, Fanigasce, Bibliano, Spavoaria, Strixia, Bavena, Cariciano, Leocavni, Terucia de duabus porcionis, medietatem scilicet de casis & tribus Capellis, que sunt consecrate, una in honore Dei & Domini Salvatoris, alia in honore Sancte Dei Genetricis Marie, tertia in honore Sancti Romani, cum Curtibus vel ortibus seu pudteis ibi habentibus, que videntur esse in Civitate Pavia tam ad locum, ubi dicitur Monasterio Bernardi, quamque in reli-

B | quis locis infra predictam Civitatem. Item alia Curte, que dicitur Stasziona, seu Castelli, & Paniano cum servis & aldiis utriusque sexus, que omnia dedit Domno Ottoni Tercio Imperatori Liutefredus Terdonensis Episcopus, & idem Dominus Imperator pro anime sue remedio concessit precepto prefato Monasterio. Sed eo defuncto invaserunt Berengarius & Hugo Comes, quos ante nostri presentiam per Pugnam devicit, divina auxiliante gracia, in Papiensi Palacio prefatum Monasterium, Eufrazia Abbaptiffa ei studente providentie. Necnon etiam cum his concedimus illi & alias Cortes & Villas, quas a nostris Predecessoribus preceptali securitate, vel alic modo adquisivit, videlicet: Meroni, Villa Regine, Panariana, Caluliani, Suaicho, Ginasco, Luliaco, in Placentia Capella, que est consecrata in honore Dei & Domini Salvatoris, cum omnibus suis pertinentiis: Cimiliano, Merogia, Manonate, Gislaringo cum Capella, que est consecrata in honore Sancti Desiderii: Cliano, Montecalvo, Poliano, Zurringo, Belba, Wida, Luciano, Vedovi, Quintinari, Ercinasco, Rovoglio, Vicosuave, Petroniate, Nisiaca, Valcinasca, Calvonigo, Fenile, Durvento, dido, Senna, in Montemalo Capella una, que est consecrata in honore Sancti Petri, cum omnibus rebus suis. Quapropter notum sit Catholicorum Fidelium, quod si quis violator

lator hujus Precepti extiterit, quod minime credimus, prenoscatur, se compositurum anni purissimi Libras centum, medietatem Regie Camere, & medietatem Monasterio jam dicto, & insuper ana-

thematis jaculo damnandum veteri ac novi Testamenti. Et ut hujus Precepti pagina inconvulsa permaneat manu propria roborantes, nostri Sigilli eam insigniri precepimus.

Signum Domni Henrici serenissimi

& invictissimi Imperatoris Augusti.

Henricus Cancellarius vice Everardi Episcopi & Archicapellani recognovit.

Datum Anno Dominice Incarnationis MXIII. Indictione XII. Anno vero Domini Henrici Imperatoris Augusti Regnantis XII. Imperii ejus Primo.

Actum Papie feliciter. Amen.

Pendebat bulla plumbea, jam deperdita.

Berengario & Hugoni Comiti, quorum heic est mentio, pater fuit Sigefredus Comes, potentissimus vir, ut ostendi Par. I. Cap. 14. pag. 110. Antiquitat. Estensium, ubi insigne Placitum evulgavi, ad hoc ipsum Monasterium, eandemque causam pertinens. Neque abhorruisse ab hujusmodi spectaculis Henricum I. Augustum, discimus ab Annalista Saxone apud Eccardum ad Annum MXX. Hujus (scilicet Bernhaldi junioris Ducis Saxoniae) frater Thietmarus interfectus est in Duello coram Heinrico Imperatore. Quum verò non liceret olim sine

venia Principis, aut Ducum, & Comitum, Monomachiam peragere (quod salutare aliquomodo frenum conculcavit immanis licentia Seculorum subsequenter) fuere non pauci ex Clero, qui veluti Privilegium sibi ab Imperatoribus procurarunt facultatem dirimendi, quum opus esset, lites suas per Duellum. Id praeter ceteris impetrarunt Canonici Volaterrani ab Henrico II. Imperatore; uti constabit ex ejus Diplomate, quod ex antiquo apographo apud eisdem Canonicos existente a me descriptum, nunc publici juris factum volo.

Henrici III. Regis, & II. Imperatoris Diploma, quo Clerum Volaterranum a jure Comitum eximit, & Ecclesiae Volaterranae omnia illius jura ac Privilegia confirmat, Anno 1052.

IN nomine Sancte & individue Trinitatis. Henricus divinae pietatis ordinatione Secundus Romanorum Augustus. Ea conditione curam nostri of-

ficii nobis divinitus commissam credimus, quatenus in cunctis negotiis divini timoris zelum semper praee oculis habentes sic sollicitemur de mundani Regni dispositione,

tionem, ut ante Regem Regum securi veniamus in reddenda ratione. Quapropter cum omnium subditorum nos oportet curam agere, Ecclesiarum tamen precipue, quarum salva incolumitate dum divino cultui debitum solvitur, Christianae Religionis integritas conservatur. Quocirca omnibus sancte Dei Ecclesie, nostrisque Fidelibus, notum esse volumus tam presentibus, quam futuris, qualiter Wido Sancte Volterrensis Ecclesie Episcopus nostram clementiam adiit, super Comitum, reliquosque publici juris Ministros miserabilem querimoniam agens, quod sub occasione exigendi juris, Clericos & famulos Ecclesie, aliosque super terram Ecclesie stantes graviter affligendo inquietant, & dignitatem sancte Ecclesie indecentissime inhonestant. Ejus itaque miserabili querimoniae aurem nostrae pietatis adhibentes, de Ecclesie liberatione statuimus, ne perfidia iniquorum hominum ulterius eam sub qualibet occasione lacerandos permitteremus. Interventus itaque Agnetis nostrae dilectae contestalis, & Opizonis nostri Cancellarii, concedimus predicto Episcopo, suisque Successoribus Clericos & famulos, aliosque super terram suae Ecclesie inhabitantes in sua potestate, ut liceat eum ante se causam agere, & per Duellium qualibet legali sententia litem diffinire, omnium hominum remota contradictione.

A Preterea omnia, quae Adelmus bone memorie cum uxore sua per cartulam oblationis Volterrensi Ecclesie contulit, scilicet Castellum de Pulliciano, cum Monasterio Sancti Sepulcri, aliisque pertinentiis, & Castellum de Monteacutulo, cum suis pertinentiis, & suam portionem de Rocca de Cori, cum suis pertinentiis, & eam portionem, quam predictus Episcopus de Castello de Montegabro adquisivit, seu quicquid predicta Ecclesia in Castello de Casallia tenebat, & judicatum, quod Ugo Cunizonis filius predicto Ecclesie fecit, & omnia, quae Deo annuente eadem Ecclesia juste & legaliter admodum adquisiverit, nostra preceptali auctoritate dicte Ecclesie confirmando stabilimus, eo videlicet ordine, ut nullus Dux, Marchio, Comes, seu quilibet magna parvaque persona predictam Ecclesiam vel Episcopos per tempora Deo dante ibidem ordinatos de omnibus, quae supra leguntur, disvestire seu molestare presumat. Si quis igitur hujus nostrae donationis & confirmationis preceptum violare presumpserit, componat auri optimi Libras centum, medietatem Camere nostrae, & medietatem jam dicte Ecclesie, suisque Rectoribus. Quod ut verius credatur, diligentiusque ab omnibus observetur, manu propria roborantes, Sigillo nostro hoc Preceptum insigniri iussimus.

Signum Domni Henrici

Secundi Romanorum Imperatoris Augusti.

Opizo Cancellarius vice Herimanni Archiepiscopi & Archicancellarii.

Actum XV. Kalendas Julii, Anno Dominicae Incarnationis MLII. Anno autem Domini Henrici Tertii Regis, Secundi Imperatoris, ordinationis ejus XXIV. Imperii VI.

Actum Turengo, feliciter, Amen.

Sequuntur signa Notariorum, qui descripserunt ex authentico.

Ita Conradus I. inter Augustos An. MXXVIII. uti legitur Tomo IV. Italiae Sacrae, Petro Episcopo Novariensi Comitatus quosdam & Castellam confirmans, tribuit *licentiam dirimendi Regali, seu Duellari diffinitione emerfuras contentiones*. Legendum heic *Legali seu Duellari*. Sed nunquid Clerici ac Monachi, percontetur imperitus quisquam, & ipsi ad Duellum processere aliquando? Apage. Erant eis Advocati tum ad alia diversa munia, tum ad hoc etiam electi, ut quum pro tutandis Ecclesiae rebus ad Certamen prodire opus erat, ipsi armati adversariis sese in agone opponerent. Vide sis infra Dissertationem LXIII. *de Advocatis Ecclesiarum*. Atque interea accipe Legem III. Ottonis II. Augusti inter Langobardicas: *De Ecclesiarum rebus, ut per Advocatos pugna fiat, similiter jubemus*. Fortassis *Advocati* vox hoc in loco

A latiori significatione sumenda est, ut sit, alium quemcumque pugnatorem pro se substituere. Certo quippe novimus, per alios quoque pugiles Clericum quandoque, immo plerumque, sua jura in campo sustinuisse. Hos quoque *Advocatos* appellare consueverunt. Anno Christi MX. Placitum habuit *Helmperus Episcopus Arretinus*, quem Ughellius appellat *Elimpertum*, sive *Elimptum*, seu *Humbertum*. Coram eo litem agitavit Rodulfus Abbas Coenobii Arretini Sanctarum Florae & Lucillae contra Petrum Notarium; & ut moris erat, Farulfus Advocatus Abbatis & Monasterii pro eo instabat contra adversarium, quem tandem provocavit ad pugnam. Digna est, quae luce fruatur, Charta litis illius, & pugnae conditae. Eam ex membrana, quae videbatur authentica, existente in Archivo supra laudati Monasterii, ego olim descripsi.

Placitum coram Helmperto Arretino Episcopo habitum, in quo Rodolphus Abbas Monasterii Sanctarum Florae & Lucillae litem Petro filio Andreae movet de quodam Manso, & Farulfus Advocatus Abbatis decisionem per Pugnam petit, Anno 1010.

IN Dei nomine, Comitatu Aretino, in casa domnicata Helmperti sanctae Aretinae Sedis venerabilis Episcopi, in loco, qui dicitur Cesa, in judicio residebat jam dictus religiosus Episcopus, & Gerardus Vicarius, Bertulfus, & Balduzo, & Lambertus Judices. In presentia Ursi, & Arinulfi, qui suis Notarius, & Heldebrandi filii Rodulfi, & Berardi filii Grifonis, & Ubaldi filii Uldizonis, & Gerardi filii Leonis, & Petri filii Raginerii, & Gosberti filii Leoperti, & Teuzonis filii Gerardi, & in presentia multorum hominum, quorum nomina dicere longum est. Advocat Rodulfus Abbas Ecclesie, & sa-

D cri Cenubii sanctarum Virginum Florae & Lucillae, una cum Tarulfo, quem Advocatum sibi elegit: & ex alia parte Petrus filius Andreae, qui fuit Notarius. Tunc denominatus Tarulfus dixit ei: Hoc quero adversum te, quod Mansus integer de loco Ripule in Casale Quarto cum sua pertinentia, & terra illa, quam Senior meus Rodulfus Abbas cum suis hominibus tibi eri ostendit, quantum ex ea pertinet de prenominato Manso de Ripule, predium Sancte Flore est; & tu Mansum & terram illam malo ordine investisti. Ad hoc respondit scriptus Petrus: Duas partes Mansi & ter-

& terre hujus mea proprietas est: tertiam autem non contendo, quia non possum, eo quod Sancte Flore propria est, & michi non pertinet, nisi tantum, quantum ex parte sancti vestri Monasterii eam in beneficio habui. Denominati itaque Judices taliter audientes judicaverunt, ut Petrus cum suis heredibus sit de tertia portione illa, quam diximus de Manso & terra, tacitus & contemptus & venatus, & Monasterium presatum habeat eam secure, & firmiter ad proprietatem. Farulfus itaque Advocatus iterum dixit ad Petrum: De tertia parte, quam dicis, taceo, & de duabus partiis de terra, que fuerunt de Manso illo de Ripule, quas Winizo tenuit. De Quarto nichil tibi dico. De duabus residuis quero contra te, quod predium Ecclesie & Monasterii Sancte Flore est; & tu eum malo ordine investisti. Et Petrus respondit: Ex hoc tortum adversum me queris. Farulfus instans, non viribus proprii corporis confusus, sed de sola veritate, & auxilio Sanctarum Dei Virginum Florae & Lucillae presumens, dixit. Querelam meam in te depositam, falsam, vel, ut dicis, tortam non credo, quia cum Dei adjutorio per Pugniam exinde veritatem invenire volo. Petrus autem, hoc nescio, si ex corde, si hoc non renuit. Judices vero considerantes eum penè carentem tutela propriae dexteræ, & memores quod legerant de duobus altercantibus, quia in Lege eorum scriptum est: quod si unum eorum juvenilis vel decrepitas *, seu infirmitas pugnare prohibuerit, liceat ei pro se Pugnatores mittere; ea autem auctoritate muniti permiserunt ei Pugnatores habere. Petrus autem ducens secum Dominicum, qui Gerzo, filium Inge. & eum pro se Pugnatores constituit; quibus Farulfus wadium dedit de invest.

Tom. VIII.

A stitura predii ejus veritatem per Pugniam invenire, & fidejussorem Gerardum filium Leonis posuit sub obligatione pene decem Librarum argenti, & amissione terre, si se subtraheret. Petrus e contra cum denominato Pugnatore recipientes eam, eidem Farulfo wadium dedit, id ipsum per presatum Pugnatores defendere, & Hubaldum filium. Idem fidejussorem posuit, similiter sub obligatione pene decem Librarum argenti, & amissione terre, si se subtraxerint.

Hoc factum est in Anno ab Incarnatione Domini Nostri Jesu Christi Millesimo Decimo, Nonavo Kalendas Aprilis, per Indictionem VIII.

Lambertus Judex scripsit & complevit.

C Animadverteris Abbatem ad Placitum convenisse una cum Farulfo, quem Advocatum sibi elegit. Temperare suspitione non possum, quin Abbas inito antea consilio deterrendi adversarii per oblationem certaminis, Farulfum hunc eam tantum occasione, id est extra ordinem constituisse suum Advocatum, quod eum nosset viribus & lacertis bene munitum, adversarium verò imparem ad resistendum. Et sane infelix Notarius certamen oblatum, verbis quidem, sed non corde acceptum habuit. Verum Judices, quibus aliunde perspecta erat ejus impotentia, simulque noverant, Leges in hisce casibus infirmitati hominum opem ferre: permiserunt ei Pugnatores habere, hoc est alium pro se pugnantem inducere: quod ille perlubenter accepisse putandus est. Legem ergo laudant Judices illi, edicentem de duobus altercantibus: Si unum eorum juvenilis, vel decrepita aetas, seu infirmitas pugnare prohibuerit, liceat ei, pro se Pugnatores mittere. Et revera id statutum ab Ottone II. Augusto Lege X. Langobard. totidem verbis. Qua-

re non Ecclesiasticis tantum, sed & Comitibus, & Laicis iis, quos juvenilis aut decrepita aetas, aut infirmitas aliqua excusabat, feminis denique, licuit pro se Pugnatores exhibere. Ita decretum ab eodem Ottone II. Lege XI. Langobard. statuente, ut ii *per consimiles Advocatores per pugnam lites dividant. Ceteri vero naturâ liberi* (Servis enim pugnare interdictum fuit) *per semetipsos respondeant.* Sub nomine *Advocatoris* heic potius significari videntur ii, quos *Campiones & Campiones* in aliis Legibus appellatos reperimus. *Vicarii* quoque a nonnullis nuncupati sunt, quod vices pro alio in Monarchia sustinerent. Atto Vercellensis Episcopus in Opusculo de Pressur. Eccles. *Ad Pugnam producere*, inquit, *(heu) nostros compellimur Vicarios, ut vel istorum caede victi, vel illorum, quasi absoluti esse videamur.* Quod verò *Campiones & Campiones* promiscue ii fuerint appellati, tribuendum Germanicae Linguae, in qua *Campff* est Certamen, sive pugna; & *Campffen* pugnare; *Campffer* verò idem, ac qui Italis *Campio & Campbio*. Apud veteres *Campus* fuit locus proelii; atque ipsum proelium. Inde hoc nomen. At inquires: quicumque ergo facultate offerendi *Campionem*, sive loco sui Pugnatores, fruebatur, quam fortissimos poterat elegerit. Ita sane. At hac ipsa in re iniquitas consuetudinis & Legis illius evidentius sese prodebat. Cuicumque enim Laico cum Clerico contendenti aut victum

A se dare, aut pugnam suscipere opus fuit. Si suscipiebat, qualiscumque foret, hoc est, licet viribus & armorum usu parum instructus, Campo contendere ipsemet cogebatur. Contra *Comites, Ecclesiastici*, ceterique a Certamine immunes, fortissimum omnium pugilem a se delectum pro se offerre ad Certamen poterant. Porro necesse est, multum detulerint superno auxilio, & caelestibus prodigiis, qui tanta imparitate aleae certaminis se committebant. At revera non deerant, qui malebant in iudicio victas manus dare, quandoquidem se ineptos ad resistendum armis agnoscebant, quam gravissimo periculo suo exposcere & exspectare miracula e caelo. Vide Praefationem meam ad Leges Langobard. Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. ubi Placitum evulgavi, coram Bonifacio Marchione habitum Ferrariae Anno Christi MXV. Ibi Episcopus Ingo, oblato Duello, *timore coactus*, Monasterium a se occupatum dimittit. Wido quoque Lucensis Episcopus Anno MLV. cum Azone Advocato suo coram Henrico Imperatore II. contendebat cum Gandulfo Lucensi, causâ tertiae portionis Castelli Aginulfi. A se justitiam stare Episcopi Advocatus *per pugnam probare voluit*: Gandulfus autem satius duxit pellem suam, quam Castelli possessionem tueri. Ejus rei testem profero Chartam, quam ex vetustissimo Regesto Cathedralis Sarzanensis sive Lunensis exscripsi.

B

C

D

E

Placitum in Runcaliis habitum coram Henrico Rege III. Imperatore II. in quo Lucensis Episcopus Wido evincit tertiam partem Castellii, quod dicitur Aginulfi, contra Gandulfum de Luca, Anno 1055.

DUm in Dei nomine, loco Runcalia, in iudicio residebat Dominus Henricus serenissimus Imperator ad iustitiam faciendam ac deliberandam, residentibus cum eo Wido Archiepiscopo Mediolanense, & Ambrosio Episcopo Bergamense, & Dyonisio Episcopo Placentino, Bonusfilius, Otto, Wibertus, Ubertus, Asto, Burgundius, Waltraus, & Sembardus, Azo, Ansaldo, Johannes, Strado, Judices sacri Palatii, & reliqui plures. Ibiq; in eodem veniens iudicio Dominus Wido Lunensis Episcopus, una cum Azore Iudice & Advocato ipsius Ecclesie, nec non ex alia parte Gandulfus filius quendam Henrici de Luca: & reclamaverunt suprascriptum Gandulfum de Castello, quod dicitur Aginulfi, prope Portam, que dicitur Bertam, de tertia porcione ipsius Castellii, & monte, & Certe, cum omnibus pertinenciis eorum, que olim fuerunt Sancte Marie Lunensis Ecclesie. Et dixerunt, quod pars predictae Ecclesie de ista tertia porcione investita fuisset, & suprascriptus Gandulfus malo ordine disvestisset. Et sic per Pugnam probare volebant: & suprascriptus Gandulfus hec defendere noluit: sed per fustem, quem in sua gerebat manu, refutavit predictam tertiam porcionem suprascripti Castellii, & Curtis, & eorum pertinenciis in manibus predicti Episcopi, & ejus Advocati. Tunc predictus Episcopus, & ejus Advocatus dixerunt: Habemus & tenemus ad proprietatem ipsius Episcopi suprascriptam tertiam porcionem de suprascriptis Castello, & de suprascriptis omnibus rebus. Et si

A quilibet homo adversus nos exinde aliquid dicere vult, parati sumus, cum eo inde ratione standum & legitime finiendum. Et quod plus est, querimus, ut dicat iste Gandulfus, qui ita de suprascriptis est, si istam tertiam porcionem Castellii & ceterarum rerum proprie sunt suprascripte Lunensis Ecclesie: aut si ipse Gandulfus aliquid scriptum aut firmitatem habet, per quas nobis suprascriptis rebus intencionare possit annon. Cum ipse Episcopus & ejus Advocatus taliter verulissent, ad hec respondit suprascriptus Gandulfus: Verè tertia porcio istius Castellii & Curtis & eorum pertinenciis propria est suprascripte Ecclesie Lunensis, & esse debet cum Lege. Et mihi ad habendum vel requirendum nichil pertinet vel pertinere debet, pro eo quod nullum scriptum, nullamque firmitatem vel rationem habeo, per quas intencionare aut contendere possem: sed ut dixi pars est suprascripte Ecclesie, & esse debet cum Lege. Et spondit se suprascriptus Gandulfus, & sui heredes, ut si unquam in tempore de ista tertia porcione Castellii & Curtis, & eorum pertinenciis adversum predictam Ecclesiam & adversum predictum Episcopum & ejus Advocatum, vel successores eorum, aut cui ipsi dederint, agere aut causare vel removere presumpserint, vel per Placitum fatigare per se, vel per submissam personam, & tunc exinde omni tempore non permanferint, vel si apparuerint ullum datum, aut factum, vel quodlibet scriptum, quod ipsi exinde in aliam partem fecissent.

sent, & claruerit, tunc obligavit componere ipse Gandulfus sui que heredes ad partem superscripte Ecclesie penam dupli superscriptis rebus, sicut pro tempore fuerint meliorate, aut valuerint sub extirpatione in consimilibus locis, & insuper penam auri optimi Librarum centum. Et insuper superscriptus Dominus Imperator per fustem, quam sua tenebat manu, misit bannum super predictam Ecclesiam, & Advocatum ejus in Libris centum auri optimi; ut si quislibet homo amodo presumpserit de jant dicta tertia porcione superscripti Castellii & rebus devestire aut molestare, vel contendere, aut in aliquis subtrahere tempaverit, sciad se esse compositurus superscriptas Libras centum auri. Is actis & manifestacio ut supra facta, rectum eorum Judicum & Auditorum paruit esse judicaverunt, ut juxta eorum professionem & manifestationem jam dictus Episcopus & ejus Advocatus ad partem superscripte Ecclesie habeant & teneant ad proprium jam dictum Castellum, & omnibus rebus. Et ipse Gandulfus & sui heredes maneant exinde omni tempore taciti & contenti. Finita est causa. Et hanc noticiam pro securitate superscripte Ecclesie fieri ammonuerunt.

Quidem & ego Wilielmus Notarius sacri Palatii ex jussione superscripti Imperatoris & Judicum hanc noticiam scripsi, Anno ab Incarnatione Domini Nostri Jesu Christi Millesimo Quinquagesimo Quinto, Imperii vero Domini II. Henrici Imperatoris Augusti Anno Nono, quinto die mensis Martii, Indictione Octava.

Nuper dixi, absque venia Principis nefas fuisse Duellum facere. Id quoque observatum videas a Veronenli Republica Anno MCCXXVIII. quum inter Leges municipales ejusdem Populi, ab amico meo erudito Archipresbytero Campagnola editas,

A Cap. 78. Praetor hoc inter alia se praestitutum polliceatur: De maleficiis absconsis, si persona suspecta sit, sine indicio; si autem suspecta non fuerit, cum indicio, meo arbitrio determinabo Duellum, vel judicium judicabo. Et si de aliqua causa Pugna erit ordinata vel judicata, faciam fieri juramentum secundum Legem. Et si alter amiserit Pugnam, ipsum meo arbitrio puniam. Quae tamen haecenus de imparitate pugnatorum objecta sunt, si non ubique, certe multis in locis emendata fuere. Nimirum cavebatur, ne infirmo, & certaminum imperito fortis ac peritus objiceretur. Audi eadem Veronenlium Statuta Cap. 126. Omnes Campiones bravos & magistratos (idest Italice ammaestrati, e pratici del combattere) per me (hoc est, Praetorem) vel per Judices Communis Veronae, sive Consules, bona fide coaequabo: facta coaequatione, defendenti electionem dabo. Atque hinc etiam colligere possumus, concessam fuisse a Veronenlibus facultatem cuicumque eligendi, si mallet, qui pro se cura adversario pugnam iniret, contra quam Otto II. ut antea vidimus, constituisse. Conducebantur autem carum ejusmodi Campiones: idque nos edocent eadem Statuta Cap. 125. ubi haec decernuntur: Nullus Campio noster, sive extraneus, de cetero ararum nomine ultra centum Solidos suscipiat aliquam occasione, vel sub aliquo colore: nec aliquis ultra praesumat dare. Neque tantam pecuniae summam exigere iniquum fuit; nam Campioni victo poena manus truncandae imminabat, uti supra innuimus: quam tamen poenam, ut puto, ii pretio oblato redimere solebant. Ceterum alicubi extra Italiam infames habebantur ejusmodi pugiles conducti; in Italia vero secus, immo inter bravos,

bravos, hoc est, fortes ac animosos computabantur. Vidimus, quotiescumque incertum erat crimen alicui obiectum, controversiae decisionem (stulte profectò) commissam Pugnae fuisse. Perdurabat autem in Lombardia execrandus iste mos sub finem Seculi XII. atque ad eum sese accommodare Mulieres ipsae cogebantur. Nam, ut habetur in Vita Sancti Lanfranci Episcopi Ticinensis apud Bollandianos ad diem XXIII. Junii, quum *puella quaedam, nomine Galesta, veneni propinati fratri suo incusata, factum infociaretur*, Praetor Ticinensis Duellum fieri debere iudicavit. Quot verò tum iniqua, tum

A ridenda interdum acciderent in eiusmodi feralibus Pugnis, quae in campo peragebantur, sive in area undique clausa, universo Populo spectante, ut olim ad Gladiatorum spectacula factum est, Lectori gratum erit accipere ab altera Charta, quam ex Archivo Regiensis Monasterii, olim Sancti Prosperi, nunc Sancti Petri, descriptam ad me misit tum ex doctrinâ, tum ex piis moribus spectatissimus Vir, Domnus Maurus Vallisnerius Abbas Benedictinus Regiensis. Ex ea autem, ut obiter dicam, elucere etiam poterit, Mathildem Comitissam celebrem Regiensis Urbi titulo Comitissae praefuisse.

Memoria litis & Pugnae inter Monasterium Sancti Prosperi Regiensis,
& Commune Vallis pro bonis in territorio Nassetae, coram
Judicibus Matildae Comitissae, Anno 1098.

UT in posterum firmiter memoriae commendetur, necessarium duximus, his litteris breviter innescere de Lite, quae fuit inter Abbatem Monasterii Sancti Prosperi de Regio & homines, qui dicuntur de Vallibus. Cum-questus est Abbas cum suo Advocato ante Ualdum Judicem de Carpeneta, quod ipsi homines de Valle injuste tenebant quasdam res territorias in Curte de Nasseto, quae erant juris Ecclesiae Sancti Prosperi. Qua quaestione ab Ubaldo diligentissime examinata, & per tres homines Curis Nassetae iurejurando decisa; reddidit possessionem Ecclesiae, ut in Notitia legitur. Quo facto homines de Vallibus ierunt ad Matildam Comitissam, & dixerunt, se injuste divestitos esse. Quapropter ipsa Cemitissa misit Bonum Judicem de Nonantola, & praecepit Ubaldo Judici, ut iterum inquirerent, & praeceperent utri-que parti, ut inde essent parati ad

C Pugnam. Partibus congregatis ad hoc coram praedictis Judicibus, ipse Abbas statim ostendit Praecepta Regum, scilicet Karoli & Ottonis, in quibus apte dinoscitur res proprias esse Ecclesiae, ut in scriptis Ecclesiae continetur. Et insuper Causidici Abbatis ostenderunt Legem Serenissimi Imperatoris Justiniani, in qua continetur, eos, qui ab Herra-rio, vel ab Augustali Domo aliquid accipiunt, statim securos esse, sive experiantur, sive conveniantur, ut apte claret in Justiniano Codice, & Institutionis. Et alias multas optimas ostenderunt allegationes: quas praedicti Judices omnino respuerunt; & dixerunt nullo modo facturos, nisi quod facerent Pugnam. Et invita parte Ecclesiae fecerunt appellationem, & responsionem de Pugna. Et fecerunt invadere sub pena decem Librarum Lucens. Et statuto die, Campionibus paratis ad Pugnam, pars Ecclesiae tantam habuit humi-

humilitatem, ut totas illas res, quae in lite erant ex parte Ecclesiae, concedebant adversariis, secundum laudamentum Missorum Comitissae: quod adversaria pars penitus tenuit. Campionibus ad Pugnam conjunctis, Campio ipsorum hominum de Vallibus iactavit pro maleficio, antequam inciperet Pugnam, wantonem faemineum, variis coloribus distinctum, super caput Campionis Ecclesiae: quod omnino Leges vetant, atque mulctant. Illis autem pugnantibus, nemo illorum cecidit. Sed dum se invicem manibus arriperent & dilaniarent, multitudo hominum partis eorum de Vallibus compresserunt Campionem Ecclesiae, & apprehenderunt eum. Sed ipse evasit de manibus eorum; & reversus in Campum, viriliter requisivit Pugnam. Iterum aggressi, violenter ceperunt eum, & crudelissime ceciderunt eum. Sed pars Ecclesiae, quamvis minima, volens adjuvare eum, mercedem tamen petendo, fere omnes percussi & vulnerati vix evaserunt. *His omnibus, ita ut superius legitur, ordine peractis, contentio orta est, ita quod pars hominum de Vallibus dicebant, se per Pugnam vicisse, & pars Ecclesiae assererat, se minime esse victam: & Campio partis Ecclesiae dicebat, se nullo modo superatum esse, & viriliter & prudentissime volebat pugnare. Et ipse Ubaldu Judex, in cujus provisione Pugna erat constituta, dicebat, Litem in dubio remanere, neque per hanc Pugnam decisam esse: qua de causa nullam inde Judices dedere sententiam. Haec causa accidit praesentibus Judicibus Ubaldo, & Bono, atque Alberto Causidicis, etiam Ubaldino Heriberto Advocato praedictae Ecclesiae, Giberto Carbone, atque Frogerio, & ceteris, Hadegerio & Ugone filiis condam Manfredi de Grup-*

A. po, Gottsfredo de Rosano, & Sigefredus Sigezone, atque Ildeberto de Regio, Sigezone atque Giberto filiis Bibentisquam, Rozone de Pellavo, Ingebaldo, Mazzolino, & filio ejus, Rodulpho de Pulliano & frater ejus, & Burnengo de Bundolo, & Manfredo de Villula, & aliis quampluribus, Anno ab Incarnatione Domini Nostri Jesu Christi Millesimo Nonagesimo Octavo, III. Nanas Julii, Indictione Septima, in Villa, quae dicitur Garfagnolo.

Uti legere potuisti, maleficii suborta suspicio est, quod Laicorum Campio ante pugnam Wantonem, sive chirothecam, variis coloribus distinctam, projecit super caput Campionis Ecclesiae, subdendo: quod omnino Leges vetant & mulctant. Innuitur fortassis haec Lex Langobard. 371. Rotharis Regis, in qua statuitur, ut nullus Campio praesumat, quando ad Pugnam contra alium vadit, herbas, quae ad maleficia pertinent, super se habere, nec alias similes res, nisi tantum arma sua, quae conveniunt. Vide quam superstitiosae olim forent in hisce Pugnis Majorum nostrorum mentes, & quam delicatus, ne dicam ridendus esset Monachorum metus ex chirothecâ in suum Campionem projectâ. Si conjicere licet, non aliâ de causâ ipsam adversarius projecisse videtur, nisi ut initium Pugnae indicaret. Non enim à vero abhorret, jam tum obtinere coepisse usum laceffendi ad Pugnam, sive diffidationis, ut appellabant, per chirothecam, quam *il guanto della battaglia* nostri dicere postea consueverunt. Certe Judices ii nullam rationem habuere Wantonis projecti, etiam si variis coloribus distinctus esset. Ceterum in nimium sermonem oratio excresceret, si singula persequi vellemus ad barbaricum hoc argumentum spectantia, & potissimum quousque pro-

cesserit.

cesserit perverſae & feralis hujus Conſuetudinis exceſſus uſque ad ſaeculum XVI. quo declinante declinare ſenſim & ipſa coepit. Subſequenti autem ſaeculo adeo enervata eſt, ut noſtris jam diebus, niſi perquam raro, audiamus, furentem aliquem ad ſingularem Pugnam condicto tempore procedere. Atque heic quamquam res ſit alioqui vulgatiffima, commemoratum volo Duellum famoſiſſimum, condictum Anno Chriſti MCCLXXXIII. inter Carolum I. Siciliae, ac Apu-

A liae Regem, & Petrum Aragonum Regem, ob ereptam eidem Carolo Siciliam. Qualem exitum ea conſilia habuerint, nihil eſt, quod ego edifieram, quum de his multa habeantur in Colleſtione mea Rerum Italicarum. Rem tamen non ingratham Lectoribus facturum me ſpero, ſi quae Carolus tunc ad Rempublicam Mutinenſem ſcripſit, ex hujus Archivo adferam, ad illius temporis Hiftoriam opportuna.

Litterae Caroli I. Siciliae Regis ad Mutinenſem Rempublicam, quibus Petrum Aragonum Regem injuſtum, infidum, atque infamem evincere conatur, & qualibus conditionibus condictum antea inter ipſos fuerit ſingulare Certamen, exponit, Anno 1283.

Memoriale ſit Ambaſſatoribus Regiſ euntibus ad partes Italiae, quoru Civitatibus & Amicis Italiae exponent ea, quae ſequuntur.

Karolus &c. talibus &c. ſalutem. Quia firmiter credimus, quod de ſtatu & proceſſibus noſtris felices libenter auditis rumores, amicitiae vestræ cupimus eſſe notum, quod in ſcriptione praesentium cum cariffimo Domino & Nepote noſtro Rege Franchorum Illuſtri apud Morasſcum ſani eramus, hilares & jocundi, gratiâ omnium Creatoris; & ut de proceſſibus noſtris, & Petri olim Regis Aragonum veritatem ſciatis, totius facti ſeriem, pactorum, & belli initorum inter Nos & ipſum, vobis ut Amicis noſtris cariffimis, in quodam rotulo cum Literis noſtris de credentia, per portitorem praesentium deſtinamus: per cujus tenorem dilucide videre poteritis, quod per ſanctam Romanam Eccleſiam Regno Aragoniae, & omnibus aliis Terris ſuis, ac etiam per ſe ipſum privatus eſt, prout in proceſſu Summi Pontificis, & dictis pactis, & conventionibus con-

C tinetur. Et per hoc videre poteritis, quod ipſum excaecaverunt ejus peccata, a natura operum Praedeceſſorum ſuorum ſic turpiter deviendo, quod in defectus multiplices incidit, ut evidenter apparet. Factum enim iſtud novum eſt, extraneum, & horribile cuique bono viro ad intelligendum ac etiam audiendum: de quo omnes debent mirari, qualiter homo tantae propaginis propria voluntate tam graves defectus incurrit, verecundiis inexcusabilibus, oneratus. Super quibus boni debent dolere, quod homo tantae bonae originis, in tot & tantos defectus ſe poſuit, ut dictum eſt. Et poteritis videre per ea, quae ſequuntur, quod ſententiam, per quam appellabamus eum de proditione vel quaſi, intelligere clare poterat & debebat, & nullatenus ignorare.

D
E Dicbamus primo & dicimus, quod nullatenus ſperabamus, nec credere tenebamus, quod idem Petrus deberet intrare, vel invadere Regnum noſtrum, eo quod tractaverat, & tractabat nobiſcum tunc de Matrimonio contrahendo inter
unum

unum de Liberis suis & unam de Infantibus filii nostri: & dum in Urbeviteri eramus, per dies non multos ante rebellionem Sicularum, nobis super tractatu hujus Matrimonii Praepositum Massiliensem cum suis Literis de credentia destinavit; per quam credentiam nobis dixit Dominus Praepositus, quod dictus Petrus de dicto Matrimonio contrahendo magnam voluntatem habebat, quodque supra Saracenos ire intendebat in brevi: & volebat nobis inter cetera promittere, ut si contingeret, ipsum Regnum aliquod acquirere contra Saracenos, quod Regnum sic acquisitum filio suo, qui cum filia filii nostri contraheret, & alias Terras, si quas acquireret, assignaret. Insuper dixit nobis dictus Praepositus alia multa verba amabilia ex parte ipsius. Item ex eo quod dictus Petrus de Aragonia requisivit Summum Pontificem super Decimis Terrae tunc suae, sibi per ipsum Summum Pontificem concedendis, & super eo quod ipse Romanus Pontifex dictam Terram reciperet in guardia & protectione sua & Ecclesiae Romanae, asserendo sibi, quod ipse ibat contra Saracenos ad exaltationem Fidei Christianae. Item ex eo quod ipse Petrus de Aragonia, cum nobis suas Literas destinaret, ipse semper in eisdem suis Literis Nos ipsos Regem Siciliae nominabat, & nostrum filium in suis Literis filium Regis Siciliae nominabat. Item ex eo quod cum memoratus Rex Francorum intellexisset, quod idem Petrus vasa sua paraverat ad navigandum per mare, ipse Francorum Rex misit eidem Petro Nuncios suos solemnes, dicentes sibi, quod ipse Petrus nihil faceret, neque iret contra Nos, nec contra filium nostrum: & si hoc ipse faceret, haberet pro firmo, quod ipse Rex Francorum teneret & haberet illud, tamquam si personae suae propriae factum esset; ipse vero Petrus respondit eisdem

A Nuntiis, se contra Nos, seu contra filium nostrum non facturum aliquid, quod eidem Regi Francorum displicere deberet. Illud etiam vos scire volumus, quod tractatus Matrimonii supradicti de liberis filii nostri, & Petri praedictorum durabat & tunc, quando ipse Petrus intravit & invasit Regnum nostrum.

B Item ex eo quod idem Petrus non solum in dicto tractatu Matrimonii, immo etiam in multis aliis ostendebat amorem erga Nos & filium nostrum, ad hoc ut ipse nos posset melius decipere, & ad hoc ut nos possemus minus percipere de mala voluntate, quam erga nos habebat, & de iis, quae contra nos facere intendebat, & ad hoc ut magis deberemus confidere de eodem. Item ex eo quod idem Petrus nullatenus ostendit displicere sibi, cum nos ivimus contra Principem Manfredum quondam ejus Socerum, nec umquam aliquam petitionem, seu querelam de dicto Regno Siciliae fecit coram Summo Pontifice, nec etiam coram nobis. Et omnes causae suprascriptae fuerunt sibi dictae, quando Nos appellavimus eum pro Bello faciendo. Et ad hoc poteritis cognoscere & scire, quod ipse Petrus saepe dictus potuit bene scire & cognoscere, qualiter & quare Nos appellabamus eum ad faciendum Bellum supradictum. Idud etiam vos scire volumus, quod appellatio praedicta, quam Nos sibi faciebamus, & quam Nos sibi mandavimus per Nuntios nostros, fuit facta hoc modo, videlicet: Quod ipse intraverat Regnum nostrum Siciliae contra rationem, & malo modo, nullâ diffidatione nobis factâ, propter rationes & causas hi: scriptas, & per Nos sibi mandatas. Per quas ipse intelligebat, & intelligere debebat, qualis erat forma appellationis praedictae, quam sibi mandavimus. Nos enim dictam appellationem sibi mandavimus, & verba praedicta curialius quam potuimus. Et tamen in-

junximus Nuntiis nostris, quod ipsi declararent eidem Petro formam appellationis praedictae, & specialiter illa verba, quod malo ordine intraverat, si non intelligeret, qualiter Nos intelligebamus eadem. Quare Nuntii nostri, cum sibi dixissent, quod Nos appellabamus eum in ista forma, quod nostrum Regnum intraverat contra rationem & malo modo, nulla diffidatione praemissa, dixerunt ei, Nos ipsis injunxisse, quod si ipse non bene intelligeret illa verba, quae sibi mandaveramus; videlicet quod ipse intraverat malo modo, prout nos intelligebamus eadem, quod ipsi sibi clare dicerent, & darent intelligere. Ipse vero Petrus eidem Nuntiis nostris respondit alia voce, & coram multis ibidem praesentibus, audiensibus, & intelligentibus, se bene intelligere vim & tenorem verborum illorum, quod male intraverat. Nam per illa verba intelligebat, quod nos imponebamus ei pravitatem, infidelitatem, & proditorem. Et tunc praefati Nuntii nostri responderunt, quod ex quo intelligebat illa verba supradicta eodem modo, quo Nos intelligebamus, non erat necessarium eidem ea verba amplius declarare. Dixerunt etiam sibi iidem Nuntii nostri, quod si nos curialius potuissimus mandasse, quam sic dicta forma per eundem Petrum intellecta & responsa, & per Nos similiter intellecta, nos hoc fecissimus libentius, quam per verba praedicta. Verba enim supradicta, quae Nos sibi mandavimus, & illa, quae vobis tenore praesentium intimavimus, non potuimus, nec possumus curialius denotare, ex eo quod facti turpitudine id requirit. Quod quidem factum Assentatum per eum non potest dici seu discooperiri absque contumelia. Nos enim credebamus, & credere debebamus, consideratis propagine, ex qua idem Petrus descendit, & simulatione, quam de se ipso ostendebat, quod si ipse

Tom. VIII.

A certus esset, se moriturum in Bello ipsa die, cogitando se facere quod debebat, ipse debuisset & voluisset potius eligere Bellum faciendo quod debebat, quam se sic turpiter absentare, & se onerare de tot & tantis contumeliis, & injuriis contractis in conventionibus supradictis, promissis & juratis per eundem. In quo facto, simulatione, & exemplo ipse dedit suspicionem multis filiis proborum bonorum per exemplum, quod dedit eis. De quo cor suum debet esse in magna anxietate & grandi dolore, si delectaretur in bono, & si ipse sapiens esset, & adverteret facta sua praedicta, & conventiones praedictas initas inter Nos, & eundem, in quibus poenae gravissimae continentur.

C Et quia Bellum & conventiones supradicta sciuntur, & divulgata sunt per universum Orbem, ideo ipsius excessus amplius aggravatur, & dat poenis exemplum: cum casus similis numquam, aut raro acciderit de voluntate ambarum partium, contumeliis & injuriis tam magnis, & poenis tam grandibus oneratus. Propter quas rationes ipse debuisset potius voluisse mori in dicto Bello, quam se cum tanta ignominia absentasse. Nos certe pro firmo asserimus, quod nos magis voluissimus in memorato Bello mori, quam in die ad Bellum faciendum assignata non venisse, sicut ipse non venit, nec comparere curavit. Et hoc idem deberet velle omnis homo, qui desiderat bonorem acquirere, & infamiam evitare.

E Et turpissimum quidem est in homine non dubitare acquirere infamiam, vel eam cooperire sub velamine truffae, sive bordae, ostendendo, infamiam non esse, ubi est. Et certe omnes illi, qui hoc vitio laborant, utuntur grandi excessu, & non videntur fervere in bene faciendo. Probo tamen homini difficile quidem est, scire se in suis excessibus consortare, cum natura & ratio confirmationem hujus si-

N

bi

bi non suadeant, immo tollant. Propter quod nos dicimus, quod sic illi se confortantes, habent grandem praerogativam, eo quod de facili in eorum excessibus & infamiis confortantur; licet hoc non consonet rationi: non tamen per hoc aufe-
 runt, nec auferre possunt noticiam & cognitionem infamiae hominibus huiusmodi. Et in hoc, ut nobis videtur, possunt cognosci pii ab impiis evidenter, quia saepe contingit, quod probi homines appetentes bene facere, & dubitantes infamiam consequi, timent & dubitant, ne delinquerent vel excederent, si facerent aliqua, in quibus, si ea facerent, nullatenus excederent nec peccarent. Et hoc contingit propter magnum desiderium, quod habent de bono faciendo, & honore acquirendo, & propter magnum amorem, & dubitationem, quam habent de malo faciendo, & infamiam consequendo. Et ab hoc probi homines, quoniam in hoc minus cognoscunt propter grandem amorem, & dubitationem, quam habent de malo faciendo & infamiam consequendo, & propter grandes labores & poenas, quos & quas in eorum cordibus sustinerent, si per eorum culpam infamiam acquirerent, minus possunt ipsi invenire de excusationibus & rationibus & velamentis, ad cooperiendum, colorandum, & monstrandum modo infamiae, si intrarent in eandem. Verumtamen illi, qui parum valent, & parum infamiam dubitant, non multum curant, nec multum cogitant, nec multum timent, incurvere infamiam: immo, cum ipsam consequenter parum inde curant, & in hoc de facili se confortant, & de facili inveniunt vias, colores, & simulationes, ad hoc ut infamia non sit ibi, ubi verè est. Propter quod apparet, hominem non dubitantem infamiam, non de facili posse convinci, ut cognoscat, se eadem infamiam oneratum. Et haec sunt vera, &

A consonant rationi. Et verè fatuitas quaedam esset, eadem suadere alicui, infamiam non dubitanti, ipsum ex aliquo facto consequutum, vel consequuturum infamiam, ex quo cognoscunt, illum infamiam non timere.

B Et propter praedictas rationes dicimus, quod si idem Petrus olim Rex Aragonum dubitat, & dubitavit infamiam . . . sibi suadet, & grandis bonaque propago, unde descendit, ipse bene ostendet in antea, & cognoscet infortunia & infamias, quae contigerunt eidem. Et nisi ipse ostendat, se inde dolere, fatue ageret, qui ipsum in antea ab incurfione infamiae initae Et verè si dictus Petrus tantum timuisset infamiam consequi, quantum Judas Machabeus, probus & bonus Miles, qui dubitavit & timuit de Sole, quod ab eodem Sole verecundiam haberet, si ipse Judas male faceret, praecavisset sibi idem Petrus, nec supradicta fecisset, quae sibi infamiam perpetuam irrogarunt, prout omnes sciunt, & communiter haec agnoscunt. Nec credant aliqui, quod Nos suprascripta intinemus ad hoc, ut eundem Petrum diffamare velimus; sed quia pura & clara veritas sic se habet. Nec possumus, excessus, culpas, & infamias ejusdem curialius denotare. Et haec sciuntur fere per omnes gentes. Propter quod possent, & debent homines advertere, si nos veritatem diximus in praemissis. Nos enim si aliud quàm veritatem in praemissis poneremus, ut facti ageremus, & in nostram infamiam redundaret. Et praeterea vos scire cupimus, quod Nos de suprascriptis conventionibus inter Nos & eundem Petrum conventis, promissis, & juratis, habemus duo paria Literarum apertarum, Sigillo dicti Petri, & quadraginta Militum communitas. Insuper amicitiam vestram scire volumus, quod Illustris Rex suorum pendonibus munitarum quas parati sumus ostendere

stendere omnibus, qui super praedictis conventionibus dubitarent. Ipse vero Petrus saepe dictus habuit & habet Literas nostras suis praedictis consimiles, Sigillo nostro, & quadraginta Militum communitas. Insuper amicitiam vestram scire volumus, quod Illustris Rex Francorum supradictus, attendens, quod Petrus memoratus loco & die ad dictum Bellum faciendum assignatis comparere aliquatenus non curavit, eadem die contra eundem Petrum consequitur viriliter & potenter, sic quod in brevi dicti Regis Francorum potentia per opera co-

A gnoscetur. Insuper noveritis, quod die Martis XXV. mensis Maji proxime praeteriti intravimus Civitatem Burdegalensem, in qua fuimus continue usque ad diem Veneris XI. diem Junii proxime praeteriti, licet ultra praefatam diem Junii Nos non teneremur expectare eandem, tum propter defectum ipsius, qui dictum diem defecit, tum ob infamiam, quam ob hoc incurris, ut est dictum; qui nec venit, nec se aliquatenus excusavit, sicut homo de toto honore simpliciter, & finaliter desperatus.

Litterae Petri Aragonum Regis contra Carolum I. Siciliae Regem ex Regesto Communis Mutinae, pag. 272. Anno 1283.

Petrus Dei gratia Aragonum, & Siciliae Rex. Ad notitiam praesentiam, & memoriam futurorum. Pridem inter Magnificum Principem Karolum Jerusalem Regem Illustrum, & inter Nos antea praecedente tractatu, quod Rex ipse eligeret sex de suis Militibus viros probos & fideles, & Nos eligeremus sex de nostris Militibus viros probos & fideles; qui omnes duodecim Milites per ipsam Regem Karolum & Nos taliter electi, corporali prius per eos praestito juramento, legaliter, & bona fide tenerentur eligere locum communem, & statuere terminum ad Pugnam faciendam inter ipsum Regem Karolum, & centum de suis Militibus ex una parte, & Nos, ac centum de nostris Militibus ex parte altera, pro eo quod ipse tanquam petiver, nobis opposuit & opponit, quod nos intravimus in Regnum Siciliae contra rationem & malo modo, & ipso prius non diffidato; & hoc paratus erat & est, probare de suo corpore, & centum de suis Militibus contra nostrum corpus, & centum de nostris Militibus. Nosque Rex praedictus, tam-

C quam defensor, sibi respondimus & respondemus, quod in ingressu Siciliae, vel in aliquo, quod fecerimus contra eum, rem non fecimus, unde nostra legalitas minus valeat, vel verecundiam habere debeamus in Curia, seu coram aliquo probo viro. Et quod Pugna de ipso, & centum de suis Militibus contra Nos, & centum de nostris Militibus nobis placet: Nos de fide, prudentia, & legalitate, ac armorum experientia Guilielmi de Castrowo, Roderici Exementi de Luna, Petri de Queralco, Eximni de Arceda, Radulfi de Manuele Militum, & Judicis Reinaldi de Limogiis de Messana, per nos ad hoc parati, & pro uno Milite computari, familiarium & fidelium nostrorum, plenarie confidentes, ipsos elegimus, fecimus, constituimus, & ordinamus, eisque per nostras patentes Literas exhibuimus plenariam potestatem: quod ipse una cum Jordano de Insula, Johanne Vicecomite de Tremblay, Jacobo de Bursono, Eustachio de Andegavir, & Gilio de Salsi, familiares & fideles ipsius Regis Karoli, per eum ad hoc electis,

factis, constitutis, & ordinatis, prout per patentes Literas ipsius Regis Karoli, pendente cereo Sigillo munitas, apparuit & apparet, corporalibus inter ipsos duos hinc & inde electos pro parte ipsius Regis Karoli & nostrâ, ac ipsorum taliter electorum, hinc inde receptis & praestitis juramentis, legaliter & bonâ fide possent eligere, & eligerent locum communem, & terminum statuerent competentem, ad Pugnam faciendam inter ipsum Regem Karolum, & centum de suis Militibus, ac Nos, & centum de Militibus nostris, certumque praefigerent terminum, in quo ipse Rex Karolus cum centum de suis Militibus, & Nos cum centum de nostris Militibus, commode esse possimus, & simus in loco, quem praedicti per ipsum Karolum Regem & Nos taliter electi, ad Pugnam hujusmodi faciendam unanimiter, & concorditer ducerent eligendum.

Dedimus etiam eisdem quinque Militibus, & dicto Judici Reinaldo pro Milite computato, familiaribus & fidelibus nostris, plenariam potestatem, quod ipsi securitates necessarias, & quas inspicerent, opportunas, nomine nostro praestare & recipere ad praedicta omnia & singula; quae sub hypotheca honorum nostrorum rata & firma habere, ac inviolabiliter observare promissimus; & tractare, eligere, ordinare, statuere possent libere, & firmare. Adiecit autem, quod si aliquis vel aliqui ex praedictis nostris sex Militibus, infirmitate, vel alio casu quolibet emergente, in praedictis, vel aliquo praedictorum, personaliter interesse non posset, vel non possent, totidem quot ex praedictis nostris essent taliter praepediti, eximerentur de numero praedictorum sex militum, per ipsum Regem Karolum ad praedicta taliter electorum: & reliqui tam per eundem Regem Karolum, quàm per Nos, electi, unanimiter & concorditer ea omnia

A & singula possent libere perficere & complere. Et hoc idem gravaretur, si aliquis, vel aliqui de praedictis sex Militibus per ipsum Regem Karolum electis essent infirmitate, vel casu quovis alio praepediti, ita videlicet, ut totidem eximerentur de numero praedictorum sex Militum, per Nos taliter electorum; & reliqui qui forent residui tam per ipsum Regem Karolum, quàm per Nos electi, unanimiter in praedictis omnibus & singulis tractarent, ordinarent, eligerent, statuerent, facerent, firmarent, jurarent sub hypotheca honorum nostrorum, rata & firma habere, & inviolabiliter observare promissimus, & juravimus, tactis corporaliter Evangelii sacrosanctis. Securitates etiam omnes & juramenta praestare, obligationes & cautiones praebere, quas praedicti duodecim ab eodem Rege Karolo & Nobis electi, vel residui ex eis, aliqua, vel aliquibus ex una parte vel altera praepediti, & totidem ab una parte vel ab omni exempto, vel exemptis, a nobis ducent postulandas: prout haec omnia in patentibus Literis nostris in testimonium inde confectis, & praedicto Sigillo nostro munitis, eidem Regi Karolo pro parte nostra exhibitis, quarum est Data Messanae VII. Kalendas Januarii, Anno ab Incarnatione Domini MCCLXXXIII. plenius & apertius continetur.

B

C

D

E Idem autem Rex Karolus praedictus Jordanum de Insula, Johannem Vicecomitem de Tremblay, Jacobum de Bursono, Eustachium de Haidiconic, Johannem de Visi, & Guillelmum de Salis, familiares & fideles suos, ad hoc pro se obligare fecit, constituit, ac etiam ordinavit; dans & concedens eisdem pro parte sua consimilem per omnia potestatem, prout in patentibus Literis ipsius Regis Karoli exhibitis, quarum est Data Regii Anno Domini MCCLXXXIII. die XXVI. mensis Decembris, Unde-

Undecimâ Indictione, plenius continetur. Et licet Data tam prædictarum ipsius Regis Karoli & Nostrarum, quam etiam præsentium. & aliarum pro parte ipsius Regis Karoli præsentibus consimilium Literarum, videantur in Annis Domini discordari, eo quod earundem nostrarum Literarum Data facta est Anno Domini MCCLXXXII. secundum consuetudinem Regni Aragonum, & quamplurium aliarum partium Ultramontanarum, a quibus Annus ab Incarnatione Domini computatur; & earundem Literarum dicti Regis Karoli Data facta est secundum Romanæ Ecclesiæ, totiusque fere Italiae consuetudinem generalem, Anno Domini MCCLXXXIII. currente, qui Annus a Nativitate Domini computatur. Horum Annorum descriptionem diversam, scilicet LXXXIII. & LXXXII. adnotavimus, secundum diversitatem regionum imponentium vocabula discordantium, uno tamen & eodem in existentia permanente, ne ullum propter hoc aliquibus dubium generetur, sed sit firma singulis certitudo, quod tam prædicti de potestate ipsis duobus tradita ipsius Regis Karoli & nostri, quam præsentis, & ipsius Regis Karoli iis consimiles & correspondentes Literæ fuerint uno & eodem anno, mense, & die consecræ. Præfati quoque sex Milites per eundem Regem Karolum, ac præfati sex per Nos electi, in Regali Palatio nostro Messanæ parte congregati, & ad perfectionem hujus negotii procedentes, post tractatus multiplices, discussiones diversas, examinationes varias, indaginesque subtiles, perpensis, ac diligenti deliberato consilio inter eos, ex potestate ipsis ab eodem Rege Karolo, & Nobis per easdem Literas tradita, unanimiter & concorditer elegerunt, quod prædicta Pugna inter Nos & centum de nostris Militibus, ac dictum Regem Karolum, & centum de

A suis Militibus facienda, fiat in posse Regis Angliæ, videlicet in Guafonia, in territorio Burdegalensi, in aliquo Campo, vel Platea ipsius territorii: quem vel quam idem Rex Angliæ magis convenientem pro utraque parte viderit ad Pugnam ipsam de ducentis Militibus faciendam. Et quod locus ipse, in quo prædicta Pugna fieri debet, sit circumdatus, & bene clausus palis & clausurâ, & aliis opportunis, ita quod nullus pedes vel eques locum ipsum possit intrare vel exire, nisi per portas.

B Statuerunt etiam prædicti duodecim, per dictum Regem Karolum, & Nos electi, præfato Regi Karolo, & Nobis terminum ad repræsentandum Nos coram dicto Rege Angliæ in eadem Civitate Burdegalensi ad Pugnam hujusmodi faciendam, nostrum quemlibet cum prædictis nostris centum Militibus, primum diem mensis Junii, primò futuri hujus XI. Indictionis. Adjecerunt etiam iidem duodecim, per eundem Regem Karolum, & Nos electi, quod id, quod de præsentatione ejusdem Regis Karoli, & Nostrâ coram eodem Rege Angliæ faciendâ dixerunt, sic volunt intelligi, quod si ipse Rex Angliæ in dicto loco & termino personaliter esse non posset, idem Rex Karolus, & Nos præsentemus coram eo, quem idem Rex miserit specialiter ad recipiendam præsentationem hujusmodi loco sui. Et si ipse Rex Angliæ in eodem loco & termino præsens non fuerit, nec aliquem ad hoc specialiter miserit loco sui, dictus Rex Karolus, & Nos teneamur, nos præsentare coram eo, qui vicem dicti Regis Angliæ gesserit in loco prædicto. Ordinaverunt tamen & statuerunt prædicti duodecim, quod prædicta Pugna in loco prædicto non fiet coram aliquo de gente ipsius Regis Angliæ, nisi ipse Rex Angliæ personaliter esset præsens,

sens, salvo si ad Pugnam ipsam aliter faciendam ipse Karolus, & Nos esse-
mus in communi concordia & assensu.
Quod si in praedicto die praedictus Rex
Angliae praesens in dicto loco non esset,
idem Rex Karolus, & Nos teneamus
ipsum Regem Angliae, vel responsionem
suam de veniendo, vel de non veniendo
ad locum ipsum, a die praedicto usque
ad triginta dies expectare. Et ut ipsius
Regis Angliae praesentia modis in hoc
omnibus procuraretur, voluerunt praedicti
duodecim, quod idem Rex Karolus, &
Nos, quilibet per se, promittamus &
juremus, quod legaliter & bona fide pro
posse procuremus, & sine fraude vel
ingenio quolibet, diligenter & sollicitè
faciamus, & facere studeamus, quod
ipse Rex Angliae ad praedictam statu-
tam primam diem primò futuri mensis
Junii in eadem Civitate Burdegalensi,
sita in Guasconia, praesens sit, & per-
sonaliter: & guardias, per ipsum Re-
gem Karolum, & Nos coram ipso offe-
rendas, ipse Rex Angliae recipiat ad
Pugnam hujusmodi faciendam.

Ordinaverunt & statuerunt praedicti
duodecim, quod ipse Rex Karolus, &
Nos cum nostra utriusque comitiva, do-
nec in Guasconia moram traxerimus, pro
Pugna hujusmodi facienda, & etiam
per octo dies post omnem terminum com-
pletum, pro recedendo inde & eundo,
quò utrique nostrum placuerit, Nos, &
nostrae dictae Comitivae in personis,
animalibus, & rebus, quas Nos, &
ipsae Comitivae nostrae duxerimus, &
portaverimus ad Pugnam hujusmodi fa-
ciendam, Nos ad invicem nullatenus
offendamus. Diffique Duodecim Treu-
guas & securitates utrique nostro nomi-
ne sibi dederunt & fecerunt ad invi-
cem, ac eidem Regi Karolo, & Nobis
Treuguas & securitates indixerunt ea-
dem, ut eas donec in Guasconia pro
eadem Pugna facienda manserimus, &

A etiam per octo dies post omnem termi-
num praecompletum, pro recedendo inde,
& eundo, quò utrique nostrum placue-
rit, Treuguas & securitates ipsas Nos
& Comitiva nostra inviolabiliter obser-
vemus. Ordinaverunt insuper praedicti
Duodecim, quod praedictus Rex Karo-
lus, & Nos legaliter & bonà fide de-
beamus promittere & jurare, quod qui-
cumque nostrum praedictorum duorum
Regum, videlicet praedicti Regis Karo-
li, & nostri Petri, legitimo, aperto,
& bene probato corporis cessante defe-
ctu, ad praefatos diem & locum praef-
ato Regi Karolo, & Nobis statutos
& praefixos ad Pugnam hujusmodi fa-
ciendam, defecerit, & in eadem die,
qui erit primus dies primò futuri mensis
Junii, & in eodem loco, qui est Civi-
tas Burdegalensis, sita in Guasconia,
in potestate Regis Angliae, cum eisdem
centum Militibus praesens non fuerit ad
Pugnam hujusmodi faciendam, ab ea-
dem prima die primò futuri mensis Ju-
nii, qui sic defecerit, & in eadem Ci-
vitate Burdegalensi praesens non fuerit,
ut dictum est in antea, toto tempore
vitae suae se tenere debeat pro devicto,
perjuro, falso, fallito, infideli, & pro-
ditore. Et quod numquam sibi ascribere
debeat nomen Regium & honorem: quis
immo ipso facto remaneat nomine &
honore Regis, & cujuslibet alterius of-
ficii, seu dignitatis exutus, spoliatus
perpetuo & privatus, & tamquam de-
victus, perjurus, falsus, fallitus, infi-
delis, & proditor, infamis sit, &
perpetuo habeatur. Et si hoc aliquis ei
opposuerit publice vel occulte, negare
non possit, sed confiteri publice teneatur:
prout haec omnia per praedictos Duode-
cim electos ordinata, sententiata, &
firmata in duabus consimilibus patenti-
bus Literis, pendentibus Sigillis eorum-
dem Duodecim communitatis inde confectis,
una ex eis praefato Regi Karolo, alte-
râ

et verò Nobis traditâ ad cautelam, plenè & satis evidenter apparent.

Nos autem præfatus Rex Petrus, nolentes in his de contingentibus quicquam obmittere, vel aliquem pro parte nostra intervenire defectum, quin immo volentes omnino prædicta & singula per præfatos Duodecim electos ordinata, & quantum in Nobis est, complere totaliter, & inviolabiliter observare, bonâ & spontaneâ voluntate nostrâ, legaliter & bonâ fide promittimus, tactis corporaliter Evangeliiis sacrosanctis, quod si ad eisdem diem & locum, eidem Regi Karolo, & Nobis per eisdem Duodecim præfixum & statutum, ad Pugnam hujusmodi faciendam defecerimus, & in eadem die, qui erit prima dies primò futuri mensis Junii hujus XI. Indictionis, & in eodem loco, qui est Civitas Burdegalensis, sita in Guasconia, in potestate Regis Angliæ, cum eisdem centum nostris Militibus personaliter præsentibus non fuerimus ad Pugnam hujusmodi faciendam, prout per prædictos Duodecim ordinatum & statutum est, ac superius continetur, ab eadem prima die primò futuri mensis Junii, hujus XI. Indictionis: in qua si defecerimus, & in eadem Civitate Burdegalensi cum eisdem centum nostris Militibus ad Pugnam ipsam faciendam personaliter præsentibus non fuerimus, in antea toto tempore vitæ nostræ Nos tenebimus pro devicto, perjuro, falso, fallito, infideli, & proditore, & nunquam Nobis nomen & honorem Regium ascribemus: quin immo volumus & consentimus expresse, quod ex tunc ipso facto remaneamus nomine & honore Regis, & cujuslibet officii seu dignitatis alterius exuti, spoliari perpetuo & privati; & tanquam devictus, perjurus, falsus, fallitus, infidelis & proditor, infamis simus, & perpetuo habeamur. Et si hoc aliquis Nobis opposuerit pa-

lice vel occulte, nullatenus hoc negemus, nec negare possimus, sed hoc confiteamur, & teneamur ubique publice confiteri. Et ut hæc omnia eo permaneant firmiora, & quamplurimum fide clarorum testimoniis & assertionibus firmiter roborata, infrascriptos quadraginta Milites affectuose rogavimus & rogavimus, quod ipsi hæc omnia, quæ Nos facturos & impleturos promittimus, pro Nobis & nostro nomine promittere debeant & jurare.

Nos autem præfati quadraginta Milites, videlicet, Guilielmus de Castromovo: Rodericus Eximeni de Luna: Petrus de Queralco: Eximenius de Arceda: Rodulfus de Manuele Judex: Raynaldus de Limoge de Messana, ad hoc pro Milite computatus: Arnaldus Roglerii: Comes Palarienu: Ermengaldus Comes Urgelensis: Petrus Ferrandi, frater dicti Regis Petri: Jacobus Petrus, filius ejusdem Regis: Lucus Ferrandi de Luna: Girardus Estur: Pontius de Riballo: Sansius de Antilieno: Petrus Arnaldi de Butidac: Alanus de Lentino, Regni Siciliae Magister Justiciarius: Arduinus de Viginimiliis, Comes Insulae Majoris: Federicus Musca, Comes Moac: Orlandus de Apello: Gualterius de Altagirone: Bernardus Roglerii de Evil: Roglerius de Lamia: Lupus Ferrandi de Crusillo: Bernardus de Monte Pavone: Stephanus Muni: Petrus Garsendæ de Mirze: Bertrandus de Bellopodio: Guilielmus de Bellera: Garsias de Avar: Eximius Lupi de Ambon: Raymondus de Melina: Symon de Lauro: Blasius Massa de Gavatur: Egidius Rodovici de Montogna, Garsias Arnaldi de Til: Berengarius de Eufegato: Guintimidus de Villafrancha: Raymondus de Coreada: Jacobus de Oblitis: & Bestus de Alalcon; ad preces & requisitionem dicti Regis Petri, bonâ & spontaneâ voluntate

luritate nostrâ promittimus & juramus, tatis corporaliter Evangeliiis sacrosanctis, nos legaliter ac bonâ fide pro posse facturos & curaturos, quod ipse Rex Petrus praedicta omnia & singula, per eum promissa & jurata, firmiter adimplebit. & inviolabiliter observabit. Et si, quod absit, contingeret, quod ipse Rex Petrus, legitimo, aperto, & bene probato corporis cessante defectu, ad praedictos diem praefixum & locum statutum deficeret, & in eodem primo die mensis Junii primò futuri in eadem Civitate Burdegalensi, sitâ in Guasconia in posse Regis Angliae, cum eisdem centum suis Milibus personaliter praesens non fuerit ad Pugnam hujusmodi faciendam, prout per eisdem Duodecim ordinatum & statutum, & per ipsum Regem petitum, promissum est firmiter & juratum: nos ex tunc in continenti societatem, ac servitium ipsius Regis Petri, velut de dictis promissionibus & conventionibus ex tunc devicti, perjuri, falsi, falliti, & infidelis, & proditoris, totaliter & perpetuo deseremus; & numquam postea toto tempore vitae nostrae cum eo erimus, nec sibi praestabimus in aliquo auxilium, consilium, vel favorem, verbo vel opere, publicum vel occultum. Et nos praefatus Rex Petrus, si quod absit, in praemissis omnibus, legitimo, aperto, & bene probato corporis defectu cessante, defecerimus, ex nunc volumus & consentimus expresse,

A quod ipsi quadraginta Milites ab omni fidelitate homagii, & quolibet alio juramento, quo nobis tenentur, prorsus sint liberi.

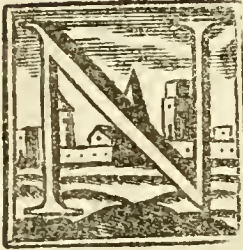
Denique, ut hoc etiam moneam, qui in Certamine succumbebant, aut a victore urgente, aut a Judicibus cogebantur fateri, quod antea negarant, aut negare, quod antea affirmarant. Nunc appellamus Italice *disdirsi*, atque in Formulis a me additis Legibus Langobardorum occurrit interdum eadem significatione *se exdicere*. Hoc idem significabat olim *se Recedere*, unde *Recrediti*, & *Recreduti*. Probri autem gravissimi loco *se Recedere* habebatur, ita ut in infamiam cederet, & pro contumelia gravi objiceretur. Inter pacta de Duello ineundo ab eodem Carolo I. Siciliae Rege, inita cum Petro Aragonensium Rege, quae nuper attuli, Johannes Villanius Lib. 7. Cap. 85. Historiar. statutum tradit: *Che quale di detti Re vincesse la detta battaglia, avesse di * choro la detta Isola di Sicilia con volontà della Chiesa: e quelli, che fosse vinto, s'intendesse per Re reduto e Traditore per tutti i Cristiani; e mai non s'appellasse Re. De eorum munere, quibus custodia campi Duellorum commendabatur, agam infra in Dissertatione LXIII. de Advocatis.*

DE RHYTHMICA
VETERUM POËSI,
ET ORIGINE
ITALICAE POESËOS.
DISSERTATIO
QUADRAGESIMA,

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
540 EAST 57TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637
U.S.A.

DISSERTATIO

QUADRAGESIMA.

On minus, quàm *Italica Lingua*, originem suam barbaricis temporibus debet *Italica Poësis*, cujus tamen fundamenta altius sunt nobis inve-

stiganda. Aristoteles in principio *Poëtices* inquirens, unde ortum *Poësis* habuerit, statuit eam ex amore *imitationis* prodiisse, qui hominibus infusus est, atque ex amore *Harmoniae*, & *Rhythmi*. Praecipue verò ait: Κατὰ φύσιν δ' ὄντος ἡμῖν τῆ μιμήσει, καὶ τῆς ἀρμονίας, καὶ τῆ ρυθμοῦ (τὰ γὰρ μέτρα ὅτι μέτρα τῶν ρυθμῶν, ἐστὶ φανερόν) ἤ ἀρχῆς οἱ πεφυκότες πρὸς αὐτὰ μάλιστα κατὰ μικρὸν προάγοντες, ἐγέννησαν τὴν Ποίησιν ἐκ τῶν αὐτοσχεδιασμάτων: quae Latine ita sonant: *Quum ergo secundum Naturam sit in nobis ipsum imitari, & Harmonia & Rhythmus (nam Metra particulas esse Rhythmorum manifestum est) a principio qui Naturam maxime ad haec apti erant, paulatim promoventes, genuerunt Poësim, extemporanee versificantes.* Mirum, quantum ad haec verba haeserint, certarint, ingeniumque suum torserint Aristotelicae *Poëtices* Interpretes, praesertim Itali, quod nempe vim vocis *Rhythmi* assequi fa-

tis non possent, & *Harmoniae* vocem hic aliter, aliter ille explicarent. At Germanus Philosophi sensus est, nos ex institutione naturae delectari non solum *Imitatione*, sed etiam *Harmonia*, hoc est modulatione & Musicâ *Harmonicâ*, sive ea ex Cantu aut voce animantium nascatur, sive ex Sonitu instrumentorum Musicorum; atque insuper *Rhythmo*, idest ordine & collocatione verborum ita conjunctorum, aut desinentium, ut voces etiam sine cantu, ac tantummodo pronunciatae, consonantiam, ac quamdam, ut ita dicam, Melodiam reddant, & delectabili jucundâque sensatione auditorum aures feriant. *Metri* autem nomine significatur oratio, quarumdam legum inventione & constitutione ita ligata & fabricata, ut certo pedum numero constet, & in ipsis pedibus ex:ste ratio habeatur syllabarum longarum & brevium. *Metra* autem Versus *Poëtarum* ideo appellati sunt, quod *Μέτρον* idem sit ac *Mensura*. In Versibus verò ad leges *Poëticas* constructis & vinctis ita mensura temporis servatur, ut eadem semper recurat in ejusdem generis Versibus, sive longis pedibus illi, sive brevibus, sive mixtis consistant. Scribit autem *Quintilianus Institution. Oratoriar. Lib. 9. Cap. 4. Longam syllabam esse duorum temporum, brevem unius, etiam pueri sciunt.* Proinde in

periosis Rhetorum occultâ arte elaboratis concentus quidam auditur: eâ que de causâ tum Tullius, tum idem Quintilianus *Rhythmicum* in oratione procurandum jubent, non autem *Metricum*. Praecessit autem Aristoteles, scribens Rhetoric. Lib. 3. Cap. 8. Ῥυθμὸν δὲ ἔχειν τὸν λόγον, Μέτρον δὲ μή: idest, *Rhythmicum oportet habere orationem, non verò Metricum*. Alioquin, ut ille addit, *Poëma erit*. Ad quem locum Cicero respiciens, ubi de ipso Aristotele loquitur, ait: *Is igitur Versum in oratione vetat esse, Numerum jubet*. Vertit ille μέτρον *Versum*, Ῥυθμὸν verò *Numerum*, unde *numerosa oratio* dicta etiam fuit. Inde ergo exorta est Poësis, uti Philosophus recte monuit: quod primo quidam Populi (sive Hebraei, sive Graeci, sive quisquis alius, hoc enim nihil moror) quum in sacrificiis, aut in nuptiis, conviviis, victoriis, aliisque tripudii & laetitiae publicae vel privatae temporibus, Harmoniae operam darent, tibiis aut fidibus utentes, sensim Vocem & Cantum jungere sono tibiae aut citharae coeperunt. Quam in rem compositionem quamdam dictionum & pedum adhibebant, in quorum structura *Rhythmus*, sive Concentus audiebatur, quum in uno commate vocum ac pedum connexio alteri subsequenti commati responderet. Sed tunc nulla, aut certe exigua cura fuit brevitate aut longitudinis Syllabarum, quum satis foret, ita construere brevem illam orationem, & statuere aliqualem pedum numerum atque mensuram, ut ad aurium iudicium inde exurgeret aliquid modulationis atque concentus. *Versus* appellari coepta est ejusmodi brevis orationis structura, quam non meditatio, sed extemporanea vis ingenii

A effundebat, ut nostris quoque temporibus ab iis Rusticis praestatur, qui ex tempore Versus faciunt. Haec Poëseos fuere primordia. Quum verò delectatio inde in auditorum aures animumque non modica fluere, rem imperfectam sensim docti & egregii Viri perfecerunt, investis nempe nonnullis legibus, quibus deinceps Versus construerentur, & adhibitâ in illis castigatione mensurâ pedum, ita ut rigide etiam temporis ratio & uniformitas servaretur in usu syllabarum brevium atque longarum. Priores Versus *Rhythmicis* appellati sunt, *Metrici* verò secundi. Atque hinc intelligimus, cur Sanctus Augustinus Lib. 3. Cap. 2. de Musica scripserit: *Quocirca omne Metricum Rhythmicum; non omnis Rhythmicus etiam Metricus est*. Exempli enim gratiâ in Vergilii aut Homeri versibus Hexametris non solum *Rhythmicus*, seu melodicum quidquam auditur; sed etiam *Metricum*, hoc est accurata observatio temporis deprehenditur, quum sive brevibus, sive longis pedibus Versum Poëta efformet, atque in singulis Hexametris semper vigintiduo tempora vocis occurrant. Eadem est proportio in reliquis Versuum generibus apud meliores Poëtas. At in Versibus Rhythmicis ita quidem ex copulatione verborum, ac pedum etiam numero saepius observato, concentus aliquis enascitur, ut audienti voluptas creetur; sed ibi aut parum aut nihil sollicitus est artifex, brevibusne an longis pedibus utatur: legemque respuit & compedes, quos sibi praestantes Poëtae jandiu posuerunt. Dicis causâ, penultimus Hexametri pes Dactylum exigit, hoc est tres syllabas, quarum prima longa sit, reliquae duae breves, uti *Carmina*, *Turgidus*. Verum Quintiliano monente Lib. 9.

Cap.

Cap. 4. *Rhythmo indifferens est, Dactylusne ille priores habeat breves, an sequentes*; ac propterea idem est Rhythmus conficiendi, adhibere Tribra-
 chum, e tribus brevibus compositum, ut *Ma-
 cula, Caninus*: an Anapaestum ex
 duabus brevibus & longa conflatum,
 ut *Rutilans, Erato*; aut Creticum ex
 longa, brevi, & longa contextum,
 ut *Abates, Fulgais*. Sonum istae quo-
 que voces reddunt similem aut pro-
 ximum Dactylo; & qui aures tan-
 tum iudices habet, nihil aut parum
 discriminis deprehendit inter sonum
 istorum pedum, qui tamen apud Me-
 tricos Poetas diversius plane cen-
 setur. Qua olim arte, quae pulsatione vo-
 cis antiqui Graeci & Latini distin-
 guerent verborum praecipue dissyla-
 borum breviter ac longitudinem,
 incomperum mihi fateor. Frustra e-
 nim intenta aure nunc quaero, cur
 vox *Mala*, sive res malae, diversam
 temporis rationem habeat a *Mala*, i-
 dem *Poma*, aut *Gena*, quum utriusque
 vocis sonus idem mihi sit, alius au-
 tem secundum Prosodiae leges habeat-
 ur.

Itaque duplex Poeseos genus olim
 exturrexit; alterum antiquius, sed i-
 gnobile ac plebejum; alterum nobi-
 le, & a doctis tantummodo viris ex-
 scultum. Illud *Rhythmicum*, istud *Me-
 tricum* appellatum est. Sed quod po-
 tissimum est animadvertendum, quam-
 quam Metrica Poesis primas arripue-
 rit, omniumque meliorum suffragio
 & usu probata, laudibus ubique or-
 naretur: attamen Rhythmica Poesis
 non propterea defecit apud Graecos
 atque Latinos. Quum enim vulgus
 indoctum, & rustica gens Poetam
 interdum agere vellet, neque legibus
 Metri addiscendis par esset: quales
 poterat, Versus efformare perrexit;
 hoc est Rhythmo contenta, Metrum

A contemnit. *Metrum*, inquam, hoc est,
 rigidas Prosodiae leges, quas perfe-
 cta Poësis sequitur. Ceteroqui latio-
 re significatione *Metri* quoque nomi-
 ne donatos interdum video Rhythmi-
 cos Versus, quod & in iis aliqua
mensura pedum & temporis observa-
 retur. Primi autem Rhythmicos ver-
 sus, atque adeo Poësim invexere a-
 pud Latinos Rustici, quibus tamen
 praeiverant Graeci. Mos enim eorum
 fuit, post messem sese exhilarare, con-
 vicium alternis sese ferientes, & ver-
 sibus Rhythmicis certantes, qui *Fe-
 scennini* etiam appellati sunt. Rem
 describit Horatius Lib. primo, Epi-
 stolâ primâ, & *Agricolis priscis* eorum
 originem tribuit, ac tandem ait:

C *Fescennina per hunc inventa (an po-
 tius inventa?) licentia morem,
 Versibus alternis opprobria rustica fudit.*

Par est Tibulli sententia Lib. 2. E-
 legiâ secundâ.

*Agricola assiduo Primum lassatus aratro
 Cantavit certo rustica verba pede.*

D Livius quoque initio Lib. 7. Annal.
 de ludionibus Etruscis loquens, ait:
*Imitari deinde eos juvenus simul incondi-
 titis, inter se jocularia fundentes, Ver-
 sibus coepere.* Versus inconditos Livius
 appellat eorum Versus, quod & facit
 Vergilius in Ecloga secunda, atque
 in Lib. 2. Georgicor. ubi *incomtos* di-
 cit *Rusticorum Versus*, quod nempe ru-
 des forent, neque certâ Prosodiae ra-
 tione incederent. Ejusmodi Versus in-
 fra ab eodem Horatio appellatur *hor-
 ridus*, idest *rudis* & *incomtus*. Neque
 dispar fortasse fuit *Saturnius*, nam Sa-
 turni tempore illud Versuum genus
 in usu fuisse credebatur.

E Sic horridus ille
 Defluxit numerus Saturnius.....
 Nume-

Numerus Latina vox Rhythmus Graecum exprimit. Pergit scribere Horatius:

..... Et graue virus
Munditiae populere. Sed in longum
tamen aevum
Manserunt, bodieque manent vestigia
ruris.

Hoc est, quamvis a Graecis didicimus *Metri* regulas, & pro rudibus Rusticorum *Rhythmis* castigatos nunc politosque Versus conficiamus, attamen Rhythmica Poësis perduravit semper, & adhuc apud vulgus viget. Horatii Interpretes in hunc locum verba Servii proferunt, qui ad Lib. 2. Georgicor. Versus inconstos a Vergilio memoratos explicans, *carminibus*, ait, Saturnio Metro compositis, quae ad Rhythmus solum Vulgares componere consueverunt. Quare conijcere hinc possumus, eosdem fuisse olim Saturnios & Fescenninos versus. Obstat tamen Asconius, cui commemoratur *senarius hypercatalexus*, qui & Saturnius dicitur: haec enim indicare possunt, Versum illum non Rhythmicum, sed Metricum fuisse. Attamen Livius iterum audiatur. qui Poësi paulatim nitorem accessisse scribens Libro eodem septimo ait: *Non sicut ante Fescennino Versu similis, incompositum temere, ac rudem, alternis jaciebant*. Quibus ille verbis describit primos Latinorum Versus; *incompositos*, videlicet ex tempore & improvise effusos, atque procosos sine exactâ ordinis ac temporis observatione, quam in Metris ad Prosodiae leges compositis sentimus, ideoque impolitos ac rudes. Quam verò in nimiam dicitatem ac Satyram ejusmodi Fescennini seu jocularis Versus ruerent, legibus Romanis eorum licentia compressa est, ita ut fas tantummodo fue-

rit, per eos mordere in Nuptiis atque Triumphis. Vide Ferrarium Lib. 6. de Veter. Acclamationib. Capite decimo, qui rem inlustrat, atque exempla profert. Inclinate autem Romanorum Imperio, oblectatum fuisse Populum hujusmodi quoque Rhythmis, satis prodit Vopiscus in Aureliano, cujus verba multis illustravit Salmastius. Tum verò sub Augustis Christianis, sed potissimum sub Regibus barbaris, multus Rhythmorum usus fuit, non ad maledicentiam, aut vituperationem, sed ad honesta quaevis argumenta, ac praecipue ad laudes Dei atque Sanctorum, sive etiam viventium. Quamvis enim nullo unquam tempore *Metrica* Poësis defecerit, suosque Poëtas, vincitâ oratione utentes, neque omnes contemnendos, singula Saecula ostendere potuerint: attamen quum bonis Literis magnum vulnus inflatum fuisset, & ignorantia plerisque tunc hominum teneret, Prosodiae legibus pauci studebant, eratque iis levius negotium sese exercere in Rhythmis: quod nempe id genus lucubratiunculae minus curae atque laboris exigeret. Proinde videas medii aevi Scriptores tum *Rhythmica*, tum *Metrica* Opuscula commemorare atque distinguere. Sanctus Bonifacius Moguntinus Episcopus circiter Annum Christi DCCXL. Epistol. 4. scribit: *Obsecro, ut mihi Aldhelmi Episcopi aliqua Opuscula, seu Prosarum seu Metrorum, aut Rhythmicorum dirigere digneris*. Literariae Historiae Scriptores commemorant Aldhelmi istius Librum *de Metrorum generibus*, sive *de Arte Metrica*. Ita Alvarus Hispanus Scriptor circiter Annum DCCCXLVII. in Vita Sancti Eulogii, haec habet verba: *Epistolatim invicem egimus, & Rhythmicis Versibus nos laudibus mulcebamus*. Ekkehardus in Vi-

ta Beati Notkeri Balbuli, apud Goldastum Tomo primo pag. 237. Rer. Alamann. Cap. 16. haec scribit: *Sequentias, quas idem pater Sanctus fecerat, destinavit per bajulum Urbis Romae Papae Nicolae, & Liutwardo Veruelensi Episcopo, tunc tempore Karoli Magni Imperatoris (idest Caroli Crassi circiter Annum DCCCLXXXIII.) Qui venerandus Apostolicae Sedis Pontifex omnia, quae Beatus vir Notkerus dictaverat, canonizavit, videlicet Hymnos, Sequentias, Tropos, Letanias, omnesque Cantilenas Rhythmicæ, Metricæ, vel Prosaicæ, quas fecerat &c. Porro idem Ekkehardus, seu alter, Cap. I. de Casib. S. Galli, agens de Salomone Abbate & Episcopo Constantiensi, haec scribit: *Scholas praeteriit, ostium aperuit, & intravit. Erat utique jus illorum, sicut hodie quidem est, quoniam exleges quidem sunt, ut hospites intrantes capiant; captos, usquedum se redimant, teneant. Vide, quam vetustus sit abusus, qui in Ticinensi Gymnasio perdurare adhuc dicitur. Spupillare appellant. Post multa Discipuli illi, medii Rhythmicæ, ceteri vero Metricæ effantur.**

Quid tibi fecimus tale, ut nobis facias male?

Appellamus Regem, quia nostram fecimus legem.

At alter versificator inquit:

Non nobis pia spes fuerat, quum sis novus hospes,

Ut vetus in pejus transvertere tute velis jus.

Sic Hermannus Contractus apud Pezium in Praefatione ad Thesaur. Anecdotor. Rhythmicum huac Versum habet:

A

Carmen oro pange Metro, seu canore Rhythmico.

B

Ordericus quoque Vitalis Seculo XII. *Rhythmicos Versus* laudat; & circiter Annum MCXCV. Silvester Giraldus Britannus in Speculo Ecclesiae Lib. 4. Cap. 16. de quodam Golia haec tradit: *Literatus affatim, sed nec bene morigeratus, nec disciplinis informatus, in Papam & Curiam Romanam Carmina famosa pluries & plurima, tam Metrica, quam Rhythmica, non minus impudenter, quam imprudenter evomuit.* Quae omnia fati indicant, quanto olim in usu fuerit Rhythmica Poësis, neque ab ea interdum abhorruisse doctos etiam viros. Qua ratione verò a Metris Rhythmi differrent, Beda Seculo VIII. in Lib. de Metris ita explicuit: *Videtur autem Rhythmus Metris esse consimilis. Est autem verborum modulata compositio, non Metricâ ratione, sed numero Syllabarum ad iudicium aurium examinata, ut sunt Carmina vulgarium Poëtarum. Et quidem Rhythmus sine Metro esse potest; Metrum verò sine Rhythmo esse non potest. Quod liquidius ita definitur: Metrum est ratio cum modulatione; Rhythmus modulatio sine ratione.* Isidorus quoque Lib. primo, Cap. 38. Origin. Rhythmos a Metris distinguit.

C

D

Age verò quis Rhythmorum cursus fuerit, videamus. Paucis gressibus plerique iter suum conficiebant, Distichorum, Epigrammatum, Odarura, aut Hymnorum, cursum imitati, hoc est, exigua, aut certe mediocri Versuum serie contenti. Sed neque defuere, qui ultra haec metas progrediebantur, prout materies, aut artificis consilium exigebat. Rhythmo-poejos autem si dixero omni Versuum genere usos olim fuisse, quibus Poëtica disciplina est oblectata, fortasse

non

non immeritò dicam. Immo veri videtur simile, Lyricam Poësim e Rhythmorum artificibus tantam varietatem carminum primo didicisse, eamque paullatim Metro adjuncto perfecisse. Dithyrambica enim Poësis primis temporibus instituta, ex Rhythmis varii generis, Proclo etiam teste, composita est; atque ut illinc Tragoedia & Comœdia ortum traxisse creditur, ita & Lyrica credenda est. In hoc etiam consentire videtur Scholiastes Aristophanis. Sed haec missa facio. Illud tantummodo animadvertendum, Anacreontem, etsi inter Lyricos Graecos suavitate & gratia excellat, at tamen magnâ licentiâ ferri in Versibus suis, usque adeo ut ad Rhythmicam libertatem accedat. Accedit quod, quae verba Horatii supra mihi commemorata sunt, de Dithyrambis illius aetate efformatis dicta fuere Lib. 4. Ode 2. Inquit enim:

*Seu per audaces nova Dithyrambos
Verba devolvit, Numerisque fertur
Lege solutis.*

Spartianus quosdam Versus adfert Hadriani Augusti, videlicet:

*Ego nolo Florus esse,
Ambulare per tabernas,
Latitare per popinas,
Culices pati rotundos.*

Vix dubito, quin inter Rhythmicos ii sint referendi, ut & alii, quos idem Augustus moriens effudisse dicitur. In iis certe exactam Metri rationem minime deprehendas. Attamen ut verum fatear, Rhythmi ipsi ita efformabantur, ut saepe aliquam Metrorum speciem exhiberent. Nam si verum est, quod Quintilianus tradit Lib. 9 Cap. 4 Institutione Oratoriæ. *Metri quidem pedes adeo repe-*

A *riuntur in oratione, ut in ea frequenter non sentientibus nobis omnium generum excidant Versus. Et contra nihil est prosa scriptum, quod non redigi possit in quaedam versiculorum genera. Quanto ergo facilius idem in Rhythmis occurrat? Auctor verò est Leo Allatius in Diatriba de Simeon. usum Rhythmorum apud Graecos quoque recentiores perdurasse. Politicos Versus ii appellabant, qui, ut ipse scribit, Jambicis, & Anacreonticis ut plurimum constant: ita tamen, ut nulla quantitatis Syllabarum (quod accuratissime veteres observabant) ratio habeatur; tantum earum numerus, declinationesque accentuum attendantur. Quae ratio fingendorum carminum non nunc primum in ea natione, sed multis ab hinc Saeculis in usu fuisse comperitur, ut videmus in Phorii Patriarchae, Christophori primi a secretis, Pselli &c. versibus. Vossius quoque Lib. primo, Cap. 8. Institut. Poëtic. animadvertit, Rhythmum, non Metrum, inesse in Versibus Politicis Constantini Manassis, * Tzetzae, & similium. Tum subdit: Nec dubium, quin antiquiores sint Versus, in quibus solum Rhythmus est. Addit etiam: Poëtarum aliqui solo erant Rhythmo contenti; nec alio a vulgari sermone discrepabant. Alii Rhythmum animabant sermone Poëtico. Alii denique etiam Metrum superaddebant. Quod ipse didicit a Beda in Libro de Arte Metrica. Sunt ejus verba connexa cum iis, quae nuper attuli: Plerumque tamen casu quodam invenies etiam rationem in Rhythmo, non artificii moderatione servatam, sed sono & ipsa modulatione ducente, quem vulgares Poëtae necesse est rustice, docti faciant docte. Quo modo & ad instar Jambici Metri pulcherrime factus est Hymnus ille praclarus:*

Rex

* An Tzetzae, seu Tzetzis?

*Rex aeternae Domine
Rerum creator omnium,
Qui eras ante Saecula
Semper cum Patre Filius.*

Et alii Ambrosiani non pauci. Item ad formam Metri Trochaici canunt Hymnum de Die Iudicii per alphabetum:

*Apparebit repentina Dies
Magna Domini, sur obscura
Velut nocte improvisos occupans.*

Haec Beda. Nisi excidissent innumeri ex hisce Rhythmis (neque enim par eorum cura habita est atque Metrorum) ingentem in iis Versibus varietatem nunc deprehenderemus. Equidem e MSto Codice Ambrosianae Bibliothecae descriptum dedi Antiphonarium Benchorensis Monasterii, atque edidi Tomo 4. Anecdotor. Latinorum*. Eius aetas ad Saeculum Christianae Aerae Octavum referenda videtur. Complures ibi occurrunt Hymni, quos omnes in Rhythmicorum censum conjiciendos parum custodita Metri ratio persuadet.

Praecipue verò in Rhythmis frequens usus fuit Versus Trochaici catalectici, uti illum Terentianus Maurus appellat in Lib. de Liter. & Metr. Immo reliquit & ille ex iis non paucos a se lucubratos. Exemplum ex eo proferamus.

*Syllabas, quae rite Metro congruunt
Heroico,
Captus ut meus ferebat, disputatas
artuli &c.
Est celer phaselus ille, quem videtis
hospites.*

Ejusmodi versu dicteria praesertim efferebantur, ut est decantatum illud militum in Julium Caesarem, dum triumphum Gallicum duceret:

Tom. VIII.

* Hac in Edit. Tom. XI. P. III. pag. 219.

A

*Gallias Caesar subegit: Nicomedes
Caesarem:
Ecce Caesar nunc triumphat, qui subegit
Gallias:
Nicomedes non triumphat, qui subegit
Caesarem.*

Alterum exemplum Suetonius supeditat, Versus nempe in eundem Caesarem tunc depromtos:

B

*Urbani servate uxores. Moechum cal-
vum adducimus.
Aurum in Gallia effutisti: heic sum-
sisti mutuum.*

C

Utrobique idem habes Metrum, & Dactylum in fine, & quindecim syllabas singulis in Versibus; sed non eandem brevium & longarum observationem. Quindecim inquam syllabas: paritatem enim syllabarum Rhythmicorum veteres fere semper curabant, quum & ejusmodi Versus canerentur ad Musicos modos. Immo & saltatio addebatur, & quaedam digitorum percussio, ut Cicero, Quintilianus, & alii innuunt. Id quoque a Judaeis antea factum videtur. Neque enim tantummodo apud Romanos dicteria per Rhythmos jaetata in usu fuere, sed etiam apud Judaeos, & longe antea, quam a Romanis usurparentur. Vide Lib. primum, Cap. 18. vers. 6. Regum. Quum reverteretur, percussio Philisthaeo, David, mulieres cantantes, chorosque ducentes in occursum Saul Regis, praecinebant dicentes: *Percussit Saul mille, & David decem millia.* Male habuit Regem aculeatus Rhythmus, cujus voces antiquissimus Interpretès ita vertit, ut Versum Trochaicum inde confecerit, quales erant complures e veterum Rhythmis. Idque ea ratione factum, quod in Hebraico scomma illud duobus versiculis octosyllabis effertur hoc modo:

D

E

P

הנה

הכה שאול באלפיו
 Icchà Saùl balafaju,
 ודוד בדבכתיו
 Vedavid berivvodaju.

Atque heic mature animadvertas velim, in ejusmodi Versiculorum sine syllabas consonas, quas *Rime* Italice appellamus. Casu-ne, an arte factum, judicent alii. De his infra sermo erit. Itaque sicuti Cantilenae nostrae certis pedibus constant in singulis strophis, ut idem sit in omnibus Musicus concentus; ita & veterum Rhythmi processere. Eundem verò morem retinere Christiani barbaricis temporibus, quum Hymnos componebant: quod etiam e Benchorensibus nuper memoratis liquebit. Exempli gratia hos tantum commemoro, unum Versum in duos versiculos dividens:

*In Prophetis invenivis
 Nostro natus Saeculo:
 Ante Saecula tu fuisti
 Factor primi Saeculi, &c.
 Cum jubet parvos necari,
 Turba fecit Martyrum.
 Fertur infans occulendus,
 Nili flumen quo fluit.*

Allatius quoque praelaudatus animadvertit in Versibus Graecorum Politicis, in quibus, ut ipse scribit. *Syllabas quindecim numquam excedunt; & si quae ultra videntur, eas per aphaeresin, sive synaloephen, decurrant & absument.* Ejusdem autem Metri sunt *Planctus Rhythmicus* super morte Constantini Monachi Luxoviensis a *Gudino Monacho* compositus, & *Adelmani Scholastici Rhythmi Alphabetici* de Viris Illustribus sui temporis, quos Saeculo XI. compositos Mabillonius

A V. Cl. inter vetera Analec̄ta edidit. Vide pariter inter Opera Sancti Fulberti Rhythmos, versibus minime distinctis editos. Floruit ille quoque Saeculo XI. Similem etiam Rhythmum Landulphus senior Historicus Mediolanensis exhibuit, a me evulgatum Tomo IV. *Res. Italicar.* Mihi de ipso infra sermo recurret. Alterum quoque vide a me publici juris factum in sine Paralipomen. Anonymi Salernitani, Part. II. Tomi II. *Res. Italicarum.* Sed supra ceteros Rhythmos ii fortassis aestimandi, utpote antiquissimi, atque ad Historiam perutiles, quorum primum, Veronae encomia complexum, suis Analec̄tis Mabillonius idem adjunxit. Alterum in Mediolani laudem fabricatum edidi ego in eadem Part. II. Tomi II. *Res. Italic.* Uterque Veronensi Rhythmpoejo natalem suum debet, aut saltem debet vitam, qua nunc fruitor, quum ex Codicibus Veronensibus ambo depromti curâ tandem nostrâ in lucem emerferint. Et sane hoc praecipue titulo tam Mabillonio, quàm mihi spes futura erat, nos gratiam inituros Clarissimi Viri Marchionis Scipionis Maffei Veronensis, qui tum patriam suam, tum anti-quam eruditionem summa cum laude illustrare pergit. Sed quod mirere, vix aliud ille in consilio nostro reperit, nisi argumentum irae atque censurae. Quid amico viro heic minime probatum fuerit, quidve ille scripserit in Dissertatione, quam de Versib. Rhythmicis Anno MDCCXXVII. edidit, amice referam.

Molestè fert ille primo, ejusmodi Rhythmos a nobis fuisse productos, quales in MStis Codicibus deprehendimus, hoc est, erroribus scatentes. Deinde nos arguit, quod non Versibus distinctis, sed continuatâ oratione

ne ad instar profae, servato duntaxat stropharum ordine, utrumque Rhythmum proelo subjecerimus: *Si fatti Monumenti, scribit ille, non vano stampati come le Iscrizioni, o come i vecchi Strumenti, senza mutar lettera; essendo che altro è un' originale d' antico Notaio, dove p'ù cose insegnano anche gli errori; ed altro è un' Istoria, o Componimento tramandato: da' Copisti, i quali dalla mente, e dallo scritto dell' Autore abbiano deviato scioccamente. In questo caso egli è necessario usar lucerna critica, e conoscere ed emendare, ove possiam farlo con sicurezza.* Tum Rhythmum a Mabillonio editum rursus ipse exerit, singulos Versus distinguens; & errores, quoscumque potest, adhibitâ emendatione tollit. *Criticam viri doctissimi lucernam hercle ego & probo & commendo, quod est ad castigandos defaecandosque eosdem Rhythmos: sed nemo fortassis erit, qui homini plaudat insurgenti, non dicam, in me (hoc enim nihil refert) sed in Mabillonium, tam bene de Literis & de Republica Literaria meritum, ac summa veneratione apud omnes dignum. Quum ex uno antiquissimo MSto aliquod veterum monumentum describitur & evulgatur, rite semper munere suo fungitur editor, si quidquid Codex MStus habet, fideliter exprimit, exceptis crassioribus quibusdam sphalmatis, quae uti in omnium oculos incurunt, ita veniam dant cuncti, ut, ne merito quidem Lectore, auferantur. Nunquam Lectorem fallo, dum ego non fallar in intelligendâ recteque reddendâ antiqui illius Codicis scripturâ. Deinde verò liberum cuicumque Critico Lectori est, innuere meliores lectiones, castigare depravata, supplere quae desunt. Immo secus agere periculosum videatur, &*

A praecipue quum de Carminibus veterum agitur, quorum similes Rhythmi sunt: delicatum enim artificium illorum est, neque nimium in iis castigandis audendum, nisi de medela adhibita Lector moneatur, cui meditati forsitam melior in mentem venire possit. Si locus futurus esset regulae, quam nunc primum proculdit amicus Maffejus, miseros jam appellare liceret quosvis Eruditos, qui monumenta veterum tenebris, nostro potissimum Seculo, eripuerunt, neque Lucernam Criticam ad singula accenderunt. Atque mea in primis deploranda fortuna foret, qui in Rerum Italicarum Collectionem tot Historias intuli nunquam antea editas, easque dedi, quales e MStis accepi, vitiis videlicet veterum Librariorum saepe foedatas. Sed aliud certe eruditi Orbis iudicium erit. Mabillonio, mihi, ceterisque Anecdotorum editoribus unum plerumque consilium fuit, ac futurum est, nempe in Literatorum commodum quae latebant in MStis luce donare, non autem subsistere ad omnia, expendenda meditatione rigidâ, atque expurganda, susceptâ veluti anatome exquisitâ vitiosi ac inordinati corporis. Est hoc hominum majori otio fruentium; immo omnium esse potest, qui beneficio per nos delato uti deinde velint. Quamobrem morosus plane sit, qui celeberrimum illum Virum, meque simul increpandos sibi sumat, quod Rhythmos, quales in unico vetustissimo Codice invenimus, versibus etiam indistinctis, quemadmodum reapse illos Codex suppeditavit, ab interitu atque oblivione vindicaverimus, etiamsi omnes inde errores per nos non fuerint sublati. Sed quid plura? Censorem nostrum ad Iudicem egregium sisto, cujus cal-

culo constabit, quàm levi fundamen-
to nitatur novitia hujusmodi censu-
ra. Is autem non alius est, quàm
Eruditissimus ipse Maffejus, qui pri-
mùm editis Florentiae Anno MDCC-
XXI. Cassiodorii Complexionibus, E-
pistolam suam addidit, antea quoque
evulgatam Tomo V. Italiae Sacrae,
Venetae editionis, in qua Rhythmus
ipsum *de Laudibus Veronae* a Mabil-
lonio editum, non semel, sed bis,
aeneis typis tradidit, atque iisdem
plane verbis, quae apud Mabilionium
leguntur, & nullâ factâ Versuum di-
stinctione, nullâque adhibitâ Criticâ
Lucernâ, quum tamen in eodem Li-
bro ipse Rhythmus sepulcralem *Pa-
cifico Archiepiscopo* positum, ac ejusdem
Metri, mihi quoque rursus infra e-
dendum in hoc Opere, Dissertatione
XLIII. *De Literarum statu*, ordinatis
versibus protulisset. Cur, amabo,
quod ipsi Maffejo fas ac laudandum
Anno MDCCXXI. credebatur, post
sex annos nefas & culpandum visum
fuit? En ut suis ipse armis contra
se pugnat. Si quid ergo video, non
quod ille adversus Mabilionium, me-
que excogitavit, sed hoc unum ex
illius nuperrime adinventâ sententiâ
consequi tantummodo potest: scilicet,
Lectoribus injectam suspicionem fuisse,
eamque vix unquam delendam,
si quando aliquid novi ex antiquis
Codicibus ipse proferet, nos non ac-
cepturos illud, quale in membranis
erat, sed quale *Lucernae Criticae* do-
ctissimi Viri visum fuerit; atque a-
deo certos nos in posterum esse non
posse, multis-ne in locis veterum
verba ac mentem, an Maffeji (vete-
res loquentes, prout ipse melius cen-
suit, inducentis) sensa habeamus.
Quae ergo illi fides in posterum ha-
benda?

A Has ego legitimas germanae Cri-
ticae regulas reor. Scilicet in Vete-
rum monumentis primùm edendis,
& praecipue si ex aliquo singulari
antiquissimo MSto illa depromantur,
eoque magis si Carmina sunt, nihil
opus esse discedere a lectione Codicis:
immo rem poscere, ut quantum
fieri possit, eadem lectio retineatur,
exclusis tantùm apertissimis Librarii
mendis, quae tamen distinguere om-
nium est. Si quid verò gravius edi-
tori immutare, delere, supplere ani-
mus est, id clanculum facere, Lecto-
ribusque minime consciis, nequaquam
licet. Neque enim ad ejusmodi li-
centiam purgandam, satis esset dice-
re: felicissimas conjecturas, opportu-
naque remedia ad mentem Auctorum,
& ad Metri leges adhibui. Nam ut
ut ingenii acumine quisquam abun-
det, quam laudem procul dubio ag-
nosco & ego in Clarissimo Maffejo:
attamen liberum semper Lectori
judicium servandum erit, ut perspi-
cere possit, recte-ne, an secus Criti-
cus vir medicas manus intulerit an-
tiquis Codicibus, veterumque lucu-
brationibus. Et profectò quanticum-
que sint Critici in emendandis vete-
rum Libris, ii non raro nobis propi-
nant non Auctorum verba, sed me-
ditamenta ac divinationes suas, quae
tamen veteres ne somniantur quidem.
In Rhythmo Mabilionii curâ edito
ita se habebat hic Versus:

E *Ab Oriente habes primum Martyrem
Stephanum.*

Ita illum e conjecturâ suâ restituit
Maffejus.

*Ab Oriente habes primum Protomartyrem
Stephanum.*

Si Auctori illud *primum* adhibitum
fuisse non adverbii, sed adjectivi
loco

loco (quod sane merito opinari licet, alioquin is *primò* non *primùm* dixisset) rideret ille, puto, nunc videns in ejusmodi emendatione se coactum appellare *primum Martyrem* non semel, sed bis *Stephanum*. Cur ergo non liceat & mihi versum illum leviori additamento restituere, ac scribere?

Ab Oriente habes primum nam Martyrem Stephanum.

Quando luxata ossa reponenda heic sumimus, satius est curam complere, quàm nova inferre vulnera. Duobus enim versiculis constant horum Rhythmorum versus: quorum primus octo, alter septem Syllabis expeditur, dummodo legibus communibus illius Rhythmi pareatur. Si *Protomartyrem Stephanum* legimus, ultra metas excurret Syllabarum numerus: aequius ergo suppleatur scribendo *nam Martyrem Stephanum*. Sed quid heic ajo? Caecutiamus necesse est in barbaricorum temporum scriptis emendandis, ac non raro falleremur, quoties Librariorum incuriae ac ignorantiae tribuimus vitia, quae ipsis indoctis Auctoribus sunt tribuenda. Metri leges, hoc est Syllabarum numerum, in versibus hisce Rhythmicis neglectas cernimus. Quis certos nos facit deliquisse Librarium potius, quàm eorum Auctorem? Aspice illic alios versus enormes:

Praecursorem Baptistam Johannem, & Martyrem Nazarium.

Mammam, Andronicum, & Probum cum quadraginta Martyribus.

Temporibus Principum, Regum Desiderii & Adelchis.

Ceteros omitto. Similem habemus in Epitaphio Pacifici Archidiaconi, quod tamen ex marmore expressit idem Marchio Maffejus:

Septimo Vicefimo aetatis Anno Caesaris Losbarii.

Scribendum autem monet Clarissimus Marchio in Mabillonio *Adelchis* (an melius *Adelchi*?) ut & alibi *Baptisium & Ravennia*: Dactylum enim, aut Creticum, aut Anapaestum in fine exigunt id genus Rhythmi. Ita sane. Sed adhuc incertum est, an vulgares eorum temporum Rhythmpoeji tam religiose hisce legibus constringi se sinerent. Quid factum fuerit in Syllabarum observatione nuper vidimus. Vopiscus etiam in Aureliano militarem Rhythmum refert, hisce verbis conceptum:

Mille, mille, mille, mille, mille decollavimus.

Unus homo mille, mille, mille decollavimus.

Mille, mille, mille vivat, qui mille occidit.

Tantum vini habet (fortasse bibit) nemo, quantum sudit sanguinis.

Ita scribendos eos versus puto, e quibus tertius, uti videtur, contra leges clauditur verbo *occidit*. At Hexametri quoque interdum non Dactylo, sed Spondaeo clauduntur apud meliores Poëtas.

Quod est ad Rhythmum *de Laudibus Mediolani* a me editum, doctissimus Censor conqueritur, quod prave descriptus fuerit ex pervetusto Codice Veronensi: quibus verbis tacite imperitiam objicere videtur doctissimo Viro Bartholomaeo Campagnolae, Capituli Canoniorum Veronensium Cancellario, & nunc in eadem Urbe Archipresbytero Ecclesiae Sanctae Caeciliae, a quo Opusculum descriptum, atque ad me missum fuit. Sed mirum, quei vir alioqui perspicacissimus non ante secum reputaverit,

rit, an praecipitis Judicis notam incurere possiet, quando Codice MSto minime inspecto sibi de re ignota ferendum erat iudicium. Atqui erroribus abundat Rhythmus. Non abnuo: sed quid inde apud cautum Judicem consequitur? Non minora vitia in Mabilloniano Rhythmo occurrunt; incomparabilem tamen virum certe nemo neget, antiquae scripturae peritissimum. At, regerit Maffejus, *paucissimorum nunc est intelligere veterum characteres*: quos ille *antico corsivo* appellat. Sed quid si inter hosce paucissimos locus Campagnolae ipsi negandus non esset? Liberum est nunc, ut puto, Maffejo ipsi (quod olim non licuit) sub oculos habere eundem Codicem, qua parte Rhythmum a me editum complectitur. Tum prudentius iudicabit, tribuendane sint antiquissimo Librario, ne dicam Rhythmi ipsius Auctori, an solertissimo Campagnolae, quae aut corrupta, aut obscura in hocce Rhythmo adhuc deprehenduntur. Et ego Rhythmum eundem exactissime describendum, iisdemque plane characterum formis ex MSto exprimendum curavi, ita ut propriis veluti oculis Codicem ipsum inspexerim: ac manu tetigi nihil ab ejusdem Codicis fide discrepasse exemplum olim ad me missum ab accuratissimo ipso Campagnola. Quidquid in editione a me facta diffidet a Codice immutatum, emendatumve a me uno fuit. Indulgetur enim (id repeto, atque id etiam praecipit Clarissimus Maffejus) describenti veterum monumenta e Codicibus (quorum pauci Librariorum erroribus carent) patentia inde tollere menda, ea tamen tantum, quae recte conijcere possumus ex Amanuensium oscitantia processisse. Reliquum ego dimisi, ingentis

A operis mole ad alia sollicitatus atque intentus. Neque verò majora audere fas putassem insciis Lectoribus. Nunc etiam animadverto, nihil opus fuisse, scribere *quaestu* pro *quaestum*; sed ultra non vacat, levibus hisce controversiis seu tricis insistere.

B Unum tantummodo adjiciam, nempe cogi nos credere, amicum Maffejum ingenti prurigine censoriae virgae adhibendae, quum haec scripsit, agitatum fuisse. Neque enim hisce contentus, & extra semitam proreptus, invasit etiam frustulum Vitae Sancti Geminiani Episcopi Mutinensis, quam ex altero Veronensi Codice excerptam protuli in eadem Parte II. Tomi II. Rer. Italicarum, e jus Auctorem arbitratus, *circiter Annum Christi DCCCCX.* floruisse. Mihi profectò si eadem libido insideret, sique par pari reddere animus foret, non deessent, quae in Censoris doctissimi Libris aequiori censurae paterent. Verùm amicitiae leges minime oblitus, clypeo tantum, non ense heic utar. Ille ergo scribit, fragmentum nuper memoratum Vitae Sancti Geminiani desumptum fuisse e *Lezionario circiter Sacculum XIV. scripto*. Ut lubet: rariores etiam gemmas interdum servarunt nobis Seculi ejus Codices, videlicet & ipsi ab antiquioribus descripti. Addit: *Poco conto si pub farne, mentre interpolazioni molto inette hanno le Vite in tal Lezionario: e così tra l'altre quella di San Zenone*. Quod in Vita Sancti Zenonis Interpolationes occurrant, deducere velle, reliquas etiam Vitas Codicis illius interpolationibus scaterere, non probabunt, ut puto, Eruditi. Quod plus est, nullam in praeaudata S. Geminiani Vita Interpolationem quisquam ostendet. Cur ergo haec Maffejus? Pergit ille: *L'*

Auser

Autor della giunta fa menzione dell' antica scorveria degli Ungheri; ma non mostra esser vssuro a tempo di quella, bensì d' alcun' altra delle fatte da quella gente. Atqui certum apud omnes E-ruditos futurum est, eandem Vi-tam, una cum lacinia a me edita, ante medium Saeculum X. fuisse literis consignatam. Mihi persuaseram, ad-ditamentum illud luce hucusque ca-ruisse, quod in Vita a Cl. P. Bol-lando edita ad diem XXXI. Januarii ipsum desiderari animadvertissem. Sed haec scribens, nunc deprehendo, ab eodem Bollando in Calce Tomi in Addendis ad eam diem ex Codice MSto Bodocensi fragmentum idem fuisse jandiu productum, quanquam eâ diversitate, ut me neutiquam poeniteat, illud ipsum rursus evulgasse. Jam ergo habemus, non uni Codici Veronensi fragmentum illud acceptum esse referendum. Ibi verò scriptum est: Sed quia tanti Patris Domni Ge-miniani, prout potuimus, Vitam stilo transegimus, libet quoque de situ Urbis, in qua resedit Episcopus, aliquid enu-cleare veracius. Palam haec produnt, non ab aliena manu, sed ab ipso Auctore Vitae adjecta fuisse, quae ad situm Mutinensis Urbis pertinent. Quonam autem tempore idem Au-ctor floruerit, evidentissime ex aliis ejus verbis colligitur, ubi de Hun-garorum saevissima, ac paene omnibus metuenda gente is loquitur, quam, in-quit, in Nostriis tribulationibus Com-pertam Habemus. Deinde subdit, eos a parte Aquilonavi Italiam ingressos, Foro-Julienst vastatâ Marchiâ, Veronam usque transfiliisse, & universam regio-nem depopulatos, cuncta firmissima Ur-bium moenia, cunctaque murata, nullo resistente invasisse Oppida. Denique scribit: Itaque lues illa (quam Utinam Nesciremus) non dico certaminis, sed

A insoliti funeris &c. tandem ad Muti-nense devenit Episcopium &c.

B Nemo non videt, haec scripta fuisse ab homine, qui non tantum vi-derat, sed etiam expertus fuerat, quantâ rabie Italiam dilaniaret, aut paucos ante annos dilaniasset imma-nis Hungrorum Populus, e Scythia in Pannoniam, quam sibi subjecit antea, hoc est, circiter Annum Chri-sti DCCCLXXXIX. illapsus. Prima eorum impressio in Italiam, teste Hermanno Contracto, & Continua-tore Annalium Fuldensium, alii-sque, illiganda videtur Anno DCCCC. Annalista Saxo, ab Eccardo editus, Reginonem sequutus, aut eandem, aut alteram irruptionem describit ad Annum DCCCCI. his verbis: Lan-gobardiam quoque ingressi, caedibus in-cendia miscent: quinque incolae terrae conglobati resistere conarentur, plurimi Episcopi, & Comites cum innumerabili hominum multitudine sagittarum ictibus trucidantur. Liutwardus Vercellensis Episcopus assumtis thesauris fugiens, in-cidit super eos, moxque interficitur. En quousque Anno illo aut praecedenti penetrarit ferocissima gens. Illorum autem irruptio in Mutinensem agrum, & vastatio celeberrimi Nonantulani Monasterii per eos facta, in eisdem Annos conjicienda videtur, ut Pa-gius recte monuit. Tum subsequen-tibus Annis nova ab iis vulnera in-flicta fuere Italiae; nam post profligatum Christianorum exercitum, quem in eos Berengarius I. Italiae Rex adduxerat, non erat (ut Liutprandus Ticinensis tradit Lib. 2. Cap. 6. His-tor.) qui eorum praesentiam, nisi mu-nitissimis fortè praestolaretur in locis. Teste eodem Liutprando, quo Anno Ludovicus III. Imperator a Berenga-rio captus temeratae fidei poenas de-dit, hoc est, aut Anno DCCCCII.,

aut

aut ferius, ut alibi ostendi, Hungarorum rabies totam per Italiam nullis resistens dilatatur. Richardus Cluniacensis, & ex eo Bonfinius, tradunt, Hungros exinde fere quotannis populandi causâ, ut quidquid remanserit eraderent, repetere Italiam consueviffe. Anno Christi DCCCCV. Sigonius scribit, barbaros eosdem novam incursionem fecisse. Tum Anno DCCCCXXI. & subsequenti ex eorum gladiis, & sagittis Italia sanguine maduit. Anno autem DCCCCXXIV. adeo illorum potentia, ac rabies est aucta, ut praeclarissimam Regni sedem Ticinum ad deditionem compulerint, & incendio absumserint. Iidem An. DCCCCXXXVII. Alamanniam, Galliam, & Burgundiam pervagati, per Italiam ad sua regna redierunt. Auctor quoque est Lupus Protospata, eos Anno DCCCCXXX. Italiam vexasse, tum An. DCCCCXXXVI. DCCCCXL. & DCCCCXLVII. in Apuliam irruisse, Capuam obsidisse, ac innumera iis regionibus intulisse mala. Habetur etiam nota marginalis in MSto Codice Bibliothecae Casanatensis Romae, ubi legitur Cyclus Paschalis Dionysii Exigui, hisce verbis concepta: *Hoc Anno (idest Anno C. 922.) venerunt Hungari in Apuliam quarto die stante mensis Februarii. Sed clades ejusmodi nihil ad Langobardiam spectare videntur, quum non terrestri itinere, sed navigio adhibito illuc Hungari penetrasse potuerint. Post mortem quoque Hugonis Italiae Regis iidem Hungri in Italiae finem irruerunt, sed muneribus a Berengario Marchione, postea Rege, placati abscessere. Baronius & Pagius actum hoc Anno DCCCCXLIX. putant. Sed hoc antea contigisse, ex Liutprando Historico fortasse colligas.*

A Denique Frodoardus in Chronico ad An. DCCCCLI. tradit, Hungaros ex Italia in Aquitaniam fuisse progressos. Fortassis & Anno DCCCC-LIV. Hungros e Gallia fugientes Italia vidit; at ultra non legimus, immitissimam gentem irrupisse in haec regiones: eam quippe bellicosi Germanorum Populi, multis caedibus illatis, sese intra limites suos continere tandem edocuit. Tota ergo periodus aerumnarum, quas ab Hungris Italia sustinuit, inter Annum DCCCC. & DCCCCCL. revera concluditur. Quum ergo exploratum sit, ut supra vidimus, Scriptorem Vitae Sancti Geminiani eadem ipsâ tempestate floruisse: peto ego, an censurae alicui justae locus fuerit, quod scripserim, Auctorem illius *CIRCITER Annum Christi DCCCCX. floruisse?* At inquit amicus Maffejus: *non ostendit is Auctor, se vixisse, quum Hungari Anno DCCCC. aut DCCCCII. impressionem in Mutinenses fecere, sed quidem fervente unâ e reliquis incursionibus ab ea gente factis.*

B

C

D Et quid tum? Nonne satis mihi est, si is vixit, dum Hungri in Italiam palantes excursabant? Sed cur vivere is non etiam antea potuit? Conjecturis haec uterque agimus. Neget ille, si potis est, potuisse florere Scriptorem illum vel ipso Anno DCCCC. Si accidisse id potuit, satis illud mihi est, nec est, cur meae conjecturam suam Maffejus anteferat.

E Ac praecipue, quum Clarissimus Bollandus ad ea verba, *quam in Nostris Tribulationibus Crudelissimam Expecti sumus* (ita enim ille Bodecensi Codice usus eum aliter locum recitat) hanc Notam apposuerit: *Haec esse videtur Hungarorum incursio, quam memorat Liutprandus Histor. Lib. 2. Cap. 4. 5. 6. sub initium Saeculi Decimi.*

cini. Eoque magis id mihi licuit scribere, quandoquidem non ad Annum DCCCC. conjeci scriptam Sancti Geminiani Vitam, sed quidem ad Annum DCCCCX. quem praeterea ne certò quidem designavi, nam ad didi *CIRCITER*, Lectori eâ ratione ianuens, seriùs etiam statui posse Scriptoris aetatem. Sed ego, si plura adderem, neque temporis, neque alienae patientiae me curam habere proderem. Ergo fatius est, interruptum iter repetere.

Ut autem luculentius pateat, imperitiam veteris scripturae Campagnolae supra memorato minime obji-

A ciendam fuisse, atque in veteres Auctores Latinae Linguae parum gnaros, & in Librarios foedissime caespitantes, rejiciendos esse errores, quibus antiqua Opuscula scaterent; juvat heic adjicere alterum Rhythmum ejusdem Metri, nunquam antea editum, atque excerptum ex vetustissimo Codice Veronensi per Campagnolam eundem. Nullum ego inde vitium, quamquam in oculos multa incurrant, sustuli. Primae Stropharum literae Acrostichon exhibent, nempe *GAIDHADLUS*, qui Parrochus Veronensi in Urbe fuisse videtur, atque ipsius Rhythmi Auctor:

B

- „ Gracia excelsa Regi referamus pariter,
 „ Qui nos in unum congregavit, te laudamus Domine,
 „ Ut possimus invenire requiem in seculum.
 „ Ad alta sede postulemus summo Dei filio,
 „ Ut suo mittere dignetur Angelum perspicuum
 „ Ad expugnandum expellendum hostis antiquissimus.
 „ Invidus ille temptator fallax atque perditus
 „ Semper cupit discordare concordantes fratribus.
 „ Ut possit gratiam mereri ante nequam Principem.
 „ Dominus atque Salvator, quod suum redemit sanguinem,
 „ In sua semper potestate reservare animas,
 „ Ut nec unus praeter eum potestatem habeat.
 „ Honor illi & potestas in aeternum permanet,
 „ Qui nos Pastorem super gregem vocare dignatus est,
 „ Ut salvas oves consignemus ante ejus oculos,
 „ Almus ille speculator Sacerdos in Populo
 „ Semper adstat, superadstat supra gregem, pugnat contra impies,
 „ Ut nec una possit oves rapere de gregibus.
 „ Divina Tempora coëuntes suspiremus pariter,
 „ Populorum gregi obsecrantes pro nostra facinora,
 „ Ut ipse pius Miserator donet indulgentiam.
 „ Libare Deo studeamus hostiam pro fratribus,
 „ Ut ante eum mereatur portare manipulos,
 „ Atque de talentum lucrum consignemus geminum.
 „ Vigilemus & oremus unusquisque pro alio,
 „ Ut possimus invenire requiem in seculum,
 „ Atque vitam possidere, quam misit Dominus.
 „ Summo Regi postulemus pro cunctorum scelere,
 „ Et de nostra mereamur invenire veniam
 „ Per eum, qui semper vivit & regnat in secula.

„ Te deposco, dulce frater, qui canis uno Versiculum,
 „ Ut requiras principales Litteras per ordinem.
 „ Sic invenit ejus Nomen, qui hunc exposuerat.

Tot errores heic offendis. Num culpandus ego, qui haec evulgo? Num Campagnola, qui haec fideliter descripsit? Ab aequis certe Lectoribus non hanc mihi mercedem polliceor. Atque haecenus Trochaicum Versum in Rhythmis servatum, neglectâ tamen Profodiae ratione, animadvertimus. Dicendum nunc restat, Rhythmorum Auctores temporibus barbaricis ad aliorum quoque Versuum imitationem se contulisse. Sanctus Bonifacius Episcopus Moguntinus & Martyr circiter Annum DCCXL. haec in Epistola 65. scribebat: *Tertium Carmen, non pedum mensurâ elucubratum, sed octonis Syllabis in uno quolibet Versu compositis, unâ eâdemque litterâ, comparibus linearum tramitibus aptatâ, cursu calamo perarante caraxatum* (idest, exaratum) *tibi, sagacissime sator, transmittens dicavi.* Rhythmus a se compositum hisce verbis designat, cujus etiam exemplum praebet in Epistola praecedenti, ubi leguntur hi Versus:

*Pro me quaero oramina
 Precum: pandet praecipua &c.*

Sed & ipsum Hexametrum imitati sunt Rhythmpoeji, tantâ tamen asperitatis facie interdum, ut nisi qui praevia rei cognitione Rhythmos ibi quaerit, miserum indoctae gentis conatum in aemulando nobili Metro, animadvertat. Rhythmi hujus exempla si petis, vide Inscriptionem VII. Christianam, pag. 1061. Thesauri Gruteriani veteris editionis, uti & in Tomo IV. Italiae Sac. in Episcopis Vercellensibus Epitaphium Fla-

A viani Episcopi, qui circiter Annum Christi DXL. sedisse in Vercellensi Cathedra censetur. Verum antiquius, & omnium lucidissimum exemplum informis hujus Poëseos aspicias velim in Poëmate Commodiani, rudis Poëtae Christiani, quod a Rigaltio olim editum, in Bibliothecam Patrum Tom. 27 subinde inlatum fuit. B Floruisse is creditur ineunte Seculo Christianae Aerae Quarto: immo sunt, qui ad Seculum Tertium ejus aetatem referendam arbitrati sunt. Non aliis ille Versibus, *Instructiones* suas Acrostichas exsequitur, quàm Hexametris, sed nullis Metri legibus servatis: quod paucorum exemplo palam fiet. Ita ille Instructione XV.

*Hercules, quod monstrum Aventini
 montis elisit,
 Evandri, qui solitus erat armenta
 furari,
 Rustica mens hominum indocilis quo-
 que pro laude
 Quum gratias agere vellent, absenti
 Tonanti &c.*

D Pergit ille hac methodo, quippe vulgaris homo, & ad vulgi captum Versibus hisce utilissima documenta claudit. Certum est, ejusmodi licentiâ deinde usos, & quidem diutissime, fuisse Poëtas cum vulgo facientes. Atque heic exempla duo se mihi offerunt, spectantia ad Langobardi Regni tempora. Alterum est Epitaphium positum circiter Annum DCCXXII. in celebratissimi Monasterii Bobiensis Templo, Liutprando Rege regnante, Sancto Cumiano E-
 E piscopo

piscopo Scotorum, qui illic finem
vivendi fecit. Ughellius Tomo quar-
to Ital. Sacr. in Episcop. Bobiensib.

A illud evulgavit. Ego quum ex mar-
more ipso diligentius olim descripse-
rim, rursus Lectoribus exhibeo.

Epitaphium Sancti Cumiani Episcopi
in tabula marmorea Bobii inscriptum.

HIC SACRA BEATI MEMBRA CV
MIANI SOLVVNTVR,
CVJVS CÆLVM PENETRANS ANIMA CVM
ANGELIS GAVDET.
ISTE FVIT MAGNVS DIGNITA
TE, GENERE, FORMA.
HVNC MISIT SCOTHIA FINES AD
ITALICOS SENEM.
LOCATVR EBOVIO DNI CONS
TRICTVS AMORE,
VBI VENERANDI DOGMA COLVM
BANI SERVANDO,
VIGILANS, JEJVNANS, INDEFES
SVS SIDVLE ORANS,
OLIMPIADIS QVATTVOR
VNIVSQVE CIRCVLO ANNI
SIC VIXIT FELICITER, VT FELIX
MODO CREDATVR.
MITIS, PRVDENS, PIVS, FRATRIBVS
PAGEFICVS CVNCTIS.
HVIC ÆTATIS ANNI FVERVNT
NOVIES DENI,
LVSTRVM QVOQVE VNVM MENSES
QVE QVATTVOR SIMVL.

AT PATER EGREGIE POTENS
 INTERCESSOR EXISTE.
 PRO GLORIOSISSIMO LIVTPRANDO
 REGE, QVI TVVM
 PRÆTIOSO LAPIDE TYMBVM
 DECORAVIT DEVOTVS
 SIT VT MANIFESTVM ALMVM VBI
 TEGITVR CORPVS.
 DP. (a) EST HIC DMS CVMIANVS
 EPS XIII. KL. SPTBS. FECIT
 IOHANNES MAGISTER.

Refert etiam P. Romualdus a Sancta Maria, Ordinis Eremitar. Excalceator. Sancti Augustini in sua Papi Flavia, Part. prim., pag. 131. Epitaphium Theodotae, illius nempe, cui originem suam debet vetustissimum aequae ac nobile Monasterium Ticinense Sacrarum Virginum, nunc

A) appellatum *della Posterla*, cuius est mentio apud Paullum Diaconum. Dignum erat frustulum illud Langobardicae eruditionis, scriptum sub initium Saeculi Octavi, quod accuratius ex lapide expressum ad nos deferretur. Primos tantum versus ego indicabo.

CÆLICOLA (b) SIC DEMVM EJVS PROSAPIAM TEXAM.
 MATER VIXIT VIRGINVM PER ANNOS NIMIVM PLVRES,
 IN GREGE DOMINICO PASCENS OVICVLAS CHRISTI,
 QVAS FOVENS DOCVIT, ARGVIT, CORREXIT, AMAVIT &c.

Vide etiam Epitaphium hexametris & pentametris hujus generis versibus effectum, sed a Librario mire deformatum, in Vita Sancti Felicis Archiepiscopi Ravennatis apud Agnellum, Tomo II. Rer. Italic. pag. 164. Illud autem circiter Annum DCC-

B) XVI. compositum fuit. Neque his Charitibus caruit Urbs ipsa aeterna. Turrigius Part. II. pag. 539. de Crypt. Vatican. Epitaphium refert Elisabethae puellae *depositae VI. Kal. Sept. Indict. V.* quae formula ad remota Saecula spectat.

OCCE PVELLE JACET TVMVLO CORPVS ELISABETE,
 QVOD MANET IN SANCTA AVLA BETISSTE JOHANNIS.
 ILDE-

(a) Hoc est: *Depositus est hic Dominus Cumianus Episcopus XIV. Kalendas Septembris &c.*
 (b) fortassis CÆLICAM.

ILDEBRANDVS EJVS (a) GENITA, THEODORAQVE MAMMA.
 BIS ANNOS ABVIT SENIS, ET MENSIBVS DECEM
 DVCTA JOHANNES VESTRA, PAVLEQVE JVRE SVB ALMA &c.

Sed prae ceteris id genus Rhythmis, dignum est quod legatur Epitaphium Thomae, qui Honorio I. Papae circiter Annum DCXXXVI. suam operam contulit ad tollendum Schisma Aquilejensis Ecclesiae. Exhibetur illud ab immortalis nominis Cardinali Baronio in Appendice ad Tom. 12. Annal. inter addenda Annalibus Ecclesiasticis ad Annum DCXXXVIII. B.

A quae causa, ut puto, fuit, cur nunquam satis commendandus alter Sanctae Romanae Ecclesiae Cardinalis Henricus Norfius monumentum hoc minime animadverterit, quum in Dissertatione de Synodo V. §. 6. egit de tempore sublatis ejusdem Schismatis. Ita se habent primi versus, ad Hexametrorum formam confecti.

QVIS MIHI TRIBVAT, VT FLETVS CESSENT IMMENSI,
 ET LVCTVS ANIMÆ DET LOCVM VERA DICENTI:
 LICET IN LACRYMIS SINGVLTVS VERBA ERVMPANT,
 DE TE CERTISSIME TVVS DISCIPVLVS LOQVOR.
 TE GENEROSITAS, MINISTER CHRISTI, PARENTVM,
 TE MVNDA ACTIO, THOMAS, MONSTRABAT HONESTVM.
 TECVM VIRGINITAS AB INCVNABVLIS VIXIT &c.

Neque his versibus incompositis caruerunt ipsa Ethnicorum tempora, eorumque vulgus. Cujus rei exemplum, nondum, ut opinor, editum proferre nunc juvat. E schedis MStis Eminentissimi S. R. E. Cardinalis Do-

C minici Passionei, subsequens Carmen descripsi. Jacet in Villa Salsulae Comitatus Urbini, in vetusto lapide exaratum, barbariem sane & Linguae & characterum praeferens.

D.

M

B ♀ M.

G. ARRIVS ♀ VICTORINVS ♀

MARITVS

VTTIDIE TITIANENI ♀

TV DVM ESSES AD SVPEROS NEMO MIHI FVIT FORMOSIOR VLLA
 QVÆ PROSTRATA JACES INDICNA CIRCVMDATA TERRÆ

(s) fortasse pro GENITOR.

QVÆ

QVÆ CARVISTI VIAM LVCI SECVTA ES.
 SIC MERITO TALES VERSVS DESCRIPSERIM IN TE
 NON STVDIO SED MENTE DATA ET COGENTE DOLORE.
 HÆC MIHI TITIANE PRIMVM IN CONNVBIO JVNCTA EST
 HÆC PRIMA DOLORIS DVLCIOR IN ME FVIT.
 VT MEI TE REPELLAT ET SVBITOM ESTVM RAPTA RELIQVIT IN ÆVVM
 QVEM FRVI NON LICVIT ANNIS PERVLTIMO FATO.
 ACERVA A MATRE (an MORTE?) RAPTA ES VT PARVVLVS ACNVS
 SICVT ILLE MISER RAPTVS VOVITVR ARIS
 ET ME TAM PVERVM CITO FECISTI DOLENTEM.
 PARENTES MISERI MECVM PATIVNTVR IN ÆVO
 DOLOREM VT ROSA VERE NOVO CRATA EST IN TEMPORE PARVO
 SIC FVIT INFELIX HÆC MIHI CRATISSIMA CONJVNXX ♡
 VIXIT ♡ ANIS XVII MESIBVS VIII. DIEB.....
 FELIX LAPID.....

His adijunge Epitaphium Christianum A de a Fabretto emendatius Cap. X.
 Catervii, quem uti Sanctum Tolentinas venerantur, a Mabillonio in
 Itinerar. Italic. evulgatum, ac dein- | | num. 505 Inscription. Antiquar. e-
 ditum in haec verba:

QVOS PARIBVS MERITIS JVNxit MATRIMONIO DVLCI
 OMNIPOTENS DOMINVS, TVMVLVS CVSTODIT IN ÆVVM.
 CATERVI, SEVERINA TIBI CONJVNCTA LÆTATVR,
 SVRGATIS PARITER CHRISTO PRÆSTANTE BEATI.

- Infra:

QVOS DEI SACERDVS PROBIANVS LAVIT ET VNXIT.

Et diu quidem ejusmodi plebejorum B ta a Cl. V. Marco Antonio Boldet-
 Versuum usus perduravit; idque in | | to in egregio Opere de Coemeter.
 dicabit Inscriptio circiter Annum Chri- | | Martyr. Lib. 2. Cap. 5.
 sti MXIV. Romæ posita, atque edi-

PETROCIO REQVIESCVNT HIC SEPVLTAQVE MEMBRA.
 RECTE BONVS SAPIENSQVE FVIT; NAM GENERE MAGNO
 ERAT, FORMOSVSQVE PRÆCLARVS, LARGVS AMICIS.
 GRATIA SEMPER TVNC FVERAT ILLI, COLLOQVIA DIGNA,
 OMNIBVS AMABILISQVE, BENIGNVS, PRONTVS, ET AVDAX,
 REGNA D.LIGENS CELESTIA, SEMPER AMATOR
 ILLEQVE MITIS NVTRITOR, PAUPERVMQVE DEFENSOR.
 OMNES VOS QVI LEGITIS QVESO DICITE CVNCTI:
 CLEMENTISSIME DEVS, MISERERE FAMVLO TVO,
 VIRGO DEI GENITRIX, CVM OMNIBVS SANTIS MISERERE PETROCCIO.
 OBIIT IN PACE TEMP. D. BEN. OCTAVI PP. IN MEN. JAN.

DIES XVIII.

Sed & Fabrettus Cap. 3. pag. 146. Inscription. Antiquar. hanc refert

NOME. FVIT. NOMEN. HÆSIT NASCENTI COSVCCIA

VTRAQVE. HOC. TITVLO. NOMINA SIGNIFICO.

VIXI. PAROM. DVLCISQ. FVI. DVM. VIXI PARENTI

HOC. TITVLO. TEGEOR. DEBITA. PERSOLVI.

QVIQ. LEGIS. TITVLVM. SENTIS. QVAM. VIXERIM. PARVM

HOC. PETO. NVNC. DICAS. SIT. TIBI. TERRA. LEVIS.

Vide & alias similes, immo plus ad-
 versantibus Musis conceptas apud eun-
 dem Fabrettum Cap. 4. pag. 329. 418.
 419., & 421. Vide etiam Epitaphium
 Boni Consulis & Ducis Neapolis, qui
 Seculo Christi Nono floruit, Tomo
 II. Rer. Italicar. pag. 342. Atque ha-
 ctenus de Rhythmis Hexametris &
 Pentametris.

Hiscæ nunc subjungendi Endecasyllabi,
 Dodecasyllabi, Heptasyllabi &c.
 qui in usu fuere apud veteres. Quod
 & lubentius facio, quum inde potif-
 simum exempla suorum carminum de-
 rivarit Italicæ vulgaris Linguæ Poë-

A | fis. Quod antequam ostendam, juvat
 alterum Rhythmicæ, immo & Me-
 tricæ Poëseos ritum vetustissimum in
 medium afferre. Sunt qui credant,
 vel ipsis olim Romanis & Graecis
 gratam fuisse consonantium Syllaba-
 rum modulationem (nunc *Rima* ap-
 pellamus, conversâ voce *Rhythmus* in
Rima) in fine præcipue versuum quæ-
 sitam, ita ut postrema versus aut mem-
 bri Syllaba postremæ subsequenti re-
 sponderet. Poëtis ipsis hujusmodi ver-
 borum collocatio, sive Figura pla-
 cuisse fertur. Certe placuit Oratori-
 bus, dum tamen parce adhiberetur.

Ομοιο-

Ὅμοιοτέλευτον Graeci Figuram hanc appellarunt. Similiter cadens idem Latinis fuit. Pervulgati sunt duo Tullii Verius a Quintiliano memorati Libro Undecimo Cap. primo, quos tamen multi eo quoque vivente irrisere:

Cedant Arma Togae, Concedat Laurea Linguae.

O fortunatam natam me Consule Romanam!

Varro quoque in τάρη Μερύππυς.

*Neque orthophallica attulit psalteria,
Quibus sonant in Graecia diſſeria,
Qui Fabularum collocant exordia.*

Haec Exodia scribendum reor. Immo & vetustissimus Ennius hisce delectatus videtur. Hos enim illius Versus refert Cicero in Tuscul. I.

*Haec omnia vidi inflammari,
Priamo vi vitam evitari, (an potius
evitari?)*

Jovis aram sanguine turpari.

Hosce etiam (alienos-ne, an suos, ignoro) idem Cicero in eadem Tusculana commemorat:

*Caelum nitescere, arbores frondescere,
Vites lactificae pampinis pubescere,
Rami baccarum ubertate incurvescere.*

Similes autem antiquorum Versus in eam sententiam Stilianum induxerunt, de Arte Versificandi scribentem, ut sibi persuaderet, Rhythmos (nunc le Rime) meliori ipso Latinorum Seculo ulurpatos fuisse. Nam, ut is scribit, Vergilius Lib. 6. vers. 165. Aeneidos habet:

Aere ciere viros, Martemque accendere cantu.

& Ovidius:

Quos caelum stellas, tot habet tua Roma puellas.

& Propertius:

Non non humani sunt partus talia dona.

Ista Deum menses non peperere bona.

Ita Horatius de Arte Poëtica:

*Non satis est pulchra esse Poëmata:
dubia sunt,*

Et quocumque volent, animum Auditoris agunto.

Ita & Ausonius in Idyl. 2.

Vel tria petanti, vel ter tria multiplicanti.

Sed Versificatoribus antiquis vix fieri potuit, quin ejusmodi Versus interdum exciderint, etiam nil tale cogitantibus: ac proinde minime me iis opponam, qui haec potius casu, quam arte nata, sive consulto facta, censeant. Attamen quum Oratoribus non displicuisse dixerim ὁμοιοτέλευτον, non est praeſtate negandum, quin & Poëtae eadem Figurâ delectari quandoque potuerint. Ac praecipue rustici & vulgares, quorum auribus gratior accidere potuit vocum consonantia. Nisi tot Rhythmi & Carmina plebejorum Poëtarum aevi illius periissent, fortasse plures Versus ex Latio ipso petitos, similiter cadentes haberemus. Paria quoque apud Graecos occurrunt, ut in Anthologia, & alibi visitur. Sunt etiam qui Hebraeos putant in Poësi sua quaesivisse paria aurium oblectamenta, sive in mediis Versibus, sive in eorum clausulis: quod potissimum a Clarissimo Hueticio affirmatum video. Et sane id pertentias in Rhythmo Hebraico, quem in Davidis laudem cecinere mulieres, & ego supra attuli.

tuli. Sed & Clarissimus Vir P. Martinaceus Monachus Benedictinus Congregationis Sancti Mauri in Prolegomenis ad divinam Bibliothecam Sancti Hieronymi, prolatis exemplis ostendit, in Cantico Deuteronomii, atque in Threnis Jeremiae Rhythmos occurrere, hoc est in fine commatum parem vocis desinentiam. Verum controversiam de Hebraeorum Poësi aliis dimitto; fortassis & in aliqua ejusdem loca similitudo vocum casu, non arte irrepfit. Praesertim verò barbaricis Saeculis mos fuit, lenocinium hoc suis tum Rhythmis, tum Metris adjungere. Quod, uti conjicio, praestitere indocti, ut his saltem phaleris pensarent quantitatem pedum a se neglectam: docti autem, ut similiter cadentes Versus facilius a Populo memoriâ retinerentur. Et primo quidem levem hanc modulationis umbram statuerunt in una Versus Syllaba postrema, cui consona foret postrema subsequenter, aut subsequenterium Versuum. Quandoque etiam alterni Versus sibi respondebant. Quod si in Daetylum debnebat Versus, nonnulli consuevere postremis duabus Syllabis pares in succedentibus Versibus collocare. Denique eo res deducta est, ut in fine Versus geminae integrae Syllabae, si longae forent, literis ac sonitu responderent Versibus subsequenteribus: tres verò Syllabae pari modo responderent, si penultima Versus brevis esset, ut est in Daetylo. Quem morem accepere, & adhuc retinent vulgaris Linguae nostrae Poëtae.

Versus autem, in quibus hoc postremum ὁμοιοτέλευτον, sive *similiter cadens* occurrebat, praecedenti sane gratius, in aures hominum incurrens, *Leonini* olim appellabantur. Cur sic fuerint appellati, ignoravit Scaliger Poëtic. Lib. 2. Cap. 29. Stephanus

Tem. VIII.

A Guazzius a cauda Leonis ita nuncupatos inepte censuit. Renuus Moreau Medicus Parisiensis in Commentar. ad Scholam Salernitan. & Du-Cangius in Glossar. Latino, eos arbitrantur *sic forè nuncupatos, quod inventi fuerint a quodam Leone Poëta, qui circa tempora Ludovici VII. vel Philippi Augusti, Regum Franciae vixit.* Addit idem Du-Cangius, hanc etiam fuisse sententiam Stephani Paschassii Lib. 7. Cap. 2. Disquisition. Francicar. qui perelegantes quosdam hujus Leonis Poëtae Versus produxit. In eandem quoque opinionem concessit Doctissimus Papebrochius in Act. Sanctor. ad diem 1. Junii, in Vita Sanctorum Gratiani & Felini, arbitratus duntaxat, *ad summam perfectionem* adductos fuisse eos Versus a Leone Gallico Poëta Saeculo Duodecimo. Et profectò Aegidius Parisiensis apud Du-Chesnium Tomo Quinto Scriptor. Franc. pag. 323. inter alios Poëtas sui temporis, hoc est ab Anno MCXCI. ad MCXCVIII. commemorat:

*Nec minus in sacris melico sermone
Leonem
Ludentem historiis.*

Idem autem ille est, qui Du-Cangio, ac Papebrochio laudatur, ut proinde non recte veluti diversos Poëtas hosce putarit Polycarpus Leyserus in Histor. Poëtar. medi aevii num. 79. & 95. Doctissimus quondam amicus meus D. Gaspar Berettus Benedictinus, saepius mihi hoc in Opere laudatus, de Leoninis Versibus verba fecit in Prolegomen. ad Tabulam Chorographicam, quam edidi Tomo X. Rerum Italicar. Ibi num. 62. pag. 117. censet, *Leoninos Versus* in Italia *vix post Normannorum adventum componi coepisse*, hoc est Saeculo

R

culo

culo Christi Undecimo. Atque adeo tum ille, tum Papebrochius, Eccardus, & alii, Inscriptiones quasdam, antiquorum Seculorum creditas, non nisi post Annum Christianae Aerae Millesimum confectas statuerunt, quod Leoninis Versibus constarent. Quae mea in hanc rem sententia sit, denique Lector accipiat. Primo certum statuo, Versuum, quos Leoninos antiqui nuncuparunt, nos *Versi Rimati* appellamus, originem, seu inventionem nequaquam tribuendam esse Leoni illi, seu Leonio Poetae Parisiensi, & Monacho Benedictino Monasterii Sancti Victoris, qui circiter Annum Christi MCXC. floruit, uti censuerunt Du-Cangius, Jacobus Perizonius, & alii. Praecesserant enim, qui hujusmodi Versibus luserant, sive Rhythmos, sive Metra componentes. Deinde an istam saltem versificandi rationem ille perfecit, incertum adhuc esse contendo. Sed, si quidem gloriam aliquam in illum conferre velimus, opinari fas erit, aut ab eo elucubratum fuisse Poema tam concinnum & elegans, verborumque sibi invicem respondentium concentu sonorum, ut unus in admiratione Populi esset; aut ita eos Versus contexuisse, ut quamquam longum opus confecerit, in clausulis tamen Versuum perpetuum ordinem, ac *Similiter cadens* duarum Syllabarum fervaverit, quod fortasse nemo ante eum plene fuerat ausus. Nam, ut praefatus sum, plerique veterum in una Syllaba, consonante cum altera, concentum suorum Rhythmorum, aut Metrorum collocarunt. Plerique etiam non in fine geminorum Versuum, sed in ipso Versu (cujus primum membrum subsequenti respondebat) hanc aurium oblectationem conquiescere. Quae omnia exemplis confirmatum eo.

A Sub finem Seculi a Christo nato Sexti floruit Sanctus Columbanus, celeberrimus ille Bobiensis Coenobii institutor. Inter ejus Opera legitur Rhythmus *de Vanitate vitae* ubi plerosque Versus *ὁμοιοτελέυτης* cernimus. Exempli causâ.

Differentibus vitam mors incerta surripit:

Omnes superbos, vagos moeror mortis corripit &c.

Plerique perpeffi sunt poenarum incendia,

Voluntatis lubricae nolentes dispendia &c.

C Reliquos omitto. Qui sane si Columbanum auctorem habent, antiquissimam praebent Versuum similiter cadentium formam. Sic inter Opera Bedae leguntur Versus *de Computus regulis*, in quibus Leoninum concentum audis. Priores accipito:

Adventum Domini non est celebrare Decembri

Post ternas Nonas, neque quintas ante Kalendas &c.

D Sed & Sanctus Bonifacius Moguntinus Episcopus & Martyr, supra mihi laudatus, in Epistola prima, circiter Annum DCCXXX. conscripta Rhythmum effudit, consonis vocibus distinctum:

*Vale frater florentibus
Juventutis cum viribus,
Ut florens cum Domino
In sempiterno solio &c.*

E Tum in Epistola 69. Carmina quatuor ejusdem referuntur, geminis versibus simili sono respondentibus, sed ita ut, quamquam fere semper Dactylus Versum claudat, duae tantum postremae Syllabae similes sint. Specimen profero:

*Summum satorem solia
Sedet qui per aethralia,
Alti olympi arcibus
Obvallatus minacibus &c.*

Ita verò me Deus amet, cuiquam dubitatio succurret, num tanta vetustas ejusmodi Carminibus sit tribuenda. Verùm dubitandi finis erit, si *Antiphonarium Benchorense*, a me, ut supra dixi, evulgatum consulat, quod certe Saeculo Septimo, aut summum Octavo, in usu fuit celebris illius Monasterii in Hibernia siti, ac deinde in Bobiensem Bibliothecam, denique in Ambrosianam translatum est. Occurrit ibi *Hymnus Sancti Comgilli* in Strophas sectus, quarum singulae a litera Alphabeti initium sumunt, earumque singuli Versus in eandem syllabam desinunt:

*Recordemur justitiae
Nostri Patroni fulgidae,
Comgilli Sancti nomine,
Refulgentis in opere &c.*

Secundae Strophae Versus quilibet in A. desinit:

*Audite pantes ea erga
Allati ad Angelica
Aethrae Dei abdita
A juventute florida &c.*

Eodem ordine reliqui procedunt. Sed & ibi leguntur *Versiculi familiae Ben-*

A *chuir*, ex quibus multi perfectam praeferunt eorum formam, qui serius *Leonini* appellati sunt. Experimentum capiat Lector:

*Verè regalis aula,
Variis gemmis ornata,
Gregisque Christi caula,
Patre summo servata.*

B *Virgo valde secunda,
Haec & Mater intacta,
Laeta ac tremebunda,
Verbo Dei subacta.*

C Haec adeo aperta sunt, ut quisque jam intelligere possit, antiquos Rhythmpoejos atque Poetas non expectasse tempora Leonis Parisiensis Poetae, ut ab eo edocerentur efformare Versus simili concentu cadentes; neque nimiâ facilitate censenda esse Carmina composita tantummodo post Annum Christi Millesimum, si qua occurrunt modulo hocce constructa. Refert Cardinalis Baronius in Annalibus ad Annum Christi DXXXVIII. Versus incolumes adhuc Romae ad servatos in Templo Cruciferorum, quod Belisarius Justiniano I. imperante condidisse dicitur. Illos autera doctissimus Cardinalis eadem ipsâ tempestate confectos, ac marmore inscriptos arbitratur. Lectori & ego inspiciendos exhibeo.

D

HANG VIR PATRICIVS VILISARIVS VRBIS AMICVS

OB CVLPAE VENIAM CONDIDIT ECCLESIAM.

HANG IDCIRCO PEDEM SACRAM QVI PONIS IN AEDEM;

VT MISERETVR EVM, SAEPE PRECARE DEVM.

Haec si quisquam rejiciat post Seculum X. adversari ego nolim. Attamen sunt, quae suadeant, ipso Seculo

E | lo Christianae Aerae Sexto Inscriptionem fuisse positam. Vix enim post multa Saecula rogandus fuerat Populus,

lus, ut precibus repetitis Belisario misericordiam a Deo impetraret. Sed alterum, qualecumque sit, etiam antiquius similiter cadentium vocum exemplum habemus. Sanctus Augustinus circiter Annum CCCXCIII. elucubravit *Psalmum contra partem Donati*, qui nihil aliud est, quàm Rhythmus. Singuli Versus e duobus versiculis octo-syllabis constant. Sunt ibi, qui plures syllabas praeferunt, sed fortassis emendandi sunt. Intuere hunc *Psalmum* inter Opera Augustini in primis paginis Tom. IX. editionis novissimae. De eo ipse haec scribit Lib. primo *Retraetat. Cap. 20. Psalmum, qui ab imperitis & idiotis cantaretur, per Latinas literas feci. Tales autem Abecedarios appellant.* Ejus generis est Rhythmus *de Mediolano*, quem supra innui, uti & alter Adelmanni Scholastici antea memoratus. *Alphabeticum* illum Mabilionius appellavit, *Abecedarium* verò Augustinus. Similem quoque infra dabo, ex Veronensi Codice expressum de captura *Ludovici II. Augusti*. Praeterea mihi est Rhythmus *in Sanctum Zenonem*, a supra laudato Campagnola ad me missus, atque ex eodem antiquissimo Codice excerptus, in quo laudes Mediolani jam supra editae legebantur. Et istud *Abecedarium* est. En ejus initium:

Audiant Principes, audiant Populi &c.

Illic habetur:

Kasta permanserat Imperii filia &c.

Rogat te Imperium, ad se te convocat &c.

Ibi *Imperium* pro *Imperatore*. At rursum audi Augustinum eundem de illo *Psalmo* loquentem: *Ideo autem non aliquo Carminis genere id fieri volui, ne me necessitas Metrica ad aliqua ver-*

ba, quae vulgo minus sunt usitata, compelleres. Quare tum ex his, tum ex supra allatis verbis intelligimus, Rhythmos olim confectos, ut *ab imperitis atque idiotis canerentur.* In eum quoque finem compositi fuere, qui mihi nuper memorati sunt *de laudibus Mediolani, de Ludovico II. &c.* Erant enim iis quoque temporibus, quales nostris, qui Carmina rudia, ac praecipue Rhythmos aut solatii causâ domi, aut in plateis Populo congregato lucri obtentu canebant. Ejusmodi Cantilenas saltem semidocti intelligebant: nondum enim quisquam ausus fuerat vulgari sermone uti ad Carmina aut ad Rhythmos; aut si utebantur, ex iis ne fragmentum quidem ad nos pervenit. Redeo ad *Psalmum Augustinianum*. Ibi singulorum Versuum clausulae in E desinunt: quod & in aliis Rhythmis observatum vidi. Occurrunt & plurimae voces consonae in *ARE & ORE &c.* quas tamen casu potius quàm certo quaerendae ejusmodi euphoniae consilio coisse puto. Saltem constat, vel Seculo Christianae Aerae Quarto Africanae Plebi in Rhythmis placuisse aliquam verborum, ut ita dicam, consonantiam, quam subsequuta Saecula amplificaverunt & diligentius exornarunt. Praecesserat etiam Commodianus mihi supra memoratus in postremo Carmine suo, ubi singulos versus in O desinere sentias.

Benchorensibus Rhythmis, aliisque Seculo Octavo compositis cum vocibus consonantibus, quos nuper retuli, addo Epitaphium Lantfridi Abbatis Burenensis in Bajoaria, quod Mabilionius in *Analectis* publici juris fecit. Is floruit sub Pipino & Carolo Magno Francorum Regibus, & circiter Annum Christi DCCXC. excessisse e vivis videtur.

EN

EN LANTFRID DOMNVS, PRIMIS NATALIBVS ORTVS,
 DEBITA SOLVIT HVMO, QVAE SIBI DEBET HOMO.
 AETATIS FLORE SPONSI CVRRENS IN ODORE,
 PLVRIBVS EXEMPLVM PRAEBVIT IPSE BONVM &c.

Eodem concentu pergunt reliqui Versus: qui si revera tunc fuere conditi, uti veri videtur simile, confirmant quae dixi de ingeniis hujusmodi musicâ delectatis ipso Seculo Christi Octavo. Alterum exemplum praebent portae aereae Basilicae Parisien-

A | sis Sandionysianae, circiter ea tempora fabricatae. Auctor ibi suum nomen inscriptum voluit, hoc est, *Airadus Monachus*, geminis versiculis incisis, quos ad Annum DCCLXXX. attulit idem Mabillonius in Annalibus Benedictinis:

HOC OPVS AIRADVS CÆLESTI MVNERE FRETVS
 OFFERT ECCE TIBI, DIONYSI, PECTORE MITI.

Porro quantum subsequenti Seculo Nono in deliciis foret apud quosdam Poetas conquistata ista consonantium vocum harmonia in texendis Versibus, longe pluribus exemplis ostendere

B | dere possum. Vetustissimum Musivum in Aede sacra Sanctae Mariae Novae adhuc visitur Romae, teste Ciampino Part. II. Cap. 28. Veter. Monumentor. Ibi hi duo Versus:

ARBOR SACRA CRVCIS FIT MVNDO SEMITA LVCIS.
 QVAM QVI PORTAVIT, NOS CHRISTVS AD ASTRA LEVAVIT.

Uti Anastasius tradit, ejus Templi, simulque & operis tessellati auctor fuit Leo IV. Papa Anno Christi DCCCXLVIII. aut Nicolaus I. Papa circiter Annum DCCCLX. Quae si certa sunt, jam tenemus, in ipsa Urbe ferme ante novem Secula in usu fuisse consonam vocum harmoniam in Versibus. Si eodem Seculo, quo Ludovicus Pius Augustus e vis excessit (hoc autem contigit An-

C | no Christi DCCCXL.) compositum fuisset Epitaphium, ejus tumulo Mentis in Urbe appositum, quod Tomo II. pag. 320. Scriptor. Francicor. Du-Chesnii, & in Annalibus Cardinalis Baronii legitur, luculentum alterum haberemus homotoniae in Versibus tunc adamatae testimonium. Quatuor tantum versiculos inde excerptos offero.

IMPERII FVL MEN, FRANCORVM NOBILE CVLMEN,
 EXCITVS E SECVLO CONDITVR HOG TVMVLO,

REX

REX LVDOVICVS, PIETATIS TANTVS AMICVS,
QVOD PIVS A POPVLO DICITVR ET TITVLO &c.

Drogoni quoque Archiepiscopo Me- | A | eodem Du-Chesnio editum, ejus en
tensi, ejusdem Ludovici Pii fratri, | | primos Versus:
alterum Epitaphium positum fuit, ab

CONDITVR HOC BVSTO PRAESVL DROGO MARMORE SCVLPTO:
SPIRITVS IN REQVIE LĒTVS OVAT ABRAHĒ &c.

Praeterea in Laureshamensi Mona- | B | lus Magnus e folio deiecit, cum hi-
sterio Sepulcrum adhuc visitur Tassi- | | sce Versibus:
lonis Bajeariae Ducis, quem Caro-

CONDITVR HAC FOVEA, QVEM PIE CHRISTE BEA,
TASSILO DVX PRIMVM, POST REX, MONACHVS SED AD IMVM.
IDIBVS IN TERNIS DECESSERAT ILLE DECEMBRIS.

Sed quia dubitare licet, ne longe
serius additi fuerint tumulis ejusmo-
di Versus, certiora apponamus. Ga-
spar Barthius vir spectatissimae eru-
ditionis Lib. 32. Cap. 12. Adversarior.
Erinfredi Monachi Carmen Rhythmi-
cum ex MSto Codice profert. Hic
autem vixit Anno DCCCVI., ut Vita
ejus testatur. En duas tantum illius
Carminis strophas:

*Felicitatis regula
Hac sine semper constitit.
Ad puncta cum venit sua,
In se voluta corruiit.
Quaecumque vita protulit
Ambigua, lacta, tristia.
Quocumque se spes exulit
Infida, dura, credula &c.*

Sed praecipue Seculo illo, ac duo-
bus subsequentibus, multis curae fuit
in singulis Versibus concentum vo-
cum similium interere, divisus quo-
dammodo in duo membra Versibus,
postremae quorum syllabae invicem

C | sibi respondebant. Evulgavit saepe
laudatus Mabillonius in Annalibus
Benedictinis ad Annum DCCCXXVII.
Versus in vetustissimo Codice Alti-
villarensi circiter ea tempora scri-
ptos, e quibus quae nunc aiebam,
leviori negotio intelliges:

*Ebo, Remense decus, Praesul, Pa-
stroque covuscus,
Doctor Evangelicus, praecelsi Regis
amicus,
Hunc in amore Dei, Petrique in bo-
nere beati,
Librum jussit agi, plenus spiraminis
alti &c.*

D |
E | Heic praeter commata Versus eju-
scumque consona, etiam finis unius
Versus consonat cum fine alterius,
unicâ tamen syllabâ. Ita in Musivo
adhuc superstite Basilicae Ambrosia-
nae Mediolanensis, quod circiter An-
num DCCCXXXV. compositum fuis-
se, neque immerito, Paricellius cen-
set, Tetrastichon istud legitur:

MARTINVS MORITVR, SED VITÆ DONA MERETVR:
 TRISTATVR MVNDVS, ADJVBIATQVE POLVS.
 MORS SVA DIGNA BONO FERTVR CELEBRATA PATRONO,
 SPIRITVS AMBROSII DVM FAMVLATVR IBI.

Milonis quoque Elnonensis Monachi Versus pari concentu elaboratos Anno Christi DCCCLV. refert idem Mabillonius in Annalibus Benedictinis ad Annum DCCCLXXII. Vide etiam Formulas X^v. & XV. Tomi II. Capitular. Baluzii pag. 565. Non eae quidem sunt Formulae, sed Rhythmi duo, summam barbariem spirantes, atque, ut opinor, ab indoctis Librariis mirum in modum deformati. Supra verò commemoravi Notkerum Balbulum Coenobitam Sancti Galli, qui sub finem Saeculi Noni, atque initium Decimi, *Sequentiarum* Librum edidit, ab antiquis laudatum, & a Clariss. Viro P. Pezioso Part. primâ Tomi primi Thefaur. Anecdotor. Novissim. editum. Eiusmodi *Sequentiae* (quas Hymnos potius appellare placeat) Rhythmicâ

A licentiâ compositae sunt sub variis metris. Unam ex iis seligo:

*Sancti merita
 Benedicti incluta
 Verendae sanctitatis,
 A: Monachorum Praefulis,
 Pro posse
 Atque nosse
 Organa nostra conceperunt:*

B

*Nursia felix
 Tulit natum genitrix:
 Domina Mundi Roma fovit alitrix:
 Hic ergo praeventus optimo
 Sancti Spiritus dono &c.*

C

Anno DCCCCXII. finem vivendi fecit idem Notkerus, cujus Epitaphium metricum Mabillonio debemus in Annalibus Benedictinis editum his verbis:

ECCE DECUS PATRIÆ, NOTKERVS, DOGMA SOPHIÆ,
 VT MORTALIS HOMO, CONDITVR HOC TVMVLO.
 IDIBVS OCTONIS HIC CARNE SOLVTVS APRILIS,
 COELIS INVEHITVR, CARMINE SVSCIPITVR.

Plura eiusmodi nullus dubito quin haberemus, scripta longe etiam ante Notkerum, nisi tempus, cui tot pretiosa succubere, levia haec quoque nobis invidisset. Unum illud Sangallense Coenobium celeberrimum, in quo Notkerus vixit, alia suppeditare heic potest ab Henrico Canisio edita, ac deinde in Bibliothecam

D Patrum inlata. Illic Hymnum legas ab Hartmanno Monacho compositum (floruit ille circiter Annum DCCC-LXX.) cujus hi sunt primi Versus:

*Cum natus esset Dominus,
 Turbatur Rex incredulus.
 Magi vulerunt munera,
 Quos stella duxit praevia.*

Eodem

Eodem ordine consonantium vocum procedunt reliqui. Sunt ibi & alii Hymni, aliaque Poëmata, eandem verborum texturam praeferentia, aut eodem Saeculo IX. aut X. composita; ita ut jam abundet, unde eorum opinio male confuta nobis videatur, qui ubi aliquid Leonini concentus audiunt, illud continuo ad Saeculum XI. & subsequencia pertinere sibi persuadeant. Edidit quoque Canisius Carmen Salomonis Episcopi Constan-

A tienſis, qui currente Anno DCCC-XCV. florebat.

*Eximie Antistes, has accipe, Dado,
salutes,
Conſcripras tristi a Salomone tibi &c.*

B In reliquis idem est artificium. Hisce junge Inscriptionem positam Emmae Francorum Reginae Anno DCCCC-LIV. quam profert Mabillonius nuper laudatus. Ejus primos tantum Versus exhibeo:

SANGVINE CÆSAREO JACET HIC EXCELSA PROPAGO,
FRANCORVM POPVLO PRODITA DE KAROLO &c.

Quod si plura id genus Epitaphia cupis, adi ejusdem Mabillonii Anallecta. Consule etiam Annales Trevirenses Broweri, qui multa adfert Saeculis Octavo, Nono, & Decimo composita. Eodem autem Saeculo Decimo floruit Frodoardus Remensis, qui in Carmine de Vita Sancti Columbani multos interferit Versus, eodem artificio elaboratos: quod & praestitit Rosvitha, incomparabilis ejusdem Seculi Sanctimonialis in Car-

C mine de Gestis Oddonis. En duos tantum illius Versus:

*Postquam Rex Regum, qui solus re-
gnat in aevum,
Per se cunctorum transmutans tempera
Regum &c.*

D Finem vivendi fecit Anno Christi DCCCCXCVI. Sanctus Gebhardus Constantiensis Episcopus, eique tunc positum fuit Epitaphium, a Canisio & Surio relatum.

DEBITA PARS TERRÆ FALLENTIA TEMPORA SPERNE,
ET MEMORARE VIÆ, QVAM TESTATVR CINIS ISTE.
GENTIS HONOR NOSTRÆ JACET HIC, GENTIS DOLOR ATQVE;
PRÆFVIT HVIC VRBI, CVNCTO SED PROFVIT ORBI &c.

Adelmanni Scholastici *Rhythmum al-
phabeticum*, a praeaudato Mabillonio inter Anallecta editum, supra memoravi. Is ad Saeculum XI. spectat: compositusque fuit circiter Annum M-XXXV. Tres Versus stropham faciunt, ac singulorum finis simili syl-
laba constat, uti e prima stropha constabit:

E *Armonicae facultatis aspirante gratia;
Reſero Viros illustres, Literarum
lumina,
Quos recenti recordatur mens dolore
ſaucia &c.*

Consonas quoque voces in fine Rhythmorum invenias, quos Sanctus Fulbertus

bertus ante Adelmannum elucubra-
vit. Similem Rhythmum circiter An-
num Christi MLXXV. Landulphus
Senior Historicus Mediolanensis pro-
cudit in fine Libri Primi Historiae
a me editae Tomo IV. Rer. Italicar.
Accipe priorem stropham:

*Jesu Christe, splendor Patris, via,
veritas, & vita
Omnium Redemptor pie, cunctorum
aequitas,
Universos, qui te quaerunt, tua re-
plet Caritas.*

In primo versu legendum est *vita &
veritas*. Eodem metro ceteri proce-
dunt. Sed & idem Landulphus Lib.
2. Cap. 16. refert *Cantilenam*, hoc est,
Rhythmum, *super statum Regis Alber-
ti*, in quo describendo non semel
peccavit antiquus Librarius. Vix du-
bito, quin ejusmodi Rhythmus con-
fectus fuerit, quo tempore ex Regno
Italiae excidit Adelbertus Berengarii
II. filius Italiae Rex, idest circiter
Annum DCCCCLXII. Hos ibi ani-
madverte Versus, in ejus contemptum
more veterum Romanorum Mediola-
ni cantitatos:

*Te, Alberte, decet nemus,
Et Ostonem manet decus.
Pro infamia Walperti
Te decet alga Regni.
Pro Regina nunc Latina
Utere jam nunc marina.
Pro Regali sceptro nostro
Fructuere jam navis rostro &c.*

Landulpho synchronus fuit Benzo
Pseudo-Episcopus Albenfis, qui prae-
cipue hisce Rhythmis delectatus est
in lutulento Panegyrico Henrici IV.
Germaniae Regis, Tomo primo Scri-
ptorum Rer. Germanicar. Menkenii.
Et sane eodem Saeculo XI. ita homi-
nes capiebantur harmoniâ ejusmodi
Tom. VIII.

A Versuum consonantium, ut pauci nu-
merarentur Musis addicti, qui Car-
mina sua hocce, ut putabant, orna-
mento destituta vellent. Cujus con-
suetudinis testem luculentum dabo
Othlonum Monachum Sant-Emmera-
mensem, cujus Opera evulgavit su-
pra laudatus P. Pezsius Part. II. To-
mi III. Thesaur. Anecdotor. Novissim.
B Florebat Monachus iste Anno Chri-
sti ML. & post se Carmina complu-
ra reliquit, in quibus plurimos Ver-
sus consonantes invenias. Is autem
in Carmine *de Doctrina Spirituali* in
haec verba loquitur:

*Porro quod interdum subjungo CON-
SONA VERBA,
Quae NVNC MVLTORVM nimius
desiderat VSVS,
Hoc quoque verborum plus ordine con-
venienti,
Insuper ANTIQVA de CONSVETV-
DINE feci.*

Ut vides, *Consona Verba* apud veteres
appellabantur, quae nunc nobis *Ri-
me* dicuntur: atque ejusmodi Poëseos
currente Saeculo XI. *antiqua* erat *Con-
suetudo*. Quare nil mirum, si subse-
quenti Saeculo XII. familiare in Ita-
lia quoque idem studium fuerit Mu-
sarum cultoribus. Vide Donizonem,
qui Anno MCXV. Poëma contexuit
de Vita Comitissae Mathildis. Animad-
verte, quibus Versibus Guilielmus A-
pulus Librum Quintum *de Norman-
nis* concludat. Vide etiam Anony-
mum, qui circiter Annum MCXXVII.
Poëma straxit *de Excidio Urbis Comen-
sis*: uti & Radulphum Cadomensis,
cui *Gesta Tancredi Principis* debemus,
circiter eadem tempora metro ac pro-
sâ conscripta. Denique Godefridi Vi-
terbiensis *Pantheon*, & Gaufridi Ma-
laterrae *Historiam Siculam*; quae omnia
completitur Collectio mea Rerum
S Ita-

Italicarum, praecipue Tomo V. Legas quoque velim Rhythmos quosdam, a venerabili Petro Cluniacensi Abbate circiter Annum Christi MCXXX. compositos, in quibus eundem vocum concentum invenias. Praetereo innumera alia cum Metra, tum Rhythmos, eodem artificio elaborata, mihi-que e monumentis Saeculi IX. X & subsequen- tium collecta, ne nimius sim.

Nihil tamen dissimulandum. Ple- raque ex his Carminibus, Rhythmicis aut Metricis, eo tantum artificio constant, ut unica syllaba in medio Versu adhibita sonum reddat similem syllabae claudenti, aut par tantum syllaba duorum Versuum finem occupet. Quum verò, ut supra innui, singulari fortassis appellatione *Leonini* Versus ii dicerentur, in quibus geminae syllabae longae, aut tres, si penultima brevis foret, sono aequali sibi responderent in medio & fine Versus, aut in fine duorum Versuum: dubitatio adhuc superesse potest, sit- ne hujus artificio inventio aut perfe- ctio tribuenda Leoni Parisiensi Po-etae, qui circiter Annum MCXC. flo-ruit. Verum quoniam justo titulo in Leonem hunc transferenda sit ejusmo- di gloria, non video, quando tot al-ii mihi occurrunt, qui ante eum Metra aut Rhythmos pari condidere artificio. Nam quod est ad singula- res Versus consonis vocibus conte-xtos, in iis pangendis Leonem plu-

A rimi praecessere. Et primo quidem Italia ipsa nobis continuo exhibet Magistrum Moysen Bergomensem, Auctorem Carminis *de Laudibus Ber- gomi*, a me editi Tomo V. *Italicarum*. Scribebat ille circiter An- num Christi MCXX. atque is sane in fine Versuum consecutus est dua- rum syllabarum perennem concentum. Ita suum exorditur Poëna:

*Alme Deus Rector, qui Mundi fre-
na gubernas,
Nec finis absque modo sedes fluitare
supernas &c.*

Eodem pede procedunt reliqui Ver- sus. Sed & antiquiores sunt, quos in honorem Sancti Lulli Episcopi Mo- guntini Wilielmus Malmesburiensis Lib. primo de Gest. Reg. Angl. cir- citer Annum MCXXVII. scribebat se a pueritia audisse; videlicet:

*Antistes Lullus, quo non est sanctior
ullus:
Pollens divinâ, tribuente Deo, medi-
cinâ,
Occurrit morbis, ut totus praedicas
Orbis.*

Vetustissimus quoque Versus est, quo usi sunt non pauci e Germanicis Im- peratoribus in suis Sigillis. Exem- plum dabo petitum ex autographo Diplomate, quod in suo Tabulario adservat Capitulum Canonicorum Lu- censium.

Diploma Conradi I. Augusti, quo privilegia confirmat Canonicis Lucensibus, Anno 1038.

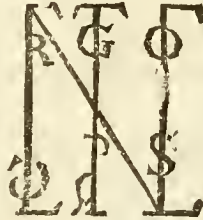
IN nomine Sancte & individue Tri- nitatis. Chuonradus divina favente clementia Romanorum Imperator Au- gustus. Quia decet Imperialis magnifi-

centia loca sancta ditare atque venerari, & omnibus Christianis de animabus suis curam atque sollicitudinem gerere: ideo dignum duximus modo in presenti San- ctissimi

Præfissimi Martini Episcopi locum Lucae situm in aliquo locupletare, ut & ipsis, pro quibus donatum est, ad refrigerium, & nobis ad remedium proficiat sempiternum. Quapropter considerantes nos hoc, & in animo volentes, prece & admonitione dilectæ Conjugis nostræ, simulque Consortis nostri Regni Gislæ, confirmamus prædicto sancto Loco, sicuti

A olim Ugo, Lotharius, atque Primus Otto, & Secundus, ac Tertius, nec non Henricus, Precessores nostri Reges & Imperatores pro remedio animarum Adelberti Marchionis & Bertæ Comitissæ, nec non & suarum, dederunt Beato Martino Pontifici, Ecclesiæque suæ sitæ Lucae, suisque fidelibus &c.

Signum Domni Chuonradi Serenissimi

Imperatoris Augusti.

Kadelobus Cancellarius vice Herimanni Archiepiscopi & Archicancellarii recognovit.

Datum VII. Kalendas Martii, Anno Dominicæ Incarnationis MXXXVIII. Indictione VI. Anno Domni Chuonradi Regni XIV. Imperii XIII.

Actum ad Viam Venaviam in Comitatu Lucensi, feliciter. Amen.

Non in medio, sed in extremo latere membranae pendet Bulla plumbea, in cujus antica parte visuntur imagines duorum virorum, altera quarum manu tenet pomum, altera sceptrum, & inter illas leguntur hæc

literæ

H
E
N
R
I
C
V
S
R
E
X

In circulo verò CONRADVS DIGRA IMPR AVGVSTVS. In postica effigies Romæ sculpta visitur cum hoc Versu:

B
ROMA CAPVT MVNDI
REGIT ORBIS FRENA ROTVNDI.

C Sed & Robertus Abbas Sancti Remigii, qui Historiam Hierosolymitanam circiter Annum MCX. literis consignavit, editam Tomo primo Gestor. Dei per Franc. similibus Versibus profam suam interspersit, quorum pars in margine, pars in ipso textu legitur. Nonnullos profero:

Nec leviter tactus Raynaldus, apostata factus,

Abjurando Deum, se probat esse reum.

Quid faceret Turcus, Populusque per omnia spurcus?

Ni sua terga daret, quo venerat & remearet.

Ita & Gaufridus Malaterra, qui circiter Annum MXCIX. Historiam Siculam scripsit, editam Tom. V. Rer. Italicar. pares Versus nobis exhibet Lib. 3. Cap. 23. Hos paucos audi:

Nec nimis hoc culpo, quamvis hinc talia sculpo.

Nec prohibens vito; cum fiat juncta marito,

A | *Diligat & juste foedus servando venuste.*

Nam quos Lex jungit, sententia nulla repungit &c.

Sed & tumulo Beatricis Ducissae Tusciae Anno MLXXVI. vitâ functae Pisis positum fuit hoc Epitaphium:

QVAMVIS PECCATRIX SVM DONNA VOCATA BEATRIX
IN TVMVLO MISSA JACEO QVÆ COMITISSA.

Ita Carmen in Ivonem Dionysianum Abbatem, Anno MXCIV. interfectum edidit Clarissimus Mabillonius, in quo prior Versuum pars subsequenti respondet. Paucos tantum seligo:

B | *Qui nondum norat, sub quale caribde laborat,*

Occultans illa fiat damnata favilla:

Et ceu scintillae stipularum corruat ille &c.

Pariter in ejus Epitaphio legitur:

IVO GRAVIS SORTI, CRVDELITER OBRVTE MORTE,
QVEM TEGIT HÆC PETRA, FELIX HABEARIS IN ÆTHRA &c.

Ad haec in Differtatione XXXVII. de Hospital. evulgavi foundationem Brephotrophii factam Mediolani a Da-

C | theo Archipresbytero Anno Christi DCCLXXXVII. Duo Versus in illius Aedis pavimento inscripti leguntur:

SANCTE MEMENTO DEVS, QVIA CONDIDIT ISTE DATHEVS
HANC AVLAM MISERIS AVXILIO PVERIS.

Praestare non possum, Anno eodem DCCLXXXVII. hosce Versiculos fuisse illic scriptos: attamen verba illa *iste Datheus* viventem illum indicare videntur. Quod ubi statuas, jam tenes, quantam antiquitatem praeferant

D | Versus, quos nunc *Leoninos* appellamus. Ita antiquissimi erunt, sed temporis notâ carentes, Versus in Musivo scripti, quos Panvinius legebat in Claustro Monasterii Lateranensis exesos jam atque cadentes:

CANONICAM FORMAM SVMENTES, DICITE NORMAM,
QVAM PROMISISTIS, HOC GLAVSTRVM QVANDO PETISTIS.

Reliqua eodem concentu continuantur. | | Pluribus congerendis tempero. Ad alte-

alteram verificandi rationem quod attinet, videlicet statuendi consona verba in fine geminorum Versuum, neque heic desiderantur exempla longe ante Leonis Parisiensis aetatem. Perfectò circiter Annum MLV. hoc est, centum annis & ultra, priusquam Leo ille nomen suum Parnasso daret, Versus in Italia conficiebat celebratissimus vir Sanctus Petrus Damiani, postea Ostiensis Episcopus. Atque ex eo habemus multa Carmina, Hymnos, & Rhythmos varii metri, eaque fere cuncta consonis vocibus contexta. Sed potissimum considerandus nobis est ejus *Rhythmus super Salutatione Angelica*, num. 63. in quo perfecti Leonini Versus occurrunt.

*Ave David filia, Sancta Mundo nata,
Virgo prudens, sobria, Joseph desponsata,*

A

*Ad salutem omnium in exemplum data,
Supernorum civium consors jam probata.*

*Maria, miseria per te terminatur,
Et misericordia per te revocatur &c.*

Audi & ejus Carmen 64. ad eandem Sanctissimam Virginem:

B

O miseratrix = o dominatrix = praecipe dictu,

Ne devastemur = ne lapidemur = grandinis ictu &c.

C

Haec videant, qui contendunt, Majores nostros a Provincialibus didicisse usum consonantium vocum. Mabillonius quoque in Annalib. Benedictinis, Epitaphium prodidit, adhuc marmore insculptum Alberti Abbatis Miciacensis, qui Anno MXXXVI. naturae debitum solvit, non ab simili vocum collocatione distinctum:

HIC JACET ALBERTVS, QVONDAM REGALIA SPERNENS,
PRVDENS ATQVE PIVS, TANTVM COELESTIA CERNENS,
MVNDI DIVITIAS CVM REGALI DITIONE
GEMETICA PRIMAS SPREVIT PRO RELIGIONE &c.

Florebat Anno MXCV. Baldricus Andecavensis Abbas, cujus Carmina edidit Du-Chesnius Tom. 4. Scriptor. Franc. In his quaedam concentum vocum in fine Versuum exhibent. Primi Epigrammatis bini Versus sunt hi:

*In rotulo multi cum sollicitudine quaedam
Dicendi seriem semper metantur ab Adam &c.*

Ita in Carminibus de morte Mathildis Abbatissae Condomensis Anno MXII. compositis, & a supra laudato Mabillonio Tomo quinto Annal.

D

Benedictinor. evulgatis, idem concentus occurrit:

*Si lacrymae cuiquam coelestia regna
pararent,
Defunctum quemquam si carmina nostra
juvarent &c.*

E

Floruit eodem Saeculo Christi Undecimo Gualdo Corbejensis Monachus qui Vitam Sancti Ansharii Episcopi Hammaburgensis metro contextuit, editam a Lambecio. Is in Praefatione lusit Versibus eadem finali consonantiâ distinctis. En exordium:

Dulce tuis, Alberte, decus, jubar ignivaporum,

Ec-

Ecclesiae turris, Regni diadema decorum,
Gloria Pontificum, Regum venerabile numen
Quod tibi mater init Corbeia, sume volumen &c.

A Vide etiam Epitaphium Beati Lanfranci Archiepiscopi Cantuariensis celeberrimi, a Sancto Anselmo itidem Archiepiscopo circiter Annum MLXXXIX. compositum. En primos Versus:

ARCHIEPISCOPI NON DIVITIAS NEC HONORES
 LANFRANCUS SVBIIT, SED CVRAS ATQVE LABORES.
 NATVS IN ITALIA, PAPIENSI DE REGIONE,
 CIVIBVS EGREGIIS, ET HONESTA CONDITIOE &c.

Rhythmos quonque Petri Abbatis Cluniacensis nuper memoratos vide. Inter ceteros unum commemoro de Resurrectione Domini, in quo hi Versus:

Lumen clarum = tenebrarum = sedibus resplenduit,
Dum salvare = recreare = quod creavit voluit:
Hinc Creator, = ne peccator = moreretur, moritur.
Cujus morte = nova sorte = vita nobis oritur &c.

Est ibi & alius Rhythmus similis in honorem Matris Domini, sub nomine Profac editus. Haec autem circiter Annum Christi MCXXX. scripta fuisse. Ita Johannes Severanus in Libro *Memorie Sacre di Roma* pag. 314. Inscriptionem refert Anno MCXXVIII. positam Johanni de Crema Cardinali in Sancti Chrysogoni, cujus ecce verba:

B
 O BONE SALVATOR
 NOSTRAE SALVTIS AMATOR,
 FILI CHRISTE DEI
 PARCE REDEMPTOR EI.

Et apud Canisium Antiquar. Lektion. Tom. 3. Part. 2. noviss. editionis, Carmina leguntur Metelli Tegerseensis Monachi, qui Anno saltem MCLX. floruit, hoc est, ante Leonem, sive Leonium Gallum. Ibi Rhythmici Versus complures. Paucos audi:

Laudabunt alii clarum genus: at mihi lene
Christi jugum dat verba Camoenae.
Sydereae patriae cives abolere studebat,
Per quos pacem rebus habebat.
Vivebat scintilla tamen, frigente favilla,
Tandem meta procul micat illa &c.

D
 Sed longe ante haec tempora compositi videntur non absimiles duo Versus, qui Capuae adhuc leguntur:

HOC PIVS ANTISTES, CLERI LVX, OTTO PARAVIT,
 ECCLESIAEQVE PATER, RES, MORES AMPLIFICAVIT.

Si referenda Inscriptio est ad Ottonem Capuanum Episcopum, quem sub finem Seculi Noni floruisse Ughellius

E
 opinatur, iterum confirmatam vides hujusmodi Versuum antiquitatem. Ita Mabillonio teste in *Annalib. Benedictin.*

dictin. ad Annum DCCVII. in theca argento contexta, ubi collocatae videntur Anno Christi DCCCCXVI.

A Reliquiae Sancti Hidulfi Episcopi, hi Versus legebantur:

QVORVM MVNERE SVM TALI VESTITVS HONORE,
DIGNI REDDANTVR DIVINO SEMPER AMORE.

Ita in fine Chronici Centulensis apud Da herium in Spicilegio Hariulfus ejus Historiae Auctor Anno MLXXXVIII. Carmen subjunxit, cujus en primos tantummodo Versus:

*Toto corde meo te, Centula mater,
amavi,
Tractus a puero, mea sub te colla
ligavi &c.*

Reliqui eodem vocum contextu procedunt. Consule etiam, si lubet, Wilielmum Malmesburiensem, qui Carmen profert in Aethelstani Regis honorem conditum, longe antea quam Leo Parisiensis nasceretur. Illius specimen habeto:

*Regia progenies produxit nobile Gemma,
Cum tenebris nostris illuxit splendida
gemma &c.*

Vide etiam Radevicum Lib. 2. Cap. 11. de Gest. Friderici I. uti & Henrici Huntindoniensis Histor. Librum quintum, & Scholam Salernitanam, & Godefridum Viterbiensem, & Carmen a me evulgatum in Chronico Calauriensi Part. II. Tomi II. Rer. Italicar. pag. 785. uti & Praefationem Cl. Viri P. Pezii in Thesaur. Anecdotorum. Sed in primis recole, quae antea protuli e vetustissimo Antiphonario Benchorensi: nihil enim ibi desideratur ad Leoninae cantilinae metrum absolutum. Antiquitatem intuper artificii hujus longe majorem, quam vulgo credatur, confirmabit

B Hymnus Hartmanni Monachi Sangallensis, Tomo 27. Bibliothec. Patrum, pag. 517. Jam praedixi floruisse illum Anno DCCCLXX.

*Tribus signis,
Deo dignis,
Dies ista colitur.*

*Tria signa,
Laude digna,
Coetus hic persequitur.*

*Stella Magos
Duxit vagos
Ad praesepe Domini &c.*

C Eundem concentum vocum ceterae Strophae reddunt. Alia monumenta veterum ejusdem generis praetereo, dicturus tandem, me vix assequi posse, cur Leo Parisiensis Poeta, qui circiter Annum Christi MCXC. floruisse dicitur, Leoninos Versus excogitasse credatur, quando tot longe antiquiores habemus, qui Rhythmos & Metra condidere eodem ipso consonarum vocum artificio ac tinnitu. Certe a sententia Papebrochii discedendum, qui ad diem XIX. Maji in Vita Sanctae Pudentianae & Praxedis Versus Rhythmicos in Ecclesia Sanctae Pudentianae rejicit ad tempora Innocentii II. Papae circiter Annum MCXXX. hanc rationem subjiciens: *Nam Leoninorum Versuum initium nemo Eruditus fecerit Saeculo XII. antiquius.* Alia erit in posterum, ut opinor, Eruditorum opinio.

E Atque haec de Rhythmica veterum Poësi. Nunc ad originem Poëseos Italicae

talicae vulgaris me converto. Nul-
lus dubitandi locus est, quin Poësis
a vulgari Linguarum Poëtis adhi-
bita, nativitatem suam debeat anti-
quorum Rhythmicae. Neque enim
vulgares Linguae, Italica videlicet,
Gallica, Hispanica &c. in contexen-
dis versibus spectant ullam syllabarum
quantitatem, sive prosodiam: quod
ab antiquis Graecis & Latinis factum
est. Et quamvis Italica Lingua duo
verborum genera praeferat, breviam
nempe & longa: at tamen haec vocum
quantitas in penultimis tantum syl-
labis sistit, si verba sint trisyllaba aut
tetrasyllaba &c. ac praeterea nulla
harum brevium aut longarum ratio
habetur, nisi quantum exigat vocum
collocatio ad uberiores aurium vo-
luptatem in Versu audiendo. Recen-
tiorum ergo Carmina nihil aliud sunt
quam *Rhythmi*: & quemadmodum plu-
rimi ex antiquis Rhythmis numerum
tantummodo pedum seu syllabarum,
non verò temporis observationem quaer-
ebant: satque artificii in iis confi-
ciendis erat, demulcere auditorum
aures quodam concentu, erumpente
ex una dispositione ac paritate pe-
dum in singulis Versibus: idem quo-
que a vulgari Linguarum Poëtis
factum fuit. Quare quum primum
Itali, Galli &c. condere Versus coe-
perunt, propriam vulgari Linguam uten-
tes, hocce appellarunt *Rhythmos*, quae
vox apud Italos, Gallos, Anglos, a-
liosque Populos, levi mutatione fa-
cta, appellata fuit, & adhuc appel-
latur *Rima*. Non me fugit, per vo-
cem hanc *Rima* non a recentioribus
tantum, sed & a quibusdam antiquis
Italicae Linguae Scriptoribus signifi-
cari *ὁμοιοτέλευτον*, seu *Similiter ca-*
dens, quo potissimum suos Versus vul-
gares quoque Poëtae ornare consue-
verunt. Verum ex institutione sua

A *Rhythmus*, seu *Rima*, coeptus est no-
minari integer Versus vulgaris, seu
Carmen, atque Poëma, ad imitatio-
nem Rhythmorum Latinorum lucu-
bratum, de quibus haec tenus egimus.
Hac de causa Petrarcha cecinit:

*Voi, ch' ascoltate in Rime sparse il
suono.*

B Nam, ut supra ex Othlono vidimus,
Similiter cadens olim appellabatur *con-*
sonum verbum, seu *consonantia vocum*,
ut Antonius de Tempo testatur. Scri-
ptoris hujus Librum adhuc luce ca-
rentem, & in Bibliotheca Estensi, ac
Ambrosiana adservatum, ego jamdu-
dum memoravi Lib. primo, Cap. 3.
de Perfect. Poësi Italic. cujus hic ti-
tulus: *Summa Artis Rhythmici vulga-*
ris dictaminis, composita ab Antonio de
Tempo, Judice, Cive Paduano, ad Il-
lustrem Principem Albertum de la Scala
Anno Domini MCCCXXXII. Ac proin-
de is Carmina Petrarchae suam lucu-
bratione praecessit. Is ergo *Rhythmo-*
rum vulgariarum septem genera enumerat,
Sonetum, Ballatam, Cantionem exten-
sam &c. Ex quo vides Carminibus
ipsis nomen *Rhythmi* inditum fuisse.
Rursus ille scribit in Rubr. I. *Rhyth-*
mus vulgaris est genus quoddam dicta-
minis &c. Literalis Rhythmus (idest
Latinus) secundum Grammaticos est *con-*
sonans paritas syllabarum, certo numero
comprehensarum. Et eadem dispositio ca-
dit in quolibet vulgari Rhythmo, prae-
cipue in Motu confecto &c. Infra sub-
dit: *Quilibet Rhythmus habeat saltem*
unam Consonantiam cum dictione, quae
habeat diversum significatum &c. Sunt
ibi tamen & alia loca, in quibus
Rhythmi vox idem significare vide-
tur, ac nobis *Rima*. Sed quandonam,
& apud quos nata Italica Poësis?
Omnium Eruditorum calculo jam fir-
matum est, primos in Italia Siculos

vul-

vulgarem Linguam, Italicam nimirum, usurpasse ad condendos Versus. Quae omnium vetustissima Poëmata Italicæ Linguae supersunt, Siculis Poëtis tribuuntur. Insuper Petrarca in Triumph. Amor. Cap. 4. Italicos Poëtas recensens, commemorat *i Siciliani*,

Che sur già primi, e quivi eran da serzo.

Unde verò Siculi hauserint Versuum ac Poëmatum vulgarium formam, usumque consonantium vocum, antea disputatum est inter Italicos eruditos. Johannes Marius Crescimbenius, cui supra ceteros lucem suam debet Historia Italicæ Poëseos, in Comment. Tom. prim. Cap. 2. veluti rem *evidentissimam* statuit, Siculos a Provincialibus Poëtis, quorum Vitae Nostradamus scriptas reliquit, utpote qui antea florere, universam Poëseos oeconomiam fuisse mutuatos. Et revera Provincialium Carmina ferè omnia complectitur pretiosus Estensis Bibliothecæ Codex manu exaratus Anno MCCLIV. eosque novimus scripsisse Versus ab Anno MCX. usque ad eundem Annum, quum contra, Italicorum Poëtarum vestigium vix post Annum Christi MCC. nunc inveniamus, atque eorum præterea pauculi Versus, incomti omnino ac rudes, nascentis Poëseos infantiam prodant. Clarissimus autem Fontaninus in Lib. primo de Eloquent. Italic. Cap. 7. & sequent. ostendit Brunetti Latini auctoritate fretus, vulgarem Provincialium seu Francorum Linguam Anno MCCLX. fuisse *la più dilettevole e la più comune, che tutti gli altri Linguaggi*: ac propterea illius sententia est, non solum ex ea Lingua Italos derivasse artem Rhythmorum vulgarium, sed etiam, *che la*

Tom. VIII.

A. *Lingua Provenzale in realtà fu Madre in gran parte dell' Italiana dopo il Secolo Undecimo. Equidem suspicor, Fontaninum neminem tam enormi sententiae consentientem habiturum, quamquam & Varchius censuerit, Provincialium Linguam matrem magna ex parte fuisse Italicæ post Annum MCC. Neque enim tam serò emerit, statumque accepit Italica Lingua: immo hæc a Provincialibus nonnisi pauca vocabula accepit, uti jam palam factum est supra in Dissertatione XXXII. de Origine Linguae Italicæ. Et quamquam multas voces ex Francorum aut Provincialium Linguâ in Italicam migrasse daremus: non propterea jura Matris illi tribuenda forent. Huetius ipse, vir spectatissimæ eruditionis, licet Gallus, in Lib. de Origin. Fabular. Romanens. nostros ridet, quod nimiâ liberalitate multas Linguae nostræ voces Provincialibus veluti acceptas referant, quas tamen cum illi tum nos Latio debemus. Exempla & ego attuli in Notis ad Carmina Italica Petrarchæ. Denique eos etiam improbavit Dantes Aligerius in Convivio, qui Provincialium Linguam Italicæ præferebant. Ceterum quod est ad Italicorum Poësim, non abs re Marius Equicola, Petrus Bembus, Speronius, Sansovinus, atque, ut alios omittam, praelaudati Crescimbenius & Fontaninus arbitrati sunt, originem istius a Provincialium imitatione esse omnino arcessendam. Liceat tamen & mihi addere: id quidem veri simile, minime verò certum esse. Jam produxi Lib. primo, Cap. 3. della Perfetta Poesia, verba Petrarchæ, quæ rursus hæc consideranda veniunt. In Præfatione ad Epistolas suas Familiæres de Libris a se compositis ille agens, Rhythmos etiam vulgari Lingua a se lucubra-*

T

tes

tos hisce verbis describit: *Pars mulcendis vulgi auribus intenta, suis & ipsa legibus utebatur. Quod genus apud Siculos (ut fama est) non multis ante Saeculis venatum, brevi per omnem Italiam ac longius manavit: apud Graecorum olim ac Latinorum vetustissimos celebratum; siquidem & Romanos vulgares Rhythmico tantum Carmine uti solitos accepimus.* Haec Petrarcha circiter Annum Christi MCCCLX. scribebat: quae Ludovico Castelvetro Mutinensi in Additament. ad Lib. primum Prof. Bembi jamdiu animadversa, persuaserunt, immeritò obtrudi Provinciales Poëtas, tanquam parentes aut Magistros Italicae Poëseos. Et ea quidem sibi opposuit Crescimbenius; sed quamvis multa commentatus fuerit, nemini hæctenus videatur debilitata, nedum confossa Castelvetri sententia. Nam quod nulla Siculorum Carmina vulgaria habeamus, ante Annum MCC. scripta, nequaquam inferendum est, nulla reapse composita ante Annum illum fuisse. Quot enim & quanta nobis eripuerit tempus, is tantum ignorat, qui hospes in eruditione profusus est: ut omittam, plura condidit potuisse, quae literis minime fueriat consignata.

Perspectissimum verò Petrarcha habuit, utpote per annos complures in Provincia versatus, quot Poëtas ea regio tulerat, quoque tempore ii florere. Nihilò tamen fecius, non ab iis Siculos didicisse artem Rhythmorum scribit, sed potius a Latinis & Graecis, apud quorum vulgus in usu olim fuisse Rhythmos, ipse Petrar-

A cha acceperat. Cur nos affirmemus, quod is longe propior Provincialium Poëtis, & inter patres Italicae Poëseos numeratus; ignoravit? Ac praecipue quum Leonardus Arretinus in Vita Dantis scripserit ex ipsius Dantis verbo: *Rhythmorum Vulgarium Italicorum* artem circiter Annos centum quinquaginta ante eundem Aligerium originem habuisse. Epocham istam in eos ipsos Annos convenit, quibus & Provincialium Poëtarum primi florere. Quid? quod & idem Crescimbenius Part. 2. Libri 2. Commentar. auctor est, Tusciae non defuisse vulgares Poëtas Anno etiam MCC. Quum verò Etruscis, Petrarchâ teste, praeiverint Siculi, reliquum est. ut quo tempore Provincialium Poësis vigeat, Siculorum quoque Poësis usitata apud vulgares fuerit: ac proinde veritate niti, quod Petrarcha ait, videlicet *Rhythmorum artem apud Siculos non multis ante Saeculis (duobus saltem) venatam fuisse.* Neque injuriâ subdit ille, Siculos e Graecis atque Latinis id genus Poëseos didicisse, quum antea conflexerimus, familiares fuisse cum Graecis tum Latinis Rhythmos, ac praeterea vocum consonarum usum, quas nunc *Rime* nuncupamus, serâ antiquitate commendari. Apud ipsos Siculos, Saeculo Duodecimo decurrente, ejusmodi Versus a Latinis Poëtis excultos, paucis ostendam. Rogerio I. inclyo Siciliae & Calabriae Comiti, qui Anno MCI. naturae debitum solvit, tumulus hac epigraphe ornatus Miletî positus fuit, Roccho Pirro teste in Chronolog. Reg. Siciliae:

LINQVENS TERRENAS, MIGRAVIT DVX AD AMOENAS
ROGERIVS SEDES, NAM COELI DETINET ÆDES.

Par

Par est Epitaphium Raynaldi Comit-
tis Anno MCXXVI. rebus humanis
exempti, apud eundem Pirrum in

A Notitia Catanens. Ecclesiae. Ita Gui-
lielmi I. Regis sepulcro, Anno MC-
LXX. Inscriptio haec incisa est:

HIC TVA ROGERI DVX QUONDAM TEMPORE PATRIS
OSSA TENET TVMVLVS, TVMVLO CONTERMINA MATRIS,
VNDECIES CENTVM DECIES SEX, BIS MAGIS ANNO,
MIGRANS POST CHRISTVM NATVM SVB HERODE TYRANNO &c.

Reliqui Versus eodem Rhythmo procedunt. Similis est Inscriptio Anno MC-
LXXXIII. posita Margaritae Reginae

HIC REGINA JACES REGALIBVS EDITA CVNIS,
MARGARITA, TIBI NOMEN QVOD MORIBVS VNIS &c.

Nihil ergo opus fuit Siculis Provin-
cialium disciplinae sese tradere ut ar-
tem contexendi Versus ὁμοιοτελεύτους
edocerentur.

Atque heic addendum est, non La-
tinos tantum, & Graecos Rhythmicis
Carminis exempla Siculis praeuisse,
ut Petrarcha erudite animadvertit;
sed alios quoque Populos in hac ar-
te eisdem & reliquis Italis facem
ministrare potuisse. Nam ultra duo
Secula sub Saracenorum Arabum ju-
go Sicilia gemuit ad Annum usque
MLX. quo Messana eis erepta est.
Anno autem MXCI. integra Insula
in Principum Normannorum ditio-
nem venit. Atqui certum est, Ara-
bes quoque delectatos Rhythmicis
Versibus, quos in morem nostrorum
consonantibus verbis terminabant.
Sunt apud eos antiquissima Carmina,
quae adhuc fidem rei faciunt. Idque
vel ipsius Maumetis temporibus fa-
miliare fuit: nam testante Marraccio
in Prodroso, ubi de Alcorano agit
Cap. 2. impii illius Libri Signa, si-
ve Versiculi, in Rhythmum desinunt,
qui ut plurimum consonans est, vocali

B affecta, cum una ex tribus quiescentibus
praecedente, ut Una, Ina, Ano &c.
Usque adeo id certum est, ut eru-
ditissimi Huetii in Libr. de Origin.
Fabular. Romanens. sententia fuerit,
nos ab Arabum Populo accepisse Artem
Rhythmandi, hoc est, consonantium
verborum usum in Versibus, ex quo
videlicet nefanda gens meliorem Hi-
spaniae partem jugo suo premere coe-
pit: quod ineunte Seculo Octavo
contigit. Eadem quoque Seculo No-
no sedem fixit in Sicilia atque Ca-
labria. Innumera dixi adhuc existe-
re Arabicae gentis Carmina: idque
etiam Derbelotius nos docuit. Immo
Spanhemius auctor est, Poëtis illis
non inventione tantum, sed & nu-
mero Poëmatum ac Versuum copiâ
ab eis scriptorum, quemlibet alium
Populum longe concedere. Et profe-
ctâ mihi perquam veri simile videtur,
nos posse non temere Arabum Popu-
lo acceptam referre Artem Rhythmi-
cam, sive usum consonantium vo-
cum in fine Versuum, quando Eru-
diti testantur, antiquissimum esse a-
pud eam gentem Rhythmandi mo-
rem,

rem, quem adhuc retinent, & celebre fuit olim eorum nomen e Literarum studiis, multumque commercii eis erat cum Europaeis, ac praecipue Italis. Fortassis & ab eis accepimus varias Versuum formas, quas describit Agapitus a Valle Flemmarum Ordin. Minor. in Libello de Arte Metrica Arabum. Praeter alios ejus gentis Libros in hanc rem celebris est Tractatus *Bader Aladini Damamiani Principis Poëtarum* apud Arabes, qui accurate de usu *Rhythmorum* scripsit. Antiquis verò Seculis post abactum ex Italia Graecorum Imperium, Arabum doctrina tanto Italis in honore fuit, ut ii praecipue Literarum magistri censerentur: quod & commemorandum mihi erit infra in Differtatione XLIV. de *Literarum fortuna*. Addo, non levem nobis suspicandi causam praeberi, Arabes a vetustissimo Populo Judaico Rhythmorum artem & usum edoctos fuisse. Supra vidimus dieterium Mulierum Hebraearum in Saul causâ victoriae a David relatae. Ibi consonantia vocum. Hac de re disputatio proxime praeteritis annis vixit inter doctissimum virum Blasium Garofolum, ac alios Eruditos. Quod novi, Augustinus Eugubinus, Meibomius, Ludovicus Capellus, Clericus, Huetius. & alii sensere, Judaeos ab antiquissimis Seculis concentum hunc verborum usurpasse in suis Carminibus, Hymnis, & Canticis. Quid? quod Fourmontius V. Cl. Parisiis Anno MDCCXIV. Differtationem edidit, in eadem Urbe typis impressam Tom. 6. *Memoires de Literature de l'Academ. des Inscriptions*. Ibi pag. 160. multâ eruditione ostendit, in Poëticis Libris veteris Testamenti ejusmodi concentum in fine Versuum occurrere. Exemplis parco.

A Quae ubi statuamus, jam patet, consonantium vocum usum in Versibus, supra quàm vulgo credatur, longe antiquissimum esse, utpote qui a Judaeis in Syros, & Arabes fluxisse videtur. Deinde ex Arabum gente veri videtur simile ipsos Occidentis Populos artem hanc didicisse, nisi eandem a Populis Septentrionalibus antea didicerint. Nam & ad illos in hisce investigandis oculos convertamus oportet. Certe post Arabes imperium Siciliae arripuerunt Comites, Duces, ac Reges Normanni: gens nempe e gelido Septentrione olim in Galliam, ac demum in magnam Britanniam, Apuliam, atque Siciliam effusa, dominatione iis in locis fortissime constabilitâ. Ad Annum usque MCXCIV. Normannorum Regum potentia ac sedes apud Siculos perduravit. Ab hoc autem Populo ediscere etiam licuit Siculis, quando consentire nolimus, ab Arabica gente eos accepisse vulgarium Carminum artem. Rhythmorum profectò vulgari Linguâ conditorum apud gentes Septentrionales antiquior est usus, quàm Provincialium & Itolorum. Ostendunt Germani Evangelia *Rhythmis Theoticis* e Latino reddita per Othfridum Monachum circiter Annum DCCCLXXX. quae cantica brevibus Versiculis in voces consonantes desinentibus constant. Alia quoque ejusdem generis Poëmata ille proculdubio, quae adhuc MSta servantur in antiquissimis Codicibus Caesareae Vindobonensis Bibliothecae ac Vaticanae, immo typis etiam aeneis a Johanne Schiltero tradita prostant. Sunt & alia apud Danos, Suecos, ceterosque Germanos ejus generis vetustissima Carmina. Georgius itidem Hicelius, inter Britannos summae vir eruditionis, in Thesaur. Linguar. Veter. Septentr-

ptentrional. quanquam scribat, in antiquissimis Anglo-Saxonum Versibus Pseudo-Rhythmos, hoc est, *le Rime*, minime reperiri: attamen Cap. 24. Grammaticae Anglo-Saxon. specimen adfert Carminum, quae ipse *Semi-Saxonica* appellat, ubi *Similiter cadens* occurrit, quale a nobis in fine Versuum usurpatur. Ufferius quoque Cap. 17. pag. 450. Antiquitat. Britann. Eccles. ex Vita Beati Albei haec adfert: *Inde Sanctus Patricius, Archipontifex & patrenus totius Hiberniae, Versum sequentem Scoticâ Linguâ, quasi quoddam oraculum, Legis vigorem habens, cantavit. Quem Versum familia Sancti Albei, & familia Sancti Declani noluerunt pro se vel Rhythmico, seu Metricè in Latinum converteremus; sed majoris auctoritatis ei conciliandae gratiâ, illum proprio & genuino, quo pronuntiatum & compositum est a Sancto Patricio, idiomate, pro dignitate profereamus in medium. Ita Scoticè canitur ille Versus:*

VEQVIT CASTE CLERC, BON MOINE, MEILLEV ABBÈ,
ET D'AGAPIT LY ROMAIN FVT AVBÈ &c.

Idem Mabillonius in Act. Sanctor. Benedictin. Seculo V. hos Versus *non longe ab illis temporibus scriptos*, & ipse arbitratur. Apud eos sit fides. En ergo unde alteram normam vulgarium Rhythmorum haurire potuerint Siculi: ex Normannis videlicet Siciliae ipsi imperantibus, aut ex aliis Germaniae Populis, antequam Poëtae in Provincia famam suis Carminibus sibi quaererent. Francorum autem ac Germanorum, adde & Britannorum, mores & Linguam Normanni probe edocti, hunc etiam Poëseos usum in Siciliam invexisse non immeritè credantur. Quantopere ve-

*Albe umal, Patric Muman, mò gach
raib*

*Theclan Patric Nandcisi, ag theclan
go brath.*

Ad haec Mabillonius Tom. 3. Annal. Benedictin. pag. 684. producit Rhythmum Teutonicâ Linguâ Anno DCCC-LXXXIII. confectum, in quo eundem vocum concentum invenies. Haec profectò, ultraquam multi sint opinati, Rhythmorum Vulgarium antiquitatem oppidò seram evincunt. Franci ipsi, antequam Provincialium Poëtarum celebrata cohors emergeret, ejusmodi Versus elucubrassè videntur. Bulaeus in Histor. Univers. Paris. refert Epitaphium Gallicis Rhythmis Frodoardo Remensi Historico positum, qui Anno DCCCCLXV. finem vivendi fecit. Duos tantùm Versus delibatos inde accipe:

rò ejusmodi Rhythmis oblectatus fuerit circiter Annum Christi MC. Gaudfredus Malaterra, patriâ Normannus, sed *noviter factus Siculus*, supra innui.

Ad Vulgarium Italicorum Carminum formam quod attinet, ne hanc quidem necesse fuit, ut Siculi, ceterique Italici a Provincialibus Poëtis mutuarentur. Crescimbenius Lib. primo Histor. Vulgar. Poëseos scripserat: *Egli è chiara cosa, che l'Endecasillabo Volgare venne in Italia dalla Provenza*. Verùm ipse re diligentius inspectâ, ab ejusmodi opinione discessit in Commentar. Lib. primo, Cap. quinto, ubi diserte fatetur, se quoque

que agnoscere, Italicorum Versus ex imitatione Latinorum processisse. Id verò ante illum erudite adnotarat noster Castelvetrus, & Jacobus Mazzonius Lib. 2. Cap. 33. in Apolog. Comoed. Dantis. Addo ego, non e Metris tantùm, perfectisque Latinorum Versibus, derivari potuisse Italicorum formam, sed etiam ex incomitis, rudibusque eorum Rhythmis. Jam supra ostendi, & nullo negotio luculentius ostendere rursus possem, Rhythmos Latinos fuisse compositos tetrasyllabos, pentasyllabos &c. eosque longe ante tempora Poëtarum Provincialium. Sed jam satis superque Dissertatio ista excrevit. Quare unum persequar, Versum videlicet Hendecasyllabum, quo potissimum Italica Poësis delectatur, praeterquamquod apud Graecos & Latinos occurrit, a Rhythmopoejis etiam ac Metricis Poëis excultum fuisse, dum barbarica tempora fluerent. Inter Opera Walafridi Strabonis, cujus est fama celebris inter Scriptores Seculi Noni, legitur ejusdem pia Oratio, e qua nonnullos Versus decerpo:

*O rerum Sator omnium tremende,
Dum poenas Crucis innocens luisi;
In quo nil nisi repperis ruinam &c.*

In his non tantùm pedes, sed & numerum habes Hendecasyllabi Italici: quod & contingit in Horatiano illo:

Jam satis terris nixis, atque divae &c.

Et quoniam Poësis nostra pro Spondaeo Daetylum adhibere potest in fine hujusmodi Versuum, qui tunc propterea evadunt Dodecasyllabi, ejusdem tamen temporis atque Hendecasyllabi, *Sdruciolì* Italice a nobis appellati (quorum inventum nescio) cur Varchius in Herculano tribuerit

A Sannazario) eorundem Versuum specimen ex ipsius Walafridi Carminibus exero:

*Legistis, meminit vestra sagacitas.
At multis egomet sordibus obsitus
Denari veniam credo sagaciter &c.*

B Sane in hisce antiquorum Hendecasyllabis rarè deprehendas collocacionem accentuum (*Posature* nos dicimus) in Versibus Italicis facilem atque patentem. Attamen quum primi Poëtae Vulgares Versibus paucarum syllabarum praecipue operam darent, ac postea Versum conquirerent, cui aliquid majestatis ex plurium syllabarum cursu accederet, nullum aptiorem invenere quàm Hendecasyllabum, five is ex duobus brevioribus Versibus confletur, five alio ordine coalescat: illius autem exemplum apud Rhythmorum Scriptores obvium habuere. Atque heic publici juris factum volo Rhythmum hætenus luce carentem, cujus mentionem feci in Dissertatione I. de *Extoris Gentibus*. Eum descripsi ego e vetustissimo Codice MSto Capituli Canonicoꝝ Mutinensium. Tum quae praecedunt, tum antiquitas Codicis, satis indicant, ipsum fuisse compositum sub initium Saeculi Decimi a Christo nato: quo tempore, ut ibi praefatus sum, Hungari tot impressiones in Italiam, & praesertim in Mutinenses fecere. Dodecasyllabi sunt Versus, sed temporis ratione computatâ pares Hendecasyllabis. Inter ipsos autem quosdam sentias ita contextos, ut familiarem in iis texturam ac sonum nostrorum Versuum deprehendas. Ad haec singuli Versus aliquid Leonini praeferrunt, quum in unam eandemque vocalem, ac pari concentu, desinant. Tu experimentum facito.

Rhyth-

Rhythmus canendus Militibus, Mutinensis Urbis custodibus
circiter Annum 924

„ **O** Tu, qui servas armis ista
 „ moenia,
 „ Noli dormire, moneo, sed vi-
 „ gila.
 „ Dum Hector vigil extitit in
 „ Troia,
 „ Non eam cepit fraudulenta Grae-
 „ cia.
 „ Primâ quiete dormiente Troia,
 „ Laxavit Sinon fallax claustra
 „ perfida.
 „ Per funem lapsa occultata agmina
 „ Invadunt Urbem, & incendunt
 „ Pergama.
 „ Vigili voce avis Anser candida
 „ Fugavit Gallos ex Arce Romu-
 „ lea;
 „ Pro qua virtute facta est argen-
 „ tea,
 „ Et a Romanis adorata ut Dea.
 „ Nos adoremus celsa Christi nu-
 „ mina,
 „ Illi canora demus nostra jubila.
 „ Ill us magnâ fidi sub custodiâ,
 „ Haec vigilantes jubilemus car-
 „ mina.
 „ Divinâ, Mundi Rex Christe, cu-
 „ stodiâ
 „ Sub tuâ serva haec castra vigiliâ.
 „ Tu murus tuis sis inexpugnabi-
 „ lis,
 „ Sis inimicis hostis tu terribilis.
 „ Te vigilante, nulla nocet fortia,
 „ Qui cuncta fugas procul arma
 „ bellica.
 „ Tu cinge haec nostra, Christe,
 „ munimina,
 „ Defendens ea tuâ forti lanceâ
 „ Sancta Maria Mater Christi
 „ splendida,

A

B

C

D

E

„ Haec cum Johanne, Theotocos,
 „ impetra:
 „ Quorum hic sancta veneramur
 „ pignora,
 „ Et quibus ista sunt sacrata nu-
 „ mina (a).
 „ Quo duce victrix est in bello
 „ dextera,
 „ Et sine ipso nihil valent jacula.
 „ Fortis juvenus, virtus audax bel-
 „ lica,
 „ Vestra per muros audiantur car-
 „ mina:
 „ Et sit in armis alterna vigilia,
 „ Ne fraus hostilis haec invadat
 „ moenia.
 „ Resultet Echo comes: eja vigila.
 „ Per muros eja dicat Echo, vigila.

Dissertationi huic postremam ma-
 num imponam, colophone addito non
 vulgaris pretii: Rhythmo nempe Hi-
 storico evulgato, quem ex eodem ipso
 Codice vetustissimo Capituli Cano-
 nicorum Veronensium, unde alter *de*
Laudibus Mediolani depromptus est, de-
 scriptum ad me misit supra laudatus
 Bartholomaeus Campagnola, multis
 titulis de me benemeritus. Anno
 Christi DCCCLXXI. Italiam totam,
 immo & reliquum Francorum Impe-
 rium, concussit detestandum facinus
 Adelgisi Principis Beneventani, qui
 Ludovicum II. Augustum, quanquam
 tot beneficiis in ipsos Beneventanos
 collatis illustrem, utpote qui Sarace-
 nicæ gentis cornua fregerat, ejusque
 acinaces ex eorum jugulo averterat,
 ausus est seditione commotâ com-
 prehendere, & in custodiam tradere.
 Sunt

(a) an *moenia*?

Sunt, qui hominem excusant, culpamque in ipsum Augustum, ejusque Conjugem rejiciunt, ut ex Erchemperto, ex Annalibus Bertinianis, & ex Anonymo Salernitano, a me edito Part. II. Tomi II. Rer. Italicarum, subluere potest. Et revera quum Adelgiso nihil intentare contra Ludovici vitam animus fuerit, sed timorem tantummodo ac vim ei inferre, ut ex Urbe & regione Beneventana excederet: excogitare liceat, non defuisse aliquam justae irae causam, aut ansam Principi Beneventano. Attamen vix nemo fuit, qui non horruerit, audiens tot opprobriis oneratum, ac dolose captum, ut idem Erchempertus scribit, *Augustum sanctissimum virum, salvatorem scilicet Beneventanae provinciae, Beneventi infra moenia degentem, ac securus quiescen-*

A *tem.* Hanc tamen sanctitatem infra in eodem Ludovico minime agnoscit laudatus Erchempertus. Hoc ergo facinus Auctor Rhythmi Alphabetici, seu Abecedarii, nunc evulgandi, describit, synchronus profecto, ut res & narratio ipsa suadet, sed simul sermonis Latini imperitissimus. Ego Rhythmum ipsum, qualis in MSto **B** Codice Veronensi habetur, accuratissime descriptum, ne unâ quidem literâ immutatâ, Lectori sistere decrevi, distinctis duntaxat Verbis, in MSto indiscretis, ut hoc onere Clarissimum Marchionem Maffejum levem. Sed & ille heic etiam inspiciat velim, quot erroribus abundet frustulum istud antiquitatis, partim Auctori, partim vetusto Librario tribuendis. **C**

Rhythmus de Ludovico II. Imperatore per Adelchim, seu Adelgisum Beneventi Principem capto, compositus
Anno 871. aut 872.

- „ **A** Udite omnes fines terrae (1) errore cum tristitia,
 „ Quale scelus fuit factum Benevento Civitas.
 „ Lhudicum comprehenderunt sancto, pio Augusto. (2)
 „ Beneventani se adunarunt ad unum consilium.
 „ Adalferio (3) loquebatur, & dicebant Principi:
 „ *Si nos eum virum dimitemus, certe nos peribimus.*
 „ *Celus (4) magnum preparavit in istam Provinciam:*
 „ *Regnum (5) nostrum nobis tollit: nos habet pro nihilum.*
 „ *Plures (6) mala nobis fe-it. Regum est, ut mori ad. (7)*
 „ Deposuerunt sancto (8) pio de suo Palatio;
 „ Adalferio illum ducebat usque ad Pretorium:
 „ Ille verò gaude (9) visum tamquam ad martirium.

Exie-

(1) Legendum puto *horrore*.

(2) Si Legibus Maffeji amici parendum est, *Augustio* scribendum erit. Sed iis legibus veteres rigide se obstrinxisse minime videntur.

(3) *Adalferius*, unus e Primatibus Beneventanis.

(4) pro *Scelus*, ut puto.

(5) Vide Annales Bertinianos, & Anonymum Salernitanum.

(6) *Plures*: scribe *plura*.

(7) Id est *moriat*, cum bonâ Prisciani veniâ.

(8) Pro *sanctum pium*, id est Ludovicum Augustum, quem & Erchempertus *sanctissimum* appellat.

(9) Fortè, *gaudens ibat*.

- „ Exierunt (10) Sado & Saducto (11) inoviabant imperio:
 „ Et ipse sanctè pius incipiebat dicere:
 „ *Tamquam ad latronem venistis cum gladiis & fastibus.*
 „ Fuit jam namque tempus, vos allevaris (12) in omnibus:
 „ *Modo vero surrexistis adversus me consilium.*
 „ *Nescio pro (13) quid causam vultis me occidere.*
 „ Generatio crudelis (14) veni interficere,
 „ *Ecclesie que Sanctis Dei venio diligere,*
 „ *Sanguine veni vindicare, quod super terram fusus est.*
 „ Kalidus ille, temptator (15) ratum adque nomine
 „ Coronam Imperii sibi in caput ponet, (16) & dicebat Populo:
 „ *Ecce sumus Imperator: possum (17) vobis regere.*
 „ Leto animo habebat (18) de illo quo fecerat.
 „ A Demonio (19) vexatur, ad terram ceciderat.
 „ Exierunt multae turmae videre mirabilia.
 „ Magnus Dominus (20) Jesus Christus judicavit iudicium.
 „ Multa gens Paganorum exit in (21) Calabria,
 „ Super (22) Salerno pervenerunt possidere Civitas.
 „ Juratum (23) est ad Sancte Dei Reliquie
 „ Ipse Regnum defendendum, & alium requirere.

Tom. VIII.

V

DE

- (10) Sado, seu Sadoan, Sugdan, Princeps Saracenorum tunc Beneventi captivus. Narrat etiam Anonymus Salernitanus, ejus consilio ad hoc facinus usum esse Adelgisum.
- (11) Saducto inoviabunt, Quid heic scribendum sit, majori otio fruentibus divinandum relinquo. Num qui obviabant Imperio.
- (12) Pro allevari. Beneficia innuit in Beneventanos conlata.
- (13) Elegantiae Tullianae. Scribe pro qua causa.
- (14) Veni illum interficere, qui huc venit, ut Ecclesias sanctas Dei e Saracenorum jugo eriperet. Hostium tuorum sanguinem, qui super terram fusus est, veni vindicare.
- (15) Quis temptator iste? Num Adelgisus, an Seodan, aut alius quisquam? Noctem faciunt verba illa ratum adque (pro atque) nomine.
- (16) Pro ponit.
- (17) Latine volens efferre Italicum vi posse regere, ignoravit, an illud vi Accusativo responderet potius quam Dativo.
- (18) Pro abibat, ut puto, laetus de illo, quod fecerat.
- (19) Et heic incertum, fueritne Adelchis Princeps, an Seodan, vexatus a Daemonio.
- (20) Scriberem Dominus, ut mensura prioris Versiculi rectius procederet. Sed leges Syllabarum video alibi neglectas. Scribendum quoque foret *judicat iudicium.*
- (21) Pro e Calabria.
- (22) Exeunte supra memorato Anno DCCC-LXXI. Salernum obsidione pressum est a Saracenis, quam solvere demum coacti sunt, regresso adversus illos Ludovico Augusto. Pro *possidere* scriberem *obsidere.*
- (23) Stropha haec spectans ad literam I. supra desideratur. Nescio an suo loco sit restituenda. Videtur autem heic innui sacramentum, quo se se obstrinxit Ludovicus, se vindictam aliquam ex calumnia, quam tunc patiebatur, nunquam exacturum, ut scribit Regino. Ceterum manca est haec Stropha, & aliae integrae fortasse considerantur: neque enim Rhythmus per reliquas Alphabeti literas progreditur.

DE NOMINIBUS
ET
AGNOMINIBUS
ANTIQUORUM.
DISSERTATIO
QUADRAGESIMAPRIMA.

DE NOMINIBUS

ET

IGNOMINIIS

ANTIQVORVM.

DISSERTATIO

TOADRADIPALINA.

DISSERTATIO

QUADRAGESIMAPRIMA.

Idendum nunc, qui mores fuerint Majoribus nostris in usu *Nominum*, deinde vero & *Cognominum*. Et primo, antequam Gothi & Langobardi sese effunderent in Italiam, usitata fuere apud nos nomina Romanae aut Graecae originis; eaque crebrius a Christianis renovabantur, quae a sanctis Martyribus, aliisque Christicolis virtute illustribus olim fuerant usurpata. Neque unum interdum Nomen, seu Cognomen sat erat eorum temporum Magnatibus. Ita *Pontius Meropius Paulinus*, Nolanus Episcopus, vir sanctitate celebris, nobis est notus. Postremum Nomen, sive Cognomen, ita Sancto viro adhaesit, ut non alio quàm isto a reliquis Romanis distinctum inveniamus. Eodem Seculo floruit *Turcius Rufus Apronianus Asterius*, & ipse Consul, cujus chirographum ex vetustissimo Vergiliano Codice Mediceo depromsit Clarissimus Cardinalis Norisius in *Notaphiis Pisanis*, pag. 431. Ita Seculo subsequenti occurrunt nobis *Magnus Aurelius Cassiodorus* (sive *Cassiodorius*, ut contendit Scipio Maffejus Marchio V. Cl.) & *Flavius Anicius Manlius Torquatus Severinus Boëtius*, tot nominum comitiâ stipatus. A-

lios omitto: neque enim ea Secula mihi illustranda proposui. Sed ubi in Italiam erupere, veluti tot muscarum examina, barbarae Septentrionis nationes, desit ambitiosa caterva tot nominum, & vel ipsae Romanae aures simplicitati assuescere coeperunt. Rudibus ejusmodi Populis uno uti Nomine mos fuit. Illud etiam rude atque asperum plerumque erat, utpote ex eorum Linguâ, hoc est, Germanicâ antiquâ, derivatum. *Liutprad*, *Auduald*, *Rotbar*, *Potelsfrit*, *Rixelf*, *Rodperz*, *Agiluph*, aliaque hujusmodi Nomina eorum fuere, quae Latine inflexa in Libris & Chartis invenimus. Neque suaviora ex Francorum Linguâ emersere, quum & ipsa foret Teudisca, sive Germanica. Iisdem autem Seculis, quibus intermixtae cum Italico Populo fuerunt exterae Gentes, nomina Romanorum, veterumque Sanctorum, apud aliquos servata fuere, sive Religionis causâ, sive quod ab antiquo Populo Italico prognati, barbarica nomina averterentur, & suae gentis vocabula amarent. Id praesertim apud Ravennates diu, & semper apud Romanos, observatum est, quorum Civitas feliciter Langobardorum unguis evasit. Sed in Langobardico Regno longe plura nomina in usu fuere, ex eorum Linguâ petita, quàm e Graecâ atque Latinâ. Idque vel in ipsis Monachis animad-

nimadvertere possumus. Vino indigebat Aupaldus, insignis Ambrosiani Monasterii Mediolanensis Abbas, ideoque ad *famulos* Curtis suae Lemontae confugit, eos deprecans, ut Monasterii necessitatibus liberali oblatione opem ferrent. Non recusarunt ii; sed simul petiere, ut Abbas profiteretur, non illud ex debito se exegisse, sed quidem ab iis per preces impetrasse. Non ii fuisse videntur Servi rigide sumti, sed *Manentes* in prae-diis Monasterii, hoc est, ut opinor,

A Aldii coloni, quibusdam pactis ad excolendas eas terras adsciti, quibus tamen Abbas *Senior* dicebatur. Expectiere praeterea, ut Abbas eâ occasione scriptis commendaret, quaecumque onera fuerant eis ante imposita, videlicet quot *Solidos*, quot *Formaticos* (idest caseos, unde Italica vox *Formaggio*), quot modios tritici, ova, pullos &c. singulis annis Monasterio deberent. En Chartam non pauci faciendam, quam ex Archivo ejusdem Coenobii descripsi.

Charta concordiae initae inter Aupaldum Abbatem Monasterii Ambrosiani Mediolanensis, & Famulos Curtis Lemontae, de censibus ac oneribus, quibus ipsi famuli obnoxii sunt, Anno Christi 957.

DUm vir Reverentissimus Dominus Aupaldus venerabilis Abbas, intrus in caminata supra solarario juxta Ecclesiam beatissimi Ambrosii resideret paciter cum suis Monachis, ibidem cum eo residentibus, causâ utilitatis sui Monasterii, & cum eisdem simul sermocinaret: accidit, ut inter reliquas verbas ita eis alloqueretur, dicens: Scimus omnes, qualis inter nos imminet tempus, maxime & fructus vindemiae ob nostris imminentibus peccatis, quod nobis pejus assidua contritione satis fallit; ideoque solitus fui secundum temporis qualitatem aliquantis vicibus nostre Curtis Lemonta Famulos ibidem commanentes precare, ut secundum de illorum possibilitatem de Vino, quod fecissent, non pro conditionem, sed propter nostram precationem, juxta quod potuissent, nobis deferrent: quod ita se omnes fecisse hucusque cognovimus. Unde ipsi Famuli timore compulsi, ne hanc precationem sibi, suisque parentibus pro conditione eis in usum aliquis

C requiret, vel in posterum ex hoc pro lege ipsi requisituri aliquatenus fuissent. Unde factum est, ut dum predictus Dominus Abbas in ipsa allocutione cum suis alloqueretur Monachis, accidit, ut ibidem in medio illorum, parte de predicti Famuli de eadem Curte Lemonta advenirent, provoluti ad pedes prelibati Domni Aupaldi Abbatis, ita precati sunt, dicens: Domine preclarissime Senior, vestram suppliciter flagitamus mercedem, quatenus de Vino, quod quali tempore aliquod partem optulimus, talis exinde vestra magnificentissima nobilitas scriptio facere dignetur, ut non hoc nobis quisquam pro conditione..... sed propter precationem nos omnes cognoscere possimus. Quapropter Dominus Reverentissimus Abbas una cum omni consilio confratrum suorum Monachorum. eis assensum prebuit: & hanc scripturam Johannem suum fidelissimum Levitam scribere rogavit, quatenus de eodem Vino superius nominato omnes sciant & intelligant non pro conditionem, sed propter

pter precationem deinde si ceterique omnes cognoscant esse mansuram. Placuit etiam eidem Domino Aupaldi Abbati, hanc scripturam ipse firmare, simulque & per manus Monachorum sibi commissos roborare, ut conditio illorum nullatenus infringatur, excepto sin necessitatis causa supervenerit per nostram precationem bono animo & pari voluntate cuncti obediant. Precamur denique & nos Famulos nostre Curtis Lemonta, ut in hac scriptura, quam facere precepistis, nostra conditio scripta permaneat, & quod legibus facere debemus vel persolvere per unamquamque nostram Villulam juxta antiquitatem temporis ad vestrum Monasterium persolvendum aperitissime cognoscatis. In primis de Madrunino Denarios Solidos XIV. Formaticos ad statera illorum Libras X. Formentum staria II. Pullos VI. Ova LX. De Salvaniade Denarios Solidos XIV. & reliqua similiter. De Cautenigo omnia similiter. De Vero Denarios Solidos IV. Aliud nichil, nisi tantum amiscere de piscibus bonis quatuor vices in anno. Et si peccati fuerint, similiter faciant, sicut & ceteri faciunt. De Civenna Denarios Solidos XVIII. Pullos XII. Ova CXX. De his Villulis superscriptis, quarum hec sunt nomina, Madrunino, Salvaniade, Cautenigo, & Civenna, seu & Villa Lemonta, omnes simul pariter debemus olivas colligere, & premere ad expensa domnica, & evegere oleum de ipsas olivas in nostra expensa ad Monasterium Beati Ambrosii. Debemus etiam & nostrum Seniozem, suosque fideles per aquam navigare in ambulando & revertendo. Debemus etiam in Festivitate Sancti Ambrosii, in Ramos olive, in Letanias majores, & in Sancti Nazarii, per has singulas Festivitates, quod sunt quatuor vices in anno, secundum vestrum bonorem, ut melius poterimus, de Piscibus valde bonis in

A vestrum servitium adducere. Haec omnia non recusamus. De quo Breve duo uno tenore scripti sunt. Unum eis datum est, & alterum in Monasterio reservatum. Illi vero, qui de Villa Lemonta videntur esse, non debent olivas premere, nec ligna ad ipsas olivas dare, nec evegere ipsum oleum, sed tantum debent omnes colligere, & vasa eorum ad utilitatem predictae olive, quantum opus est, debent dare, seu & simul omnes debent ceteri adjuvare ad incaricandum, prout necesse fuerit.

✠ Aupaldus humilis Abbas a me factum subscripsi.

Karissimus Presbiter & Monachus, seu & Decanus consensi & subscripsi.

C Amelius Presbiter & Monachus subscripsi.

Herimbertus Presbiter & Monachus subscripsi.

Anzelbertus Presbiter & Prepositus consensi & subscripsi.

Maternus Diaconus consensi & subscripsi.

Ambrosius Monachus consensi & subscripsi.

D Ulpertus Monachus & Subdiaconus consensi & subscripsi.

Luvedeus Presbiter consensi & subscripsi.

Giselbertus Presbiter & Ministerialis de Latiniano subscripsi.

Gerovinus Subdiaconus subscripsi.

Johannes Monachus & Levita subscripsi.

Garibaldus Diaconus subscripsi.

E Stephanus Monachus & Subdiaconus subscripsi.

Lazarus Monachus & Subdiaconus subscripsi.

Johannes Monachus subscripsi.

Factum est autem hec & firmata Anno Domini & preclarissimi & egregii pii Patris Aupaldi Reverentissimi Abbati, regiminis sui Terriodecimo, Mense Septembrio, Indictione XV.

Puricellius in Monument. Basilic. Ambrosian. Abbatem hunc appellatum fuisse *Huppardum* contendit, atque ita eundem subscripsisse alteri Chartae, auctor est. Ego de fide illius Chartae dubitarem. Nam & in Regio Privilegio apud ipsum Puricellium, & in Charta Monasterii Tollentis, memorata a Clariss. Mabillonio in Annalib. Benedictin. ad Annum DCCCCLXIII, atque heic, difertis verbis nuncupatum videmus *Aupaldum*. Hoc autem nomen, uti & *Herimberti*, *Angelberti*, *Ulperti* sive *Walperti*, *Gerovini* & *Garibaldi*, quae in Charta ista occurrunt, sunt Langobardica, aut Francica: cetera verò Romanam nationem sapiunt. Neque praetereundum est, Saeculo XIII. & XIV. nomina quaedam, horrida sane, invaluisse vel inter ipsos Italiae Regulos, quae nunc aut risum aut admirationem audita excitant, sed tunc placidis fortasse auribus accipiebantur. Ejusmodi fuere in Familia Bonacossia, Mantuae dominatrice, nomina *Bardelloni*, *Taini*, *Borcellae*, *Bucironi*, *Scaglino*, *Passerini*: in Ordelaffa *Scarpettae*: in Scaligera Veronae dominâ, *Canis* & *Mastini*: ineptum enim est, quod excogitavit Jovius, nempe a Tartaricâ Linguâ, quae *Canem* appellat Regem seu Principem, Scaligeros desumpsisse hoc nomen. Nihil tale ipsos somniasse, *Mestini* nomen satis indicat. Josephus quoque Scaliger in Epistola ad Dufsam, ubi umbratilem suam originem a Scaligeris Principibus deducere conatur, de Cane Grandi scribit: *Nomen illi fuerat Francisco a sacro lavacro, Cani a gentilitate, Magno a merito verum gestarum*. Sed haec ignoravit Ferretus Vicentinus Poëta, eidem Cani synchronus, in Garmine

de illius Laudibus, Tomo IX. Rer. Italicar. a me edito. Illum *Canem* tantummodo appellatum ait, quod ejus mater

----- in imagine somni
Visa sibi est peperisse Canem.-----

Neque is didicerat, Scaligeros a Windorum Principibus oriundos, apud quos *Caban* idem est ac *Rex* aut *Princeps*, ut iidem Jovius & Scaliger somniarunt. Ita in Familia Turriana Mediolani olim dominatâ invalluere nomina *Muscae*, *Pagani*, *Carnuaris*, *Cassoni*; quod postremum tamen e *Cassone* nomine Gallico depravatam sine dubitatione fuit. Alia ejusdem indolis praetereo. Utrum verò ex his nonnulla in Baptismo iis imposita fuerint, reliqua autem Agnomina fuerint per scomma eis afficta, quae in eorum Nomen transferint, non facile decernas. Certe *Passerino Bonacossio Raynaldus* quoque, nomen fortasse primitivum, fuit. Porro constat, eos sine ulla trepidatione, sine fastidio, palam ejusmodi Nominibus fuisse usos, nullumque dedecus inde sibi metuisse. Saeculo etiam XII. *Malaspina*, *Pelavicinus*, *Mal-Neworbe*, atque alia id genus nomina, Italiae Primatibus fuisse tributa, jam animadverti in Antiquitatibus Estensibus. Addere nunc juvat Chartam e Codice MSto Cencii Camerarii. Ibi nobis occurrent *Tigniosus Comes*, *Calzagonte Comes*, & *Cajaguerra Comes*, fortasse *Cacciaguerra*. *Paltonerius Comes* ibi praecipue memoratus, filius *Fortiguerrae Comitiss*, nomen gessit, quod Tuscorum Dialecto significat *un Birbante*, *un Birbone*, idest *Mendicum*. Hic autem titulus Chartae praeponebatur.

Chartula, quomodo *Paltonerius* recognovit Castrum Montiscelli per Dominum Papam, & constituit annis singulis certum censum Bisantium unum auri, Anno 1156.

IN nomine Domini nostri Jesu Christi Dei aeterni. Anno ab Incarnatione ejus Millesimo Centesimo Quinquagesimo Sexto, mense Aprili, Indictione III. Manifestus sum ego *Paltonerius Comes*, filius quondam *Fortisguerrae Comitis*, quia per hanc Chartulam proprietario nomine, praesentia Domni *Guidonis Presbyteri Cardinalis*, titulo *Sanctae Potentianae*, & Legati Ecclesiae Romanae, residente apud Sanctum *Quiricum*, in conventu cum *Episcopis*, videlicet *Senerfi*, *Aresino*, atque *Clusino*, *Suanensi*, *Castrensi*, *Massetano*, atque *Vulturno*, donare, itemque tradere videor ad honorem Dei omnipotentis, & sanctae Romanae Ecclesiae, & in personam Domini *Adriani summi Pontificis*: idest *Castellum de Monte Clello*, cum Curte & omni pertinentia sua; eo scilicet tenore, ut si ego praedictus *Paltonerius Comes* sine filiis masculini vel feminini sexus, de me descendens decessero, supradictum Castellum cum Curte & omni pertinentia sua ad jus beati *Petri*, & sanctae Romanae Ecclesiae cum integritate deveniat. Et propter haec ego praedictus *Paltonerius Comes* exinde statuo & convenio, annuatim in *Ascensione Domini nostri Jesu Christi*, praedictae sanctae Romanae Ecclesiae Censum solvere, dum vixero, *Bizanteum unum aureum*. Et similiter ego praedictus *Paltonerius Comes* statuo & convenio, ut si post obitum meum filii mei praedictum Censum a sanctae Romanae Ecclesiae summo Pontifice in Feudum non adquisierint, annuatim praedictae sanctae Romanae Ecclesiae statuto termino praedictum Censum persolvant.

Tom. VIII.

A Unde ego praedictus *Paltonerius Comes* obligo me, meosque heredes, quod si supra dictam conventionem atque concessionem praedictae sanctae Romanae Ecclesiae attendere & conservare noluerimus, omni tempore promissimus componere & dare poenam praedictae sanctae Romanae Ecclesiae, suisque summis Pontificibus bonorum denariorum *Lucensium Libras centum*: & post poenam solutam praedicta concessio atque conventio firma & illibata permaneat. Et in tali ordine Presbytellum *Judicem Domini Imperatoris* hanc Chartulam proprietatis scribere rogavimus.

Actum in *Episcopatu Aresino*, in *Burgo Sancti Quirici*.

C ✠ ✠ Signum manus testium: *Reinutius*, & *Ugutio Comites*, Germani filii quondam *Tigniosi Comitis*.

Caltiagonte Comes filius quondam *Cajaquerrae Comitis*.

Reinutius Comes filius quondam *Bernardini Comitis*.

Isimbardo de Monte Gerlone, & *Ronzone de Bibiano*, & *Scantivolus de Maciarcto*, rogati sunt testes.

D Sed quod potissimum in antiquitatis inquisitione adnotandum est, barbaricis temporibus *Italici incolae* Nominibus tantum contenti, nulla ex iis agnovere, quae *Cognomina* nunc appellare consuevimus. *Mabillonius* vir celeberrimus, in insigni Opere de *Re Diplomatica*, Lib. 2. Cap. 7. recte statuit sub finem *Saeculi Decimi*, sed maxime *Saeculo undecimo* incunte, *Cognominum usum frequentare coepisse*. Eandem sententiam antea *Ducangius* probaverat in *Historia Mon-*

X

moren-

morenciaca: eamdemque subinde confirmavit Clariss. Papebrochius e Societate Jesu, in Actis Sanctor. Bolland. Tom. 4. Maji, pag. 12. Honoratum Boucheum, aliosque testes in eam rem collaudans. Sed & ipse rursus eamdem stabilivit in Respon- sion. ad Exhibition. errorum, quos ei bonus Carmelita objecerat. Quicumque in veterum monumentis aliquantulum versatus est, confestim fateatur oportet, circiter ea tempora, immo etiam seriùs, invecum fuisse inter Italicam gentem Cognominum usum. Itaque supine falluntur, qui in remotissimis Seculis eadem se adinvenisse putant, ut illustribus nostrorum temporum Familiis thura & odores incendunt. Aut somnia aut imposturae sunt, si quae hujusmodi in Genealogicis Libris nobis propinantur: & prope pro argumento falsitatis statim habendum est, si qua Charta ante Millesimum exarata eruitur, quam ornent, aut onerent aevi nostri Cognomina. Propterea nihil invidendum est tot nobilibus Familiis, quae in monumentis Seculi Octavi, Noni, & Decimi, Episcopos, Cardinales, inclytos belli Duces inveniunt, atque inter suos Majores mirabili pace accensent. Hercle eruditi viri Mediolanenses non indigent, ut a me edoceantur, in una nubium regione (Libro nempe, ubi otiosus quisque legere potest, quod cupit) inventa fuisse Cognomina veterum Archiepiscoporum Mediolanensium. Nimirum nescio quis nugivendus primùm excogitavit inter illustres inclytae illius Urbis Familias partiri se posse decus infulae Mediolanensis. Ad Annum Christianae Salutis. XC. *Oldanae* Familiae Sanctus Castricianus adscribitur: *Bur- nae* Sanctus Monas ad Annum G.

A LXXXVIII. Tum ad Annum CCCL. Sanctum Protasium *Alqisia* sibi tribuit: Sanctum Dionysium ejus successorem *Marliana*. Sanctum Venerium *Oldrada*: Sanctum Glycerium *Landviana*: Sanctum Lazarum *Cotta*. Eodem gradu reliquorum Mediolanensium Antistitum distributio procedit, quam religiose Ughellius in Italia Sacra retinuit. Sed ut ut vulgus atque ineruditi hisce fabulis facile acquiescant, certe miror Puricellium, virum alioquin inter Mediolanenses Scriptores emunctae naris, & omnium commendatione dignum, qui contexens Vitam Sancti Laurentii Archiepiscopi Mediolanensis, circiter Annum Christi Quingentesimum ad eam Cathedram electi, eum in nobilis Familiae *Littae* catalogum confidentissime infert, sine tabulis rem adeo remotam affirmans. Sic apud Caelestinum Bergomatis Historiae Scriptorem, Ughellium, & alios, *Castilionea* Familia Tachipaldum Episcopum Bergomatem ad Annum Christi DCCCXI. ostentat: *Calepia* Garibaldum Anno DCCCLXVII. *Cavemala* Adelbertum Anno DCCCLXXXV. Reliquos praetereo veteris aevi Episcopos, quos non meliori titulo in censum illustrium Familiarum aevi nostri quidam inferunt, quam nostri olim Mutinenses in *Rascharinam* gentem pertraxerint Sanctum Geminianum, Urbis nostrae Patronum, & circiter Annum CCCXCVII. e vivis sublatum: quam magnificam laudem eidem Familiae nequaquam turbare sunt ausi Sillingardus, Ughellius, & alii.

Age verò jam perconteris: si Cognominibus caruere Itali Saeculis rudioribus, atque uno tantum Nomine ii utebantur, quei alter ab altero ejusdem Nominis tunc distinguebatur? & quei

& qui fieri potuit, ut unus pro altero interdum non acciperetur? Ut ait Sanctus Augustinus Cap. 13. Lib. post Collat. ad Donatistas: *plena est consuetudo generis humani, ut non solum duo, sed etiam plures homines uno nomine vocitentur.* Verum Augustino vivente erant Praenomina & Cognomina, quibus alter ab altero distinguebatur. Non idem Seculis barbaricis factum. Quum Mutinae plures olim essent, & adhuc sint, *Johannis Ferrarii* nomen & cognomen praeferentes, in Epistolis ad eos missis, atque in aliis bene multis casibus, errores interveniebant. Ego quoque (liceat addere) duo nomina adhibere ab adolescentia coepi, non ambitionis causâ, sed necessitatis, quod aequalis meus alter esset, eodem donatus nomine atque cognomine. Quid ergo olim contigisse putes, quum ne Cognomentum quidem alterum hominem ab altero, sive, ut rectius loquar, unius Familiam ab alterius distingueret, & plurimi, ut par est credere, eodem nomine in eadem Civitate appellarentur? Nemo certe non videat, ejusmodi antiquorum morem plurimas posteris reliquisse tenebras: quod potissimum sentiunt privatae Familiae, si quando ad conquiendos in vetustis Seculis Majores suos se se convertunt. Meâ enim

A | sententiâ ob hunc ipsum defectum fieri nullo pacto potest, ut ejusmodi soboles, quamquam ex antiquitate illustres, in Secula remota assurgant, ibique progenitores suos detegant, nisi eos constans aliqua Praefectura, aut alicujus loci Dominium a ceteris secernat, & conjunctionem cum posteris signet. Sed quid dixi tenebras posteris inlatas ex ista nuditate Nominum? Vel ipsis viventibus, eorumve filiis necesse est, ut olim non leve incommodum pepererit atque confusionem neglectus iste Cognominum usus. Ut experimento facto rem ipsam Lector digito suo tangat, exere mihi placet monumenta duo, quae nullius momenti videri possint, sed quae Majorum nostrorum hac in re consuetudinem luculentissime prodeunt. Eadem ego descripsi ex vetustissimo Sacramentario Sancti Gregorii, quod adservatur in Archivo Capituli Canonorum Mutinensium, exarato, ut opinor, incunte Saeculo Ærae Christianae Decimo, forsitan & Saeculo Nono. Nam praeter antiquitatem Codicis, & formam characterum, haec ipsa, quae nunc editurus sum, in margine addita erant, praetereaue additamenta alia facta Anno Christi DCCCLXXIII., quae evincere possunt, longe antea scriptum fuisse Codicis ipsius textum:

B |

C |

D |

Catalogus eorum, qui ad luminaria Majori Templo Mutinensium ministranda se se Fraternitate inîtâ obstrinxere, circiter Annum 980.

IN nomine Domini nostri Jesu Christi. Incipit nomina Virorum hac Mulierum, qui pro Dei timore & Christi amore dederunt singuli Denarios pro redemptione animarum suarum in Luminaria, ad illuminandum Ecclesiam Dei, ut eorum animas inluminet Deus

E | in sanctum Paradisum: & ipsi omni anno Deo auxiliante hoc facere similiter promittunt. Petro. Johanne. Lanfranco. Mirabilia. Adhelberto. Rustico. Bonumtempore. Rolando. Azo. Ardingo. Johanne. Andrea. Everardo. Alivaldo. Tansveda. Johanne. Walterio:

Johanne. Benedicto. Liuzo. Johanne. Andrea. Enrado. Walberto. Martino. Johanne. Alberico. Amezo. Sigefredo. Petro. Enrico. Ezolo. Crescencio. Petro. Restano. Dominico. Rainero. Rodulfo. Johanne. Petro. Ugo. Geminiano. Winwiso. Giso. Johanne. Martino. Petro. Martino. Lanfranco. Geminiano. Dominico. Fredulfo. Lamperto. Johanne. Warimbardo. Girardo. Alberto. Stephano. Alberto. Petro. Constancio. Ingelberto. Bonzo. Johanne. Anrado. Andrea. Grimezo. Johanne. Liuzo. Ageprando. Rainero. Martino. Segnovetto. Liuto. Urso. Ermentvuda. Officia. Alboava. Officia. Benza. Immilia. Ermengarda. Maria. Burga. Cristina. Teuza. Maria. Regeza. Ricilda. Alberga. Ingelberga. Gista. Maria. Vineza. Riuruda. Ita. Ingelberga. Boneza. Ricilda. Tesberga. Maria. Warimberga. Roga. Maria. Martha. Regenza. Cristina. Columba. Susanna. Raina. Imma. Berta. Auria. Angela. Oliva. Benza. Teberga. Liuta. Maria. Idcoque omnes, quos supra memoravimus, vel qui in antea Deo auxiliante in hanc Fraternitate se conjuxerint, faciat eos Dominus una nobiscum insimul in hoc seculo talibus operibus operare, ut remissionem omnium peccatorum nostrorum apud Deum invenire valeamus, & sua misericordia in libro vitae cum omnibus fidelibus Christianis scripsi esse mereamur: & ut tenebrosa & horrenda tormenta possimus evadere, ubi cernimus magnum esse periculum; & ad requiem tendere, ubi gaudium esse scimus sempiternum. Et tribuat nobis Christus Filius Dei vivi per interventum ejusdem Genetricis Virginis Mariae, hac beatissimi Patroni nostri Sancti Geminiani, & omnium Sanctorum merita, nostrorum veniam delictorum, ut cum Dei adjutorio ascendere mereamur ad superna coe-

lorum; & partem aliquam & societatem habere in congregatione Sanctorum ad epulas beatorum inter convivium Angelorum, ubi requiescent animae justorum in lucis canaore, & mellifluis vernantis floris odore. Ibi vident claritatem Dei, & lux permanet indeficiens & vita.

Heic animadvertere juvat, summam Majoribus nostris curam fuisse Luminarium Ecclesiae, quam in rem immanis interdum, ac semper magna vis cerae, ac olei impendebatur. Nempe ad cultum divinum, atque ad alendam Populi pietatem id pertinebat. Adhuc Luminariae nomen in multis Italiae Ecclesiis perdurat. Sunt autem plures Conciliorum Canones, quibus praecipitur Luminarium impensa, atque in eam certa pars bonorum Ecclesiae destinatur. Immo ad hunc etiam usum Decimas dare Populus jubebatur, sollicitique erant ipsi Principes, ne quid Templorum decori hac ex parte deesset. In Additamentis ad Leges Langobardicas Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. divulgavi Capitulare Ludovici II. Augusti, in quo Lex Nona est de Decimis. Ipsam Decimam persolvendam Augustus decernit in qualibet Ecclesia: & ipse Sacerdos, qui ibi ordinatus fuerit, ipsam Decimam dispenset pro Luminaria, sive pro eleemosynis. Sic in Concilio Meldensi Canone 75. Presbyteri Decimas accipere dicuntur, ut sacra recta Ecclesiae, & Luminaria exinde competenter provideant. Praedia quoque a piis fidelibus saepissime in eum finem Ecclesiis donabantur. In hanc rem digna omnino est, quae legatur, Constitutio Aldrici Episcopi Cenomanensis, promulgata circiter Annum DCCCXL. atque edita a Baluzio Tomo 3. pag. III. Miscellaneorum. Decernit ille,

ut ardeant per quotidianas noctes in senio *Ecclesia Luminaria de oleo, a vespere per totam noctem usque mane tria: & de Cerâ, quando tempus d'averit, una: & ad N Furnas, sive Masutinas* (noctu enim Canonici quoque ad divinas Laudes canendas olim conveniebant) ardeant *Luminaria per quotidianas noctes de Oleo decem, & de Cerâ quinque: tria ante senus Altare, & quantum ante Altare Sanctae Trinitatis &c. In festivitatibus Sanctorum, viginti, & in Dominicis omnibus noctibus, constitutum est, ut amplius incendantur, & ardeant Luminaria triginta de Oleo, & quinque de Cerâ &c.* In majoribus autem festivitatibus constitutum est, ut ardeant *Luminaria multiplicata, idest de Oleo nonaginta, & Cerâ decem &c.* En quantum argenti exposceret sacrorum Luminarium cura. Verùm pro more humanarum rerum, aut aviditas impiorum Saecularium saepe sacra loca suis fundis spoliabat, aut ipsi sacri Ministri in usum proprium convertebant redditus in Luminaria expendendos. Id quoque subluceat ex Capitulari Ludovici Pii Anno DCCCXXIII. emisso, apud Baluzium, in quo ad Episcopos inter cetera Augustus ille scribit: *Et sicut prohibetis, ne de Mansis ad Ecclesiae Luminaria datis Sacerdotes aliquid accipiant, sic & vos, & vestri Archidiaconi de eisdem Mansis nihil accipiendo aliis exemplum praebeat. Sed furdis interdum canebatur. Sub-*

A tractis autem ejusmodi redivibus aut Decimis, ne sacra domus debito cultu fraudaretur, necesse rursus erat piaec gentis liberalitatem implorare, & ad nova dona accendere. En quid actum Mutinae olim fuerit. Complurium virorum ac feminarum, in quibus pietas eminebat, *Fraternitas* instituta est, unoque in se recipiente, *B* omni anno certam pecuniae summam conferre ad Luminaria Ecclesiae. In MSto Codice singula eorum nomina interjecto punctulo distinguuntur, ut nulla dubitatio supersit, nuda haec esse Nomina, arque hinc abesse quodlibet Cognominis vestigium. At bone Deus! aut miretur, aut rideat quisque, dum heic *Petros* sex, *Johannes* decem, *Andreas* tres, *Martinos* quatuor, *Marias* sex, *Christinas* duas, duasque *Ingelbergas* &c. ostendit, signo nullo inter se distinctos. Monstrum id plane videatur nobis diverso more viventibus, ac praecipue quum plures alios fuisse in eadem Civitate, eisdem nominibus utentes jure opinari possimus; atque heic memorati, ut credere par est, ex infima Plebe fuerint. Accipe nunc alteram consuetudinis hujus testem, *Necrologium* videlicet e margine ejusdem Sacramentarii Mutinensis excerptum, in quo oscitantiam quoque Majorum nostrorum appelles, designantium tantummodo per Indictionem annos emortuales hominum heic descriptorum.

Necrologium Mutinensis Ecclesiae scriptum Saeculo Decimo ac Undecimo.

X Id. Octobris obiit Urso de hoc saeculo ad vitam per Indiction. V. Winisa. Martinus. Agipertus. Vivencio. Ermenbertus. Leo. Agibertus. Liu-

E tardus. Petrus. Martinus Diaconus. Bonipertus. Martinus Clericus, Custos, qui & Azo vocatur. Albenruda. Teosperga. Audelinda.

XVII. Kal. Aprilis obiit *Artesufus*.
Martinus Diaconus.

XVIII. Kal. Aprilis obiit *Grimoaldus*.

II. Id. Octobris obiit *Dominicus* de hoc seculo ad vitam per Indiction. I. *Johannes Subdiaconus*.

V. Non. Maji obiit *Arnaldus* de hoc seculo ad vitam per Indiction. X.

XVII. Kal. Maji obiit *Petro* de hoc seculo ad vitam per Indiction. XV.

XV. Kal. Augusti obiit *Rimperga*.

..... Kal. Septembris obiit *Adelbertus* de hoc seculo.

XI. Kal. Martii, quod fuit in secunda feria, obiit *Enradus* de hoc seculo ad vitam per Indiction. IX.

..... Id. Septembris obiit *Adelbertus* de hoc seculo ad vitam per Indiction. XIV., quod fuit feria tertia.

VIII. Kal. Decembris obiit *Adeldruda* de hoc seculo ad vitam per Indiction. III. feria prima.

X. Kal. Augusti obiit *Amadeus* filius ejus de hoc seculo ad vitam per Indiction. V. feria prima.

VII. Id. Decembris obiit *Gisbertus* Presbyter de hoc seculo ad vitam per Indict. V., quod fuit ipso die *Sancti Ambrosii*, & fuit feria quinta.

X. Kal. Februarii obiit *Rodulfo* de hoc seculo ad vitam per Indiction. V. feria septima.

Pridie Kal. Octobris obiit *Benefacius* de hoc seculo ad vitam per Indiction. V. feria quarta.

Idus Januarii obiit *Johannes* de hoc seculo ad vitam.

IV. Id. Martii obiit *Liuzo* ex hoc seculo.

XII. Kal. Aprilis obiit *Atto*.

Pridie Kal. Aprilis obiit *Dominicus* de hoc seculo ad vitam per Indict. II.

VIII. Kal. Octobris obiit *Johannes* Presbyter Magistro de hoc seculo ad vitam per Indiction. IV.

IV. Kal. Decembris obiit *Robertus* Comes de hoc seculo ad vitam per Indiction. IV.

XII. Kal. Martii obiit *Petrus* Presbyter de hoc seculo ad vitam per Indiction. XV.

IV. Non. Aprilis obiit *Ildeburga* de hoc seculo ad vitam per Indict. XIV.

XII. Kal. Septembris obiit *Sigefredus* de *Braida* per Indict. IX.

X. Kal. Octobris obiit *Andrea* *Banzario* de hoc seculo ad vitam per Indiction. XI.

IV. Non. Julii obiit *Gundervertus* Presbyter de hoc seculo ad vitam per Indiction. V. feria sexta. *Petrus* Presbyter.

IV. Id. Septembris obiit *Regiza* de hoc seculo ad vitam per Indiction. III. feria quarta.

VII. Octobris obiit *Ermenperga* de hoc seculo ad vitam per Indict. XI. feria secunda.

IV. Kal. Februarii obiit *Ardingus* Episcopus in *Papia*, & fuit sepultus in *Motina*, III. Non. ejusdem Februarii per Indict. I. Extractus est de eo loco, ubi sepultus fuit in arca saxea, cum aliis ab ipso Domino *Ildeprando* Episcopo manibus suis cum magno honore, Pridie Idus Magii, imperantibus Domino *Otto*, itemque *Otto* filio ejus, per Indict. I.

III. Non. Decembris obiit *Johannes* Presbyter de *Mediolano* de hoc seculo ad vitam per Indiction. XIII.

..... Kal. Octobris obiit *Johannes* Magistro de hoc seculo ad vitam per Indict. IV.

XIII. Kal. Aprilis obiit *Lupo* da *Via* de hoc seculo ad vitam per Indict. III.

Pridie Id. Martii obiit *Sigefredus* Archidiaconus de hoc seculo ad vitam per Indict. IX.

XIV. Kal. Novembris obiit *Valkerius* filius *Atoni*.

III. Kal. Martii obiit Maria per A
Indict. X.

Nonis Januarii obiit Andrea Subdia-
conus de hoc seculo ad vitam per Indi-
ction. XIII.

XI. Kal. Februarii obiit Rainardus
de oc seculo.

IV. Nonas Februarii obiit Sigexo de
oc seculo.

Nonis Februarii obiit Kerrado de oc
seculo. B

XIV. Kal. Julii obiit Giselberga de
hoc seculo ad vitam, Indiction. II.

III. Kal. Julii, quod fuit festivitas
Apostolorum Petri & Pauli, obiit Go-
tesfredus de Beloniense, & Ermerada
uxor ejus. Obiit ipsa Kalendis Julii
de hoc seculo, quod fuit Genitor & Ge-
nitricem Domni Warini Episcopi Mo-
tinenfis Ecclesie, per Indiction. I. C

VI. Id. Septembris obiit Venerando de
hoc seculo per Indict. IV.

X. Kal. Novembris obiit Ildegarius
Notarius de hoc seculo ad vitam per In-
diction. VI.

VIII. Kal. Novembris obiit Erimber-
ga de hoc seculo ad vitam per Indict. V.

III. Id. Februarii obiit Roprega per
Indict. XII. D

III. Non. Februarii obiit Ildegarda
de hoc seculo per Indict. XII.

XVI. Kal. Februarii obiit Ermengar-
da per Indict. XII.

Pridie Nonas Aprilis obiit Anna de
hoc seculo per Indict. XII.

X. Kalendas Aprilis obiit Wihertus
de hoc seculo ad vitam per Indict. IV. E

XI. Kalendas Maji obiit Sigiza de
hoc seculo ad vitam per Indiction. XII.

IX. Kalend. Januarii obiit Wilelmus
filius Roginardi de hoc seculo ad vitam
per Indiction. XII.

Nulla heic occurrunt illustria no-
mina, si excipias Robertum Comitem,
quem liceat opinari Mutinensium Co-
mitem fuisse, & Ardingum Episcopum,

& parentes Warini Episcopi. Quis il-
le Ardingus Episcopus fuerit, frustra
hucusque investigavi. Crederes Epi-
scopum Mutinensem: sed nulla ejus
mentio in catalogo Antistitum Mu-
tinenfium apud Sillingardum, & U-
ghellium. Dicitur, diem postremum
clausisse in Papia IV. Kal. Februarii,
tumultus postea Mutinae III. Nonas
ejusdem Februarii. Additur extractum
illum fuisse de eo loco, ubi sepultus
fuit, ab Hildeprando Episcopo, impe-
rantibus Ottone Magno, ejusque fi-
lio Ottone, Indictione Prima, hoc est,
Anno Christi DCCCCLXXIII. At-
qui Hildeprandum istum praefuisse
Mutinensi Ecclesiae Anno DCCC-
LXX. Diploma editum ejusdem Ot-
tonis I. Augusti testatur. Attamen
suspicionem mihi prorsus evellere ne-
quivi, hunc etiam Ardingum Muti-
nensi insula fuisse donatum, utpote
qui rexisset hanc Ecclesiam inter Wi-
donem & Hildeprandum Episcopos,
& ante Annum DCCCCLXX. finem
vivendi fecisse potuerit. Cur enim
Ticini mortuo tumulus Mutinae da-
tus fuerit? Civis saltem Mutinensis
fuisse videatur. Warinus Episcopus Mo-
tinenfis Ecclesiae heic memoratus cir-
citer Annum MIII. ad istam Cathedram
ascendit. Animadvertas autem in
supra edito Necrologio nomina
quaedam, signo peculiari a reliquo-
rum hominum nominibus distincta,
cujusmodi sunt, Martinus Clericus,
Custos, qui & Azo vocatur; Johannes
Presbyter Magister; Sigefredus de Brai-
da; Andreas Banzario; Johannes Pre-
sbyter de Mediolano; Lupo da Via;
Wilelmus filius Rainardi &c. Quae res
persuadere nobis potest, ne eorum
quidem temporum hominibus signa,
quum vellent, defuisse ad alterum
ab altero discernendum. Neque in-
salutatam praeterire volo primum il-
lud

lud nomen: hoc est, *Martinus Clericus, qui & Azo vocatur*. Hinc intelligis, ruere conjecturam Clarissimi Leibnitii putantis, nomen *Azo* per contractionem idem fuisse atque *Albertus*, seu *Albertus*: quod & in multis aliis locis animadverti. Et profectò Chartas ostendere possumus, e quibus pateat, aliquando aut ex titulo alicujus ministerii & officii, aut ex loco, aut ex parentis nomenclaturâ distinctos fuisse homines, ut erroris periculum averteretur. Exempli causâ, erat aliquis Marchio, Comes, Vicecomes, Advocatus, Notarius, Judex, Scabinus, Vassus alicujus, Presbyter &c. Satis plerumque fuit Nomini adjungere Titulum hunc, ut is inter alios Cives dignosceretur. Nos quoque in quotidiano sermone permultos designare solemus, adhibito tantùm titulo officii cum nomine, aut cognomine illorum. Ubi verò desiderabatur titulus, addebatur Nomini ejus Patria: qua ratione nunc etiam sacrorum Coenobiorum Monachi, abjecto Cognomine, sese distinguunt. Denique addito nomine sive Patris, sive Matris, complurium persona certo designabatur: quem postremum ritum audivi adhuc perdurare in quibusdam ditionis Ecclesiasticae pagis montanis, quorum incolae, etiamnum antiquis moribus viventes, neglecto Cognominum usu, Patris tantùm appellationem ad se

A distinguendos usurpare pergunt. Id etiam in montibus Garfagnanae Provinciae, Mutinensi Duci ultra Apeninum subjectae, animadverti adhuc potest: cujus rei testis est mihi locuples non unus. Praeterea idem ritus apud Arabes unice erat olim in usu. Verùm uti Elmacinus Lib. 12. Histor. Saracen. Cap. 8. scribit, Fadlus circiter Annum Christi DCCCXVII. *primus adhibuit in Epistolarum inscriptionibus Cognomina & Agnomina. Ante enim scribere tantum solebant homines in inscriptionibus: Ab N. filio N. ad N. filium N.* Sed minime apud Musulmanos, sive Arabes, antiquum morem fuisse oblitteratum, satis sequentium temporum Historia prodit. Neque aliâ ratione usos Majores nostros ante Annum a Christo nato Millesimum, ut sese certo designarent, multis ostendi posset exemplis veterum Chartarum, quas in Antiquitatib. Estensib. produxi. Peti & alia possunt exempla ex Chartis, quas in Chronico Vulturensi evulgavi Part. II. Tomi I. *Rer. Italicar. pag. 387. 396. 397. 411. &c.* ut alia omittam. Ego nunc id mihi duntaxat ostendendum sumo, scilicet vel post Annum Millesimum perdurasse consuetudinem hujusmodi. Prodeat ergo Placitum, cujus authenticum vidi in Archivo Monasterii Benedictinorum Sanctarum Florae & Lucillae Arretii.

Placitum coram Bernardo & Mazzolino Comitibus & Missis Henrici Regis habitum, in quo Rodolphus Abbas Monasterii Sanctarum Florae & Lucillae obtinet quosdam agros contra Griffonem filium Berardi, qui citatus sistere se noluit ad Placitum, Anno 1014.

Dum Bernardus, & Mazzolinus Comites & Missi Regis Einri- | E ci, *jussu ipsius aberent Placitum prope Civitatem Arretinam, aderat Rodulfus Ab-*

Abbas Ecclesie Monasterii Sancte Flore: innotuit eis, qualiter Griffio filius Berardi tenebat non proprietario jure, seu occasione Cartule convenientie, que Libellus dicitur, quasi quot pater ipsius ab Azone Abate adquiseret, ad Censum redendum aliquantam terram cultivam, & aliquis ex ea, cum Silva, que est in Comitatu Aretino, prope Montem Ferentinum in loco, ubi dicitur Lappina; de secunda est terra Griffonis, & filiorum Wilielmi; de tertia parte est terra de Casale de Esce; de quarta parte est terra Sancte Flore. Unde querebat predictus Abbas, ut ipse Griffio ad Placitum veniens suum Libellum deferret, & sibi justitiam faceret, aut ipsam terram sibi legaliter defenderet, aut ipse diceret, cujus creditas erat ea re. De re igitur cum per dies plurimos clamasset, alia diceret, & predicti Comites cum cotidie, ut ad Placitum veniret per Preconem compellerent: qui Griffio dum latitans & effugiens numquam appareret in Placito, ut finis ujus litis imponeret, tandem circa finem Placiti predicti Comites & Missi Regales commoti & flexi, & misericordiam tandem adimplentes justitiam, per lignum, quot manu jerebant, miserunt bannum super denominatum Abbatem Rodulfum & prescriptam terram in Mancusos aureos duo milia, ut nullus mortalium, magna vel parva persona, prescriptam Ecclesiam Sancte Flore, vel Fratres Monachos ibi Deo famulantes de predicta terra devestire, inquietare, vel molestare audeat sine legali iudicio. Qui vero fecerit, predictos duo milia Mancusos aureos compositurum se esse cognoscat, medietatem Camare Regis, & medietatem dicto Monasterio &

A Fratribus & Cenobitis, ibi Deo famulantibus. Uti autem et gesta sunt, Lambertus, Gausfredus, Liutardus, Ugo, Bonzo Judices, Walfredus Comes, Ugo filius Gerardi, & Ugo Notarius, Gerardus & Teudericus fratres, Everardus filius Walcberti, Petrus & Ugo filii Ugonis, Griffio, & Griffio da Montagnano, & Ursus filius ejus, Bonifatius filius Bazzonis, Rainerius filius Berardi, Raginerius filius Ildiprandi, Griffio filius Wilielmi, Faralmus, & Gotizo, & Teuzo, Teudaldus, & Wido fratres filii Suppenis, & infinita multitudo aliorum omnium, quorum nomina pre multitudine scribere nequeo.

B Ego quidem Johannes Notarius jussu prescriptorum Comitum & Judicum amonitione, & omnia denotavi in Anno ab Incarnatione Dominica Millesimo Quarto Decimo, Anno vero invictissimi Inrici Reges Secundi regnantis Duodecimo, Mense Febuario, per Indictione Duodecima.

C ✠ Signum Marzolini Comitiss & Regales Nuntii, qui interfuit.

✠ Signum Bernardi Comitiss & Missi Regalis, qui aderat.

D Lambertus Judex interfuit & subscripsit.

Gausfredus Judex Domni Regis interfuit.

E Indica mihi, si potis es, unum inter tot viros Placito adstantes aut assidentes, cui praeter Nomen Cognomen quoque fuerit. Nullum ostendes. Acta haec vides Anno MXIV. Quid Anno MXLVI. exculpere possis ex altero Placito, brevi intelliges. Illud ego descripsi e Tabulario Canonorum Regularium Pistorii.

Placitum Pistorii habitum coram Guiberto Comite Misso Regis Henrici, in quo Praepositus Monasterii Sancti Bartholomaei Pistoriensis obtinet contra quosdam, Anno 1046.

DUm in Dei nomine, infra Civitate Pistoria in Casa solarata donicata de Domui Sancti Zenonis ibi vesidebat Wibertus Comex Missus Domni Enrichi Regis, a causas audiendas hac deliberandas, residentibus cum eo Martinus Episcopus sancte ipsius Ecclesie Pistoriensis beati Zenonis, gratia Dei umilis Episcopus, & Johannes, & Eriprando, & Guinitho, & Teutho Judicibus, & Rotrichisi Notarius, & ibi aderat Rollando filio Lamberti, & Brentane filio Anselmi, & Saracino filio Omichi, & Donato filio Petri, Paulo filio Gualberti, Guido filio Johannis, Leo filio Rollandi, Siisfredi filio Ildibrandi, Guido & Fantino germani filii Gerardi, Ildibrando & Rodolfo germani filii item Rodolfo, qui Fusco vocatur, filio Teuthi, Ildibrando filio Walberti, Baruncho filio Gerardi, Cicho filio Petri, Raineri filio, & reliquos plures: ibique in eorum presentis veniens Terbaldo Praepositus de Monasterio Sancti Bartholomei, qui est prope Civitatem Pistoria, cum Petrus filio Eriprandi Avocato suo, sic ceperunt dicere, & proclamare, & vociferare: Per tres dies a vos predicto Wibertus Comes Missus Domni Enrichi Regis de Ildibrando filio bone memorie Guidi de loco Maune, & de Siisfridi, qui Groffilello vocatur, filio supra scripti Siisfridi, quod ipse Siisfridi, qui Groffilello vocatur, qui contendit mihi a pars predicti Monasterii Sancti Bartholomei terram & rebus, que vocatur Broilo, & supra scripto Ildibrando detinet terram & rebus & Ecclesia in loco, ubi dicitur Abatisco,

A cum integre duo rex fortis, que sunt posita, una in loco Viugnale, alia rex forte est posita in loco Arciano, cum una petia de terra & vinca, que est posita in loco Cerbiano, una cum omnibus terris & rebus illis, que sunt positis in loco Neure, qui ad ipsam Ecclesiam Sancte Marie de Abatisco est pertinentes, una cum omnia pertinentia & jacentia sua, que ad ipsam Ecclesiam & fortis & terris & rebus suis pertinentiis; unde a vos predicto Wibertus Comes Missus Domni Enrichi Regis reclamavimus per tres dies; & a vestrum Placitum vociferare fecisti, ut a vestrum Placitum venisset, & inibi justitiam fecisset: & minime eis ad vestrum Placitum habere potuisti. **C**um ipse Terbaldo Praepositus cum predicto Avocato suo taliter dixisset; tunc predictus Wibertus & Missus Domni Regis, una cum predictis Judicibus, qui ibidem aderat, ita recordari dixerat, & omnia vera esse, & sic predictus Praepositus una cum predicto Avocato suo dixerunt. **D**un predictus Praepositus una cum predicto Avocato suo petiit misericordiam, ut ipse propter Deum, & anima Domni Regis, hanc suamque mercedem, & unam partem predicti Monasterii Sancti Bartholomei, de omnibus predictis rebus, que superius legitur, & de omnibus rebus illis, que ad predictis terris & rebus fortis Ecclesie sunt pertinentes, ad salvam querelam investivit, quousque predicto Ildibrando & Siisfridi, qui Groffilello vocatur, ad Placitum venisset, & ei justitiam fecisset. **E** Hoc dictum, tunc per consilium vestrorum Judi-

Judicium predicto Misso Domni Regis predicto Prepositus, & jam dicto Avvocato suo de omnibus predictis rebus ad salvam querelam parte predicti Monasterii Sancti Bartholomei investivit, quousque predicto Ildibrando & Grossilello ad Placitum veniat, & justitiam faciat a pars predicti Monasterii Sancti Bartholomei. Et insuper misit bannum Domni Regis super predicto Prepositus & Petrus Avvocato suo, & superscriptis rebus in Mancusos aureos duo millia, ita ut nullus quislibet omo, magna parvaque persona, disvestire audeat, aut aliquam contradictionem vel molestationem faciat. Qui vero oc fecerit, predicta duo millia Mancusos aureos composuituros se agnoscat, medietatem parte Camare Domni Regis, & medietatem eidem predicti Monasterii Sancti Bartholomei, & ad illius Prepositus, qui ibidem pro tempore fuerit. Et ad notitia pro securitate ejus Monasterii fieri admonuerunt.

Quidem & ego Roßichisi Notarius per jussionem Missi Domni Regis, & Judicium amonitionem scripsit, Hanni Do-

A mini nostri Jesu Christi Milleesimo Quadragesimo Sexto Mense November, Indictione XV. feliciter.

✠ Signum manus superscripti Wiber-tus, Misso Domni Enrichi Regis, qui ac notitia suam propria manus firmavit.

✠ Ego Martinus Episcopus manu mea scripsi.

Teurbo Judex interfuit.

B ✠ Johannes Judex interfuit.

✠ Guinitbo Judex interfuit.

✠ Heriprando Judex Domni Imperatoris interfuit.

C Ne heic quidem Cognomina deprehendas; sed singulos homines designatos aspicias, aut ex eorum Titulis, aut ex additamento Patris. Longius adhuc progrediamur, ad Annum videlicet MXCIX. & Mathildis Comitissae Placitum predeat, quod olim mihi suppeditavit ex adversariis suis, vivens Florentiae ornamentum, Philippus Bonarota Senator Florentinus, ex editis Libris vir Clarissimus.

Placitum Florentiae coram Comitissa Mathilde habitum, in quo Guido Comes terras a Guidone filio Bonifacii renuntiatas concedit
 Canonicis Ecclesiae Sanctae Reparatae, Anno 1100.

D Um in Dei nomine, in Civitate Florentia, in Palatio domus Sancti Johannis, in judicio resideret Domna Matilda Dei gratia Dux & Marchionissa, residentibus cum ea Widone Comite filio bone memorie Widonis, & Arderico, & Ubaldo, & Teuzone, & Benjamino judicibus, & Bellinione, & Ildebrando, & Donato Causidicis, & Siehelmo, & Lamberio Notariis, & stantibus cum eis Siehelmo filio Adalci-te, & Gerardo filio Scavizi, & Johanne filio bone memorie Uganis filii Johannis, & Johanne filio bone memorie Do-

D nati, & Gerardo Caponsacco, & Bonfantino, & Johanne filio bone memorie Rolandi, & Rolando filio Gualberti, & Guitone, & Idelbrando nepotibus Jobi, & Gberardo Gastaldio Domne Matildis, & Johanne & Petro germanis filiis bone memorie Briccoli, & aliorum plurium presentia: Guido filius bone memorie Bonifacii, per lignum, quod sua tenebat manu, resutavit in manu predicti Guidonis Comitissae omnes terras & res, quas per Feudum detinebat ab eodem Widone Comite in Curte de Campiano. Et tunc ipse Wido Comes investivit Aczonem

nem Presbyterum, & Ugonem, & Rodulfum Diaconum, & Canonicos Ecclesie Sancte Reparate, site in Civitate Florentia, in qua Dominus Rolandus residet Prepositus. Et statim ipsi Clerici ceperunt querere mercedem ab ipsam Donnam Matildam Dei gratiâ Duce[m] & Marchionissam, ut bannum suum super prescriptis terris & rebus mitteret. Et tunc ipsa Donna Matilda, Dei gratiâ Dux & Marchionissa, misit bannum suum super prescripto Azone Presbytero, & super prescriptis terris & rebus, ut nulla persona jam dictam Ecclesiam Sancte Reparate, suosque Rectores exinde devestire aut molestare presumat sine legali iudicio. Et qui hoc fecerit, quinquaginta Libras bonorum Denariorum Lucensium compositurum se agnoscat, medietatem Parti publice, & reliquam medietatem prescripte Ecclesie Sancte Reparate, suisque Recto[r]ibus.

Et ego Petrus Notarius ex iussione Donne Matilde Dei gratiâ Ducis & Marchionisse, & Judicum ammonicione scripsi Anno Dominice Incarnationis Millesimo Nonagesimo Nono, Sexto Nonas Martii, Indictione Octava.

MA TIL
DA DI
GRA SI
QD EST

Ego Ardericus Iudex interfui & subscripsi.

Ego Teuzo Iudex, quia me presente factum est, subscripsi.

Ego Ubaldus Advocatus interfui & subscripsi.

* Haec quum scripserat & praelo commiserat Auctor Clar. varia tunc ista vigeat Annorum numerandorum ratio & Florentiae, & alibi locorum. Anno autem MDCCCL. Francisci I. Caesaris Augusti Decreto, Etruria quoque Communem computandi Stilum admisit.

A Annum MXCIX. Chartae hujus apographum exhibet cum Indictione Octava conjunctum. Petat aliquis, num recte consignati fuerint Chronologici isti characteres. Anno quippe MXCIX. decurrebat Indictio VII. Sexto Nonas Martias. Sed animadvertendum est, Florentinorum morem fuisse, & adhuc * perseverare, numerandi annos ab Incarnatione, hoc est, a die XXV. Martii, ita ut ii Annum ipsum nostrum seriùs exordiantur; atque adeo Nonis Martii, decurrente Indictione VIII. iis numerandus fuit Annus MXCIX. qui tamen nobis est Annus MC. Hic autem rursus habemus viros non paucos, nullo Cognomine inter se distinctos, quibus Cognominis loco est aut Patris aut Matris appellatio. Matris, inquam: nam ut hic Sichelmus filius Adalcitae occurrit, ita & alibi reperimus alios a nomine tantum Matris suam peculiarem denominationem desumpsisse, eâ ratione, ut puto, quod diutius ante eorum Pater ad plures abiisset, & notior esset Mater superstes. Attamen Gerardus Caponsacco hinc erumpit, Cognomine videlicet ornatus. Sed hoc fuerit Supernomen, non verò quod nunc appellamus Cognomen. Vide infra commemoratam Chartam Mutinensem Anni DCCCCXVIII. ubi occurrit Lampertus, qui supernominatur Cavinsacco. Illud quidem extra controversiam positum est, etiam subsequenti Seculo Duodecimo, immo & ipso Tertio decimo, complures occurrere in publicis Actis memoratos, eosque non ignobiles viros, a quibus nondum ullum Cognomentum assumptum fuerat. Nobiles autem viri & ipsi aut per nomen Patris, aut appellatione di-

tionis

tionis & Feudi, quo fruebantur, personam suam indicare consueverunt. Composita fuit in agro Mutinensi ad Sanctum Caesarium controversia quaedam inter *Masbildem* celeberrimam Comitissam nuper memoratam, & *Landulphum* Episcopum Ferrariensem. Interfuere stipulationi concordiae istius

A non pauci Nobiles viri, utriusque partis Vassalli. Nullus inter eos Cognomine proprie accepto spectandum se praebet. Quali autem notâ distinguerentur, ipsa Charta prodet, quam descripsi e Collectaneis MStis Peregrini Prisciani Ferrariensis in Estensi Bibliotheca adservatis.

Refutatio sive restitutio multorum agrorum facta a Mathilde Comitissa & Ducissa Landulfo Episcopo Ferrariensi, Anno 1109.

I N nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti. Anno Dominice Nativitatis Millesimo Centesimo Nono, Pascale in Apostolatu Anno Decimo, Regnante Henrico Quarto quondam Henrici Imperatoris filio Anno Tertio, die IX. Mensis Junii, Indictione Secunda, in loco, qui vocatur Sancti Caesarii. Quamquam omnis promissio solis verbis firma & immobilis teneri debeat, tamen ne ea, que promittuntur, oblivioni tradantur, dignum fore duximus, quatenus secundum oris dicta Carta monstrantur inscripta. Quapropter ad memoriam future posteritatis descripsimus refutationem & finem, atque perpetualem transactionem, quam fecit Domna Matilda inclita Comitissa Domino Landulfo Dei gratia Ferrariensi Episcopo. Refutavit namque predicta Domna Comitissa Matilda per virgam, quam in manu sua suscepit, in manu predicti Landulfi Episcopi Ferrariensis, & per eum in Ecclesiam Sancti Georgii Episcopi Ferrariensis, totum & integrum scilicet fundum unum, qui vocatur *Batrignano*, cum *Casalibus* & *appendiciis* suis, seu *silvis*, & omnibus *piscariis* & *paludibus* suis, & cum omnibus ad totum prefatum fundum, qui vocatur *Batrignano*, pertinentibus. Cujus latera sunt hec: a primo latere *Albareto*, cujus medietas ad prefatum fundum *Batrignanum* per-

B tinet, & altera medietas de jure *Monasterii Sancti Silvestri Nonantulensis* esse videtur; a secundo latere *media Fessa*, que vocatur *Canais*, percurrentes usque in fossatum; a tertio latere *Massa*, que vocatur *Duo Basilice*; atque a quarto latere *fluvio Pado* percurrente. Et restitavit similiter predicta Comitissa predicto Episcopo, sicut supradictum est, totas & integras omnes res illas immobiles, quas quondam *Cono de Calaoone* in tempore sue mortis per suum testamentum in prefata Ecclesia Sancti Georgii pro sua anima reliquit, & post ejus mortem a suis *fideicommissariis* per donationis Cartam tradita sunt. Que predictae res posite sunt in inferius scriptis *fundis* & *locis*: scilicet in *Villa Comitae*, & in *Manzo*, & in *Villanova*, & in *Bagnolo*, & in *Ponzano*, & in *Flexo*, & in *Filzatico*, & in *Runzi*, & in *Sadriano*, cum omnibus *juris* & *pertinentiis* in prefatis locis sibi pertinentibus. Hec quidem omnia, sicut supra dictum est, restitavit prefata Comitissa in prefato Episcopo, cum *terris*, *vineis* &c. Unde pro Dei timore & anime sue remedio, dedit investituram prefato Episcopo: & in suis manibus misit *Joannem de Massa* Nuntium suum, qui prefatum Episcopum, vel suum Nuntium in vice prefate Ecclesie Sancti Georgii de omnibus prefatis rebus corporaliter

ter investiat ad habendum, possidendum, ordinandum, disponendum, & quicquid prefato Episcopo, suisque successoribus debinc exinde placuerit in perpetuum faciendum. Quam scilicet refutationem & transactionem firmam & irrevocabilem in perpetuum tenere & conservare cum suis heredibus vel successoribus coram inferius legendis testibus promisit. Quod si non fecerit, vel si omnia prefata non conservabit, aut si prefatas res amplius intrromiserit vel abstulerit, vel si consenserit alicui abstrahere vel diminueri, quod promisit & sponndit se daturam cum suis heredibus vel successoribus, pene nomine, duplum istius rei in consimili loco prefato Landulfo Episcopo, suisque successoribus Episcopis, & prefate Ecclesie Sancti Georgii. Et soluta penâ firma & stabilis in perpetuum remaneat ista finis * & perpetualis transactio. Que facta est dictant *, Aldigerio Iudice coram inferius legendis testibus, quorum nomina inferius leguntur.

MAITIL
DA DI
GRASI
QD EST

SS.

Ego Bernardus sancte Parmensis Ecclesie humilis servus, & Domai Paqualis in Longobardie partibus Vicarius, licet indignus interfui & subscripsi.

Ego Adiberius Regie Aule Iudex subscripsi.

Nomina quidem testium sunt hec: Ugo Mantuanensis Episcopus, Ardoinus de Palude, Azo de Sala, Sasso de Bi-

* forte finalis, &

* dictante: inrephisse enim heic sphalmata ex praelo videntur, cum characterum aliquot transpositione.

A bianello, Albericus de Nonantula, Azo filius Ubaldi, Ardoinus filius Ugonis filii Ottonis, Raimundus de Rothilla, Iginulfus de Gandaceto, Raimundus de Nonantula, Wielmus filius Bulgari, Petrus de Remenda, Siwelmus, Siginulfus filius ejus, Petrus de Carimundo, Siginorellus filius Crescentii, Wezo, Uberius de Presbitero Fantino, Romanus, Verardus de Vitale, Wido de Azene, Petrus Tanis, Albertus Constablas.

B Et ego Bonusvicinus Notarius presens, videns, & audiens, manu propria scripsi, & complevi, & dedi.

C Principes viri, sive Duces, sive Marchiones, & Comites, illustrium ejusmodi titulorum ope conspicuos esse olim praebebant. Et profectò quum rari illi tunc essent, & eorum nobilitas ac potentia famam comitem haberet, sat fortasse fuit, ut inter reliquos dignoscerentur, eorum Nomini tantummodo Dignitatis titulum adjungere. Nihilo tamen secius temperare mihi non possum, quin de osecitania Majorum nostrorum expositulem, quibus tam parum cordi fuit eruditio subsequendum Saeculorum. Quum enim saepe ac saepius Comitum, Marchionem, aut Ducem memorarent, nullâ adjectâ mentione Urbis, Marchiae, aut Ducatus eorum, in maximas difficultates conjecere posterorum studium, ad recte deducendas & extricandas antiquorum Principum Genealogias: quod potissimum expertum me fateor in Estensium Principum origine & progressionem investiganda. Apud eos saepe occurrit Bevingarius Marchio, Guido Comes, Adelbertus Marchio, & hujusmodi alii. Cur, quaeso, quum de Episcopis sermo erat, eorum Civitatem fere semper prodidere? quum verò Principum

men-

mentio facienda erat, saepe ab eorum ditionibus memorandis abstinere? Si tempestate illâ sat notus fuit eorum quisque, audito duntaxat eorum Nomine ac Dignitate: nostrâ certe par intelligentia excogitanda non erat. Nuper vidimus *Bernardum & Mazzelinum Comites*, Missos Henrici II. Regis, Aretii Anno MXIV. *ii Comites* appellantur, sed cui Civitati praeessent, calamus nequaquam exaravit. Ita in Antiquitat. Estensibus non paucos *Marchiones* exerui: quam tamen *Marchiam* ipsi regerent, frustra Lector inquirat. Quod etiam plus

A mirere, vel in ipsis donationibus, in quibus iidem etiam Principes patrem suum laudare consueverunt, interdum pater desideratur. Porro hinc factum est, ut non tantum *Marchia*, sed & *Familia Almerici*, sive *Almerici Marchionis* Seculo Decimo subducta sit oculis meis, & adhuc lateat. De illo egi in Antiquitatibus Estensibus. Nunc autem evulgare juvat postremas ejus tabulas, quales reperi in Collectaneis MStis Peregrini Prisciani Ferrariensis. Duo alia ejusdem Testamenta dedi supra in Dissertatione XXI. de *Italiae statu*.

Testamentum Almerici Marchionis, & Francae ejus Conjugis,
quo hereditatem suam relinquunt Ecclesiae Adriensi,
circiter Annum 938.

Domno nostro Serenissimo Augusto Ugone & Lothario filio ejus, magnis Regibus Longobardorum, Imperiis vero Romanorum Anno Duodecimo & Anno Octavo, per Indictionem XI. Dominus omnipotens, ac Redemptor noster, animas, quas condidit, ad remedium salutis semper indulgeat. Ideoque ego Almericus gloriosissimus Marchio, propter remedium anime mee, & Francae jugalis meae, in die tremendi Judicii similis invenitur consortio electorum consociari. In Domo beati Petri Apostoli Domini nostri Jesu Christi, cui tradidit claves Regni celorum, Sanctae Adriensis Ecclesiae, volo & jubeo, seu relinquo omnes res illas, quas mihi pertinet in suprascripto territorio Adriensi per loca & vocabula: id sunt, *Curtis & Silvas*, que est *Insula*, que dicitur *Laco*, seu *Insula Volana*, que & *Pompeia* vocatur, atque *Insula Lauveto*, seu *Insula Lanariolo*, atque *Massam Cornito*, & *Massa Donorum*, & que mihi pertinet in Plebe suprascripte sanctae Ec-

C clestie Adriensi, que vocatur *Sancta Maria in Tamara*, una cum fundoris, id est fundo *Curlo*, & fundo *Salcto Gudoni*; sicque & in Plebe nostra similiter, que vocatur *Sancti Martini in Massa Rovina*, cum ipsa *Massa*, & cum fundoris suis integris, seu Plebe *Sancti Petri in Bagnolo*, sita super ripa Fluvii *Padi*, una cum fundoris suis in circuitu: id est fundo de *Albaro*, & fundo *Babilonia*, & in fundo *Populare*, seu fundo *Calderolo*, & fundo *Pradatico*, atque *Valle Maurina*, seu *Roncho Galli*; sicque *Miciana*, seu *Pradale*; sicque in fundo *Dusio*, & *Crispiana*, seu *Valle Fusca*, & *Valle Celariani*, seu *Corizo Butani*, & fundo *Sustano*. Sicque omnes res meas de Plebe nostra *Sancti Stephani*, sita in fundo *Bulnitico* juxta *Porto vestro*, qui vocatur in *Corrigia*, seu in Plebe vestra *Sancti Joannis*, sita in fundo *Senetica*; & fundoras septem, que vocantur *Septimo*, fundus *Salciaticus*, & fundo *Casalia*, seu in Plebe vestra *Sanctae Marie*, sita

in fundo Trentule, que pertinet de Massa nostra Severiana, una cum omnibus fundoris sibi pertinentibus in integrum. Similique modo omnes res nostras, que nobis pertinent in alia Plebe vestra Sancte Marie in Basilice, cum duodecim fundoris nostris, atque in Plebe vestra Sancti Donati in Pedrulo, cum fundoris nostris; & Vicos in circuitu, Erbatico, & Cirpiliatica, Marliatica, Purpuriana, Madrie, Quirenti, Fulciaticus, Coriario, Funtanelle, Majatecus, Vico Bonoso, Quaragnatica, & Surlaticus; seu fundo qui vocatur Corrio, & Spisia, seu Spignoni, & Rondanato. Similique modo in Plebe vestra Sancti Martini de fundo Fabriacus, cum fundo Puntredia, & Valle Quiana, & fundo Cornuda, seu Marciana, & fundo Macedonica, & fundo Vedresano, & fundo Lavige; seu Curte, que vocatur Constantini, & fundo Danobrigo, & fundo Bagnolo, seu Gliriatecus, & Congratiolavia, seu Levenana, atque Villa Manna, & fundo Zanetus, & fundo Francolini, & fundo, qui vocatur Dosso; Area, seu Corrigio Sridio, & Corrigio Tassarolo. Simili quoque modo Massam Arcuada, & fundo Gragnano, & Cedremano, seu Longolane, atque Brusceda, & Gardiliana, seu Massa nostra Crispini, & Massa nostra Gavelli, atque Massa nostra Liano, & Massa nostra Campilio, & Curte nostra Roda. Et omnes illas res, que nobis pertinet in suprascriptis Plebibus, & suprascriptis fundoris & vallibus seu Corris atque Massis, & Vicoras, seu Villas, & in toto territorio Adriensi nobis suprascriptis jugalibus Almericus & Franca, incliso & glorioso Marchio, per nostramque hereditatem, aut per conquista, vel donum Regis, vel quolibet titulo, seu quolibet modo, generaliter & specialiter pertinentibus vel adjacentibus adsint, in jure & dominio suprascripte sancte venerabili Adriensi Ecclesie, una cum omnibus rebus ad ip-

A. *fas suprascriptas res pertinentes, cum domibus & stallareis, seu cum familiis nostris inibi habitantibus, cum illorum pecuniis generaliter vel specialiter pertinentibus vel adjacentibus in rebus & ustibus meis integriter in integrum.*

Almericus Marchio judicavit & confirmavit.

Franca etiam confirmavit.

B. *Damianus testis rogatus.*

Dominicus testis rogatus.

Honoratus testis rogatus.

Stephanus testis rogatus.

C. *Et ego Dominicus Christi misericordie sanctae Adriensis Ecclesiae Notarius, videns hoc Judicii Instrumentum, nihil addens vel minuens, exemplavi Anno Domini Millesimo Centesimo Quinquagesimo, die III. inservante Septembri Indictione XIII. in Ecclesia Sancti Petri Adriariae, tempore Eugenii Papae, & Conrad Regis.*

D. *Utique Chronologicae Notae aliquid praesecerunt infuetum, quod suspicionem ingerat adulterinae mercis. Neque enim unquam Hugo Italiae Rex Romanorum Imperium adeptus est. Attamen imposturae non est statim damnanda pauperus. Neque enim novimus universos Tabellionum & vulgi errores, & praesertim indoctissimo Saeculo Decimo. Vide in Differtatione XXXVI. de Emphyteusibus, nomenclaturam simili donatum Hugonem Regem. Quod si germana Charta statuatur, jam habes, Marchionem quidem nuncupari Almericum; sed quibus ille regionibus imperaverit, in obscuro omnino relinquitur, nisi quod in aliis Tabulis a me productis in Differt. XXI. de Italiae statu is appellatur Marchio de Civitate Mantua. Accipe & alterum exemplum, quod ex ditissimo Archivo Benedictinorum Sancti Sixti Placentini depromptum est.*

De-

Donatio Curtis Coirani facta a Lambertio Imperatore
Ageltrudi Augustae Matri suae, Anno 896.

IN nomine Sanctae & individuae Tri-
nitatis. Lambertus divina favente
clementia Imperator Augustus. Notum
sit omnibus fidelibus presentibus, nostris
videlicet & futuris, qualiter preclarissima
atque dulcissima Genitrix nostra
adiit mansuetudinis nostrae excellentiam
per Adelbertum fidelem Comitem EX
COMITATU ABRUTII, dilectum no-
strum Consiliarium, ut quandam Cor-
tem, quae vocatur Coitanum in Comi-
tatu Dertonense, ipsi Dominae Genitrici
nostrae concederemus, & auctoritate no-
stra Imperiali confirmaremus. Nos vero
ejus precibus obtemperantes, decrevimus
ita fieri. Concedimus igitur & confir-
mamus preclarissimae Dominae Genitrici
nostrae, heredibus quoque ac proheredibus
ejus Cortem superscriptam cum omnibus
adjacentiis & pertinentiis suis juste ac
legaliter pertinentibus seu aspicientibus
in singulis fundoris & locis, servis &
ancillis utriusque sexus, familiis, Al-
dionis, & Aldionabus, terris, vineis,
campis, pratis, silvis, aquis, aqua-
rumque decursibus, coltis & incoltis,
mobilibus & immobilibus, vel quicquid
ad prescriptam Cortem juste ac legaliter
pertinere dinoscitur cum suo districto i-
bidem suis degentibus vel aspicientibus;

A ita ut neque Dux, Comes, Gaisstaldius,
Loco-positus, neque magna, parvaque
persona absque sui licentia distringere
vel pignorare audeat, nec ullam mole-
stiam facere. Inde jussimus eidem Do-
minae Genitrici nostrae hoc auctoritatis
Preceptum conscribi, per quod decerni-
mus atque jubemus, ut deinceps de su-
perominatis rebus ipsa Domina Geni-
trix nostra, suique heredes ac proheredes
habeant potestatem jure hereditario ha-
bendi, tenendi, fruendi, vendendi,
commutandi ex nostra Imperiali largita-
te & auctoritate plenissima, sicut Lex
est, & justitia unicuique homini de suis
propriis facere rebus. Quicumque autem
hujus nostrae munificentiae violator aut
invasor extiterit, vel aliquam violenti-
am agere praesumpserit, quadringentas
C Libras auri optimi culpabilis habeatur,
in persolvendum medietatem Palatio no-
stro, & medietatem praefatae Dominae
Genitrici nostrae, suisque heredibus, vel
cuicumque easdem res ei placuerit distri-
buere. Et ut haec nostra largitio pre-
sens in sua permaneat potestate, & ut
verius credatur, ab omnibusque observe-
D tur, manu propria subter firmavimus,
& anuli nostri impressione sigillari jus-
simus.

Signum Domni ac Serenissimi
Lamberti.

L^B**N**^E**T**^S

Imperatoris Augusti.

Locus & Sigilli.

Am..... Notarius ad vicem Helbungi summi Cancellarii recognovi & scripsi.

Tom. VIII.

Z

Data

*Data Mense Maji, die IV. Indictione XIV. Anno Domini DCCCXCVI. Anno verb
Domni Lambertii Imperii ejus V.*

Actum Papiac in Dei nomine feliciter. Amen.

In hoc Diplomate memoratur *A-*
delbertus fidelis Comes: & continuo
pone sequebantur haec alia verba,
ex Comitatu Abrutii. Verum ex mem-
brana hae voces erasae fuerant, &
vix sublucent, ita ut dubitationi sit
locus, an authentica sit Charta. Fa-
cile in autographo desideratum fue-
rit illud *ex Comitatu Abrutii:* quod
aliquis deinde, ut Chartae lucem
adderet, jure ne an injuria, adjecit.
Itaque incuriam Majorum nostrorum
culpae subit, qui quum possent il-
lustres viros diligentius posteritati
pingere, sat habuerunt, nudis prope
Nominibus eos commemorare, intel-
ligentes quidem ipsi quae scribebant,

A sed nihil cogitantes de nobis, eorum
scripta aliquando invisuris. Jejune
etiam nimis loquuti mihi fuisse vi-
dentur, vel quum Principum men-
tionem faciebant, etiamsi notitiam
patris apponerent. Nam quis, rogo,
tibi sit *Otto Dux filius bonae memoriae
Cononi,* cujus mentio est in Charta
magni facienda, quam authenticam
B ego legi in Asceterio sacrarum Vir-
ginum Sancti Felicis Ticini? Et di-
gna quidem est, quae non sinatur
diutius in tenebris versari, quum ad
inlustrandam Topographiam Mediola-
nensis potissimum agri, ob multa
loca ibi nominata plurimum praesidii
adferre possit.

Nonnullorum Castrorum, aliorumque agrorum venditio facta
a Liutefredo Episcopo Derthonensi Ottoni Duci
filio quondam Cononis, Anno 998.

IN nomine Domini Dei & Salvatoris
nostri Jesu Christi. Tercius Otto
gratia Dei Imperator Augustus, Anno
Imperii ejus Deo propicio Secundo, XV.
die Mensis Januarii, Indictione XI. Con-
stat me Liutefredus Episcopus sancte
Terdonensis Ecclesiae, qui professo sum
ex natione mea Lege vivere Langobar-
dorum, accepisse, sicuti & in presencia
testium accepi ad te Dominus Otto Dux
filius bone memoriae Cononi, argen-
tum Denarios bonos Libras recentis, fi-
nitum pretium, pro medietatem de duas
porciones de Corte una domui coltile, que
nominatur Coronate, & de Castro uno
inibi abente, & de Ecclesia infra ipso
Castro constructa in nomine Sancti Geor-

C gii: seu & medietatem de duas portio-
nes de casis & omnibus rebus illis, seu
Capellis, servis & ancillis, alaciones &
aldianas ad ipsam Cortum, & ad ea-
dem Ecclesia pertinentibus: seu & me-
dietatem de duas portiones de Castrum,
quod nominatur Rauca. Item Coronate,
qui est iusta fluvio Adua, & de casis
& rebus, seu Capellis, servis & an-
D cillis, aldiones & aldianas ibidem abi-
tantibus vel exinde pertinentibus tam in
ipsis locis & fundis Coronate, & in
Coronate, seu in Valle Summovico, Me-
zanuga, Villa Belgari, Colonaro, Se-
beate, Pafezaro, Verdezo, Beluffela, Sa-
liinputeo, Trecio, Concisa, Ambreciaco,
Ambeciaco, Bugenaco, Bosonaco
medie-

medietatem de duas porciones de casis & rebus territorii illis, quibus esse videntur in locis & fundis Curunasco, ubi dicitur Trentixi, Bulgaro, Quintano & medietatem de duas porciones de casis & rebus territorii illis, cum servis & ancillis, aldiones & aldianas, seu Capellis inibi abitantibus vel exinde pertinentibus, quibus esse videntur in locis & fundis Casale, Vigari, Viqueza, Pinioli, Morenise, Fanigasi, Sale, Roderadi, Bibiano, Sparroaria, Baseniana, Grassa Berterassi. Verum etiam medietatem de duas porciones de casis & rebus illis, & de servis & ancillis, aldiones & aldianas, seu Capellis inibi abitantibus, vel exinde pertinentibus, quibus esse videntur item in loco & fundo ubi dicitur Castro. In sola, que non ninatur Majore, infra Laei Majore, & de casis & rebus territorii illis, servis & ancillis, aldiones & aldianas, inibi abitantibus, & exinde pertinentibus, quibus esse videntur in vicis & fundis Strixia, Broena, Cariciano; & de Castrum inibi constructum, quod clamatur L-xa Leocarni, cum domui colitem, seu de casis, & masariciis, & omnibus rebus, sive Capellis, servis & ancillis, aldiones & aldianas per singulis locis ad ipsa Corte & Castro pertinentibus, omnia ipsa medietas de ipsas duas porciones in integrum. Seu & medietatem de duas porciones de casas illas cum areas suarum: & de Ecclesias tres cum areas suarum, una in onore Domini Salvatoris; alia in onore Sancte Dei Genetricis Virginis Marie, tertia in onore Sancti Romani; & de Curtes, & ortoras, seu puteis inibi abitantibus, quibus esse videntur intra anc Ticinensem Civitatem, tam ad locus, ubi Monasterio Bernardi dicitur, quamque reliquas locas intra anc Urbem. Et medietatem de duas porciones de Corte una & fundo Stazona; & de alia Corte in lo-

A co & fundo Cistelli; seu de Castris, & Capellis, sive de casis & rebus, servis & ancillis, aldiones & aldianas, in eodem loco, & fundo Paniano.

B Item de predictis rebus per singulis locis, sive casis, sediminibus, seu servis & ancillis inibi abitantibus, & exinde pertinentibus, & de Castellis, & Ecclesiis, seu Capellis, sediminibus, eris pummservis, clausuris, pratis, pascuis, geruis, silvis, castaneis, stallareis, montibus, vallis, alpibus, & planiciebus, ripis, rapinis, pistregis, molandinis, piscacionibus in locis, que fuerunt jure & proprietatem quondam Betani, que fuit Genetrix mea. Nominative ipsa medietate ex ipsas duas porciones de suprascriptas Cortes & Ecclesias, seu Capellas. Item de casis, & masariciis, universisque rebus, seu servis & ancillis, aldiones & aldianas inibi abitantibus, & exinde pertinentibus, amde inter me, quem supra Lisesfredus Episcopus, & Richardus seu Walderada jugalibus intencio fuit, & ipsa intencio difinita fuit per Pugna inter meus Avocatus & predictus Richardus, presenciam predicto Domni Ottoni Imperatori in Palacio usus Ticinensis, omnia ipsa medietas in integrum. Que autem suprascripta medietate jam dictas duas porciones easdem Cortes, Ecclesias, seu Capellas, item casis, masariciis, universisque rebus supra nominatis, una cum accessionibus & ingresoras earum, seu cum superioribus & inferioribus earum rerum, qualiter supra comprehensi una cum ipsa medietatem, & ipsas duas porciones de ipsis familiis in integrum ab ac die, tibi, qui supra, Domni Ottoni Duci pro suprascripto argento vendo, trado, & mancipio, nulli alii venditis, donatis, alienatis vel traditis, nisi tibi. Et facias exinde a presumpti die tu & creditibus tuis, aut cui vos dederitis jure

proprietario nomine quidquid volueritis sine omni mea & heredum meorum contradictione. Quidem & spondeo vel promitto me ego, qui supra, Liutefredus Episcopus, una cum meos credes tibi, qui supra, Ortoni Duci, tuisque creditibus, aut cui vos dederitis, suprascriptam medietatem de jam dictas Cortes, & Castris, seu Ecclesias & Capellas, vel casis, & masariis, & omnibus rebus, seu servis & ancillis, aldiones & aldianas in ipsis habitantibus, & exinde pertinentibus, qualiter supra comprehensa decernitur in integrum, ab omni omine sint defensatis. Quot si defendere non potuerimus, aut si vobis exinde aliquid per covis genium subtrahere quaerimus, tunc in dubium suprascripta vendita vobis restituamus, sicut pro tempore fuerint melioratis, aut valuerint sub estimatione, ipsam medietatem de ipsis rebus in consimilibus locis, cum predictis familiis. Et pro onore Episcopati mei nec mihi liceat ullo tempore nolle, quod volui, sed quod a me semel factum vel conscriptum est, inviolabiliter conservare promitto cum stipulatione subnixâ, & nichil mihi ex ipsum precium aliquid reddeberi..... rectumque diximus.

Liutefredus Dei gratia Episcopus in ac Cartula vendicionis a me facta subscripsi, & suprascripto pretio accepi.

Gerolimus Judex Sacri Palatii rogatus subscripsi.

Walto Judex Domni Imperatoris rogatus subscripsi.

Andreas Judex Sacri Palatii interfui, & rogatus subscripsi.

Ebbo Judex Domni Imperatoris rogatus subscripsi.

Lanfrancus Judex sacri Palatii rogatus subscripsi.

Ego Taddo Notarius & Judex Domni Imperatoris..... Cartulam vendicionis post tradita complevi & dedi.

R

Liutefredus Dei gratia Episcopus a me facta subscripsi.

Gerolimus Judex sacri Palatii autentico ujus exempla vidi, legi, & sic inibi continebatur, sicut ic legitur exempla, literâ plus minusve, ac me in ipso autentico subscripsi.

Lanfrancus Judex sacri Palatii autentico ujus exempla vidi, legi, & sicuti inibi continebatur, sicut ic legitur exempla, literâ plus minusve, & me in ipso autentico subscripsi.

Ebbo Judex Domni Imperatoris autentico hujus exempla vidi, legi, & sic inibi continebatur, sicut ic legitur exempla, literâ plus minusve, & me in ipso autentico subscripsi.

Ego qui supra Taddo Notarius, & Judex sacri Palatii, autentico hujus exempla manibus meis scripsi, & sic inibi continebatur, sicut ic legitur exempla, extra litera plus minusve, & anc exempla manibus meis exemplavi.

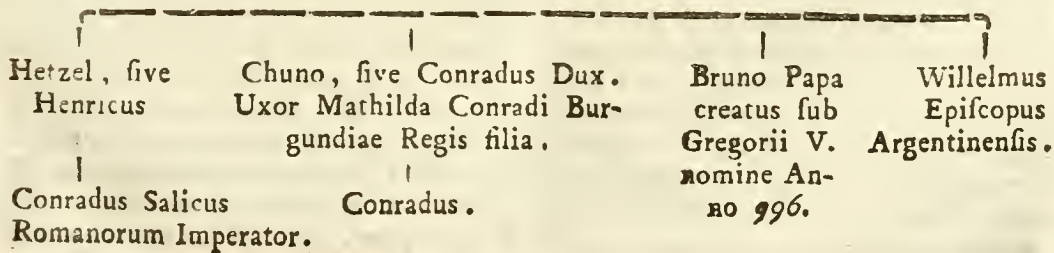
Hic idem Otto Dux Placito Ticiensi interfuisse invenitur Anno Christi MI. quum Otto III. Imperator in ea Urbe versaretur, uti ostendi in Antiquit. Estensib. Par. I. Cap. 14. pag. 125. Quis autem ille foret, tunc nemo sane ignorabat. Verum si cui Provinciae is titulo Ducis praefset, Tabellio additum Chartae voluisset, gratias ei haberem, quod me onere levasset diu expiscandi ac harriolandi. Nempe iis ipsis temporibus non unus Otto Dux floruit; & apud Leibnitii Scriptor Brunsvicent. Tom. 3. in Necrologio Fuldensi ad Annum MIV. Otto Dux e vivis excessisse traditur. Sed laudandus mihi Ditmarus, qui in Chronici Lib. quinto heic mihi lucem praebuit; quippe eidem ad Annum MIII. memoratum Otto Carantorum Dux, & Veronensium Comes.

Comes. Idem verò post pauca subdit: *Quis autem ille Dux Otto fuerit, breviter intimabo. Hic igitur a Conrado Duce, & Liutgarda filia Ottonis I. Caesaris maximi procreatus, morum gravitate, actuumque probitate parentelam suam decorabat. Addit, hunc ab Henrico, postea Imperatore Sancto, electum fuisse in Regem; at illum humiliter onus excussisse, atque illud detulisse eidem Henrico. Ejus quoque mentio est in Vita Sancti Henrici ab Adelboldo Episcopo Trajectensi conscripta. Is Veronensem Comes utrobique dicitur, atque in Annalibus Hildeshemensibus Marchiam Veronensem rexisse traditur. De hoc igitur nobilissimo viro sermo est in Charta Ticinensi, ubi illum nuncupatum vides filium bonae memoriae Cononi. Conradus, Cono, seu Chuno, olim unum idemque Nomen fuere. Adde duas alias ejusdem Ottonis Principis insignes praerogativas. Fuit enim Dux Franconiae, sive Franciae Orientalis, sive Austrasiae; & praeterea pater Brunonis, qui ad Romanum Pontificatum evectus, sub Gre-*

A gorii V. nomine clarus exstitit, & patri praemortuus est. Atque ipso quidem Papâ sedente Otto Dux ejus pater ingentem bonorum copiam a Liutefredo Dertonenſi Episcopo emit. Wipponem audi in Vitâ Conradi Salici. Erant (inquit ille) duo Chunos (idest Conradi) quorum unus, quod majoris aetatis esset, Major Chuno vocabatur; alter autem Junior Chuno dicebatur: ambo in Francia Theutonica nobilissimi ex duobus fratribus nati. Quorum alter Hetzel (idest Henricus) & alter Chuno dictus est. Ipsos verò ab Ottone Duce Francorum (hoc est, Franconiae, de quo nunc sermo mihi est) natos accepimus cum duobus aliis Brunone & Wilhelmo; ex quibus Bruno Apostolicae Sedis Romanae Papa effectus, mutato nomine Gregorius appellatus est: Wilhelmus factus Argentinensis Episcopus &c. Vide etiam Vitam Adalberonis Metensis Episcopi apud Labbeum Tomo primo Biblioth. uti & Partem I. Cap. VIII. pag. 58. Antiquitat. Estensum. Horum Principum genus subjecta Tabula luculentius exprimet.

Conradus Dux Lotharingiae ex progenie Conradi I. Germaniae Regis, Liutgardae Ottonis Magni Augusti filiae maritus.

Otto Dux Franciae Orientalis & Carinthiae, Marchio Veronensis, Anno 994.

Atta:

Attamen nobilissimus hic Princeps *Orso Dux* tantum appellatur in Placito Ticinensi Anno Ml. heic verò etiam dicitur *filius Cononi*, imperite sane, quum in more esset, si Comitibus, Marchionibus, aut Ducis pater eodem munere functus fuerat, hoc etiam adnotare. Fateor: erat tunc notissimus idem Princeps. Sed Notario prae oculis habendi quoque nos eramus illorum temporum ignari. Alterum adtexo ejusmodi Notarialis oscitantiae exemplum. Uti Florentinus, Bacchinius, ac alii animadverterunt, & ego quoque innui in Antiquit. Estens. Part. prim. Cap. 8. *Beatrix*, Bonifacii Ducis & Marchionis Tusciae conjux, & magnae Comitissae Mathildis mater, patrem

A habuit *Fridericum II.* Ducem Lotharingiae superioris. In Chartis etiam inscribitur *Beatrix filia bonae memoriae Federighi, qui fuit Dux.* Attamen haec ipsa apud eundem Bacchinium in Historia Manaster. Padolironens. in Charta Anni MLIII. tantummodo appellatur *Domna Beatrix gratia Dei Comitissa.* Quod plus est, membrana nondum edita, quam ex Archivo Monachorum Benedictinorum olim Sancti Prosperi, nunc Sancti Petri Regiensis, suppeditavit mihi P. D. Camillus Affarosius, studiosissimus Antiquitatum sui Monasterii, Beatricis ejusdem pater indicatur, sed nullo addito *Ducis* titulo. En Chartam ipsam, luce minime indignam.

Cessio praediorum sex, facta a Beatrice Comitissa, uxore Bonifacii Marchionis, & Ducis Tusciae, Monasterio Sancti Prosperi Regiensis, Anno 1041.

A Nni ab Incarnatione Domini nostri Jesu Christi Millesimo Quadragesimo Primo, die Terciodecimo Mense Marcii, Indictione Decima: Monasterio Sancti Prosperi Christi Confessoris, ubi ejus unatum quiescit Corpus, sita suburbium Regio, ubi nunc Dominus Johannes Abbas ordinatum esse videtur. Ego Beatrice Comitissa, filia quondam Frederici, & Conjux Bonifacii Marchio, que professa sum Legem vivere Langobardorum: ipso namque jugale & mundoaldo meo mihi consensente, & subtus confirmante, praesens praesentibus dixi: Premisso & spondeo ego, que supra, Beatrice Comitissa, una cum meos heredes a parte predicto Monasterio, quod nullam unquam in tempore non abeamus licenciam, nec potestatem per nullumvis ingenium, nullamque occasionem, quod fieri potest, agere, nec

C causare, nominative *Massaricias* sex, rebus territoriiis juris prefato Monasterio, quibus esse videtur dues ex ipsis in loca, que dicitur *Campaniola*: una que recta fit per *Dominico*, & alia est recta per *Johannes & Petro* germanis; tertia namque *Massaricia* in loco, ubi dicitur *Campigene*, que recta fiunt per *Dominico*; quarta *Massaricia* in loco, qui dicitur *Sorbolo*, est recta per *Bonino Massario*; quinta *Massaricia* in loco, qui nominatur *Paterno*, qui recta fiunt per *Madelberto Massario*; sexta *Massaricia* in loco, ubi dicitur *Corticelle* prope *Viliano*, que recta & laborata fiunt per *Johannes Massario*. Nominative quod ipse *Bonifacio* Marchio vir meus..... *Massaricias* per *Cartulans offerstionis* in eodem Monasterio emisit omnia & ex omnibus, ut dictum est, in integrum. Quis si amodo aliquando tempore

tempore ego, que supra Beatrice Cometisa, vel meos heredes a parte jam dicto Monasterio predictas Massaricias agere, aut causare, vel removere presumerimus per nos, aut nostra sumitentes personas, vel si apparuerit ullum datum, aut factum, vel colibet scriptum, quod nos de predictis Massariciis sex inde in aliam partem fecissemus, & claruerit, & exinde omni tempore saci ti & quiesi non permanferimus, tunc promitto componere ego que supra Beatrice, vel meos heredes, a parte predicto Monasterio pena doubles ipsas Massaricias, sicut pro tempore fuerit melioratas, aut valuerit sub extimatione in consimilibus locis. Et insuper pena argentum Denariis bonis Papiensibus Libras centum. Quidem & ad anc confirmandam promissionis Cartulam accipi ego, que supra, Beatrice Cometisa, ad te jam dictus Dominus Johannes Abas da parte predicto Monasterio exinde Launehild Capello uno, manente anc Cartulam promissionis omnique tempore in sua firmitate.

Atam in loco, qui dicitur Bundino, feliciter.

✠ Signum manum superscriptam Beatrice Cometisa, que anc Cartulam promissionis per consensum ipsius Bonifacii Marchio jugale suo fieri seu firmare rogavi, & superscripto Launehild accepit: & ei relecta est.

Signum manibus ✠ ✠ ✠ Martini, & Ingelberti, seu Johannis, Lige viventis Langobardorum, rogati testes.

Scripti ego Adelbertu Notarius, poststradita complevi & dedi.

Quod si vel summorum Virorum, ac Mulierum genus Saeculis iis, quod est ad nos. nimiis circumfunditur tenebris: quanto majoribus putandum est, obnoxias fore privatae gentis Genealogias? Nuper vidimus, Cenogem, Cbunonem, & Conradum idem

A. fuisse nomen. Hoc etiam adnotatione dignum in antiquorum monumentis, & perpetuo memoriâ recolendum, ne pro diversis nominibus, quod unum interdum erat, accipiamus. Scilicet secundum variarum Linguarum genium, & Populi mores, nomen unius hominis nonnunquam diversis modis efformatum, terminatum, aut conscissum audiebatur.

B. Neque nos secus agimus temooribus nostris, quum *Checco* pro *Francisco*, *Goro* pro *Gregorio*, *Pippo* pro *Philippo*, *Meo* pro *Bartholomaco*, *Gbista* pro *Margarita*, *Lena* pro *Magdalenâ* dicimus. Ab *Antonio* pariter diminutivum deducimus *Toniolo*, *Tognino*: a *Giovanni Giannino*, &c. Idem verò

C. antiquis quoque in more fuit. Nam pro *Henricus Herzil* dixere; pro *Matthaeus Maphaeus*; pro *Godefridus Gotthelo*; pro *Cunegundis Chunza*. In Praefatione ad *Liutprandi Ticinensis Historiam* monui, *Liutprandum* appellatum simul fuisse & *Liuzonem*. Ita Sanctae Imperatricis *Adelaidis* nomen non uno modo efferebatur,

D. *Atela*, *Adela*, *Adelgia*, *Adelegida*, *Adalasia*, *Abelasia*, *Alda*, &c. Idem accidit & aliis Nominibus. Verum non ita huic Nominum corruptioni, seu variationi insistendum, & ubique eandem vigere arbitremur. Animadvertendum quippe est, Saeculis etiam rudibus homines interdum duplici Nomine fuisse compellatos.

E. Ambo quidem iis addita in Baptismo, opinari possumus: veri tamen mihi similis videtur, unum iis in sacro Fonte datum, alterum verò aut post Baptismum, aut ante impostum a vulgo fuisse, ad instar Agnominum, de quibus infra sermo erit. De *Alberto*, qui & *Azo*, supra mentionem feci. Adde nunc, accipientem caute sententiam Clarissimi *Pap-*
pebro-

pebro. hii, ad diem primam Junii in Commentario praevio ad Acta Sancti Gratianiani pag. 23. scribentis, posse credi *Adam & Amigo* idem nomen per aphaeresim primae literae *Ad*, *Italis usque adeo familiarem; sicut & terminatio diminutiva igo*. Sic ex *Aaalberto*, vel *Atalberone* factum videtur *Albizo*: ea *Oaaberto* *Obizo*, ubi etiam intervenit ultimae syllabae truncatio, per quam ex *Bonifacio*, *Bonizo*: ex *Gebeardo* *Gebzo* *Lanobardice* formantur, aliaque similia. Profecto praeter aliquot Marchiones Familiae Estensis a me commemoratos in Antiquitatib. Estensib. quibus fuit nomen

A *Opertus* qui & *Opizzo*, alibi deprehendi, alios extra ipsam Familiam eisdem ipsis Nominibus insignitos, quamquam dubius adhuc sim, an *Obizzo* efformaretur ex *Opertus*. Suspiciari praeterea licet, alterum quandoque Nomen superpositum fuisse, ut alter ab altero homine distingueretur, quoties duo ejusdem loci aut familiae uno eodemque Nomine uti deprehendebantur. Perspicuum id fiet ex Charta subsequenti, cujus perantiquum apographum olim descripsi e Tabulario Monachorum Cisterciensium Sancti Ambrosii Majoris Mediolani.

In Placito Lemontae habito coram Aripando Vicedomino Mediolanensis Ecclesiae, & Petro Abbate Monasterii Ambrosiani, Advocatus ejusdem Coenobii causam obtinet contra complures
 Servos Curtis Lemontae, Monasterio supradicto
 subjectae, Anno 882.

DUm residerent in judicio Aripandus Diaconus, & Vicedominus Sanctae Mediolanensis Ecclesiae, atque Petrus vir Venerabilis Abbas Sancti Ambrosii, qui situm est suburbium ejusdem Civitatis, Villa Lemonte jure proprietatis ipsius Monasterii Sancti Ambrosii, quod est juxta Lacum Comense, sedentibus cum eis Petrus vir Venerabilis Presbiter ipsius Mediolanensis Ecclesiae, Leo Judex sacri Palatii, Aginaldus Judex ipsius Mediolanensis Civitatis, Hilderadus Notarius, Garmarius de Mediolanio, Warimberto de Camteriano, Andreas Clericus de Blaffonno. Bonus, & Adelgifus Walfalli idem Petri Abbati, & reliqui. Ibiq; eorum veniens presentia Ambrosius Notarius ejusdem Civitatis Mediolanensis, & Advocatus ipsius Monasterii Sancti Ambrosii, nec non Maurerio, Urseberto, Laurentio, Leo, Johannes,

C *Dognetio*, Johannes qui vocatur *Clario*, *Ambrosius Gar*..... Leo qui vocatur *Pipino*, Johannes qui vocatur *Peluso*, & *Urso filio ejus*, Leo qui *Plato* vocatur, Johannes *Ruffo*, *Ursulo* qui *Mazuco* vocatur, *Lupus* qui *Marino* vocatur, & *filio ejus* *Bevannio*, & *Nepus* ejus qui vocatur *Stephanus*, *Leo Vilico*: isti omnes de loco, qui dicitur *Cevenna*. Atque de *Canteligo*, id sunt *Stefanace*, *Theodoro*, *Majorano*, & *frater ejus Leonace*, *Lupus*, qui dicitur *Bonellus*, & *Bonoaldo*. Seu & de loco, qui dicitur *Selvanico*, *Luvolo*, *Teudero*, *Raginberto*, *Audemario*; *Petrus Malafide*, *Urseberto*, *Luvolo da Flume*, & *Gemulo*, *Dominicus* qui *Baregama* vocatur. De loco, ubi dicitur *Madronino*, id sunt *Dognolino*, *Leo*, *Bonellus Vetulo*, *Luvolo* qui dicitur *Plato*, *Auderverto*, *Ursacio*, *Johannes*, *Bonellus*, *Levolo*

Lovalo filius quondam Dominiconi, Dagherto, & Bonellus qui dicitur Magniano. Isti supranominatis da Cevenna, da Cautenigo, de Selvaniago, de Madronino Servi da ipsa Curte Lemunta, altercationes inter se habentes. Dicebat ipse Petrus Abbas, una cum eadem Ambrosius Advocatus: Isti praenominati Servi homines, vel ceteri suorum parentes & vicini ac confortes suorum omnes habitantes in praenominatas locas Cevenna, Cautenigo, Selvaniaco, & Madronino, sunt Servi de ista Curte Lemunta: qui ista Curte Lemunta cum sua pertinentia & familiis, atque praedictas locas cum omni integritate, atque familiis in praedicto Monasterio Sancti Ambrosii datum & concessum est a bonae recordante memoriae Lotharium Imperatorem per suum Praeceptum, quae hic prae manibus habemus, & relegere fecerunt, & postea ab Karolo Imperatore, qui nunc esse videtur, eo modo, sicut in isto continetur Praeceptum, per suum Praeceptum in ipsum Cenobium omnia, ut supra confirmaverat, habendum proprietario jure. Sed dum isti praenominati omnes, atque ceteri eorum confortes de praenominatas locas inter cetera, quae parte ipsius Monasterii pro suorum personis & rebus pro suorum servitia annue reddere & persolvere debeant: quaerunt se subtrahere ad colligendum olivas ex olivatis illas, qui sunt dominicatas de ista Curte Lemunta, & eas praemere, vel oleum, quae exinde exit, evegere nolunt, sicut suorum fecerunt parentes & confortes de ipsas locas Cevenna, Cautenigo, Selvaniaco, & Madronino a longo tempore.

Cum ipsi Petrus Abbas, & Ambrosius Advocatus ita agerentur, tunc praedictis omnes vicinis & confortes, qui

Tom. VIII.

A. ibi aderant, elegerunt ex hac causa da eorum parte in rationem standum, & finem inde percipiendum. Id sunt Leo Vilico & Magistrum, quas supra ipsi constitutum erat ad regendum: seu Johannes, & Mauretio de Cevenna: Gemulo de Selvaniaco: Doncolino de Madronino. Qui cum ipse Petrus Abbas, & Ambrosius Advocatus iterum eorum quaerent, quod ipsi & eorum parentes & confortes de praenominatas locas inter cetera, quas pro suorum personis & rebus omnibus, quas habebant, & reddere debebant, colligebant olivetas, & praemere, hac oleum, quod exinde exiret, evegere deberent Curte Domini Imperatoris, quondam Curte Deusdedit, ipsi manifestantes, & concedentes se dixerunt. Verè hoc negare non querimus, quia cum Lege non possumus, quod Servi Imperialis non fuissetus. Et verum est, quod ad ipsi Augusti in ipsum sanctum Locum dati fuimus, & Censum reddidimus, & reddere debemus annue de personis & rebus in ipso sancto Monasterio, sicut nos antea fecimus, & nostri fecerunt parentes. Nam hoc verum non est, quod nos, aut nostros parentes vel confortes, olivas de praenominatas olivetas colligere, aut praemere, vel evegere debuissent, aut debeamus. Cum taliter inter se altercarent, interrogati sunt praedicti confortes a supradicto Aripando Diacono & Vicedomino, seu ab ipsis Judices, si ipsi haberent aliquam firmitatem, pro quo eorum concessum fuisset: quod ipsi olivas colligere, aut praemere, vel evegere non deberent, aut si legaliter se exinde subtrahere poterent. Qui dixerunt: Verè nullam firmitatem exinde non abemus, nisi ut diximus, iterum dicimus, quod nos, nec nostros parentes, nec confortes, eas non collegerunt, nec praemere, neque evegere

A a

re

re debuerunt, nec debemus. Cum autem ibi essent Nobiles & credentes homines liberi, Arimanni, habitantes Belasio loco, id sunt Cunibertus, Bonus, Lupus, Celso, & Ado, interrogati ipsi in fide, & sacramentum, quas Domni Imperatoris juratum habebant, ut quid exinde scirent, certam dicerent veritatem. Qui in primis Cunibertus dixit: Scio, isti praeonominati homines cum suorum vicini, parentes, & consortes, habitantes in ipsas locas Cevenna, Cautenico, Selvaniaco, & Madronino, eo tempore, quando ipse bonae memoriae Hlotharius Imperator per suum Praeceptum istam praeonominatam Curtem, & jam dictas locas, cum ipsas Familias, ipsum confirmavit Monasterium..... olivas & olivetas colligere, & premere, & evegere in Curte Domni Imperatoris, qui dicitur Deusdedit, cum annonam dominica da ista Curte Lemunta. Bonus, Lupus, Celso, & Ado omnia similiter dixerunt, sicut memoratus Cunibertus. Cum taliter dixissent, & parati essent ad sancta Dei Evangelia, sicut dixerunt, jurandum, tunc praeonominati omnes parentes & consortes, qui ibi aderant, de praedictas locas Cevenna, Cautenico, Selvaniaco, & Madronino professi dixerunt, quod ita verum esset, quod ipsi homines testificaverunt, & olivas ex ipsas olivetas annue cum suorum consortes de ipsas locas colligere, premere & evegere deberent, & nolent, ut ipsi testificantes per hoc sacramentum jurarent, eo quod sic esset veritas, sicut ipsi testificaverunt. Cum haec omnia taliter actum & adimpletum fuisset, rectum eorum iudicium & Auditoribus paruit esse, & iudicaverunt, ut ipsi praeonominati omnes vicini & consortes inter cetera, quas parti eiusdem Monasterii reddere de personis & rebus

A Censum vel redditum, sicut parentes eorum antiquis temporibus fecerunt, ita facere deberent amodo & in antea olivas ex ipsas olivetas colligere, premere, & evegere deberent ad ipsum Monasterium. Et finita est causa. Et hanc notitia pro securitate ipsius Monasterii ego Autpaldus Notarius scripsi, & interfui, Anno Domni Karoli Imperatoris Secundo bonae memoriae Domni Hludowici Regis filius, Pridie Kalendas Decembris, Indictione Prima. Ariprandus Diaconus & Vicedominus sancte Mediolanensis Ecclesiae, ut supra interfui.

Leo Judex Domni Imperatoris interfui.

Achinaldus Judex interfui.

Adelgisus de Roveniasco interfui.

H.lderadus Notarius interfui.

Bonus interfui.

C Scripta haec Charta dicitur Anno Secundo Domni Karoli, filii bonae memoriae Hludowici Regis, ut Lector intelligat, illic memorari Carolum Crassum, Ludovici Germaniae Regis filium, non verò Carolum Calvum Ludovici Pii Imperatoris filium, qui paucis ante annis Romanum Imperium tenuerat. Additur Pridie Kalendas Decembris, Indictione Prima. Decurrebat haec Anno DCCC-LXXXIII. Sed quum pro more Saeculi illius Septembris Mense praecedentis Anni eadem Indictio in cursu esse coeperit, & Natali die Christi Domini novus Annus inchoaretur aliquibus in locis, propterea ad Annum DCCCLXXXII. Chartam eandem retuli. Hinc autem emergit mihi nodus Historicus, quem liceat modo in Eruditorum gratiam prodere, simulque periculum facere an patiat se solvi. Tradiderat magnus Annalium Ecclesiasticorum parens, Carolum

D

E

rolum Crassum Anno DCCCLXXXI. die sacro Nativitatis Domini coronâ Caesareâ Romae fuisse donatum. Contra celeberrimus Pagius in Critic. Baron. (quo cum etiam facit Clariss. Mabillonius in Annalib. Benedictin.) contendit, illius coronationem ad XXV. diem Decembris Anni praecedentis DCCCLXXX. esse referendam. Ita doctissimi Viri. At Charta nunc evulgata *Annum Secundum Imperii Caroli Crassi* conjungit cum postremo die Novembris Anni DCCC-LXXXII. Ergo Baronii sententia vacillat. Nam secundum ejus calculos Chartae huic adscribendus erat *Annus Primus Imperii*. Et sane quum Baroniana sententia ob rationes ab eodem Pagio allatas sustineri non

A possit: quid quaeso heic sentendum? Num in Ambrosiana Charta corruptae Chronologicae notae? Equidem ajo, nihil esse dubitandum, quin Cardinalis Baronius male rationes inierit in consignando tempore Coronationis Caroli Crassi. Verum addo, multa occurrere, quae ne ipsi quidem Pagio facile subscribendum nos moneant. Et primo, recedendum esse a Baronii sententiâ mihi persuadet ejusdem Caroli Crassi Diploma, quod authenticum adservatur in Archivo Capituli Canonorum Regiensium, mihiq; prae oculis fuit. Illud utique luce dignum, & eorum, quae quaerimus, testem locupletem, heic exhibeo.

Privilegium Caroli Crassi Imperatoris concessum Canonicis Ecclesiae Regiensis, Anno 883.

IN nomine Sancte & individue Trinitati. Karolus divinâ favente clementiâ Imperator Augustus, omnibus fidelibus sancte Dei Ecclesie, nostrisque presentibus scilicet ac futuris, notum sit: qualiter Aaron venerabilis sanctae Regiensis Ecclesiae Episcopus optulit nobis Praeceptum divinae memoriae Hludowici Imperatoris consobrini nostri, in quo continebatur, qualiter sua roboratione Canonicam ejusdem Ecclesiae sanctae, quam Sigefredus venerabilis ejusdem loci Antistes ad usum Canonico- rum ibidem Deo militantium divina inspiratione confirmavit, reformasset; postulans, ut & Nos pro divinae remunerationis premio plenius id confirmaremus. Cujus petitioni libenter assentientes, per hoc nostrae renovationis Praeceptum fieri jussimus: per quod decernimus atque sancimus, ut omnes res, quas praefatus Sigefredus de suis usibus ad u-

C tiliorem servorum Dei usum transtulit, & parti Canonicae, quam ipse a fundamentis construxit cum Ecclesiis Sancti Michaëlis Archangeli, Sanctique Peregrini, necnon & Sancti Faustini, atque cata Vitalis, seu & Confessoris Christi Ambrosii, cum omnibus pertinentiis & adjacentiis earum; Curticellam quoque, atque Rivumfrigidum cum omnibus pertinentiis & adjacentiis earum; & in Gavassa massaricia duo, & unum de parte Eremberti Comitum; & in Faennio massaricium unum, quod regitur per Trasevertum cum nepotibus suis, una cum ipsis famulis; & omnes illas de Dominico Presbitero; casas quoque Alberici & Ajoaldi de Pineso cum pertinentibus sibi; Massaricia etiam Ermenfredi Presbiteri, atque res Geminiani Sacerdotis, quas in Regio, vel in Sableta habere visus fuit; Alias quoque res, quas Rumoaldus Pres-

sbiter tenuit & tenet Leonardo in Prato Pauli; sive massaricum unum in Maxentiano; seu famulis in predicta Canonica & Deo servientibus. Et ea omnia cum plenissima integritate, & cuncta quacumque in futurum a devotis largitoribus inibi, Deo favente, oblatum fuerit, per hanc nostram Imperialem institutionem, & inviolabilem corroboracionem in eadem Canonica ad honorem Dei sanctae Dei Genetricis, semperque Virginis Mariae, absque alicujus retractatione stabilita permanent: nullusque Successorum jam factae Sedis ullo unquam in tempore praenominata Pontificis ordinatione, atque Augustalis auctoritatis institutione promovere aut irumpere conetur, pleneque commutatione aut Libellaria aut Precaria, absque voluntate ipsorum Canonicoꝝ, qui inibi Deo deserviunt, quoquo modo vel jure presumat, sed juste & legaliter..... Preceptum & renevationis edictum, atque praefati venerabilis Pontificis Sigefredi ordinationem, ab ipsis Canonicis potestative sint possessa, perpetuisque temporibus maneat inconvulsa; nullusque praefatae Sedis Episcopus, vel alius quislibet Pontifex, nullusque Dux, aut Comes, aut Vicecomes, vel Vicarius, vel Sculdassio, vel Missus discurrens,

A aut quislibet Minister Reipublicae, in Clericis ejusdem Canonicae, aut in ipsa Canonica, vel rebus ipsius Canonicae, seu in proprietatibus, vel domibus, aut familiis utriusque sexus, seu in Commenditiis vel Sedaneis ipsorum Canonicoꝝ, aliqua violentia aut contrarietate, aut rerum diminutione, vel rerum invasione, aut familiarum subtractione inferre presumat. Nullusque eos, eorumque homines, Liberos aut Servos, per publica Placita ventilet: nullusque ab eis, aut eorum hominibus liberis aut servis teloneum, aut donaria, aut publicas redibitiones exquirat, necnon Mansionatica in omnibus eorum terminis accipiat, sintque ab omni publica exactio-
 B ne immunes tam ipsi quam omnes eorum homines, Liberi & Servi, Libellarii atque Felearii. Si quis autem contra hoc nostrae confirmationis Preceptum, & defensionis edictum quandoque insurgere temptaverit, noverit se compositurum centum Libras auri obrizi, medietatem Palatio nostro, & medietatem parti ejusdem Canonicae. Et ut haec nostra auctoritas ab omnibus verius credatur, & diligentius observetur, manu propria subter eam confirmavimus, & eam Anulo nostro subter insigniri iussimus.
 C
 D

Signum Domni

Karoli piissimi Imperatoris Augusti.

Defideratur heic Sigillum.

Amelbertnotus ad vicem Liutwardi Episcopi & Archicancellarii recognovi & subscripsi.

Data II. Kalendas Julii, Anno Incarnationis Domini DCCCLXXXIII. Indictione Prima, Anno vero Imperii piissimi Imperatoris Karoli III.

Actum in Monasterio Nonantulas in Dei nomine feliciter. Amen.

Diploma

Diploma hoc datum dicitur in Monasterio Nonantulano agri Mutinensis, Anno Christi DCCCLXXXIII. Imperii Caroli Tertio, Secundo Kalendas Julii. Si die postremo Mensis Junii Anno DCCCLXXXIII. decurrebat Annus Tertius Caroli Crassi imperantis, consequens est, ipsum nequaquam Annos Imperii numerare coepisse a die XXV. Decembris Anni DCCCLXXXI. Alioquin in hoc Diplomate Annus Secundus fuisset inscriptus. Ita in Archivo ditissimo Lucensis Archiepiscopi, ut ego inspexi, legitur Charta permutationis factae a Gherardo Lucensi Episcopo, intervenientibus ad bonorum aestimationem Missis Adalberti Ducis. Ea autem scripta est Regnante Domino nostro Karolus, divina favente clementia Imperator Augustus, Anno Imperii ejus Sexto, V. Idus Martii, Inditione Quarta. Hoc est, Anno DCCC-LXXXVI. Adest & altera permutatio eodem Anno, nempe Anno VI. Ca-

A voli, Sexto Kalendas Junii scripta. Tum alia ipso eodemque Anno peracta Sexdecimo Kalendas Junias. His autem positis liquido apparet, longe antequam celeberrimus Cardinalis censuerit, hoc est, longe ante Decembrem Anni DCCCLXXXI. Carolum Crassum Imperatoriâ Coronâ ornatum, Annos Imperii exorsum fuisse. Alia Diplomata praetereò, in hoc ipso Opere legenda, quae idem evincunt. Sed neque in die Nativitatis Domini Anno DCCCLXXX, ut Pagius arbitratur, conlatum Romae fuisse Carolo Crasso Caesareum diadema videtur. In Archivo celeberrimi Monasterii Brixiani sacrarum Virginum Sanctae Juliae exstat authenticum Diploma, suo adhuc Sigillio cereo ornatum, quod mihi summâ humanitate, uti & alias Chartas, describendum dederunt nobiles illae Sanctimoniales, quo nihil melius hunc nodum expedire potest.

Caroli Crassi Italiae Regis Diploma, quo Monialibus Brixianis Sanctae Juliae immunitates confirmat, & quasdam Curticellas donat, Anno 880.

IN nomine Sancte & individue Trinitatis. Karolus divina favente gratia Rex. Si petitionibus Sacerdotum, seu amicorum Dei aures prebemus precabiles, non solum profuturum ad stabilitatem presentis Regni credimus, verum etiam eterna premia nobis inde provenire liquido conferimus. Quapropter noverit industria omnium fidelium sancte Dei Ecclesie, nostrorumque presentium & futurorum, qualiter Ermingarda Abbâtissa in Monasterio Domini Salvatoris in Urbe Brixia, quod dicitur Novum, per manus venerabilis Episcopi Liutuardi Archicancellarii no-

D stri detulit obtutibus nostris Praecepta emunitatis ejusdem praefati Monasterii non solum Karoli Bisavi nostri, Magnique Augusti, sed & omnium ante Decessorum nostrorum venerabilium Imperatorum usque ad nos: postulans, ut ipsa Praecepta piissimorum Augustorum per nostram Regalem confirmavimus auctoritatem. Nos vero ob amorem Dei & Salvatoris nostri jussimus hoc Praeceptum nostrae emunitatis fieri; per quod decernimus atque omnino jubemus, ut nullus Judex publicus, vel quislibet de Judiciaria potestate tam Curtes, quam res suprascripti Monasterii, que nunc tempore

pore legitimo ordine possidere videtur, vel ea, que divina pietas adhuc augeri voluerit, ad causas audiendas, vel fructa exigenda, seu mansiones aut paratas faciendas vel fidejussores tollendos, neque ullas redhibitiones publicas requirendas, nullo unquam tempore ingrediendi vel exigere ullatenus presumat, sed sub emunitatis nomine cum omnibus fructibus concessis liceat Rectoribus ejusdem Monasterii quiete vivere & tenere, & pro remedium animarum nostrorum parentum, ac pro nobis, Coniuge, & prole, misericordiam Dei jugiter exorare. Insuper concessimus ad id Monasterium per hoc nostrum Preceptum pro nostra aeterna mercede Curticellas, quas ipsa petiit predicta Abbatissa, idest Canellas, Bogognago, Arepontio, & Piscaria de Ser-

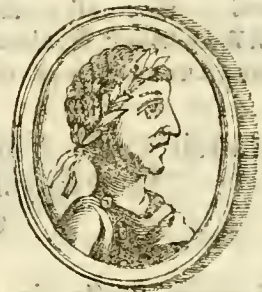
A mione; & Curticellas, quas Advocatus debet habere, idest Campum Gomolfi, Persago, Prato Caprioli. Haec enim omnia cum omnibus integritatibus earundem rerum, & cum omnibus pertinentiis & adjacentiis suis mobilibus & immobilibus, aquisitionis & inquisitionis, ad id Monasterium tradimus atque transfundimus, quatenus sine ulla molestatione vel minoratione alicujus sub nostrae emunitatis nomine illud perpetualiter ad sustentationem Ancillarum ibidem Deo militantium pertineant, & in augmentum proficiant. Et ut haec auctoritatis nostrae emunitatis confirmationis largitas per futura tempora firmior habeatur, manu propria subius eam firmavimus, & Anulo nostro sigillari iussimus.

Signum Karoli serenissimi Regis.

Waldo Notarius ad vicem Liutuardi Archicancellarii recognovi & subscripsi.

Data III. Kalendas Januarii, Indictione XIII. Anno vero Regni Karoli Regis in Francia V. In Italia II.

Actum in Placentia in Dei nomine feliciter. Amen.

Si Anno DCCCLXXX. (quo exordium cepit Indictio XIV. Mense Septembri) & die XXIX. Decembri Carolus Crassus erat adhuc tantummodo Rex, & Placentiae agebat: ergo die XXV. Decembris ejusdem Anni ut Pagius censuit, fuisse Romae, ibique Imperialem Coronam accepisse non potuit. Vide etiam Differt. VIII. de Comitibus, ubi eadem confirmantur a Judicato Adelardi Veronensis Episcopi. Idem quoque haurire licet ex Historia Eccles. Placentin. Cam-

C pii, Tom. primo Appendic. pag. 467. Illic enim legitur Diploma ejusdem Karoli serenissimi Regis, datum V. Kalendas Januarii, Anno Incarnationis Dominicae DCCCLXXXI. Indictione XIV. Anno Regni Domini Karoli Regis in Francia V. In Italia Secundo. Actum Placentiae. Quamquam haec audias Annum ab Incarnatione DCCCLXXXI. attamen secundum Vulgarem Epocham nostram agitur de Anno DCCCLXXX. nam pro more temporum illorum Annus novus DCCCLXXXI.

in Nativitate Domini Anni DCCC-LXXX. vulgaris exordium cepit. Et profectò indicatum id videas ab Indictione Decimâ quartâ, quae Mense Septembri Anni DCCCLXXX. inchoata fluebat Decembri Mense ejusdem Anni. Hisce perspectis, concordés omnino deprehendas istarum Chartarum Chronologicos characteres cum Diplomate, quod nuper evulgavi. Quum ergo Carolus Crassus postremis Anni DCCCLXXX. diebus, nondum sacratus Imperator Placentiae resideret, atque, ut vidimus, longe ante Natalem Domini Anni subsequēntis DCCCLXXXI. Imperatoria dignitate auctus fuerit, inquirendum restat, quo tempore is revera Coronam Caesaream Romae a Johanne VIII. Summo Pontifice fuerit consequutus. Protuli ego in Dissertatione XXXI. de *Placitis & Mallis* Placitum habitum in Senensi Urbe ab ipso Carolo Crasso, Anno Imperii *idem Domini Karoli Primo, Mense Marcio, Indictione XIV.* Hic est Annus DCCCLXXXI. Ergo ante Mensem Martium ejusdem Anni, aut eo decurrente, is Imperiali diademate insignitus Romae fuerat. Uti veri simile est, haec eadem Charta ipsum nobis exhibet tunc e Romana coronatione redeuntem ad Insubres. Cum hisce conjunge Chartam Pauli Episcopi Regiensis, quam Ughellius evulgavit in Tomo Quinto Ital. Sacr. primae edition. in Appendice, & quam pariter in suam Historiam Regiensem adhuc MStam antea intulerat Fulvius Azzarius. Ea scripta fuit *Regnante Demno Karolo Rex hic in Italia II. die IV. Mensis Martii, Indictione XV.* idest, Anno DCCCLXXXI. Ergo primis diebus Martii Anno eodem DCCCLXXXI. Carolus Crassus Italiae tantum Rex in Regiensi Ci-

A vitate appellari pergebat, & nondum collatae ei cum Imperiali titulo Coronae Romanae nuntius ad eam Civitatem pervenerat. Praeterea in Archivo insigni Cathedralis Mutinensis Charta authentica se mihi obtulit; exarata *Imperante Domno nostro Karolo Dei providentiâ, hi: in Italia Anno Imperii ejus Quinto, die VI. Mense Marcio, per Indictione Quarta;* cujus prima verba accipe: *Placuit atque convenit inter Domnum Leudoinum gratiâ Dei Mutinensem Episcopum, necnon sed etiam Sigelmundus & Leo, filii Rodemundi da Sicla, liveris hominibus &c.* Charta pertinet ad Annum Christi DCCCLXXXVI. Si eo Anno die VI. Martii in cursu erat *Annus V. Imperii* Caroli, ergo necesse est, ipsum post diem Sextam Martii Anno DCCCLXXXI. dignitate Imperiali auctum fuisse Romae. In eodem Tabulario altera membrana legitur scripta *Regnante Domno nostro Carolo gratiâ Dei Imperator hic in Italia Anno Septimo, die Quinto de Mense Madio, Indictione Quinta.* Is est Annus DCCCLXXXVII. atque adeo *ante diem V. Maji* Anni DCCCLXXXI. sacram unctionem, & Coronam Imperialem Romae Carolus susceperat. Immo & *ante diem XI. Martii* ejusdem Anni DCCCLXXXI. coronatum ostendit Charta Lucensis supra mihi memorata. Quare veri videtur simile, Coronationem Romanam Caroli Crassi peractam fuisse *Mense Marcio, Anni DCCCLXXXI.* si monumentis haecenus adductis omnino est acquiescendum. In eam quoque sententiam confluere videntur Annales Reginonis, Chronographi Saxonis, Annalistae Metensis, aliorumque Historicorum, *ad Annum DCCCLXXXI.* Carolo eidem conlatum diadema Romanum scribentibus. Nam etsi Scriptorés isti non a Kalendis Janua-

Januariis; sed a die XXV. Decembris praecedentis Annum novum inchent, ac propterea Pagii sententiae minime adferentur: eorum tamen verba insinuarè rectius possunt, ipsum Carolum incunte Martio Mense vulgaris Anni DCCCLXXXI. Imperialem titulum cum Regali conjunxisse.

Atque haec quidem congerebam ego. Verùm, fateor, fortasse ne ista quidem satis mihi & aliis futura sunt ad certo statuendum exordium Imperialis Epochae Caroli Crassi primis diebus Martii Anni DCCCLXXXI. quum semper ante oculos nostros recurrant Aimoini, & Annalium Bertinianorum diferta verba, quae Carolo huic conlatum diadema Romanum Natalicio die Domini Anni DCCCLXXX. produnt: Ad haec Diploma Regiense editum ab Ughellio in Appendice ad Tom. V. Ital. Sacr. primae editionis, dicitur *Datum Idibus Februarii Anno Incarnationis Dominicae DCCCLXXXII. Indictione XV. Anno II. Imperii piissimi Imperatoris Caroli. Actum Civitate Ravenna:* quae indicant, ante Idus Februarii Anni DCCCLXXXI. redimitum fuisse Carolum Crassum Coronam Romanam. Itidem in Tabulario Capituli eorundem Canoniorum Regiensium visa mihi fuit Charta exarata Anno Imperii Secundo Caroli ejusdem, *IV. Kalendas Martii, Indictione XV.* idest Anno DCCCLXXXII. Unde discimus, ante diem XXVII. Februarii Anni DCCCLXXXI. evectum fuisse Carolum ad Imperatoriam dignitatem. Praeterea in hoc ipso Opere, & apud alios veterum monumentorum Collectores Diplomata & Chartae occurrunt, quae dubiam hanc Epocham faciunt: Vide etiam, quae in hoc idem argumentum congestit doctissimus vir P. Johannes Andreas Aste-

zatus Monachus Benedictinus in Appendice ad Opusculum Manelmi Brixiani. Porro censuit Eccardus Tom. II. Rer. Francic. Carolum istum ad Imperatorium culmen deductum Anno DCCCLXXXI. recurrente sacro die Epiphaniae, hoc est die VI. Januarii; at illius sententiam enervant, quae Clarifs. Saxius adnotavit ad Sigonii Libros de Regno Ital. Tot ergo tenebras is tantum excutere possit, qui sub oculis easdem pergamenas habens, diligenter expendat, quae authenticae revera sint ac germanae, quae verò confictae, aut interpolatae; & rursus quae autographa, quae verò apographa: Librariorum quippe ac Typographorum incuria aut ignorantia plures, quam putamus, errores in majorum monumenta invexit. Denique sunt nonnulla, quae, quamvis inter se pugnare videantur, accurato tamen criterio utens, ad concordiam rite redigere possit. Quam in rem Lectori exemplum minime contemnendum exhibere juvat. Adservatur in Archivo Capituli Canoniorum Mutinensium antiquissimus Codex Epistolarum veterum Pontificum Romanorum, ab Isidoro Mercatore confictarum. Ibi haec adnotata in margine leguntur: *VII. Kalendas Augusti per Indictionem Quartam Decimam, Feria IIII. Luna XXII. posuimus fundamenta in Capella, quam in sumulo Vallis munito fecimus in Habrica, in honore Sancti Salvatoris, & Sanctae Mariae, & Sancti Johannis sacrandae, semper Domni Karoli Tertii Imperatoris, Anno Imperii ejus Secundo.* Notae istae exhibent Annum DCCCLXXXI. tanta perspicuitate, ut nihil melius sit expectandum. Si autem Julio Mense ejusdem Anni DCCCLXXXI. decurrebat *Annus Secundus Imperii:* ergo corruunt, quaecumque haec-

hactenus allata sunt. Utique ad haec supui. Codicem rursus diligentissime inspexi. Alio charactere, quàm exaratus sit Codex, ea scripta agnovi: attamen & ipsius Notae characteres quadrati erant ac vetustissimi, ita ut nihil dubitem, quin ipso Anno DCCC-LXXXI. eadem nota ad marginem accesserit. Quod si hanc erroris expertem dicas, jam habes, Annos Imperii Caroli Crassi numerari coeptos fuisse ante diem XXVI. Julii Anno DCCCLXXX. Hoc autem aequè pugnat cum sententia Baronii & Pagii. Verùm nodus ita mihi solvendus creditur. Hoc est, adhibita fuit a Scriptore notae illius Epochæ Regni, non verò Imperii, secundum quam die XXVI. Julii Anni DCCCLXXXI. decurrebat *Annus Secundus Caroli Regis*, non verò *Secundus Imperii* ejus.

Post Chronologicam istam excursionem repetamus iterum membranam Mediolanensem Anni DCCCLXXXII. Non levis ibi eorum numerus, qui duplici Nomine utuntur. Neque aliâ ratione factum, nisi ut ab aliis ejusdem nominis ac loci fecernerentur. *Leo Judex* dignoscendum se praebet a munere suo, uti & *Aginaldus Judex*, *Ambrosius Notarius*, *Hilderadus Notarius*, *Petrus Presbyter*. Alios locus discernit; nempe *Garmarius de Mediolano*, *Warimbertus de Camteriano*, *Andreas Clericus de Blaffonno*, *Adelgisus de Roveniasco*. Alios distinguit Vassallagii titulus; puta *Bonus & Adelgisus Vassalli*. Alios denique duplex nomen. Ibi inter ceteros recensetur *Leo*, nudo nomine appellatus: tum succedunt *Leo, qui vocatur Pipino*, *Leo, qui Plato vocatur*, *Leo Villicus*. Occurrit & unus *Johannes*, nullo alio nomine ornatus: ac subinde veniunt *Johannes, qui appellatur Clario*, *Johannes, qui vocatur Peluso*, *Jo-*

Tem. VIII.

A *hannes Russo*. Ita post *Luvolum* unico nomiae designatum, numerantur *Luvolo da Flume*, *Luvolo, qui dicitur Plato*, *Luvolo filius quondam Dominiconi*. Ita denique *Bonellus* nudè nominatus, post quem sequuntur *Bonellus Verulo*, *Bonellus, qui dicitur Magniano*. Viden, ut iis Saeculis, vel sine utili & laudabili Cognominum usu, aliquam rationem invenere homines sese invicem distinguendi? Consultule etiam, si lubet, Chartam Vultur-nensis Coenobii Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. pag. 435. Atque heic locum habet, quod apud Ughellium Tom. V. Ital. Sacr. in Appendice ad Episcopos Tiburtinos legitur in Charta scripta Anno II. Domni Silvestri Papae, & Ostonis Tertii Imperatoris Anno IV. Indictione XIV. die XXIX. Mensis Novembris, hoc est, Anno Millesimo a Christo nato, quamquam in Epocham Ottonis mendum irrepsit. Ibi nobilissimi Viri, qui recensentur & nominantur, aliqui cum Cognominibus, alii cum Patris nomine, habitatores dicuntur Civitatis Tiburtinae. Quod heic Cognomen appellatur, nihil aliud mihi creditur, nisi *Super-nomen*, quod nunc dicimus *Sopranome*, quo illi a ceteris distinguebantur. Non ita tamen haec dicta velim, ut opinemur, ubique & semper hujusmodi circumspectione cavisse sibi ab erroribus Majores nostros. Sunt enim in eorum monumentis infinita nomina sine ulla distinctione, quae an iis tenebras parerent, ignoro: certe ea nunc nobis legentibus pariunt. Jamdiu monuerat clarissimum Literariae Republicae lumen Mabillonius Lib. 2. Cap. 6. Rei Diplomaticae, Saeculo IX. maxime & VIII. accessisse vivis insignioribus & literatis aliud Nomen adscititium. Unde Carolo Magno, Davidis; Alcuino, Flacci-Albini; Raba-

B b

119,

no, *Mauri*; *Radberto*, *Paschafii*; *Adelhardo*, *Antonii & Augustini*; *Walae*, *Arsenii & Hieremiac*; *Riculfo*, *Damoëtae*. Explicatione haec indigent. Certum quippe est, nullum aliud nomen Saeculis iis accessisse propriis Regum & Principum Nominibus. Eos appellare cum additamento Regiae dignitatis, Ducalis, & ut ita loquar, Comitatus, sat fuit ad ipsos dignoscendos. Si ejusdem nominis plures uno tempore vivebant, Patris appellatio ambiguitatem tollebat. Conficta ergo a literatis Viris, & veluti Poëticâ licentiâ in Libros & Dialogos inuenta fuere nomina *Davidis* pro *Carolo Magno*: *Antonii & Augustini* pro *Atelhardo*: *Arsenii & Hieremiac* pro *Walâ* Corbejensi Abbate &c. Nos nunc appellamus *Nomidi Cifra*. Quod praecipue constat ex ejusdem *Walae* Vitâ, conscriptâ a *Paschasio Radberto*. Nullus autem hujusmodi Nominum usus fuit in quotidiano hominum commercio. Praeterea non literatis tantum Viris, sed etiam indoctis & vulgaribus, duo interdum nomina accessere, quorum alterum proprium Nomen, alterum adscititium, & veluti *Agnomen*, fuisse puto: sive id casu contingeret, & ex aliorum bono perverſove studio (quemadmodum in *Agnominibus* imponendis usuvenire vel nostrâ aetate cernimus) sive id ex necessitate fieret, ne ejusdem Nominis homines inter sese confunderentur. Hoc etiam innui in Praefatione ad *Carmen Ermoldi Nigelli* Part. II. Tomi II. *Rer. Italicarum*. Abbati illi *Hermoldus*, sive *Hermenoldus* fuit proprium nomen. Accessisse postea alterum sive Nomen, sive *Agnomen*, videtur, ut inter alios *Ermoldos* peculiari aliqua appellatione distinctus appareret. Nuncupatus ergo fuit *Nigellus*, quod nos

A diceremus *il Negretto*; uti *Alcuinus Albinus*, idest *il Bianchino*; *Walafridus Strabo*, scilicet *il Losco*, aut *il Guercio*; *Rabanus Maurus*, nempe *il Moro*; *Amalarius Fortunatus*, *l'Avventuroso*, aut *il Fortunato*; *Lupus Servatus*, *il Salvato*, & alii. Sunt autem, qui putant, apud Francos unis Literatis additum fuisse alterum Nomen Romanum, conjunctum nempe venustatis causâ cum barbarico suae gentis: quod an certum sit, aliis investigandum relinquo.

B Sed aliquid jam tandem de hisce *Agnominibus* proferamus: quorum sane origo non a moribus medii aevi, sed ab ipsis antiquissimis Saeculis est petenda. Nos Italice *Sopranomi* appellamus: & *Supernomina* etiam vocitarunt veteres. In *Additamentis ad Chronicon Casauriense* a me factis Par. II. Tomi II. *Rer. Ital.* ad Annum Christi MXLIX. occurrit *Ozbertus*, qui *Supranomen Fratello* vocatur. Idem quoque repetitum vidi in authentica pergamena, existente in insigni *Tabulario Capituli Canonicorum Mutinensium*, ubi haec leguntur: *Regnante Domino Berengarius, gratiâ Dei Imperator hîc in Italia, Anno Tercio, de Mense Augusto per Indicione Sexta (idest Anno DCCCCXVIII.) Placuit atque convenit inter Domino Gottfredus gratiâ Dei Episcopus Sanctae Morinensis Ecclesie, necnon inter Leo filio quondam Petri Garucioni habitator in Colegaria, liberum homine &c. Excolendam ei tradit Episcopus terram, que obrinet per Carsulam offerſionis de Lamperto filius quondam Leonardi, qui supernominatur Carvinsacco &c. Vetustior quoque membrana in eodem Archivo haec habet: *Lutharius divinâ providentiâ Imperator Augusto, Anni Imperio ejus in Christi nomine Vigissimo Quarto, die Nonodecimo de Mense Aprile,**

brile, Indictione Sexta. Constat me, Garripertus filius quondam Arispaldi, qui supernominatur Incendi-messe, avitatur de Formigine &c. Scripta est Charta haec Anno DCCCXLIII. Ista etiam Supranomina appellata vidi Praenomina. Chartae scriptae Anno MCCXIV. & existenti in Archivo Communis Mutinae, subscribit Tedericus, Praenomine Ragacius, sacri Palatii Notarius. Immo sub ipsis etiam Romanis rerum dominis, ejusdem quoque consuetudinis certissima documenta habemus. Egregium illud in primis est, quod Suetonius scriptum reliquit in Vitellio Cap. 18. Cui, inquit, Tolosae nato Cognomen in pueritia Becco fuerat: id valet gallinacei rostrum. Ita ergo est appellatus Antonius ille, Vespasiani exercitus Dux, quod, ut opinor, nimis prominentem aut aduncum nasum ei natura dedisset. Atque haec animadvertite vocem Becco, non Latinam, sed aut ex antiquo Italico, aut e Celtico sermone sumtam, adhibitam fuisse ad illius Agnomen statuendum. Rursus idem Suetonius in Caligula Cap. 9. Caligulae Cognomen castrensi joco traxis, quia manipulario habitu inter milites educabatur, hoc est, a Caligis, quae non tibiaram, sed pedum tegumenta fuerit, a manipulariis & gregariis mili-

A tibus usurpata. Quod verò Cajus puer parvis Caligis uteretur, Caligula appellatus est. Porro novimus, Cognominis voce veteres significasse, quod nos Sopranome appellamus. Neque aliter explicandus Gregorius Turonensis, qui multis in locis haec Supernomina, aevo suo familiaria fuisse prodit, eaque Cognomena vocat. Memorat Lib. 4. Cap. 26. Austringildem Cognomeno Bobilam. Ita Lib. 7. Cap. 3. Vedastem Cognomeno Avonem, ut reliqua omittam. Ita in marmorea tabula Romae positâ, quam Cardinalis Baronius ad Annum Christi DXXXI. Norisius, Holstenius, Pagius, & alii attulere, legitur Inscriptio posita Anno iterum post Consulatum Lampadi & Orestis, idest Anno Christi DXXXII.

SALBO (hoc est Salvo) PAPA N. IOHANNE COGNOMENTO MERCURIO.

Scilicet Johannes II. Papa praeter proprium Nomen, adscititium alterum gerebat. Idem quoque Languobardis regnantibus factum. In Tabulario insignis Brixiani Parthenonis Sanctae Juliae antiquissimum apographum vidi Chartae, ubi occurrit Maurenzius, qui Bovorculus nuncupatur. Lectorem non pigebit eandem accipere tenebris ereptam.

Maurentii, qui & Bovorculus, Charta, concedentis Anselpergae Abbatissae Monasterii Brixiani Domini Salvatoris & Sanctae Juliae terram ad deducendam aquam in idem Coenobium, Anno 761.

Regnante Dono Desiderio & Adelgis viros excellentissimos Reges, Regni eorum Quinto, &c. sub die XV. Kalendas Magias, Indictione Quartadecima. In Christi nomine: promitto atque spondeo ego Maurenzius, qui Bovorculus nuncupatur, filius quon-

Edam Aristeus, habitator intra muros Civitatis Brixianae prope Portam Mediolanensem, loco qui dicitur Parevaret, unde etiam cum promisso Massariae Socrus meae, tibi Anselpergae dicatae Deo Abbatissae Monasterii Domini Salvatoris intra predictam Urbem Brixianam

fundatum, de Curriculo illo, per quem graditur aqua ad Suprascriptum Monasterium vestrum, & estat ex parte constituto intra Casellam habitationis meae, videlicet terrolam, quae foris ipsa casa est, juri meo pertinentem usque ad pedes treginta sex insimul per longum, ita ut amodo & in perpetuum sine mea, heredumque meorum interdictione permaneat ibi semper: & qua tempore inter se qualebit contorbatio vel ruptura terram, que erga ipsum curriculum accesserit, liberam licentiam habeat pars Monasterii vestri omni tempore fodere & aperire terram, que erga ipsum estat, ad recooperandum, in quo lesum aut contorbatum fuerit. Et si ego Suprascriptus Maurentius, vel mei heredes in aliquo disturbancem ex ipso Curriculo fecerimus, aut quocumque tempore oportuerit ad recooperandum eum interdixerimus, in quo superius decernutum est, & contra hanc Cartulam promissionis ire quandoque tentaverimus per nos, aut suppositam aliam, vel qualemcumque personam, Principi aut Judici supplicandum, per quam vero modo & manifestum fuerit, componat parti supradicti Monasterii tibi Anselpergae Abbatissae, vel successoribus tuis penam nomine aur. . . . uaginta, & pene soluci sens promissio suum optineat roborem; sic ita ut si aqua ex ipso curriculo for. per terram erupe-

A vit, non sit negligentia jam dicti Monasterii ad recooperandum eum, ne vobis grave, & ipsi. inferat dampnum, quod impossibile videatur esse aut intellerabile prolongaverat dilationem. Unde accepi ego Maurentius per hanc promissionis pagina ex Sacculo Monasterii, auri Solidos tres & tremisse, ut siabilis permaneat omni in tempore. Quam vero paginam promissionis Tanoaldi scribendum rogavi.

Actum Brixia feliciter.

Signum manus ✠ Maurentium recognoscentem ad omnia Suprascripta.

Signum ✠ manus Masarie Socre ejus consentientem.

✠ Pascalis rogatus a Maurentio qui & Bovorcolo, consentiente Masaria Socru ejus, in hac pagina promissionis testis subscripsi, & Suprascriptos Solidos dare vidi.

✠ Luponius rogatus a Maurentio qui & Bovorcolo, consentiente &c. ut supra.

Leo rogatus a Maurentio qui & Bovorcolo, consentiente &c. ut supra.

✠ Ego Suprascriptus Tanoaldus huic pagine promissionis scripsi, & subscripsi, quam post traditam complevi.

Similem Chartam ad idem argumentum spectantem, in eodem Archivo Brixiano Sanctae Juliae mihi visam, addere heic lubet.

Valeriani & Liodaldi Charta, concedentium Anselpergae Abbatissae Monasterii Brixiani Sancti Salvatoris & Sanctae Juliae jus canalís ad deducendam aquam in idem Coenobium, Anno 761.

Regnante Domno Desiderio & Adelgis, viros Excellentissimos Reges, Anno Regni eorum Quinto & Secundo, sub die VIII. Kalendas Aprilis, Indictione XIV. In Christi nomine, promittimus atque spondimus nos Valerianus & Liodaldus germani, filii quondam

E Leonis, habitatores intra muros Civitatis Brixianae, tibi Anselpergae dicatae Deo Abbatissae Monasterii Domini Salvatoris intra Civitatem Brixianam fundatum, de Curriculo illo, per quem graditur aqua ad Monasterium vestrum, & estat ex parte constitutum intra Casam

sam vel Curtem habitationis nostrae, usque ad pedes quinquaginta sex juxta, ut deinceps & in perpetuum sine nostra, beredumque nostrorum interdictione permaneat semper omni tempore, inter se qualebit conturbationem, vel rupturam, aut lesionem alia accesserit, liberam licentiam habeat pars Monasterii vestri omni tempore fodere & aperire terram, quae erga ipsum est, ad recooperandum, in quo conturbatum fuerit. Et si quis ex nobis, qui supra Valerianus & Lioldaldus beredes in aliquo disturbance fecerimus ex ipso Curriculo, aut quali in tempore oportuerit ad recooperandum cum interdixerimus, in quo superius legitur, & contra hanc Cartulam promissionis ire quandoque temptaverimus per nos aut quaecumque personam, Principi aut Judici supplicandum, pro quo manifestum fuerit, componamus ad partem suprascripto Monasterio tibi Anselpergae Abbatissae, & successoribus tuis, auri Solidos quinquaginta, & post pene solutionem praesens pagina obtineat roborem: sic ita ut si aqua ex ipso Curriculo foras ruperit, non sit negligentia jam dicti Monasterii vestri ad recooperandum, ne vobis grave & impium inferat damnum, quod possibile videatur esse aut intollerabile, prolongaverat dilationem. Unde accepimus nos Valerianus & Lioldaldus promissionis Launicbild, secundum Legem nostram, a te Anselperga Abbatissa ex sacculo, ut supra, Monasterii vestri, auri Solidos numero sex, & duo tremisse, ut stabilis permaneat. Quam vero paginam promissionis Tonoaldi scribendum rogavimus, qui & ego ex dictato Laurentio Notario scripsi.

Actum Brixia feliciter.

Signum ✠ manus Lioldaldi recognoscentis ad omnia suprascripta.

✠ Valerianus hanc paginam promissionis cantionis a nobis factam subscripsi-

A mus, relectae scribere obtuli, roboravi & subscripsi, auri Solidos sex & duo tremisse accepi.

✠ Leo rogatus a Valeriano & Lioldaldo germanis in hac pagina promissionis & obligationis testis subscripsi, & suprascriptas res Launicbild dare vidi.

Pollecius rogatus a Valeriano & Lioldald germanis &c. ut supra.

B ✠ Ego suprascripto Tanoaldus huius pagine promissionis scripsi & subscripsi, quam post traditam complevi.

C Erant autem illa Nomina, quae superius tum ex Gregorio Turonensi, tum etiam ex priori Charta Brixiana attulimus, veluti duo Nomina, quorum alterum in Baptismo, alterum ante vel post Baptismum (idque frequentius) a parentibus, aut a Populo imponebatur. Diu enim mos apud Christianos obtinuit, ut ad aliquot annos, eosque interdum multos, Baptismus differretur, isque solenni ritu in pervigilio tantum Paschatis & Pentecostes celebraretur, nisi periculum vitae imminens ministrandum ante suaderet. Tunc ergo ante Baptismum infantibus Nomen dabatur. Vide Beroldum in Dissertatione LVII. de Ritibus Ambrosianis. Porro adeo insita est in Populis libido & consuetudo huiusmodi vetustissima Agnominum imponendorum, ut adhuc constantissima perduret inter plurimos Italiae Populos. A Mutinensi quidem Urbe paene profus excessit, ut rem domestico testimonio confirmem. Verum in Castellis, & ruri potissimum, multus est usus Agnominum, vixque ullus interdum est e rusticis in aliquo Vico, qui ex Agnomine, quam ex Nomine, non sit notior vicinis suis. Idem a Gallis in militiam factum animadverti. Haec autem Agnomina, quamquam

necessitas aliquando invexisse videatur, attamen progredientibus Seculis, & nostro praesertim, improbitas hominum, & quidam male feriatu ardor, eadem instituere consuevit. Nempe in sacro lavacro suum cuique Nomen imponebatur: sed saepius praevalebat alterum Nomen, quod aut ante Baptismum, aut postea domestici, vicinive, ex arbitrio suo invitatis plerumque hominibus apponebant. Honesta, fateor, & grata ex iis perquam multa fuere; sed non pauca vituperationis & scormatis speciem referebant. An antiqui Langobardi, donec eorum Re-

A gnum ac fortuna in Italia iterit, hisce ludibriis delectarentur, nondum deprehendi. Ultra enim quàm creditur, quidquid Nobilitatis colorem laedere poterat, illi averfabantur; neque fortasse quisquam tolerasset ejusmodi Nomina, si diſterii notam importassent. Verùm sub Carolinis Caesaribus, ac deinde frequentius sub Regibus subsequutis, eadem Agnomina in usu fuisse deprehendi. Duo tantum exempla instar omnium mihi erunt. Primum descripsi ex Archivo antiquissimi Monasterii Sancti Zenonis Veronensis, ubi vetustum apographum adſervatur,

Berengarius I. Rex Curticellam Johanni, cui Bracca-curta agnomen; infidelitatis damnato ademptam donat Monasterio Sancti Zenonis Veronensis, Anno 905.

IN nomine omnipotentis Dei eterni. Berengarius divina ordinante clementia Rex. Quia sacris & venerabilibus locis temporalia Regie dignitati conferre subsidia convenit, idcirco omnium fidelium sancte Dei Ecclesie, nostrorumque presencium scilicet ac futurorum noverit sollertia, Johannem quemdam, cui alio nomine Bracca-curta vocitabatur, nostre olim fiaeilitati offensum, in qua etiam perdurans comprehensus est & multatus, cujus res, omnisque substantia legali judicio nostre fuit ditioni subiecta: qui suo Regi est infidelis, convictus, juxta sancitam Legem, res ejus infiscentur, & anime sue incurrat periculum. Nos vero divino amore accensi, precibusque Conjugis nostre Bertile inclinati, quandam Curticellam, que jam dicto infideli nostro fuit, & postea nostre potestati legaliter advenit, sitam in Villa Picta, que Donatoria vocatur, & Silva, que vocatur Carpene, da cujus fines sunt ex uno capite Nocitulum, &

C ex alio capite Fossa, que nuncupatur Pomanon, ex uno latere Agricia, ex alio Corvolata: pro remedio anime nostre, ac precessorum nostrorum, Monasterio beatissimi Pontificis, Christiſque Zenonis Confessoris, ubi ejus Corpus humatum quiescit, per hujus nostri Precepti paginam, ad usum & necessitatem Monachorum in nubi Deo militantium jure proprietario concedimus, & ex integro perdonamus, cum castis videlicet, mansis, terris, vineis, campis, pratis, pascuis, silvis, saleſtis, aquis, aquarumque decursibus, piscationibus, molendinis, redditibus, Servis utriusque sexus, Aldionibus ac Aldianis, montibus, planiciebus, diviso & non diviso, sortito & non sortito, arboribus pomiferis & inpomiferis, seu cum omnibus ad eandem Curtem pertinentibus, que dici aut nominari possunt, in jam dicto Monasterio beati Zenonis largimur & de nostro jure, & donamus in ejus jus & deminium, modis omnibus transfundimus, & perpetuali

tuali jure perdonamus & cedimus: eo
videlicet ordine, ut nullus Dux, Comes,
Vicecomes, aut aliquis propinquus, aut
affinis jam prenominati infidelis nostri
Johannis, Monachos aut Monasterium
beati Zenonis Confessoris Christi molestia-

A re aut inquietate aliquando presumat,
sed liceat omni tempore tenere, possidere,
seu quicquid voluerit, ex omnibus agere
nostra plenissima largitate absque alicu-
jus hominis contradictione vel minera-
tione. Si quis igitur &c.

Signum Domni

B^SNE

Berengarii serenissimi Regis.

Ambrosius Cancellarius ad vicem Ardingi Episcopi & Cancellarii recognovi & sub-
scripsi.

Data III. Nonas Augusti, Anno Dominice Incarnationis DCCCCV. Domni vero Be-
rengarii piissimi Regis XVIII. Indictione VIII.

Actum Piscarie in Dei nomine feliciter. Amen.

Habemus heic Johannem, qui alio
nomine *Bracca-curtia* vocabatur. Nomen
quidem hoc in loco sumendum pro
Agnomine; etenim germanum ejus
nomen, ut liquet, *Johannes* fuit. Ita
in Charta Chronici Vulturnenfis
pag. 441. Part. II. Tomi I. Rer. I-
talicar. scripta Anno DCCCCLXVIII.
memoratur *Johannes*, cujus supranomen
vocatur *Gualacere*. In altera Charta
Anni DCCCCLXXXI. pag. 465. Pla-
cito cuidam interest *Johannes*, qui
supranomen *Walatcheri* vocatur, ut ce-

B tera omittam. Ita quoque in Charta
Audiberti Abbatis Veronensis Anni
DCCCXLV. in Dissertatione XXXI.
de Placitis, occurrit *Lupo*, *Suplain-*
punio nominatus, idest *Soppia*, sive
Soffia-in-pugno, aut *Suppa-in-pugno*.
Sic Sergio IV. Papae ante Pontifi-
catum agnomen *Os Porci*, *Bocca di*
Porco, nomen vero *Petrus* fuisse tra-
ditur. Accipe & alteram Chartam,
quam ex Archivo Monachorum Lu-
censium Montis Oliveti depromsi.

Inquisitio de juribus quibusdam Monasterii Lucensis Sancti Pontiani,
jussu Bonifacii Ducis & Marchionis Tusciae habita,
circiter Annum 1046.

B Reve recordationis facio ego Marti-
nus Abbas, de Piscaria de A-
qua de Ofare.

Bonifatius gratia Dei Dux & Mar-
chio vendidit ille dno sepes de Aqua
Auseris, medietatem de lamprede, &

D omnes pisces, qui ibi capti sunt, quos
antea *Farulfus filio Lei Judex Domni*
Imperatoris sibi retinebat. Tunc praece-
pit Dux & Marchio Bonifatius *Te-*
daldi filius ad Ministerialem suum U-
berto nomine & ut probaret propter fi-
deles

deles laici, nec non & senes illius Villule, si esset hec sepes de Monasterio Sancti Pontiani, sicut audiebat. Nam una dierum Mense Martio secunda septimana infra quattuor perrexit iste Uberto cum aliis boni viri ad Villulam illam Flexo nomine, ubi sunt Piscariae, ut interrogarent, si de Monasterio illo fieri deberent medietatem de iste duo sepes. Et praecepit & rogavit, qui ibi aderant, ut veritatem panderent si vera esset de iste duo Piscarie. Et responderunt omnes una voce dixerunt: Vera, vera sunt, Domine, que audistis: & testificamus & juramus, quia medietatem de piscationibus fieri deberent Abbatibus. Qui constituerunt omnes, ut per sacramenta probarentur. Statimque venerunt tres viri fratres consanguinei, & Dominum timentes, in presentia Domni illi Uberti Ministeriale de Luca, & Berizi Judex Domni Imperatoris, & Advocato piissimi Marchionis. Bellibomo qualem juravit primus. Deinde Bonato juravit secundus. Tertius Andrea finivit sacramenta; quod iste duo sepes sup̄ter omnes alias sepes fieri deberent (sic) omnes pisces proprii de

A Fratres Monasterio, & lamprede, que ibi ad erant medietatem Marchioni, & medietatem Monasterii. Iste sacramenta fuit in presencia Uberti Castaldi, & coram Belibomo Advocato. Ibi fuit Farulfo filio Lei Judex, & testimonia multa habemus. Et hoc Breve recordationis fieri jusserunt.

B Ego Pacio Noravio Domni Imperatoris interfui.

Alderi filio Ilditi ibi fuit.

Jerardi filio Wrdi interfui.

Gunzo Clerico ibi fuit.

Drudo filio Teuzi interfuit.

Jobannes filio Ermingoni ibi fuit.

Ildibrando filio Fraimi interfui.

Petrus de Vallecla ibi fuit.

Alboni Pane vetero interfuit.

Teuzo de Flexo ibi fuit.

Ego Petrus filio Bonati de Flexo ibi fuit.

Post hec omnia acta investiverunt nos illi Piscatores, quanto tempore nos placet de decem & octo lamprede. Duo debent habere.

D

Subest huic Chartae subsequens Monogramma Martini Abbatis.

Inter eos, qui subscribunt, jam animadvertere potuisti numeratum Albonem, seu Alboni Pane-vetero, idest Albone Pan-vecchio. Sed Agnomina haec flores appelles in eorum comparatione. quae praesertim post Annum Milleimum increbuerunt. Tunc auditus est Pela-vicinus Marchio, tunc Mala-spina Marchio, Mal-nevothe, Buc-

E ca-badata, Caga-pistus, Tignosus, Rana-Costa, Manigoldus, Embriacus, Ruba-Conte, Ruba-Castellus, Landulphus Caronia (idest Carogna), Guazo Tasta guadam, Mangia-ivoja, Mala-branca, Mala-gonella, Conradus Musca-incervello, Landus Dantus-Diabolo, Robertus Pan-de-Milius, Scanna-Sorice, Scanna-beccum, Pan-di-Segala, Caput-Afni,

Asini, quod nomen occurrit mihi in Charta Mutinensi Anni MCLX. Nomen idem seu Agnomen cuidam Militi impositum scribit Ordericus Vitalis Lib. 8. Histor. *prae magnitudine capitis, & congerie capillorum*. Quippe repetendum est, nihil Gallos, Britannos, aliosque Populos genti Italianae concessisse in ejusmodi Agnominibus adveniendis ac infligendis. De Roberto Normanniae Duce, in sacra expeditione celebri, haec habet idem Ordericus Lib. 4. pag. 545. *Evas facie obesa, corpore pinguis, brevique staturâ, unde vulgo Gambaron cognominatus est, & Brevis-ocrea*. Sunt apud illum & alia complura exempla. Haec autem *Agnomina*, quod mirere, tantâ pertinaciâ personis adhaerebant, ut ab ipsis denique adoptarentur, immo, uti olim apud Romanos, *Paetis, Sivabonibus, Ciceronibus, Lentulis, Nasonibus, Nasicis, Varonibus* &c. accidit, in Familiarum Cognomina transferint: de qua re mihi sermo erit in Dissertatione subsequenti. Praesentem claudam, quum prius duo monuero. Primum est, vetustis Saeculis morem illum viguisse, quem nostris quoque, in Principum praecipue ac illustrium virorum Familiis, immo & quandoque in Plebeis, diligentissime observatum conspiciamus. Nempe majorum ex latere paterno, & potissimum Avi, ac non rarè ipsius Patris Nomen ac memoria renovabatur in filiis. Si plures erant liberi, e materno etiam stipite Nomina desumebantur: cui consuetudini tribuendum in primis est, quod in una Familia non semper eadem Nomina propria audirentur, sed sensim alia intermischerentur. Immo praeferebantur interdum Nomina materni stipitis, si illustrior eorum fama erat, quàm paterni generis. Qui

Tom. VIII.

foret hac in re olim Plebis usus, non satis constat. Neque enim ulla majorum celebritas interveniebat, ut eorum Nominibus perpetuitas aliqua procuraretur in filiis. Attamen credibile est, ipsis quoque curae fuisse hanc Nominum renovationem. Nam & adhuc in ipsa Plebe mos idem perdurat. Certe in Regum & Magnatum Familiis eundem morem saepissime deprehendas. Exemplis parco. Haec autem animadversio non modico usui esse potest, in contexendis veterum Genealogiis; non ita tamen, ut uni huic regulae presse nimis insistendum sit, quum aliae etiam causae accesserint immutandorum Nominum in Familiis; neque una haec notatio satis plerumque sit ad certo distinguenda gentis alicujus capita. Sed cum aliis indiciis conjuncta, lucem praebet non exiguam ad internoscendas affinitates & sanguinis derivationem in Illustribus Viris, quam nobis spissae tenebrae antiquitatis eripuisse videntur. Ego certe in Antiquitatibus Estensibus olim investigandis hujusce moris considerationem perquam utilem sensi. Alterum, quod superest adnotandum, quoties patris viventis nomen filio imponebatur, immo patre etiam e vivis sublato, ut alter ab altero distingueretur, veteres consuevere aut in diminutivum inflectere filii nomen, aut huic addere epithetum *Junioris, sive Novelli*. Proinde in Estensi Familia, cui *Arzonis* nomen familiare admodum fuit, *Arzolinus, Arzo novellus*, vivente praesertim patre occurrit. Eâ de causâ in Familiâ de Honaria, sive de Romano, usurpatum fuit *Erzil & Etzelinus* idest *Eccelino*: in Familia Malatestarum *Malatesta & Malatestinus*; atque ita in aliis.

C c

DE

DE COGNOMINUM
O R I G I N E,

D I S S E R T A T I O
QUADRAGESIMASECUNDA.

DE COGNOMINUM

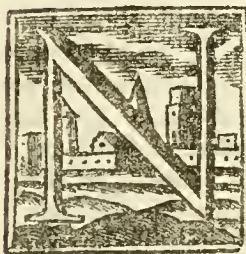
ORIGINE

DISSECTATIO

QUADAMCELSIUS

DISSERTATIO

QUADRAGESIMASECUNDA.

Unc res pofcit, ut quando egimus de *Nominibus & Agnominibus* veterum, de *Cognominibus* pauca etiam commentemur. Jam dixi, nulla fuiſſe

Cognomina ſeculis dominationis Langobardicae, & Francicae in Italico Regno. Romani, ac Neapolitani, qui tamen a Langobardico jugo colla ſemper illaeſa ſervarunt, & Graecis Auguſtis diu paruere, ne ipſi quidem tunc habuiſſe in uſu *Cognomina* videntur. Anaſtaſius Bibliothecarius, & Johannes Diaconus nuda nobis nomina hominum plura recenſent, aut ex patre, aut ex officio ſingulos tantum diſtinguentes. Atqui ſenſim innotuit, in quantam utilitatem humani commercii vergere poſſet *Cognomina* nominibus adjicere, ut non tantum caverentur errores in perſonis dignoſcendis, ſed etiam Familiae rectius inter ſe una ab altera diſcriminarentur. Nulla enim meliori ratione Familiarum praecipue privatarum Majores internoscere fas erat, quam ſi eodem *Cognomine* donarentur. Age verò dicamus, quo ſeculo horum uſus in Italia invaluerit. Hoc ergo ſtatuo, ſaeculo Chriſti X., & latius XI. latiffime tandem XII. *Cognomina* ab Italiciſ uſurpari

A coepta fuiſſe. Non uno, inquam, ſeculo didicerunt homines, ſuam hoc pacto designare Familiam, ſed multis: nam ut nunc vile vulgus Sigillis minime utitur, ita neque olim *Cognomina* adhibere conſuevit. Proinde vel ipſo ſeculo XV. (uti in Regeſtis Feudorum, ac Emphyteuſeon Sereniſſimae Eſtenſis Familiae animadverti) plures adhuc ignobiles *Cognomento* carebant, & aut Patriam, aut Artem ſuam ad ſe diſtinguendos a ceteris praeferebant. Primi, qui inter Italos *Cognominibus* viam aperuiſſe videntur, ſi fides Andreae Dandulo in Chronico, quod evulgavi Tomo XII. Rer. Italicarum, Veneti fuere. Is enim ad Annum Chriſti DCCCIX. nobis exhibet *Angelum Particiacum* Venetiarum Ducem: tum ad Annum DCCCXXVII. *Justinianum Particiacum*: ad Annum DCCCXXIX. *Johannem Particiacum*: ad Annum DCCCXXXVI. *Petrum Tardonicum*: ad Annum DCCCLXIV. *Urſonem Particiacum*: ad Annum DCCCLXXXI. *Johannem Particiacum*: ad Annum DCCCLXXXVII. *Petrum Candianum*, ac deinde alios Duces *Particiacos*, & *Candianos*, & *Badoarios*, & *Urſeolos*, & *Memos*, ut alios praeteream; & ſingulos ante Annum a Chriſto nato Milleſimum. Eſt etiam mihi ad manus Ottonis Magni Auguſti Diploma *Vitali Candiano* Vene-

to concessum, quod ex Archivo amplissimi viri Antonii Rambaldi Comititis de Collalto, intimi Caesarei

A | Consiliarii suppeditavit mihi doctissimus vir Henricus de Collalto Abbas Commendatarius Sancti Salvatoris.

Donatio Curtis Mufestre facta Vitali Candiano Veneto
ab Ottone I. Imperatore, Anno 963.

IN nomine Sancte & individue Trinitatis. Otto divina favente clementia Imperator Augustus. Noveris omnium fidelium sancte Dei Ecclesie, nostrorumque, presentium scilicet & futurorum industria, Vitalis Candianus Veneticus, noster fidelis, suppliciter nostre pietatis exorasse clementiam, quatenus quandam Curtem juris Regni nostri, que dicitur Mufestre, adjacentem videlicet in Comitatu Tarvisiensi, & cum Silva de Vivalda, seu etiam cum Villa

B | nuncupata Barbarana, & cum universis ad eam Curtem pertinentibus vel aspicientibus, necnon & Pratum pertinentem de ipso Comitatu Tarvisiense, quod dicitur Regale, & piscationem in fluvio, qui dicitur Syle, qualiter per hujus nostri Precepti paginam jure proprietario Vitali Candiano fidei nostro concedere dignaremur. Cujus petitionibus &c. ut in Diplomate Berengarii Imperatoris Anno DCCCXXI., quod in hoc Opere evulgavi.

Signum Domni Ottonis Magni

& invictissimi Imperatoris Augusti.

Luugerius Cancellarius ad vicem Widonis Episcopi & Archicancellarii recognovi & subscripsi.

Datum VII. Kalendas..... Anno Dominice Incarnationis DCCCCLXIII. Indictione VI. Anno Imperii Magni Ottonis Imperatoris Augusti Secundo.

Actum in Monte Feretri ad Petram Sancti Leonis.

Hic idem Vitalis Candianus fuisse videtur, qui paucis post annis Venetiarum Dux fuit renunciatus. Ergo habemus decurrente Saeculo Decimo apud Venetos Cognomina nobilium hominum. Attamen ut quod sentio libere edicam, non illico acquiescerem Andreae Dandulo supra laudato, quum sub Carolo Magno, & ipso ineunte Saeculo IX. immo & antea, scribit, easdem Venetiis floruisse nobiles Familias, suisque Cognominibus distinctas, quarum non paucae

D | adhuc in inclyta Urbe illa ob generis nobilitatem effulgent. Ita verò a Dandulo enumerantur: Particiaci, qui nunc Baduarii appellati sunt; Versilvi, sive Belligni, qui idem sunt; Candiani, qui hodie secundum plurimos Sanuti vocati sunt &c. Centranici, Bonadi, Barbadi, Mauroceni, Brandanici, sive Bragadini; Nigri, qui dicti sunt Mauri &c. Tantae antiquitatis minime est Dandulus (scribebat autem circiter Annum MCCCXXX.) ut sine tabulis certissimus hujus rei testis esse potue-

potuerit. Quod quum scribo, in ea tamen sententia sum, nullam in Europa Civitatem comparari posse cum Venetis, quod est ad ostendendas per plurima Secula servatas illustres privatae conditionis Familias. Quippe nulli Civitati contigit tandiu intactam custodire non suam tantum libertatem, sed pacem quoque intestinam. Non enim Civium sapientia passa est apud se radices agere domesticas factiones, quae ceteris Italiae Urbibus, simulque nobilibus Familiis tantam intulere cladem: neque ulli, vel potentissimo hosti datum est unquam felicissimam Urbem a circumfluo mari munitam eripere Civibus liberis, suoque addere imperio. Ita factum est, ut Nobilium virorum propago ibi melius quam alibi avitum splendorem per longa Secula servarit & servet. Venetis praeterea quanta foret cum Graecis societas & commercium (ut aliis quaestionibus parcam) Langobardis & Francis in Italia regnantibus, Paulus Diaconus, Annales Francorum, Dandulus, aliaque monumenta satis evincunt. Atqui nomina Gentilitia apud Graecos nunquam fuisse omnino antiquata, neque in desuetudinem abiisse, si quis ostendendum sibi sumeret, Auctoribus & exemplis profecto abundaret. Immo neque Agnominibus caruisse videntur. Cedrenus sub Constantino Monomacho memorat *Ἀσάν τὸν λεγόμενον Κωφόν*, *Asanem appellatum Surdum*, quod idem est atque cognomento *Surdum*. Idem pariter sub Leone Basilii filio nominat *Νικήταν πατρίκιον τὸν τῆν ἰπωνυμίαν Σκληρὸν*, *Nicetam Patricium cognomento*, sive ut rectius loquar, additio nomine, sive Super nomine, appellatum *Sclerum*, idest

A *Durum*. Plura aggerere non juvat. A Graecis ergo Veneti Cognominum usum didicerint, aut ab antiquis Latinis acceptum retinuerint. Sed num Seculo Octavo & Nono haec ipsis fuerint, quae nostris nunc auribus sonant, an verò posteri potius gentem suam in antiquissimis suae Urbis Magnatibus se invenisse putarint, aliorum iudicium esto. Ego sine testibus ac tabulis affirmare aliquid, aut decernere non ausim. Illud quidem certum, saltem Saeculo Decimo non paucos e Nobilibus Venetis Nomini suo Cognomen quoque addidisse. Jam supra vidimus dilectis verbis *Vitalem Candianum* ab Ottone Magno memoratum. Ita in altero Diplomate Ottonis III. postea Augusti apud Dandulum, obviam se facit nobis *Johannes Ursolus, vel Urseolus*, Nuntius *Petri Ducis Veneticorum* Anno DCCCCXCII. Erat hic idem Venetorum Dux Petrus ex eadem Familiâ: ejus enim filium Ducem postea & ipsum Venetorum Petrus Damiani in Vita Sancti Romualdi appellat *Petrum Cognomine Urseolum, qui Dalmatici Ducatus gubernabat habenas*. Charta quoque Anni DCCCCLXXVI. apud eundem Dandulum exhibet nobis concordiam initam a Sicardo Comite Justinopolitano *cum Domino Petro Urseolo Veneticarum Duce &c. propter decessum Antecessoris Petri Candiani Ducis*. Adde Franciscum Sansovinum, qui Lib. 13. de Venet. Urbe, Placitum inquit habitum Anno DCCCCLVIII. *in Curte Palatii Domini Petro Duce Candiano*. Quod tamen rem conficere uberius potest, Charta ab Ughellio producitur Tomo V. Ital. Sacr. in Catalogo Patriarchar. Venet. quae si germana statuatur, & ab omni interpolationis suspicione absoluta, invictissime ostendit, Anno DCCCCLXXXII.

LXXXII. admodum familiaria Venetis eo tempore fuisse Familiarum Cognomina. Illi enim Chartae subscribit ingens Venetorum multitudo, exempli gratiâ *Baduarius Bragadino, Vitalis Graeco, Johannes Bembo, Dominicus Mauroceno, Dominicus Centareno &c.*

Praeter Venetos, ut haecenus vidimus, usos longe ante ceteros Italiae Populos Cognominibus, Joannes Villanius Lib. 4. Cap. 9. & seq. Historiar. auctor est, Florentinos quoque antiquis Seculis eadem Cognomina adhibuisse. Recenset etiam quamplurimas vetustas Familias, quarum non paucae illius aevo desierant. Sua Villanius, ut omnes norunt, literis consignabat circiter Annum MCCCXL. usque ad MCCCXLVIII. Quare ne ipsum quidem sat locupletem testem hac in re futurum nobis censeo. Prostant ejus Urbis & reliquae Tusciae Acta complura, aut adhuc in membranis scripta, aut jam evulgata, e quibus elucet, nequaquam ad majorem vetustatem assurgere Florentinae gentis Cognomina, quam reliquarum Urbium Italici Regni. Olim quoque, hoc est circiter Annum MCCCCKC. Peregrinus Priscianus, vir doctissimus inter Ferrarienses, quum Annales Ferrarienses scriberet, quorum partem, reliquis deperditis, Estensis Bibliotheca adservat, inquirebat, quales fuissent omnium antiquissimae Familiae Ferrariensis Urbis. Innuit autem Chartam conscriptam Anno DCCCCLXXIII. in qua memorantur *Guarinus Comes Ferraviensis, Athelardus filius Guilielmi, Petrus de Patria, Urso Judex, Johannes Dativus (idest Judex) Petrus & Stephanus Dativi, Arderatus & Rambertus Comites, Leo de Andrea Consul, Rosredo filius ejus, Leo Consul, Gregorius de Danie-*

le, Gregorius Consul, Petrus Consul filius Leonis Consuli, Asselmus Consul filius Raimbaldo, Paulus Consul, qui vocatur de Nastasia, Johannes, qui vocatur Cristini, Petrus, qui vocatur Bordellus, Johannes, qui vocatur Vassallo, Leo Romani, Johannes, qui vocatur de Bosio, Petrus, qui vocatur Stancarvio, Ignezo, qui vocatur Imbosemato, &c. Sunt haec, quae Cognomina videntur; sed quae tamen pro Cognominibus accipienda non esse reor. Jam vides a patris, aut matris nomine plerosque distingui. Alios Agnomen dignoscendos praebet, qualia profecto sunt *Bordellus, Imbosematus, Stancarvius &c.* Ceteros patria ibi memorata, ut cum Scholasticis loquar, identificat. Quare aliorum Italiae Populorum morem Ferrariensis quoque in assumendis nominibus Gentilitiis mihi videtur fuisse imitatus.

Jam verò palam fiat, unde Cognomina originem duxerint, & ad signandos unius Familiae homines deducta fuerint: quod in maximum humani commercii, ac Historiae commodum concessit. Et primo Nobilibus viris adhaerere Cognomentum antiquitus coepit a loco dominationis, quum parentes in filios & nepotes eandem ditionem transmitterent, & inde Populus certam appellationem sumeret internoscendae nobilis, ac potentis illius Familiae. Ita Christianissimis *Francorum Regibus* aut nullum Cognomen est, aut Cognominis loco est ipsius felicissimi Regni, cui a tot Seculis dominantur, magnifica appellatio. Nempe *la Casa di Francia* quum dicimus, continuo intelligimus illam omnium vetustissimam, ac celebratissimam, cui Francicum, sive Gallicum Regnum subest. Ita quum nominamus Augustissimam, ac nobilissimam *Austriacam*

cam Familiam, quae tot Caesares ha-
 stenus Romano Imperio dedit, atque
 utinam plures dare pergat, nihil al-
 liud significamus, quam Familiam
 illorum sublimium Principum, quae
 Ducatum, sive Archiducatum Au-
 striae a multis Seculis regit. Est au-
 tem plerumque vetustatis & nobili-
 tatis indicium, praecipue in Potent-
 iibus Cognomen, sive Gentilitium
 Nomen, a Provincia, Urbe, aut lo-
 co aliquo arcessere; saepe enim ac
 saepius inde perducimur ad agnoscen-
 dum, olim quoque easdem Provin-
 cias, Civitates, aut Loca earum Fa-
 miliarum ditioni subfuisse. Neque al-
 lia nomenclatura *Regiam Sabaudicam*,
 aut *Ducalem Estensem* a ceteris Fami-
 liis nunc secernit, nisi quod antiquis
 Seculis *Comites Sabaudiae* illa dedit,
 haec *Marchiones Estenses*. Et Princi-
 pes quidem Atestini, ut ostendi in
 Antiquitatib. Estensib., vel ante An-
 num a Christo nato Millesimum *Mar-*
chiones nuncupabantur, appellatione
 profecto parum nobis commodâ, quum
 non satis constet, cui Marchiae tunc
 dominantur. Ubi verò tandem ac-
 cessit praeclarissimo huic titulo sin-
 gularis nota ditionis *Estensis*, tunc
 sublata est omnis errandi occasio. In
 Germania & Gallia Principum ac

A nobilium Familiarum quamplurimae
 ex hoc fonte praeclarissimum suum
 Cognomen accepere, illudque reti-
 nent, si tamen inter Cognomina re-
 censendam ejusmodi honorificam ap-
 pellationem statuere fas est. Neque
 secus factum videas in Regno Nea-
 politano, ubi Magnatum Familiae ab
 antiquis tantum Comitibus aut Feu-
 dis Gentilicia Cognomina deducunt.
 B Illud etiam in Mutinensibus ac Re-
 gienensibus Familiis Nobilitate praes-
 tantibus olim cernere erat, ut de
 mihi notioribus loquar. Sed fateor,
 me heic in multas tenebras incurre-
 re: nam ut ut aliquibus revera Co-
 gnomentum a Feudis atque a ditio-
 nis alicujus loco obvenerit, plurimi
 C tamen se mihi passim offerunt, quos
 locus & patria tantum a ceteris se-
 crevit, sed quibus nulla ditio in ea-
 dem loca fuit. Porro quis sibi tri-
 buat in tanta temporum vetustate ac
 mutatione rerum commode haec pos-
 se distinguere? Exemplo erit Charta
 ad celebrem Comitissam Mathildem
 pertinens, quam authenticam vidi
 D atque descripsi ex Archivo Monacho-
 rum Vallis Umbrosae degentium in
 Coenobio Pistoriensi Sancti Michaë-
 lis in Furcule.

Mathildis Comitissae donatio facta Monasterio Sancti Salvatoris
 in Alpe Frontonis, Anno 1104.

I N nomine Domini nostri Jesu Christi.
 Anno ab Incarnatione ejus Mille-
 simo Centesimo Quarto, XIX. Calendas
 Februarii, Indicione XII. Domina Co-
 mitissa Matildis pro amore Dei, & a-
 nime suo remedio concessit atque donavit
 sex cœntre de terra, que sita est in Cur-
 te Pl.... Monasterio Sancti Salvatoris,
 sito Alpe Frontonis. Et si ulla in tem-
 Tom. VIII.

E pore ipsa, vel sui successore.... vel cau-
 sare de predicta terra contra suprascri-
 ptum Monasterium temptaverit, aut a-
 liquo ingenio molestare inceperit, vel a-
 licui dederit, aut contra datum aliquod
 fecerit, quominus predicto Monasterio ha-
 bere liceat, rem illam in duplum com-
 ponere predicto Monasterio suprascripta
 Domina promittit. Hoc actum est in pre-
 D d sencia

sencia Episcopi Motinensis, qui vocatur Dottus, & Archipresbyteri Bonuti, & Aldeprandi Primicerii de Civitate Pistoria. Et ad hoc rogati sunt testes Comes Albertus de Sabloneta, Ragimundus de Bagise, Ugo de Nonantula, Bernardus filius Imelde de Feroniano, Corvolus de Feroniano, Sisso de Bibianello, Wigelmus de Ferrariâ, Wido de Pisa, Bonitus Advocatus de Pistoria, Bernardus Beneventanus. Post penam autem solutam hoc scriptum in sua maneat firmitate.

Hoc actum est in Villa, que vocatur Carpenetum, que sita est juxta Civitatem Pistoriam.

MA	TIL
DA	DEI
GRA	SI
QID	EST

Subscripti.

Ego Adericus Judex intersui & subscripsi.

Ego Sigefredus Judex & Tabellio manu mea scripsi & post tradita complevi & dedi.

Episcopo Mutinensi, qui in Charta hac vocatur Dottus, nomen fuit Dodo. Heic autem habes Albertum Comitem de Sabloneta, quem titulus certus ditionis distinguit. Incertum est, an Ragimundus de Bagise (nunc Baise); Ugo de Nonantula, Sisso de Bibianello, & Corvolus de Feroniano (nunc Fregnano) iis locis Feudali titulo dominarentur, quum tamen multa sint, quae eos Comitissae Vassallos fuisse indicant, & Corvuli essent Capitanei de Fregnano, ut ex aliis Actis patet. Certum denique est, a sola patria

A discretos fuisse Bernardum filium Imeldae de Feroniano (ut diximus il Fregnano, provinciâ in Mutinensi Ducatu comprehensa) Wigelmum de Ferraria, Widonem de Pisa &c. Contra mihi nulla dubitatio est, quin dominationem in ea loca exercerent, unde Cognomentum traxere egregiae Mutinensium Familiae de Saxolo, de Rodilia, de Gomola, de Gandaceto, de Savignano, de Gorzano, de Varana, de Balugola, de Macreta, ut alias omittam. Clarissimum ipsum Montecuculorum Marchionum genus, quemadmodum nostris, ita & antiquissimis temporibus, hoc est Saeculo Christi Duodecimo decurrente, Castro Montiscuculi dominabatur, atque inter Capitaneos Feroniani celebre fuit. Ita in Regiensi Urbe nobiles Familiae da Canosa, de Sesso, de Folsano, de Dallo, de Carpineto, de Palude, atque aliae, a Castris sibi subjectis Cognomen sumere. Unde verò vetustissima ac celeberrima Rangonum Mutinensium progenies appellationem suam ceperit, nondum rescivi; neque enim heic ulla ratio habenda est fabularum, quas Franciscus Sansovinus in Libro de Origine Familiar. Illustr. Italiae, pag. 85. adfert de praeclarissimae hujus Familiae origine. Ego illam ex Germania in Italiam sub Friderico I. Augusto commigrasse opinor. Alibi in hoc ipso Opere Chartam produxi, in qua Anno MCLXVII. nobis occurrit Dominus Girardus Rangonus Imperatoriae Majestatis per Mutinae Episcopatum & Comitatum Legatus. Ita Anno MCLXVI. eidem Gerardo data est a Guelphone Duce Spoleti, Marchione Tulciae &c. investitura Curtis Gavassae, teste pergamena, quam Par. I. Cap. 30. pag. 290. Antiquitat. Estens. produxi. Confat

* Legendum Feroniano ex contextu Chartae Donationis.

stat autem ex Vita Sancti Meinwer-
ci Episcopi Paterbrunnensis Tom. primo pag. 539. Scriptor. Brunsvicens.
Leinbnitzii, extitisse olim Castellum
de Rangun: in Westphalia-ne, an in
Saxonia, videant alii. Quidni Ger-
ardus inde suum Cognomen in Ita-
liam advexerit? Ita aliorum Nobili-
um Cognomenta ex eorum patriâ,
aut ditionis loco profecta invenies.
Apud Gallos id praecipue factum,
atque hic usus adhuc apud Nobiles
constantissime conservatur: Raphaël
Volaterranus Lib. 22. Anthropologi-
ae, *Columnensium* originem inqui-
rens, de ea, inquit, *nil sane explo-
ratum. Auctorem tamen habeo, qui di-
cat eos ex Oppido Columna descendisse.*
Recte Volaterranus; neque enim e
Columna, quam in vexillis atque in
stemmate nobilissima illa gens detul-
lit, sed quidem ab Oppido Columna,

A cui olim imperavit, gentilicium ap-
pellationem sortita fuit. Audi Pan-
dulphum Pisanum in Vita Paschalis
II. Tomo. III. pag. 355. Rerum Ita-
licarum, qui circiter Annum MCIV.
haec tradit: *His diebus Petrus de Co-
lumpna, Cavas scilicet Oppidum de ju-
re Beati Petri, invaserat: sed dum a-
liena contumaciter retinere nititur, tur-
piter amisit & Propria. Egressus Urbe
Dominus Papa Cavas recepit. Columpna
& Zagarolum, Oppida Juris Ipsius,
sapienter expugnata, prudenter sunt ca-
pta. Majori in lumine res collocabi-
tur, si duas Chartas proferam e MSto
Codice Cencii Camerarii, quum in-
de non solum eadem veritas eluceat,
& Columnensibus restitutum postea
fuisse Oppidum illud ediscamus, sed
etiam praestantissimae gentis poten-
tia Saeculo XII. luculentius intelli-
gi possit.*

Eugenius Papa medietatem Civitatis Tusculanae, & Castra
quaedam emit ab Oddone de Columna, Anno 1151.

IN nomine Domini. Anno Incarnatio-
nis Dominicae Millesimo Centesimo
Quinquagesimo Primo, Indictione XV.
Mense Decembrio die X. Septimo Anno
Pontificatus Domini Eugenii III. Pa-
pae. Ego Oddo de Columna, consentiente
fratre meo Carlidonio, propria & spon-
tanea mea bona voluntate trado, & ju-
re proprietario concedo tibi Domino Ber-
nardo Cardinali Sancti Clementis,
recipienti nomine & mandato Domini
Papae Eugenii Tertii, ad partem Ec-
clesiae Romanae, ex contractu permuta-
tionis medietatem totius Tusculanae Ci-
vitatatis, & Arcis ipsius Civitatis, cum
omnibus pertinentiis, & finibus & ap-
pendiciis suis, & accessionibus & in-
gressionibus & exitibus suis: cum ter-
ris cultis & incultis, pascuis, pratis,

D silvis, fontibus, rivis, paludibus, &
domibus urbanis & suburbanis, vinetis,
olivetis, castagnetis, & cum omni do-
minio & guidonatico. Et omne jus &
omnem actionem, quam in predicta Ci-
vitate & ejus pertinentiis ex successione
Parentum meorum habere videor, do &
trado tibi cum omni suo districto, ad
habendum, tenendum, possidendum, fru-
endum, & quicquid Dominus noster Papa
Eugenius, sui que Catholici successores fa-
cere inde voluerint, faciendum. Item
concedo tibi praedicto Domino Bernardo
Cardinali Sancti Clementis ad partem
Domini Papae Eugenii III. & praedi-
ctae Romanae Ecclesiae, ob praedictam
permutationem, Montem Porculi, cum
omnibus suis pertinentiis, exceptis Ter-
ris de Columna, & Terris de Zagarolo.

Insuper pro suprascripta permutatione do
 & concedo tibi suprascripto Domino Ber-
 nardo Cardinali ad partem suprascripti
 Domini Papae & praedictae Romanae
 Ecclesiae, omnem actionem & exceptio-
 nem, & omne jus, quod ego praedictus
 Oddo de Columna cum fratribus meis ha-
 beo in Castro Montisfortini, quod meum
 est ex permutatione, quam pater meus
 cum patre Tholomei fecit, & pater suus
 violenter, & dolo malo * possessione praedicti
 Montisfortini patri meo abstulit. Omnem
 igitur, ut praedixi, actionem & omne jus,
 quod ad recuperandum praedictum Castrum
 Montisfortini, & ejus districtum habeo, tibi praedicto Ber-
 nardo Cardinali ad partem praedicti Do-
 mini Papae & praedictae Romanae Ec-
 clesiae, ex causa praedictae permutatio-
 nis cedo & trado & tribuo. Pro qua
 permutatione & cessione & traditione
 ego Oddo de Columna accepi a te Do-
 mino Bernardo Cardinali, ut dixi, San-
 cti Clementis, & mandato praedicti Do-
 mini Papae totum Castrum Trebani pro-
 prietario jure, & centum decem Libras
 Denariorum Papiensium, & centum qua-
 draginta Libras Denariorum Lucensium.
 Quam meam permutationem, & omnium
 praedictarum veram traditionem & ces-
 sionem, sicut supra legitur, ratam ha-
 bere, minimeque corrumpere, & ab omni
 persona omni tempore defendere, me,
 meosque successores promitto. Quod si
 omnia, sicut praedictum est, non fece-
 rimus & non observaverimus, obligo me,
 meosque successores, & per stipulationem
 spondeo nomine poenae duplum suprascri-

A praetere rei, quam tibi trado, praestare ti-
 bi, qui supra Cardinali Sancti Clemen-
 tis ad partem praedicti Domini Papae
 Eugenii, & praedictae Romanae Ec-
 clesiae: & poenam solutam omnia, quae su-
 perius leguntur, firma & illibata per-
 mancant.

B Actum prope Castrum Fluminariae in
 Ecclesia Sanctae Mariae, praesentibus
 bonis hominibus, quorum nomina sub-
 tus leguntur. Quia in tali ordine scribere
 rogavi Dominum Johannem Notarium ad
 futuram rei memoriam.

Docibilis, testis rogatus.

Gottifridus Montiscelle, testis rogatus.

Johannes Runtio de Rajano, testis
 rogatus.

Donnellus, testis rogatus.

Malavolta, testis rogatus.

C ¶ Ego Johannes Signinus Notarius
 sanctae Romanae Ecclesiae scripsi, &
 tale signum feci.

D Praedictae etiam permutationi assen-
 sum praebuit Gregorius Paschove, An-
 no Dominicae Incarnationis, & Indi-
 ctione suprascripta, die XVII. Mensis
 Decembris, praesente me Johanne supra-
 scripto Notario, & praesentia Docibilis
 Dapiferi Domini Papae, & Johannis
 Runtionis, & Donnelli, rogatorum te-
 stium.

E Actum est autem hoc in Domo San-
 ctae Luciae juxta eandem Ecclesiam, &
 rogatu praedicti Gregorii Paschove haec
 scripsi ego Johannes Notarius Signinus
 Domini Papae Scriiniarius, & tale si-
 gnum feci.

Oddonis Frangipanis Charta, per quam juri pignoris, quod sibi erat
 in Civitatem Tusculanam, renuntiat, Anno 1152.

I N nomine Domini. Anno Dominicae
 Incarnationis Millesimo Centesimo
 Quinquagesimo Secundo, Indictione Pri-

ma, Mense Decembris XXIX. Septimo
 Anno Pontificatus Domini Eugenii III.
 Papae. Ego Oddo Frajapanis presbiter

me recepitse triginta Libras Denariorum Papiensium a Domino Bernardo Cardinali Sancti Clementis, mandato Domini Eugenii Papae III. solvente, pro omni jure pignoris Tusculanae Civitatis, quam ab Oddone de Columna intus & foris habebam & possidebam. Promitto etiam tibi praenominato Domino Bernardo Cardinali Sancti Clementis, vel alii nomine sanctae Romanae Ecclesiae accipienti, reddere instrumenta pignoris, quae a praenominato Oddone de Columna accepi, si aliquo tempore invenire potero: quod si non fecero, ipsa instrumenta pignoris nullius momenti sint, & hoc omni tempore in sua firmitate permaneat. Haec omnia, quae supra notantur, rata habere, minimeque corrumpere me, meosque successores promitto. Quod si non fecero, & omnia, quae supra dicta sunt, non observabo, obligo me, meosque successores tibi Domino Bernardo Cardinali Sancti Clementis, tuisque successoribus, recipienti pro Ecclesia Romana, poene nomine quadraginta Libras Denariorum Papiensium. Soluta poena Chartula in sua permaneat firmitate. Unde hi sunt testes:

Docibilis Dapifer, testis rogatus.

Johannes Runtio de Rajano, testis rogatus.

Donnellus, testis rogatus.

* Ego Johannes Signinus, sanctae Romanae Ecclesiae Notarius, rogatus scripsi, & tale signum feci.

Animadvertite, qui tunc foret ritus Romanae Curiae. Ab Incarnatione numerabatur Annus, & nihilominus a Kalendis Januarii illius exordium ducebatur. Indictio autem adhuc a Septembri Mense suum cursum capiebat. Atque ea quidem, quae hactenus differui, usum habitura sunt in exploranda origine Nobilium Familiarum praestantium Mediolani, exempli gratia de Castillione, de Carcano,

A de Marliano, de Landriano, de Arciango, de Rhaude, de Brago, de Buis, seu de Buiso, de Turre, quae ex Gallia Mediolanum se contulisse fertur, &c. Illud tamen non omittendum, multas esse ubique Familias, praesertim in vulgo, quibus Cognomen a loco aliquo accessit, non quoddam olim ibidem dominantur, sed quod inde egressi illorum Majores pro Cognomine patriam sumserint. Nam & antiquitus non paucos a ceteris distinguebat locus nativitatis aut incolatus.

B
C
D
E
Secundò fuere Cognomina, quibus originem dedit proprium alicujus Nomen. Quod contigit, quoties filii, ut suam ab aliis stirpibus progeniem distinguerent, nomen Patris, aut Matris, uti jam vidimus, proprio suo adjungebant. Quod si celebris erat fama, aut potentia parentum illorum, pergebant etiam Nepotes & posterius nomen primi illius parentis Cognominis loco adhibere. In Charta Lucensis Archiepiscopi, scripta Anno Christi DCCCCXC. Farolfus & Teudegrimus, filii quondam Farolfi ab Adalongo Episcopo Lucensi quosdam agros libellario titulo accipiunt. In tergo pergamenae antiquis characteribus scriptum legitur: Datum Farolfo & Teudegrimo germanis quondam Farolfi, de quibus descendunt Lambardi quidam de Sancto Miniato, scilicet Cavalca Lambardus & filii, scilicet Arigertus Vicecomes Episcopatus in Tempiano, & Tojano, & Cornuli, & ejus finibus. Et vocantur modo filii Farolfi: & est Feudum eorum. Animadvertite vocem Lambardi pro Lombardi, qua Nobiles olim designabantur, uti jamdiu monuerat vir singularis judicii Camillus Peregrinus. Ita in tergo alterius Chartae scriptae Anno Primo Domini nostri Karoli Regis, Septimo Kalendas Octobris, Indictione XIV. idest

Anno DCCCLXXX. legitur: *Habent in Feudum Lambardi de Ghezano Valisbræ.* Sed nunc audi Ricordanum Malaspinam, qui in Histor. Florent. Cap. 34. Tomo VIII. pag. 903. Rer. Italicarum, haec habet: *Ancora erano venuti ad abitare a Firenze la schiatta de' Figiovanni: e questi furono antichissimi e gentilissimi uomini ricchi in Firenze.* Hoc est, *Filii-Johannis* appellabantur isti ab aliquo illustri Viro, cui *Johannes* nomen fuit, descendentes. Subdit Malaspina: *Di questa Famiglia n' uscirono e discesono più Famiglie per innanzi, siccome furono Figli-neldi, Firidolfi &c.* Nimirum quum in plures lineas horum deinde profapia accreyerit, e stipitibus suae lineae Cognomen suum unaquaeque accepit, ita ut hi *Filii-Ghineldi*, illi *Filii Ridolfi* nuncuparentur. Eadem e Malaspinâ mutuatus Joannes Villanius, in suam Historiam intulit. Ita & alibi memorantur *i Fisanti*, hoc est *Filii-Fanti*, & *i Figlioli Petri &c.* Eundem ritum Angli quoque & Sueci alicubi retinent. Par autem exemplum nostra haec regio olim dedit, nempe *Filios Manfredi*, unde egregiae celebresque Familiae procreatae sunt, nempe *Piorum*, olim *Carpî Dominorum*, & adhuc *Principis titulo utentium*, *Picorum*, quondam *Mirandulae dominantium*, uti & *Papazzonum*, *Fantium*, *Padellarum*, praesertim verò *Mansfredorum* in Civitate Regiensi illustrium *Marchionum*, atque aliae, quae aut defecere, aut opibus attritae infimum nunc locum tenent, quanquam adhuc privilegiis & appellatione *Filiorum Manfredi* sub *Mutinae Serenissimis Ducibus* fruuntur. In antiquis Regestis Reipublicae Mutinensis legitur *Custadinantia Mutinae*, quam Anno MC-LXXIX. jurarunt *filii Manfredi*, vi-

delicet *Pius*, *Passapuntus*, *Mansfredinus*, *Infans*, *Albertus de Borzano*, *Mansfredinus de Pizo*, seu de *Pico*, & *Guidetus*. Et quidem *Pii* perpetuo uti *Cives Mutinenses* sese habuere, atque ab aliis quoque sunt habiti. In *Colletaneis Prisciani* Anno MCCLXIII. *Landulfus Dei gratiâ Monasterii Sancti Silvestri de Nonantula Abbas* investivit jure honorifici *Feudi Dominum Bernardinum Padellam*, *Dominum Guidonem Domini Falsagrati*, *Dominum Albertinum & Dominum Constantinum de Padobis*, *Dominum Philippum & Dominum Albertinum filios Domini Azolini*, *Dominum Anzolinum & Dominum Johannem de Bonifatiis*, *Dominum Mansfredum & Dominum Ariverium Belablonda*, *Dominum Matthaeum & Dominum Paganellum de Papazonibus*, *Dominum Mansfredum*, *Dominum Gerardum*, *Dominum Leonardum & Dominum Bernardinum de Piis*, *Dominum Nicolaum de Prendepartis*, *Dominum Rainerium*, *Dominum Mansfredum*, *Dominum Uoricum*, & *Dominum Gerardum de Fante*, de *FILIIS MANFREDI*, de omni & toto eo, quod ipsi & sui *Majores* tenuerunt in *Feudum a Monasterio Nonantulano*. Videlicet de tota *Curia*, *districtu*, & *Curte Curtilis*: de tota *Curia*, *districtu*, & *Curte Gavelli*: de *Santo Martino in Spino*: & de eo, quod habuerunt sui *Majores*, & habent ipsi in *Curia Sorbariae*, & in *Curia Ronchali*, & in *Curia Sancti Felicis &c.* Ecce in quot ramos diffusa jam fuerat arbor *Filiorum Manfredi*; & nihilominus heic nulla mentio est *Mansfredorum* & *Picorum*, qui tamen in aliis *Chartis* conspiciendos se praebent, ac potissimum in *Charta Anni MCCCXLVIII.* apud praeclaudatum *Priscianum*. Ibi divisio legitur facta inter *domos & casales de Filiis Manfredi*, scilicet de *Piis*, de *Pizis* de

de la Mirandola, de Papazonis, de Manfredis, de Pedochis, de Azolinis, de Padellis, de Fante. Sed quando nam, petat aliquis, Manfredus iste tot filiorum sator in vivis fuit? Mi-

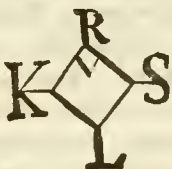
A randulae se mihi obrulit Diploma Caroli Magni, quod subinde in Archivum Estense inlatum, nunc in publicum diem est efferendum.

Praeceptum Caroli Magni Augusti, quo Manfredum Langobardum Civem Regiensem restituit in possessionem omnium fortunarum suarum, Anno 808.

IN nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti. Karolus serenissimus Augustus a Deo coronatus, pacificus Imperator, Romanum gubernans Imperium, qui & per misericordiam Dei Rex Francorum & Langobardorum. Notum sit omnium fidelium nostrorum magnitudini, praesentium scilicet & futurorum, qualiter nos Deo favente, & sanctorum Principum Apostolorum merita inter... Regnum Langobardorum adquestrivimus, & pro credendis aliquos Langobardos foras Patriam in Francia ductos habuimus, quos in postmodum ad deprecationem dilecti Filii nostri Pippini gloriosi Regis ad Patriam remisimus, & eorum legitimam hereditatem, quam habuimus, in scripto revocatum reddere aliquibus iussimus. Ex quibus unus ex illis nomine Manfredus de Civitate Regia ad nostram accedens clementiam, serenitati nostrae petuit, ut per Praeceptum auctoritatis nostrae omnes res quascumque tunc temporis iuste & rationabiliter in hereditate legitima possidere videbatur, quan-

B do in Francia ductus est, & Nos ei in postmodum reddere iussimus, denuo plenissima deliberatione redere & confirmare deberemus. Cujus petitionem denegare nolumus, sed pro mercedis nostrae augmentum, & aelimosina antedicti Filii nostri ita concessisse, & in omnibus confirmasse cognoscite. Praecipientes ergo iubemus, quod perpetualiter circa eum manere volumus, ut quandiu Nobis ac dilecto Filio nostro fideliter deservierit, omnes res, ut diximus, proprietatis suae, undecumque tunc tempore iusto tramite vestitus fuit, quando in Francia per iussionem nostram ductus est, & nos ei in postmodum reddere iussimus, deinceps per hanc nostram auctoritatem iure firmissimo teneat atque possideat: ut vel quidquid exinde facere voluerit, liberum in omnibus persruatur arbitrium. Et ut haec praecipio atque confirmatio nostris futurisque temporibus inviolata permaneat, manu propria subitus corroborare decrevimus, & de anulo nostro sigillari iussimus.

Signum

Domni Karoli piissimi ac serenissimi Imperatoris.

Locus Sigilli & cerei deperditi.

Hado ad vicem E..... anibaldi scripsi & subscripsi.

Data

Data XVI. Kalendas Augustas, Anno VIII. Christo propitio Imperii nostri, & XL. Anno Regni nostri in Franciâ, & XXXVIII. in Italia, Indictione Prima.

Actum Aquisgranî Palacio nostro in Dei nomine feliciter. Amen.

Praefert pergamena Diplomatis hujus Notas fere omnes germani atque autographi Privilegii, videlicet characteres illi convenientes aevo, & signa Cancellariae Imperialis, locum quoque Sigilli cerei deperditi. Unum tamen restat, quod suspicionem falsi ingerit. Nimirum consentit quidem *Annus Octavus* Imperii Caroli cum *Indictione Prima*. Congruit & *Annus Quadragesimus* Regni Francici: sed *Annus Trigesimus octavus* Regni Italici a recta Chronologia discordat, quum Anno DCCCVIII. decurreret *Annus Trigesimus Quartus*, non vero *Trigesimus Octavus*: Ad haec ultra morem subtilis mihi visa est eadem Pergamena. Quare dubius haerere cogor, atque opinari, tutius petendum esse a Saeculis posterioribus *Mansfredum*, *Piae*, *Picae*, *Papazonae*, *Pedochae*, aliarumque Familiarum propagatorem. Fuit revera & alter *Mansfredus* vivente Comitissâ Mathildâ, cujus filio *Ugoni* ipsa in Feudum concessisse traditur *Curtens Quarantulae cum Castello Mirando*. Tabulas evulgavit Contolarius in Monumentis Comitissae Mathildis; quas tamen non unam ob causam spurias arbitror. Verùm minime his opus est ad statuendum, floruisse sub Mathilda Comitissa *Ugonem* filium *Mansfredi*: ipse enim testis adfuit pluribus ejusdem Mathildis contractibus, uti ex monumentis a supra laudato Abbate Bacchinio productis constat; quibus Chartam adde a me editam supra in Dissertatione VI. de *Marchionibus*, ubi occurrunt *Alberus* & *Hugo filii Maginsre-*

A di, seu *Manfredi*, Anno MCXIII. in comitiva ejusdem Comitissae Mathildis; ita ut vix falli possit, qui *Ugonem* illum censeat, Mathildae fuisse Vassallum, quemadmodum videtur & *Opizo de Gonzaga*, ibi pariter saepe memoratus, a quo nobilissimam gentis *Gonzagae* sobolem produisse antea sum opinatus in Praefatione ad *Historiam Mantuanam Platinæ*, Tomo XX. *Rer. Italicarum*. Quum ergo *Mansfredus*, sive *Maginsfredus* *Ugonis* illius pater Saeculo Undecimo floruerit, suspicandi locus est, ab illo potius *filios Manfredi* descendisse, ejusque Nomine pro Cognomine posteros usos fuisse, donec in plura capita propagati, ut unam ab alterâ lineam distinguerent, nomina subsequenterum Magnatum, hoc est *Pii*, *Pici*, *Papazzonis*, & aliorum, in proprium Cognomen assumsere. Neque ab alio fonte, quàm a Nomine parentis in Cognomentum converso, complures *Neapolitanae* & *Florentinae* Familiae olim gentilicium appellationem traxisse videntur, cujusmodi fuere *Costanzo*, *Agnese*, *Andrea*, *Pandone*, *Matteo*, *Daniele*, *Vincenzo*, *Alessandro* &c. aut *Uberti*, *Ubertini*, *Alberti* *Comites*, *Guidones* *Comites*, *Girolami*, *Donati*, *Tedaldini*, *Philippi*, *Rudulphi*, *Alberici*, *Cipriani*, *Lamberti*, *Tebaldi*, *Avignucci*, atque alii: neque enim omnes recensere oportet, uti neque in aliis Italiae Civitatibus ejus rei exempla perquirere. Praeterire tamen non possum clarissimam *Ursinorum* Familiam, illustre videlicet *Romanæ Urbis* ornam-

mentum, quae Summos non semel Ecclesiae Pastores, & nuper etiam Benedictum XIII. Pontificem Maximum dedit. Raphaël Volaterranus Lib. 22. Anthropolog. (Petrarchâ etiam in testem advocato, jure-ne, is viderit) Ursinae gentis originem ab Anno Christianae Aerae DLXXX. deducit. Inde ipse, aliique post ipsum, Familiam hanc vel in remotissimis Saeculis splendidissimam nobis exhibuere, fabulis fabulas (sit verbo venia) contextentes. Ego, quae certa habeo, tantum proferam: neque enim dubiis documentis, eoque minus mendacio praestantissima illa gens indiget, ut in Orbe nostro lucidissime effulgeat. Meâ ergo sententiâ non ab Ursinis sub Romana Republica florentibus, neque ab Urso in eorum Vexillis picto, sed ab *Urso* quodam Nobili Viro *Ursina* Gens appellationem suam traxit, nomine illius sensim in Cognomen converso. Proinde antiquis temporibus *de filiis Ursi* eorum progenies appellabatur. Ex hac Familia primus in Romanum Pontificem adlectus est Anno MCXCI. Hyacinthus Sanctae Mariae in Cosmedin Diaconus Cardinalis, qui *Caelestini III.* nomen assumpsit. Diu, atque ab ipso Baronio ignoratum est, hunc ex *Ursina* Gente procreatum fuisse, quod in antiquis Catalogis duntaxat appelleretur *filius Petri Bobonis*. Sed nunc res extra controversiam posita est. Audi Auctorem Vitae Innocentii III. quem Caelestinus habuit Successorem, Tomo III. pag. 564. *Rer. Italicarum*. Narrat ille seditiones Anno MCCVIII. Romae excitatas, quarum inventores & auctores fuerunt *Filii Ursi*, quondam *Caelestini Papae Nepotes*, de bonis Ecclesiae Romanae ditati, hac occasione duntaxat, quod inter domum *Petri Bobonis*, ex qua ipsi per Patrem descenderant, & Tom. VIII.

A *domum Romani de Scorta, ex qua Dominus Papa per Matrem descendit, veteres aemulationes fuerunt.* Infra is addit, *captam quamdam Turrim Filiorum Ursi, propter injuriam perpetratam &c.* Ad hujus gentis decus accessit Anno MCCLXXVII. *Nicolaus III.* Romanus Pontifex, vir celebratissimus, ex *Ursinorum* progenie natus, & in ipsa ditanda & extollenda minime postea parcus. In Vita *Caelestini V. Papae* a *Jacobo Sancti Georgii* ad *Velum Aureum Cardinali*, circiter Annum MCCCXIII. scripta, Tomo III. pag. 622. *Rer. Italicar.* editâ, haec de *Matthaeo Rubaeo Cardinali Ursino* habentur:

B
C
D
----- *genuit quem Nobiles Ursae Progenies, Romana Domus, veterataque magnis Fascibus in Clero, pompasque experta Senatus: Bellorumque manu grandi stipata parentum; Cardines apices, necnon fastigia dudum Papatus iterata tenens.*-----

E En rursus indicari vides duos ex *Ursina* gente Pontifices Romanos, hoc est, *Caelestinum III.* & *Nicolaum III.* Haec autem *Ursae* progenies appellatur Cardinalis ille *Ursinus*. Fortasse scriptum fuerit *Ursi* progenies. Haec olim ejus Familiae nomenclatura usitatior. Sallae quoque seu Sabae *Malaspinæ* in *Chronici Siculi* Lib. 3. Cap. 20. Tomo VIII. pag. 835. *Rer. Italicarum*, nominantur ad Annum MCCLXVII. *Dominus Neapoleon*, & *Matthaeus frater ejus de Filiis Ursi*, ambo subinde Cardinales. Eidem quoque memoratur *Dominus Rainaldus de Filiis Ursi*. Nam vel ad ea usque tempora multi Romanorum Nobilium Patris mentione facta duntaxat sese

designabant. Refert Cardinalis Baro-
nius ad Annum Christi MCLXXXVIII.
Chartam concordiae initae inter Cle-
mentem III. Papam, & Senatum Ro-
manum. Sed Nomina Senatorum in
Codice, quo ille usus est, desidera-
bantur, eaque a me restituta fuerunt
ope Codicis Estensis in Tomo III.
Rer. Italicarum. Verùm nunc decre-
vi tabulas easdem e MSto Codice

A Estensi desumptas, integras ac emen-
datiores evulgare, in quibus animad-
vertas, *dare Senatoribus Presbyteria con-
suetas*, nihil aliud fuisse, quàm *Donati-
va*, quae Summi Pontifices inter-
dum distribuere Magistratibus Roma-
norum consueverunt, uti supra osten-
di in Dissertatione III. de *Roman.
Imper. electione*.

B

Concordia inter Dominum Papam Clementem III. & Senatores,
Populumque Romanum, super Regalibus & aliis
Dignitatibus Urbis, Anno 1188.

S Anclissimo Patri & Domino, Cle-
menti, Dei gratiâ Summo Ponti-
fici & universali Papae, *Senatus Po-
pulusque Romanus salutem, & fidele
cum subiectione servitium. Dignitas Se-
natus, Populique Romani in optimum
statum roboratur, & Reipublicae ni-
mium confert, si pacis concordiam inter
sacrosanctam Ecclesiam, & inclytam Ur-
bem firmiter stabilitam ad posterorum
memoriam solemniter scripturarum exaratio-
ne reducamus, ne fortè per negligenti-
am (a) vel secordiam inaeestimabilis pa-
cis veritas temporis lapsu depercat; quae
suae excellentiae praerogativa ab omni-
bus est tam colenda, quàm perpetuis tem-
poribus observanda. Per abundantiam
namque pacis, (b) auxiliante Deo Pa-
tre crescit defensio; & Ecclesiae Roma-
nae, atque Urbis egregie dignitas conser-
vatur illaesa. His agrorum fertilitas
procreatur, quae in usum humanae vi-
tae multiplici commoditate porrigitur;
per quam equidem nobis & vobis, ce-
terisque illam conseruantibus utilitates
& lucra generantur quamplurima, &*

hostibus nostris vestrisque male merenti-
bus digna praeparantur exitia. Proinde,
piissime in Christo Pater, & Domine,
C tenores ejusdem Pacis ad perennem rei
memoriam per praesentem Senatoriae di-
gnitatis paginam (c) de certo amplissimi
Ordinis Sacri Senatus, & aliorum quam-
plurimorum tam Sapientum quam mul-
torum Prudentum virorum consulto du-
ximus roborandam, & vobiscum taliter
componendam. Videlicet, ad praesens
reddimus vobis Senatum, & Urbem, ac
D Monetam. Tamen de Moneta habebimus
terciam partem, sicut inferius continetur.
Item Ecclesiam Beati Petri absolutam
reddimus, & Episcopatus, & alias Ec-
clesias obligatas pro guerra reddimus ab-
solutas hoc modo, quod de tertia parte
Monetae, quam Senatus habebit, singu-
lis annis exonerentur, donec tota pecu-
nia, pro qua (d) obligata sunt, solvan-
tur: & sicut fors minuetur, ita mi-
nuantur usurae pro rata parte. Reddi-
mus omnia Regalia tam infra quàm ex-
tra Urbem, quae tenemus, praeter Pon-
tem Lucanum, quem tamen (e) non re-
futatis

E

(a) Alter Codex Estensis habet: seu discordiam inaeestimabilis.

(b) auxiliante Deo Patriae crescit

(c) decreto

(d) obligatae sunt,

(e) non refutatis. Et de his, quae

futatis his, quae alii tenent, non faciemus vobis contrarium. De Capitaneis similiter, (f) salvo quod ex eis infra scriptum est. Defendemus omnes dignitates & honores Urbis ad opus & utilitatem vestram & Romanae Ecclesiae. Et tam nos Senatores quam alii Senatores, qui erunt per tempora, singulis annis jurabimus fidelitatem & pacem vobis & Successoribus vestris, sicut consuetum est. Et faciemus, quod omnes perdentes, susceptis emendationibus, sicut concordatum fuerit, faciant inde refutationem per publicum Instrumentum vobis, Successoribusque vestris, & Romanae Ecclesiae. Et quocumque modo Tusculanum dirui contigerit, nihilominus omnes possessiones & tenimenta ejus intus & extra (g) cum omnibus bonis & rebus eorum sint in jure & potestate Romanae Ecclesiae. Vos autem dabitis Senatoribus, qui erunt per tempora, Beneficia, & Presbyteria consueta: item Judicibus, Advocatis, Scriniariis & Romano Pontifice ordinatis, & Officialibus Senatus Presbyteria consueta dabitis. Deperdentibus autem res eis ablatas per Mafnadam Romani Pontificis, & Forisfactores, & Tusculanenses per guerram, sicut promissum est a vobis per concordiam, emendabitis, salvis exceptionibus a vobis factis; quibus (h) deperdentibus observabitis conventiones a vobis factas, sicut cum eis convenistis; & deperdentes observabunt vobis conventiones ab ipsis factas, sicut vobiscum convenerunt.

Et dabitis singulis annis pro restoratione murorum bujus excellentissimae Urbis centum Libras honorum Provenientium. De Tusculano scilicet, quocumque

A modo ad manus nostras devenerit. Infra dimidium annum omnes muros, & Carbonaria Civitatis, & Roccae Tusculani, & Suburbiorum dabitis nobis ad diruendum, quos & quae numquam reficietis, nec refici facietis in vita vestra: retentis & salvis tam vobis quam Successoribus vestris, & Romanae Ecclesiae, omnibus possessionibus, tenimentis, & pertinentiis ejusdem Tusculani intus & extra, cum hominibus rebusque eorum. Quod si hinc usque ad Kalendas Januarias dictum Tusculanum ad manus nostras non venerit, tunc excommunicabitis Tusculanos: & per fideles vestros de Campania & de Romania cogetis eos perficere de Tusculano, quod dictum est supra, cum adiutorio nostro.

C Propter hoc autem nos Senatores Pacem & securitatem vobis, & Episcopis, & Cardinalibus, totique Curiae vestrae, & euntibus ad Curiam, & moram facientibus & redeuntibus jurabimus, salvis justitiis Romanorum, quas petent bona fide, sine malitia. Et insuper vos eligeris per singulas Contradas universarum Regionum Urbis decem Viros sine malitia, de quibus nos Senatores faciemus (i) vobis jurare vestrisque hanc Pacem, cum Beneficiis, quae a Romana Curia habere consueverunt. Et si plures hanc Pacem jurare voluerint, nos Senatores permittemus. Si ad defensionem Patrimonii Beati Petri Romanos vocaveritis, ipsi ibunt cum expensis, quas praedecessores eorum a Romana Curia habere consueverunt. De Capitaneis sit salvum Urbi & Populo Romano quidquid ab eis (k) conventum est, & permissum Romae per scriptum & juramenta, ac plenarias, & stararias, ac praecoones:

E e 2

sal-

(f) salvo jure, quod

(g) cum hominibus & rebus

(h) quibus deperdentibus

(i) vobis jurare quinque hanc

(k) conventum & promissum est Romae per scriptum & juramenta, & plenarias, & stararias, ac praecoones salvâ

salva proprietate Romanae Ecclesiae, quam de Praenestina Civitate habet, & salvo hominio Capitaneorum, quod debent vobis & Romanae Ecclesiae. (l) Tibur non recipietis ad detrimentum, & damnum Urbis; sed si Tiburtinos impugnaverimus, non facietis nobis contrarium. Monetam facietis fieri intra Urbem, ubi vobis placuerit: de qua tertiam partem dabitis Senatoribus per tempora. Si nos praecepto vestro guerram alicui fecerimus, & propter hoc nobis alicui contrarium fecerit, iuvabitis nos inde, atque defendetis (m) cum adiutorio nostro. Omnia supradicta vos, & universi Episcopi, & Cardinales Romanae Ecclesiae, & pro vobis, & Successoribus vestris (n) promittetis observare Senatui, Populoque Romano in perpetuum. Et nos Senatores & universus Populus Romanus promittimus pro nobis, & Successoribus nostris, omnia ista observare vobis, & toti Curiae, (o) Successoribusque vestris in perpetuum. Haec omnia bona fide, & sine fraude ab utraque parte observentur. Ut autem compositio ista perpetuis temporibus illibata consistat, eam decreto Senatus confirmamus, & praesentis scripti patrocinio communimus. Auctoritate itaque Omnipotentis Dei, & Magnificentissimi Ordinis Senatus Edicto firmiter praecipimus, ut nullus noster Concivis, amicus, vel fidelis contra haec, (p) quae perscripta & firmiter stabilita sunt, a liquo modo venire praesumat, si amorem & bonam nostram voluntatem habere desiderat: alioquin iram Amplissimi (q) Senatorii, & metuendi Populi Romani gravissime incurvat & odium.

Actum XLIV. Anno Senatus, Indictione sexta, mense Martii die ultimo;

A jussu Senatorum Consiliavorum, Angeli Ser Romani de Pinca: Bobonis Stephani ac Octaviano: Petri Stephani de Transiberim: Romani Senebaldi: Rainerii Rainaldi de Ramucio: Johannis de Schinando: Casari Bartholomaei: Petri Nicolai: Fusconis de Berta: Bubonis Donnae Scottae: & Ilperini Domnici. Et Senatorum, Stephani Contebrae: Petri Berardi: Centii Muti: Johannis Centii: Guidonis Bobonis: Johannis Leonis: Johannis Parentii: Gregorii Malebranchae: Guidonis Roffredi: Jordani de Ponte Sancti Petri: Oddonis Caputseri Romani: Johannis de Flajano: Petri Johannis Adae: Centii de Gulserano: Stephani Judicis: Nicolai Buccaemazi: Gerardi Petri de Gerardo: Jaquinti de Tosto: Piscionis Nicolai: Johannis Sazenis: Johannis Guidonis de Papa: Petri de Gerardo: Johannis Bartholomaei: Johannis Centii: Benonis Petri de Octaviano: Vitalis Pauli: Franconis Stephani: Petri Lazonis: Cuntebrae: Petri de Gregorio: Petri Berardi de Blanca: Rainonis Buccaenuzae: Octaviani Johannis de Octaviano: Johannis Plage: Johannis Buccaemazi: Jordani Oddonis: Centii de Bertranno: Silvestri Petri Artonis: Johannis Scriniarii: Bartholomaei Ciconnis: Nicolai de Antonio: Johannis Astulfi: Angeli Romani de Johanne: Astaldi de Transiberim: Johannis Gulserami: Matthaei Mecuminpugna: Jacobi Oddonis Franconis.

E Vide quot Romanos Proceres una patris appellatio alterum ab altero distingueret. Qui inter eos Guido Bobonis appellabatur, patruus fortasse fuit Hyacinthi Cardinalis Urfini, qui in Cathedra Romana tribus post annis

(l) Tiburtinos non recipietis

(m) cum adiutorio vestro.

(n) promittitis, & infra promittimus

(o) omnibusque Successoribus vestris

(p) quae praescripta &

(q) Senatus, &

annis Caelestini III. nomen assumpsit; ei enim, ut supra vidimus, pater fuit *Petrus Bobonis*. Sub ipso Caelestino inter Urbis Senatores, Urfinos

A nobis prodet altera Charta nondum edita, atque e MSto Gencii Camerarii a me descripta. Hic ibi titulus.

Chartula super tenimentis Tusculani, quam fecit Senatus & Populus Domino Papae, & Romanae Ecclesiae, Anno 1191.

IN nomine Domini. Nos Senatores almae Urbis, decreto amplissimi Ordinis Senatus, acclamatione quoque Populi Romani publice Capitolio consistentis, constituimus, & firmiter stabilimus, ut Dominus Papa, & Romana Ecclesia teneant & habeant sibi, atque possideant omnia tenimenta Tusculani, sicut in Privilegiis finis factae inter sacrosanctam Romanam Ecclesiam & Urbem apparet. Corruptentes itaque, & omnino evacuantes, & in irritum reducentes omnia Privilegia, & invasiones, atque investimenta, quae super tenimenta Tusculani facta sunt sive a Romanis, sive ab omnibus aliis personis hoc modo, quod nullius valoris vel momenti sint, & ita quod Romanis vel forensibus nil conferant, nec Domino Papae vel sanctae Romanae Ecclesiae ullo tempore aliquomodo possint nocere, constituimus praeterea auctoritate Senatus, & Reverendi Populi Romani publice Capitolio consistentis, & pariter acclamantis, firmiter sancimus, ut quaecumque persona, sive Romana, sive forensis sit, quae de terris & tenimentis Tusculani invasit, & statim a tali invasione & exactiōe non desistit omnino, perdat id, quod de praedictis terris & tenimentis invasit, & tantundem de suis terris & tenimentis perdat. Tali tenore, quod sancta Romana Ecclesia habeat sibi primo id, quod de praedictis terris vel tenimentis invasum est, vel erit, & postea habeat sibi illud, quod pro poena invasionis perdet inva-

B sor. Et ita quod Romana Ecclesia omnia praescripta pleno jure perpetuo habeat, teneat, & possideat, & usatur, atque fruatur omni tempore, sicut per Privilegia finis compositae inter eam & Urbem apparet.

C Actum XLVII. Anno Senatus, Indictione Noua, mense Aprili die XIX. jussu Senatorum Consiliariorum, Jordani Bulgamini: Guidonis Mancini: Petri Sarraceni: Petri de Romano Rustici: Sergii Transiberim: Roberti Johannis Leonis: Stephani Rainerii de Marana: Petri Johannis Frajapani: Petri Benencasae Piczoli. Et jussu Senatorum, Jacobi Oddonis Franconis: Petri Milonis: Stephani Azarii: Pauli Laurentii: Nicolai Johannis Saxonis: Johannis Bartholomaei: Roberti Gotifredi: Gibelli Ispertini de Tullo: Philippi Johannis Astaldi: Guidonis Civini: Benevente Centii Osilendae: Obitionis Calidi Buconis: Laurentii Thomae de Urfinis: Andreae Petri Silvestri: Petri de Monte: Gulserani Centii Gulserani: Pauli Cathenae: Johannis Coxae: Johannis Gregorii Scrinarii: Bartholomaei Petri: Stephani Alverii: Petri Bobonis Stellae: Petri Barilis: Guidonis Johannis Alexandri: Guittonis Jacobi de Xisto: Petri Bobuli de Scortecclaro: Sciatti Pauli Franconis: & Johannis Centii de Porticu.

E Uti praecedens Charta scripta fuit XLIV. Anno Senatus, ita & praefens XLVII. Anno Senatus: in qua praeter Laurentium filium Thomas de Urfinis, habes

habes *Petrum* filium *Bobonis Stellae*, qui, nescio, referendus ne sit ad eandem Urfinorum Familiam. Ad ipsum *Hyacinthum* Cardinalem pertinet altera Charta in eodem Cencii Rege-

A fto scripta, quam addere juvat, tum quod ibi commemoratur *Bobo frater* ejusdem *Cardinalis*, ac de re agitur non vulgari, quae tamen *Cardinalis Baronii* diligentiam effugit.

Privilegium Fernandi Regis Hispaniarum Romanae Ecclesiae factum super donatione & concessione Castrum Thoraph, Anno 1172.

IN nomine Domini nostri Jesu Christi. Inter cetera, quae Regiam Majestatem decorare videntur, summa & praecipua interest, sancta Loca & religiosa diligere & venerari, & ea largis ditare muneribus, atque in praediis & possessiombus ampliare, ut dando terrena adipisci mereantur aeterna. Eapropter ego *Fernandus*, Dei gratiâ Hispaniarum Rex, una cum uxore mea Regina *Donna Viracca*, per scriptum donationis firmissimum, in perpetuum validurum, dono, do, & Sancto Petro, & vobis dilecto nostro Cardinali Domino *Hyacinto* in Hispania Legato, Castrum *Thoraph*; & per proprium Anulum vos inde investio, ut ab hac die & deinceps praesatum Castrum habeatis, cum pratis, pascuis, montibus, fontibus, rivis, molendinis, arboribus, Villis, & azeiis, piscariis, & cum omnibus directis, & pertinentiis suis, & cum omni jure Regali. Et possideatis, vendatis, donetis, commutetis, & omnem voluntatem vestram faciatis, jure hereditario in perpetuum habendum vobis, & Ecclesiae Romanae dono & concedo pro remedio animae meae, & parentum nostrorum, & pro amore & dilectione, quam semper erga me habuistis. Factum fuit hoc apud Zamorram, in camera, in qua idem Dominus Cardinalis jacebat, & hoc in praesentia Dominae Reginae, *Bobonis* fratris Domini Cardinalis, *Raymundi de Capella Sanctae Romanae Ecclesiae*, Subdia-

B coni *Maibardi*. Si quis igitur tam de meo genere, quam de alieno hoc meum spontaneum factum irrumperere praesumpserit, iram Dei omnipotentis, & beati *Petri Apostoli* incurrat, & cum *Juda Domini* proditore in inferno sit damnatus: & pro temerario ausu parti Regiae, & vestrae, centum Libras auri persolvat, & quod invaserit, vobis vel voci vestrae in quadruplum reddat: & hoc scriptum semper maneat firmum.

C Facta Charta in Zamorra, septimo Idus Julii, Aera Millefimâ Ducentesimâ Decimâ, Regnante Rege Domino *Fernando* Rege *Legionensi*, *Estrematurae*, *Galliciae*, & *Asturiis*: eo Anno, quo famosissimus atque pius Dominus Cardinalis *Hyacinthus* Apostolicae Sedis Legatus venit in Hispania.

D Ego *Fernandus* Dei gratiâ Hispaniarum Rex, hoc scriptum, quod fieri jussi, proprio robore confirmo.

Ego *Petrus* Dei gratiâ *Compostellanae* Ecclesiae Archiepiscopus confirmavi.

Stephanus Zamorrensis Episcopus confirmavi.

E *Petrus* Salmanticensis Episcopus confirmavi.

Adam Auriensis Episcopus confirmavi.

Johannes Lucensis Episcopus confirmavi.

Petrus Gauriensis Episcopus confirmavi.

Johannes Mindoniensis Episcopus confirmavi.

Johannes Tudensis Episcopus confirmavi.

Dominicus Abulensis Episcopus confirmavi.

Comes Urgellensis, Major Domus Regis, confirmavi.

Bernardus Roderici Dominus in Asturiis confirmavi.

Comes Gomez in Transmar confirmavi.

Comes Petrus confirmavi.

Gunterus Roderici, Signifer Regis, confirmavi.

A

Ego Pelagius Gonteri Notarius Regius, Archidiacono Pelagio existente Cancellario, scripsi & confirmavi.

B

Infra in Instrumento Anni MCLVII. legimus Odonem Bobonis, & patrem suum, & fratres suos germanos, & consobrinos, & patruos, & avunculos suos, iis sane verbis, quae certiores facere nos possunt, vel iis temporibus non mediocrem fuisse *Ursinorum* potentiam atque propagationem. Hoc autem repetitum videas in altera simili Charta, quam ex eodem Cencii Regesto descripsi, & quae praecedenti est subjungenda.

Permutatio Castrorum inter Hadrianum IV. Romanum Pontificem, & Landulfum ac Landonem fratres de Aquino, Anno 1157.

Ego Landulfus, & Lando germani fratres, filii quondam Pandulfi de Aquino, mihi Landoni praesente & consentiente Landulfo fratre, & procuratore meo, dato mihi in hac re a Domino Philippo Sacellario Sanctae Sedis Apostolicae Judice, cambiamus & permutamus tibi Domino Adriano a Deo decreto summo Pontifici, & in sacratissima Sede beati Petri Apostoli Papae IV., & per te sanctae Romanae Ecclesiae, vestrisque Catholicis Successoribus, ad proprietatem in perpetuum, interveniente procuratorio nomine Domino Ubaldo Presbytero Cardinali titulo Sanctae Crucis: Idest duas partes medietatis duorum Castrorum, unius destructi, & alterius integri, cum Rocca sua, & domibus intus & foris: cum terris, vineis, silvis, molendinis, paludibus, & pantanis, placitis, & districto suo, & cum omnibus usibus & utilitatibus, ac pertinentiis suis, posita territorio Sabiniensi, in loco, qui dicitur Britti, sicut inter suos concluditur fines; sicut nobis

C

pertinent jure hereditario, vel quolibet modo, sic tibi, & Sanctae Romanae Ecclesiae cambiamus & permutamus, ideo quia nobis dedisti duas partes medietatis unius Castri, quod vocatur Mons Sancti Johannis, cum domibus, terris, vineis, molendinis, silvis, paludibus, & pantanis, placitis, & districto suo, & omnibus suis usibus, & utilitatibus, & pertinentiis suis, posita territorio Campanino, sicut inter suos concluditur fines; sicut vestris detinetis manibus, & Sanctae Romanae Ecclesiae pertinet, ita nobis, nostrisque heredibus, ac successoribus cambiamus & permutatis. Et ab hodierna itaque die licentiam & potestatem habeatis intrandi, tenendi, utendi, fruendi, vendendi, locandi, commutandi, & quicquid volueritis ad usum & utilitatem beati Petri perpetuo placuerit faciendi: Excepto Oddone Bobonis, & patre suo, & fratribus suis germanis, & consobrinis, & patruis, & avunculis suis, quibus aliquo modo non dabitis, concedetis, seu alienabitis.

D

E

nabitis. Et defendere promissimus ab omni homine, si necesse fuerit, poenâ alteri parti legitime stipulanti sexaginta Librarum anni.

Tertio quum in praecedenti Dissertatione plura differuerim de Agnominibus (liceat mihi vocabulo isto uti ad id designandum, quod nos *Sopranome* appellamus; disputatur enim, quid illa apud Latinos significarint) nunc addendum est, iis tribuendam esse originem complurium Cognominum, quae ad nos usque penetrarunt. Namque adeo tenaci studio Populus excipiebat ejusmodi extrinsecus addita Nomina, ut non alio signo homines, immo & ipsam eorum Familiam, designare vellet, atque soleret; ipsique etiam Nobiles, sive ultro, sive inviti; cogentur adscititiâ illâ appellatione postea uti, quamquam interdum vituperationem & scomma redoleret, ad se, suamque gentem a reliquis secernendam. Ita eximium ac vetustissimum *Malaspinarum* & *Pelavicinorum* Marchionum genus, Agnomine in Cognomentum translato adhuc distinguitur. Postremi duntaxat nomenclaturam agrestem emolire nisi sunt, *Pallavicinos* sese nuncupantes. Id perspicue deprehendas in Charta Anni MCCVIII. quam produxi in Additamentis ad Chronicon Casauriense, Part. II. Tomi II. Rer. Italic. pag. 992. Ibi memoratur *Rustico Comes*, qui rectum nomen *Aiso* vocatur, idest *Azzo*. Supranomen fuit *Rusticus*, uti patet e subscriptione, ubi habetur *Signum manus Athonis Comitis, qui Supranomen Rustico vocatur*. Ita *Maltraversi*, *Pappasava*, *Frigimelega*, *Scalzi*, *Casbari*, *Trappolini*, aliaeque Familiae Patavinae invaluerunt. Ita Genuae *Malocelli*, *Castanaeae*, *Gnercii*, *Embriaci*, *Strejaporci*, *Bataterii*, *Grilli*,

A *Falamonica*, *Caudelupi*, *Piccamili*, *Ficomattarii*, aliaeque stirpes emerere. Neque alia origo Bononiae fuit nobilibus quibusdam Familiis, *Boncompagnis*, *Fachinetis*, *Bentivoglis*, sive *Bentivolis*, *Bianchettis*, & *Bianchinis*, *Grassis*, *Bologninis*, *Guastravillanis*, *Secadenariis*, *Boccadeferris*, *Mastujanis*, *Mezzavaccis*, *Magnavaccis*, *Malvitiis*,
B ut alias omittam. Florentiae quoque idem contigit *Bonaguillis*, *Belculaccis*, *Beccutis*, *Baroncellis*, *Ubricis*, *Imperuntis*, *Fereboschis*, *Tornaquincis*, *Tiniosis*, *Pazziis*, *Boccatondis*, & aliis. Hujusmodi Cognomina in suis Urbibus unusquisque nullo negotio deprehendere poterit. Exemplo sit praeter ceteris apud Florentinos eosdem egregia *Capponum* Gens, cujus cognomentum nullus dubito, quin originem sumserit ab antiquo ejusdem stirpis Viro, quem Populus *Capponem* per Agnomen appellavit. Inde *Filii Capponis*, ac tandem *Capponum* progenies emerit, Clarissimos Viros *Ginum* & *Nerium* enixa, quorum gesta habes a me edita in Collectione Rer. Italicarum. E *Nerio Gini* filio prodire, nunc Florentiae summo cum honore florentes, Familiae tres Marchionum, scilicet *Scipionis Mariae*, *Josephi*, & *Petri*. Atque ut alios praeteream *Capponios*, e *Laurentio Gini* filio descendentes, & nunc in Gallia vigentes, ex *Augustino Gini* fratre propagata fuit Florentiae pro sapia *Ferrantis Capponii Comitis*, *Senatoris*, & *Equitis*, atque *Romae* degens *Alexander Gregorius Capponius Marchio*, & *Forerius supremus Romani Pontificis*. quem honoris causâ ob ejus spectatam Eruditionem, ac benevolum erga me animum lubenter commemoro. Quod verò in Italia de Agnominibus in Cognomina conversis factum vidimus, idem quoque

que apud Gallos & Britannos contigisse animadvertas. Hujusmodi tamen Cognomina non ego ante dimittam, quàm eorum usum vel in ipsa splendidissima Urbe Româ perquiram. Jam supra evulgatae Chartae nobis obtulere *Obitionis Calidi-Bucconis* nomen, *Petri Barilis*, *Guidonis Mancini*, *Stephani Contebracae* (an potius *Cortebracae*?) *Gregorii Malebranchae*, *Odonis Caputferri*, *Johannis Buccemazi*, *Petri Latronis*, *Matthæi Mecum-in-punga* &c. Alibi quoque reperiuntur *Bocca-Porcina*, ut habet Baronius, sive ut in Vita Gelasii II. Papae, Tomo III. Rer. Italicar. legitur *Bocca-Pecorini*, *Georgius Johannis Bibentis-aquam*, *Galganus Bucca-bella*, atque alii. Ita in Bulla Nicolai II. Papae data Anno Christi MLIX. occurrit *Johannes*, qui dicitur *Corbacchione*, vocabulo profus Italico. Sed in primis hinc arcescendum est Cognomen praeclarissimae Familiae Romanae *Frangepanum*, cujus nobilitatem remotiora etiam Secula suspexere, & adhuc aetas nostra incolumem spectat in egregiis Nepotibus, ac praecipue in amplissimo Viro Marchione Mario, perpetuo Romanorum Senatore, ejusque fratre germano Pompejo Marchione, in quibus probitas, humanitas, amor Literarum, aliaque Virtutes de primatu certant, ac honorem vetusti & celebris nominis splendidissime servant. Mihi nulla dubitatio est, quin ab *Agnomine* eorum Cognomen petendum sit. In antiquis Libris & Chartis *Frejapane* (quasi *Frega-Pane* Italice) Familiae hujus Agnomentum est: quam lectionem confirmatam video a Goffrido Vindocinensi Abbate in Epistola octava Libri Primi ad Paschalem II. Papam, in qua ait, se audivisse (Anno, ut videtur, MXCIV.) *piac recordationis*

Tom. VIII.

A *Domnum Papam Urbanum in domo Johannis Frica-Panem latitare, & contra Guibertistam* (fortasse *Guibertistarum*) *Haeresim viriliter laborare*. Domum istam *firmissimam munitionem* ad eum Annum appellavit Bertholdus Constantiensis. At sunt qui a *frangendo panem* Cognomen ejusmodi arcescunt. Et sane in Charta Anni MCLXXXVI. quam infra dabo in Dissertatione *L. de Civitat. Italicar. Libertate*, visitur *Otto Frangens-Panem*, *Praefectus Romae*. In aliis verò antiquorum monumentis *Frajapane*, *Fragapane*, *Fragapanc*, ac tandem *Frangepane*, & *Frangipane* nuncupatur eorum genus. Fortasse quod Latine fuit *Frangens-Panem*, vulgus pro more suo, nunc isto, nunc alio modo efferebat. Varia etiam dialectus hanc diversitatera pepererit. Vide nunc in Part. II. Tomi II. Rer. Italicar. pag. 522. insigne Placitum pro Farsensi Coenobio Romae habitum Anno III. *Benedicti VIII. Papae*, *Indictione XII.*, hoc est, Anno Christi MXIV. Ibi subscribunt *Leo*, qui vocatur *Frangepane*: *Benedictus*, qui supernomen *Bocca-Pecu*. Ita donatio, facta Anno MLXXX(X. a Comitissa Mathilde Romanae Ecclesiae, celebrata est in *praesentia Cincii Frejepane*. Quanta autem foret *Frangepanae* Familiae potentia Romae Anno MCXVIII. jam Annales Ecclesiastici, & Auctor Vitae Gelasii II. Papae Tomo III. pag. 384. Rer. Italicar. satis prodidere. Electo enim Pontifici adversante *Cencio Frajapane*, ejusque agnatis, Gelasius fugâ salutem quaerere coactus est, atque in Galliam sese recipere. Contra Anno MCXXX. nemo constantior, quàm *Frangepanum* Familia, pro Innocentio II. Papa contra Pseudo-Papam Anacletum stetit, ita ut teste Auctore ejus Vitae Tomo III. Rer. I-

F f

tali-

talicar. pag. 435. praeter Frangepanum, & Cursorum munitiones Papa Innocentius nullum in Urbe subsidium haberet. Idem factum, ut supra vidimus, Anno MXCIV. quo Johannes Frica-Panis pro Urbano II. Papa stetit. Refert etiam Raynaldus in Annalibus Ecclesiasticis ad Annum MCCXVIII. num. 31. Honorii III. Papae Literas scribentis: *Invisita fides, & devotio indefessa, quam Magnifici Viri an-*

A *tiqui Frajapanes a progenie in progenies erga Romanam Ecclesiam habuerunt. &c.* Alibi autem Chartam vidimus Oddonis Frajapanis Anno MCLII. renuntiantis pignori in Civitatem Tusculanam. Nunc illustrem hunc Virum, simulque ejus Familiam, propius inspicere ac noscere juvat. En ergo duas Chartas e praeclaudato MSto Codice Cencii Camerarii excerptas.

B

Locatio perpetua dimidii Castri Radicofani facta a Rainerio Abbate Sancti Salvatoris de Monte Amiato, Eugenio III. Romano Pontifici, Anno 1153.

IN nomine Domini. Anno Dominicae Incarnationis Millesimo Centesimo Quinquagesimo Tertio: Anno Nono Domini Eugenii III. Papae, Indictione Prima, Mensis Martii die XXIX. Ego quidem Rainerius, licet indignus Abbas venerabilis Monasterii beati Salvatoris de Monte Amiato, consentientibus Fratribus meis & Monachis ipsius Monasterii, Stephano Presbytero, & A. Diacono, & R. & A. Conversis, ceterisque Fratribus ipsius Monasterii; consentientibus etiam subscriptis Vassallis ipsius Monasterii, & testibus vocatis: hac die, propria, spontaneaque mea voluntate, in praesentia Dominorum Episcoporum Conradi Sabinensis, Ymari Tusculanensis, Hugonis Ostiensis, & Conradini, Presbyteris Cardinalibus, Gregorio titulo Sancti Calixti, Rolando Cardinali & Cancellario, Hubaldo titulo Sanctae Praxedis, Ariberto titulo Sanctae Anastasiae, & Juliano titulo Sancti Marcelli: nec non in praesentia Dominorum Diaconorum Cardinalium Odonis Sancti Georgii ad Velum Aureum, Widonis Sanctae Mariae in Porticu, Johannis Sanctorum Sergii & Bacchi,

C Gerardi Sanctae Mariae in Via Lata, & B. Sanctorum Cosmae & Damiani: atque coram Dominis Judicibus, Gregorio Corano, R. primo Defensore, Philippo Sacellario, Mardone Protoscriuario, Gregorio Corano, & Ildebrando Aquaepondensis: in praesentia etiam Advocatorum Johannis Judicis, R. de Scriptorio, Benedicto de Leone, & Bartholomei. Loco & concedo vobis Domino nostro Eugenio, a Deo decreto summo & universali Pontifici, & in sacratissima Sede beati Petri Apostoli Papae III. & per vos beato Petro Apostolorum Principi, sanctaeque Romanae Ecclesiae, omnibusque vestris Catholicis Successoribus in perpetuum: idest medietatem integram unius Castri, quod vocatur Radicofanum, cum dimidia in integrum parte totius Curtis, & cum tenementis suis, & Burgo de Calamala, & bandis, & Placitis, & districtis, & omni honore ipsius Castri; omnia in integrum pro medietate vobis, vestrisque successoribus loco & concedo, exceptis antiquis possessionibus, quae etiam tempore Comitum per speciales & proprios Ministros Monasterii tenebantur, & custodiebantur, ad usum Fratrum

D

E

ibidem

ibidem servientium, & feodis, & libellariis, quae similiter nomine tantum Monasterii detinebantur. Reservato etiam Monasterio Sancti Salvatoris jure, quod in eis habet. In Burgo quoque de Calamala redditus panis & vini, qui de agris & vineis solvitur. Pensiones etiam Monasterio nostro integre reservando. Omnes autem homines ipsius Castrum vobis, vestrisque Catholicis successoribus, fidelitatem jurabunt. Mihi quoque Abbati, meisque Catholicis successoribus, fidelitatem facient. Sic tamen ut, si quando ego, vel successorum meorum quilibet praeter tenerem hac Chartula comprehensum Castrum ipsum vobis, vestrisque successoribus Catholicis, sanctae Romanae Ecclesiae auferre tentaverimus, vel Castrum ipsum, vel quamlibet partem ejus cuiquam in Feudum, vel quolibet alio modo concesserimus, aut concessum servaverimus; & requisiti infra tres menses non emendaverimus, a fidelitate Abbatis sent soluti: & Castrum ipsum in jus beati Petri, & sanctae Romanae Ecclesiae devolvatur. Si vero Dominus Papa, vel successorum vestrorum quilibet mihi, vel successorum meorum alicui, vel Monasterio solvere designatum Censum cessaveritis, vel Custodiam nostram Vos, vel Custodes vestri ejeceritis, & infra tempus subscriptum non emendaveritis, tunc a fidelitate vestra, vestrorumque successorum solvantur. Ad indicium autem, quod Castrum ipsum Monasterii Sancti Salvatoris juris & proprietatis semper existat, ad vestimenta Monachorum, vos, vestrisque successores mihi, meisque successoribus & Monachis, qui pro tempore fuerint, sex Marcas puri argenti annis singulis mense Madio pro pensione persolvetis. Hoc etiam duxi adnectendum, ut Castrum ipsum per Custodes vestros proprios, vestrorumque successorum, assumtis secum duobus vel tribus Custodiis meis, meo-

A rumque successorum, semper teneatur: per quos, & per alios homines ipsius Castrum, & a vobis, vestrisque successoribus, sicut quod juris beati Petri existit, Monasterium ipsum cum bonis suis a pravorum hominum incurfibus defendatur, nec ab eisdem fraudulenter, nec malitiose perturbetur; & ipsum Castrum in alicujus alterius dominio vel potestate, siue custodia, ullo unquam in tempore transferatur. Et omnes Custodes vestri, vel vestrorum successorum, qui ibi pro tempore fuerint, quod mihi & Monasterio in ipso Castrum reservatum est, mihi meisque successoribus conservare jurabunt. Si vero supradictus Censum aliquo casu per tres annos solutus non fuerit, & vos, siue successores vestri tunc requisiti, & in quarto anno integrum persolvi non feceritis; siue etiam Custodes Monasterii ab hominibus vestris de Castrum ejecti fuerint, & infra tres menses, postquam tertio requisiti fueritis, superadjecto tempore ad iter faciendum, & ad Custodiam Monasterii opportune revocandam, siue utrisque partibus malitia sufficienter restituta non fuerit: haec Locationis Chartula de cetero viribus caveat. Si quando etiam Romanus Pontifex qualibet ex causa Castrum ipsum ad manus suas retinere noluerit, ipsi Monasterio absque impensarum recompensatione restituat; eo tamen tenore, ut quaecumque idem Romanus Pontifex qualibet causa, vel successorum ejus Catholicus quilibet, ad suas manus Castrum ipsum revocare voluerit, simili tenore absque contradictione & impensarum restitutione ei restituetur.

Quam scribendam rogavi Andream Scribaniarium sanctae Romanae Ecclesiae, in Mense, & Indictione suprascripta Prima.

✠ Signum manus supradicti Domini Eugenii, summi & universalis Pontificis, & in sacratissima Sede beati Pe-

tri Apostoli, Papae III. conductoris
bujus.....

Centius Frajapanis, egregius Ro-
manorum Consul.

Johannes Petri Leonis, egregius Ro-
manorum Consul.

Odo Frajapanis, strenuus Roma-
norum Consul.

Gratianus filius Orwitionis Petri de
Leone, Romanorum Consul.

Johannes Frajapanis, filius Domi-
ni Centii, Romanorum Consul.

Petrus Leonis, Petri de Leone, Ro-
manorum Consul.

Obitio Leonis Petri de Leone, Ro-
manorum Consul.

Stephanus de Thebaldo.

Hyacinthus, Domini Papae Dapifer.

Stephanus Insans filius Stephani de
Thebaldo.

A

Oliverius Romani de Oliverio.

Wiscardus, de Familia Domini Papae.

Johannes Rontione.

Berardus frater ejus.

Johannes de Bibiano.

Rogierius de Letulo.

Guitto Supracocus Domini Papae.

Petrus Rittius.

Donnellus.

B

Abbaja Monte Hostiaris.

Petrus Scanzio.

Robertus, Marecallus equorum al-
borum.

Johannes de Ancilla Dei.

Litaldus, Cognatus ejus.

Benedictus Zenonis.

Petrus Bucca-Bella.

Toderus.

Gregorius de Cavello, & quamplures
alii testes.

Instrumentum, quo Johannes * Rancione & Berardus frater ejus,
Adriano Papae & Romanae Ecclesiae Castrum
de Ramajano dederunt, Anno 1159.

IN nomine Domini. Anno V. Pontifi-
catus Donni Adriani IV. Papae,
Inditione VII. Mensis Aprilis die VII.
Ego quidem Johannes Rontione, &
ego Berardo frater ejus (a) una cum
ipso Domino Johanne fratre meo & Cu-
ratore, dato mihi in hac re ab ipso
Donno Papa, hic die, propria nostra
voluntate donationem inter vivos dona-
mus & concedimus tibi Donno nostro

C

Adriano, a Deo decreto summo Ponti-
fici & universali Papae IV. omnibus-
que tuis Catholicis Successoribus, &
Sanctae Romanae Ecclesiae in perpe-
tuum: idest dominium de Castro Raja-
ni, cum tota portione nostra, quam nos
habemus, & nobis pertinet in ipso
Castro, & territorio suo, in domibus,
terris, vineis, hortis, canapinis, silvis,
pratibus, campis, pascuis, salectis, rivis,
pan-

* Johannes Rontione, qui superiori Chartae subscribit inter Testes, in hoc quoque
Instrumento Johannes Rontione in principio & circa finem dicitur, nec non Johannis Ron-
tionis nomine se ipse appellat uti alterum Chartulae rogarorum. Cur quaelo in Titulo
praesentis Instrumenti Johannes Rancione is nuncupatus appareat? Nunquid Rancione legen-
dum? Utrumne Librariorum, sive Typographiae sit mendum sicuti (ibidem) Instrumentum
pro Instrumentum, videant alii. Ego enim Celeberr. Auctoris non inmemor praecepto-
rum, licet de impressis proelo heic agatur, sine MStorum oculari inspectione, uti nu-
quam alibi in Muratorii Operibus hucusque me curante recusus, actum est, ac deinceps
agatur, quicquam ausim inmutare. Id innuisse sufficiat Eruditis: quos ceterum haud qui-
dem lateret, Illustrem satis ac Splendidissimam, vel in Tusciam, Rancionum Progeniem.

(a) Hosce duos fratres eos ipsos esse vides, qui supra descripto Actui Locationis
Radicofani una cum aliis testibus interfuerunt & subscripserunt.

pantanis, molendinis, cum districtu suo intus & de foris, & cum omnibus, quae nobis pertinent in ipso Castro & territorio suo, jure hereditatis & locationis: posita territorio Collinense, sicut inter suos concluditur fines. Qualiter nobis competit jure hereditario, seu & locis vel quocumque modo, taliter tibi donamus & concedimus, ut ab hodierna itaque die in antea licentiam & potestatem habeatis intrandi, tenendi, utendi, vendendi, donandi, commutandi, & quicquid perpetuè placuerit, ad usum & utilitatem vestram, vestrorumque successorum, sanctaeque Romanae Ecclesiae faciendi. Nos autem & nostros successores defensuros promittimus ab omni homine, si necesse fuerit. Quod si contra haec, quae dicta sunt, quolibet modo venire tentaverimus, & cuncta, quae dicta sunt, non observaverimus, tamen nos, quam nostri heredes componamus vobis, & sanctae Romanae Ecclesiae pro poena duas auri Libras. Et solutâ poenâ haec donationis Chartula firma permaneat. Ego praedictus Johannes Rontione promitto, quod si Berardus frater meus infra aetatem litem vobis fecerit, faciam eum quiescere, & post aetatem faciam eum confirmare hanc donationem. Quod si non fecero, aut si pro ejus aetate aliquod damnum incideritis, quanti erit damnum, tantum liceat vobis in meis bonis vindicare. Insuper ego Berardus, tactis sacrosanctis Evangeliiis juro, me hanc donationem ratam habiturum, & nullo modo adversus eam venire: immo postquam compellatus fuero a vobis, vel a Curatore meo, fixi post viginti quinque annos hanc donationem

A confirmare. Quam scribendam rogavi Andream Scriniarium in Mense, & Indictione suprascripta VII.

✠ ✠ Signum manuum praedictorum Jobannis Rontionis & Berardi fratris ejus, hujus Chartulae rogatorum.

Oddo Frajapanus Illustrissimus Romanorum Consul, testis.

Granus Obitionis.

B Ramone Frajapanus.

Petrus Latro.

Malabranca.

Petrus Oddonis de Insula.

Petrus de Ponte.

Golferamus de Guidocicca.

Jobannes Petri de Bobo, testes.

C Andreas Scriniarius sanctae Romanae Ecclesiae, & sacri Lateranensis Palatii, complevi & absolvi.

Occurrunt nobis in priori Charta Centius Frajapanis, egregius Romanorum Consul, Odo Frajapanis, strenuus Romanorum Consul, & Johannes Frajapanis, filius Domini Centii, Romanorum Consul. In altera unus tantummodo memoratur Oddo Frajapanus Illustrissimus Romanorum Consul.

D Quid ultra quaerimus ad Gentis hujus praestantiam & decus intelligenda? Tertiam tamen Chartam subnectere juvat, ex ejusdem Cencii Regesto depromptam, in qua mentio est non solum Cencii nuper laudati, sed & Oddonis ac Cencii Nepotum ejus. Spectat Charta ad nobilissimam Familiam Comitum Aquini, quae immortalis Virum nobis dedit, scilicet Sanctum Thomam Aquinatem.

E

Permutatio Castrorum quorundam inter Hadrianum IV. Papam,
& Adinulfum de Aquino, Anno 1157.

*Exemplum Chartulae permutationis de
Brittis, & Monte Sancti Johannis.*

IN nomine Domini Anno Dominicae
Incarnationis Millesimo Centesimo
Quinquagesimo Septimo, Anno III. Pon-
tificatus Domini Adriani IV. Papae,
Indictione V. Mense Aprili, die VIII.
Ego Adinulfus filius quondam Pan-
dulfi de Aquino, propria meâ volun-
tate cambio & permuto tibi Domino
Adriano, a Deo decreto summo Ponti-
fici & universali Papae IV. & per
te sanctae Romanae Ecclesiae, omnibu-
sque vestris Catholicis Successoribus, ad
propriatatem in perpetuum, intervenien-
tibus pro te procuratorio nomine Domi-
no Rolando, titulo Sancti Marci, san-
ctaeque Romanae Ecclesiae Cancellario,
& Ubaldo, titulo Sanctae Crucis,
Presbyteris Cardinalibus: idest sextam
integram partem duorum Castrorum, u-
nius destructi, & alterius integri, cum
Rocca sua, cum domibus suis intus &
de foris, & terris & vineis, Ecclesiis,
silvis, paludibus, & pantanis, cum
Placitis, & districto suo, & omnibus
suis usibus, utilitatibus, ac pertinentiis,
positis in territorio Sabinensi, in loco
qui vocatur Britti, sicut inter suos con-
cluduntur fines, sicut mihi pertinet jure
hereditario, aut qualicumque modo. Sic
tibi & Sanctae Romanae Ecclesiae, si-
cut dictum est, cambio & permuto, pro
eo quod vos dedistis mihi causâ permu-
tationis sextam partem Castrum, quod
vocatur Mons Sancti Johannis, cum do-
mibus, terris, vineis, & cum Placito
& districto suo, & cum omnibus suis
pertinentiis, positis territorio Campani-
no, sicut inter suos concluditur fines, &

A sanctae Romanae Ecclesiae pertinet. In-
super ego, vel aliqui fratrum meorum,
qui Castrum tenere debent, fidelitatem
& hominum facere debent Domino Pa-
pae Adriano, & suis Catholicis succes-
soribus, & sanctae Romanae Ecclesiae:
& quicumque perpetuo Castrum tenuerint,
adjuvare per personas suas, &
per Castrum illud, & guerram & pa-
cem facere contra omnes homines: &
B servire Domino Papae, & successoribus
suis, & sanctae Romanae Ecclesiae, si-
cut ex aliis Campaniae Baronibus, ad
mandatum & praeceptum sanctae Roma-
nae Ecclesiae. Et omnes alii tam fra-
tres mei, quamque Patruus meus, &
filii sui, & omnis similiter, qui in Ca-
stro partem habebunt, jurabunt ipsis,
C qui fidelitatem juraverunt Domino Pa-
pae eis Castrum, quod per se, vel suas
submissas personas non auferent, neque
de jure & dominio Domini Papae &
Catholicorum successorum suorum, & san-
ctae Romanae Ecclesiae subtrahent: im-
mo si Ecclesiae Romanae opus fuerit,
absolvent homines suos de praedicto Ca-
stro a sacramento, & eis praecipient,
D ut adjuvent Ecclesiam Romanam cum
eis, qui Ecclesiae Romanae fidelitate te-
nentur contra omnes homines. Et jura-
bunt omnes, hunc contractum adimple-
re, & observare, sicut superius dictum
est. Et ab hodierna die licentiam &
potestatem habeatis intrandi, tenendi,
utendi, fruendi, vendendi, locandi, com-
mutandi, & quicquid volueritis ad u-
sum & utilitatem beati Petri perpetuo
E placuerit, faciendi: excepto Oddone Bo-
bonis, & patre suo & fratribus suis
germanis, & consobrinis, & patruis,
& avunculis suis, quibus aliquomodo,
vel

vel contractu non dabitis, concedetis, seu alienabitis. Et defendere promitto ab omni homine, si necesse fuerit, potest alteri parti, legitime stipulanti, viginti Librarum argenti.

Hi sunt testes: Centius Frajapanus.

Oddo, & Centius Nepotes ejus.

Johannes Petri Leonis.

Oddo Benedicti de Bona.

Oliverius Romanus de Oliverio.

Bartholomaeus de Taliacozzo.

Landinulfus de Stracato.

Raynaldus de Avellano.

Hicce adde Chartam, quam infra dabo in Dissertatione LVI. de Reli-

A gione; ubi ad Annum MXIV. occurrit Leo Frajapanus. Chorum denique claudat quarta pergamena, ad idem argumentum spectans, & ex eodem Cencii Codice descripta. Agitur ibi de Castro Asturae, loco videlicet, ubi Anno MCCLXVIII. infelix Princeps Conradus, Friderici II. Augusti Nepos, a Johanne Frangepane captus, & Carolo I. Siciliae Regi traditus, securi postea fuit percussus. Est apud laudatum Cencium hic titulus.

Instrumentum Castri Asturi pro centum quinquaginta Libris a Leone Frajapano Domno Caelestino pignori obligati. Anno 1193.

IN nomine Domini. Anno Domini-
cae Incarnationis Millesimo Centesimo
Nonagesimo Tertio; Pontificatus Domni
Coelestini III. Papae Anno Tertio, In-
dictione XI. Mense Aprilis die XIV.
Nos quidem Leo Frajapanus ante prae-
sentiam Domni Petri Portuensis, &
Sanctae Rufinae Episcopi, & subscri-
ptorum testium, propria nostra voluntate
pignori ponimus & obligamus vobis,
Domno Centio, Dei gratia Diacono
Cardinali Ecclesiae Sanctae Luciae in
Silice, & Domni Papae Camerario,
ad opus & utilitatem praelibati Domni
Caelestini III. Papae, ejusque Succes-
sorum, procuratorio nomine, ut inferius
legitur: idest totam & integram medie-
tatem nostram pro indiviso mixtam cum
alia medietate Manuelis Fratris nostri,
videlicet totius Roccae & Castri Astu-
rae, cum terris, sementibus, silvis,
pratis, & pascuis, vel aquis, vineis,
domibus, & casalinis, & denique cum
omnibus suis usibus, utilitatibus, &
pertinentiis intus & foris, dictae no-
strae medietati competentibus. Quae me-

C dietas Arcis & Castri, ut dictum est,
cum suis pertinentiis nobis pertinet jure
pignoris, vel aliter, sicut per Privile-
gium Senatus apparet. Quam vero me-
dietatem dicti Castri & Arcis cum suis
pertinentiis amodo, dum hoc pignus du-
raverit, pro nobis & nostris heredibus
vel successoribus, a praelibato Domino
Papa, & suis successoribus precario &
ejus nomine possidemus. Pro centum quin-
quaginta Libris honorum Proveniensium
Senatus; quas nobis, ut dictum est,
pro dicto Domino Papa procuratorio no-
mine, & de ejus pecunia, mutuo datis
& solvitis: de quibus nos bene quietos
vocamus, & non solutae pecuniae exce-
ptioni dicti mutui omnino refutamus.
Tali tenore, ut si ad sex Menses, post-
quam nobis, vel heredibus nostris prae-
dictus Dominus Papa, vel ejus Succes-
sor dictam summam petierit, eam cum
omni integritate non solverimus eis, po-
testatem & licentiam habeat ex tunc di-
ctus Dominus Papa, vel ejus successor,
sive ille, cui commiserit, tam dictum
pignus, quam alia nostra bona sibi pla-
centia

centia auctoritate propria, & sine juris
offensâ & alicujus Curiae proclamatio-
ne, & specialiter Senatus, ingredi, &
alii obligare, vendere, aut aliter alie-
nare, & etiam pro dicta summa ple-
naria satisfactione, nisi ejus voluntas
fuerit, nobis plus in antea inducias da-
re, salvo precatio, & omni alia pote-
state, ut dictum est, ad ejus utilitatem.
Qua hora transacto dicto termino, di-
ctam summam recolligere voluerit; quâ
solutâ, Chartula haec vacua sit, & ad
nos revertatur. Et cedimus & manda-
mus vobis pro dicto Domino Papa omni-
jus & omnem actionem personalem &
in rem, tam etiam ad agendum quàm
excipiendum, quod, quâvis in dicta
medietate Arcis & Castri cum suis per-
tinentiis habemus, vel adversus quam-
cumque personam habere possemus respec-
tu tantum & occasione dictae summae
Centum quinquaginta Librarum. Et re-
futamus juris vel legum auxilio, &
specialiter Senatus, quo uti possemus
quoquo modo ad infringendam praesatam
obligationem, & omnia quae dicta sunt.
Novissime autem tam pro nobis, quam
pro nostris heredibus & successoribus vo-
bis pro dicto Domino Papa, & ejus
successoribus, ut dictum est, procuratorio
nomine hoc pignus, & omnia, quae
praedicta sunt, observare & defendere
promittimus, sub poena praedicti mutui
dupli: & solutâ poenâ haec Chartula
firma permaneat: quam scribere rogavi
Johannem Leonis Scriniarium in Men-
se, & Indictione supradicta XI.

Dominicus Bovatianus, testis.

Petrus de Ategio, testis.

Dominus Toftus, testis.

Petrus Paladinus, testis.

Jacquintus Stephani de Bovesleis,
testis.

A Ego Johannes Leonis, sanctae Ro-
manae Ecclesiae Scriniarius, habens po-
testatem dandi tutores & curatores, e-
mancipandi etiam, decretum interpre-
tandi, & alimenta decernendi, comple-
vi, & absolvi.

B Quartò complura Cognomina origi-
nem suam debent Dignitatibus, aut
Artibus Majorum. Inde, ut vidimus,
veteres non pauci, Cognominibus
destituti, desumebant unde se inter
ceteros distinguerent. Et quamquam
progressu temporis illustria munera
deficerent, neque amplius Ars illa
exerceretur, nihilo tamen fecius po-
steri appellationem eandem retinue-
re. Ita nobilis Comitum Familia Ro-
mana, quae non unum Pontificem
Romanae Ecclesiae dedit, e Comitibus
Signiae descendit, & adhuc sublatâ
licet eâ ditone, magnificum titulum
Cognominis loco servat. Celeberrimam
Vicomitum Mediolanensium Fa-
miliam quis quaeso ignorat? Vice-
comitum quoque Placentinorum progenies
Gregorium * X. Papam, spectatae san-
ctitatis virum, genuit. In variis au-
tem Italiae Civitatibus adhuc perdu-
rant nobiles aliae prosapiae, ex hu-
jusmodi Dignitatibus Cognomen suum
mutuatae, videlicet *Advocati*, nunc
Avogadri; *Confanonerii*: nunc *Confa-*
lonieri; *Capitanei*, sive *Cattanci*; *Vi-*
cedomini, nunc *Visdomini*; *Cancellarii*;
Valvassores; *Doctores*; *Alserii*; *Judi-*
ces; *Castaldi*; *Clerici*; *Presbyteri* &c.
E Quod est ad Artes, quaecumque Co-
gnomina easdem praefereunt, fere sem-
per indicio sunt, primum aliquem
operam iis dedisse, atque in posteros
transiisse ejusdem Artis mentionem.
Egomet, qui scribo, vix fallar, si ad
Caementarium aliquem referam Cogno-
minis

* B. Gregorius X. Papa, cujus Corpus in Aretina Cathedrali Ecclesia adservatur
& colitur.

minis mei originem. Neque diversa opinari licet de *Ferrariis*, *Fabris*, *Sartis*, *Medicis*, *Specialibus*, *Notariis*, *Bancheriis*, *Munariis*, *Marescalchis*, *Beccariis*, *Formagiariis*, *Furnariis*, *Cervetanis*, *Porcariis*, *Canevariis*, *Capellariis*, *Pelliciaris*, *Settaciariis*, *Barberis*, *Magnanis*, *Caprariis*, *Oreficis*, atque aliis hujusmodi Cognominibus, quae per complures Italiae, immo & Galliae, Britanniae, atque Germaniae Civitates audiuntur. Inficias tamen non ierim, quin interdum ex Agnomine, non autem ex Arte aliqua, id genus Cognomina fuerint efformata. Apud Anonymum Salernitanum in Paralipomenis Cap. LXVII. Part. II. Tom. II. Rer. Italicar. Salernitani *Fabrum Ferrarium* appellabant Radelchisum Principem Beneventi, quod is in adolescentia Aurificis Arte delectaretur. Verum pleraque ex his opinari licet orta ex ipsa Artis alicujus professione, postea in liberorum ac nepotum Cognomen conversa. Et hi quidem praecipui fontes Cognominum. Reliquam eorum turbam invexit praedii alicujus possessio, sive incolatus; aut aedium, plateae, templi, viae, fontis, vallis, montis, aliorumque locorum habitatio, vicinitas, confinium; aut expositum ante tabernam, aut in galeis, vestibus, vexillis militaribus adhibitum Insigne aliquod; aut fortuitus eventus; aut hominum arbitrium. Exempli causâ oculos converte ad Chartam Reipublicae Mutinensis, scriptam Anno Christi MCLXVIII. ut intelligas, unde Cognomina assumpta fuere. *Consulibus Mutinae Domino Gerardo Rangono* (de cuius Familia actum est supra) & *Alberto de Grasulfo* (aut a patre, aut ab aliquo seniore inter ejus Majores, cui nomen *Grasulfus*) & *Giberto de Bajoavia* (a loco, idest ab ejus no-

Tom. VIII.

A minis Curte cum Castello, quem locum nunc *Bazovara* nuncupamus) & *Arlocto Judice* (quem a reliquis distinguit munus Judicis, nunc *di Dottore*) & *Alberto de Pildeguerra* (a patre, aut uno celebri de majoribus ejus, cui fortasse supranomen *Peldiguerra*) & *Guidotto de Rolando*, *Guido de Martino*, *Ugo de Tado*, *Gerardus de Rodulfo* (ita appellati eorum patres) & *Wilhelmo Zacio* (fortassis ex agnomine desumpto e *Giaco*, armaturae specie) *ibi praesentibus. Testes Dominus Bernardus Malvezo* (ab agnomine *Malvezzo*, aut *Mal-vizio*) & filii *Godonis Albertus*, & *Dux*, (quos ab aliis pater distinguit) *Bochabadata* (Agnomen, quo ipsum Populus, contempto nomine proprio, compellabat. Ejus filium puto *Rainerium de Buccabadata*, qui una cum *Arlocto Judice* nuper memorato Paci Constantiensi Anno MCLXXXIII. pro Mutinensi Republicâ interfuit. Vide Dissertationem XLVIII.) *Arduinus Raffa-bane* (ex Agnomine, quod fortassis enatum est ex Italico *Aggraffa-Cane*)

D *Boscerus* (nomen proprium, aut agnomen, e quo Nobilis Mutinensis Familia *Boschestorum*) *Ugo de Gorzano*, *Albertus de Varana*, *Dominus Ugo de Solaria*, *Ugo de Gajo*, *Ubertus de Balugola* (singuli isti a Castellis *Gorzano*, *Varana*, *Solara*, *Gaggio*, *Balugola* cognomen sortiti sunt) *Passaponte*, *Calcagnius*, *Squartia*, *Codagnelus*

E (Agnomina, sive Supernomina sunt in nomen conversa) *Radaldus*, *Teuzo* &c. & alii Nobiles & Sapientes Mutinae. En qualis apud Majores nostros Nominum & Cognominum usus, vel ipso Seculo Christi Duodecimo. Plura aggerere superfluum duco.

Sed quando *Cognomina* haec prae manibus habemus, committendum non est, ut Lector animadversione

fraudetur, quae usui multis esse possit. Occurunt nobis per saepe in variis, iisque diffitis Civitatibus, ipsissima *Familiarum Cognomina*. Quid rei hoc sit, & unde hoc factum fuerit, eruditi hominis interest probe nosse. Casus ergo non raro eisdem Cognomentis originem dedit in diversis locis, cujusmodi puto quae praecipue ab Artibus deducta sunt. Nulla quippe Civitas caruit *Fabris*, sive *Ferrariis*, *Sellariis*, *Medicis*, *Pelliciaris*, *Scribanis*, aliisque Artificum generibus. Si qua ergo ex hisce Artibus in quorundam Cognomen transit, iis ipsis Urbibus, aut Castellis tribuenda plerumque est ejusmodi Cognominum impositio, neque aliunde arcessenda. Eadem quoque Cognomina invexisse potuit apud diversos Populos Agnomen idem, facile ubique locorum excogitatum: idque opinari licet de *Rubeis*, *Albis*, (Italice *Bianchi*) *Nigris*, *Corseis*, *Ricciis*, *Zoppis*, *Blondis*, *Crassis*, *Calvis*, *Brusatis*, atque horum similibus. Verum quae Familiae aut a longinquis locis Cognomentum mutuatae, aut Cognominibus singularibus distinctae diversis Civitatibus deprehenduntur, has non immerito opinari possumus, ex una in alteram Civitatem transmigrasse, atque in multis iis locis propagasse genus suum. Id autem praesertim factum est, quum totam Italiam dilacerabant factiones Guelforum & Gibellinorum. Nobiles enim viri, prout in certaminibus eorum pars succumbebat, aut sponte, aut coacti exilium subire cum uxoribus & liberis cogebantur, sibi que sedes quaerere sub alio coelo. Adde Tyrannorum impotentiam, tum adversam fortunam, privatas rixas, crimina perpetrata, hereditates, Feuda acquisita, officia belli aut pacis, a-

A
 B
 C
 D
 E
 liaeque causas, ob quas Nobilium olim Familiae aut integrae, aut divisae, e patria Urbe ad alias translatae, ibi lares fixere, filiosque ac nepotes peperere. Ferrariensis Civitas quot exteris eximiis familiis, illic Estensium Principum curâ stabilitis, nobilitata fuerit, jamdiu animadvertit Gaspar Sardius Lib. 2. Histor. Ferrariens. Ad se nimirum traxere Atestini, aut lubentissime venientes exceperunt, *Calcagninos*, & *Roverellos* Rhodiginos; *Pios*, *Tassonios*, *Furnios*, *Castellos* Mutinenses; *Varanos*, olim Camerini Dominos; *Bentivolos* antea Bononiae dominatores; *Sirozzios* Florentinos; *Arceos*, & *Platesios* Bononienses; *Bevilacqua* Veronenses; *Alvarottos* & *Roncagallios* Patavinos; *Pirolomeos*, & *Salimbenos* Senenses, ut reliquos omittam. Ita ex Mutinensi Urbe Bononiam se contulere *Savignani*, *Buccadeserros*, *Doxii*, *Boschetti*, *Guidotti*, aliaeque illustres Familiae, inter quas *Garoniam* quoque ego facile recenserem, tum *Malvostiam*, sive *Malvazzam*, quando hanc inter magnificas Mutinensium profapias Saeculo XII. & XIII. reperio, & nuper memoratam vidimus in Charta Anni MCLXVIII. Sed & alias ex aliis Civitatibus Bononia accepit Nobilium stirpes, ut Dulcius in earum Historia tradit, qui tamen more ceterorum de Familiarum origine scribentium fabulis saepissime indulget. Vide etiam Tomum VIII. pag. 91. *Res Italicarum*, quot Familiis Nobilibus exteris aucta olim fuerit Civitas Vicentia. Certe nullam ostendas, in quam turbulenta olim Italiae tempora multas non adduxerint Nobilium soboles, Civitate postea donatas: & praesertim complures Neapoli & Panormi ostendas, quas nempe illuc advexit Andegavensium

vensium & Aragonensium Regum dominatus, aut mercaturae, reive militaris occasio. Itaque ubi non una Civitas ejusdem Cognominis gentem alit, Nobilem atque a vetustate commendatam, tunc justae conjecturae

A locus esse potest, e Civitate, in qua antiquius ipsa refulsit, avulsos furculos, atque in alias Urbes & Castella translatos, ibi in novum germen crevisse.

D E
L I T E R A R U M S T A T U ,
N E G L E C T U E T C U L T U R A
I N I T A L I A

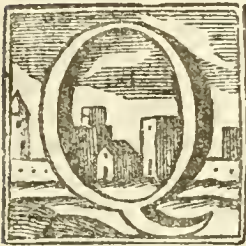
P O S T B A R B A R O S I N E A M I N V E C T O S

Usque ad Annum Christi Millesimum Centesimum.

D I S S E R T A T I O
Q U A D R A G E S I M A T E R T I A .

DISSERTATIO

QUADRAGESIMATERTIA.

Uae fortuna, qui status Literarum in Italia fuerit, ex quo Gothi, Langobardi, ceterique Aquilones Populi felicissimam hanc Provinciam sibi subdidere, nunc nosse operae pretium est. Quum Heruli sub Odoacre, tum verò Gothi sub Theoderico, declinante Seculo Vulgaris Epochae Quinto, in regionem hanc irruerunt, eique legem dedere usque ad tempora Justiniani Augusti, fieri non potuit, ut ex devicti Populi animis tam cito excideret Literarum amor, studiumque Eloquentiae, & Eruditionis, cui tanto successu, Romanis Imperantibus, sese antea Italica gens devoverat. Proinde nil mirum, si adhuc decurrente Seculo Sexto floruisse in Italia videmus Severinum Boëthium, Ennodium Ticinensem, Cassiodorium, Eugypium, Dionysium Exiguum, Aratorem, & Venantium Fortunatum Poëtas sacros, Jordanem Historicum, quem Jornandem corrupte appellamus, Claudium *Classitanae Civitatis Abbatem* a Johanne Diacono in Vita Gregorii Magni memoratum, atque ut alios praetermittam, ipsum Gregorium Magnum, Romanum Pontificem, qui unus cum praecipuis totius antiqui-

A tatis ut pietate, ita & Literarum gloriâ certare potuit. Et revera per idem tempus perdurabat adhuc in Italia Scholarum usus, & praesertim Romae: cujus rei testem adferre possumus tum ipsum Johannem Diacorum, tum Concilium Vasense Secundum, Anno DXXIX. habitum, in cujus Canone Primo haec leguntur:

B *Omnes Presbyteri, qui sunt in Parocchiis constituti, secundum consuetudinem, quam per TOTAM ITALIAM satis salubriter teneri cognovimus, juniores Lectores secum in domo recipiant, & eos quomodo boni patres spiritualiter nutriendos, Psalmos parare, divinis lectionibus insistere, & in lege Domini erudire contendant.* Cassiodorius quoque hisce testibus est adjungendus. Verum Langobardis rerum potitis, & afflictâ mirum in modum inter varias calamitates Italiâ, sub gente Literarum prorsus ignarâ, & bello tantum assuetâ, scientia fere omnis exolevit, & ubique locorum non mediocris ignorantia successit. Quod quum ajo, non est mihi animus significandi, Italiam in Lapponiam tum fuisse conversam, Literasque adeo sublatas, ut neque legere neque scribere quisquam nosset. Aut delirantis, aut infantissimi plane hominis haec opinio foret. Immo olim mirabar ego, quei Clarissimus vir Scipio Maffejus Marchjo in Dissertatione de Versûb.

Rhyth-

Rhythmicis, scribere non dubitaverit: *Corrisponde tal credenza a quell' UNIVERSAL SENTIMENTO, per cui sembriamo immaginarci, che all'entrare in Italia de' Barbari, uno spirito lapidifico occupasse tosto gl' Italiani, talchè impietviffero in un momento tutti, nè mai più funzione alcuna per lor si facesse nè animale nè intellettuale, onde debban coloro chiamarsi progenitori nostri, e a que' pochi stranieri debba generalmente attribuirsi tutto ciò, che in Italia o di buono, o di reo da poi s'è fatto.* Haec ille, quum tamen non solum absurda adeo opinio nequam possit sine injuria tribui *Universis*, sed ne unus quidem in eam concessisse unquam ostendi possit. Uti ego in *Traetatu Del Buon Gusto*, Part. 2. Cap. primo ostendebam, *Ingenia eadem emersere semper in regionibus sub coelo felici sitis. Paria semper Italia quoque peperit, uti & Graecia, aliaque cultiores plagae.* Verum tempora esse possunt, quibus *Ingenia ista aut nihil aut parum in Literis excellant, & nonnulla ex iis ad fabulas, ad ineptias, ad barbariem declinent, sive ex defectu educationis, Scholarum, Magistrorum, sive ob tyrannicum regimen, bellorum rabiem, paupertatem, aliisque de causis.* Hoc autem quin sensim acciderit, ex quo *Langobardi Italicam gentem paene universam suo jure pressere, nemo, ut arbitror, inficiari audebit.* Erant sane adhuc *Episcopi, Clerici, & Monachi: erant Judices, caussarum Patroni, Notarii, Medici, quos in Literis prorsus hospites minime dixisses.* Attamen tota haec supellex eruditionis exiguo constabat. Aut modicum *Eloquentiae, Philosophiae, Theologiae, Poëtices, aliarumque Scientiarum norant, aut norant duntaxat superficiem.* Immo

A ne ipsa quidem Grammatica fortunatior apud eos fuit, ut ipsae eorum Chartae, in Tabulariis superstites factis produnt. Quod si quis e Clero, aut ad Populum verba faciebat, aut alio exercitationis genere, doctrinae suae experimentum faciebat, nihil nisi tritum ac vulgare, interdum quoque ineptum & puerile proferebat.

B Uno verbo, si Romam excipias, ubi ne tunc quidem desiderata est aliqua *Literaturae cultura, & certe Canonum semper scientia viguit; fortassis etiam si excipias Ticinum, tunc Regum sedem, in qua Urbe literatulum aliquem facile semper deprehendisses: reliqua Italia aut analphabetis, aut leviter tantum literatis abundavit; certe nullum insigni eruditione ornatum dedit, cujus nomen aut Libri ad nos cum multa commendatione famae pervenerint.* Gregorius II. Romanus Pontifex Anno DCLXXX. Legatos mittens ad Concilium VI. Oecumenicum, ad Augustos ita scribit Tom. 6. Concilior. Labbe, pag 634 *Pro obedientia, quam debuimus, non pro confidentia eorum scientiae, illos dirigimus. Nam apud homines in medio Gentium positos, & de labore corporis quotidianum victum conquirentes, quomodo ad plenum poterit inveniri Scripturarum scientia?* Tum subdit, se ac suos ea tantum tenere cum simplicitate cordis, quae tradita sunt. & studere, ne quid minuat, mutetur, vel augeatur. Non dispari sermone utuntur Patres Concilii Romani ad eosdem Augustos illam ipsam occasione scribentes. *Si ad eloquentiam Saecularem (respicimus), non aestimamus, quemquam temporibus nostris reperiri posse, qui de summitate Scientiae gloriatur, quandoquidem in nostris regionibus diversarum Gentium quotidie aestuat furor &c.* Propterea Paulus Diaconus

conus Lib. 6. Cap. 7. de Gestis Langobardor. veluti rem memoriâ dignam adnotandum censuit, floruisse Ticini sub Cuniberto Rege, hoc est circiter Annum Christi DCC. Felicem Grammaticum, de quo sunt ejus verba: *Eo tempore floruit in arte Grammatica Felix pater meus Flaviani praeceptoris mei, quem in tantum Rex dilexit, ut ei baculum argento auroque decoratum inter reliqua suae largitatis munera condonaret.* Scilicet raræ admodum tunc erant Scholæ, & rarum videbatur, vel unum habere alicujus pretii Grammaticæ Magistrum. Refert Clariss. Mabillonius in Appendice ad supplementum Diplomaticæ fragmentum Epistolæ Hadriani I. Papæ de rebus Beneventanis, ex authentica phylira desumptum, ubi occurrunt hæc verba: *eorumque novilissimis suoles... ut inter eis dissensio fiat, & divisis inveniuntur... una cum indiculum... una cum omnes Beneventani... aut tam de recipiendi eos, quamque de nostro Misso una cum nostrum Indiculum &c.* Si tot flores Roma, vel tunc supra ceteras Italiae Urbes erudita, ferebat, quid de reliquis Urbibus cogitandum? Et multas quidem hujusmodi ferrei illius Saeculi formulas haberemus, nisi ex eorum Libris rubiginem interdum deterisisset posteriorum Librariorum, aut Editorum licentia.

Seculo tamen Octavo non desideratas fuisse alicubi in Italia Scholas, conjicere possumus, & praesertim Aquilejae. Opinari quippe licet, ex ea Schola prodiisse Paulinum, postea Aquilejensem Patriarcham, virum pietate ac eruditione clarum, atque ipsius Paulli Diaconi aequalem, quem Carolus Magnus in Diplomate apud Baronium appellat *Artis Grammaticæ Magistrum*. Praeterea temporibus iisdem Romae, non secus atque antea,

Tom. VIII.

A numerabantur Grammatici non pauci: quod ex Vita ejusdem Caroli Magni per Monachum Engolismensem scripta, Tomo 2. Du-Chesnii, elicimus. Jacebant tunc & in Gallia Literae, uti ipsius Caroli Epistola ad Baugulfum Abbatem Fuldensem, a Sirmondo edita, fidem facit. Carolus ergo recte perpendens, optimorum Principum ac Heroum esse, ad omne genus gloriae contendere, sui-que Populis quamcumque felicitatem comparare, sibi etiam curandum duxit, ut disciplinae ac studia Artium Liberalium in Regnis suis, quàm latissime fieri posset, restituerentur. Quare Anno Christi DCCLXXXVII. in hanc rem subsidia ex ipsa Urbium Reginâ petivit. Audi Monachum prae-
 B laudatum ita scribentem: *Domnus Rex Carolus iterum a Roma Artis Grammaticæ & Computatoriae Magistros secum adduxit in Franciam, & ubique studium Literarum expandere jussit.* Ante ipsum enim Dominum Regem Carolum in Gallia nullum studium fuerat Liberalium Artium. Quum iterum dicit, satis ostendit hic Scriptor ex Romana Urbe accersitos antea fuisse alios viros doctos in Galliam. Ad hæc Ticini circiter Annum DCCLX. *Petrus Grammaticæ Magister* claruit, quem postea senem idem Carolus Magnus accitum ad se, tum ipse audivit, tum in Palatinis Scholis Grammaticæ didascalum statuit. Alcuinus in
 C Epistola XV. ad Carolum ipsum ex editione Du-Chesnii hæc scribit: *Dum ego adolescens Romam pervexi, & aliquantos dies in Papia Regali Civitate demorarer, quidam Judæus Julius nomine cum Petro Magistro habuit disputationem; & scriptam esse eandem controversiam audivi in eadem Civitate. Idem Petrus fuit, qui in Palatio vestro Grammaticam docens claruit.* Patriam
 D
 E

H h

istius

istius Petri nobis servavit Eginardus in Vita Caroli Magni, scribens: *In discenda Grammatica Karolus Perum Pisanum Diaconum senem audivit.* Equidem certum minime habeo, Petrusne iste Pisanus literarium ludum Ticini aperuerit: sed veri omnino id simile videtur. Addo, praeter hunc ab eodem Carolo Magno *ex Italia in Gallias adductum fuisse Theodulfum*, postea Episcopum Aurelianensem, virum disertissimum, ut veteres Annales te-

A stantur apud Sirmondum. Immo non in solis Urbibus erant Grammatices Magistri, sed & in Castellis & Villis, in quibus tradendae illius Artis cura ad Parochos pertinebat. Ritum, quaeso, intuere expressum in Charta, cujus pervetustum exemplum vidi in insigni Tabulario Capituli Canoniorum Mutinensium. Est aliqua pugna inter notas Chronologicas, quam dirimere nihil attinet.

Traditio Plebis Sancti Petri in Siculo facta Victori Archipresbytero a Gisone Episcopo Mutinensi, circiter Annum Christi 790.

Giso per misericordiam Dei Mutinensis Episcopus, omnibus filiis nostrae Ecclesiae. Notum esse vobis volumus, quia residentibus nobis in domo Sancti Geminiani in Mutina, Anno Imperii Domnorum nostrorum Caroli & Pipini gloriosissimorum Regum in Dei nomine Vigesimo Quinto, & Sexdecimo, die XIV. Mense Octubris per Indictionem Quartam decimam, concedimus ordinantes Plebem nostram in Siculo, quae nominatur Sancti Petri, consensiente Sacerdotio & Clero nostro, necnon Ecclesiae ipsius Populo, Victori Archipresbytero nostro: ea siquidem ratione, ut ipse locus regiminis teneat, & secundum Canonicam auctoritatem ministerio Archipresbyteratus fungi in omnibus non obmittat. Idest in sartatectis Templi reficiendis, in Clericis congregandis, in Schola habenda, & Pueris edocendis. Cujus locum ita firma stabilitate ei concedimus, ut secundum Canonicam auctoritatem a nullo Successorum nostrorum status ejus ordinis violari possit, nisi talia perpetraverit, quae digna sint Ecclesiastico plebi judicio. Annuaem autem ipsius Plebis nobis & Successoribus nostris debi-

C tam pensionem, quae est Solidorum triginta & quinque, per singulos annos statuimus, per hanc noticiam, ut in Pasca Domini annualiter persolvatur: de quibus si negligens fuerit, duplici datione, ut Leges judicant, puniatur.

Giso Episcopus Mutinensis Ecclesiae in hoc Privilegio manu mea subscripsi.

D Ego Martinus Presbyter manu mea subscripsi.

Ego Martinus Diaconus manu mea subscripsi.

Ego Giselpertus Diaconus manu mea subscripsi.

Ego Johannes Diaconus & Notarius Sanctae Mutinensis Ecclesiae, scriptor istius Privilegii post tradita complevi & dedi.

E Animadvertite eorum temporum mores. Victori Archipresbytero Ecclesia illa conceditur, consensiente Sacerdotio & Clero nostro, necnon Ecclesiae ipsius Populo. Is autem praeter alia ad Parochiale munus spectantia in se recipit, sartatecta Templi reficere, Clericos congregare, Scholam habere, Pueros edocere. Veri videtur simile, id in aliis quoque Plebibus factum. Et sane

ne hoc idem exigebat in collatione Ecclesiae Archipresbyteralis, sive Plebis de Rubiano, Godefridus alter Mutinensis Episcopus, uti constabit ex

A aliis tabulis archetypis, quas idem Chartophylacium Mutinensium Canonorum adseruat.

Collatio Plebis de Rubiano facta Sileberto Presbytero a Gottefredo Episcopo Mutinensi, Anno 908.

Gottefredus sanctae Mutinensis Ecclesiae Episcopus omnibus filiis nostrae Ecclesiae. Notum vobis esse cupimus, quoniam residentibus nobis in principali nostrae Dioeceseos Sinodo, & ea quae Katholice & regulari auctoritati congruunt, secundum Domini dispositionem pro posse tractantibus, adierunt nostrae parvitas clementiam Sacerdotes & Plebe Sanctae Mariae in Rubiano, quorum ista sunt nomina: Johannes, itemque Johannes, Sigebertus cum ceteris aliis ejusdem Plebis Sacerdotibus, sed & cum plurimis ipsius matris Ecclesiae fidelibus Laicis, luctuosa querimonia reclamantibus, quod praedicta Plebs diruta esset, & sine Archipresbytero pene desolata remaneret. Quorum reclamationi studiosum prebentes auditum, destinavimus & Sacerdotibus nostrae matris Ecclesiae, qui hoc vice nostra prospicerent, nobisque renunciarent, idest Gisevertus Prepositus & Sacerdos, Natalis Presbyter, Garisufus Presbyter: ipsique nobis renunciaverunt, ita se habere, quemadmodum nobis de ipsa Plebe a praedictis Sacerdotibus & Parrochianis intimatum fuerat. Itaque nos inquisivimus ab eis, quem vellent eligere Archipresbiterum. Illi autem uno consensu & pari voluntate petierunt nostrae humilitati Silebertum Sacerdotem sibi dari Archipresbiterum. Quorum petitionibus nos benivole assentientes, eorumque necessitati ex debito compatiens, praedictum Sacerdotem Silebertum, consentiente Sacerdotio & Clero nostro, illis ordinavi-

B mus Archipresbiterum. Ea tamen ratione, ut omnibus diebus vite suae secundum temporis qualitatem & sibi a Deo concessam possibilitatem, religiosa conversatione Christo ibi deservire studeat, idest in Schola habenda, in Pueris educandis, in fartatectis Ecclesiae reficiendis, in luminaribus adhibendis, & ceteris, quae Religioni Ecclesiasticae congruunt secundum Domini voluntatem per posse patrandis. Quam Plebem ita ei divino suffragante adiutorio firma stabilitate concedimus, ut a nullo Successorum nostrorum status ejus ordinis valeat dissolvi, nisi ea commiserit, quae Sacerdotali digna sint plecti iudicio. Annuaem autem ipsius Plebis nobis & Successoribus nostris debitam pensionem, quae est Soldorum triginta annuim in Pascha Domini persolvere debeat, adhibito eo quod pro circanda Parrochia tercio semper anno in expensis nobis Successoribusque nostris preberi debetur, hoc est aut decem Soldorum expensas, aut decem in argento. Et si de ipsa pensione tardus aut negligens fuerit, duplici datione, secundum quod Leges censeunt, puniatur.

E Actum Motina, VI. Kalendas Junii, Indictione XI.

✠ Ego Gottefredus gratia Dei Episcopus in hoc decreto a me facto manu mea subscripsi.

✠ Ego Gisevertus Presbiter & Prepositus in hoc decreto manu mea subscripsi.

✠ Ego Giselvertus Presbiter & Canonicus manu mea subscripsi.

✠ Ego Raginaldus Presbiter & Canonicus in hoc decreto subscripsi.

✠ Ego Gaiprandus Presbiter & Canonicus in hoc decreto manu mea subscripsi.

✠ Ego Garifusus Presbiter & Canonicus in hoc decreto manu mea subscripsi.

✠ Ego Martinus Presbiter manu mea subscripsi.

✠ Ego Benedictus Presbiter manu mea subscripsi.

✠ Ego Petrus Diaconus manu mea subscripsi.

✠ Ego Lupus Diaconus manu mea subscripsi.

✠ Ego Adelbertus Diaconus manu mea subscripsi.

✠ Ego Ragiuntus Diaconus subscripsi.

✠ Ego Dominicus Diaconus subscripsi.

✠ Ego Martinus Subdiaconus manu mea subscripsi.

✠ Ego Garivertus Subdiaconus manu mea subscripsi.

✠ Ego Ernenpertus Presbiter manu mea subscripsi.

✠ Ego Sunipertus Presbiter in hoc decreto manu mea subscripsi.

✠ Ego Adelardus Presbiter in hoc decreto manu mea subscripsi.

✠ Ego Lupus Presbiter in hoc decreto manu mea subscripsi.

✠ Ego Johannes Presbiter in hoc decreto manu mea subscripsi.

✠ Ego Sigebertus Presbiter in hoc decreto manu mea subscripsi.

Perfringe tamen quae haecenus recensui, neque aliud exculpes, nisi Italiam tunc multos fortassis ostentare potuisse Grammaticae Magistros; Scholas autem graviorum Literarum in Urbibus & Castellis fere omnibus nullas: ac propterea nil mirum, si depressa foret in Italia temporibus iis Scientiarum meliorum fortuna, nullosque egregios Scriptores Italicum

A Caelum tunc dederit, quorum usque ad nos fama permearit. Semper excipio Paullum Diaconum, & Paulinum supra memoratos, uti & Theodulfum nuper laudatum, qui inter Poetas ejus temporis paene unus revera Poeticam novisse, & versus rite proculdissimè videtur. Quod ut etiam luculentius perspiciat Lector, animadvertendum est, quid Carolus Magnus jam Langobardorum Regno potitus egerit. Non in Gallia tantum & Germania, quibus ille Regnis dominabatur, quanto potuit studio, Liberales Artes propagandas curavit, sed Italiam quoque voluit ejusmodi beneficii aliqua ex parte participem. Sanguinensis Monachus a Canisio, & Duchesno editus, in Historia de rebus gestis Caroli Magni, Lib. primo, Cap. primo, narrat, duos Scotos (Monachos, ut multa suadent) de Hibernia ad litus Galliae pervenisse, viros & in Saecularibus & in Sacris Scripturis incomparabiliter eruditos. Hi sapientiam vernalem Populo offerebant. Delatâ re ad Carolum Magnum tunc Franciae Regem, is Monachos, sive Seculares illos, ad se evocatos, ubi comperit, Literarum studio excellere, unum eorum nomine Clementem in Gallia residere praecipit, ut Pueros erudiret: alterum vero in Italiam direxit, cui & Monasterium Sancti Augustini juxta Ticinensem Urbem delegavit, ut qui illuc ad eum voluissent, ad discendum congregari potuissent. De nomine Monachi, ut opinor, istius Ticinum missi circiter Annum Christi DCC-LXXX. contendunt Scriptores. Ego nihil definio, tum quod parum interest, tum etiam quod in id tantummodo intentus sum, ut ostendam, quàm humili loco tum essent Literae in Italia, quando Carolo Magno ad eas aliquâ ratione instaurandas opus

pus tuit usque ex Hibernia unum Monachum ambabus ulnis accipere, eumque ad Ticinensem Urbem mittere bonarum Artium Magistrum. Si in reliquis Italiae Urbibus, atque in ipsa Ticinensi tum florissent Viri literaturâ praestantes, nihil erat, cur Carolus undique conquirens, & tamen paucos inveniens, quorum ope in Regno paterno Literarum culturam excitaret, e duobus, quos sibi fortuna obtulerat, unum sibi retineret, altero Italiam donaret. Hoc existimare quisque per se, vel me tacente, possit, simulque cogitatione metiri, quàm grande, aut exiguum in Italia emolumentum disciplinis obvenerit ab uno Magistro in una tantùm Urbe constituto? Sed ut ut aliquis inde fructus fuerit perceptus, certe sublato illo Magistro, & ex vivis etiam raptò Carolo, verè ob gesta & virtutes Magno, in deterius res Literaria apud Italos abiit. Splendidissimum testem dabo, cui fidem abrogare nemo audeat, hoc est, Lotharium I. Augustum. Hic enim Anno DCCCXXIII. eodem videlicet, quo consors Imperii a Ludovico Pio patre suo creatus est, & Romano diademate cinctus, Italico Regno, cui praeerat, ornamenta procurare cupiens, inter cetera abjectae Literarum fortunae, prout tunc licuit, consuluit. Egregium hac de re Capitulare ab ipso promulgatum, quod hactenus in Codice Capituli Canonorum Mutinensium latuerat, evulgatum a me jam Lector accepit Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. pag. 151. illudque iterum heic repetere nemini grave, immo cuilibet gratum, futurum esse puto. En ejus verba: *De Doctrina. De Doctrina verò, quas ob nimiam incuriam atque ignaviam quovismque Praepositorum cunctis in locis esse funditus*

A *extincta, placuit, ut sicut a nobis constitutum est, ita ab omnibus observetur. Videlicet, ut ab his, qui nostra dispositione Artem docentes alios, per loca denominata sunt constituti, maximum dent studium, qualiter sibi commissi Scholastici ita proficiant, atque doctrinae insistant, sicut praesens exposcit necessitas. Propter opportunitatem tamen omnium apta Loca distincte ad hoc exercitium providimus, ut difficultas locorum longe positorum, ac paupertas nulli fieret excusatio. Primum in Pavia convenient ad Dungalium, de Mediolano, de Brixia, de Laude, de Bergamo, de Novaria, de Vercellis, de Verbona, de Aquis, de Genua, de Hasse, de Cuma. In Eboreja ipse Episcopus hoc per se faciat. In Taurinis convenient de Vighintimilio &c. Qui reliqua cupit, locum supra memoratum adeat. Hinc interea liquet, Anno DCCCXXIII. Doctrinam cunctis in Locis Italici Regni fuisse funditus extinctam. Ergo late ignorantia regnabat, & ludis literariis tunc Italicae fere omnes carebant Urbes.*

B *Quapropter, ut huic morbo mederetur Lotharius, in octo ejusdem Regni Civitatibus Scholas instituit, ad quas conterminarum Urbium Scholastici (nunc appellamus Scolari) confluere, si vellent, possent. Non omnium ille Disciplinarum Magistros constituit, non omnium Artium Gymnasium excitavit, quod nonnulli sibi facile nimium suasere: sed unum tantummodo Magistrum in singulis iis Urbibus Scholae praefecit, cujus esset munus Artem docere discipulos, Grammaticam videlicet, uti in Notis ad idem Capitulare jampridem monui. Eo autem tempore Grammatici non tantum Latinae Linguae rudimenta tradebant, sed etiam ad Eruditionem, utcumque poterant, adulescentes educabant, quum nempe iis*

Poëta-

Pœtarum, Historicorum, Oratorum, immo & ipsius sacrae Scripturae, Sanctorumque Patrum Libros explicarent: quae consuetudo in Castellis nonnullis nostra adhuc tempestate perdurat. Propterea, ut puto, Johannes Monachus in Vita Sancti Odonis Cluniacensis Abbatis, Tomo V. Actor. Sancto. Benedictin. Mabillonii, circiter Annum DCCCCL. scripsit, sanctum illum virum, Anno aetatis decimo nono *Grammaticae Artis liberalibus studiis educatum* fuisse: quasi Grammaticae studere idem foret, ac ceteris Artibus Liberalibus operam dare. Ita Monachus ille natione Italus. Quod etiam animadvertas velim, *Dungalus*, seu *Dungallus* ille, cui commendatam nuper vidimus Scholam Ticinensem, Scotus, simulque Monachus & ipse fuit, ut infra ostendam. Nonne hinc etiam discimus, quo in loco tunc esset Literarum fortuna apud Italos, quando vel ab ipsa Scotia, sive Hibernia, ad erudiendos juvenes evocandi fuere Praeceptores? Accedit, quod *Dungalus* idem in calce sui Opusculi contra Claudium Taurinensem Episcopum, qui adversus sacras Imagines invehebatur, de eo haec habet: *Propter istam autem insanissimam perversitatem venit ad conventum occurrere Episcoporum, vocans illorum Synodum congregationem Asinorum.* Doctissimus sane vir quanquam in Haeresim prolapsus, Claudius fuit, natione Hispanus. Non aliâ ratione is credendus est tam inhonesto vocabulo onerasse Italicos Praefules, nisi quod eos nosset, aut existimaret in Literarum studio hospites, aut certe nunquam sibi earum professione comparandos. Neque verò ex Italis quisquam pedem cum Claudio contulit, sed unus *Dungalus* Scotus, tunc inter Italos versa-

A tus. Heic autem petas, cur usque e Scotia, & non potius ex vicina Gallia, excitus est Literarum Magister. Jam supra vidimus, ipsam quoque Galliam exteris tunc indignuisse subsidiis. Neque enim silenda laus Britanniae, Scotiae, ac Hiberniae, quae studio Liberalium Artium eo tempore antecellebant reliquis Occidentalibus Regnis, & curâ praesertim Monachorum, qui Literarum gloriam, alibi aut languentem aut depressam, in iis regionibus impigre sulcitarant atque tuebantur. Debet autem Gallia Flacco Alcuino in primis, quem ex Britannia accitum, sive sibi in Romano itinere oblatum, Carolus Magnus Praeceptorem habuit, & Scholae Palatinae suae praefecit, quod apud Gallos reffloruerint Scientiae, & in Coenobiis ac Episcopis cum Clericorum & Monachorum, tum Secularium Scholae fuerint constitutae. In partem hujusmodi beneficii Italia quoque venit. Nam praeter primum illum Monachum e Scotia acceptum, & a Carolo ad Ticinenses missum, illuc deinde accessit *Dungalus* supra in Capitulari memoratus. Duos ergo heic Monachos diversos exhibeo, quamquam suspicari quisquam possit, non duos, sed unum in Italiam ad Ticinensem Scholam missum fuisse, scilicet *Dungalum*. Obstare tamen videtur tempus: nam circiter Annum DCCLXXX. Carolus Magnus illum misisse creditur Monachum Scotum: *Dungalus* verò Anno DCCCXXIII. scilicet post annos quadraginta tres, Ticinensi Scholae praeerat. Difficile statuas, tandiu *Dungalum* praefuisse Scholae Ticinensi, nisi is serius, quàm putetur, Ticinum venerit, aut saltem annos in longam aetatem produxerit. Quod certum est, *Dungalus* & Monachus & Scotus fuit; immo
iphi

ipfi etiam Carolo Magno carus, magnique ab eo factus. In Spicilegio Dacheriano ejus Epistola legitur ad eundem Carolum Augustum Anno Christi DCCCXI. scripta, quum Carolus ipsum consulisset de Ecclipsi Solis, anno praecedenti visâ per Waldonem Abbatem Sancti Dionysii Parisiensis. Epistolam illam Ticini exaratam fuisse a Dungalo, ea mihi verba indicare videntur: *In ista Terra, in qua Nunc, Deo donante Franci dominantur, ab initio Mundi talis Rex & talis Princeps numquam visus est, qui sic esset, fortis, sapiens, & religiosus, sicut noster Dominus Augustus Carolus.* Utcumque sit, Dungalus Bri-

A tannicae sive Scoticae eruditionis gustum aliquem in Italiam prae ceteris intulit. Quod etiam primus animadverti, plures ille Codices MStos antiquissimo Bobiensi Coenobio, supra Placentiam ad Trebiam sito, largitus est, unde exempla in reliquam Italiam propagata deinde fuere. Recte cadit in hunc locum Catalogus vetustissimus MStorum Codicum, qui olim in ejusdem Bobiensi Monasterii Bibliotheca adservabantur, sed temporis edacitate corrosus ac decurtatus. Ego qualem inveni in eadem Bibliotheca descripsi, & monumentum Literariae Reipublicae non inutile, nunc tandem profero.

Index MStorum Codicum Bobiensi Coenobii, Decimo, ut videtur, Aerae Vulgaris Saeculo exaratus.

.....

 Librum I. ad Paschen mirabilibus gemmarum.....
 breviter excerptus Lib. I. de Adam
 De Sancta Virginitate, & de hono nis conjugis. Lib. I. Quaestio Lib. II. de octo Quaestionibus rum Episcopum Libellum parvulum I. Epistolae Pauli ad Rom Hieronymi in Epistola Pauli ad Galatas rum ad Prosperum Lib. I. de sto, in quo continentur de Humilibus Lib. I de Doctrina Christiana. Lib. I. contra Marcionem. Lib. I. de aedificatione Templi, in quo continentur Homiliae. Augustini. Librum Retractionum Librum I. de Letaniis. Libellus unus de decem chordis, in quo Hieron ad Ydriviam. Lib. I. de Epistolis Canonicis ad Evodium. De Ammonitionibus ad Reges & Potentes, & de Poenis infernorum, &

C Beatitudine justorum. Et de Quaestionibus Sancti Augustini in Matthaeum. Librum I. Quaestionum in Matthaeum, & Lucam: in quo habentur Libri III. quos composuit Adamnianus de Situ Hierusalem, & Terra repromissionis, & Urbe Constantinopolitana.
 Item de Lib in minoribus Prophetis. Expositiones II. in Epistola ad Galatas. In ad Ephes ad Philemonem, ad Corinthios. Et commentarium Epistolae, seu & glos. super Virgil. in Esaiâ Expos. III. Expositionem I. in Zacharia & Malachia. Expositionem I. in Abdia & Jona. In alio volumine Expositionis ejusdem in Abdia Librum I. In Jona. I. In Naum. I. In Hieremia Libros III. Expositiones IX. in Hieremia. In Ezechiel Libros IV. In Abhacuc Expositionem I. Librum I. de Mansionibus Israelitici Populi; in quo habetur Dialogus Attici & Critoboli. Tractatum in Ecclesiasten. Librum I. de Cronica Apostolorum. Libros II. de Illustri-

Illustrabus Viris. Commentarios III. in Matthaeum. Librum super Psalmos. Libros Quaestionum II. Librum generalium Sententiarum I. De Opusculis ejusdem. Librum I. de Infantia Salvatoris. Librum I. ad Pammachium & Marcellam. Librum in Canticis Canticorum. Librum I. contra Jovinianum. Librum I. in quo sunt Prologi in Libros Regum, in Eptatico, in Paralipomenon, & Esdra: & de Mansionibus Israhelitici Populi. Librum I. in Jobel, & Amos, & Michae. In Genesi Librum I. in quo continetur ars cujusdam de Grammatica, & Sinonima, & Cronica Apostolorum. Librum I. de Opusculis Hieronymi, & Augustini. Librum I. in Salomone, & in Job. Libros III. Dogmatum. Libros VII. de Epistolis Hieronymi in Oseea & Jobel Lib. Tractatus in Apostol.... Librum I. Commentarium in Evangelio Matthaei & Lucae. Et Quaestiones diversae Librum I.

Item de Eusebii Libris. Libros Cronicarum III. Libros de Istoria Ecclesiastica III. Excerptos de Chronica Eusebii Libellos IV.

Item de Hilarii. In Epistola ad Romanos Librum I. De Fide Catholica Libros III.

Item de Beati Gregorii Papae. Libros Homeliarum plenarios II. & non plenarios II. In Ezechiel Libros VI. & in uno ex his habetur Epistola Sancti Augustini de Cavitate. Moralium in Job Libros VII. Libros Regulae Pastoralis II. Dialogorum Libros III. Librum Patern. I. Librum Philippi Presbiteri in Job I.

Item de Beati Ambrosii Libris. Ad Gratianum Imperatorem Libellum Fidei I. Officiorum Librum I. De Divite avaro Librum I. In Luca Libros II. De Jejuniis Librum I. De singulis Capitulis veteris Testamenti Librum I. De Lapsu Virginum, & de Virginitate Li-

brum I. in quo est Passio Sanctae Eulaliae. De Apologia David. Et de Sacramento. Seu & de Immortalitate Librum I. Librum I. in quo habetur fides Sancti Hilarii, confessio Sancti Ambrosii, fides Hier. Sermo de Trinitate. Epistola Gratiani Imperatoris ad Sanctum Ambrosium. Libros IV. ejusdem, & Sermo de Castitate & Pudicitia. Librum de Virginitate I. Expositionem I. in Psalmo Centesimo decimo octavo. Lectionarios II. Libellus parvus de Lapsu Virginum I.

Item de Origenis Libris. In Genesi Expositiones II. In Exodo Expositionem I. In Levitico Expositionem I. In uno Volumine Homeliae continentur ejusdem in Jobesu Nave XXVI. In Libro Judicum VIII. In Primo Libro Regum Homelias VI. De Epiphania Homelias II. In Canticis Canticorum Libros II. In Luca Librum Homeliarum I.

De Libris Cipriani. Item Cipriani ad Demetrianum Libros II. De diligendo Deo Lib. I. Ad Quirinum Libros II. De diversis Opusculis Librum I.

Item de Ysadori Libris. Expositum in Genesi I. De diebus, & Septimanis, temporibus, & signis Libros II. Officiorum Libros V. Et in uno ex his continentur Epistolae diversorum, & Sinonima Ciceronis, & Gloss. Libros Differentiarum III. Libros Praemiorum II. Libros, & Homologiarum IV. Libros Sententiarum III. Librum de Ordine Creaturarum I. Chronica Ysadori Librum....

Item de Canonibus. Inter majores & minores habentur Libri Canonum XV. & Libri Epistolarum Papae Leonis II. Item Librum Canonum I. in quo habetur Ysadori de Ordine rerum.

Item de Libris diversorum Auctorum. Librum Athanassi contra Apollinarem, in quo & alia continentur Opuscula. Libros Gregorii Nazozeni Apologeticos II. Libram ejusdem de Grandinibus I.

Libros

Libros II. *Johannis Constantinopolitani* in Epistola ad Hebraeos. Et de Psalmo quinquagesimo Librum I. Et alius Tractatus I. Libros Pauli Orosii IV. Item *Johannis Oscauri* de Cordis Compunctione, & Reparatione, & alia Opuscula. Libros *Eucherii* de Formulis specialibus IV. Libros *Cassiani* de Institutione Monachorum III. Et de Collationibus Patrum Librum I. Libros *Sancti Columbani* in Psalmos II. Libros *Primasii* in Apocalipsin II. Libros II. *Celii Firmiani Lactantii* de Opificio Dei, & unum de Falsa Religione, in quo habentur dicta Sybillae. Librum *Sancti Severiani* I. Librum *Decretale Gelasii* I. in quo habetur Libellus *Augustini* de Haeresibus. Librum de Vitiis. Libros Institutionis divinae *Legis Tunilli* ad *Primasium* II. Librum *Rufini* in *Osee*, *Jobel*, & *Amos* I. Librum I. *Vindicii Verecundi* pri.... Prophetarum. Librum *Effrem Diaconi*. Libros *Optati Episcopi* contra *Donatistas* II. Et in uno ex his habetur Expositio *Autorum* in Apocalipsin, & Ordo omnium Festivitatum. Librum instructionis *Nicetae Episcopi* I. Librum *Metodii Episcopi* De Regno Gentium & novissimis temporibus I. Librum *Effrem* I. in quo habentur Epistolae *Falgentii* & *Hieronymi*. Librum *Victorini* unum in Apocalipsin, & in Epistolis *Pauli*. Librum *Fausi Episcopi* de Praedestinatione Dei unum. Librum *Caesarii* I. Libros *Homeliarum Maximi Episcopi* II. Librum *Tersulliani* I. *Plinii Secundi* *Naturalis Historiae* Libros III. De Institutis antiquorum Regum I. & *Justiniani* II. Libros *Egesipi* II. Librum cujusdam de Gestis *Gothorum* I. Libros *Smaragai* III. Libellum *Cassiodori* in Psalmis parvulum I. Librum Expositionis *Claudii Episcopi Taurinensis* in Epistola ad *Corinthios*. Formula vitae honestae cujusdam *Martini*, in qua & alia habentur Opuscula. Libros *Hier....*

Tom. VIII.

A *Scotti Exceptos VII.* Librum *Laurentii* unum de duobus temporibus.

Item de Libris incertis. Libros *Glossarum & Expositionum* quorundam super *Matheum VIII.* Librum *Pandectarum* I. in quo est Expositio cujusdam in *Matheum*. In Epistolis *Pauli* Expositionum Libros IX. Libros breviter expositos in Psalmis VI. Librum I. *Quaestionum* cujusdam in Veteri & Novo Testamento, in quo habetur Epistola *Hieronymi* ad *Edibiam*, & *Asceticum*, idest Instituta *Sancti Basilii*. Librum I. cujusdam de remediis peccatorum; in quo habentur Libri VI. *Alchimii* metrica conte..... Libros IV. in * quo habentur *Homeliae* quorundam de singulis Festivitatibus. Librum I. cujusdam ad quendam *Judeum*; & alia Opuscula.

C Item de Vita, & Passionibus Sanctorum. Libros de Vita Patrum..... ex his habetur Vita *Guebercti*. In alio Collationes Patrum. Vita *Pauli*, *Antonii*, *Hilarionis*. Et de captivitate *Malchi Monachi* Librum I. Et in uno ex eis Vita *Sancti Martini*. Librum de Vita *Sancti Martini*. Librum de Vita *Hilarionis*, & *Sancti Germani*. Librum I. de Vita *Sancti Cipriani Martyris*. Librum I. de Vita *Sancti Ambrosii*. Librum de Vita *Sancti Eustasii & Ambrosii*. Libros de Actu *Sancti Silverii* quatuor. Libros de inventione Corporis *Sancti Stephani* quatuor. Librum I. de Vita *Sancti Simeonis*: in quo habentur *Arnulfi* de Situ *Hierusalem* Libri II.

D De Vita *Sancti Columbani*. De Vita *Sancti Galli* Libros II. Librum de Vita *Sanctae Ceciliae & Juliani Martyris* unum. Libellum unum de Vita *Sancti Marcelli*. Librum de Vita *Sancti Medardi* unum. Libros de Passione *Apostolorum Petri & Pauli* I.... Libros *Passionum complurium Sanctorum* II. Librum *Regulae Sancti Columbani*. Libros *Regulae Basilii* Duos. Librum unum,

I i

in

in quo habentur Lectiones Natalis Domini, & de Epiphania, & Lamentationes Jervensiae. Libros Legis Langobardorum duos. Librum unum Dionisii de Computo. Anatolii Theophili I. Victorini V. & alios Libros de Computo VI. Libros Glossarum VII. Libros Psalmorum II. Libros Evangeliorum plenarios & non plenarios V. Librum Collectaneum I. in quo diversa habentur Opuscula de Fratre Dominico, quem ipsi prestimus.

Libros Sergii de Grammatica duos, & in uno horum Adamantii Liber habetur. Libros Virgilii numero quatuor. Lucani Libros IV. Juvenalis duos; & in uno ex his habetur Martialis & Persius. In uno Volumine habemus Persium, Flaccum, & Juvenalem. Libros Claudiani Poetae quatuor; & in uno ex his Sedulii quaedam pars in capite, & alia Opuscula. Libros Ovidii Nasonis duos. Librum Lucretii I. Librum Dracontii I. Librum Ennodii Episcopi unum, in quo & alia continentur Opuscula. Libros Donati tres; & in uno ex his habentur Sinonima Ciceronis. Libros Valerii Probi III. Libros Boetii III. de Arithmetica, & alterum de Astronomia. Librum Marii Victoris de Retorica. Libros Terentii II. Librum Honorati I. Libros Porphyrii II. & alterum de Isagogis. Librum Isidori de Vitiis I. Commentarium Hieronymi super Donatum. Librum Prudentii I. Librum I. Paulini in Laude Sancti Felicis. Librum I. Demosthenis. Librum I. Versuum Licentii ad Sanctum Augustinum, in quo sunt Versus Sybillae de Die Judicii. Libros Pompeji III. sed non plenarios. Librum I. de Versibus Apostolorum. Libros IV. Categoriarum Aristotelis. Librum I. in veteri Testamento conscriptum metrico; in quo continentur Libri Alchimi & Catonis. Libros II. Capri & Acroëtii de Orthogra-

phia. Libros Ouricis duos. Librum I. Dosithei de Grammatica. Librum Juvenicii I. Librum Ausonii Poetae I. in quo habentur Plinii Libri III. Librum Consentii I. Libros Sedulii IV. Libros Symphosii II. Librum Papirii de Analogia I. Librum I. Flaviani de consensu nominum & verborum. Libros Prisciani minoris II. Libros Marii Grammatici de centum Metris II. & in uno ex his habentur Sergii de Litera Libri II. Asterii Grammatici, Honorati de Ratione Metrorum, & Expositio cujusdam super Donatum; Expositio quoque Sancti Augustini super totas partes Orationis; Phocae etiam de Grammatica Libri III. Exercitamentum Prisciani Sophistae Librum unum. Libros Prisciani II. Unum de figuris Numerorum, alterum de Litera. Librum I. de Sententiis Philosophorum, in quo sunt Libri Catonis, & Theophrasti de Nuptiis. Librum Sosparris I. in quo continetur Liber Differentiarum Plinii. Librum Donati super Virgilium unum. Libros Glossarum super Virgilium IX. Librum Mistologiarum Fulgentii I. Libro diversorum de Grammatica XX. Libros Septimi Severi duos; unum de ruralibus, alterum de Historia Trojana, in quo & habetur Historia Daretis. Librum I. Daretis de vastatione Trojae. Librum I. de Epistolis Alexandri & Dindimi. Librum I. de situ Indiae Alexandri ad Aristozilem Magistrum. Librum I. Cosmographiae. De Historia Alexandri Magni Macedonis Librum unum. De diversis generibus Monstrorum Librum I. Librum I. Ciceronis, in quo sunt Topica & Partitiones. Contra Catulinam Librum I. Generalium Sententiarum Librum I. in quo Lucii Annaei Senecae, Valerii Flacci Liber I. Aeratoris Subdiaconi de Actibus Apostolorum. Liber Metricus I. Phocae de Grammatica Librum unum.

Item de Libris, quos Dungalus praecipuus Scottorum obtulit beatissimo Columbano. In primis Librum Origenis in Genesi I. In Canticis Cantorum ejusdem Librum I. in quo habetur Expositio Bedae in Esdra, & Quaestiones Hieronymi in Genesi, & de Locis Terrae repromissionis, & de Hebraicis Nominibus; Expositio quoque in Ecclesiasten, in Danielem, & in Hieremiam. Librum Origenis in Epistola ad Romanos unum, in quo habetur Expositio Johannis Constantinopolitani in Epistola ad Hebraeos. Librum I. Sancti Ambrosii in Luca; in quo est Expositio Bedae in eodem. Librum Homeliarum Gregorii in Ezechiel I. in quo habetur Expositio Hieronymi in eodem. Librum cujusdam in Epistolis Pauli, in quo continetur Expositio Hieronymi in Epistola ad Ephesios, ad Titum, ad Philimonem, ad Galathas: & Expositio cujusdam in septem Epistolis Canoniceis. Librum I. Augustini super Johannem. Librum I. Augustini de Trinitate. Eiusdem de Civitate Dei Librum unum. Librum I. Hieronymi in Esaja. Eiusdem in minoribus Prophetis Librum unum. Epistolarum Hieronymi Librum unum. Librum I. Eugeppii, in quo continetur Liber Cassiodori Institutionum Divinarum Lectionum, & Hieronymi Illustrium Virorum, & Soliloquiorum Augustini, & Expositio Albini in Genesim. Librum Bedae in Genesim unum, in quo est Albini super Johannem. Expositio I. Bedae in septem Epistolis Canoniceis. Librum Etymologiarum Isidori unum. Expositum cujusdam breve in Johanne & Salomone. Librum Prudentii. Librum Fortunati unum, in quo est Paulinus, Arator, Juvenius, & Caso. Librum Pompei I. Librum Joseppi Historiographi unum. Evangelium plenarium. Librum Enchiridion Sancti Hier. II. Psalterium I. Librum quendam Lati-

A ne Scoticae Linguae. Librum Dungalii contra perverfas Claudii Sententias unum. Librum Sancti Augustini de Musica.

In primis Lib. Sedulii orthograph. Librum Psychomachiae Prudentii. quo continetur Consensii Lib. Priscianus minor Lib. super Donati Lib. in cujusdam super. De consolatione. Lib. de Injuria. Regula. pro peccatis. Lib. Praefation. Lib. Glosis. Librum Quaestionum in Genesi. Librum Bedae de.

B
C
D
E
De Libris Benedicti Presbyteri. Brevis recordationis de Libris venerabilis Benedicti. primis. Librum Prisciani majorem. Librum Virgilii unum. Sergii super eundem Virgilium. Priscianus minor, Beda de Metris, & alia habentur. Opuscula. Librum I. in quo Versus Apostolorum, Donatus, Beda, & Alboin habentur. Librum Donati in quo & Tractatus habetur super eundem Donatum. in quo Psychomachia Prudentii, & Sancti Augustini habetur de. Juvenii unum. Librum I. Junilii de Divina Lege. Librum de concordia Evangel. unum. Libros super Mattheum II. super Marcum I. super Lucam I. super Johannem Libros II. Canonum Alishgarii Episcopi Librum I. De Regula Sancti Benedicti. Missale plenarium. Librum Officiorum Isidori unum. Librum Epistolarum Pauli unum; & Librum Prognosticorum Juliani. Rufini de Vita Patrum Librum I. Missales parvos II. Victoris Librum Computi. Librum Homeliarum Johannis Krisostomi de Evangelicis. Librum Ynnorum I. in quo computum, & alius habetur. Librum I. Colledaneorum. Hieronymus cum aliis diversis Operibus. Psalterium. Einbardi Librum.

De Fratre Adalberto Psalterium unum. Antiphonarium plenarium unum. Canones, quos excerptis Alitgarius Episcopus. Infantia Salvatoris.

Breve de Libris Theodori Presbyteri. Missales IV. Psalterium glosatum I. Homeliarum Gregorii, & Bedae Liber I. Sinodorum Libri III. Johannis Crisostomi de reparatione Lapsorum, & aliis sententiis Liber I. Super Daniel, & in Apocalipsin, & Epistola de Melchisedech, & Prognostica Juliani Pomeri Liber. Albini de Trinitate Liber I. Chronica Isidori Lib. I. De Vita Sancti Columbani Liber. De Vita Sancti Guberii Liber. Diurnum Sancti Gregorii Liber. De Predicationibus Liber I. Regula Canonica Liber I. De Decimis, & Expositione Missae Liber. Liber Cassiani unus. De Collatione Abbatum Chereemonis. Regula Sancti Benedicti unus. Martyrologium Bedae I. Martyrologium Hieronymi. Et de Arithmetica; Macrobi; Dionisii; Anatolii, Victorii; Bedae; Colmani, & Epistolae aliorum Sapientum Liber I. Eucherii de Quaestionibus veteris & novi Testamenti, & de situ Hierusalem, & Glosis Liber I. Boetii de consolatione Philosophiae, & Catonis Liber. Prisciani major Liber I. Liber Donati de majoribus & minoribus partibus, & de Glosis super ipsum & Consentii unus. Liber I. Isidori, Servii, Sergii, Maximi, Victoris, & Prisciani minoris, Bedae, Clementis, Euticis, & alia Opuscula. Liber item I. Sedulii, Juvenii, & Prosperi, ac Prudentii, & aliorum Versificatorum Liber unus. De Rethorica Karoli & Albini Magistri unus. De Dialectica Martiani, Augustini, Apulei, & Isidori Liber I. Liber de Ordine Ecclesiae unus. Omnes Libri Volumina XXXII.

Item de Libris Petri Presbyteri. Expositum Cassiodori Senatoris in Psalmis

A Libros III. Regula Canonica Librum I. Libellos Canonum II. Missalem I. Antiphonarium I. Psalteria II. Libellus Einardi de Psalmis, in quo habentur Orationes, quae specialiter dicuntur. Encbiriaon Augustini. Missale Collectarium I. Librum Pomerii, in quo & alia habentur Opuscula. Librum Sancti Augustini I. de Magistro, in quo habentur ejusdem de Ordine, & de Academicis & Vera Religione. Librum Canonum I. Librum Rabani in Genesin I. Librum Prognosticorum I. Librum Donati de partibus minoribus & majoribus, in quo & alia habentur Opuscula. Librum Martiani de Nuptiis Philologiae & Mercurii. Librum Euticis I. Librum Ausonii I. in quo Miologia Fulgentii. Rethorica Caroli & Albini, & Periermeniarum Apulei, & alia quaedam. Librum Prisciani minoris, in quo Capter, & Agroecius, & Alchoin habentur. Librum Prudentii plenarium I. Librum I. Bedae in titulis Psalmorum. Librum Ciceronis de Senectute I. in quo habetur Dialectica Augustini. Expositio in Somnio Scipionis, & Boetii de Musica..... quas non reperimus..... Ezechiel & Daniel Librum I. Epistolas Pauli, & Acta Apostolorum, Apocalipsin, & Epistolae Canonicae Librum. Amphosii Librum I. De diversis generibus Monsterorum Librum I. Dea..... Librum I. & alios Libros. De Psalmis Lib. I. De mirabilibus gemmarum Librum I. De septem Quaestionibus ad Dalcitium Librum. Admonitionum ad Reges & Potentes Librum I. Expositionem in Lucham Librum I. Expositionem Ezechielis Librum I. De Psalmis Librum I. Prologus Regum. In Paralipomenon, in Eptateucho Librum I. Librum Quaestionum I. Librum I. Sancti Hieronymi de Opusculis ipsius. Librum Epistolarum I. Cujusdam de Gestis Gothorum Librum I. Librum super Ma-

ebemus unum. De inventione Corporis Stephani Librum I. Epistolarum Exposition. Librum I. De Expositione Psalmorum Librum I Homiliarum tres.

De Libris Boniprandi. Infantiae Salvatoris Librum I. & Librum Computi, & Regulam Sancti Benedicti.

Ad Speluncam, Missalem I. Lectorium I. Anaphenarium I. Regula Sancti Benedicti una. Vita Patrum I. Homiliarum XXXX. Beati Gregorii unum. Homiliarum collectarum I. Expositionum super Johannem unum. Psalterium I.

Item de Libris Fratris Smaragdi, Liber Prisciani major I. Liber Augustini de Musica. Eiusdem de vera Religione. Liber Bedae de Metris. Quaedam pars de Arithmetica. Boëtii Liber. Augustini de Magistro. Evangelium plenarium. Soliloquiorum Augustini unum.

Item de Libris Fulgentii. Unum Librum Prisciani majoris de partibus orationis. Librum Boëtii de Musica. Librum de Ordine I. Librum de Academia I. Librum mythologiarum Fulgentii. Librum Mariani de Nuptiis Philologiae & Mercurii, & glosula in ipsum.

Vidisti Bobiensium Codicum partem memorari, quos *Dungalus* praecipuus *Scottorum* obtulit beatisissimo *Columbano*. Eius etiam Liber contra *Claudium Taurinensem* Episcopum recensetur infra hoc titulo: *Liber Dungalii contra perverfas Claudii Sententias*. Clarissimus *Mabillonius* opinatus fuit, *Dungalum non Gallum, sed alienigenam, fortè Scotum* fuisse, eumque censuit in Gallia consedisse, ibique sacras Imagines vindicasse a censura *Claudii Taurinensis*. Contra ego in Notis ad Capitulare praelaudatum contendi, non in Gallia, sed *Ticini* apud *Italos*, *Dungalum* potiore suae vitae partem in erudiendis adolescen-

A tibus egisse, eundemque fuisse illum, qui *Claudio* sese objecit, & qui pro sacris Imaginibus stetit. Consonat cum Capitulari praelaudato *Lotharii I.* pariterque cum Catalogo nunc vulgato sententia mea; atque hinc etiam emendandus, sive supplendus *Caveus* in *Historia Literaria Scriptorum Ecclesiasticorum*. qui *Dungalum* censuit *Monachum Sarr-Dionysianum Parisiensem*. *Scotum* fuisse disertis verbis tradit *Catalogus Bobiensis*. Et quamquam neque in eodem Catalogo, neque in Capitulari, *Monachus* ille appelletur: attamen *Monasticam* vitam professum post *Mabillonium* & ego conjicio, a *Dungalo* tamen *Monacho recluso* distinguendum, cui, contra quam idem *Mabillonius* opinatus est, nihil rei fuisse puto cum *Dungalo Scoto*, *Literarum Magistro Ticini*, & *Auctore Libri contra Claudium Taurinensem*. Ceterum, quum *Sancto Columbano*, celeberrimo ob sanctitatem vitae, miracula, & eruditionem viro, in *Hibernia* nato, & *Bobii* Anno Christi *DCXV.* vitâ sancto, originem suam debeat *Italicum Bobiense Coenobium*: nil mirum, si *Dungalus Scotus* singulari amore in locum sacrum ac celebratissimum afficeretur, & bene de illo meritus fuerit. *Gratiae* quoque *Dungalo*, aliiisque *magnae Britanniae* viris, qui *MStorum Codicum* supellestem in *Italia* auxere. Neque *Lectori* latere volo, plerosque *Bobiensis Bibliothecae* Libros supra memoratos in *Ambrosianam Mediolanensem* translatos fuisse curâ immortalis viri *FridERICI Borromaei sanctae Romanae Ecclesiae Cardinalis & Archiepiscopi Mediolanensis*. *Egregios* sane *Codices* ex antiquitate, quorum utilitatem & ego fenti in *Anecdosis Latinis* luce donandis, & quorum erit semper aliquis

liquis usus eruditionis Ecclesiasticae & Saecularis amatoribus; nam vel ipsis editis Libris quantum praesidii afferre possint veteres MSti, neminem ignorare arbitror. Uno exemplo mihi uti liceat. Quot Bedae Libros, eximii inter Britannos Monachi, Bobiensis Bibliotheca completeretur, supra vidimus. Ego in Ambrosianâ olim MStos Codices recensens, haec inter alia animadverti. Illic visitur *Historia Anglorum*, ab eo literis consignata; tum ejusdem *Compendium*, quod in editis Tom. 3. Operum Bedae sine ulla distinctione perducitur usque ad Annum DCC-LXVI. quum tamen tot ante annos

A Beda naturae legibus cessisset. In MSto Codice Ambrosiano postrema Compendii verba sunt. haec: *Anno DCCXXXI. Berthuald Archiepiscopus obiit. Anno eodem Tatuini consecratur Archiepiscopus nonus Duruvernensis Ecclesiae, Adibaldo Rege Merciorum, quintumdecimum agente annum Imperii.....* Adnectitur e vestigio Operis conclusio iis verbis Bedae jam editis, idest: *Haec de Ecclesiastica Historia Britanniarum usque ad superadjicere curavi.* Post quae Ambrosianus Codex haec habet in editis desiderata, nempe enumerationem Librorum, quos ad illud usque tempus Beda ipse testatur sese scripsisse.

Index Librorum, quos Beda conscripsit, ab ipso literis consignatus circiter Annum Christi 731.

IN principium Genesis usque ad Nativitatem Isaac & ejectionem Hismahelis Libros IV. De Tabernaculo & vasis ejus, ac vestibus Sacerdotum Libros IV. In primam partem Samuhelis, idest usque ad mortem Saulis Libros III. De aedificatione Templi Explanationis allegoricae pro Populo, sicut & cetera, Libros II. Item in Regum Librum XXX. Quaestionum. In Proverbia Salomonis Libros III. In Cantica Canticorum Libros VII. In Esaiam, & Danielelem, Duodecim Prophetas, & partem Hieremiae, Distinctiones Capitulorum ex Tractatu Beati Hieronymi exceptas. In Ezram & Neemiam Libros III. In Canticum Abbae Librum I. In Librum beati Patris Tobiae Explanacionis allegoricae de Christo & Ecclesia Librum I. Item Capitula Lectionum in Penta-

C theucum Moysi, Josuae, Judicum, in Libros Regum, & Verba dierum. In Libros beati Job, in Parabolas, & Ecclesiasten, in Cantica Canticorum, in ipsos duodecim Prophetas, Ezram quoque & Neemiam. In Evangelium Marci Libros IV. In Evangelium Lucae Libros VI. Homiliarum Evangelii Libros II. In Apostolum quaecumque in Opusculis Sancti Augustini exposita inveni, cuncta per ordinem scribere curavi. (*) In Actus Apostolorum Libros II. In Epistolas sex Canonicas Libros singulos. In Aposalypsim Sancti Jchannis Libros III. Item Capitula Lectionum in totum novum Testamentum, excepto Evangelio... Item Librum Epistolarum ad diversos, quarum de sex Actatibus una est: de mansionibus filiorum Israel una: de eo, quod ait Esaias; & claudentur ibi in

(*) Haec obiter animadvertite, disputatum diu inter Eruditos, an *Commentaria in Epistolas sancti Pauli*, e Sancto Augustino pleraque excerpta, tribuenda forent Bedae, an potius Floro Magistro. Hinc saltem discimus, revera id genus Opus a Beda fuisse confectum. Vide Mabillonium in *Analectis*, & Caveum in *Histor. Liter. Scriptor. Ecclesiasticorum*.

carcerem, & post dies multos visitabuntur. *De ratione Biffexti una. De Aquinoſio juxta Anatolium una. Item de Hiſtoriis Sanctorum. Librum Vitae & Paſſionis Sancti Felicis Confeſſoris de metrico Paulini Opere in proſam tranſtuli. Librum vitae & paſſionem Sancti Anaſtaſii male de Graeco tranſlatum, & pejus a quodam imperito emendatum, prout potui, ad ſenſum correxi. Vitam Sancti patris Monachi ſimul & Antiſtitis Cudberti, & prius heroico metro, & poſtmodum plano ſermone deſcripſi. Hiſtoriam Abbatum Monasterii hujus, in quo ſupernae pietati deſervire gaudeo, Benediſti, Ceolſridi, & Huetheri in Libellis II. Hiſtoriam Eccleſiaſticam noſtrae Inſulae gentis in Libri V. Martyrologium de Natalitiis Sanctorum Martyrum diebus, in quo omnes, quos invenire potui, non ſolum qua die, verum etiam quo genere certaminis, vel ſub quo Judice Mundum vicerint, diligenter adnotare ſtudi. Librum Hymnorum diverſo metro, ſive Rythmo. Librum Epigrammatum Heroico metro, ſive Elegiaco. De natura temporum, & de Temporibus Libros ſingulos. Item de Temporibus Librum I. majorem. Librum de Orthographia, alphabeti ordine diſtinctum. Item Librum de Metrica Arte: & huic adjectum alterum de Schematibus ſive Tropis Libellum, hoc eſt, de figuris, modisque locutionum, quibus Scriptura ſacra contexta eſt.*

Haecenus in Ambroſiano Codice Beda. Tum ſuccedit Oratio *Te Deprecor* &c. ut in editis. Ad horum normam certe exigenda ſunt, quae de ejus Libris ſcribere Trithemius, Baronius, Du Pinus, Caveus, & alii. Alterum quoque Codicem, quem ante annos nongentos ſcriptum conjiciebam, e Bobienſi in Ambroſianam Bibliothecam deſectum legi. Ibi oc-

A currit Bedae Commentarius in *Geneſim* uſque ad nativitatem Iſaac, una cum Epiftola praefixa ad Antiftitem Accam. Conſonant omnia cum editis uſque ad verficulum: *Iſtae generationes Caeli & Terrae, quando creatae ſunt* &c. Quae verò ſubſequentur, ab editis differebant, aut nondum edita reputabam. Sed ante paucos annos hunc foetum publici juris fecere Clariffimi Viri Martene & Durand, Monachi e Congregatione Sancti Mauri, Tomo V. Theſauri Anecdotorum. Supra Dungalii facta eſt mihi mentio. Nunc addo, haberi in nuper memorata Ambroſiana Bibliotheca Codicem, ante annos nongentos ſcriptum literis quadratis, in quo ejus nomen expreſſum legitur tribus hiſce Verſibus praepoſitis, quibus Bobienſi Coenobio traditum a ſe Librum deſignat,

Sancte Columba, tibi Scotto tuus incola DUNGAL

Tradidit hunc Librum, quo Fratrum corda beentur.

Qui legis ergo, Deus pretium ſit muneris, ora.

E En ut rurfus Scotum ſe Dungalus profitetur. Librum offert Sancto Columbae (ita enim & alii Sanctum Columbanum appellarunt) hoc eſt, illius Monasterio Bobienſi. Nihil de Monachatu ſuo adſcribere videtur; at quum ait *incola tuus*, idem prodit ſignificans, ſe in ejus Coenobio vivere. Complectitur autem Codex ille Vitas Sanctorum Patrum, quarum lectio Monachis potiffimum commendabatur, & familiaris eo tempore eſſe conſuevit. Ibi primo occurrit *Prologus in Vitas Patrum Sancti Hieronymi Presbyteri. Benedictus Deus, qui vult omnes homines ſalvos fieri* &c. Primo

Primo Capitulo hic titulus praefigitur: *De Sancto Johanne Eremita. Primum igitur tamquam verè fundamentum nostri Operis &c.* Haec autem Rufino Aquilejensi tribuuntur in editione Heriberti Rosweydi Societ. Jesu Antuerpiae Anno MDCXXVIII. facta. Sunt autem in MSto Codice Capitula omnia, quae apud Rosweydam leguntur, sed ordine mutato u-

A. sive ad Capitulum *De duobus Macariis.* Subsequitur *Liber Secundus de Vita Sanctorum Patrum.* Ei praefixam Epistolam, quum minime animadverterim a Rosweydo editam, propterea huc inferre statui in commodum Eruditorum, quanquam parum feliciter e Graeco, ut mihi videtur, conversam.

Epistola praefixa Libro Secundo de Vita Sanctorum Patrum.

Beatifico & admiror propositum tuum: dignum est enim, a beatitudine incipere hujus Epistolae textum, quoniam circa vana & inania praesentis Seculi studium suum impendunt, & in aedificatione lapidum, ex quibus non valde gaudebunt. Ipse autem verbum aedificationis, & sacrae Scripturae doctrinam doceri desideras: Sanctorum Patrum conversationem & instituta perquiris. Multorum igitur multa & varia per singula tempora habentur conscripta de his, qui inlecebras Seculi delinquentes; quorum bonum desiderium inspiratio supernae gratiae Dei adjuvabit in aedificationem eorum, qui fide voluntaria permanent in doctrina Salvatoris nostri Christi. Visum est mihi humili & reverentiae tuae praeceptis, & desiderio tuae magnitudinis obedire, amator doctrinae veritatis, pro possibilitate mentis tuae; vicesimum siquidem & tertium annum aetatis agens, in Congregatione Fratrum conversatus sum, nihilominus etiam & in solitaria vita, vicesimum annum in Episcopatu. Igitur desideranti tibi Sanctorum Patrum enarrare Vitas, virorum scilicet ac feminarum, quos vidi, & de quibus audivi, cum quibus & conversatus sum tam in Aegypti solitudine, quam & in Lybia, & Thebaida, & Sene, simul & qui dicuntur

B tur Tabenensiotae; deinde in Mesopotamia Palaestinae, & Syriae, & partibus occidentis Romae & Campaniae: & eorum, qui in his morantur. Itaque habens tibi exponere & enarrare specialiter in hoc Libro hoc, ut cominus salutarifero communitorio habeas indeficientem animae medicinam, & obliviscaris omnem quidem desidiam, mentisque somnolentiam, & irrationabile desiderium omnem autem dissensionem animae, etiam & commotionem iracundiae, & tristitiam, & irrationabilem timorem per haec repellas, simul & ambitionem Mundi despicias, ut in fide veritatis & in desiderio proficias; quatenus in proposito pietatis dux tibi metipsum bonorum operum, & eorum qui tecum sunt, & qui post te erunt, piissimorum efficiaris imperator. Ex hoc enim amatores Christi proficiunt ad aeternam salutem. Non ergo spernas simplicitatem & impolitos sermones: nec enim operis est doctrinae, sophisticè & eloquenter signare sermones, sed suadere mentes hominum in Fide, & operibus veritatis secundum quod scriptum est: *Aperi ostium verbo Dei.*

E Et iterum non spernas narrationem servorum; & ipsi enim didicerunt a Patribus. Denique Sanctorum, idest Patriarcharum & Prophetarum, Abraham scilicet & Isaac & Jacob, Moysi &

He-

Heliae, & Johannis, descripta est fides & conversatio, non tantum ut illos glorificent, quos certe Dominus glorificaverat, & in regno suo gloriosos habebat, sed ut legentibus posteris conferrent veritatis doctrinam exempla salutis. Explicat Epistola.

Tum hujus Epistolae specimen, tum reliqua Capitula leguntur in Lausiaca Palladii. Subsequitur in MSto Codice Venerabilis Nili Monachi de octo principalibus Vitiis. Et post alia Capitula & admonitiones Sanctorum Patrum contra fornicationem aliaque vitia, una cum exemplis, concluditur Liber his verbis: Venerabilis Ab-

bas Lambertus Levita iussit hunc scribere Librum. Post haec succedit Vita Theophili Vicedomini, e Graeco translata, quam in aliis Codicibus vidi. Tum Sanctae Pelagiae Vita, quae apud Rosveydum dicitur ex versione Eustochii. Diversa autem est versio Bobiensis Codicis. Sequitur in eodem Codice Sanctae Taysis poenitentia, quam e Graeco transtulit Dionysius Exiguus. Eam protulit Rosveydus Libro primo pag. 374. in Vitis Patrum, sed ignorans, cui haec interpretatio debeatur. Praefationem igitur ad idem Opusculum, quam adhuc luce carentem puto, accipe.

Incipit Praefatio Poenitentiae Sanctae Taysis.

Domino karissimo mihi Fratri Postori Abbati Dionysius. Sanctae Taysis quondam meretricis mirabilem poenitentiam, simplici sermone conscriptam, quam inter alios eximiae conversationis viros Aegyptios protulit talium foecunda virtutum, de Graeco me transferre iussisti. Sume igitur ad obliterationem delictorum grande, ut spero, compendium. Quis enim, licet multis congravis peccatorum vinculis obligatus, non hujus venerandae mulieris provocatur exemplo, de suae absolutionis non desperare remedio? Nec nos satisfactionis ejus qualitas ardua, difficilisque deterreat, quae voluntario carcere passa se cludi, parvi temporis poenam fugit aeterna supplicia. Potens enim est omnipotens & misericors Deus, ut qui illi tantae patientiae contulit praemium, nobis poenitentiae largiatur affectum, quatenus a peccatis mortiferis abstinentes, cotidianam proficiamus indulgentiam, per quam Domini nostri Jesu Christi misericordiam consequamur, quae per Prophetam restatur & dicit: Nolo mortem peccatoris, sed ut con-

Tom. VIII.

Cvertatur & vivat. Ora pro me, venerabilis Pater. Saluti humanae aeterni Regni aditum poenitentibus patet, & si quocumque sit quisque nexibus facinorum praegravatus, si ex toto cordis convertatur arcano, facile veniam promerebitur delictorum. Nam scribitur est: Beati, qui lugent nunc, quoniam ipsi consolabuntur. Et alibi: Amplius est gaudium in Coelo super uno peccatore poenitentiam agente, quam super nonaginta novem justis, qui non peccaverunt. Nam erat quaedam meretrix, nomine Taysis tantae pulchritudinis, ut paene multi propter eam venditis substantiis suis ad ultimam pervenirent inopiam. Sed & lites inter se eadem amatores facientes, frequenter sanguine juvenum puellae limina replebantur. Quae quum Abbas Pafnutius reperisset, sumpto habitu seculari, & uno solido &c.

Reliqua edidit Rosveydus. In Ambrosiano tandem Codice legitur Visio, quae fratri nostro Vecentino ostensa fuerat pridie ante transitum ejus. Sed

quando de Vitis antiquorum Patrum nobis est sermo, nolo mihi excidat animadversio altera, quam Lectori minime ingrata fore confido. Recensetur a Photio in Bibliotheca Codice CXCVIII. *συγκεφαλαίωσις, καὶ σύνοψις τῆς μεγάλης καλεμένης ΛΕΙΜΩΝΑΡΙΟΥ*, hoc est: *Epitome & Synopsis Magni (quod vocant) Limonarii*; sive *Prati Spirituallis*. Latine hanc Epitomen dedit praelaudatus Rosweydeus in Vitis Patrum ex versione Pelagii sanctae Romanae Ecclesiae Diaconi, & Johannis sanctae Romanae Ecclesiae Subdiaconi. Itaque haecenus una tantum Epitome magni *Limonarii* prodit. Ego verò integrum ipsum Opus existare adhuc arbitror in MSto Codice Bibliothecae Ambrosianae, ubi Vitae & dicta Sanctorum Patrum, & veterum Monachorum comprehenduntur. Aetatem septingentorum annorum superare mihi visus est Codex ille membranaceus. Vastum plane Opus, quamquam in principio & sine aliquot folia desiderentur. Contuli ego cum editis a Rosweydo ipsum Codicem, & reapse ampliorem deprehendi. Ibi complura habentur, quae in Epitome Photii & Rosweydi, atque in aliis Sanctorum Patrum Vitis frustra perquiras: puta Rufi, Sarmatae, aliorumque Abbatum sententias & facta; ita ut in eam plane sententiam concesserim, *Magnum Limonarium* a Photio laudatum, superstes in eo Codice reperiri, quod Latio donandum atque evulgandum si quisquam susciperet, sua laude profectò fraudandus non esset. Sed jam tandem e diverticulo in semitam regrediamur.

Quem successum habuerit Lotharii Augusti cura pro restituendis Literis

A in Italico Regno, petat nunc aliquis. Mediocrem sane fuisse inde argumentari licet, quod per totum Seculum Christi Nonum raros ex Italia emeruisse videmus, quos cum eruditis Graeciae, Galliae, ac Germaniae viris eo tempore conferre possimus. Et quidem quum Gallos commemoro, negandum certe nequaquam est, quin ob magni illius Imperatoris Caroli curam, & Alcuini exemplum, plurimos literaturae fructus, & doctos viros eodem Seculo Nono Gallia pepererit. Attamen si Lupum ipsum Ferrariensem Abbatem, unum ex eruditis & eloquentibus viris illius temporis audimus, qui sub filio Caroli Ludovico Pio floruit, neque ea fuit literis fortuna in Galliis, quam quisquam fortasse sibi persuadet; ait enim in Epistola

B

C

34. *Nunc Literarum studiis paene obsoletis, quotus quisque inveniri possit, qui de Magistrorum Imperitiâ, Librorum penuriâ, otii denique inopiâ, merito non queratur?* In Italia verò Concilium Romanum Anno Christi DCCCXXVI. habitum, Canone IV. sat prodit, abundasse *Presbyteros, Diaconos, atque Subdiaconos indoctos*, quos propterea ad tempus a divinis officiis sacra Synodus suspendit, *ut docti valeant ad debitum ministerium advenire*. Immo & Episcopos, *ut doceri possint*, a Metropolitano monendos jubet. Attamen eo ipso Seculo *Anastasio Bibliothecarium*, doctissimum sane virum, *Guillelmum* itidem Pontificiae Bibliothecae praefectum, *Johannem Diaconum*, aliosque minoris nominis Roma dedit. Prodiit quoque ex Casinensi Coenobio *Erchempertus*, uti & ex Neapolitana Schola *Johannes Diaconus*, & *Petrus Subdiaconus*, quorum Libros aut edidi, aut indicavi in Collect. Rer. Italic.

Aquellum Ravennatensis Civitas protulit. Sangallensis quoque Monachus de Gestis Caroli Magni Lib. primo, Cap. 8. scribit, Grimoldum insignem circiter Annum Christi DCCCL. Sancti Galli Abbatem, *primo in Gallia, post verò in Italia Liberalibus fuisse Disciplinis imbutum.* Ad haec dum regia Constantini Magni Urbs Christianis Imperatoribus paruit, apud Graecos semper in honore Literarum studia fuerunt, & iis e regionibus manarunt ingenia plane erudita, Librique magni faciendi. Certe exciderunt interdum Scholae, desiderati sunt Magistri; sed non diu sinebantur Literae humi jacere. Bardas Caesar Anno DCCCLIX. mirabili ardore Constantinopoli omnium Disciplinarum studia restauravit. Rursus idem praestitit Anno DCCCCLVI. Constantinus Porphyrogenitus Augustus. Apud Monachos verò Latinos praecipuum Literae asylum sibi invenere. Et quoniam cum Graecis vicinis, & nonnunquam dominis, multum commercii erat Neapolitanis, neque exiguum Beneventanis, propterea eodem Seculo Nono Beneventi bene fuisse Liberalium Artium studiis, auctor est Anonymus Salernitanus in Paralipomen. Cap. 124. Part. II. Tomi II. *Res. Italicar. pag. 265.* Scribit enim, quo tempore Ludovicus II. Augustus Beneventi moram traxit, hoc est, circiter Annum DCCCLXX. *triginta duos Philosophos eam Urbem hahuiffe, ex quibus unus insignis, Ildericus nomine, inter illos degebat, non solum liberalibus Disciplinis apprime imbutus, sed etiam probe virtuti deditus.* Haec ille, qui & ipsius Ilderici Carmen profert, ex felici sane profectum ingenio. Sed utut hisce, quae haecenus commemoravi, alia nobis ignota conjiciendo

A ac opinando addamus: quaeenam tandem & quanta est haec messis Literaria, si tot Urbes & Ingenia numeres, quibus semper abundavit Italia? Et praecipue quom vel paucos illos Scriptores, quos laudavi, nulla singularis ingenii virtus, nulla eminens eruditio, nullus supra mediocritatem assurgens foetus commendet. Neque tamen defuit Literis Romanorum Pontificum patrocinium, ut ubique saltem Clerici iis operam darent. Eugenius II. Anno DCCCXXVI. in Concilio Romano, Canone 34. haec statuit: *De quibusdam locis ad nos refertur, non Magistros, neque curam inveniri pro studio Literarum. Idcirco in universis Episcopis, subjectisque Plebibus, & aliis locis, in quibus necessitas occurrerit, omnino cura & diligentia habeatur, ut Magistri & Doctores confirmantur, qui studia Literarum, Liberaliumque Artium, ac sancta habentes dogmata, assidue doceant.* Confirmatum est idem decretum Anno DCCCLIII. a Leone IV. Papa in altera Synodo Romana, additumque est: *Et si liberalium Artium Praeceptores in Plebibus, ut affolet, raro inveniuntur, tamen divinae Scripturae Magistri & institutores Ecclesiastici officii nullatenus desint, qui & annualiter proprio Episcopo de ejusdem actionis opere sollicito inquisiti debeant respondere. Nam qualiter ad divinum utiliter cultum aliquis accedere possit, nisi iusta instructione doceatur?* Hoc est, saltem comparentur Magistri in ruralibus Parochiis, qui Clericis Scripturam Sacram exponant, eosque ad divina officia recte recitanda ac peragenda informant. Veram aut salubri huic decreto extra Romam parce obtemperatum est, aut ab ipsis Urbibus, in quarum plerisque constitutas fuisse Scholas hi duo Pontifices satis in-

nuere videntur, nondum segnities a Magistris, aut a Discipulis incuria depulsa est. Erant heic & illic non pauci Literis bene eruditi: abundabant etiam, ut arbitror, plures semidocti; sed qui tunc excelleret Literarum gloriâ, pauculos sane nunc ostendere possumus. Et quum Saeculo Nono Carolus Calvus Francorum Rex & Augustus, uti Auctor est Hericus Monachus Antiffiodorensis in Praefatione ad Vitam Sancti Germani, doctos viros undique in Galliam acciret ad Literas promovendas, in Graecia quidem, & Hibernia eos perquisisse dicitur, non autem in Italia.

Qualibus fatis provecta fuerit apud Italos res Literaria Saeculo Christi Decimo, nunc dispiciendum. Ne eo quidem tempore defuisse Scholas Italiae, ex verbis Ratherii Episcopi Veronensis, sed patriâ Belgae, in Dacheriano Spicilegio elucere videtur, qui hoc ipso Saeculo haec scribebat: *Pone quemlibet Nobilium Scholis iradi; quod usique hodie magis fieri ambitu videtur Episcopandi, quam cupiditate Domino militandi.* Dixi eodem Saeculo, Annum minime designare ausus; tot enim aerumnis, exiliis, rerumque conversionibus obnoxius fuit Ratherius, quibus ipse ex inconstantia atque ambitione sua, adde etiam ex mordacitate linguae ac stili, causam dedit, ut ejus Chronologiam recte consignare non tam facile possis. Atto etiam Vercellensis Episcopus, cujus Opera curâ Clariss. Dacherii in Spicilegio edita habemus, circiter Annum DCCCCL. in suo Capitulari, Cap. 61. ex Theodulfo Aurelianensi haec scribebat: *Presbyteri etiam per Villas & Vicos Scholas habeant; & si quislibet fidelium suos parvulos ad discendas Literas*

A *eis committere vult, eos suscipere & docere non veniant, sed cum summa eos caritate doceant.* Quamobrem opinandi locus est, exultas fuisse tunc in plerisque Italiae partibus Artes Liberales, aut saltem abfuisse enormem illam inscitiam, quam tempora Langobardorum Regum senserant; & Canonum certe peritiam aliquam ne iis quidem Saeculis negare licet. Sed utcumque sese res habuerit, ne illo quidem Saeculo emeruisse ex Italia videmus Viros Literarum ac Librorum laude claros, si *Attonem* nuper memoratum Episcopum excipias, egregium sane & doctissimum virum, & *Liutprandum* patriâ Ticinensem, Antistitem postea Cremonensem, Historicum, lepidum aliquando, immo & scurram, non uno tamen nomine commendandum. Nam quod est ad *Anonymum Salernitanum*, cujus Historiam Part. II. Tomi I. & Part. II. Tomi II. Rer. Italicar. evulgavi, aliosque Biographos Saeculi illius, tanti non sunt, ut eos exerendos putem ad Italiae decus. Audi nunc *Glabrum Radulphum*, qui circiter Annum MXLV. suas conscripsit Historias, a Duchesnio editas. Ita ille ad Annum Millesimum, Lib 2 Cap. 12. *Ipsa quoque tempore apud Ravennam quidam, Vilgardus dictus, studio Artis Grammaticae magis assiduus quam frequens, sicut Italis semper mos fuit Artes negligere ceteras, illam sectari &c.* En quod tum foret exterorum hominum judicium de Italicorum Literatura. Glaber tamen in Chronologiam peccasse heic mihi videtur. Hujus enim Vilgardi deliramenta refert ad Annum Christi Millesimum, & postea subdit: *Ad ultimum Haereticus est repertus, atque a Pontifice ipsius Urbis Petro damnatus.* At Petrus Ravennas Archiepiscopus Anno DCCCCLXXI. regimine

regimine Ravennatis Ecclesiae sese abdicavit, ut monumenta ejusdem Ecclesiae testantur. Quare Vilgardi aeta in Annalibus Baronii anticipanda videntur, nisi alterum Petrum Ravennatem Archiepiscopum mihi ostendas; aut error cubat in Glabri narratione. Heic autem petas: Si minime apud Italos Scholae desiderabantur, cur tam exigua Literatorum seges inde Saeculo IX. & X. germinavit? Responsum accipe. Parum est, Scholas habere, nisi & Scholae egregios habeant Magistros, e quibus ornati doctique Discipuli & Auditores prodire possint. At eâ tempestate pauci supra illam Grammaticam, cujus antea mentio facta est, assurgebant. Accedit, quod Saeculo X. corrupti nimium ac deformati fuere Italicorum mores, ita ut ne ipsa quidem Roma ab hujusmodi contagione cavere sibi potuerit. Nuper memoratus Liutprandus Episcopus Cremonensis, & Legatus Ottonis Magni Augusti ad Graecorum Imperatorem, ubi legationem suam describit, de eorum temporum Romanis haec scribit: *Eos nos Longobardi tanto dedignamur, ut inimicos nostros commoti nil aliud contumeliarum, nisi, Romane, dicamus. Tunc fere ubique, & in utroque Clero, atque in ipsis etiam augustioribus Monasteriis, ambitioni, avaritiae, & luxuriae lora laxabantur. Et quum disciplinae sacrae nulla aut modica reverentia haberetur: quis stupeat, quod Literae languidae & depressoae in Italia, immo & extra Italiam, caput minime tunc extulerint? Vide rursus Ratherium ipsum Part. 2. de Contemptu Canonum, qui se interrogantem inducit: cur prae ceteri gentibus Baptismo renatis, contemptores Canonicae Legis & visipientes Clericorum sint ma-*

gis Italici? Haec illi nimirum caussa videtur: Quoniam quidem libidinosiores, & pigmentorum veterem nutriendum frequentior usus, & vini continua potatio, & negligentior disciplina facie doctorum &c. Proinde subdit, nihil a ritu Laico Clericos distinctos fuisse, nisi quod hi barbam raderent (barbivasio hic ritus ipsi Ratherio appellatur) & capitis, ac aliquantulam vestium dissimilitudinem a Laicis praeferrent. Et Gregorio quidem VII. Papa teste Lib. 8. Epistolâ decimâ, Occidentalis Ecclesiae Clerus ab ipsis Fidei Christianae primordiis barbam radendi morem tenuit. Contra Clerici & Sacerdotes Graeci, ut scribit Nicolaus I. Papa in suis Epistolis, barbam nutriebant; immo Latinos, quod alio ritu viverent, insimulabant: quam ridendam quaestionem agitare coacti sunt Aeneas Parisiensis Episcopus, & Ratramnus Monachus Corbejenis adversus Graecos. Saeculo deinde XI. Petrus quoque Damiani Lib. primo Epistolâ XV. Rectores Ecclesiarum ait tanto mundanae vertiginis rotari impulsu, ut eos a Saecularibus barbivasio quidem dividat, sed actio non discernat. Sub Clero tam incomposito quosnam, quaeso, putemus fuisse Laicorum mores ac incitiam Saeculo Christi Decimo?

Neque praetermittam, ad remorandum temporibus iis Literarum progressum non parum confluisse penuriam Chartae, qua nos ab aliquot Saeculis abundamus. Praeter Membranas Romanis, dum rerum potiebantur, vulgatissimas, aliaque ad scripturam excipiendam idonea, in usu fuere Aegyptiacae potissimum Papyri sive philyrae, quae vili emebantur, itaut a Literatis viris, dum crumena omnino exsanguis non esset, Charta facile pararetur, cui sua senta com-

mitte-

mitterent, & unde Libros, quoties opus erat, efformarent. Quo Seculo Aegyptiacae Chartae usus evanuerit, arduum sit decernere. Attamen immortalis nominis Vir, ac illustre Benedictini Ordinis decus, Johannes Mabillonius, Libro primo, Cap. 8. de Re Diplomatica, & praecipue Cap. 3. Supplementi ad ipsam Diplomaticam, animadvertit, Papyros inventi scriptas vel ipso Saeulo Christi Octavo & Nono. Quod quum audis, opinari subit, aut tunc conficiendae Papyri Artem in Aegypto paene exolevisse, aut certe raras eo tempore in Occidentis provincias advectas fuisse Philyras. Sive id acciderit, quod Occidenti cum Oriente, abjectis Graecorum Imperatoribus, non id commercii, quod antea, fuit; sive, ut veri videtur similis, quod Aegyptus Seculo Septimo in ditionem Arabum, hoc est Saracenorum, concesserit: certe existimare licet, jam tum coepisse in desuetudinem abire Papyros, saltem inter Occidentis Populos. Et revera innumeri quidem occurrunt Libri, Diplomata, ac Instrumenta, Seculis VII. VIII. & IX. in Membranis exarata; sed nullam Eruditi viri haecenus exeruere Papyrum iis temporibus scriptam: quod praecipue post Mabillonium ostendit Cl. V. Scipio Maffejus Marchio Veronensis, de argumento hoc optime meritis. Nihil tamen secius novimus, Saeculo etiam Decimo Romae in usu fuisse Papyros, quum Anno DCCCCLXXII. Johannes XIII. Papa scriptis ex Papyreo Tomo Chartis, fecit privilegium Mosomensi Ecclesiae, rogante Adalberone Archiepiscopo Remensi, uti Mabillonius animadvertit in Annalib. Benedictinis ad eum Annum. Trivoltientes quoque Patres Soc. Jesu in Monum. Historiae Li-

ter. ad Septembr. 1711. geminas Bullas Romani Antipapae & Formosi Papae in papyro scriptas, & Gerundae adservatas, commemorarunt. Sed & subsequenti Saeculo Undecimo ejusdem papyraceae Chartae vestigia vidisse videtur Titius Senensis Historicus, qui, ineunte Seculo Christi Sextodecimo, varios Historiarum Tomos manu exaratos reliquit, apud amicum quondam meum Hubertum Benvoglientum Senensem adservatos. Et sane disputans Titius ipse, cur suo quoque tempore non *Cancellarii* sed *Vicecancellarii* appellarentur *Cardinales* ii, qui Pontificiae Cancellariae praesunt, ait: *In Bullis Benedicti Noni, quibus Pontifex ille inter Bonizonem Episcopum Tuscanensem, & Godizonem Episcopum Castrensem (nomina Ughellio ignota in Italia Sacra) litem Decimarum duorum Castrorum diremit, ita scriptum reperi: Datum Tertio Kalendas Aprilis per manum Petri Diaconi Cardinalis & Cancellarii Sanctae Sedis Apostolicae, Anno Decimo Domni Benedicti Papae: hoc est Anno Christi MXLIII. Tum subdit: Has Bullas interpretandas accepi, literis Langobardorum, & in Papyro conscriptas, quae in sanctae Soanensis Ecclesiae Archivis conditae servantur.* Agitur heic, uti videtur, de Bullis archetypis, ac proinde non vulgarem Chartam nostram, neque pergamenam, sed Aegyptiacas philyras nomine *Papyri* designatas puto. Vix tamen post tempora illa Papyrum usurpatam ab Italici mihi ostendas, quae & antea apud nos esse perquam rara coeperat. Itaque ad scripturam tantummodo supererant Pergamenae, sive Membrae, quarum sane constans fuit ab antiquis Seculis in Oriente & in Occidente consuetudo.

Conter nunc pretium vulgaris Chartae nostrae ex detritis, maceratisque linteis confectae cum veterum Seculorum Membranis. Nullo negotio tute intelliges, quàm multa deessent plerisque Literarum amatoribus, & praesertim Monachis, quibus praeter victum & vestitum vix aliud suppetebat. Vide Praefationem Gregorii Monachi in Chronicon Farfense Part. II. Tomi II. Rer. Italicarum. Literarum, inquam, amatoribus nimis tunc multa deerant ad comparandos sibi Libros alienos, & ad conscribendos suos, quando vel ipsum Chartae adhibendae, hoc est membranaeae, pretium vires saepe ac saepius excederet Literatorum. Vidi ego in Ambrosiana Bibliotheca MStum Codicem, complectentem quaedam Opera Bedae. Ejus antiquitas, quantum quidem conjicere potui, octingentos annos superabat. Characteres enim quadrati ac minuti erant. Fortassis etiam ad nongentos accedebat, ut ex infra addendis quisquam colligere poterit. Quod ibi prae ceteris adnotatione dignum censui, Librarius, deleta vetustiore scripturâ, membranâ hâc usus fuerat ad novum Librum describendum. Antiquior autem scriptura litteris constabat quadratis atque majusculis, ita ut supra Mille annos ascendere mihi videretur. Inde aliquot vestigia delibavi, exempli causâ: *Non vox, aut lingua mortalis, sed inspiratio caelestis operetur per Dominum Jesum Christum filium &c. Sacrificium & ad te, Domine, habe &c.* Reliqua omitto: haec enim pauca satis indicant, Ritualement Ordinem fuisse ibi antea conscriptum. Ita in altero ejusdem Bibliothecae Codice legitur *Manuelis Cresensis* (Moschopuli, ut opinor) Grammatica Graeca, scripta *ἔται σπλδ. χθ. τῆ Ὀκτω-*

A *βῆς*, idest Anno Christi MCCCCXXXIV. die XXIX. Octobris. Membrana vetustissima est, atque in ea Tractatus alter antiquissimis Characteribus scriptus fuerat, uti vestigia ostendunt. Iis autem aut sponte fugientibus, aut consulto deletis, Grammatica superinscripta successit. En quo vergerent, quibus paupertas facultates parandae novae Chartae negabat. Et alii quidem Codices occurrerunt mihi, in quibus novi characteres vetustiores alios aquâ calidâ obliteratos perhibebant. Ceterum in Ambrosiano illo Codice, quem primo commemoravi, legitur Bedae Liber de Temporibus, & certis Annorum spatiis, jam editus Tomo 2. Operum Bedae, nisi quod Capitula XVI. XVII. & sequentia usque in finem diversa sunt ab editis. Ibi Christus natus dicitur Anno a creatione Mundi 3952. Haec autem pauca decerpsi, a nescio quo addita, quae in Libris editis desiderantur: *A Justiniano usque ad Pippinum seniore sunt Anni. A Pippino seniore usque ad Karlum sunt Anni XXVI. A Carlo usque ad Pippinum & Carlomannum sunt Anni XXVII. A Pippino & Carlomanno usque dum Pippinus Rex constitutus est, fiunt Anni X. A Pippino vero usque ad Karlum & Carlomannum fiunt Anni XVII. A Carlo & Carlomanno usque ad Karlum sunt Anni IV. Deinde Dominus Karolus solus Regnum suscepit, & Deo protegente gubernat usque in praesentem Annum feliciter, qui est Annus Regni ejus XLII. Imperii vero VIII. Sunt autem totius summae ab origine Mundi Anni ad praesentem diem MMMMDCC-LXI. Haec, inquam, in editis non leguntur, quippe Libro Bedae post ejus obitum adjecta. Sequitur Kalendarium sub titulo *Libri annalis*, perantiquum sane, atque ab editis di-*

versum. Denique Librum claudit Tractatus *de temporum ratione* jam evulgatus.

Ad haec Bibliothecam sibi parare, aut ab aliis paratam reperire iis temporibus perdifficile ac rarum erat. Nos felicitate Seculorum nostrorum inflati, foecordiam ac ignorantiam veterum fortasse miramur; etiam iis insultamus, quod illorum foret in Literaria re tam curta supellex. Verum meminisse quoque decet, vilissimo pretio Chartam postea adinventam nunc redimi; uti & post exogitatum Seculo Decimo Quinto Artem Typographicam, paucis nummis nunc venire praegrandes Libros, spissa ac varia unius Scriptoris Opera complectentes, qui centenis, & milienis Aureis olim constitissent. Exploratum quippe est, praeter membranae pretium, usque ad Typographiae originem a Librariis calamo exaratos fuisse Codices, & praesertim a Monachis, qui ante alios describendis Codicibus operam dabant. Proinde nemo non intelligit, quantum laboris & temporis exposceret ejusmodi scriptura, ac propterea quam caro unus Codex veniret; & quot praeterea Codicibus opus esset, conquiriti, exempli causâ, univcrsa Augustini, Origenis, Chrysostomi, Gregorii Magni, Opera, quae Typographorum ope nunc impressa & recusa non multo aere emenda prostant. Igitur perquam paucae tunc erant, saltem in Italia, Bibliothecae, Principibus viris, & omnibus ferme Laicis, isthaec ornamenta negligentibus, aut contemnentibus, aut earum colligendarum enormi pretio ac sumtu deterritis. In insignibus tantum Coenobiis Bibliothecae locus erat, quamquam & illic brevi plerumque catalogo numerus Codicum expediretur.

A Quid ergo mirum, si vel ipsa robustiora ingenia tunc minime emergent, & exiguam illustrium Librorum segetem ea aetas ferret? Ingenia certe eadem atque nunc Italia temporibus iis genuit: sed ubi Magistri, Codices, & cultura desiderantur, vis omnis ingeniorum in Literis langueat oportet, & certe modici fructus inde sperandi. Inter cetera Aitonis Episcopi Vercellensis supra laudati, a Dacherio edita in Spicilegio, leguntur Litterae *Ganzonis Levitae Novariensis & Ambrosii Presbyteri Mediolanensis*, quae viros produnt in Canonum scientia aliquantulum eruditos. Sed iis, atque horum similibus alae deerant ad tentandos altiores volatus. Fortassis autem mea non me fallat opinio, si dixerò, ad augendam hanc Librorum inopiam in Italia confluxisse etiam teterrimas Barbarorum irruptiones, Langobardorum videlicet, Hungarorum, Saracenorum, ut alios praeteream. Furibunda gens non hominum tantummodo vitas metebat, sed incendiis etiam in quaecumque obvia aut resistencia saeviebat. Et quum nullus apud eos esset Literis honor, propterea ingens Librorum copia illorum non minus ignorantiam quam crudelitate perierit necesse est, praecipue in Monasteriis, e quibus tot flammis tradita novimus. Ante Normannos an tantis calamitatibus Gallia succubuerit, affirmare non ausim. Nihilò tamen secius vel iis temporibus, ut supra vidimus, teste Lupo Ferrariensi Abbate, de *Librorum penuria* passim Galli conquerebantur. Immo Lupus ipse exemplum memoriâ dignum suppeditat. Quotquot ille poterat Codices sibi suisque Monachis avidissime procurabat; & quum duo ex eisdem Monachis e Gallia Romam ad Apostolorum

lorum limina religionis causâ profecti essent, en quid Lupus ipse Epistolâ intrepide datâ ad Benedictum III. Papam circiter Annum DCCC-LV. ab eo flagitarit. *Commentarios*, ait, *Beati Hieronymi in Hieremiam, post Sextum Librum usque in finem praedicti Prophetæ, per eosdem Fratres nobis mitti deposcimus in Codice reverendæ veritatis, vestrae Sanctitati, si id obtinuerimus, postquam celeviter exscriptus fuerit, sine dubio remittendos. Nam in nostris regionibus nusquam ullus post Sextum Commentarium potuit inveniri; & optamus in vobis recuperare quicquid parvitati nostræ deesse sentimus. Perimus etiam Tullium de Oratore, & duodecim Libros Institutionum Oratoriarum Quintiliani, qui uno, nec ingenti volumine continentur: quorum utriusque Auctorum partes habemus, verum plenitudinem per vos desideramus obtinere. Pari intentione, Donati Commentarium in Terentium flagitamus. Quæ Auctorum Opera si vestra liberalitas nobis largita fuerit: Deo annuente, cum memorato Sancti Hieronymi Codice fideliter omnino restituenda curabimus.* Haec Lupus, in cujus verbis non solum animadvertere possumus Codicum raritatem, quum supra memoratos universa Gallia suppeditare Lupo non posset, iique in tam remota regione quaerendi essent; sed etiam hominis confidentiam, qui ad se ex Urbe ipsa deferendos Codices speravit: Codices, inquam, perquam raros ac mille periculis in itinere eundo ac redeundo obnoxios. Potius tamen hinc discendum nobis, quamplurimas iis ipsis Monachis habendas esse gratias, quum ferme eorum tantummodo curâ, quidquid Librorum veterum superest, nos habeamus; & majores quidem nostros excusatione dignos, si plura in Literis excolendis non

Tom. VIII.

A. praestitere; nos verò indignos, qui in tanta Librorum copia adhuc desides & indocti esse pergimus.

Rari ergo quum olim forent, multoque aere redimerentur Codices MSti, hinc intelligimus, cur tanti fieret eorum donatio, ut si quando vel ipsi Romani Pontifices ejusmodi munera sacris Templis offerebant, ad eorum gloriam de iis mentio in Historia haberetur. Stephanus V. Papa, ut est in ejus Vita, Tomo III. pag. 272. *Rer. Italicar. circiter Annum Christi DCCCLXXXVI. praeter alios Libros ibi commemoratos, pro animae suæ remedio contulit Ecclesiae Sancti Pauli cantuarum exauratam unam (fortasse cantuarum) Lib. Comment. I. Prophetarum Lib. I. Gestarum rerum Lib. II. In Ambrosiano MSto legitur Lib. Comitem I. Fortassis ibi scribendum Librum Comitem I. Hic enim Liber fuit Ritualis, sacris viris ad divina Officia recte peragenda olim summopere commendatus. Inter Sancti Athanasii Episcopi Neapolitani gesta laudabilia, teste Johanne Diacono in ejus Vita, Part. II. Tomi I. *Rer. Italicar. pag. 316. illud refertur, quod circiter Annum DCCCLV. Librum etiam fecit Comitidos, sive fecit & Comitidas, quibus Cantores per Festivitates uterentur: hoc est Librum Comitidis dono dedit, ut in Notis ego interpretabar. Librum hunc Baluzius in Appendice ad Capitularia evulgavit. Ita quoties alii Episcopi & Abbates collegium Canoniorum aut Monachorum Libris olim locupletabant, etiam si pauci forent, digna res commemoratione videbatur in eorum Viris. Sed parum dixi. Digna censebatur, quæ marmore insculpta veluti æternum laudis monumentum ad seros posteros pertransiret. Duo in hanc rem egregia antiquitatis frustra huc referre ju-**

L 1

vat,

vat, nondum satis pro merito nota, quamquam antea edita. Alterum est Epitaphium *Pacifici Archidiaconi Veronensis*, in maximo Veronae Templo adhuc prostant. Mancum & corruptum illud jampridem Ughellius ediderat Tomo V. Italiae Sacrae. Integrum & expurgatum nunc habemus eura praelaudati Scipionis Maffeji Marchionis Veronensis V. Cl. qui in

A Praefatione ad Cassiodorii Completiones Anno MDCCXXI. per eum e tenebris eductas, & primum typis editas, Pacifici memoriam illustrem suo honori restituit. Florebat ille Anno DCCCXL. En ipsam Epigraphen, cujus pars Rhythmico tenore conscripta est, pars verò hexametro & pentametro versu.

B

ARCHIDIACONUS QUIESCIT HIC VERO PACIFICUS,
 SAPIENTIA PRECLARUS, ET FORMA PREFVLGIDA.
 NULLUS TALIS EST INVENTUS NOSTRIS IN TEMPORIBUS:
 QVOD NEC ULLUM ADVENIRE UNQUAM TALEM CREDIMUS.
 ECCLESJARUM FUNDATOR, RENOVATOR OPTIMUS
 ZENONIS, PROCULI, VITI, PETRI, ET LAURENTII,
 DEI QVOQVE GENITRICIS, NECNON ET GREGORII.
 QVICQVID AURO, VEL ARGENTO, ET METALLIS CETERIS,
 QVICQVID LIGNIS EX DIVERSIS, ET MARMORE CANDIDO,
 NULLUS UNQUAM SIC PERITUS IN TANTIS OPERIBUS.
 BIS CENTENOS TERQVE SENOS CODICESQVE FECERAT.
 HOROLOGIUM NOCTURNUM NULLUS ANTE VIDERAT.
 EN INVENIT ARGUMENTUM, ET PRIMUM FUNDAVERAT.
 GLOSAM VETERIS ET NOVI TESTAMENTI POSUIT,
 HOROLOGIOQVE CARMEN SPERÆ COELI OPTIMUM,
 PLVRA ALIA GRAFIAQVE PRUDENS INVENIET.
 TRES ET DECIM VIXIT LUSTRA, TRES ANNOS AMPLIUS.
 QVADRAGINTA ET TRES ANNOS FUIT ARCHIDIACONUS.
 SEPTIMO VICESIMO ÆTATIS ANNO CÆSARIS LOTHARII,
 MOLE CARNIS EST SOLUTUS, PERREXIT AD DOMINUM.
 NONO SANE CALENDARUM OBIIT DECEMBRIUM,
 NOCTE SANCTA, QVE VOCATVR A NOBIS DOMINICA.
 LUGENT QVOQVE SACERDOTES ET MINISTRI OPTIMI:
 EJUS MORTE NEMPE DOLET INFINITUS POPULUS.
 VESTROS PEDES QUASI TENENS, VOSQVE PRECOR CERNUUS,
 O LECTORES, EXORARE, QVESO, PRO PACIFICO.
 MIC, ROGO, PAUXILLUM VENIENS SUBSISTE, VIATOR,
 ET MEA SCRUTARE PECTORE DICTA TUO.
 QVOD NUNC ES, FUERAM, FAMOSUS IN ORBE VIATOR:
 ET QVOD NUNC EGO SUM, TUQVE FUTURUS ERIS.

DILICIAS MUNDI PRAVO SECTABAR AMORE;
 NUNC CINIS ET PULVIS, VERMIBUS ATQVE CIBUS.
 QVAPROPTER POTIUS ANIMAM CURARE MEMENTO,
 QVAM CARNEM: QVONIAM HÆC MANET, ILLA PERIT.
 CUR TIBI PLURA PARAS? QVAM PARVO CERNIS IN ANTRO
 ME TENET HIC REQVIES, SIC TUA PARVA FIET.
 UT FLORES PEREUNT VENTO VENIENTE MINACI,
 SIC TUA NAMQVE CARO, GLORIA TOTA PERIT.
 TUM MIHI REDDE VICEM, LECTOR, ROGO, CARMINIS HUIUS,
 ET DIC: DA VENIAM, CHRISTE, TUO FAMULO.
 PACIFICUS, SALOMON, MIHI NOMEN, ATQVE IRENEUS:
 PRO QVO FUNDE PRECES MENTE LEGENS TITULUM.
 OBSECRO, NULLA MANUS VIOLET PIA JURA SEPULCRI,
 PERSONET ANGELICA DONEC AB ARCE TUBA;
 QVI JACES IN TUMULO, TERRÆ DE PULVERE SURGE,
 MANGNUS ADEST JUDEX MILIBUS INNUMERIS.
 TOLLE HINC SEGNITIEM, PONE FASTIDIA MENTIS.
 CREDE MIHI, FRATER, DOCTOR HINC REDIES.
 ANNO DOMINICE INCARNATIONIS DCCCXLVI. INDICTIONE X.

Habes heic Epocham Lotharii I. Augusti. Decurrebat enim *Annus illius in Imperio XXVII. Anno Christi DCCCXLVI. Nono Kalendas Decembris, nocte diei Dominicae, Indictione X.* quae nempe in cursu esse coepit a Kalendis Septembris illius Anni. Neque enim *actas* Lotharii heic Annos ejus vitae, sed Imperii, designare credenda est, quum Lotharius Anno DCCXCV. natus fuerit, aut sequenti. Verum assequi non possum, cur die IX. *Kalendas Decembris*, sive die XXIII. Novembris, quae Dominica erat, Pacificus e vivis ereptus dicatur, quum Anno DCCCXLVI. Litera Dominicalis C in cursu esset, ac propterea die 23. Novembris decurreret non Dominica dies, sed *Feria Tertia*. Sed hisce dimissis, potius animadvertamus, quàm ingens, quàm rarum, & marmore quidem dignum, fuerit donum factum a Pacifico Archidiacono

A no, qui *Bis Centenos Terque Senos Codices*, hoc est, ducentos octodecim, Collegio Veronensium Canoniorum fuerat elargitus. Thesauri sane loco, neque immeritò, tunc temporis id habitum fuit. Iis adde munus *Glossae Veteris & Novi Testamenti*, cujus specialis mentio habetur in Rhythmica Epigraphe mox descripta. Hanc veritatem, nimirum quanti aestimarentur iis temporibus ejusmodi dona, uberius intelliges ex altero monumento, quod sum additurus, Romae in Sancti Clementis detecto. Primus illud in lucem evexit doctissimus vir e Societate Jesu Eduardus de Vitry, Theologus Gallicus (quem nobis a morte ereptum ante paucos annos dolui) in Opusculo, cui titulum fecit *Tumulus Sancti Clementis Martyris illustratus*, Romae Anno MDCCXXVII, vulgato.

I-H ISRAËLITICUS DŌ OFFEREBAT POPULUS RURI,
 ALIUS QUIDEM AURUM, ALIUS NAMQUE ARGENTUM,
 QUIDAM COQVE ÆS, QUIDAM VERO PILOS CAPRARUM.
 INFELIX AUTEM EGO GREGORIUS PRR ALMÆ
 SEDIS APOSTOLICÆ, HUIUSQVE TITULI GERENS
 CURAM, AC BEATI SUPREMUS CLIENS CLEMENTIS,
 OFFERO DE TUIS HÆC TIBI XPE THESAUROS,
 TEMPORIBUS SCISS ZACCHARIÆ PRÆSULIS SUMMI,
 PER MARTYREM ET SCUM PARVA MUNUSCULA TUUM
 CLEMENTEM; CUJUS MERITIS MEREAR DELICTIS CARERE,
 ATQVE AD BEATAM ÆTERNAM INGREDI VITAM.
 AISTI QUANTUM HABES REGNUM VALET CÆLORUM.
 SUSCIPE HOS DNĒ VELUT MINUTA VIDUÆ, QVÆSO,
 VETERIS NOVIQVE TESTAMENTORUM DENIQVE LIBROS,
 OCTATEU HUM, REGUM, PSALTERIUM, AC PROPHĒTARUM,
 SALOMONEM, ESDRAM, STORIARUM ILICO PLENOS.
 REQVIRE SYLLABARUM, LECTOR, SEQVENTIAM HARUM.

Quaesivi ego, & nihil inde ex-
 culpsi. En ergo Gregorium sanctae
 Romanae Ecclesiae Cardinalem titu-
 li Sancti Clementis, qui sub Zacha-
 ria Romano Pontifice Anno Christi
 DCCXLIII. floruit, auctorem Inscr-
 ptionis, ac doni. Is nimirum Eccle-
 siae suae in usum Clericorum eidem
 inservientium, Libros veteris ac no-
 vi Testamenti obtulit. Grande ita
 temporibus iis fuit ejusmodi donum,
 ut bene collocatus crederetur lapis ad
 testandam posteris Cardinalis illius
 piam liberalitatem. Paucis nunc sa-
 cra Biblia emimus. Tunc sibi nemo
 comparabat Volumen illud ampliffi-

A mum manu exaratum, nisi effusâ in-
 genti vi auri. Turrigius quoque in
 Crypt. Vatican. Part. 2. Cap. 8. duas
 antiquas Donationes refert marmore
 inscriptas in Urbe, in quarum prima
Teubaldus quidam Ecclesiae San-
 cti Valentini se dono dedisse ait,
 praeter varios fundos, *Misalem unum*,
Antiphonaria duo, *unum Diurni*, *alium-*
que No. Torni Officii, *Feriales duos*, *Li-*
brum Geneseos cum Historiis Canonicis,
Passionarium, *Dialogum cum Scintilla-*
rio, *Imnaria duo*, *Librum ex Morali-*
bus. In calce Inscriptionis haec ha-
 bentur:

TEMPORE PONTIFICIS NONI SUMMIQVE JOHANNIS
 EST SACRATA DIE SUPREMO HÆC AULA NOVEMBRIS,
 DUM LABENTEM QUINTA INDICTIO CURRERET ANNUM.

Cardinalis Baronius ad Annum u-
 sque DCCCCV. distulit mortem Jo-
 hannis IX. Papae. Pagius verò con-

C tendit, eum e vivis sublatum initio
 Mensis Augusti Anno DCCCC. U-
 terque fortassis a veritate deflexit.
 Heic

Hic certe habemus, Johannem IX. Papam die XXX. Novembris Anni DCCCCI. (si Indictionem a Septembri inchoatam ponimus) recurrente Indictione V. adhuc in vivis, atque sedentem. In altera Inscriptione Romanus Presbyter se donasse ait Aedi Sancti Nicolai in Carcere praeter multa alia, quinque Libros Depratico, *Moralia Job, Beda super Psalterium, Librum Prophetiarum, Librum Sermonum, unum Librum Concordiae, Librum Manualem*. Denique succedat ad hanc veritatem confirmandam alterius generis testis, Statutorum videlicet Civitatis Ferrariensis pervetustus Codex membranaceus, quem adservat Bibliotheca Estensis. Quo in pretio foret una sacrorum Librorum collectio, decretum ejus Populi prodet; quum tanti res visa fuerit, ut inter Reipublicae Leges divini illius Libri conservatio locum meruerit. Itaque Libro 2. Rubrica 185. titulus hic legitur: *De Biblia Fabricae Episcopatus recuperanda & manutenenda per Potestatem*. Subsequitur Statutum hisce verbis: *Cum per praedecessorem Massariorum Fabricae Episcopatus Ferrariae incepta fuerit quaedam Biblia in duobus Voluminibus ad honorem Beatae Mariae, & Beati Georgii, tituli dictae Fabricae, seu Ecclesiae; & per praesentes Massarios fuerit completa, & per vim teneatur a Canonicis ipsius Ecclesiae, & jam sit unum de dictis Voluminibus per eosdem Canonicos pignori obligatum; & sic non sit de ipsa Biblia, quod debet fieri: Statuimus & ordinamus, quod per Potestatem detur opera cum effectu, ut dicti Canonici ipsam Bibliam Massariis Episcopatus restituant; & quod sit in fortia Massariorum, qui nunc sunt, vel per tempora erunt. Et dicti Massarii teneantur eam semper tenere ad servicium dictae*

A *Ecclesiae seu Fabricae, ut ad officia dictae Ecclesiae haberi possit copia. Factum fuit hoc Capitulum Millesimo Ducentesimo Octuagesimo Sexto, die IV. exeunte Junio.*

Sed & praeter Librorum raritatem, rara fuit temporibus iis Eloquentia, atque optimus ille rei Literariae sapor, quem in Christianorum Libris per quatuor aut quinque prima Ecclesiae Secula adhuc cernimus & admiramur. Vel ipsi, qui Saeculo IX. apud Gallos sacris studiis excellere, ipso De Fleury Gallico non diffidente in Histor. Ecclesiast. plerique aut naevis abundarunt, aut nervis caruerunt. Tunc loca communia saepius excolebantur, & eorum potius industriâ quàm ingenio fiebat, ut Libri novi conficerentur. Integras enim paginas, ne Librum dicam, implebant verba hinc inde e Patrum Libris delibata, interdum etiam sine ordine digesta; interdum quoque ex apocryphis Auctoribus, dubiisque monumentis excerpta. Tunc autem Catenae in usu apud Graecos esse coeperunt; nimirum quum quisque vires sibi ad majora deesse sentiret, eo se conferebat, ut sacram Scripturam interpretaturus, aut aliud quodlibet argumentum sibi praeponens, rem ex unis Patrum veterum sententiis decerptis absolveret. In opulentis Bibliothecis multae ex hujusmodi Catenis manu exaratis adhuc leguntur; nonnullas quoque aeneis typis impressas habemus. Unam olim mihi obtulit Ambrosiana Bibliotheca Graece scriptam in *Proverbia Salomonis*, & ab editis quidem diversam. Codicis antiquitatem ad sexcentos annos ascendere e characterum forma opinabar. Laudantur illic *Origenes, Didymus, Basilus, Olympiodorus, Polychronius, Evagrius, Apollinaris, Eusebius,*

sebius, Hippolytus, Epiphanius, Chryso-
 stomus, Eustathius. Eustathius Antio-
 chenus alibi memoratur, ut suspicari
 liceat, duos diversos Scriptores eos
 fuisse. Ita & infra commemoratum
 videas Olympiodorum Episcopum Apa-
 meae, qui, nescio, an alter sit ab
 eo, qui unice Olympiodorus dicitur.
 Inter hosce Interpretes, omnium ma-
 xime Didymus & Polychronius in scae-
 nam veniunt, ita ut eis potior Com-
 mentarii pars debeat. Sunt & ibi
 Catenae in Ecclesiasten, in Cantica
 Canticorum, & in Job, ubi praeter
 laudatos supra Auctores adferuntur
 Scholia Gregorii Nysseni, Juliani, Theo-
 dori, Clementis, Severi Episcopi Antio-
 cheni, Methodii, Cyrilli Alexandrini,
 Theophili Archiepiscopi Alexandrini &c.
 Alicubi Julianus ille inscribitur Dia-
 conus Antiochenus. Alteram insuper
 Catenam vidi in Proverbia Salomonis,
 cujus initium est: Σοφῶς μὲν ὁ
 Δαυὶδ, καὶ πεπαρρησιαμένος εἶ-
 πῶν &c. Usque ad Cap. X. Scriptores
 fere omnes, quos nuper memo-
 rabam, ibi commemorantur. Dignus
 est etiam, qui heic saltem indicetur,
 Codex in eadem Bibliotheca adser-
 vatus, & ferme ante annos septin-
 gentos, ut mihi visum fuit, exaratus.
 Ibi confarcinata videas Theologica
 multa ex variis Auctoribus, ubi
 de Unitate Dei, Incarnatione,
 Hypostasi & Naturâ Dei, de Angelis,
 de Anima, ejusque immortalitate,
 de Diebus Festis, aliisque sacris
 argumentis agitur, & Opuscula etiam
 integra interdum adducuntur. Au-
 ctorum, quorum sententiae illic pro-
 stant, nomina haec in primis ani-
 madverti. Basilii Caesariensis: Dio-
 nysii: Albanasii Alexandrini: Eus-
 tathii: Gregorii Theologus: Cyrillus
 Hierosolymitanus: Nemesius Episcopus

A Emisenus: Apollinarius: Chryso-
 stomus: Gregorius Nyssenus: Maximus, qui mo-
 dō Monachus, modō Abbas, modō
 Philosophus, modō Confessor appel-
 latur: Marcianus Beisbleemita: Limona-
 rium: Nilus Monachus: Clemens Ale-
 xandrinus: Evagrius: Amphilo-
 chus: Leo, vel Leontius Damascenus Presby-
 ter: Origenes: Ignatius Theophorus &
 B Martyr in Epistolis: Isidorus Pelusiota:
 Philon: Cosmas Visiter Περὶ Δα-
 κρύων, sive de Natura Lacrymarum.
 Praeter hosce ibi in scaenam prodeunt
 Cyrillus Alexandrinus; Moschus Monachus;
 Severianus, quem alibi Gabalitanus
 vocat; Hippolytus, de Animalibus,
 quae Daniel vidit; Porphyrius
 C Περὶ Κελεύσεων Θεῶν; de Judiciis
 Dei; Diodorus Historiographus; Jobannes
 Damascenus; Justinus Philosophus;
 Hesychius Presbyter Hierosolymitanus;
 Anastasius Antiochenus Patriarcha, ibi
 pluries laudatus, & praecipue in pro-
 lixo Capitulo Περὶ τῆς Ἐορτῆς τῆς
 Παχαῆ, de Solemnitate Paschali: quod
 argumentum historice pertractatur, &
 D Anatolii Laodiceae Syriae Episcopi sen-
 tentia refertur ex Opusculo jam e-
 dito. Est ibi Nicephori Archiepiscopi
 Constantinopolitani Dialogus inter Or-
 thodoxum & Haereticum; in quo de
 Veneratione Imaginum Sacrarum, &
 de aliis Theologicis rebus disputatur.
 Sunt & ibi Theodori Abucarae (qui
 E Episcopus Καρῶν, sive Cariae alibi
 nuncupatur) Διάκρισις τῶν Φωνῶν,
 Judicium de Vocibus, & Ἐλεγχος τῆς
 τῶν Ἀκεφάλων, Σευηριανῶν, καὶ
 Ἰακωβιτῶν Ἁιρέσεως, Confutatio Hae-
 resis Acephalorum, Severianorum, &
 Jacobitarum. Habentur quoque alia
 hujus Auctoris Capitula prolixa de
 rebus Theologicis. Laudatur insuper
 ibi Theodorus Diaconus Κατὰ Ἀγροῦ-

των *Contra Agnoitas*: uti & *Johannes* quidam *Contra Jacobitas*; necnon *Theodori Agiopolitae* *Dialexis de Nomine Dei*, aliisque de rebus. Praeterea quaedam adferuntur *Eulogii Archiepiscopi Alexandrini* contra *Haereseles Aesii, Macedonii, Apollinarii, Nestorii, Eutyrbesis, Sabellii, Severi, Dodocitarum, Monothelitarum, Dioscori, Theodori, Timothei Eluvi, Jacobi*, ex quo *Jacobitae, Petri Gnaphaei, Origenis, & Valentini*. Denique illic memoratos videas *Aristotelem, Johannem Scholasticum Alexandrinum* (ideft, ut puto. *Philoponum*) *Alexandrum* (ideft *Aphrodisaeum*) *Damascium, & Aetium magistrum Eunomii*. Haec ibi ego olim deprehendi, *Librum* propterea ratus magni faciendum, tum ob ejus vetustatem, tum ob aliqua veterum fragmenta & Opuscula haecenus luce carentia.

Sed quando haec facta est mentio *Damascii*, quem non alium opinor quam *Damascium patriam Damascenum Philosophum*, de quo *Photius* in *Bibliotheca Codice 181. & Codice 242.* multa habet; in *Eruditorum* memoriam revocandum est, *Philosophum* hunc *Ethnicum* magni nominis floruisse circiter *Annum Christi DXX. & Theonis Rhetoris*, tum *Isidori Philosophi* successorem fuisse in *Schola Atheniensi*. *Agathias Scholasticus Lib. 2. Histor.* eum inter principes sui aevi *Philosophos* numerat. Scripsit *Libros Quatuor de admirandis Operibus, & Vitam Isidori Philosophi* praeceptoris sui: quae omnia excidisse dolendum est, nota tantum nobis e *Photii* narratione. Si enim, ut recte animadvertit *Cl. V. Johannes Albertus Fabricius Volum. IX. pag 416.* *Bibliothecae Graecae*, priores *Libri* exstarent, non leve fortasse *credulitatis, superstitiosisque Ethnicos de-*

A cumensum haberemus. Vessio quoque idem ipse creditur scripsisse *Historiam Philosophicam*, de qua *Suidas* meminit ad vocem *Δῶρος*. Sed fortassis hoc nomine *Vita Isidori* significatur. Eodem etiam *Suida* teste, scripsit *Commentarios in Platonem, & Περὶ Ἀρχῶν*, sive *de Principiis*. At quando cuncta haec perisse creduntur, meminisse liceat, ejusdem *Philosophi* *Librum de Principiis* superesse in *Ambrosiana Mediolanensi*, atque in aliis *Bibliothecis*. Hic illi titulus: *Δαμασκίης Φιλοσόφης Ἀποειαί, καὶ Λύσεις περὶ τῶν Πρώτων Ἀρχῶν*; hoc est: *Damascii Philosophi Dubitationes & Solutiones de Primis Principiis*.

C En prima verba: *Πότερον ἐπέκεινα τῶν πάντων ἐστὶν ἢ μία τῶν πάντων ἀρχὴ λεγομένη, ἢ τὶ τῶν πάντων, οἷον κορυφὴ τῶν ἀπ' αὐτῆς προϊόντων &c.* idest: *Utrum ante omnia unum sit omnium Principium dictum, seu quodpiam universorum, utpote caput eorum, quae ab ipso Principio emanant &c.* In margine *Codicis* adnotatum est: *Σημείωσαι, ὅτι ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἰσωνιάνου ὁ Δαμάσκιος οὗτος ἦν, καὶ Σιμπλίχιος ὁ Κίλιξ ὁ τῶν Ἀριστοτελικῶν βιβλίων Ξηγῆτης. Animadvertite, sub Justiniani Imperio Damascium hunc floruisse, uti & Simplicius Cilix, Aristotelicorum Librorum Explanator.* Hoc in *Libro Damascius* saepe magnum *Jamblicum* commemorat, & *Pythagoram, & Philolaum Pythagoricum, & Asclepiadem, & Proclum, Heraiscum seniore, & Heraiscum juniore*, qui etiam scripsisse nonnulla ad eundem *Proclum* dicitur, & *Parmenidem*, aliosque antiquos *Philosophos*, ut *Platonem* praeterea, cujus doctrinam *Damascius*

in eo ipso Libro explicandam suscepit. Inquit etiam, Ἀιγυπτίως δὲ ὁ μὲν Εὐδημος ἔδεν ἀκριβῆς ἰσοπέι: Aegyptios verò Eudemus parùm accurate consuluit. Vastum opus est, & fortasse non pauci faciendum. Quale de hoc Opere iudicium fuerit Lucae Holstenii viri doctissimi, haec ejus nota quam manu exaratam seruo, indicabit: Hunc Auctorem (ita ille scribit) in Britannia vidi Oxonii in Bibliotheca Corporis Christi, Parisiis apud Patres Societatis Jesu in Collegio Claremontano. Exstat passim in publicis Bibliothecis Germaniae, & Italiae. Sed nescio, cur Stoicum vocent, quum certissimum sit, eum Platonicum fuisse: quod in fragmentis Vitae Isidori Philosophi apud Photium videre est, tum praesertim in hoc Opere. Platonici enim Περὶ Ἀρχῶν disputavunt, praecipue Origenes, Longinus, Porphyrius, & recentiores. Opus hoc longe difficillimum est ob dictionem luxuriantem, ut ex Photii excerptis videre est, tum propter Quaestionum subtilitatem, in quibus doctrina Platonis de Deo, Materia, & Ideis, versatur; ad quorum explicationem & accuratam Graecae Linguae notitiam & magnum Platonicae Philosophiae usum Interpres afferat, necesse est. Haec Holstenius. Sed in semitam regrediamur.

Itaque Latini etiam, Graecorum minorum more, quando majora aggredi non audebant, ad hosce centones sibi procurandos animum adiecerunt. Exemplum dabo. In Anecdotis meis Latinis evulgavi Opusculum Gezonis Abbatis, & expositionem Symboli Quicumque vult salvus esse, auctore Fortunato Presbytero. Completebatur ista unus Codex Ambrosianus, in quem & alia complura congesta fuere, videlicet Glossae peritiles

A in *Genesis*, & in *Proverbia Salomonis*. Tum excerpta e Tractatu quodam in *Apocalypsim*, cujus initium est: Nicolaus, ut fertur, unus fuit ex septem Diaconibus &c. Ponè sequuntur variorum Expositiones in Orationem Dominicam, & in Symbolum Apostolorum. Deinde Breviarius, quomodo Hierosolyma constructa est, cujus exordium est: Ipsa Civitas in monte posita. In medio Civitatis est Basilica Constantini &c. Succedunt Etymologiae e Virgilio Presbytero Hispano: tum aliae e Libro Domni Isidori. Denique illic habentur Glossae in vetus ac novum Testamentum; in Librum Officiorum; in Librum Rotar (nescio quis aut quid heic significetur); in Librum Vitae Sanctorum; in Cassianum; in Eusebium; in Orosum &c. En ergo ut majores nostri Collectanea sibi pararent, quae si nunc diligenter scrutari velimus, neque temporis neque laboris nos poenitebit. Inde enim rudera interdum non contemnenda antiquitatis educi possunt. Liceat mihi in hanc rem proferre aliquot veterum fragmenta, quae quondam excerpti ex Ambrosiano Codice venerandae vetustatis, utpote qui mihi visus est ascendere ad aetatem Mille Annorum. Sunt autem excerpta e Libris Philippi Presbyteri, qui, Gennadio teste, auditor fuit Sancti Hieronymi, & circiter Annum Christi CCCCXL. claruit. Conferat haec qui velit cum

E *Commentario in Job*, edito Basileae Anno MDXXVII. & illato rursus inter Opera Bedae ab Hervagio. Conferat etiam cum ipsius Bedae Opusculis, qui revera Philippi lucubrationes liberalissime in suas transfudit. Illic etiam occurrebant fragmenta Cassiani, & Juliani Pomerii, qui postremus, ut Eruditi norunt, floruit circiter Annum DXCVIII. Conferenda

da haec autem sunt cum Libro de Vita Contemplativa, cujus olim Auditor Sanctus Prosper vulgo credebatur. Denique in eodem Codice le-

gitur fragmentum Lactantii de motibus animi, in quo tamen eloquentissimum illum virum quaeras, sed non facile invenias.

Fragmenta e Libris Philippi Presbyteri, Cassiani, Juliani Pomerii, & Lactantii, e vetustissimo MSto Codice Ambrosiano deprompta.

Fragmenta Philippi Presbyteri.

Nihil in terra sine causa fit, & de humo non oritur dolor &c. De humo idest de natura omni terrae non exiit malum, cum in terra nihil sine Dei justitia fiat. Hoc dicit, quod omne malum naturale non sit, quod hic dolorem dixit, scilicet omne malum accidens naturae bonae. Et est aliud malum, idest vindictae, quapropter peccatum a Deo inferitur hominibus. Malum est quidem peccatum, sed liberi arbitrii malum est, quod hominis voluntate committitur. Et malum est retributio mali, idest peccati, quando irrogat Deus supplicia peccatoribus. Hoc ergo dicit, quod nihil horum accidentium malorum sine judicio Dei fiat. Non enim ita naturale est homini, ut a Deo creatum putet. Et ideo dicit: Et de humo non oritur dolor, idest non naturae, sed cul-
pae &c.

Homo ad laborem nascitur, & avis ad volatum: idest, labor hominem manet, ut al..... omnibus vitiis castigatus in m..... & sic adhuc tamen deditus, ut velut avis, quae naturaliter volatum accipit. Ita & hic per agones vitae praesentis evolet ad superiora &c.

Pereat dies, in qua natus sum, qua dictum est: conceptus est homo. Et Hieremias dicit: Maledicta dies, in qua natus sum. Quidam dicunt, tempora nativitatis humanae, quae praeterierint, non posse maledici; certe ex superfluo maledicuntur, quia suis jam

Tom. VIII.

B sunt facta transcurribus. Sancti autem inflati spiritu Prophetiae maledicunt diem nativitatis humanae, quod quidem non sine tribulatione sua faciunt. Sentiant quippe in se haec patiendū, generi humano justitiā Dei sententiam mortis inlatam. Non itaque existimo, diem istum, qui homini in ministerium datus est, a Sanctis tanta execratione maledici. Tropice ergo diem cum sua nocte dictam noverimus: dies namque & nox Diabolus & mortalitas posset intelligi; non quod dies & lumen Diabolus sit recedendo a vero lumine, sed quod dies fuerat aliquando, cum habitaret cum Deo aeterno lumine; sicut Lucifer ex aurora diluculi, & lapis splendore rutilans in Paradiso Dei; vel quod impiis & peccatoribus in hac prosperitate & felicitate hujus Seculi gaudentibus dies esse videtur. De quo dicitur: Auferetur ab impiis lux sua. Et Salomon, lumen, inquit, impiorum extinguetur. Et iterum: splendor impiorum peccatum. Nam & hoc potest de Diabolo dici, qui inventor est peccati.

C Et fecit Deus hominem ad imaginem Dei. Et sequitur: Et adprehendit Deus limum terrae, & formavit hominem. Vides ergo, quanta differentia sit facturae & plasmationis. Quod fecit Deus ad imaginem suam, fecit, idest animam. Et quod plasmavit, corpus est de terra, quod vivificavit inspiratione animae, quam fecit. Imago ad immortalitatem pertinet. Dei similitudo ad potestatem & operationem, ut natu-

M m

rali-

saliter possideret imaginem immortalitatis Dei, & similitudinem potestatis super omnia, quae creaverat, & piis operibus imitaretur Deum.

Qui inluminat omnem hominem venientem in hunc Mundum. Quia ornis homo hanc vim sapientiae naturaliter accipit, ut Deus ignorare non possit, nisi contempnat aut negligat.

Hel. Semel loquitur Deus, & secundo id ipsum non repetit. Ab ipso principio Mundi, & deinceps semper locutus est Deus hominibus, & semper nihilominus loquitur. Sed ubi..... ter loqui dicitur Deus, vel Lex ejus..... ex, vel per Prophetas ma..... lus diversitas. Ubi verò..... u significatur stabilitas..... ejus sententia demonstratur. Loquitur enim dum efficientia..... res intelligitur. Quemadmodum & ad Sanctum Job Dominus ipse ait: Aut putas, me aliter tibi locutum, nisi ut appareres justus? Locutum se dixit pro illa tribulatione, quam fecit, ut temptaretur. Et id circo hoc est illius loqui quod facere. At ergo Helius, ita dicens: Semel loquitur Deus, & secundo id ipsum non repetit, quando locuturus dicitur, idest immutat, nisi hoc ipsum vitae nostrae immutatio deponeret.

Helius: Omnes homines vident eum. Unusquisque intuetur procul. Per na-

A turae suae horum notitia Creatoris inest cordibus hominum, & quod unusquisque tam pravus sit & frigidus, ut alienus esse studeat a Creatore suo, nullus tamen est, qui se abscondat a calore ejus. Et ideo unusquisque mortalium, licet de longe, sentit & intelligit Deum. Dissimiliter quidem omnino, quod non sicut corpus..... Spiritum creatum ita sentit esse Deum, sed alio ineffabili modo, quo Deus acie mentis est intuendus, ubi in ipso obtutu cordis intelligendo videt homo, quod supra ipsum est Deus.

B Aperite mihi portas justitiae, usque Domino &c. Semper enim homo ad possidentem sanctimoniam & virtutum monilia conservantem affectu congruentis ingreditur, quoniam ex participatione thesauri communis fit fidelis; cor unum & anima una in Deum freta in hoc Mundo, velut in fornace examinationum pariter positi, quasi ex imo ore benedicunt Dominum in omni tempore, & semper laus ejus in ore eorum est.

C Eucherius: Dicere Dei, idest est & facere. Deus non loquitur, cum efficientiae ejus res intelligitur, quemadmodum ad Sanctum Job ipse Dominus dixit: Aut putas, me aliter tibi locutum, nisi ut appareres justus? Locutum se esse dixit pro illa tribulatione, quam fecit, ut temptaretur.

Fragmenta e Cassiano, fortassis e Libris Sancti Eucherii excerpta.

P Rincipalia bona sunt Justitia, Prudentia, Fortitudo, Temperantia. Media autem bona sunt Nuptiae, Agricultura, Divitiae, Solitudinis remotio, Vigiliae, Sacrorum Lectio, & Meditatio Librorum, Jejunia. Principalia bona jubentur, media verò suadentur. Quicquid autem imperativè decernitur, mortem irrogat non implenti. Quaecum-

E que verò suadentur potius, quàm jubentur, facta profunt, non facta non puniunt &c. Quisquis ergo perfectionem Evangelicae studuerit tenere disciplinae, hic sub gratia constitutus, peccati dominationi non permittitur. Hoc est enim esse sub gratia, eaque gratia mandantur implere. Quicumque autem perfectionis Evangelicae plenitudini subiectus esse no-

lucis, non ignorat, se, quamvis baptizatus sibi videatur, ac Monachus, non esse sub gratiâ, sed legis vinculis peccati pondere praegravari praepeditum.

Justus septies cadit in die, & resurgit. Septem casus justî. Aut enim per ignorantiam, aut per oblivionem, aut per cogitationem, aut per sermonem, aut per obreptionem, aut per necessitatem, aut per fragilitatem carnis singulis diebus vel invito vel volentes frequentes incurrimus. Justos ac Sanctos non esse immunes a culpa manifeste Scriptura pronunciat, dicens: Septies cadit

A Justus in die, & resurget. Quid enim aliud est cadere, quàm peccare? Et tamen cum dicatur septies cadere, pronunciat, nihilominus justus, nec justitiae contra praepeditat lapsus fragilitatis humanae. Quod multum interest inter sancti, & peccatoris hominis lapsum. Aliud enim est admittere mortale peccatum, & aliud cogitatione, quae peccato non caret, praeveneri: ignorantiae, aut oblivionis errore, aut falsitate otiosi sermonis offendere, aut ad punctum in Fidei theoria aliquid haesitare, aut subtili quadam caecodoxiae titillatione pulsari.

B

Fragmenta ex Juliano Pomerio. Vide Libros de Vita Contemplativa Prospero tributos.

Incipit de Tertio Libro Pomerii ad Julianum, qualiter venire debeant, qui Christum imitari desiderant.

ET ideo si in illo esse volumus, quid esse debemus, Sanctus Johannes Apostolus dicit: Quomodo ille ambulavit, & nos spiritualiter ambulemus. Quid est ambulare, sicut ille ambulavit, nisi contemnere omnia prospera, quae contempsit; non timere adversa, quae pertulit; libenter facere, quae fecit, firmiterque mandavit; sperare, quae promissit; & sequi, quo ipse praecessit; praestare beneficia etiam ingratis; non retribuere juxta merita sua malivolis; & orare pro inimicis; amare bonos, miseri perverfos, invitare aversos, suscipere conversos, & aequanimiter pari subditos ac superbos? Ad hoc pertinet, quod ait etiam Sanctus Paulus Apostolus: Si resurrexistis cum Christo, quae sursum sunt, quaerite, ubi Christus est in dextera Dei sedens. Illi resurgent cum Christo, qui moriuntur, sicut ille, peccato, eâ tamen distinctione servatâ, quod ille mortuus est peccato non suo,

C

sed nostro: unusquisque autem nostrum non omnium moritur peccato, sed suo. Quid est peccato mori, nisi damnandis operibus omnino non vivere, nihil concupiscere carnaliter, nihil ambire, sicut qui mortuus est carne nulli jam detrahit, nullum adversatur aut despicit, nullius pudicitiam callidis circumventionibus corrumpit, in nullum violentus, neminem calumniatur aut epprimit, non invidet bonis, aut insultat afflictis, non luxuriae carnis inservit, non violentiae deditus in se bibendo firmo bibendo magis ac magis incendit, non odiorum facibus inardescit, non lucra injusta sectatur, non potentibus aut divitibus adulatur, non inquietâ curiositate raptratur, non domesticae sollicitudinis curâ distenditur, non officiosis occurrentium salutationibus delectatur, nec super horum injuriis fatigatur, non eum superbia inflat, non ambitio ventosa praecipitat, non vana gloria turpiter jactat, non desiderium gloriosae opinionis inflamat, non distentio alieni actus inlaqueat, non ad societatem turpium turpitudinis amor invizat, non rabies insani

D

E

ni furoris excitat, non sumtuosarum li-
tium studium aetat, non ardor animosae
contentionis exanimat, non facit impu-
dentem audacia, iniquum injustitia, fe-
rum inclementia, varium inconstantia,
pertinacem contumelia, insanum vesania,
delitiosum gula, vanum jactantia, infi-
dum perfidia, levem facilitas, saevum
crudelitas, manducorem turpis edocitas,
impatiemtem novitas, mobilem instabili-
tas, vagum spiritualis infirmitas, ira-
cundum animositas, suspiciosum perversi-
tas, verbosum vanitas, injuriosum ma-
lignitas; qui remotus est a secularibus
provsus inlecebris, remotus ab inimici-
tiis, remotus ab insidiis alienis, remo-
tus a rapinis vel occultioribus vel aper-
tis, remotus a mendaciis sive perjuriis,
postremo remotus ab omni genere flagi-
tiorum atque facinorum, quibus carnali-
ter viventes Deum offendunt, & mor-
tali peccato non seruiunt, sicut, inquam,
carne mortuus nec facere potest ista, nec
pati. Ita his & talibus Vitiis omnino
non vivunt, qui vivunt Deo, carnem
suam cum vitiis & concupiscentiis cruci-
figunt &c.

Membra sua, quae sunt super terram
mortificant, quando insolens corpus jeju-

A niorum continuatione castigant, quando
intra necessarium modum suum temperant
adpetitum, quando a deliciaribus cibis
moderatâ distinctione suspendunt: sed et-
tiam in illis communibus nihil carni
suae pro desiderio, sed pro sustentandae
vitae necessitate permittunt; certi quod
delitiae quaelibet, si absque desiderio
percipiantur, non efficiunt, & viles ubi
B abstinenciae profectum, si adpetenter
accipiuntur, impediunt. Hinc est, quod
Sanctus David aquae concupiscentiam ca-
stigavit, atque eam sibi a suis oblatam,
ne desiderio suo ex ea satisfacere vide-
retur, effudit. Et Sancto Heliae perce-
prio carni non concupita non nocuit.
Unde intelligitur, non naturas, sed concu-
piscencias &c. Verumtamen sic absti-
C nere vel jejunare debemus, ut non nos
jejunandi vel abstinendi necessitati sub-
damus, ne jam non devoti, sed inviti
rem voluntariam faciamus. Si enim que-
slibet advenientes jejunio intermisso ve-
ficio, non solvo jejunium, sed impleo
caritatis officium. Ceterum si propter ab-
D stinentiam spirituales fratres, quos novi
meâ remissione delectari, contristo, au-
stinencia meâ, non est virtus sed vi-
tium.

Fragmentum Lactantii de Motibus animi, quod non occurrit in Sex Libris Divinar. Institutionum.

TImor, Amor, Laetitia, Tristitia,
Libido, Concupiscentia, Ira, Mi-
seratio, Zelus, Admiratio: hi motus
animi, vel affectus a Domino ab initio
hominis existunt conditi, & naturae
humanae utiliter & salubriter sunt in-
serti, ut per eos ordinate & rationabi-
liter regendo se homo, virtutes bonas
civiliter agendo exercere possit, per quas
a Domino perpetuam accipere vitam ju-
ste meruisset. Hi namque animi motus
intra fines proprios coartati, hoc est, in

bona parte positi, in praesenti virtutes
bonas & in futuro aeterna praemia pa-
rant: extra metas vero suas affluentes,
E hoc est, in malam partem declinantes,
vitia & iniquitates existunt, & aeter-
nas paenas pariunt.

Ceterum praeter privatorum stu-
dium, qui olim praecedentium Scri-
ptorum Libros in usum suum descri-
bebant, fuerunt & Scribae, seu Li-
brarii, quos etiam Antiquariorum vo-
cabulo

cabulo appellatos videas a Cassiodorio, Isidoro, atque aliis. Horum fuit, veteres describere Libros, aut novos, distante plerumque aliquo Scriptoribus multis, commendare membranarum. Innumeros profecto antiquorum Codices habemus, a doctis viris exaratos, & idcirco emendatos, magnique nunc etiam faciendos. Monachi praecipue horum scriptores fuere. Antiquioribus autem Seculis, hoc est ante Barbarorum in Italia Regnum, in accurate describendis Libris atque emendandis, multum curae impendebatur. Atque haec mihi in memoriam redit Inscriptio Romae posita, atque divulgata a Reinesio, Classe XI. Num. 123. hisce verbis.

CN. POMPEIUS
PHRIXUS
DOCTOR
LIBRARIUS DE
SACRA VIA
FECIT SIBI ET
LIB. LIBERTABUSQVE
POSTERISQ. EORUM.

Reinesio tamen *Doctor Librarius inepta locutio videtur, certe non ex usu priscae Saeculi*. Itaque mavult legere **STRUCTOR LIBRARIUS**, qui nempe membranas, chartas, libros consuit, glutinat, malleat &c. Ejus confidentiam non probo. Aliarum Artium Doctores & Magistri olim fuere: cur & Librariae Artis esse non potuerit? E Schedis meis MStis accipe Inscriptio in marmore Romano sculptam.

A

D. M.

T. FLAVIO. EXPEDITO
DOCTORI. SAGITTAR
FLAVIA, EUPHROSINE
ET. ATTICA. FILIAE
PATRI. B. M

B

Hic Artem sagittandi milites tyrones edocebat, prout & ab icone lapidi adjecta constat. Apud Fabretum quoque Cap. III. pag. 143. Inscriptio. Antiquarum, positus est Lapis

C

AURELIO. HERACLIDAE
AGITATORI
FACTIONIS. VENETAE
ET. DOCTORI

FACTIONIS. S. S. ET. PRASINAE

D

Ita & in altera Inscriptio, pag. 189. memoratur **THREPTION CAES. N.** idest, *Caesaris nostri servus, DOCTOR THRAEC.* interpretor, *Doctor Thraecius. Thraeces, nempe Gladiatores*, de quibus Festus post Tullium, Senecam, & alios. Vide praesertim Lipsium Lib. 2. Cap. 9. Saturnal. Quare uti Artes illae suos Doctores habere, ita Reinesianus ille *Cneus Pompejus Phrixus* juvenes erudiisse videtur, ut scite ac emendate Libros scriberent, ipsosque Libros unus ipse multis dictabat. Negligentiam ac ignorantiam Librariarum non semel Sanctus Hieronymus fugillat. Propterea & illis egregio Doctore, & Magistro aliquo opus fuit. Quamquam, ut verum fatear, ne perceptum quidem Reinesio fuit, quid *Librarius* significarit olim. Non enim

Scripto-

E

Scriptores tantum, & Biblioepi eo nomine donati (primi autem appellati *Scribae Librarii*) sed & alia officia id nominis gessere, uti colligere potes e Grutero, & e Scaligeriano ejus Thesauri Indice ad Cap. *Magistratum*. Erant & in Militia *Librarii*, nempe *Librarii Legionis*. Scribas fuisse inquit Legionum; at tamen aliud *Scribae*, aliud *Librarii* fuisse videntur. Atque id nomen in memoriam mihi revocat *Libratores*, hoc est, *Fundibularios*, a Tacito, aliisque memoratos. Videndum foret, an *Librarii* militares iidem esse poterint. *Fundae Librales* Caesari memorantur. Ita Reinesianus *Pompejus Doctor* fuisset *Fundibulariorum*, uti *Flavius Expeditus* nuper visus *Sagittariorum*. Lanipendia quoque femina in Inscriptione apud Fabretum pag. 214. appellatur *Libraria*, quod Librâ uteretur ad partienda pensa; ita ut videas, variam esse *Librarii* significationem.

Sed quando coepimus vulnera rimari literis insista, dum rudia Saecula decurrerent, ne hoc quidem dissimulandum est, imperitissimos & indoctissimos homines crebrius quam antea fuisse adhibitos ad exscribendos Codices, quos propterea erroribus ac sordibus ad nauseam usque repletos intueare. Ex his non paucos prae manibus habui, & exemplum adferre juvat, quod non uno nomine, nisi mihi facile blandior, lucem exposcere videtur. Adservat Ambrosiana Mediolanensis Bibliotheca membranaceum Codicem, e Bobiensi acceptum, cujus antiquitas paene ad annos mille accedere mihi visa est. Scriptus enim fuit Literis majusculis & quadratis. Titulus praefixus omnia tribuit Johanni Chrysostomo, sed immeritò. Mutilum in

A principio Codicem deprehendi. Cap. IV. est de *Animantibus*, atque ex his verbis incipit: *Alae duo testamenta. In Ezechiel unumquodque duabus alis velabat os suum &c.* Horum Auctorem agnovi Eucherium Lugdunensem Lib. Formul. Spiritual. Sequitur fragmentum de Apostolis, infra mihi evulgandum. Tum Incipit de expositionem (ita ibi) *diversarum rerum. In primis mandragora in Genesi, genus pumi simillimum parvo peponis speciem vel odore &c.* Ita illic depravata sunt verba, excerpta e Libro ejusdem Sancti Eucherii de Hebraic. Nomin. Interpret. Post alia sequitur de *Matthaeo Evangelista. Orate autem, ne fiat fuca vestra hieme vel sabbato; idest ne cum fuca sit, impedimentum patiamini.* Post hanc Homiliam succedit altera de *ultimo adventu Christi*, ubi de mille annis in Apocalypsi memoratis agitur. Tum Homiliae in illa verba: *Nemo scit de die & hora illa. De tribus mensuris. De Petro Apostolo. De reparatione lapsi*, quod Opusculum novimus tributum Chrysostomo. Additur *Fides Sancti Ambrosii Episcopi*, quae incipit: *Nos Patrem & Filium &c.* sed post aliquot lineas reliqua desiderantur. Accedit altera *Expositio Fidei Catholicae*, cujus Auctorem Charta lacerata non retinet. Tum *Fides Sancti Luciferi Episcopi*. Deinde *Fides, quae ex Nicæno Concilio processit.* Tandem Incipit *Fides Beati Athanasii. Fidis unius substantiae Trinitatis Patris & Filii, & Spiritus Sancti &c.* Ex eodem ergo Codice ego decerpsi fragmentum antiquissimum ad Canonem divinarum Scripturarum spectans. Nulli diligentiae peperci, ut ejus Auctorem detegerem, simulque rescirem, num hætenus editum fuerit. Nisi me fefellerunt oculi, aut complurium Librorum

brorum defectus, quem non semel doleo: nusquam deprehendi evulgatum, ac propterea spes mihi superest, fore ut libentius a Lectoribus accipiatur, ac praecipue quod antiquitatem redoleat summe venerabilem. Si conjecturam meam exerere fas est, in illam opinionem feror, tribuenda haec esse *Cajo Ecclesiae Romanae Presbytero, qui sub Vittore & Zephyrino Pontificibus*, teste Photio in Bibliotheca, Codice XLVIII. hoc est qui circiter Annum Christi CXCVI. floruit. Disputationem Caji istius disertissimi viri, habitam Romae temporibus Zephyrini adversus Proclum quemdam Cataphrygarum haeresis propugnatores, memorat Eusebius Caesariensis, Ecclesiastic. Histor. Lib. 6. Cap. 20. in qua ille, dum adversariorum in componendis novis Scripturis temeritatem & audaciam sigillat, τῶν τῆ ἱερῆ Ἀποστόλης δεκατριῶν μόνων ἐπιστολῶν μνημονεύει, τὴν πρὸς Ἑβραίους μὴ συναριθμῆσθαι ταῖς λοιπαῖς: ἐπεὶ καὶ εἰς δευτέρου παρὰ Ῥωμαίων τισὶν ἔνομίζεται τῆ Ἀποστόλης τυγχάνειν: *tredecim tantum divini Apostoli recenset Epistolas, eam, qua ad Hebraeos inscripta est, cum reliquis non adnumerans. Sane haec Epistola etiamnum a quibusdam Romanis Apostoli esse non creditur.* Sanctus Hieronymus totidem fere verbis, de Cajo isto loquens in Libro de Scriptorib. Ecclesiastic. Cap. 60. reddidit sententiam Eusebii, nisi quod addit, disputationem a Cajo habitam *sub Zephyrino Romanae Urbis Episcopo, idest sub Antonino Severi filio*; ac propterea secundum illum Caju haec scripserit circiter Annum Vulgaris Epochae CCXII. Addit etiam de eadem Epistola: *sed & apud Romanos usque hodie quasi Pauli Apo-*

stoli non habetur, quum tamen Eusebius tantum scripserit apud quosdam Romanos. Photius quoque loco supra laudato auctor est, Cajum tredecim dumtaxat Beati Pauli Epistolas enumerasse, non recepta in censum, quae est ad Hebraeos. Ille quoque haec ab Eusebio hausit. Ceterum non est hujus loci recensere, quibus Auctoribus & rationibus in Canonem sacrarum Scripturarum merito recepta deinde ab omnibus fuerit Epistola ad Hebraeos, de qua idem Sanctus Hieronymus ad Evagrium scribens dicit: Quam omnes Graeci recipiant, & nonnulli Latinorum. Ita quaestionem hanc jamdiu versarunt ac illustrarunt viri doctissimi, ut rursus eandem agitare velle, supervacaneum foret.

Illud, quod ad me spectat, arripio. Hippolytus quoque Portuensis Episcopus, Caji supra laudati aequalis, Photio teste, Codice 121. sensit *Epistolam ad Hebraeos non esse Pauli Apostoli.* Immo ne temporibus quidem Sancti Hieronymi Romana Ecclesia illam inter Canonicas Apostoli Pauli Epistolas receperat. Quum ergo eam omiserit Caju Presbyter Romanus, Scriptor antiquissimus, ceteras recensens, veri videtur simile, eidem Cajo tribuendum esse fragmentum infra evulgandum, in quo praetermissam plane videas Epistolam ad Hebraeos. Accedit & alterum robustius argumentum. Memorat hic Scriptor celebrem Hermae Librum, titulo *Pastoris* inscriptum, his verbis: *Pastorem vero Nuperrime Temporibus nostris in Urbe Roma Herma conscripsit, sedente Cathedra Urbis Romae Ecclesiae Pio Episcopo fratre ejus.* Jam inter Eruditos constat, Hermam floruisse ad dimidium Seculi a Christo nato Secundi. Et certe si tunc Romanam Cathedram tenuit Pius I. Papa, il-

lius frater, is *Librum Pastoris* scripsisse dicendus est circiter Annum Christi CL. At nos supra vidimus, Cajum Romanum Presbyterum vixisse circiter Annum CXCVI. & nihil obstat, quin antea haec scripserit. At quando fragmenti Auctor testatur, *Herman Nuperrime Temporibus Nostri* *Librum Pastoris* conscripsisse: quemnam opportunè quàm eundem Cajum fragmenti ipsius parentem fuisse conjicias? Tandem scribit fragmenti Auctor: *Apocalypsim etiam Johannis & Petri, tantum recipimus, quam quidam ex nostris legi in Ecclesia nolunt.* Recte haec in Caji tempora conveniunt. Eusebius enim Lib. 3. Cap. 25. *Apocalypsim Petri* inter dubios quidem Libros recenset, non tamen abjicit veluti Haereticorum foetum. Eodem quoque testante, Clemens Alexandrinus eadem *Apocalypsi* est usus, non secus ac *Epistolâ Barnabae*. Sozomenus pariter nos monuit Lib. 7. Cap. 19. hanc *Apocalypsim in quibusdam Ecclesiis Palaestinae usque adhuc singulis annis semel legi.* Temporibus etiam Caji ipsius circumferebatur *Epistola spuria Pauli Apostoli ad Laodicenses*, a Sancto Hieronymo & Theodoro explosa, quam Marcion haeresiarcha in subsidium sui delirij adhibuit, uti nos docet Sanctus Epiphanius Haeresi 42. At praeter hanc ex ipso fragmento nunc discimus, alteram

A Paulo suppositam fuisse, nempe ad *Alexandrinos*, cujus nescio an quisquam alius meminerit. Quum verò *Apocalypsim Pauli*, ab Augustino & Sozomeno memoratam, Scriptor hic nequaquam recenset, confirmatur sententia Johannis Ernesti Grabii, qui in *Spicilegio Patrum* pag. 84. censuit, crupisse hanc imposturam

B Seculo duntaxat Ecclesiae Christianae Quarto. Heic quoque videas memorari *Librum Psalmorum* a Valentino haeresiarcha elaboratum. Unus Tertullianus, quod sciam, Lib. de Carne Christi, Cap. 20. istos indicavit, scribens: *Nobis quoque ad hanc speciem Psalmi patrocinauntur, non quidem Apostatae, & Haeretici, & Platonici Valentini, sed sanctissimi & receptissimi Prophetæ David.* Quis verò fuerit *Miltiades* ille Haereticus, sive *Miltiades*, cujus est mentio in hoc fragmento, divinent alii. Profectò non fuerit *Miltiades* Rhetor ab Eusebio ac Hieronymo laudatus, qui sub Antonino Commodo multa scripsit pro Catholica Ecclesia. Age verò jam proferamus Fragmentum ipsum e vetustissimo Codice Ambrosiano decerptum, atque illud Eruditorum omnium examini subjiciamus, nullo demendo ex erroribus, quibus Librariorum imperitia scripturam saturavit atque foedavit, quanquam nihil ii obstant, quominus pretium rei intelligamus.

C

D

Fragmentum acephalum Caji, ut videtur, Romani Presbyteri, qui circiter Annum Christi 156. floruit, de Canone sacrarum Scripturarum.

..... quibus tamen intersuit, & ita posuit. Tertio Evangelii Librum secundo Lucam. Lucas iste Medicus post ascensum Christi cum eo Paulus quasi

E ut juris studiosum secundum adsumsisset numeni suo ex opinione concriset. Dominum tamen nec ipse vidit in carne, & idem prout assequi potuit. Ita & a nativitate

ritate Johannis incipet dicere. *Quarti* Evangeliorum Johannis ex *Discipulis*. *Cohortantibus* contiscipulis & *Episcopis* suis dixit: Conjunctate mihi hodie triduo, & quid cuique fuerit revelatum, alterutrum nobis enarremus. Eadem nocte revelatum *Andreae* ex *Apostolis*, ut recognoscentibus cunctis Johannis suo nomine cuncta describeret. Et ideo licet varia singulis Evangeliorum *Libris* Principia doceantur, nihil tamen differt credentium *Fides*, cum uno ac principali spiritu declarata sint in omnibus omnia de *Nativitate*, de *Passione*, de *Resurrectione*, de *conversacione* cum *Discipulis* suis, & de *gemino* ejus *Avventu*. Primo in *humilitate* despectus, quod ro..... secundum potestate Regali praeclarum, quod futurum est. Quid ergo mirum, si *Johannes* tam constanter singula etiam in *Epistolis* suis proferat dicens in semetipso: Quae vidimus oculis nostris, & auribus audivimus, & manus nostrae palpaverunt, haec scripsimus. Sic enim non solum visorem, sed auditorem, sed & scriptorem omnium mirabilium Domini per ordinem proficetur. Acta autem omnium *Apostolorum* sub uno *Libro* scripta sunt *Lucas* optime *Theophile* comprehendit, quia sub praesentia ejus singula gerebantur, sicut & semose *Passionem* *Petri* evidenter declarat, sed *professionem* *Pauli* ab *Urbe* ad *Spaniam* proficiscentis. *Epistola* autem *Pauli*, quae, a quo loco, vel qua ex causa directe sint voluntatibus intelligere, ipse declarat. *Primum* omnium *Corinthiis* schisma haeresis interdicens, deinceps *Callaetis* circumcissionem. *Romanis* autem ordine *Scripturarum*, sed & principium earum esse *Christum* intimans, prolixius scripsit, de quibus singulis necesse est a nobis disputari; cum ipse *Beatus* *Apostolus* *Paulus* sequens praedecessoris sui *Johannis* ordinem, nonnisi nominatim septem Ec-

Tom. VIII.

clesiis scribat ordine tali. Ad *Corinthios* prima, ad *Ephesios*, secunda, ad *Philippenses* tertia, ad *Colossenses* quarta, ad *Galatas* quinta, ad *Tessalonicenses* sexta, ad *Romanos* septima. Verum *Corinthiis*, & *Tessalonicensibus* licet pro correptione iteretur, una tamen per omnem orbem terrae *Ecclēsia* diffusa esse denoscitur. Et *Johannes* enim in *Apocalypsi* licet septem *Ecclēsiis* scribat, tamen omnibus dicit. Verum ad *Philemonem* una, & ad *Titum* una, & ad *Timotheum* duas pro affectu & dilectione, in honore tamen *Ecclēsiae* *Catholicae*, in ordinatione *Ecclēstasticae* disciplinae sanctificatae sunt. Fertur etiam ad *Laudecentes*, alia ad *Alexandrinus* *Pauli* nomine fictae ad haeresem *Marcionis*; & alia plura, quae in *Catholicam* *Ecclēsiam* recipi non potest. Fel enim cum melle misceri non congruit. *Epistola* sane *Judae*, & *super scripti* *Johannis* duas in *Catholica* habentur. Et *Sapientia* ab amicis *Salomonis* in honorem ipsius scripta. *Apocalypsis* etiam *Johannis*, & *Petri*, tantum recipimus, quam quidam ex nostris legi in *Ecclēsia* nolunt. *Pastorem* vero nuperrime temporibus nostris in *Urbe* *Roma* *Herma* conscripsit, sedente *Cathedra* *Urbis* *Romae* *Ecclēstiae* *Pio* *Episcopo* fratre ejus. Et ideo legi eum quidem oportet, se publicare verò in *Ecclēsia* *Populo*, neque inter *Prophetas* completum numero, neque inter *Apostolos* in finem temporum potest. *Asinoidi* autem, seu *Valentini*, vel *Mitiadis* nihil in totum recipimus, qui etiam novum *Psalmodum* *Librum* *Marcioni* conscripserunt una cum *Basilide* *Assianum* *Catafrygum* constitutores.

Vidistis, quot vulnera frustulo huic antiquitatis inflixerit Librariorum incuria atque ignorantia? Id ipsum aliis bene multis Libris accidisse noveris: quod ego experientiâ quoque

N n

com-

complurium annorum perspectum habeo. Interrogabis autem, cur nihilo secius plerosque Codices ad nos venisse videamus a mendis, & certe a tanta deformitate liberos. Equidem puto, subsequentes Scriptores, prout quisque judicio atque eruditione pollebat, quum exscribebant aut dictabant veterum Libros, identidem extersisse ejusmodi sordes; atque hinc potissimum natam tantam Variarum Lectionum segetem. quae in conferendis antiquorum Libris deprehenditur, quum quisque aut divinando propria Auctorum verba restitueret, aut ex ingenio suo suppleret. Sane inter eruditos praeferrri consueverunt recentioribus Codices antiquiores; neque injuriâ. Quo enim propius ad fontem accedunt, eo etiam potiori jure censentur retinere mentem ac verba sincera sui Auctoris. Attamen sunt & recentiores Codices interdum, in quibus major quàm in vetustis occurrit castigata lectio, sive quod ab optimis exemplaribus descripti fuerint, sive quod vir aliquis doctus errores ab apographo novo arcuerit, sive sustulerit, quibus vetusta exemplaria scatebant. Nam quod est ad indoctos, vel suo tempore Sanctus Hieronymus ad Lucinium scribens, incusabat *imperitiam Notariorum, Librariorumque incuriam, qui scribunt non quod inveniunt, sed quod intelligunt: & dum alienos errores e-*

A *mendare nituntur, ostendunt suos.* Ali-
bi quoque eadem repetit sanctus ille
Vir. Sed nunquam desiderati sunt
eruditi viri, quorum curâ vitiatis
Libris identidem succurrebatur. Et
multis quidem possem hanc verita-
tem confirmare; verum exemplis
duobus rem conficiam. Id se praestit-
tisse testatur Carolus Magnus in *Con-*
B *stitutione de Emendatione Librorum &*
Officiorum, editâ a Sirmondo, tum a
Baluzio, Tomo Primo pag. 203. Ca-
pitular. Reg. Francorum. in qua
haec habet inclyrus ille Rex: *Jam-*
pridem universos Veteris ac Novi In-
strumenti Libros Librariorum imperitiâ
depravatos, Deo nos omnibus adjuvante,
examissim correximus. Alterum exem-
C *plum nobis suppeditavit Ambrosiana*
Bibliotheca supra laudata, in cujus
pluteis adservantur Commentarii pro-
lixo in Psalterium manu exarati, &
Sancto Hieronymo tributi. En exor-
dium in Psalmum Primum: Quidam
putant istius Psalmi clavem super Chri-
sti Domini nostri personam esse referen-
dam, ut Beatus iste vir secundum ho-
D *minem Christus sit. Bona quidem vo-*
luntas, sed imperitia est &c. Vide
Martianaeum Tom. 2. pag. 522. no-
vissimae editionis Operum Sancti
Hieronymi. In calce hi Versus le-
guntur, Flori videlicet, qui ex hoc
Commentario errores praecedentium
Scribarum sustulerat.

Elorado Abbati Florus supplex.

- „ **H**Os Cycharista puer lyricis concentibus Hymnos
 „ Edidit in laudes, o bone Christe, tuas.
 „ Egregius vultu, formâ speciosus amoenâ,
 „ Viribus invictus, moribus almificus.
 „ Numinis aetherei plenus, sacro ore melodus,
 „ Inclytus aeterni Rex sator imperii.

„ Cui

- „ Cui cadit horridici moles truculenta Philistei,
 „ Saxo fusa levi, trunca mucrone sui.
 „ Urforum rabies, feritas infana leonum
 „ Sternitur, & fracto gutture vita perit.
 „ Cedit & obsessio fugiens e pectore daemon,
 „ Comprimiturque pio regius ore furor.
 „ His igitur modulis larvalia monstra fugantur,
 „ Vincitur hostis atrox, crimina dira ruunt.
 „ Artubus auxilium, menti venit alma medela;
 „ Mors, morbi fugiunt: vita, salus redeunt.
 „ Jugibus idcirco precibus, cantuque perenni
 „ Haec, Pater, ex vestro personet ore lyra:
 „ Quâ prisca cecinere senes, quos maxima Nili
 „ Ostia, & alticrepi horruit unda sati;
 „ Quamque sacer longi corruptam erroribus aevi
 „ Reddidit antiquo Hieronymus decori.
 „ Ingenio cujus pulchris instructa sagittis,
 „ Stellarum rutilo tota nitore micat.
 „ Quas studiosa manus, multi sudore laboris
 „ Restituit prisca, te rogitante, locis.
 „ Namque per incultas errat dum lubrica palmas
 „ Dulcis & ambrosio tincta liquore lyra,
 „ Perdiderat fulvi radiantia signa metalli,
 „ Texerat & furvo fila canora situ.
 „ Sed tamen Hebraicâ rursus ratione polita,
 „ Ac simul Argolicâ denuo picta manu,
 „ Mellifluas coeli spargens trans sidera voces,
 „ Concrepat Angelico carmine sacra sono.
 „ Nunc cape *correctum* gratanti corde *Volumen*,
 „ Utque ita permaneat, da, Pater, oro operam.
 „ Nullus enim fructus conamina nostra sequetur
 „ Erasis vitiis, qui bona subdidimus,
 „ Ni vigil atque sagax studio, Pater optime, vestro
 „ Conservet Scriptor, quae modo recta manent.
 „ Jamque vale: Florique tui sine fine memento,
 „ Ut valeat culpis ipse carere suis.
 „ Amen.

Quis fuerit *Eloradus Abbas* iste
 (ita enim legitur nescio an vitiose
 in MSto) ad quem Florus hos ver-
 sus mittit, nondum rescire potui.
 Carminis verò Auctorem vix alium
 fuisse opinor a *Floro Magistro*, Dia-
 cono Lugdunensi, qui circiter An-

A num Christi DCCCXXXVII. gloriâ
 literarum celebris apud Gallos eva-
 sit. Ufferius in Historia Goteschalci
 Cap. 9. & Cave in Histor. Literaria
 Scriptor. Ecclesiastic. tradunt, a
 Floro isto scriptum fuisse *Commenta-
 rium in Psalterium*, atque illud in

Hassigemiensi Coenobio (inter Bruxellam & Alostam sito) existisse olim MStum, unde illud in Psalmum LXXX. adversus Amalarium a Fabro citatum est testimonium adversus Transubstantiationis dogma. In Ambrosiano MSto, quem minime diversum ab Hassigemiensi censeo, legi ego haec verba ad Psalmum LXXX. *Et cibavit illos. Adeps frumenti Sacramentum est Corporis Christi. Quid enim adeps in frumento aliud significat, nisi divinitatem in carne? Petra Christus, mel dulcedo ipsius, a qua omnes credentes in Fide nutriuntur.* Vide, quaeso, quam lepide contra Catholicorum sententiam verba ista exerantur, quum tantummodo ad illam confirmandam inservire possint. Ad haec non facile concederem in opinionem Ufferii, tribuentis Floro Commentarium nuper memoratum. Ex versibus nunc evulgatis nihil aliud colligi potest, nisi a Floro correptum fuisse Volumen, quod potius Sancto Hieronymo tribui videtur. Et sane titulus Ambrosiani Codicis Auctorem illius Commentarii Hieronymum facit. Neque, ut verum fatear, ibi elegantia desideratur. At is est stilus, ea eruditio Sancti Hieronymi, ut a ceterorum scriptis facile sese discernendam exhibeat. Proinde Hieronymum illic delitescere nunquam tibi persuadeas. Praeterquamquod Florus id unum fortasse curavit, nempe integritati suae restituere Psalterium a Sancto Hieronymo translatum, & asteriscis ornatum, quod ipse Florus *lyram* appellat, hanc inquit, dum per Librariorum ignaras manus errasset, rubiginem contraxisse, ac se omnia restituisse pristino decori. Atque heic mirari subit, cur tantopere antiqua Secula institerint, ut Hieronymum invitum omnino vellent auctorem a-

A licujus perpetui Commentarii in Psalterium, quum tamen is duntaxat monuerit in Libro de Vir. Illustrib. se scripsisse in Psalmos, a Decimo usque ad Decimum sextum, Tractatus septem. Praeter Commentarios in idem Psalterium, inter ejus Opera evulgatos, quos tamen nemo nunc ei tribuit; & praeter alteros nuper a me commemoratos, luce adhuc carentes: reperi ego in praelaudata Ambrosiana Bibliotheca Codicem, characteribus tantae vetustatis exaratum, ut mihi videretur aetatem mille annorum attingere. Titulus quidem vetustissimus, sed literis non adeo antiquis, ita se habet: *In hoc Volumine continetur Hieronymi Presbyteri Expositio super Psalterium, non tamen a primo Psalmo prius, sed quosdam alios indirecte prius exponere videtur. Deinde ad Psalmorum ordinem, idest a primo incipiens & demum subsequenter usque ad finem Psalterii Praecedunt Praefatio edita Hieronymi: Psalterium Romae dudum positus &c. Tum Prologus: David filius Jesse &c. editus inter Opera Bedae Tom. 8. Denique Prologus Hieronymi ad Sophronium, hoc est. Epistola CXXXIV. in antiquis editionibus. Post Praefationes occurrit primo Expositio in Psalmum XVII. tum in XVIII. XXI. XXV. & XXVIII. ubi ad ea verba: *Confringet Dominus cedros Libani*, haec inter alia leguntur: *In hoc loco voluit dicere pro vitulamine. Ita namque & Hebraeus habet: sicut vitulamina Libani. Vitulamina verò Libani dicuntur parva virgulta, quae sunt pro ipsa sui tenuitate fragilia. Et quoniam cedros Libani Assyrios vocaverat propter ingentes corporum formas, intulit: Et comminuit atque contrivit sicut vitulos Libani; ita, inquit, illos sublimes & grandes brevi tempore comminuit atque contri-**

contrivit, sicut vitulamina, quae exilitate sui facile conteruntur. Syrus namque, quod hic positum est: *Es comminuit eos tamquam vitulos Libani*, ita ait: *Inimicos sicut germina cedrorum*. Germina autem Cedrorum optime virgulta vocavit ab arborum radice surgentia &c. Rursus haec ibi leguntur ad verficulum: *Et commovebit Dominus desertum Cadis*. Eadem saepius desertum indicans, quod desertum Cadis non est, ut quidam putaverunt, scriptum Cadis, sed Caddis. Caddis verò non est nomen loci atque regionis; sed Caddis dicitur a Syro, vel Hebraeo sanctum. Sanctum ergo dicit locum, qui erat ante Civitatem, in quo Assyrii castra posuerunt. Et remansit hic sermo secundum Linguam Syram vel Hebraeam in Voluminibus Graecis, ut Adonai, atque Sabaotb, & alia similia. Tum sequitur Psalmi XXIX. Expositio, deinde XXXIV. XXXV. XXXVI. ubi ad ea verba: *Quoniam benedicentes ei hereditabunt terram*, Commentarius iste apponitur: *Syrum ita dicit: Quoniam maledicentur ab eo, excidentur. Aquila etiam & Symmachus concinenter: Benedicti ab eo hereditabunt terram. Sensus ita positus est, ut alii aliter interpretentur, ut Septuaginta dixerunt. Manifestus insellctus est, quo-*

A *niam id quod dixit: Benedicentes ei, de Deo accipiendum sit, non sicut quidam opinantur, de David. Succedit Psalmus XXXIX. ubi ad ea verba: In capite Libri, haec adferuntur: Aquila in volumine Libri posuit; nam apud Hebraeos tam Legis quam Prophetarum Libri singuli singulis erant voluminibus conscripti. Postremo sequitur Psalterii totius expositio a Psalmo I. usque ad ultimum, nisi quod in fine Codex est mutilus. An haec tenus ex Commentariis iis delibata, & eruditionem utique non plebejam redolentia, Hieronymiani quidquam praeferant, aliorum esto iudicium. Illud quidem statuo, subsequentes in eo Codice Commentarios, longe abire a Sancti Hieronymi gustu, doctrinâ & elegantia, & nil continere tanto Doctore dignum. Atque ut Lector non meis verbis, sed suis oculis credat, excerpta aliquot ejusdem Operis subijcere placuit eum etiam in finem, ut facilius dignoscat erudita gens, an haec edita sint, aut cuinam Scriptori sint tribuenda. Dignus denique prae veneranda antiquitate sua foetus iste est, cujus saltem particulae aliquot, tenebris eripiantur, siquidem nondum integer lucem viderit.*

B

C

D

Specimen Commentarii antiquissimi in Psalterium, Sancto Hieronymo perperam tributi, in vetustissimo Codice
Bibliothecae Ambrosianae.

PRIMUM Psalmum quidam in Joas Regem dictum esse voluerunt, qui a Jojada Principe Sacerdotum & nutritus est, & interfecto Athalia in imperium subrogatus est; eo quod per omne tempus, in quo a Pontifice eruditus est in lege Dei, meditatus est noctibus ac diebus. Sed non audiendi sunt hi, qui

E *ad excludendam Psalmorum veram expositionem, falsas similitudines ab Historia petitas conantur inducere. Quomodo enim Beatum istum pronuntiare potuisset, & ab omni errore amore virtutis alienum, cui in Regum Libris nullum testimonium de perfectione perhibetur? in quibus ita dicitur: Et fecit Joas rectum*

rectum ante Dominum omnibus diebus, quibus inluminabat eum Jojada Pontifex. Verumtamen ab Excelsis non recessit. Adhuc Populus sacrificabat in Excelsis. Dicendo itaque omnibus diebus, quibus inluminavit eum Jojada Princeps Sacerdotum, fecit rectum ante Dominum, indicat, quod reliquis diebus cessante Jojadae magisterio fecerit id, quod primis institutionibus minime conveniret. Refertur etiam in iisdem Regum Libris, quod Arabetem Regem Syriam ab impugnatione Hierusalem Joas munerum oblatione submoveris: quae quidem dona de Templo sublata misit, quae prius usque Deo tantum ipse quam Reges Juda, idest Majores ejus obtulerant; quod actum indicatur his verbis: bonum est enim, nos ad agnitionem rei gestae testimonio lectionis accedere: Et accepit Joas omnia sancta, quae sanctificavit Josaphat, & Joram, & Ochozias patres ejus Reges Juda, & sancta sua, & omne aurum, quod inventum est in thesauris Domus Domini, & in Domo Regis, & misit Azaheli Regi Syriam. Huic igitur, qui Templum Dei spoliavit, & omnia intus posita dona concussit, ac misit ea viro alienigenae, impio ac sacrilego, quem Propheta David Beatitudinis apicem contulisset? Talis ergo Historiae usurpatione inconveniens approbatur, & quod praesenti Psalmo non possit aptari, in quo Beatus David pronuntiatur vir, de quo sermo est, atque omnis virtutis perfectione conspicuus. In fine enim Psalmi dicitur: Ideo non * resurgunt impii in judicio, neque peccatores, usque peribit. Hoc dictum his convenit, qui possunt & morum perfecti, & pro bono conversationis suae, apud Deum confidentiam habere non minimam. Joas vero Rex non talis ostenditur Historiae lectione, ut dignus Beatitudine comprobetur. Est ergo moralis

A Psalmus, quod ex iis, quae sequuntur, apparet; in quibus & de Vivacitate appetitu, & de Errorum abstinencia disputatur: quod in Joas proprie non potest convenire. Parvulus enim per illud tempus, in quo Jojada Pontifice nutritus est, neque aversari mala judicio suo poterat, neque in meditatione Legis curam sedulam admoveat, qui ad omne studium pro nutrientis ducebatur arbitrio. Septimum itaque aetatis agentis annuum onus insignis Regiae dignitatis impositum est. Duo itaque sunt, quae faciunt hominem ad Beatitudinem pervenire, dogmatis recta sententia, idest, ut pie de Deo & integre sentiatur, & morum emendata formatio est, priusquam honeste saneque vivatur. Neutrum ad perfectionem valet sine altero; alterum vero altero aut suppletur aut comitatur. Sed fides inter haec primum obtinet locum, sicuti in corpore honorabilius caput inter reliqua membra censetur. Ad perfectionem tamen hominis necessaria est reliquorum accessio & compago membrorum. Similiter & ad consummationem vitae hujus oportet, utraque concurrere, Fidem scilicet & Vitam. Et Fidei quidem ad profectum comprehensio res ardua atque difficilis, custodia vero facilis. Vitae autem ratio ad intelligendum prona, & quae omnium intellectui tam in bonorum adpetitu, quam in malorum fuga videatur exposita. Exhibitio vero non operis parvi ac laboris, sed nonnumquam vitae merito ad fidem aditus aperitur, & e diverso ad perfectam cognitionem ejus peccatis obstruitur, nam velut quibusdam tenebris conversationis sinceram intercluditur ejus, & puritas impeditur. Unde hanc partem maxime Scripturae divinae est moris excolere. Et ideo etiam in praesenti Psalmo ante documenta disciplina moralis indicitur; nam obesse perfectae Fidei morum vitia Apostolo teste discimus, qui ait ad Corinthios:

rintibios. Non potui vobis loqui quasi spiritualibus sed quasi carnalibus, quasi parvulis in Christo. *Et subjungit*: Cum enim sit inter vos zelus & contentio, nonne carnales estis, & secundum hominem ambulatis? *Cum e contrario cor melius ad Fidem sit suffragio conversationis admissus* (*). Hoc itaque argumentum est praesentis Psalmi. Debemus jam adjuvante Domino per partes ad referendum intellectum ejus accedere, & si necesse fuerit pro consideratione rerum occurrentium, aliqua latius explicare. Non obliviscemur tamen ejus, quam promissimus in Praefatione, brevitate. Hoc autem maxime servabimus in praesenti Psalmo, & in reliquis omnibus, ut omnem intellectum in summam redigentes strictim, quicquid dicendum est, explicemus, quoniam non est nobis propositum latius cuncta sequi, sed summam dictorum omnium sensus adtingere, ut possint lectoris expositionis prima facie relucere; illis relinquentes occasiones majoris intelligentiae, si voluerint aliqua addere, quae tamen a praemissa interpretatione non discrepent. Ista enim veri est intellectus perfectio, ut secundum Historiae fidem tenorem expositionis aptemus, & concinnenter ea, quae dicenda sunt, praesentamus.

Beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum, usque sedit. Interdum Scriptura divina inter impium & peccatorem facit differentiam, impium vocant Dei veri notitiam non habentem, peccatorem vero benefici, justique tramitem non tenentem. Tamen est, ubi communi vocabulo utrumque significat. In praesenti Psalmo tamen videtur facere distinctionem, quoniam vult, qui sit status perfectionis exprimere, cui etiam Beatitude credit rite competere, vel propter perfectam de Deitate notitiam, vel

A propter studia vitae melioris. Quod verò ait, non abiit, non stetit, non sedit, animae motus corporalibus signat indicis. Quoniam, cum aliquod molimur efficere, primum ad arripiendum opus movemur in gressum; deinde subsistimus, ubi res coepit esse in manibus; ad sedendum verò convertimur negotio jam parato. Hoc ergo Sanctus David ait: quoniam ille verè Beatus sit, qui neque primis quidem vestigiis impietatum cogitationem adiit, vel ingressus est, neque adfectum pravi operis admisit, neque ullà invehitus est malae delectationis inlocebrâ; quod nomine cathedrae & sessionis ostenditur, ut eorum consortio jungeretur, qui aliorum simplicitatem veneno suae pravitatis inficiunt. Hos enim pestilentes vocat, quorum est plane morbosa conjunctio. Est autem pestilentiae proprium, ab uno in alterum transeundo inficere multorum corpora atque vitare. Non abiit ergo dicendo, consensus cogitationum notavit, quibus ad pravas suggestiones rapimur, & id, quod libuerit, implere properamus. Quod verò ait, non stetit, in opus exiisse indicat id, quod cogitatio ante suggererat, quod tunc implemus, cum delectat in aliis operibus gradum figere, ac saepius restitare. Pro cathedrae autem sessione ille signatur, qui ita delectatur, & requiescit in mala consuetudine, ut reliquis ejusdem studii hominibus sine ullo reverentiae miscetur aspectu. Quod verò impiorum consilia ponit, peccatorum verè opera, satis ad utrumque respexit. Impietas enim ad agitationem mentis pertinet, & motus non rectè animae sentientis. Peccatum verò in rem actio jam deducta. Tertium, quod addidit, usque subjecit, quoniam non solum hi pestilentes vocantur, qui male sentiendo corrumpunt reliquos, & societate suâ perimunt; verum etiam illi, qui tabe con-

B

C

D

E

fertis,

(*) Heic mendam cubat.

fortis, bonum conversationis suae rectae infringunt, quibus in totum non admisceri est sibi optime consulenti. Et ideo hunc, qui per omnia declinat a talibus Beatum praesentis Psalmi lectura definivit, qui ita actus suos circumspicit, ut etiam aliena mala sollicitatione declinet. Et verè, ut ne alienis maculis candor suis, puritasque fuscetur, quoniam tendentibus ad beatitudinem non sufficit recedere tantum a malis, sed etiam bona facere necesse est, inferius ait: Sed in Lege Domini fuit voluntas, usque die ac nocte. Non solum, inquit, studet malorum consortia declinare, verum assiduè & jugi meditatione Legis discit, qualem se formare conveniat. Et ut fructuosum huiusmodi, quod commendare nititur, probet studium, inducit similitudinem, per quam possit bonum ejus, quem Beatum dicit, hominibus relucere: & erit, sicut lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum, usque prosperabuntur. Sicut arbor, inquit, cui vivere jugiter natura est. Etiam locus in quo plantata fuerit, vivificatur beneficio, ut ab ariditate aquis defendatur irriguis. Atque ob hoc multis fit fructibus plena, quae neque aëris, neque loci, neque temporis injurias sentit. Id enim indicat, quod sequitur dicens: Et omnia, quaecumque faciet, semper prosperabuntur. Est omnibus tam perpetuo virore, quam pomorum numerositate conspicua. Ita etiam ille clarus erit, qui se & a malis abstinerit, & bonorum studiorum amore devinxerit, quem nec ulla peccatorum opera deturpant, & meditatio continua Legis exornat. Non sic impii, non sic, sed tamquam, usque a facie terrae. Superioribus dictis omnes ad virtutis studium provocavit, praesentibus deterret a vitiis, & per comparisonem pulveris ostendit, quanta sit utilitas impiorum, & qui non digni aliquo aestimantur adspe-

A tu, & ita malis supervenientibus impellantur facile, ac stare non possint, ut pulvis, qui pro tenuitate sua ac levitate, ventorum flatibus huc illucque dispergitur. Ideo non resurgunt impii, usque justorum: Hoc dicens, non resurrectionem impii denegavit, qui utique, si non resurgerent, lucrifacerent futura supplicia, quae quidem non aliter nisi restituti in corpore sustinebunt: non ita erit commune animae corporisque supplicium, sicut fuit peccatorum communis admissio. Quod ergo dicit, tale est, quia consuevimus in apertis criminibus moras ad inquirendum nullas adhibere, sed statim condemnationis ferre sententiam. Ita & impii ad poenam resurgentes, non illam delationem habebunt, quae solet judicariis inquisitionibus admoveri, quos gravius manere supplicium per hoc indicatur, quod statim & velut adcelerata sententiâ in locum meritis suis debitum, & in ultimum contrudensur exitium. Et ideo non dixit absolute: Non resurgent, sed addidit, in judicio; hoc est, non resurgent ad examinationem, sed resurgent, ut statim sententiam damnationis excipiant. Et ne fortè ex communi Resurrectionis nomine communem aestiment etiam expulsionem futuram esse cunctorum, ostendit, quoniam in eodem momento Resurrectionis magna futura sit diversitas, ut alius per illum ad honorem perducat, alius mittatur in poenam. Erit ergo pretiosa aliis & remunerabilis, aliis gravis atque terribilis. Bene ergo inter impium & peccatorem fecit differentiam, & impios quidem ait in iudicium non resurgere, id est, ut superius diximus, non in examinationem venire; peccatores autem in concilio justorum, hoc est, ut nulla illis sit in justorum remuneratione communio. Tradentur ergo & ipsi suppliciiis: nam qui per peccata excluduntur a praemiis, ea sine dubio, quae sunt praemiis diversa, patientur. In hoc ergo erit

erit differentia, ut impii quidem resurgant non discutiendi, sed statim locis tristibus deputandi, peccatores verò, ut nullà justis communione jungantur. Hoc autem manifestissime ex his, quae sequuntur, ostenditur: Quoniam novit Dominus viam justorum, idest; placitam sibi, & acceptam esse remunerationis testimonio perdocebit: & iter impiorum peribit. Ideo igitur non resurgunt impii, quia omnium viae perfectà Dei notitiâ continentur, atque ab hoc sine ulla delatione resurrectionem eorum conditio & sors digna suscipiet.

Explicit Psalmus primus.

Incipit secundus.

IN secundo Psalmo Beatus David propheta narrat omnia, quae a Judaeis Passionis Dominicæ impleta sunt, tempore quorum sacrilegos contra Dominum motus rationis vacuos, inanesque commemorat, & conatus noxios inanesque describit. Indicat etiam jus imperii, & potentiam dominationis insinuat, quam super omnia post Resurrectionem homo a Deo susceptus accipit. Exhortatur quoque ad petitem Beatitudinis, quam dicit per susceptionem Fidei conferendam. Fugiendam infidelitatem monet, cujus fructus damnatio sit futura. Haec autem in Christum praedicta si quis Christianorum ambigit, utemur ad probationem Beati Apostoli Petri testimonio, in quo ait: Quare fremuerunt gentes, & Populi, usque adversum Christum ejus. Verè enim convenerunt Herodes & Pontius Pilatus cum Principibus Populi, & Senioribus adversum sanctum puerum Jesum. Adsunt etiam Beati Apostoli Pauli dicta, in quibus ait: Ad quem autem Angelorum dixit aliquando? Filius meus es tu. Ego hodie genui te. Adversum Ju-

Tom. VIII.

A daeos verò, qui Prophetiae hujus tenorem a persona Domini detorquere conantur, quorum alii in Zorobabel, alii in David volunt dicta Psalmi hujus accipere, congregiendum est. Sed omissis illis, qui dicta ista ad Zorobabel rapiunt, cum his manus est conferenda, qui eam in David dictam conantur adstruere. Relinquamus sane unicuique lecturo, si velit, hisdem uti argumentis etiam contra eos, qui ad Zorobabel Psalmum hunc dixerint pertinere. Utilius autem est cum fortioribus inire certamen, quibus victis necesse erit etiam infirmiores quosque convuere. Aequalis namque & par ab utrisque contra nos pugnat intentio, est verisimiliora dicant, qui ad David, quam qui ad Zorobabel Psalmum conantur inflectere. Unde majus certamen eligimus, quia dejecto valentiore, eadem ruinâ etiam imbecillus involvitur. Hisdem sane objectionibus, si qui studiosi sunt Fratrum, contra utrumque poterunt sufficienter armari.

C Quare fremuerunt gentes, usque inania. Fremitus proprie dicitur ille eorum sonus, quem naribus vicissim in lite positi indicem furoris emittunt, quando animos suos in jurgia flatibus ardere significant. Irrationabiles ergo Beatus David contra Dominum Judaeorum motus indicans, non est dignatus eis illam, quae potest in homines cadere, perturbationem mentis adscribere. In hoc autem loco, si a Judaeis quaeritur, quae gentes congregatae sint adversus Dominum, respondemus: Herodes, & Pontius Pilatus, ac milites, reliquique, qui eorum imperiis tunc parebant, quos consequenter vocat Populos, seu gentes, non universitate eorum, qui adfuturi erant, sed a parte significans. Neque enim ita dicit gentes, ut omnes undique velit intelligi, sed partionale universali appellatione signavit. Divisit verò inter Populos & gentes, quoniam Judaei

o o

compre-

comprehendentes Dominum tradiderunt Pilato, & non solum Pilato, sed etiam Herodi, quos utrosque Gentiles fuisse non dubium est. Hoc ergo, quod dicit: Quare fremuerunt gentes: quae fuit, inquit, tanta causa, quae illis motus furiarum ingessit? aut quibus dementiae facibus accensit sunt Populi, ut armari contra Dominum non timevent? & non solum cum suis temerare manibus, verum etiam Gentibus tradendo piaculi crimen auferens? Adtiterunt Reges terrae, & Principes convenerunt in unum. Eadem, quae superius interrogationis figura, cum non subesse causa furoris exprimitur. Ausus enim tam nefarii mulatorum in se ora converterant, & facti temeritas ad spectaculum omnes excitaverat. Convenerunt multi etiam longe positi, maxime visione illa permoti, quae de obscuracione Solis facta est, qui quidem illa hora, quando medium tenens coelum solet esse clarior, virtute Dei obscuratus, omnem terram tenebrarum densitate velavit. Similis autem signi novitas in diebus Ezechiae Regis apparuit, quando Sol revocatus est per ea spatia, quae fuerat emensus, quod quidem est in Libris Regum, & in Ja... volumine continetur. Quo facto attonitus Assyriorum Rex misit dona Ezechiae, attonitus miraculis, signique novitate. Et Principes convenerunt in unum. Scribas, Pharisaeosque signat, qui de sententiarum impietate non discrepantes mortem Domini crimen commune fecerunt. Adversus Dominum, & adversus Christum ejus: adversus Patrem, inquit, & Filium, quoniam ad contumeliam Patris Filii spectat injuria, & in utrumque committit, qui in alterutrum prophanus extiterit: Dirumpamus vincula eorum, & projiciamus a nobis jugum ipsorum. Per id quod superius dicitur, quare fremuerunt gentes, irrationabilis furor, & stultitia

A plenus notatur, qui cum nullas habueris offensionum causas adversus Dominum, tamen facibus animi dementiae exarserint. Per hoc autem, quod ait: dirumpamus vincula eorum, aperitur quod velut rationis intuitu ad ausus sacrilegos venerint, & quae fuerit intentio impii conatus ostenditur. De communi ergo gentium intelligendum est, quod dictum est tam ex persona Populi, quam Principum: Convenerunt in unum adversus Dominum, & adversus Christum ejus. Dirumpamus, itaque ajunt, vincula eorum, & projiciamus a nobis jugum ipsorum: hoc est; removeamus a nobis Patris, Filiique dominatum: non eorum ultra subdamur imperio. Sic enim agebant omnia, quasi qui nollent sub Dei legibus vivere, non ab impietate ulla divini timoris consideratione revocari. Dicit autem, non quia talia locuti sunt Scribae atque Pharisaei, sed quia talia fecerint, ut ex qualitate operis sermo talis processisse videatur. Consuetudo namque est divinae Scripturae, & maxime Beato David, ex operis merito formare vocem, ut cum inquit, de osoribus suis: Narraverunt, ut absconderent laqueos, & dixerunt: quis videbit eos? Non quia illi ista dixerint, sed quia talia egerint, ut putarent neminem futurum, qui opera eorum posset inspicere & eos contemplatione sui a pravis conatibus amovere. Vincula eorum, & juga ipsorum jus dominationis appellat, quoniam sunt vinculis abstricti, & sub jugo positi libertate carent, neque possunt vel in agendo vel in eundo copiam voluntatis suae obsequi. Ita & quem conditio subdit inferior jugo servitutis, prorsus praeceptis Domini sui parere compellitur. Hoc itaque Bratus Propheta Hieremias ex persona Domini exprobrat Judaeis, quod abjecto ejus famulatu, idola colendo suscipiunt. Non est placitum mihi in te,

te, inquit Dominus, quoniam a leculo contrivisti jugum tuum, dirumpisti vincula tua, & dixisti: non servio tibi; hoc est, dicens; removisti a te dominationem meam.

Qui habitat in caelis, iridebit eos, & Dominus subsannabit eos. Inefficaces, cassosque contra Dominum vult Judaeorum conatus ostendere, sicut & superius fecit dicendo: Et Populi meditati sunt inania. Esi desideria, inquit, eorum, atque opera videantur impleta, vana tamen eorum est omnis intentio, Domino actus eorum subsannatione dignos visuque judicante. Per quod utique non solum irrita, quae egerunt, sed & inutilia illis & noxia probantur. Tunc loquetur ad eos in ira sua, & in furore suo conturbabit eos. Cum ea, quae audent ac moluntur, perfecerint, cum opera voluntatis suae impleverint, crucifigentes & interficientes Dominum, tunc motus ultoris pertiment, tunc iram vindicis sustinebunt, tunc in omni conturbatione ac malis innumeris positi operis sui meritum cogentur agnoscere. Ego constitutus sum Rex ab eo. Hoc ex persona suscepti hominis, qui est crucifixus, inseritur, de quo alibi ait: Quid est homo, quia memor es ejus, aut filius hominis, quoniam visitas eum? usque sub pedibus ejus, ac reliqua. Quae manifeste de suscepto homine dicta esse Beatus Paulus ostendit, dicens: Constat autem quis quodam in loco dicens: Quid est Homo, quia memor es ejus, aut Filius Hominis, quoniam coronas eum? Et subjungit: Eum autem, qui modico quam Angelus memoratus est, videmus Jesum propter passionem mortis gloriâ & honore coronatum. Deus enim Verbum non est Rex constitutus ex tempore, cujus utique non coepit aliquando, sed fuit & est semper imperium, qui ut in natura habuit creare

A quae voluit, ita in natura habet dominari omnium ut a se perfecto jure factorum. Non ergo nuper additam & velut novellam habet possessionem, quia inconveniens erat, ut nullus juris haberet in bis, quae ipse condiderat. Susceptus itaque homo super omnia dominationis accipit. Ab inhabitatore suo verbo suo; & hoc manifeste indicat Scriptura divina, Beato David dicente: Quid est homo, quia memor es ejus? & reliqua. Et Apostolus Paulus hominem asserit Jesum, cujus memor fuit Deus, & qui tanto dignus honore sit habitus. De hoc ergo in praesenti Propheta David loquitur, idest suscepto homine a Deo verbo; quod quidem etiam ipse Dominus dicens esse testatur: Domine, Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in universa Terra; quoniam elevata est magnificentia tua super coelos, usque sub pedibus ejus, & reliqua. Cum ingrederetur enim Hierosolymam, occurrerunt ei pueri, dicentes: Osanna in excelsis: Benedictus, qui venturus est in nomine Domini. Scribae verd invidentes dixerunt ad eum: Non vides, quae isti dicunt? Respondens ait eis: Etiam. Non legistis? ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem. Si ergo dicta ista personae ejus proprie conveniunt, & reliqua conveniunt, quae sequuntur, idest: Quid est homo, quia memor es ejus; & minuísti eum paulo minus ab Angelis, usque sub pedibus ejus. Illum itaque hominem, cui tantus honor delatus sit, & qui dominationem super omnia accipit, Beatus Apostolus Jesum esse confirmat, quoniam ex his, quae dicta sunt, alia constant Deo, alia suscepto homini convenire. Quid enim unus atque idem juxta unam naturam & memor est & dignus memoriâ ducitur, visitat ac visitatur, gloriâ & honore coronat, atque coronatur,

dominationem super omnia confert & suscipit? quomodo etiam possit intelligi de Deo Verbo, quod dictum est: Minuisti eum paulo minus ab Angelis? Per omnia itaque dicta sic comprobatur hoc, quod dictum est: Ego autem constitutus sum Rex ab eo, ad adsumptum hominem pertinere, qui ut omnium esset Dominus, Deo Verbo conferente, hoc suscepit. Si quis verò dicat a Patre collatum esse homini, non a Verbo, non est ulla diversitas, utrum a Deo Verbo, an a Patre Homo adsumptus, sit tanto honore donatus. Hoc solum mihi curae fuit ostendere, nihil consequenter dicere eos, qui ex dispensatione carnis adsumptae occasionem accipientes, simplices, imperitosque decipiunt, atque audent.... cui datum sit imperium, & per hoc minorem unigenitum Filium a parte Divinitatis accipere. Super Sion montem sanctum ejus praedicans praeceptum Domini. Ita legendum atque intelligendum est: Ego autem constitutus sum Rex ab eo, ut sit plena distinctio, & sequatur super Sion montem sanctum ejus, praedicans praeceptum Domini. Siquidem in Judaea majore conversatus tempore, & studio dicendi insistis, & in signorum, curationumque opere atque admiratione virtutis innotuit. Unde dicit in Evangelio: Vae tibi Chorizaim! Vae tibi Bethsaida! quoniam si in Tyro & in Sidone factae fuissent virtutes, olim in cilicio & cinere poenitentiam egissent. Consequenter ergo superioribus junguntur ista, quae sequuntur, idest illi quidem operibus suis digni invisione sunt habiti. Ego autem a Deo super omnia jus dominationis accipi, commoratusque in Judaea auditores salutaribus doctrinis institui. Ex hoc autem supplicio majore sunt digni, quia eum in medio eorum versaver, ad salutem tamen duci, neque perfectione magisterii mei, neque signorum multitudine atque novitate voluerunt.

A Dominus dixit ad me: Filius meus es tu. Ego hodie genui te. Ad eum sine dubio Filium dictum hoc referendum est, cui potest praesentis temporis generatio convenire, & cujus nativitatis diem totus profecto Orbis agnovit. Illam autem generationem, quae ante omnia tempora ex Patre est Dei Verbi, non potuit fini, idest tempori, subjacere, quod praesentis diei appellatione signatur. Nam & illud, quod dictum est: Hodie, si vocem ejus audieritis, & reliqua, ita intelligendum est, ut non ad infinitum tempus, sicut quidam putant, sed ad finitum, praesensque referatur. Infinitum namque tempus in numero dierum est; hoc enim ipsum die indicat de praesenti tempore se dicere: nam & nos tali appellatione, idest Hodie, praesens tempus consuevimus indicare, & quoniam non infinitum tempus tali signetur indicio, ostendit Beatus Apostolus, dicens: Iterum determinat diem quemdam, ita David dicendo: Hodie si vocem ejus audieritis. Hodie itaque ad finiti temporis spectat indicium, quia infinitum non potest tali appellatione signari.

B

C

D Unde & in praesenti lectione hodie, quia dictum est, ad illam aetatem referendum est, quae erat in manibus, cui competeat Domini generatio corporalis. Postula a me. & dabo tibi gentes hereditatem, & possessionem tuam terminos terrae. Adversum Haereticos quidem, ut haec non de Deo Verbo, sed de Homine accipiantur, sufficienter in superioribus actum videtur. Eadem sine dubio consequentiâ etiam haec, quâ superiora, dicta sunt a Propheta. Nunc jam contra eos sermo nobis moveatur. Interrogemus iterum illos, quas gentes in hereditatem, & quos in possessionem terminos terrae David Beatus accepit? quando ita regnaverit, ut ei totus subiceretur Orbis? quando imperio ejus ultimi terrarum fines accesserint? Si respon-

E

sponderint: quando accepit hereditatem gentium, & varia sibi armis regna subjecit, idest vicinarum, proximarumque nationum; terminos autem terrae dici fines Judaeae regionis multis locis Scripturae divinae testimonio probari: interrogemus eos, hoc, quod ait Apostolus: Et dabo tibi gentes, usque terrae, ac subjungitur: Reges eos in virga ferrea, usque franges eos, in communi putent, idest ad utrumque referendum, ut sit & de Gentibus, & de terminis Judaeae terrae dictum, aut de solis Judaeae terminis? dicens enim; & possessionem tuam terminos terrae, statim junxit: reges eos in virga ferrea, usque eos. Sub hac ergo conditione, o Judaei, Beatus David in vos jus accepit imperii, ut vos comminuere atque contereret, non ut providentiâ suâ regeret atque defenderet? Quid quod non legitur vobis ita praefuisse? Nam alio in loco ita de ipso dicitur: Elegit David servum suum, ac motus imperii ejus dictis talibus explicatur: Et pavit eos in innocentia cordis sui; alligatur mansuetudo cordis ejus, ut non videatur dure vobis & crudeliter imperasse. Quomodo igitur audebitis dicere ab hoc illum a Deo percepisse imperium in vos, & ita vos Deo fuisse vehementer exosos, ut constitueret vobis Regem, qui vos non aleret & foveret, sed ad similitudinem vasis fictilis suo rigore contereret? Sed neque eritis tam amentes, ut vos saltem pudor ab hac professione non retrahat. Non ergo conveniunt Beato David ista, quae dicta sunt. Domino verò apertissime junguntur, cujus Regnum porrigitur ad ultimas terrae extremasque regiones, atque ad totius Mundi partes extenditur, qui tam Gentium quam Judaeorum statum percussam virgâ dejecit atque contrivit: non ut eos perderet, sed ut in melius reformaret, cogeretque deposito vetere homine in novum per Ba-

ptismi sacramenta migrare. Hoc namque indicare volens Beatus David; profecto, ait, sicut vas figuli confringes eos; ostendens per similitudinem, quoniam contritionem eorum non esset perditio, sed innovatio secutura. Haec est enim figuli omnis intentio, ut vasa si non sint facientis manum ac voluntatem secuta, dum adhuc viridia sunt, & nondum fornace durata, comminuat, ac formanda rursus rotae imponat. Huic namque sensui etiam Beatus Hieremias perhibet testimonium loquens ex persona Dei: Aut sicut figulus iste non potero vos facere Dominos Israhel, dicit Dominus: hoc est, lapsos e manibus meis reparare rursus nequeo, & in meliorem statum formamque convertere? Et nunc Reges intelligite: erudimini, qui judicatis terram. Hinc jam utilitas exhortationis inducitur, & provocantur omnes, ut ad credendum Domino properantes accedant. Necessarie autem ad Reges sermo dirigitur, qui Christo difficilius crediderint, & non parva impedimenta etiam aliis credere volentibus adtulerint, dum ad accessum Fidei terrorem persecutionis opponunt, unde consequenter ipsos exhortationis hujus sermo compellat. Servite Domino in timore, usque tremore. Non coactum, ad quem provocat, sed devotum vult esse famulatum, & ob hoc quod dixerat: Servite Domino in timore; ne quis existimare degenerem illam, quae extremae conditionis est, imperare formidinem, intulit: Exultate ei cura tremore. Per primum versiculum dum sollicitum servitium imperat, voluit honorem ejus, cui serviendum esset, ostendere, quia quanto sublimior est, cui parandus est, tanto sollicitius ad officia ejus acceditur. Per sequentem verò laetitiam, non tristis animi subjectionem verbo exultationis expressit, & quae non moeroris causa futura esset serviensibus, sed salutis. Nam dum talis Domini obedimus

divinus imperiis, & vitae nostrae confusimus, & bono conscientiae purgatoris implemur. Apprehendite disciplinam, ne quando irascatur Dominus. Volens nos tenacius divinis magisteriis inhaerere, convenienti voce, ut disciplinam comprehenderemus admonuit. Et pereatis de via justa, usque ejus. Sciens Propbeta virtutes pro praemiis, vitia numerare pro poenis, id pro maximo supplicio comminatur, ad quod illos neglecto Domini magisterio studia sua erant, voluntasque raptura: scilicet quod si nolint doctrinis caelestibus erudiri, per iram ulciscens Domini, a viis justitiae efficerentur alieni. His iterum dicitis timorem incutiens auditori debuit priusquam invitaretur subicere, & ideo necessarie addidit: Beati omnes, qui confidunt in eo.

Explicit.

In Psalmo Nono ad ea verba

Ut quid Domine recedis longe, usque ad hunc locum, de vicinis gentibus sermo fuit, quae adsiduo filios Israel incursum, belloque quatiebant. Hinc verò contra ipsius Populi potentes, qui tenuiores quosque vexabant, omnis querela consurgit. Nam tam apud Hebraeos, quàm apud Syros alter Psalmus hinc incipit. Quod autem dicit &c.

Incipit Decimus Psalmus.

CUm Beatum David persecutio Saulis urgeret, hi quos fugae ejus, aut calamitas, aut necessitudo conjunxerat, suadebant, quae vel timor, vel periculum suggerebat, ut de hoc monte ad alium transeundo, atque ab illo rursus ad alium migrando, periculum comprehensionis & mortis effugeret. Tunc igitur hunc Psalmum cecinit.

A In Domino confido. Quomodo dicitis animae, usque arcum. Quare, inquit, suadesis debere me effugientem, montes vice passeris commutare, quia peccatores, idest Saul ad capiendum me intentus est? Sed ego in Domino confido, & ab hoc declinandas ejus insidias cum magnà curâ sollicitor. Peccatores verò vocat Saul & eos, qui cum eo erant, ex opere eis nomen imponens, ideo quod sine causa odientes David, ejus persecutione peccarent. Hoc ergo est quod dicit: transmigra in montem sicut passer, quoniam ecce peccatores intenderunt arcum. A comitibus David dicitur, ut loca fugiens, diversa commutet. Paraverunt sagittas suas, usque corde. Sermo ex persona ipsius David. De Saulis opere, & de comitibus conquerentis inducitur. Ita, inquit, paratus est nos interficere, quasi tenebris densitate sui cuncta involventibus, tensem operis non sit habiturus. In obscuro autem dixit, quod est in Graeco σκοτόμενη, idest cum noctis tenebras facit etiam Lunae absentia densiores. Mene enim Lunam Graeci vocant, unde etiam menses, quod est Menses, rectissime nuncupaverunt. Men namque proprie apud eos certus dierum numerus dicitur ac finitus, ut puta, quia prima die crescentis Lunae usque ad ultimum deficientis impletur. Postquam iterum ipsius Lunae incipiunt incrementa reparari, qui numerus est semper aequalis, neque augmenta aliqua respiciens, neque ulla sentiens detrimenta. Nam Lunae cursus sub uno semper, eodemque dierum numero terminantur, quae quidem ut post impletionem sui vacuatur, ita iterum vacuata completur. Unde sive XXX. Lunae dies, qui..... sive medium diem, idest VI. horas diei subducant, hi qui sibi videntur diligentius supputare, ut sint XXIX. & medium diei, secundum unam tamen summam circulus Lunaris im-

impletur. Nam hi, qui vulgo dicuntur *Menses*, per quos anni orbis velut in XII. partes caeditur, nomen hoc non proprie reciperet; neque enim ideo *Menses* vocantur, quia eorum spatia astorum certis cursibus includantur, nam hoc exsequuntur omnes dierum numero. Nam aliis *Mensibus* post XXX. dies unus additur. Alii verò duo non ad XXX. perveniat, subducuntur, & hoc non semper. Nam post *Annos IV.* unum recipit, ut uno tamen a XXX. minuatur unum, cum sit illis diversus numerus, improprie *Menses* vocantur. *Lunae* autem sub iisdem semper spatiis crescentis ac senescentis meridè hoc convenit, cujus vocabuli ignorantes vim atque rationem, statutum dierum numerum *Mensem* vocarunt, quem proprie efficit *Lunae* impleto dierum orbe ad initia reversus. Nam sicuti *Annum* itinera *Solis* explicant, certo tempore sine in orbitas suas recurrentia, quibus velut a januis *Veris* egressus, decursis spatiis, ut annum impleat, ad *Veris* iterum initia revocatur, ita & *Luna* per tramites suos ascendens descendensque implet *mensurum* tempus, unde & proprie *Mensis* vocatur praefinitus dierum numerus ab ea, quae hoc efficit *Mense*, idest *Luna*. Quia ergo ait in obscuro, idest in scotomene ita posuit, ac si diceret: in tenebrarum & caliginis densitate ita nos alienos a culpa interficere nituntur, quasi noctem patientur in lunem, quae nullius ad videndum, quae faciunt, oculos testes admittat & c.

In Psalmo duodecimo ad ea verba

Sanctis, qui in terra sunt, mirificasti, usque in eis. Secundum intellectum, qui de Graeca lectione vel in promptu positus videtur occurrere, facile potest aliquis suspicari, de *Israhelitis* dicta esse *sanctis*, qui in terra sunt. Ita

A namque quidam hunc sensum, tamquam ad manum positum sequentes, multum deviaverunt a veritate & virtute dictorum. Apud *Syros* autem sive *Hebraeos* non ita habetur, apud quos hoc modo positum est: Superbis, ac magnis potentibus, ac robustis, idest gentibus, quae in circuitu nostro sunt, & nobis molestae esse non desinunt, admirabilis ostensus est, ut omnes voluntates meae fierent in eis, dum te persequente pereunt, atque exitio deputantur & gladio. Haec namque erat *Populi Israhel* voluntas, ut impugnatores ejus ultio divina disperderet. Juxta hunc sensum grandi consequentiâ omnia sibi dicta junguntur & c. Si ergo hoc quod dictum est, *Sanctis*, qui sunt in terra, mirificasti quidem omnes voluntates meas in eis, secundum *Syros* & *Hebraeos* intelligatur, idest quod fortes nationes, quae in circuitu fuerant, vindicta sit divinitus persecuta, & hic sensus qui occurrit de *Syro* *Hebraeoque* teneatur, jungentur sibi aptissime omnia, quae sequuntur. Multiplicatae sunt, inquit, iniquitates eorum, utique gentium vicinarum, quae *Populo Israhel* vincente corruerant. Si verò quis ea aliter voluerit accipere secundum eum sensum, qui facile occurrit a *Graeco*, quoniam *sanctis*, qui sunt in terra, idest *Judaicis*, admirabilis ostensus sit, secundum quam consequentiâ jungentur, quod intulit, multiplicatae sunt infirmitates eorum: dicendo enim eorum, aperte ostendit de iis se dicere, de quibus sermo praecesserat; qui si *Israhelitae* intelligantur, quis audebit de *Populo Judaicorum* accipere, multiplicatae sunt infirmitates eorum? Unde ille magis sensus, qui de *Syro* seu *Hebraeo* nascitur, sequendus est. Unde & reliquorum dictorum consequentiâ reperitur. Difficultas verò seu ambiguitas intelligentiae istius de interpretationis necessitate provenit;

nit; multa namque apud Hebraeos inveniuntur, quae ex rebus sibi insitis accipiunt nomen, quod quidem inter proprietatum collectiones in praefatione signavimus: ut est hoc de quo versatur sermo. Omne sanctum singulare etiam praecipuum vocaverunt, eo quod in communionem vel in executionem reliquorum per meriti eminentiam non veniret. Hinc etiam vasa Templi sancta dixerunt, a promiscuo usu in Dei mysterium separata. Nam & homines vocamus sanctos utique, quos vitae meritum a vulgari conversatione distinxit. Praecipuum ergo generaliter dicimus quidem id, quod aliqua sui praestantia distat. Praecipuos hinc formam aliquos dicimus vel decore, eo quod sint elegantiae singularis. Praecipuos etiam vocamus, quos multa peritia facit prae ejusdem artis consortibus eminere, sicut & robore praecipuum aliquem appellare consuevimus, quem inter reliquos corporis virtus adtollit. Sed non ejusmodi etiam sanctos vocamus. Hebraeus verò ab eo, quod sancto etiam praecipuum inest, praecipuum sanctum appellare consuevit. Unde in hoc loco Sanctos pro fortibus posuit &c.

In Psalmo Vigesimo Octavo ad ea verba

Commovebit Dominus desertum Cades, Hebraeus vel Syrus Cadis legit, non Cades, quod interpretatur Sanctum &c.

In Psalmo Trigesimo Secundo ad ea verba

Verbo Domini Caeli firmati sunt. Idioma Hebraeorum est, plurali numero pro singulari uti. Ideo hi: eorum non ejus posuit. Virtus autem Caelorum, vel ipsa firmitas elementi, vel ornatus aëstrorum, nam & Symmachus ita posuit, omnis ornatus eorum &c.

In Psalmo Quadragesimo Quarto ad haec verba

Vultum tuum deprecabuntur omnes divites plebis. Te quoque ob honorem illius nobiles quique suscipient. Quod quidem rebus videmus impletum, cum Apostolos ejus & Martyres ac Fideles quosque, in quibus est Ecclesia, in gratiam Christi a Regibus conspiciamus honorari &c. Adferentur Regi virgines post eam. Ipsi videlicet Virginitatem suam sacrantes, cujus apud veteres adeo impossibilis custodia videbatur, ut Sancti quique singulis mulieribus non possent esse contenti.

In Psalmo, Salvum me fac &c. ad ea verba

Deleantur de libro viventium. Mos erat priscae consuetudinis apud Judaeos, ut scriberent nomina virorum clarorum non solum viventium sed & mortuorum, quod & nunc apud nos servatur in Ecclesiis.

In Psalmo.

Benedixisti, Domine, terram tuam. In Ebraeo: Placatus es, Domine, terrae tuae. In Graeco autem: εὐδοκίσας, Κύριε τὴν γῆν σου, idest, Bene placuit tibi, Domine, terra tua, ut sit seusus: Bene sedit animo tibi, Domine, ut de terrâ tuâ prospera decerneres.

In Psalmo, Fundamenta ejus &c. ad ea verba

Memor ero Rab. Apud antiquas editiones: memor ero Rabba legitur, ut significet finitimas nationes proprio hoc nomine Rab, idest Arabas. Lingua quip-

quippe Ebraica Rabba Arabicam sonat &c.

In Psalmo, Dixit Dominus Domino meo.

In Hebraeis voluminibus nomen, quod dicitur Tetragrammaton, per quod Divinitatis vocabulum tantum scribitur, in utroque loco similiter positum est, & Dominus scilicet, & Domino. Unde manifestum est, quod de homine quolibet non possit intelligi, sed de eo, qui sit Deus verus, & omnium Dominus, qui Christus est. Cessant ergo falsae opiniones Judaeorum, qui aut Abrahae &c.

Atque haec tenus excerpta ex Commentariis iis MStis, quorum Auctor ferme nihil aliud exhibet, quam paraphrasim Psalmorum, & plerosque ex iis ad captivitatem Babylonicam, aut ad Assyriorum in Judaeam incursiones, aut ad Davidicam Historiam trahit. Quodnam futurum sit de his aliisque Commentariis in Psalterium, Sancto Hieronymo tributis, iudicium doctissimi viri Dominici Vallarsii Veronensis Presbyteri, novam ejusdem Operum editionem nunc adornantis, expectamus adhuc. Interea neque illud praetereundum, in antiquissimo isto Codice Ambrosiano difficiliora verba per glossam interlinearem interdum explicari; hoc est, per Linguam Septentrionalem, quae num Scotica sit, Eruditi Britannii decernent. Exemplum dabo: *Verecundiae*, supra scribitur *fèle*: *Huc illicque*, *innunn hille*: *Homo a Deo susceptus*, *annanno & Deudis donucht*: *Tanto bonore*, *afonuitmit dodia*: *Piaculi*, *inchuil*: *Anxium*, *dubach*: *Manifesta*, *isfoll*: *Ad vendicandum*, *bediacht*: *Convenienti testimonio*, *bond foncul impamcidiu*: *Supplicandum*, *dunduil*:

Tom. VIII.

A *Triumphale*, *budath &c.* Accipe etiam continuatum sermonem: *David niderb linnit in sendias canone dunaitb menadanis intrailsoadit masued fonaitb mentur and Dialvid for longars co. jadomdu ro am mondu ve Saül breshe hofvidiu mondu seftub doabi meleach hiterfo dinaic manbtbz David &c.* Sed jam progrediendum.

B Post Annum Christi Millesimum affurgere in Italia coeperunt Litterae, meliorique fidere frui, & praefertim post Annum ML. Incrementi hujus causam cui potissimum adscribam, non habeo. Aliquam divinare liceat. Quo tempore, quove in loco confici primum coepta fuerit Charta nostra vulgaris, ex pannis lineis seu cannabinis attritis incertum est. Hadrianus Valefius in notis ad Panegyricum Berengarii, Tomo II. Rer. Italicarum, pag. 397. locum adfert Petri Mauricii Abbatis Cluniacensis, qui circiter Annum Christi MCXL. in Tractat. contra Judaeos memoravit *Chartam ex rasuris veterum pannorum*. Ad haec subdit Valefius: *Qui Chartae nostrae vulgaris ante Mauricium meminere, neminem observavi*. Verum Clariss. P. D. Bernardus de Montfaucon Benedictinus e Congregatione Sancti Mauri, cui tot egregia & Sanctorum Patrum, & Antiquitatis illustratae Volumina debemus, Lib. primo, Cap. 2. Palaeographiae Graecae, contendit, *Bombycinam Chartam* (sic enim primum appellata est vulgaris nostra) usurpatam reperiri etiam Seculo Epochae nostrae Undecimo, immo & Decimo: quod ipse conjicit ex vetustate nonnullorum Codicum. Mihi nunquam contigit intueri Codices ex eadem Charta scriptos ante Annum MC. & quantum difficile putem, ex una characterum forma statui certo posse aetatem

P p

tatem

tatem cujusque Codicis, dum notae Chronologicae, aliave indicia desint, nihilo tamen secius tanta est apud me doctissimi Montfauconii auctoritas, ut ei ita judicanti accommodare fidem in hoc etiam velim. Immo rescire cuperem, quid revera significarit Lupus Servatus Abbas Ferrariensis in Gallia circiter Annum DCCCXL. in Epistol. 16. memorans *Commentarios Boëti in Topica Ciceronis, quos in Chartaceo Codice, sive ut emendatius aliis dicendum videtur, in Chartinacio Amalvicus in armario Sancti Martini habet.* Num his verbis designat ille Librum in Papyro sive Philyra Aegyptiaca scriptum, an in Membranis, an in alia materia? Ceterum quanquam sine haesitatione statuamus, vel Seculo Decimo prodire coepisse Chartam vulgarem nostram, attamen tutius agemus, si ejus usum frequentiore in Seculum Undecimum rejiciemus: ex quo aestimare promptum est nobis, quanta ad excollendas Literas, Librosque parandos facilitas accesserit; quae eo major subinde evasit, quo plures ad Chartam conficiendam officinae per universam Europam constitutae fuerunt. Fortassis etiam ad restaurandum apud nos honorem Literarum, non parum profuit exemplum & cura Gerberti, qui Aureliani in Gallia natus, vitamque Monasticam amplexus, primo Bobii Abbas in Italia, tum Remensis Archiepiscopus, rursus Bobiensis Abbas, deinde Archiepiscopus Ravennas, ac demum Anno Christi DCCCXCIX. Romanus Pontifex, sub nomine Silvestri Secundi, ingentem nominis famam inter accusatores & laudatores non paucos sibi comparavit. Vividum ac mirabile fuit illius ingenium, eloquentia ac eruditio supra sui temporis conditio-

nem. Uti ex ejus Epistolis a Duchefnio, atque in Bibliotheca Patrum editis patet, quum in Italia & Germania moraretur, nihil antiquius habuit, quam Codices omnium disciplinarum cogere tum ad sua studia, tum ad Monachorum usum. In Epistola 44. ad Ecbertum Abbatem Turonensem scribit: *Bibliothecam assidue comparo; & sicut Romae dudum, ac in aliis partibus Italiae, in Germania quoque, & Belgica, Scriptores, Auctorumque exemplaria multitudinem numerorum redemi.* Ita in Epistola 130. ad Raynaudum Monachum: *Nosti quanto studio Librorum exemplaria undique conquiram. Nosti, quot Scriptores in Urbibus aut agris Italiae passim habeantur. Age ergo fac ut mihi scribantur Manilius de Astrologia, Victorinus de Rhetorica &c.* Id ipsum praeterea curasse, ut ex Gallia in Italiam Scholastici mitterentur, nos docet illius Epistola 13. ad Ecbertum Archiepiscopum Treverensem scripta, ubi haec verba: *Si deliberatis, an Scholasticos in Italiam ad nos usque dirigatis, consilium nostrum in aperto est: quod laudabitis laudabimus, quod fereris feremus.* Quanquam Scholasticos videamus appellatos, qui nunc Scholares, Italice Scolari, appellantur, in prae-laudato Capitulari Lotharii I. ac in aliis ejus & sequentis Seculi monumentis: attamen insurgere dubitatio possit, an heic potius eâ voce Scholarum Magistri, quos Lettori vocamus, significantur, quos in Italiam eorum indigentem adscisceret Gerbertus. Cerre ipsemet Gerbertus appellatur Scholasticus in ejus Epistola edita a Mabillonio inter vetera Analeceta. In aliis quoque Epistolis ille sese inscribit quondam Scholasticum, & in Conciliabulo Remensi is habuit Defensores Johannem Scholasticum A-

tissimo-

tiffiodorensem, & Ranulphum Abbatem Senonensem. Sigeberto etiam in Chronico memoratur ad Annum MXLVII. *Franco Scholasticus Leodicensium.* Praeterea in Codice Chartaceo, sed satis antiquo, Ambrosianae Bibliothecae sese mihi obtulerunt quidam Versus *Honorii Scholastici ad Jordanem Episcopum*, quos edere constitueram; sed consilium meum animadverti jam praeoccupatum fuisse a Clariss. Mabilionio, qui eisdem evulgaverat inter Analec̄ta sua. Atque heic obiter dicere liceat, arbitratum fuisse doctissimum virum, Honorium hunc floruisse Seculo Christi Sexto. Tunc enim is opinatur vixisse itidem Jordanem Episcopum Ravennatem, & ad ipsum Versus illos fuisse conscriptos. Mihi contra videtur nullum unquam exstitisse Jordanes Ravennatis Urbis Episcopus, uti in Praefatione ad Historiam Gothorum Jordanis, Tomo I. Rer. Italicarum adnotavi. *Scholastici* autem titulus aequius sedet Decimo atque Undecimo Christianae Aerae Saeculo quàm Sexto. Tunc certe apud Latinam gentem *Scholasticos* saepius commemorari videas.

Sed ut ad *Scholastici* vocem redeam, Gerbertus ipse dubitationis semina auget, quum in Opuscul. de Rationali, edito a P. Pezio, Tomo primo, pag. 149. Thesauri Anecdotorum, scribit ad Ottonem III. Augustum: *Meministis, adfuisse tam multos nobiles Scholasticos, & eruditos, inter quos nonnulli aderant Episcopi, sapientiã praeclari, & eloquentiã insignes.* Heic jam provecti Philosophi ac Magistri significari videntur. Contra verò idem scripsit in Epistola 92. ad Bernardum Monachum, se *interdum nobilissimis Scholasticis disciplinarum liberalium suavem fructum ad vescendum*

A offerre: hoc est, si bene ejus mentem colligo, a se nobilissimos pueros liberalibus imbui disciplinis. Et ei quidem ante contigerat literis erudire Ottonem III. postea Augustum, ac Robertum deinde Regem Franciae. Sed sive *Magistros*, sive *Scholares* statuamus a Gerberto, sub *Scholasticorum* vocabulo, expetitos, ad se in B Italiam mittendos, utrinque propositae a me sententiae pondus accedit, nempe homini huic, insigni Philosopho, tribuendam aliqua ex parte videri disciplinarum meliorum restaurationem in Italia. Quod si haec tantum Abbas praestitit, quid praestitisse existimandus est, ubi ad Ravennatem Cathedram pervenit? quid autem effecisse putandus, ubi demum Apostolicum thronum conscendit? Uti que veri mihi videtur simile, ipsum tum exemplo, tum voce, tum legibus curasse, ut Literarum studia antiquum vigorem reciperent, ac Romae potissimum, ubi earum cultura Saeculo Christi Decimo friguisset videtur. Arnoldus Aurelianensis Episcopus, sive sub ejus nomine Gerbertus ipse in Conciliabulo Remensi, teste Annalium Ecclesiasticorum parente Baronio ad Annum DCCCCXCII. in haec verba erupit: *Quum hoc tempore Romae, nullus poene sit (ut fama est) qui Literas didicerit, sine quibus (ut scriptum est) viz Ostiarius efficitur: qua fronte aliquis docebit, quae minime didicit?* Haec certe fa- C teor, uti & alia minime ferenda, irato, immo furenti homini tunc excidisse, ipsumque Gerbertum, famâ tantummodo innixum, facile a veritate abire potuisse. Nam contra eodem ipso Saeculo Ratherius Veronensis Episcopus in Itinerario suo scripserat: *Quâ ignorantia, quo melius exui, quo aptius possum, quàm Romae*

D

E

P p 2

doceri? Quid enim de Ecclesiasticis dogmatibus alicubi scitur, quod Romae ignoretur? Illic summi illi totius Orbis Doctores &c. Haec Ratherius, quo tempore ipse indigebat patrocinio Apostolicae Sedis. Ad Gerbertum tamen quod attinet, vix haec ille sine aliqua specie veri protulisset; praetereaque censendum est, ipsius, postea in Apostolicam Sedem translato, studio & curâ factum fuisse, ut lazius quàm antea meliores disciplinae Romae & alibi rursus efflorent. Ex ejus etiam Schola prodiit *Fulbertus*, Anno MVII. creatus *Carnotensis Episcopus*, omnium suo tempore in Gallia doctissimus. Sunt quae persuadeant, *Fulbertum* ipsum fuisse natione Italum. Certe ipsius curâ Literae in Gallia non modicum splendorem recepere, *Adelmanno* ejus discipulo hanc ei laudem tribuente. Successere deinde post dimidium Saeculi Undecimi in Romana Cathedra doctissimi aequae ac piissimi Pontifices, qui non Urbem tantum, sed & universam Italiam meliora sapere ac agere docuerunt; eorumque praesertim ope & consiliis accidisse puto, ut non parum dignitatis tunc Literis in Italia restitueretur: quae felicitas majora in dies incrementa suscipiens, ad nostra usque tempora constantissime perseverat. Inter ceteros Sanctus *Gregorius VII.* Papa, Concilium Romae habens Anno MLXXVIII. statuit ut omnes *Episcopi artes Literarum in suis Ecclesiis doceri facerent.*

Itaque Saeculo Christi Undecimo in aliquot Italiae locis restauratae sunt Scholae: inter quas digna in primis est, quae memoretur, *Mediolanensis*. *Landulphus Senior*, in *Historia Mediolanensi* editâ Tomo IV. *Rer. Italicarum* describens, qualis esset antea *Ambrosianae Ecclesiae* facies,

A haec tradit Lib. 2. Cap. 35. In atrio interiori, quod erat a latere portae respicientis ad Aquilonem, Philosophorum Scholae diversarum Artium peritiam habentium, ubi urbani & extranei Clerici Philosophiae doctrinis studiose imbuebantur, erant duae, in quibus ut Clerici, qui exercitiis tradebantur, curiose docerentur, longa temporum ordinatione Archiepiscoporum antecedentium stipendiis a Camerariis illius Archiepiscopi, qui tunc in tempore erant, annuatim eorum Magistris honorifice donatis, ipse Praesul multoties adveniens Saeculi sollicitudines, a quibus gravabatur, a se depellebat, ac Magistros ac Scholares in studiis adhortans, in palatiis sese demum recipiebat *Ambrosianicis*. Haec *Landulphus* circiter Annum Christi MLXXXV. literis mandabat. Quo etiam teste novimus, ante aliquot annos disputationem initam fuisse inter Sanctum *Arialdum* & Presbyteros in ea Urbe conjugatos, inter quos recensetur Lib. 3. Cap. 21. & 23. *Andreas* Sacerdos in divinis & humanis, Graecis & Latinis sermonibus virilis, & *Ambrosius Biffius* in Latinis literis & Graecis eruditus, atque ideo *Biffavius* dictus. Jam ergo Literae apud *Insubres* felici aemulatione excolebantur usque adeo, ut ad exteras etiam Provincias transierit, ac per eas postea propagatus fuerit illarum amor & cultus. Italia profectò temporibus iis dedit Galliae, hoc est, *Beccensi Monasterio* in *Nortmanniae Ducatu*, ac deinde *Anglorum Regno*, eximios duos Viros, & sanctitatis non minus quàm Literarum gloriâ celebres, *Lanfrancum* nempe *Ticini* natum, qui in *Nortmanniam* profectus, *Cadomensis Abbas* Anno MLXIII. constitutus, ac deinde Anno MLXX. *Cantuariensis* in magna *Britannia* Archiepiscopus electus est: atque *Anselmum*, qui An-

no MLXXVIII. Beccensis Abbas renuntiatus, ac demum & ipse Anno MXCIII. Cantuariensis Antistes fuit consecratus. Ut ut Burgundionem Anselmum nonnulli appellent, ambiguum minime est, quin is Italiam parentem habuerit, quippe Augustae Praetoriae natus (*Aosta* nunc appellamus) quae Civitas quamquam Burgundiae Regibus a Langobardis olim pacto data fuerit, ut ostendit Hadrianus Valesius in Notitia Galliarum, nunquam tamen esse desit Italiae & Galliae Cisalpinæ Civitas. Evulgavit celeberrimus Vir Stephanus Baluzius Miscellancor. Lib. 4. pag. 560. Epicedion in obitu ejusdem Sancti Anselmi, a synchrono Poëta elucubratum, ubi haec legas:

*Felix Italia prae cunctis partibus
Orbis,*

*Quae meruit talem progenuisse Vi-
rum.*

Quod est ad Beatum Lanfrancum, auctor est Milo Crispinus Cantor Beccensis, ejus aequalis, in Vita ab Henschenio editâ inter Acta Sanctor. Bolland. ad diem 28. Maij, ipsum in primaeva aetate patre orbatum, relicta Civitate (hoc est, Papiâ) amore discendi, ad studia Liberales pervexisse. Ubi plurimo tempore demeratus, omni Scientiâ saeculari perfecte imbutus rediit. Deinde patriâ egressus, & Alpes transgressus, in Gallias venit &c. Quas Scholas in Italia petierit Lanfrancus, in Dissertatione proxime sequenti investigabimus. Nunc animadvertite, quanto progressu Literae apud nos caput jam extulissent, quum Gallia ipsi Lanfranco ad se profecto acceptum referat Scientiarum splendorem in suis quoque regionibus restitutum. Guilielmus Malmesburiensis Libro primo de Gest. Anglor. de Lanfran-

Tom. VIII.

A co in haec verba scribit: *Is gente Longobardus, non adeo abjectâ & obscurâ progenie oriundus erat, sed Liberales Artes, quae jamdudum sorduerant, e Latio in Gallias vocans, acumine suo expolivit.* Guilmundus Aversanus in Italia Episcopus, Auctor synchronus, in Lib. de Veritate Corpor. & Sanguin. Christi, idem confirmat, scribens: *Per Dominum Lanfrancum, virum aeque doctissimum, Liberales Artes Deus recalescere atque optime reviviscere fecit.* Neque diversa habet Guilielmus Gemmeticensis, Scriptor itidem coevus Lib. 6. Histor. Normann. haec de Lanfranco scribens: *Quem Latinitas in antiquum ab eo restituta scientiae statum tota supremum debito cum amore & bonore agnoscit.* Quanta quoque scripserit, & quanta egerit pro reparando Liberales & Ecclesiasticae disciplinae honore Sanctus Anselmus ejus discipulus, nihil attinet commemorare, utpote in re notissima. Meminisse sat sit, eum praecipue aperuisse aditum post Sanctos Patres ad Theologiam, quae deinde in Scholis viguit, ipsumque non immeritò inter Ecclesiae Doctores nostra aetate fuisse numeratum.

Pari bonarum Artium plausu eodem Saeculo Undecimo florere Italia vidit, & nobiles ingenii ac scientiae foetus edere, Petrum Damiani, Albericum Monachum Casinensem Cardinalem, Alphanum Archiepiscopum Salernitanum, Bonizonem Episcopum Sutrinum, Anselmum Episcopum Lucensem, Gregorium VII. Papam, Victorem III. itidem Papam, Brunonem Episcopum Siguiensem, Leonem Marsicanum Episcopum Ostiensem, Gregorium Monachum Farsensem, ut eos omittam, quorum mentionem habes in Lib. Petri Diaconi de Viris Illustrib. Casinens. & in Collectione Rerum Italicarum.

P P 3

At-

Atque heic commemoratione dignus est *Johannes* ille *Italus*, qui circiter Annum *MEXX*. *Constantinopolim* profectus, *Annâ Comnenâ* teste *Histor.* *Libro Quinto*, in eminentissimum sapientiae, atque eruditionis omnium apicem evectus est; quippe qui ad *Græcorum* literas, atque *Artes* omnes, quas perfecte vorat, etiam *Chaldaeorum* disciplinas adjunxerat, famamque meruerat doctissimi omnium, qui tunc essent. Sed ille, quum pravis dogmatibus sibi mentem infici passus esset, *Græcorum* anathemata in se concitavit. De eo *Guilielmus Cave*, & *Pagius* legendi. Neque praeteribo, *Musica* quoque eodem decurrente Saeculo *Undecimo* incrementum apud *Italos* accepisse curâ *Guidonis Arretini*, *Monachi Pomposiani*, qui, uti in *Notis ad Donizonis Carmen de Vita Comitissae Mathildis* monui, *Tomo V. Rer. Italicarum*, pag. 351. floruit circiter Annum *MXXII*. Ita ibi *Donizo* *Libro primo*, *Cap. quinto*:

Micrologum Librum sibi dicit Guido peritus.

Musicus, & Monachus, necnon Eremita beandus.

In eisdem *Notis* prodidi, *Micrologum* ipsum in *Codice Ambrosianae Bibliothecae* adhuc reperiri *MSum*. Post quem sequitur aliud *Opusculum*, atque haec sunt priora illius verba: *Muscorum, & Cantorum magna est distantia. Isti dicunt, illi sciunt, quae componit Musica &c.* In calce haec habentur: *Finit Regula Henchiriadis, & Boëtii, & Domni Guidonis Monachi.* Succedit in eodem *Codice Liber Henchiriadis in Musica*, cujus principium accipe: *Sicut vocis articulatae, elementariae &c.* Dividitur *Libellus* in duas partes. Pars prima in duos *Libros*. Hic idem ille *Scriptor* est,

cujus meminit *Sigebertus*, de *Scriptorib. Ecclesiast.* *Cap. 109.* hisce verbis: *Enchiriades sub persona discipuli interrogantis, & magistri respondentis, scripsit Dialogum de ratione Musicae, & in tribus Libris multiformes Musicae regulas exposuit.* Nihil de aetate, ac patria illius habet *Sigebertus*. Illum tamen statuere videtur inter *Saeculi Decimi* *Scriptores*. Pone sequitur in *Ambrosiano Codice Epistola Marcheti de Padua magnifico Militi & potenti Domino suo Domino Raynerio Domini Zachariae de Urbeveteri, illustris Principis Domini Johannis, clarae, & excelsae memoriae Domini Karli Regis Hierusalem & Siciliae gloriosi filii, Comititis Graviniae, in Provincia Roman-diolae Vicario generali, Marchetus de Padua se ipsum &c.* Tum incipit *Lucidarium Marcheti de Padua in Arte Musicae planae. Tractatus I. & Cap. I. de inventione Musicae.* Incipit: *Qualiter Pythagoras adinvenit Musicam &c.* Laudatur ibi *Remigius quondam Artis Musicae Scriptor.* In fine haec leguntur: *Explicit Lucidarium Marcheti de Padua in Arte Musicae planae, inchoatum Cesenae, perfectumque Veronae, Anno MCCLXXIV* In *Epistola* supra laudata pater *Johannis Comititis Graviniae* (videlicet *Carolus II. Siciliae Rex*) dicitur *clarae & excelsae memoriae*, ita ut illum jam fato functum opinari liceat. Atqui *Carolus II.* Anno *Christi* tantum *MCCCIX.* naturae debitum solvit. Ergo *Lucidarium* absolutum quidem fuit Anno *MCC-LXXIV.* at duntaxat post Annum *MCCCIX.* dicatum videtur *Johanni Principi, Roberti Regis fratri.* Fieri tamen potest, ut viventem etiam *Carolus II.* *Marchetus* iis epithetis ornarit. Vide quae de eodem *Marcheto* notavit *Scardeonius* in *Libro de Claris Civib. Patavin.* Post haec adnecti-

nectitur *Pomerium Marcheti de Padua in Arte Musicae mensuratae*, dicatum inscriptumque *Praeclarissimo Principum Domino Roberto Dei gratiâ Hierusalem & Siciliae Regi*: Ibi is laudat *Magistrum Franconem Musicae Scriptorem*. Sunt autem Libri tres. Tum subsequitur *Ars cantus mensurabilis edita a Magistro Francone Parisiensi*. En ejus exordium: *Quum de plana Musica quidam Philosophi sufficienter tractaverint, ipsam quoque nobis tam theorice quam practice efficaciter illucidaverint, theorice praecipue Bœtius, practice praecipue Guido Monachus, & maxime de Tropis Beatus Gregorius &c.* Ambrosianus autem Codex haec omnia completens, membranaceus, diligenter scriptus, auro ac minio illitus, ad aetatem quadringentorum annorum accedere mihi visus est.

Non antea tamen argumentum istud dimittam, quàm vitium innuam, quo barbarica Saecula non mediocriter laborarunt: nempe Criticae artis inopiam. Ingenium certe ac iudicium ne in eorum quidem temporum hominibus desiderata sunt. Sed quum in perpauca constricta tunc foret aliqua non vulgaris Literarum peritia; non pauci verò aut semidocti aut scioli abundarent; reliquos immanis ignorantia premeret: fere tamen omnes, vel etiam Literis operam dantes, deficiebat accurata ratio internoscendi fabulas, imposturas, & quidquid aut malitia, aut simplicitas, aut supra nimis credulitas antea invexerat & fabricarat, aut identidem exudebat. Nullum enim tempus fuit, quo impostores & falsarii defuerint: nullum, quo nimia ignari rudisque vulgi credulitas, aut phantasia delirans, figmenta non conceperit, sive ab aliis concepta non exceperit animo prono, atque ambabus ut ajunt

A ulnis. Immo quo mirabiliora olim in vulgus efferebantur, ac potissimum si literis consignata, eo ardentius ad ea amplectenda ferebatur bona gens. Scriptores vero haec prae ceteris in suos Libros veluti rariores gemmas conjiciebant, atque multiplicabant. Hinc sparsa olim Miracula, portentaque innumera, eaque stupore non vulgari digna, inter quae discernere vera a falsis facile nunc nequeas. Et fervente aestu, quo unusquisque Sanctorum Corpora & Reliquias avidè venabatur, non pauca emersere figmenta: qua de re infra sermo mihi erit in *Dissertatione LVIII. de Sanctorum Veneratione. Legendae* quoque, ut ajebant, prodire sine numero. hoc est, Sanctorum Vitae non a coaevis & rerum consciis memoriae proditae, quales multas habemus, cum veneratione & fructu legendas; sed a posteriorum Saeculorum Scriptoribus efformatae, prout veri similitudo suggererat: qui etiam nihil religioni sibi ducebant ut plurimum miranda intermiscere in suo cerebro nata, per quae toedium a Lectoribus arceretur. In Historiam quoque tum sacram, tum profanam, ejusmodi commenta, ac vulgi, sive potius anicularum rumores, penetrarunt; ita ut e barbaricorum temporum Historicis, quoties ii narrant acta ab aetate suâ remota, vix ullus sit a fabulis mendacis & hujusmodi prorsus immunis. Tunc etiam Libri conficti, & eximiiis Viris falsò tributi. Nulla denique Civitas est, quae apud se non aluerit, & fortassis adhuc alat aliquam ex hisce adulterinis mercibus. Neque ab insis cavere olim sibi potuit ipsa Urbium Regina Roma, postquam calamitatum flagellis undique afflicta, Literarum gloriam, quae antea tantopere excelluerat, perdidit

tam in sinu suo dolere cōsecta fuit. Nam tunc, idest barbarie per Italiam diffusâ, erupere sēta fabulosa Silvestri Primi Papae: *Draco* nempe anhelitu suo Urbem vastans, & ab ipso Pontifice in carcerem coniectus; & *lepra* Constantini Magni; & infantium *sanguis* in lavacrum ipsius destinatus, & ejusdem Principis *Baptisma* Romae peractum; & *Imago Salvatoris* in pariete depicta, quae Populo Romano tunc apparuisse fertur. Emergere pariter *Marcellini Papae lapsus*; & *Concilium Synvesanum*; alterumque *Concilium Romanum* sub memorato Papa Silvestro, & Catholicorum Patrum *Disputatio* cum Judaeis; & singularia prodigia *de Inventione Crucis Dominicae*. Longe etiam serius excogitatae sunt *Indulgentiae concessae* ab eodem Sancto Silvestro Basilicae Lateranensi, & Sancti Sebastiani extra muros. Haec ignorarunt, haec minime tradidere veteres Historici, qui cur adeo stupenda praeteriissent, & ea novissent? Justa proinde suspi-

A cio oboritur, conficta haec aut somniata a posteriorum temporum hominibus fuisse, dum quisque majorem Basilicae suae venerationem procurat, aut antiquorum monumenta pro suo ingenio interpretatur. Sed hisce exemplis alterum non leve additum volo. Celebre in Urbe aeterna est Templum in Capitolino colle antiquitus constructum, atque in honorem Deiparae Deo dicatum, quod nunc excolunt religiosissimi Patres Minores Observantes; ibique etiam Sanctissimae Virginis imago, a Sancto Luca, ut fertur, depicta visitur. Proxime praeteritis annis, dum ejusdem sacrae Aedis Odaeum effodere-
B tur, pervetustum Musivum detectum est, C
cujus estypon praeclarissimus & antiquitatum amantissimus vir Pompejus Marchio Frangepanis aere incilium publici juris fecit. Illud & ego, quippe in Ciampinii Libris desideratum, inferre huc statui.

(Vide Tabulam sequentem Fig. I.)

Hi Versus ibi leguntur:

LUMINIS HANC ALMAM MATRIS QVI SCANDIS AD AULAM,
CUNCTARUM PRIMA QVE FUIT ORBE SITA :
NOSCAS QVOD CESAR TUNC STRUXIT OCTAVIANUS
HANC ARA CELI SACRA PROLES DUM PATET EI.

Et *Ara* quidem *Caeli* a pluribus Saeculis appellata est sacra illa Aedes. Quo autem tempore Musivum istud opus ibi fuerit conlocatum, opinari quidem licet, discernere verò non licet. Leoninos Versus additos sensisti. Supra ego in *Dissertatione XL. de Rhythmica Veter. Poësi* ostendi, ejusmodi metrorum consonantiam majori quàm vulgo putetur, antiqui-

D tate constare. Attamen quum innumera inspexerim aut Epitaphia, aut Epigrammata barbaricis Saeculis Romae posita, Leoninos Versus aut nullos, aut paucissimos reperi ante Annum a Christo nato Milleimum ibi usurpatos. Quare utut non negem, quin ante illum Annum Musivum istud strui una cum Versibus potuerit, veri tamen mihi similis videtur,
post

post illud tempus efformatum fuisse. Porro audisti, hanc uti *primam* omnium aedem a Christi fidelibus constructam celebrari, ejusque auctorem disertis verbis affirmari *Caesarem Octavianum*, scilicet Augustum: quo imperante ex purissima Virgine Maria in lucem editus est Dei Filius Salvator noster. Jam fabulam, eamque immanem, sentis, & fortasse rides: aedificatum videlicet Romae in ipsius Capitolii fastigio Templum, Christo ac Deiparae sacrum, idque sub Imperatore Augusto, immo eo ipso curante. At noveris, fabellam hanc olim disseminatam fuisse; ejusque mentionem fecit magnus Annalium Ecclesiasticorum parens Baronius in Apparatu num. 26. Nicephorum & Suidam memorans, qui Aram in Capitolio erectam ab Augusto tradunt, hac inscriptione signata:

ARA PRIMOGENITI DEI.

Inter Latinos Godefridus Viterbiensis, qui circiter Annum Christi MCLXXX. scribebat, in Chronic. Part.

A XV. & ipse auctor est; Augustum consuluisse Sybillam (quum tamen nulla tunc in vivis Sybilla foret) cur Idolum Capitolinum corruisset:

*Rettulit illa: Dei Deus est de Flamine natus,
Virginis ex utero sine seminis arte creatus.*

B Quare Augustus Puerum devotus adorat;
Nunc Aras & thura parans, offerre laborat.

Prima Deo Caeli tunc ibi thura dedit.

C Habet etiam Bibliotheca Estensis vetustum membranaceum Codicem, Anno Christi MCCLXXXV. scriptum, ex quo hausi *Memoriale Potestatum Regiensium*, a me editum Tomo VIII. Rerum Italicarum. Ibi qualibus haec eadem fabula verbis narretur, & quali coloribus illiâ imagine, pictisque figuris Deiparae in nubibus sedentis, sub cujus pedibus stant Augustus & Sybilla, legentium oculis repraesentetur, Lectorem, ut puto, accipere non pigebit.

De Visione, quam vidit Octavianus Imperator de Beata Maria cum Christo filio suo, & Ara Caeli aperta est precibus & orationibus Sibillae, ubi praedictus Octavianus Beatam Virginem Mariam cum Christo, tenentem in brachiis Christum filium ejus, vidit in camera praedicti Imperatoris, ubi in Capitolio.

T Empore praedicti Octaviani Imperatoris Senatores videntes cum tantae pulcritudinis, quod nemo in oculis ejus intueri poterat, & tantae prosperitatis & pacis, quod totum Mundum sibi tributarium fecerat, dicunt: te adorare volumus, quia Deitas est in te. Si hoc non esset, non tibi omnia

E subirent prospera. Qui renuens, inducias postulavit; & ad se Sibillam Tyburtinam vocavit, cui, quod Senatores dixerant, recitavit. Quae spacium trium dierum petiit, in quibus arctum jejunium operata est. Post tertium diem respondit Imperatori: Hoc pro certo erit, Domine Imperator,

Jeaicii signum. Tellus sudore ma-
descet.

Caelorum Rex adveniet per Secla
futurus.

Scilicet in carne praesens, ut ju-
dicet Orbem:

Unde Deum cernunt incredulus at-
que fidelis

Celsum cum Sanctis, cui jam ter-
mino in ipso

Sic animae cum carne aderunt,
quas judicet ipse;

Cum jacet inculus densis in ve-
pribus Orbis.

Rejicient simulacra viri, curam,
quoque gazam.

Exuret terras ignis, pontumque,
polumque

Inquirens, tetri portas effringet
Averni.

Sanctorum sed enim cunctae luxit
lux libera carni.

Trudentur fontes; aeternum flama
cremabit,

Occultus aetuis retegens. Te qui-
sque loquetur;

Secreta atque Deus referabit pe-
tora luci.

Tunc erit & luctus, stridebunt den-
tibus omnes.

Eripitur Solis jubar, & solis inte-
rit astris.

Volvetur Caelum, Lunam.....
splendet, obibit.

Dejiciet colles, valles extollet ab
imo.

Non erit in rebus hominum subli-
me vel altum.

Jam aequantur campi, montes, &
caerula ponti.

Omnia cessabunt. Tellus conflata
peribit.

Sic pariter fontes, torrentes, flu-
minaque igni.

A Et tuba cum sonitu tristem demit-
tet ab alto

Orbe gemens miserum facinus, va-
nosque labores:

Tartareumque chaos monstrabit ter-
ra deinceps.

Et coram heic Domino Reges fi-
stentur ad unum.

Procedit..... e coelo ignisque &
sulphuris * annis.

B

*Haec de Christi Nativitate, Passione;
& Resurrectione, atque secundo Adven-
tu tradita sunt; ut si quis in Graeco
capitulo horum Versibus discernere volue-
rit, inveniet Ihesus Christus, Hios,
Theu, Soter; quod in Latinum tran-
slatis eisdem Versibus apparet; propter
quod Graecarum literarum proprietates non
adeo potuit observari. Credo vos, o ini-
mici Judaei, tanti.... esse confutatos
esse ipsa veritate, ut nihil aliquid re-
pugnare, nihil quaerere debeatis.*

(Vide Fig. II.)

*Illico apertum est Caelum, & nimius
splendor irruit super Eum. Et vidit in
Caelo quamdam pulcherrimam Virginem
stantem super Altare, Puerum tenentem
in brachiis. Et miratus est nimis: &
vocem dicentem audivit: Haec Ara Fi-
lii Dei est. Qui statim procidens in ter-
ram adoravit. Quam Visionem retulit
Senatoribus; & ipsi mirati sunt nimis.
Haec Visio fuit in camera Octaviani Im-
peratoris, ubi nunc est Ecclesia Sanctae
Mariae in Capitolio. Idcirco dicta est
Sancta Maria Ara Caeli. Hunc locum
modò inhabitant Fratres Minores. (*)*

E

En ergo quare conditum fuerit,
& quid significet Musivum, quod nu-
per vidimus. Neque ego plura ad-
dam, ut ostendam, quam nullam fi-
dem mereatur ejusmodi commentum,
antiquis omnibus ignotum, & quan-
diu steterit in Capitolio Templum

Jo-

(*) Haec postrema verba addita sunt caractere, manuque recentiori.

Jovis, cujus loco tandem successit
Christianorum Aedes, *Ara Caeli* nun-
cupata. Verùm haec pauca sufficiant
de eruditione & credulitate tempo-
rum barbaricorum, quorum ingenium

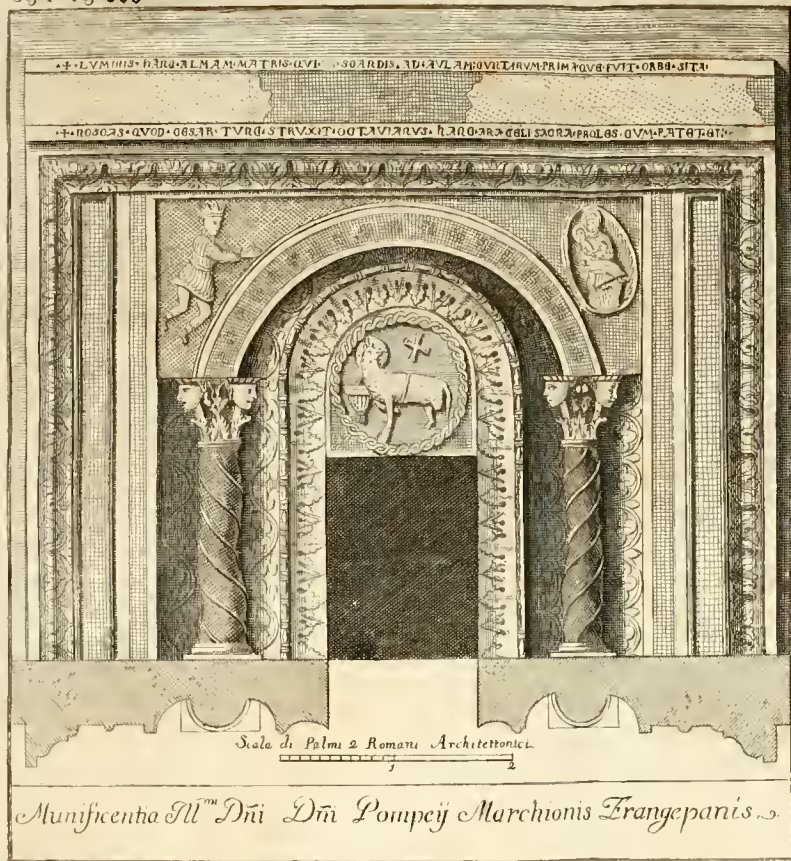
| A |

& mores (utinam non & fraudes)
aliqui nondum exuerunt. Ceteros Li-
terarum eventus in subsequente Dif-
sertationem conjeci.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

Fig I. Pag 608

83-1417

